

**Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет**

НОВА ФІЛОЛОГІЯ

Збірник наукових праць

№ 89

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Друкується за рішенням Вченої ради Запорізького національного університету
(Протокол № 11 від 30 травня 2023 року).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор: **Приходько Г. І.**, д. філол. н., проф. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Алексєєв А. Я., д. філол. н., проф. (Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», м. Дніпро)
Бистров Я. В., д. філол. н., проф. (Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)
Бігунова Н. О., д. філол. н., проф. (Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, м. Одеса)
Бретенє О., доктор наук за напр. соціолінгвістика та дидактика викладання французької мови, проф. (ЛеМан Університет, м. ЛеМан, Франція)
Бурде Ж.-Ф., доктор наук за напр. лінгвістика та дидактика викладання мов, проф. (ЛеМан Університет, м. ЛеМан, Франція)
Волкова С. В., д. філол. н., проф. (Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія», м. Харків)
Галуцьких І. А., д. філол. н., доц. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Домброван Т. І., д. філол. н., проф. (Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса)
Єнікєєва С. М., д. філол. н., проф. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Залужна М. В., к. філол. н. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя) – відповідальний редактор
Зацний Ю. А., д. філол. н., проф. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Іванченко М. Ю., канд. філол. н., доц. (Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів)
Козлова Т. О., д. філол. н., проф. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Махачашвілі Р. К., д. філол. н., доц. (Київський університет ім. Бориса Грінченка, м. Київ)
Морошкіна Г. Ф., канд. філол. н., доц. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Осовська І. М., д. філол. н., проф. (Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, м. Чернівці)
Смолей М., д. філол. н., проф. (Університет Любляни, м. Любляна, Словенія)
Тараненко Л. І., д. філол. н., проф. (Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського, м. Київ)
Цапів А. О., д. філол. н., проф. (Херсонський державний університет, м. Херсон)
Ярослав'єне Ю., д. гуманіт. н. (Інститут литовської мови, м. Вільнюс, Литва)

Адреса редакційної колегії: 69002, Запоріжжя, ЗНУ, вул. Жуковського, 66а, корп. 2, ауд. 324.
E-mail: editor@novafilolohiia.zp.ua. Веб-сайт збірника: <http://novafilolohiia.zp.ua>

Н72 Нова філологія. Збірник наукових праць. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. № 89. 272 с.
ISSN 2414-1135
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89>

До збірника увійшли статті, присвячені актуальним проблемам когнітивного, зіставного мовознавства, дискурсивної лінгвістики, перекладознавства, лінгвосинергетики тощо. Результати досліджень висвітлюються переважно з позицій новітніх наукових підходів, що є характерними для філологічної думки початку XXI століття. Для філологів: науковців, викладачів, аспірантів, магістрантів та студентів старших курсів.

Міжнародна індексація: Index Copernicus, ERIH PLUS.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

На підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) збірник включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» у галузі філологічних наук (035 – Філологія).

ЗМІСТ

Алиєва А. Д., Костик Є. В. <i>ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ ІДИОМ</i>	9
Алісеєнко О. М., Мудренко Г. А. <i>СУЧАСНІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ НЕФЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ</i>	15
Багач І. Г., Чернова І. В. <i>ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕКЛАДУ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)</i>	22
Базарова І. В. <i>ДЕФІНІЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ЛЕКСЕМ SMALL TALK ТА GOSSIP</i>	28
Балаж В. О. <i>ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕВФЕМІЗМІВ І ДИСФЕМІЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ НОВИНСЬКИХ ТЕЛЕГРАМ-КАНАЛІВ)</i>	35
Бондар Н. В., Осіпчук Н. В. <i>РОЛЬ НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ТА НІМЕЦЬКОМОВНОМУ МЕДІЙНИХ ДИСКУРСАХ</i>	43
Ващенко Ю. А., Сатановська Г. С., Мурадова І. Р. <i>КОЛОРИСТИЧНИЙ ПРОСТІР РОМАНУ ГІ ДЕ МОПАССАНА «НАШЕ СЕРЦЕ»</i>	50
Voitenko L. I., Karavayeva T. L., Shvelidze L. D. <i>STRATEGY OF THE NEW DRAMA IN LESYA UKRAINKA'S LITERARY-AND-CRITICAL ARTICLES</i>	59
Нілаватська Ю. Л. <i>MEANS OF EVALUATING THE AUTHOR AND CHARACTER'S SPEECH (CASE STUDY OF THE LITERARY BIOGRAPHY BY W. ISAACSON "STEVE JOBS: BIOGRAPHY")</i>	66
Глушковацька Н. А., Таєм М. Дж. <i>НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	72
Гриців Н. М., Сабан О. В., Синдега Р. Є. <i>ТЕРМІНИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОГО СПРЯМУВАННЯ: ТИПОЛОГІЯ ТА ФУНКЦІЯ</i>	78
Дейна Л. В. <i>ДИСКУРСИВНІ ПАРАМЕТРИ ПИСЬМЕННИЦЬКИХ ЩОДЕННИКІВ</i>	87
Дюкар К. В. <i>ЛЕКСИКО-СЛОВОВІРНА СПЕЦИФІКА НЕОВЕРБАТИВІВ ПЕРІОДУ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ</i>	95
Запольських С. П., Приходько Н. Ю. <i>СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІСЕННОЇ ЛІРИКИ ТА СПЕЦИФІКА ЇЇ ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ПІСЕНЬ ГУРТУ "EVANESCENCE" ТА ПЕРЕКЛАДУ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ)</i>	101
Ільїна О. В. <i>АВТОБІОГРАФІЗМ ЯК ОСОБЛИВІСТЬ ІДІОСТИЛЮ Ю. М. МУШКЕТИКА</i>	111
Капура О. М. <i>ПОСТЧОРНОБИЛЬСЬКИЙ ХАРАКТЕР УКРАЇНСЬКОГО ПОСТМОДЕРНІЗМУ У ТВОРЧОСТІ ЮРКА ІЗДРИКА</i>	117
Кемінь У. В. <i>ПИТАЛЬНІ РЕЧЕННЯ ЯК МАРКЕРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕМОТИВНОСТІ В МОВОТВОРЧОСТІ МАРІЇ МАТІОС</i>	122
Козачук А. М. <i>ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ПРИЙОМИ: ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ У ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ</i>	129

Кочерга Г. В. <i>СЛОВОВІРНА СУФІКСАЦІЯ ЯК МАРКЕР МЕХАНІЗМУ ДІЄСЛІВНОСТІ У СТАРОУКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ПИСЕМНИХ ПАМ'ЯТОК XIV–XVII СТ.</i>	137
Красовська І. В. <i>АРХІТЕКТОНІКА ЗВУКОВИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ У МЕЖАХ КОГНІТИВНОГО НАПРЯМУ ФОНЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ</i>	143
Кукушкін В. В., Дацьо О. Г. <i>МОТИВАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ</i>	149
Куцос О. І. <i>КОНЦЕПТИ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВНІЙ СВІДОМОСТІ: ПСИХОСЕМАНТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПОЛЯ</i>	155
Лакомська І. В. <i>ЗДОБУТКИ НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНОГО ПРОГРАМУВАННЯ В АСПЕКТІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ</i>	161
Литвинко О. А. <i>ФЕНОМЕН СКОРОЧЕННЯ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ ЮРИДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНІЙ ПІДСИСТЕМІ</i>	167
Маторіна Н. М. <i>КОНЦЕПТ «ГАЛИЧИНА» ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ НАУКОВИХ РОЗВІДОК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОГО СПРЯМУВАННЯ</i>	172
Одінцова О. О., Кармазіна К. Ю. <i>НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНОГО ТЕКСТУ</i>	180
Пена Л. І. <i>СЛОВОВІР У «НАРИСІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ» ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА</i>	186
Пешкова О. Г. <i>ПЕРЕКЛАД ЯК ГРА: НОВА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ МОВНОЇ ГРИ</i>	190
Polishchuk G. V. <i>THE EARLY 20 CENTURY ENGLISH BORROWABILITY FROM THE ROMANCE LANGUAGES</i>	201
Саїк А. В. <i>ВИЗНАЧЕННЯ БІНАРНОСТІ СМИСЛОТВОРЧИХ ДОМІНАНТ «ЛЮДИНА» – «КУЛЬТУРА», «ЛЮДИНА» – «МОВА» ЯК СИСТЕМИ ПРЕДМЕТНИХ І ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ</i>	208
Стовбур О. В. <i>АНГЛОМОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЯДРА ПРАВОСЛАВНОГО КОНЦЕПТУ «ІКОНА»</i>	216
Taraba I. O., Sokolovska S. F., Shuhaiev A. W. <i>SOKRATISCHE GESPRÄCHSFÜHRUNG: SEMANTISCHE ASPEKTE DER GESTALTUNG</i>	223
Тимошук Н. М. <i>АНГЛІЙСЬКІ НЕОЛОГІЗМИ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: СЛОВОВІРНИЙ АСПЕКТ</i>	228
Ходикіна І. В. <i>РОЛЬ ТА МІСЦЕ ЧАСТОК У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ НА ПРИКЛАДАХ ТЕКСТІВ ПРО ВІЙНУ</i>	234
Цимбалістий І. Ю. <i>СУТНІСТЬ ЯВИЩА «МОВНА ЕКОНОМІЯ» ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ</i>	240
Чорний І. В., Чорна В. Л. <i>ІНТЕРМЕДІАЛЬНІСТЬ У КАЗЦІ ІВАНА МАЛКОВИЧА «ЛІЗА ТА ЇЇ СНИ»</i>	248
Шимянова М. В. <i>РОЛЬ ПРОСТОРОВОЇ ЛЕКСИКИ У РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КАРТИНИ СВІТУ У ПІВДЕННОАФРИКАНСЬКОМУ ВАРІАНТІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ</i>	253

Yablonska T. M. <i>THE NEGATIVE IMPACT OF “THE FALSE FRIENDS OF THE INTERPRETER” ON THE ENGLISH CONTEXT (BASED ON THE MATERIAL OF ARCHITECTURAL VOCABULARY).....</i>	261
Осіпова Т. Ф. <i>НОВИЙ ВИМІР УКРАЇНСЬКОЇ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ПАПІШ ВІТАЛІЇ АНДРІЇВНИ «ЛІНГВОПСИХОАКЦЕНТУАЦІЯ ЕЛІТАРНОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ, ДИСКУРСИВНА ПРАКТИКА».....</i>	267

CONTENTS

Alyieva A. D., Kostyk Ye. V. <i>FEATURES OF THE TRANSLATION OF ENGLISH IDIOMS</i>	9
Aliseienko O. M., Mudrenko H. A. <i>MODERN METHODS OF TEACHING ENGLISH FOR STUDENTS OF NON-PHILOLOGICAL SPECIALTIES</i>	15
Bahach I. H., Chernova I. V. <i>PHRASEOLOGICAL UNITS AS AN OBJECT OF TRANSLATION (BY THE EXAMPLE OF THE GERMAN LANGUAGE)</i>	22
Bazarova I. V. <i>DEFINITION ANALYSIS OF LEXEMES SMALL TALK AND GOSSIP</i>	28
Balazh V. O. <i>PRAGMALINGUISTIC ASPECT OF THE RESEARCH OF EUPHEMISMS AND DYSPEMISMS (BASED ON UKRAINIAN NEWS TELEGRAM CHANNELS)</i>	35
Bondar N. V., Osipchuk N. V. <i>THE ROLE OF NEOLOGISMS IN MODERN ENGLISH-AND GERMAN-LANGUAGE MEDIA DISCOURSES</i>	43
Vashchenko Yu. A., Satanovska H. S., Muradova I. R. <i>COLORISTIC SPACE OF NOVEL "OUR HEART" BY GUY DE MAUPASSANT</i>	50
Voitenko L. I., Karavayeva T. L., Shvelidze L. D. <i>STRATEGY OF THE NEW DRAMA IN LESYA UKRAINKA'S LITERARY- AND-CRITICAL ARTICLES</i>	59
Hlavatska Yu. L. <i>MEANS OF EVALUATING THE AUTHOR AND CHARACTER'S SPEECH (CASE STUDY OF THE LITERARY BIOGRAPHY BY W. ISAACSON "STEVE JOBS: BIOGRAPHY")</i>	66
Hlushkovetska N. A., Tayyem M. Ja. <i>FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN MARTIAL LAW</i>	72
Hrytsiv N. M., Saban O. V., Syndeha R. Ye. <i>TRANSLATION STUDIES ORIENTED TERMS: TYPOLOGY AND FUNCTIONS</i>	78
Deina L. V. <i>DISCURSIVE PARAMETERS OF THE WRITERS' DIARIES</i>	87
Diukar K. V. <i>LEXICAL AND DERIVATIONAL SPECIFICITY OF VERBS-NEOLOGISMS DURING THE PERIOD OF MARTIAL LAW IN UKRAINE</i>	95
Zapolskykh S. P., Prykhodko N. Yu. <i>STYLISTIC FEATURES OF SONG LYRICS AND TRANSLATION SPECIFICS (THE CASE STUDY: SONGS OF THE "EVANESCENCE" GROUP AND THEIR TRANSLATION INTO UKRAINIAN)</i>	101
Iliina O. V. <i>AUTOBIOGRAPHY AS A FEATURE OF THE IDIOSTYLE OF YU. M. MUSKETIK</i>	111
Kapura O. M. <i>THE POST-CHORNOBYL CHARACTER OF UKRAINIAN POSTMODERNISM IN THE WORKS OF YURKO IZDRYK</i>	117
Kemin U. V. <i>INTERROGATIVE SENTENCES AS A MARKER OF THE REALIZATION OF EMOTIVENESS IN THE LANGUAGE CREATION OF MARIA MATIOS</i>	122
Kozachuk A. M. <i>TRANSLATION TRANSFORMATIONS AND TECHNIQUES: TERMINOLOGICAL CHALLENGES IN TRANSLATION STUDIES</i>	129
Kocherha H. V. <i>WORD-FORMING SUFFIXATION AS A MARKER OF THE VERB MECHANISM IN THE OLD UKRAINIAN LANGUAGE OF THE WRITTEN MONUMENTS OF THE 14TH – 17TH CENTURIES</i>	137

Krasovska I. V. <i>ARCHITECTURE OF SOUND REPRESENTATIONS IN THE FRAMEWORK OF COGNITIVE PHONETIC RESEARCH</i>	143
Kukushkin V. V., Datso O. H. <i>MOTIVATIONAL FEATURES OF FRENCH LANGUAGE LEARNING</i>	149
Kutsos O. I. <i>CONCEPTS FOR MARKING NEGATIVE EMOTIONAL STATES IN UKRAINIAN AND RUSSIAN LINGUISTIC CONSCIOUSNESS: PSYCHOSEMANTIC MODELING OF THE CONCEPTUAL FIELD</i>	155
Lakomska I. V. <i>ACHIEVEMENTS OF NEUROLINGUISTIC PROGRAMMING IN THE ASPECT OF TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE</i>	161
Lytvynko O. A. <i>THE ABBREVIATION PHENOMENON IN MODERN ENGLISH LEGAL TERMINOLOGY SUBSYSTEM</i>	167
Matorina N. M. <i>THE CONCEPT OF “GALICIA” AS THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BACKGROUND FOR SCIENTIFIC INVESTIGATIONS OF LITERARY STUDIES DIRECTION</i>	172
Odintsova O. O., Karmazina C. Yu. <i>NATIONAL AND CULTURAL ASPECTS OF LEGAL TEXT TRANSLATION</i>	180
Pena L. I. <i>THE WORD-FORMATION IN “ESSAY OF THE MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE” BY YURIY SHEVELYOV</i>	186
Pieshkova O. H. <i>TRANSLATION AS A GAME: NEW METHODOLOGY FOR RESEARCHING TRANSLATION OF LANGUAGE GAMES</i>	190
Polishchuk G. V. <i>THE EARLY 20 CENTURY ENGLISH BORROWABILITY FROM THE ROMANCE LANGUAGES</i>	201
Saik A. V. <i>DETERMINATION OF BINARITY OF MEANING FORMING DOMINANTS “MAN” – “CULTURE”, “MAN” – “LANGUAGE” AS A SYSTEM OF SUBJECTS AND SPIRITUAL VALUES</i>	208
Stovbur O. V. <i>ENGLISH REPRESENTATION OF THE CORE OF THE ORTHODOX CONCEPT OF ICON</i>	216
Taraba I. O., Sokolovska S. F., Shuhaiev A. W. <i>SOKRATISCHE GESPRÄCHSFÜHRUNG: SEMANTISCHE ASPEKTE DER GESTALTUNG</i>	223
Tymoshchuk N. M. <i>ENGLISH NEOLOGISMS OF INFORMATION TECHNOLOGY: WORD-FORMATION ASPECT</i>	228
Khodykina I. V. <i>THE ROLE AND PLACE OF PARTICLES IN THE GERMAN LANGUAGE ON THE EXAMPLES OF TEXTS ABOUT WAR</i>	234
Tsymbalistyi I. Yu. <i>THE ESSENCE OF THE «LANGUAGE ECONOMY» PHENOMENON AND ITS IMPLEMENTATION IN THE SPANISH LANGUAGE</i>	240
Chornyi I. V., Chorna V. L. <i>INTERMEDIALITY IN IVAN MALKOVYCH'S TALE “LISA AND HER DREAMS”</i>	248
Shymianova M. V. <i>THE ROLE OF SPATIAL LEXICON OF SOUTH AFRICAN ENGLISH-SPEAKING WORLD VIEW</i>	253

Yablonska T. M.

*THE NEGATIVE IMPACT OF “THE FALSE FRIENDS OF THE INTERPRETER”
ON THE ENGLISH CONTEXT (BASED ON THE MATERIAL
OF ARCHITECTURAL VOCABULARY)..... 261*

Osipova T. F.

*A NEW DIMENSION OF UKRAINIAN PSYCHOLINGUISTICS
REVIEW OF THE MONOGRAPH BY VITALIA ANDRIIVNA PAPISH
“LINGUOPSYCHOACCENTUATION OF AN ELITE LINGUISTIC PERSONALITY:
THEORY, HISTORY, DISCURSIVE PRACTICE” ..... 267.*

УДК 81'255.4:82-312.6] 81'367.335.3
 DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-1>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ ІДИОМ

Алиєва А. Д.

*кандидат філологічних наук,
 доцент кафедри іноземної та української філології
 Луцький національний технічний університет
 вул. Львівська, 75, Луцьк, Україна
orcid.org/0000-0001-7888-9776
sep-tima@ukr.net*

Костик Є. В.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
 заступник завідувача кафедри іноземної філології, перекладу
 та методики навчання з наукової роботи
 Університет Григорія Сковороди в Переяславі
 вул. Сухомлинського, 30, Переяслав, Київська область, Україна
orcid.org/0000-0002-7611-0770
kostyk30@meta.ua*

Ключові слова: *аналог,
 еквівалент, ідіома,
 калькування, контекстуальна
 заміна, переклад.*

Статтю присвячено особливостям перекладу ідіом з англійської мови українською. Актуальність дослідження визначається тим, що переклад ідіом є одним із найважливіших, проте водночас найцікавіших питань перекладацької науки, а складність перекладу ідіоматичних зворотів пояснюється об'ємністю їх семантичної структури. Метою статті є спроба окреслити коло найефективніших способів перекладу ідіоматичних одиниць шляхом виявлення переваг і недоліків кожного з них. Об'єктом дослідження постають ідіоматичні одиниці англійської мови, а предметом – способи їх відтворення. Автори статті наголошують на тому, що перекладач повинен бути обізнаним, ерудованим у сфері культури іншої країни, мати високий рівень культурної компетенції, щоб уміти виявити в іншомовному тексті специфіку певної країни, нації, території, яка відображена в ідіомах, адже кожен народ має свої уявлення, характерний йому спосіб мислення й національну індивідуальність. Обґрунтовано, що з-поміж способів перекладу ідіоматичних одиниць англійської мови українською найбільш ефективними є такі способи їх перекладу, як фразеологічний еквівалент, ідіоматичний аналог, калькування, описовий переклад та контекстуальна заміна. Зосереджено увагу на тому, що під час перекладу важливо застосовувати різні методи аналізу й відтворення, щоб спробувати максимально наблизитися до оригінального значення ідіоми. Якщо в мові перекладу немає аналогів або еквівалентів, можна використовувати описові методи. Встановлено, що до ефективних описових засобів належать порівняння, опис, пояснення та інтерпретація, які допомагають відтворити значення ідіоми якомога точніше й лаконічніше. Принциповим аспектом перекладу досліджуваних одиниць є заборона підміни або редагування унікального колориту ідіоми іншою мовою. Подібності чи відмінності під час розгляду ідіом англійської та української мов засвідчують їхню культурну й ментальну взаємодію.

FEATURES OF THE TRANSLATION OF ENGLISH IDIOMS

Alyieva A. D.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Foreign and Ukrainian Philology Department
Lutsk National Technical University
Lvivska str., 75, Lutsk, Ukraine
orcid.org/0000-0001-7888-9776
sep-tima@ukr.net*

Kostyk Ye. V.

*Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor,
Deputy Head of the Department of Foreign Philology, Translation
and Methods of Teaching for Scientific Work
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
Sukhomlynskyi str., 30, Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine
orcid.org/0000-0002-7611-0770
kostyk30@meta.ua*

Key words: *analogue,
equivalent, idiom, tracing,
context replacement, translation.*

The article is devoted to the peculiarities of the translation of idioms from English into Ukrainian. The relevance of the study is determined by the fact that the translation of idioms is one of the most difficult, but at the same time interesting issues of translation science, and the complexity of the translation of idiomatic structures is explained by the volume of their semantic structure. The purpose of the article is an attempt to determine the range of the most effective ways of translating idiomatic units, identifying the advantages and disadvantages of each of them. The object of the research is the idiomatic units of the English language, and the subject is the ways of their translation. The authors of the article emphasize that the translator must be knowledgeable, erudite in the field of culture of another country, have a high level of cultural competence in order to be able to identify in a foreign language text the specifics of a certain country, nation, territory, which is reflected in idioms, because each nation has its own ideas, characteristic him a way of thinking and a national identity. It is substantiated that among the ways of translating idiomatic units of the English language into Ukrainian, such methods of their translation as phraseological equivalent, idiomatic analogue, tracing, descriptive translation and contextual replacement are the most effective. The focus is on the fact that when translating it is important to use different methods of analysis and translation in order to try to get as close as possible to the original meaning of the idiom. If there are no analogues or equivalents in the target language, descriptive methods can be used. It has been established that effective descriptive means include comparison, description, explanation and interpretation, which help to convey the meaning of the idiom as accurately and concisely as possible. The fundamental aspect of the translation of the studied units is the prohibition of substitution or editing of the unique color of the idiom in another language. Similarities or differences when considering the idioms of the English and Ukrainian languages testify to their cultural and mental interaction.

Постановка проблеми. Відомо, що мова – це найважливіший засіб комунікації між представниками різних культур. За її допомогою люди можуть ділитися своїми почуттями й емоціями,

висловлювати власні думки та підтримувати розмову. Однак у процесі перекладу, який у широкому сенсі можна розглядати як засіб міжкультурної комунікації, коли засобами однієї мови виража-

ються думки носіїв іншої мови [1; 2], з'являється чимало труднощів. Виявленням причин помилок у перекладах та їх аналізом займаються дослідники в галузі філології та міжкультурної комунікації. Причиною мовної невідповідності є відсутність правильного еквівалента для вираження того чи іншого поняття або ж відсутність самого поняття в цільовій мові, особливо ідіом, які трактують як стійке поєднання лексем із повністю чи частково переосмисленим значенням [2; 3; 4]. Насамперед це пов'язано із серйозними відмінностями в мовній картині світу представників різних культур.

Питання перекладу у фразеології завжди було актуальним для науковців. Різноманітні аспекти перекладу засобів образності в англійській мові досліджували О. Свешнікова [2], Н. Петрова [1], О. Матвієнків [5] та інші вчені. Заслуговує на увагу робота І. Коломийської [6], яка вивчала особливості вживання фразеологічних одиниць у німецькомовному дискурсі в гендерному аспекті, а також праця Г. Дядюри [7], яка розглядала функціональні параметри образності в науковому стилі. Водночас переклад ідіом англійської мови українською досі залишається актуальним через об'ємність їхньої семантичної структури.

Метою статті є спроба окреслити коло найефективніших способів перекладу ідіоматичних одиниць шляхом виявлення переваг і недоліків кожного з них. **Об'єктом** дослідження постають ідіоматичні одиниці англійської мови, а **предметом** – способи їх перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковці пояснюють відмінності в мовній картині світу представників різних культур тим, що деякі поняття є унікальними для однієї культури, а в іншій їх може просто не бути. Отже, представники іншої культури не завжди мають у своїй мові еквіваленти понять, предметів чи явищ, про які йдеться під час комунікації, у зв'язку із чим виникають проблеми перекладу. Наприклад, звичне для української мови слово *доба* як темпоральна одиниця не існує в англійській мові. Схожа ситуація спостерігається зі словом *grandparents*. В українській мові воно означає бабусь та дідусів, а загальне слово для найменування цих родичів відсутнє. Своєю чергою поняття *sibling* (англ.) та *Geschwister* (нім.) перекладаються як *брати та сестри разом*, тобто без поділу за статевою ознакою, як є в українській мові. Точний переклад слова *earworm* – *вушний черв'як*, а за фактом воно використовується для того, щоб розповісти про нав'язливу мелодію або пісню, яка тривалий час «сидить» у голові і від неї не вдається позбутися.

Ще одна причина, через яку виникають труднощі під час перекладу, – лексико-фразеологічне поєднання слів. Цю проблему розглядають багато

лінгвістів у своїх наукових розвідках. Вона полягає в тому, що значення слова не висловлюється одним лише лексичним поняттям (денотацією слова), воно також залежить від тих слів, які його оточують та допомагають зрозуміти його значення більш точно. Спираючись на власну картину світу, українець не замислюючись вживає словосполучення *сильний дощ*. Англійською воно під час дослівного перекладу звучатиме як *heavy rain*, тобто *важкий дощ*, тому під час перекладу важливо враховувати нюанси лексико-фразеологічної сполучності. Часто трапляється так, що значення ідіоми переосмислене настільки, що зрозуміти його справжню суть, не вивчаючи певну картину світу, неймовірно складно. Цей процес викликає величезну кількість труднощів, оскільки досить часто зміст висловів, які використовуються носіями англійської мови, повністю збігається зі значенням деяких фразеологізмів в українській мові, проте їх символіка та спосіб передачі суттєво відрізняються. Відомим є приклад ідіоми *It's raining cats and dogs*. Людина з українською мовною картиною світу не зрозуміє, чому в дослівному перекладі фразеологізму «It's raining cats and dogs» (але як із відра) ідеться про кішок і собак. Деякі дослідники припускають, що на початку XVI ст. покрівлі будинків були покриті товстим шаром соломи, що було вкрай привабливим для котів та собак, оскільки цей матеріал добре зберігає тепло [8; 9]. У негоду, у період сильних злив, тварини в буквальному сенсі зісковзували з дахів і падали вниз. Найімовірніше, із цієї причини дощ в англійців став асоціюватися з кішками й собаками, що падають.

Носій української мовної картини світу переклав би вислів *to be in the black* як *бути в чорному*. Однак насправді він містить інший зміст: коли якась організація не зазнає збитків, а постійно перебуває у плюсі. Навіть людина, яка знає англійську, проте бачить ідіому вперше, припустила би, що її сенс швидше негативний, ніж позитивний, на що вказує чорний колір. Схожа ситуація з ідіомою *to be in the red* – зазнавати збитків. З історії відомо, що бухгалтери для підрахунку доходів і витрат будь-якої компанії використовували чорнило двох кольорів: червоного та чорного. Першим вони виділяли збитки, а за допомогою другого підкреслювали відомості про прибуток [9]. Носії англійської досі використовують ці ідіоми в розмовах про гроші.

Не менш цікавий вислів *Refrigerator rights*, який дослівно перекладається з англійської мови як *права на холодильник*. Однак насправді використання цього вислову вказує на особливо близькі стосунки між людьми, які тепер ділять один холодильник, тобто живуть разом. Своєю чергою вислів *a dead duck* зовсім не пов'язаний із мер-

твою качкою, хоча саме на цей образ наштовхує дослівний переклад ідіоми. Насправді він вказує на якусь марну справу, за яку краще не братися, оскільки невдача в ній забезпечена.

Переклад ідіом – одне з найскладніших завдань у перекладі. Небезпека помилки велика вже на першій фазі перекладу, оскільки розрізнити ідіоми можна лише на основі контексту та загальної логіки висловлювання. Помилка веде до спотворення сенсу оригіналу. Під час перекладу ідіоми необхідно передати не лише її зміст, а й стилістичне забарвлення, експресію, яка значною мірою залежить від контексту та не може бути передбачена жодним словником. Переклад ідіом також утруднений тим, що ідіомам, як і іншим лексичним одиницям, властиві такі явища, як синонімія, полісемія та омонімія. Наприклад, і в українській, і в англійській мовах є синонімічні ряди, що позначають життя. Діапазон дуже широкий: від *to pass to the better world* до *to kick the bucket*, що у стилістичному відношенні не ідентично.

Ідіоматичний вислів *there is no love lost between them* має два полярні значення: *вони один одного терпіти не можуть* та *вони один в одному душі не чують* [8; 10]; ідіома *to take the floor* залежно від сфери вживання може означати як *взяти слово для виступу*, так і *ніти потанцювати* [8]. Усі ці приклади підтверджують необхідність ретельного аналізу у процесі вибору способу перекладу ідіом. Теорія перекладу пропонує п'ять способів перекладу ідіом, вибір з-поміж яких залежить від характеру ідіоми та контексту: фразеологічний еквівалент, ідіоматичний аналог, калькування, описовий переклад та контекстуальну заміну.

Фразеологічний еквівалент трактується як образна фразеологічна одиниця в українській мові, яка повністю відповідає за змістом англійському фразеологізму та заснована на одному з ним образі, як-от:

Heel of Achilles – *Ахіллесова п'ята*;
to take the bull by the horns – *взяти бика за роги*;
there is no smoke without fire – *диму без вогню не буває*;
lion's share of something – *левова частка*;
like water off a duck's back – *як з гусака вода*;
let a cat out of the bag – *випустити kota з мішка*;
be as busy as a bee – *працювати, як бджола*;
робити як віл;
time flies – *час летить* [9; 10; 11].

Українські еквіваленти здебільшого є в так званих міжнародних висловах, що трапляються в більшості європейських мов. Значна їх кількість була запозичена різними мовами з одного джерела. Це особливо добре демонструють ідіоми та фразеологізми, пов'язані з античною міфологією чи біблійними оповідями. Фразеологічні еквіва-

ленти можуть бути повними, тобто збігатися за лексичним складом і граматичною структурою, та неповними – мати незначні лексичні чи граматичні розбіжності. Наприклад, англійське *to kill the goose that lays the golden eggs* українською звучить як *вбивати курку, яка несе золоті яйця*, а *to play with fire* – як *гратися з вогнем* [9; 10]. Переклад ідіом за допомогою еквівалентів є найпростішим випадком і не викликає жодних труднощів.

Ідіоматичний аналог – це образна фразеологічна одиниця в українській мові, аналогічна за змістом англійській ідіомі, проте заснована на іншому образі, наприклад:

to be born with silver spoon in the mouth – *народитися в сорочці*;
a bird in the hand is worth two in the bush – *ліпше (краще) нині горобець, як завтра голубець*;
between the devil and the (blue) sea – *опинитися між молотом і ковадлом / між двох вогнів (між двома вогнями); між (межи) молотом і ковадлом; як у лещатах: і туди гаряче, і сюди боляче*;
to beat about the bush – *ходити коло та навколо (околяса, околясом)*;
take hay while the sun shines – *коваль клеple, доки тепле; куй залізо, поки не згасло*;
catch somebody red-handed – *піймати, застати на місці злочину / на гарячому [вчинку]*;
eat like a horse – *бути голодним, як вовк*;
cry over spilt milk – *сумувати за непоправним*;
hot potato – *актуальна тема*;
when pigs fly – *щось у лісі здохне*;
like a cat on a hot tin roof – *як муха в окропі* [8; 9; 10; 11].

Пошук аналогічної ідіоми вимагає від перекладача вільного володіння всіма ресурсами української мови, а також ретельного дотримання стилістичної та жанрової однорідності аналога з ідіомою оригіналу.

В англійській мові трапляються ідіоми, які мають декілька українських аналогів, що відрізняються стилістичними характеристиками та відтінками слововживання, як-от: *not for love or money* – *ні за які гроші; ні за яку ціну; ні за що* [9; 10]. Перекладач здійснює вибір, спираючись на контекст, однак чималу роль відіграє творча індивідуальність перекладача. Вибір аналога вимагає від перекладача ретельного аналізу контексту та відповідності українській ідіомі.

Національно забарвлені фразеологізми варто передавати українськими фразеологічними одиницями, у яких національне забарвлення відсутнє, наприклад:

to fight like Kilkenney cats – *боротися на життя і на смерть; боротися до загину*;
Queen Anne is dead! – *відкрив Америку!*; (нар.)
Диво – на березині бруньки!
to be from Missouri – *Хома невірний*.

Калькування – дослівний переклад англійської ідіоми – поступається двом попереднім способам і застосовується в разі відсутності в англійського еквівалента або аналога ідіоми в українській мові. Отриманий у результаті калькування вислів не є ідіомою в українській мові, а стане оказіональним утворенням, образність якого має легко сприйматися українським реципієнтом.

За допомогою калькування перекладаються англійські прислів'я та приказки, наприклад:

After all, tomorrow is another day! – зреіштою, завтра новий день;

Keep a dog and bark oneself – тримати собаку, а гавкати самому;

He needs a long spoon that sups with the devil – тому, хто зібрався повечеряти з дияволом, потрібна ложка довша.

Описовий переклад застосовується у процесі передачі значення англійської ідіоми вільним словосполученням українською мовою. І при цьому неминуча втрата образності, а отже, й експресивної виразності оригіналу. До цього способу перекладач вдається, якщо неможливо використати жоден із проаналізованих вище, наприклад:

to have a skeleton in the cupboard (closet) – мати особисту чи сімейну таємницю, приховану від сторонніх (українською мовою немає аналогів вислову *мати скелет у шафі*);

grin like a Cheshire cat – посміхатися на весь рот;

Peeping Tom – людина з нездоровою цікавістю, таємно стежить за іншими;

the real McCoy – відмінна річ, щось дуже цінне;
give a wide berth – уникати, ухилитися;
once in a blue moon – дуже рідко.

Контекстуальна заміна полягає у використанні такої української ідіоми, яка хоч і не відповідає за значенням англійському фразеологізму, взятому ізольовано, проте з достатньою смисловою і стилістичною точністю передає його зміст у конкретному контексті. Чудовим прикладом для контекстуальної заміни є контекст «*The ridiculous letters the Liberals sent to Mr. Churchill declaring that Tories must not use the word Liberal in describing their policies, for electoral reasons, are a bad joke*», у якому ідіома *bad joke* дослівно перекладається як *поганий жарт*, однак для українського перекладу краще підійде варіант *не від хорошого життя*. Цей переклад є контекстуальним, однак варто зауважити, що така заміна може не підійти для інших контекстів.

Мова залишається важливим і необхідним засобом комунікації між представниками різних культур. Однак мовна картина світу однієї національності може суттєво відрізнятися від мовної картини інших народів, що необхідно враховувати під час перекладу англійських ідіом українською мовою.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Щоб уникнути проблем під час перекладу англійських ідіом українською мовою, важливо враховувати особливості ментальності представників обох культур. Із цією метою перекладачі послуговуються різними способами перекладу, з-поміж яких виокремлюють фразеологічний еквівалент, ідіоматичний аналог, калькування, описовий переклад та контекстуальну заміну, щоб максимально наблизитися до оригінального значення ідіоми. До ефективних описових засобів належать порівняння, опис, пояснення та інтерпретація, які допомагають відтворити значення ідіоми якомога точніше й лаконічніше. Важливим аспектом перекладу досліджуваних одиниць є заборона підміни або редагування унікального колориту ідіоми іншою мовою.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо в дослідженні перекладу англійських ідіом німецькою мовою.

ЛІТЕРАТУРА

- Петрова Н. Англійські фразеологічні одиниці з національно-культурологічним компонентом. *Іноземна філологія*. 1997. Вип. 110. С. 40–50.
- Свешнікова О. Особливості перекладу фразеологічних одиниць англійської мови на українську. *Прикладна лінгвістика 2014: проблеми і рішення* : матеріали всеукраїнської науково-методичної конференції студентів та молодих науковців, м. Миколаїв, 22–23 травня 2014 р. Миколаїв : Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, 2014. С. 15–17.
- Дудик П. Стилістика української мови : навчальний посібник. Київ : Академія, 2005. 368 с.
- Корунець І. Порівняльна типологія англійської та української мов : навчальний посібник. Вінниця : Нова книга, 2003. 458 с.
- Матвієнків О. Особливості функціонування фразеологічних одиниць у художньому тексті. *Вісник Львівського університету. Серія «Іноземні мови»*. 2013. Вип. 21. С. 37–43.
- Коломийська І. Особливості вживання фразеологічних одиниць у німецькомовному газетному тексті: гендерний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 ; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2017. 272 с.
- Дядюра Г. Функціональні параметри образності в науковому стилі (на матеріалі текстів природничих та технічних наук) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2001. 22 с.
- Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. Oxford : Blackwell Publishing Ltd, 1985. 555 p.

9. Phraseology. Theory, Analysis, and Applications / ed. by A. Cowie. Oxford : Clarendon press, 1998. 309 p.
10. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К. Баранцев. Київ : Знання, 2006. 1056 с.
11. American Language Course: Book of Idioms (Slang, Special Expressions, & Idiomatic Language) / Defense Language Institute English Language Center. Lackland Air Force Base, 2003. 67 p. URL: https://hamedeskandari.ir/BookFile/262_B4E40F57-9DE0-4694-B81D-6BDF7B2A7420.pdf.

REFERENCES

1. Petrova, N. (1997). Anhliiski frazeolohichni odyntsi z natsionalno-kulturolohichnym komponentom [English phraseological units with a national and cultural component]. *Inozemna filolohiia – Foreign philology*, iss. 110, pp. 40–50 [in Ukrainian].
2. Sveshnikova, O. (2014). Osoblyvosti perekladu frazeolohichnykh odyntsi anhliiskoi movy na ukrainsku [Peculiarities of translation of phraseological units of the English language into Ukrainian]. *Materialy vseukrainskoi naukovo-metodychnoi konferentsii studentiv ta molodykh naukovtsiv “Prykladna lnhvistyka 2014: problemy i rishennia” [Proceedings of the All-Ukrainian scientific and methodological conference of students and young scientists “Applied linguistics 2014: problems and solutions”]* (Mykolaiv, May 22–23, 2014). Mykolaiv: Admiral Makarov National Shipbuilding University, pp. 15–17 [in Ukrainian].
3. Dudyk, P. (2005). *Stylistyka ukrainskoi movy: navchalnyi posibnyk [Stylistics of the Ukrainian language: a study guide]*. Kyiv: Akademiia, 368 p. [in Ukrainian].
4. Korunets, I. (2003). *Porivnialna ty polohiia anhliiskoi ta ukrainskoi mov: navchalnyi posibnyk [Comparative typology of the English and Ukrainian languages: a study guide]*. Vinnytsia: Nova knyha, 458 p. [in Ukrainian].
5. Matviienkiv, O. (2013). Osoblyvosti funktsionuvannia frazeolohichnykh odyntsi u khudozhnomu teksti [Peculiarities of the functioning of phraseological units in a literary text]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia “Inozemni movy” – Bulletin of Lviv University. Series “Foreign languages”*, iss. 21, pp. 37–43 [in Ukrainian].
6. Kolomyiska, I. (2017). Osoblyvosti vzhyvannia frazeolohichnykh odyntsi u nimetskomovnomu hazetnomu teksti: hendernyi aspekt [Peculiarities of the use of phraseological units in the German-language newspaper text: the gender aspect]. *Candidate’s thesis*. Chernivtsi: Yuri Fedkovich Chernivtsi National University, 272 p. [in Ukrainian].
7. Diadiura, H. (2001). Funktsionalni parametry obraznosti v naukovomu styli (na materialy tekstiv pryrodnychykh ta tekhnichnykh nauk) [Functional parameters of imagery in a scientific style (on the material of texts of natural and technical sciences)]. *Extended abstract of Candidate’s thesis*. Kyiv, 22 p. [in Ukrainian].
8. Crystal, D. (1985). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 555 p. [in English].
9. Cowie, A. (ed.) (1998). *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*. Oxford: Clarendon press, 309 p. [in English].
10. Barantsev, K. (ed.) (2006). *Anhlo-ukrainskyi frazeolohichnyi slovnyk [English-Ukrainian phraseological dictionary]*. Kyiv: Znannia, 1056 p. [in Ukrainian].
11. Defense Language Institute English Language Center (2003). *American Language Course: Book of Idioms (Slang, Special Expressions, & Idiomatic Language)*. Lackland Air Force Base, 67 p. Retrieved from: https://hamedeskandari.ir/BookFile/262_B4E40F57-9DE0-4694-B81D-6BDF7B2A7420.pdf [in English].

УДК 378.147:811.111
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-2>

СУЧАСНІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Алісеєнко О. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
пр. Гагаріна, 72, Дніпро, Україна
orcid.org/0000-0003-3840-7714
olga_aliseenko@ukr.net*

Мудренко Г. А.

*викладач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
пр. Гагаріна, 72, Дніпро, Україна
orcid.org/0000-0001-7476-4714
annmudrenko@gmail.com*

Ключові слова: методика викладання англійської мови, нефілологічні спеціальності, комунікативний підхід, граматико-перекладацький підхід, активне навчання, глобалізація, Концепція розвитку англійської мови в університетах.

У статті обговорено основні методичні підходи до вивчення іноземної мови (англійської) для здобувачів вищої освіти поза філологічними професіями. Процес викладання іноземних мов для студентів нефілологічних спеціальностей відображає насамперед історію та процес зміни підходів і пріоритетів до викладання іноземної (англійської) мови в пошуках найбільш ефективних та прийнятних науково-методичних заходів. Думка про те, що знання іноземної (англійської) мови є неодмінною умовою успішності та конкурентоспроможності сучасного фахівця на ринку праці, давно визнана в суспільстві. Використання англійської мови у професійних цілях стало необхідністю для фахівців, діяльність яких пов'язана зі світовим ринком. Водночас ситуація на світовому ринку та прагнення нашої країни повністю інтегруватися у світове співтовариство як рівноправний учасник змушують перейти від простого прийняття цього твердження до його покрокової реалізації. На практиці можна констатувати, що рівень і якість підготовки фахівців нефілологічних спеціальностей не завжди відповідає вимогам, які висуваються. Брак іншомовних компетентностей ускладнює вихід українських фахівців-нефілологів на світовий ринок. У сучасних умовах англійська мова навіть для спеціалістів нефілологічних факультетів повинна розглядатися не як другорядна дисципліна, а як необхідний інструмент професійної діяльності, тому що академічна й трудова мобільність, єдині міжнародні освітні стандарти, спільна міжнародна науково-дослідна та виробнича діяльність неможливі без високого рівня знання іноземної (англійської) мови. Визначено домінування комунікативних підходів до викладання іноземної мови. Однак це не означає цілковите нехтування традиційним граматико-перекладацьким методом. Тому оптимальним варіантом визнано змішану методику навчання англійської мови, що містить елементи багатьох актуальних сьогодні методичних підходів до викладання. Основою ефективних методик є створення автентичного комунікативного середовища, активна й різнобічна мовленнєва практика, створення стійких мотиваційних установок до вивчення іноземної мови як ключа до кар'єрної реалізації. Сучасні педагогічні тенденції ставлять на перше місце активне навчання, що базується на діяльнісному підході

до набуття іншомовних компетентностей та діалозі між викладачем-фасилітатором і свідомим, зацікавленим студентом із високим рівнем пізнавальної активності.

MODERN METHODS OF TEACHING ENGLISH FOR STUDENTS OF NON-PHILOLOGICAL SPECIALTIES

Aliseienko O. M.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Language for Non-Philological Specialties
Oles Honchar Dnipro National University
Gagarin ave., 72, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3840-7714
olga_aliseienko@ukr.net*

Mudrenko H. A.

*Lecturer at the Department of English Language for Non-Philological Specialties
Oles Honchar Dnipro National University
Gagarin ave., 72, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0001-7476-4714
annmudrenko@gmail.com*

Key words: *English language teaching method, non-philological specialties, communicative approach, grammar-translation approach, active learning, globalization, Concept of English development in universities.*

The article discusses the main methodical approaches to learning a foreign language (English) for students of higher education outside of philological professions. The process of teaching foreign languages to students of non-philological specialties primarily reflects the history and process of changing approaches and priorities to teaching a foreign (English) language in search of the most effective and acceptable scientific and methodological measures. The opinion that knowledge of a foreign (English) language is an indispensable condition for the success and competitiveness of a modern specialist in the labor market has long been recognized by society. The use of the English language for professional purposes has become a necessity for specialists whose activities are related to the global market. At the same time, the situation on the world market and the desire of our country to fully integrate into the world community as an equal participant force us to move from simple acceptance of this statement to its full acceptance and implementation. In practice, it can be stated that the level and quality of training of specialists in non-philological specialties does not always meet the requirements. The lack of foreign language skills makes it difficult for Ukrainian non-philological specialists to enter the world market. In modern conditions, even for specialists of non-philological faculties, the English language should not be considered as a secondary discipline, but as a necessary tool of professional activity, because academic and labor mobility, uniform international educational standards, joint international research and production activities are impossible without a high level of knowledge of foreign (English) language. The dominance of communicative approaches to foreign language teaching is determined. However, this does not mean a complete neglect of the traditional grammar-translation method. Therefore, the optimal option is determined to be a mixed method of teaching English, which contains elements of many current methodological approaches to teaching. The basis of effective methods is the creation of an authentic communicative environment and active and versatile communicative practice, the creation of stable motivational attitudes towards learning a foreign language as a key to career realization. Modern pedagogical

trends prioritize active learning, based on an active approach to the acquisition of foreign language competences and dialogue between a teacher-facilitator and a conscious and interested student with a high level of cognitive activity.

Постановка проблеми. Сьогодні ринок освітніх технологій має широкий арсенал різноманітних методів навчання англійської мови. Викладачі, стикаючись із величезною кількістю лінгвістичної, методичної літератури та медіаресурсів, часто мають сумніви щодо того, за якою саме методикою навчати, щоб досягти максимальної ефективності процесу. Пропонується стільки нового та ще не досить апробованого, що викликає сумніви стосовно позитивного результату. Тому аналіз фундаментальних методик викладання іноземної мови, а саме англійської, для здобувачів нефілологічних спеціальностей є актуальною науково-педагогічною проблемою.

Доцільно згадати, що держава контролює та заохочує знання іноземної (англійської) мови здобувачами вищої освіти. Ідеться про затверджену у 2019 р. Концепцію розвитку англійської мови в університетах, згідно з якою кожен, хто бажає здобувати освіту в університетах, повинен знати іноземну мову на рівні B1, а для магістрів та PhD – щонайменше на рівні B2, який має бути затверджений здобуттям відповідного сертифіката внаслідок проходження незалежного оцінювання знань за різними видами іншомовної мовленнєвої активності [1]. Однак варто зазначити також, що наразі внаслідок введення воєнного стану та через безпекові й операційні труднощі проведення зовнішнього незалежного оцінювання і єдиного вступного іспиту в державі повноцінне впровадження механізму Концепції розвитку англійської мови в університетах, котре мало відбутися вже у 2023 р., поки що відкладене – з об'єктивних на те причин. Проте дію зазначеного документа та потребу в русі до його імплементації це не скасовує. Отже, ефективні методики викладання англійської мови для всіх здобувачів освіти є назрілим питанням.

Суттєвим моментом у виборі сучасних методик формування іншомовних компетентностей здобувача вищої освіти є те, що студенти, які приходять на навчання, не починають вивчати мову з нуля, а вже мають достатній арсенал сформованих компетенцій, який дає змогу розширювати їх, використовуючи прийоми роботи, котрі вже зовсім не елементарні. До впровадження Концепції розвитку англійської мови в університетах існувала проблема різноманіття (неполярності) у рівні знань з англійської мови, що ставило викладача перед складним вибором: з одного боку, збалансувати, усереднити складність можливої техніки викладання дисципліни (це означало би, що для одних зміст навчальної діяльності був би занадто

складним, а для інших – занадто спрощеним); з іншого боку, брати до уваги потреби вибудовування індивідуальної траєкторії розвитку для студентів. Недавні зміни в підходах держави до регулювання пріоритетності знання здобувачами вищої освіти іноземної мови сприяють максимально ефективному вибору оптимальної методики викладання.

Предметом дослідження є сучасні методики викладання англійської мови для студентів нефілологічних спеціальностей. **Об'єктом дослідження** є Концепція розвитку англійської мови в закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вивчення сучасних методик викладання англійської мови для студентів нефілологічних спеціальностей є досить популярним як серед вітчизняних, так і серед закордонних дослідників. Однак не можна стверджувати, що наявними публікаціями вичерпується весь зміст проблематики цього дослідницького вектора, надто з урахуванням того, що навчання англійської мови в кожній конкретній нефілологічній спеціальності матиме низку особливостей, технік і прийомів, які є дієвими винятково для того чи іншого фаху. Окрім того, більшість розвідок зосереджується на вузькій траєкторії дослідження, тобто вибирає для розгляду певний аспект загальної проблематики, наприклад: питання формування компетентностей засобами вивчення іноземної мови (соціально-комунікативної компетентності [2, с. 148–155], навчально-стратегічної компетентності [3, с. 3–9] тощо), стимулювання мотивації [4, с. 290–294], підготовку до іспитів, передбачених Концепцією розвитку англійської мови в університетах [5, с. 102–107], використання технології flipped classroom [6, с. 330–333] тощо. Усі вони неминуче зачіпають питання сучасних методик під час організації освітнього процесу з вивчення іноземної мови студентами-нефілологами.

Виняткове значення для поточної розвідки мають праці Хіджу Су [7, с. 200–209], Дж. Сеноза та Д. Гортера [8, с. 300–311], Т. Каршиєвої [9, с. 1752–1756]. Наголошується на ролі засвоєння лексичного матеріалу для розвитку комунікативних компетентностей. Висловлюється думка, що навчання лексики є основою ефективного засвоєння мови [9, с. 1752]. Без оволодіння словниковим запасом неможливо навчати та вивчати типи мовлення. Саме нові слова є будівельним матеріалом для мовленнєвої діяльності. Зазвичай вивчення слова означає знання його значення, написання та читання. Однак для

того, щоб мовець міг використати слово в бажаний спосіб, у потрібний час і в потрібному місці, важливо знати, як воно вимовляється, сприймається на слух, які слова можна вживати замість нього (знання синонімів), коли й де доречно вживати це слово. Що більше студент володіє цими знаннями, то з більшою вірогідністю зможе використовувати слово правильно та в потрібний момент [9, с. 1754]. Практична мета вивчення іноземної мови в немовних закладах вищої освіти полягає в тому, щоб навчити студентів спілкуватися цією мовою. За умов обмеженого доступу до автентичного іншомовного середовища оптимальним рішенням задля створення потрібного стимулювального контексту стане метод ділових ігор [10, с. 27–30; 11, с. 2974–2977]. Складність ігрового завдання має реалізовуватися з урахуванням досвіду студентів, набутих ними знань і вмінь, вимог програми [9, с. 1755].

Свою чергою робота Д. Алієвої актуальна для нашого дослідження тим, що передає досвід трансформації підходів до викладання іноземної мови для студентів-нефілологів після розпаду СРСР та здобуття незалежності, а також у світлі прагнення інтегруватися в коло провідних країн світу, де англomовне спілкування є обов'язковою основою самопрезентації [12, с. 54–55]. Важливим акцентом дослідження є потреба у створенні можливості студентам відвідувати лекції викладачів свого та інших закладів вищої освіти за напрямками й темами, які їх цікавлять. Це стає ще важливішим у контексті розвитку навчальних предметів через взаємозбагачення. Випускник сучасного університету повинен бути готовий працювати за суміжними спеціальностями, вільно адаптуватися до нових технологій, підвищувати свою кваліфікацію, а за потреби – змінювати спеціалізацію [12, с. 54].

Підхід щодо викладання спеціальних університетських дисциплін англійською мовою в сучасній науковій літературі окреслився як «педагогічне транслінгування» (англ. *pedagogical translanguaging*) [8, с. 300]. Він ефективний у засвоєнні іноземної мови за професійним спрямуванням та опануванні іншомовних терміносистем, що спрощує працевлаштування в англomовному середовищі. Спеціальна лексика є «слабким місцем» і причиною багатьох труднощів для студентів: є суперечність між рівнем сучасних вимог до міжкультурного професійно орієнтованого спілкування та недостатньою підготовленістю студентів до реалізації поставлених завдань. Із цих суперечностей постає проблема необхідності збагачення термінологічного мовлення студентів. Тому викладання предметів іноземною мовою є важливим лінгводидактичним аспектом вирішення проблеми [8, с. 300–311; 7, с. 200–209].

Огляд останніх досліджень із теми дав змогу окреслити тенденції розвитку методичних підходів до навчання нефілологів іноземної мови. Однак тема має багато методичних та екстреметодичних чинників, які впливають на її категоризацію в науковій літературі вченими різних країн, а також безпосередньо на імплементацію методичних підходів під час навчання здобувачів нефілологічних спеціальностей. Усі ці аспекти потребують додаткового розроблення.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз провідних сучасних методик викладання англійської мови для студентів нефілологічних спеціальностей з огляду на магістральні світові тенденції в підходах до викладання іноземної мови та формування іншомовної компетентності, а також з огляду на державні директивні документи з питань іншомовної освіти.

Виклад основного матеріалу. У закладах вищої освіти загальний курс англійської мови опціонально вивчається, як правило, у першому семестрі навчання на бакалавраті. Далі більшість знань, що здобуваються аудиторно, студент може почерпнути з курсу «Іноземна мова за професійним спрямуванням». До спектру завдань учителів входять традиційні, проте важливі аспекти вимови, формування граматичної бази, усунення психологічних і мовних бар'єрів, що заважають спілкуванню. Однак вивчення іноземної мови (з огляду на тенденції навчання впродовж життя, великий обсяг годин на самостійну роботу студентів та реальну необхідність знати англійську в сучасному глобалізованому світі задля потенціалу побудови успішної кар'єри) не має завершуватися у стінах аудиторій. Тому важливим мірилом ефективності застосовуваних методик є спосіб підвищення мотивації вивчати іноземну мову на постійній основі, а також уміння студента вибудувати власну траєкторію вдосконалення іншомовних комунікативних компетенцій. Епоха цифровізації цьому неабияк сприяє, проте важливо вказати здобувачеві освіти на ті ресурси та способи, які є перевіреними, ефективними та користуються авторитетом.

Не так давно, ще з 10–20 років тому, беззаперечний пріоритет у закладах освіти України надавався *граматико-перекладацькій методиці*, що означала майже механічне вивчення лексики, особливостей читання та перекладу. Опанування мови відбувалося шляхом тривалої рутинної роботи. Це була данина традиційним пасивно-рецептивним методикам радянського періоду. Використання цього методу було зумовлене почасти браком аудіо- й відеозаписів, обмеженими можливостями комунікації з носіями мови чи іншими іноземцями, які так само вивчають англійську як другу мову. Спілкування в автентичному іншомовному

середовищі через недбалість до розвитку комунікативних компетенцій було складним. Однак тепер дедалі більше домінують методи активного вивчення мови, що засновується на особистісно орієнтованих педагогічних підходах. Попри те, що ситуація змінилася, а навчання за граматики-перекладацькою методикою стало нераціональним, викладачі, особливо старшого покоління, у яких є налагоджений досвід викладання за застарілими сьогодні техніками, досі часто віддають перевагу роботі у класичному напрямі, пояснюючи це тим, що дуже часто контингент студентів має вкрай низький рівень знання іноземної мови. Згадана Концепція розвитку англійської мови в університетах за умови її повноцінного впровадження є ефективним засобом подолання цього бар'єра та остаточного орієнтування на новітні підходи до викладання іноземної мови [1]. Проте інноваційний підхід не означає абсолютне нехтування граматики-перекладацьким методом.

На піку популярності – *комунікативна методика*, спрямована на практику спілкування, що, згідно з освітньо-професійними програмами, робочими програмами навчання іноземних мов та матрицями компетентностей здобувачів освіти, є провідною метою вивчення мови. Комунікативна методика, зміст якої постає з назви, спрямована саме на здатність спілкуватися англійською мовою. Це означає, що із чотирьох базових різновидів іноземної діяльності, на яких базується будь-який мовний курс (читання, письмо, говоріння та розуміння на слух), двом останнім приділяється особлива увага. Однак було би помилкою вважати, що комунікативний метод орієнтований лише на розвиток навичок легкої побутової розмови. Студенти залежно від спеціальності регулярно читають публікації на свою тематику в закордонних виданнях. Маючи достатній словниковий запас, який розширюється протягом курсу навчання іноземної мови в закладі вищої освіти, вони вчать орієнтуватися в тексті, підтримувати розмову на професійну чи повсякденну тему. Вагоме місце посідає також навчання письма, зокрема основ ділового листування відповідно до того, яку саме спеціальність опановує студент.

Комунікативний метод покликаний насамперед зняти страх спілкування. А в сучасному світі домінування комунікативного підходу означає ще більш прагматичний підхід до навчальних завдань та очікуваних результатів засвоєння програмового матеріалу й самої структури програм. Це означає, що цілком недоречно за й так обмежений обсяг аудиторних годин на вивчення іноземної мови дати студенту, наприклад, інженерної спеціальності очевидно не потрібні йому знання про палаталізацію приголосних чи власне класифікацію речень в англійській мові. Англійська

мова потрібна насамперед функціонально – для обслуговування особистісних і професійно детермінованих потреб в іноземній комунікації.

Комунікативний підхід створює передумови для широкого використання проєктних методів роботи, зокрема проведення нетрадиційних занять за моделлю створення наближеного до автентичного середовища спілкування іноземною мовою. Цьому сприяють наявні інформаційно-комунікаційні технології, які дають змогу залучати до навчального процесу носіїв мови та представників інших країн, для яких англійська мова не є рідною, як і для українських студентів. Також важливим інструментом є залучення до спілкування іноземною мовою з фахівцями саме тієї сфери діяльності, яка становить предмет професійної орієнтації здобувача вищої освіти (наприклад, студентів-маркетологів із закордонними маркетологами-практиками). Це не обов'язково мають бути високопоставлені представники компаній. Навпаки, більш доречно організувати віддалену чи очну іноземну комунікацію з пересічними представниками професії. Таке рішення дасть змогу уникнути небажаного бар'єра у спілкуванні.

Як сказано вище, важливу роль у реалізації комунікативного підходу відіграють слухання та говоріння. Ці різновиди діяльності базуються на релевантному лексичному запасі, тобто вмінні оперативно добирати потрібні лексеми для висловлення своєї думки та вмінні розрізняти слова і їх значення в потоці усного мовлення. В інформаційному соціумі вагому роль також відіграє вміння швидко опрацьовувати (сканувати) великі обсяги друкованої інформації. Сьогодні як ніколи важливо мати можливість легко ознайомитися з текстом, пов'язаним із певною сферою (наприклад, медициною чи архітектурою), або вміти вільно використовувати мову під час спілкування, пов'язаного із цією сферою. Адже незнання чи нерозуміння одного слова може стати причиною зміни діагнозу захворювання в медицині, а в будівельній сфері може призвести до спонтанної та непотрібної зміни в сировині споруджуваного будинка. Такі помилки можуть мати незворотні негативні наслідки. Для швидкого й коректного запам'ятовування нових лексем і контексту їх використання важливо створювати автентичне мовне середовище. Це відповідає тому, що процес практичного навчання англійської мови має охоплювати не лише комунікативні компетенції, а й компетенції, що дадуть можливість використовувати здобуті знання в майбутньому. Найкращим методом є ділова гра, що засновується на принципі “I may forget what I heard, I may remember what I saw, but if I personally participate in the process, I will remember it for the rest of my life” («Я можу забути

те, що чув, я можу пам'ятати те, що я бачив, але якщо я особисто беру участь у цьому процесі, я запам'ятаю це на все життя») [9, с. 1756]. Цей метод залучає технологію перетворення навчання на особистий досвід, що є передумовою міцності знань. Так само доречними будуть методи проблемного навчання, проєктні методи, робота у групах, метод головоломок, створення візуальних карт за розмовними темами тощо.

Крім того, широко використовуються елементи Оксфордського та Кембриджського курсів викладання англійської мови, які передбачають максимальне занурення студента в мовний процес і, що важливо, орієнтовані на розвиток не тільки мовних знань, а й творчих здібностей та загального кругозору студентів. У викладанні іноземної мови для студентів нефілологічних спеціальностей вагоме місце посідає постійне залучення дидактичних матеріалів, які повинні відображати специфіку фахової підготовки студентів конкретних спеціальностей, вирішувати проблему міжпредметних зв'язків, щоб іноземна мова не ставала самоціллю, а була засобом для вираження думки, зокрема на професійну тематику, і давала широкі можливості працевлаштування як в Україні, так і за кордоном. Останній аспект є вкрай важливим для здатності студентів належно працевлаштуватися на сучасному глобалізованому ринку праці.

Висновки. Отже, попри розмаїття методик викладання англійської мови для студентів нефілологічних спеціальностей, усі вони так чи інакше вписуються в декілька комплексних, які створюють основу для організації ефективної навчальної діяльності студентів нефілологічних спеціальностей. Оптимальним варіантом є змішана методика навчання англійської мови, що містить елементи граматики-перекладного, комунікативного, лінгвосоціокультурного та інших підходів. Такий вибір дає змогу досягти бажаного результату – набуття студентами базових знань з іноземної мови з огляду на специфіку вибраного факультету. Використання змішаної методики, окрім досягнення виховної мети, сприяє всебічному, гармонійному розвитку особистості, що важливо в сучасному суспільстві.

Подальші дослідження доцільно організувати емпірично – у напрямі підготовки студентів до складання тестів, передбачених чинною Концепцією розвитку англійської мови в університетах, а також у напрямі пошуку й апробування ефективних способів підготовки здобувачів нефілологічних спеціальностей до професійної діяльності в англомовному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. МОН створило Концепцію розвитку англійської в університетах: рівень B1 – обов'яз-

кова умова вступу, B2 – випуску, викладання профільних дисциплін іноземною та «мовні скринінги» / Міністерство освіти і науки України. *Офіційний вебсайт Міністерства освіти і науки України*. 2019. 3 липня. URL: <https://mon.gov.ua/news/mon-stvorilo-konceptiyu-rozvitku-anglijskoyi-v-universitetah-u-dodatku-riven-v1-obov'yazkova-umova-vstupu-v2-vipusku-vikladannya-profilnih-disciplin-inozemnoyu-ta-movni-skriningi> (дата звернення: 22.01.2023).

2. Кравець О., Самборська Н. Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців нефілологічних спеціальностей на заняттях з англійської мови засобами інформаційно-комунікативних технологій. *Нові технології навчання*. 2019. № 92. С. 148–155.
3. Задорожна І., Зеня Л. Формування навчально-стратегічної компетентності в професійно орієнтованому усному спілкуванні англійською мовою студентів нефілологічних спеціальностей. *Іноземні мови*. 2022. № 2. С. 3–9.
4. Швечкова Ю. Шляхи підвищення внутрішньої мотивації курсантів нефілологічних спеціальностей до вивчення англійської мови. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 36. Т. 3. С. 290–294.
5. Главацька Ю. Підготовка здобувачів нефілологічних спеціальностей до Єдиного вступного іспиту з англійської мови (з досвіду роботи). *Імідж сучасного педагога*. 2022. № 5(206). С. 102–107.
6. Король Л. Технологія flipped classroom у навчанні англійської мови студентів нефілологічних спеціальностей закладів вищої освіти. *Grail of Science*. 2022. № 18–19. Р. 330–333.
7. Suh H. Preparing Mathematics Teachers to Teach English Language Learners: What We Know and What We Can Do. *The Educational Forum*. 2020. Vol. 84. № 3. Р. 200–209.
8. Cenoz J., Gorter D. Teaching English through pedagogical translanguaging. *World Englishes*. 2020. Vol. 39. Iss. 2. Р. 300–311.
9. Karshiyeva T. Teaching Foreign Languages based on Games in Non-philology Higher Education Institutions (In English as an Example). *Journal of Pharmaceutical Negative Results*. 2022. Vol. 13. Iss. 3. Р. 1752–1756.
10. Muhabbat K. The usage of Communicative Language Teaching in class. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*. 2022. Vol. 3. № 7. Р. 27–30.
11. Didactic games in the teaching learning process of foreign languages: current approaches / R. Macias Sera, E. Caicedo Coello, I. Ramirez Berdud, M. Patiño Lopez. *INTED2020: Proceedings of the*

14th International Technology, Education and Development Conference, Valencia (Spain), March 2–4, 2020 / ed. by L. Gómez Chova, A. López Martínez, I. Candel Torres. Valencia : IATED Academy, 2020. P. 2974–2977.

12. Alieva D. Problems of teaching foreign languages to non-philology students of higher educational institutions. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*. 2022. Vol. 10. № 12. P. 54–56.

REFERENCES

1. Ministry of Education and Science of Ukraine (2019). MON stvorylo Kontseptsiiu rozvytku anhliiskoi v universytetakh: riven V1 – obov'язkova umova vstupu, V2 – vypusku, vykladannia profilnykh dystsyplin inozemnoiu ta “movni skryninyh” [The Ministry of Education and Science of Ukraine has created a Concept for the development of English in universities: level B1 is a mandatory condition for admission, B2 is a requirement for graduation, teaching of specialized subjects in a foreign language and “language screenings”]. *Official website of the Ministry of Education and Science of Ukraine*, July 3. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-stvorilo-koncepciyu-rozvitku-anglijskoyi-v-universitetah-u-dodatku-riven-v1-obov'язkova-umova-vstupu-v2-vipusku-vykladannya-profilnih-disciplin-inozemnoyu-ta-movni-skriningi> [in Ukrainian].
2. Kravets, O., & Samborska, N. (2019). Formuvannia sotsialno-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv nefilolohichnykh spetsialnestei na zaniattiakh z anhliiskoi movy zasobamy informatsiino-komunikatyvnykh tekhnolohii [Formation of socio-communicative competence of future specialists of non-philology majors in English language classes by means of information and communication technologies]. *Novi tekhnolohii navchannia – New learning technologies*, no. 92, pp. 148–155 [in Ukrainian].
3. Zadorozhna, I., & Zienia, L. (2022). Formuvannia navchalno-stratehichnoi kompetentnosti v profesiino orientovanomu usnomu spilkuvanni anhliiskoiu movoiu studentiv nefilolohichnykh spetsialnestei [Formation of educational and strategic competence in professionally oriented oral communication in English of students of non-philology specialties]. *Inozemni movy – Foreign languages*, no. 2, pp. 3–9 [in Ukrainian].
4. Shvechkova, Yu. (2021). Shliakhy pidvyshchennia vnutrishnoi motyvatsii kursantiv nefilolohichnykh spetsialnestei do vyvchennia anhliiskoi movy [Ways of increasing the English learning intrinsic motivation of non-philological specialties cadets]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*, iss. 36, vol. 3, pp. 290–294 [in Ukrainian].
5. Hlavatska, Yu. (2022). Pidhotovka zdobuvachiv nefilolohichnykh spetsialnestei do Yedynoho vstupnoho ispytu z anhliiskoi movy (z dosvidu roboty) [Preparation of non-philological graduates for the Unified entrance examination in English (from personal experience)]. *Imidzh suchasnoho pedahoha – The image of a modern teacher*, no. 5(206), pp. 102–107 [in Ukrainian].
6. Korol, L. (2022). Tekhnolohiia flipped classroom u navchanni anhliiskoi movy studentiv nefilolohichnykh spetsialnestei zakladiv vyshchoi osvity [Flipped classroom technology in teaching English to students of non-philological specialties in higher education institutions]. *Grail of Science*, no. 18–19, pp. 330–333 [in Ukrainian].
7. Suh, H. (2020). Preparing Mathematics Teachers to Teach English Language Learners: What We Know and What We Can Do. *The Educational Forum*, vol. 84, no. 3, pp. 200–209 [in English].
8. Cenoz, J., & Gorter, D. (2020). Teaching English through pedagogical translanguaging. *World Englishes*, vol. 39, iss. 2, pp. 300–311 [in English].
9. Karshiyeva, T. (2022). Teaching Foreign Languages based on Games in Non-philology Higher Education Institutions (in English as an Example). *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, vol. 13, iss. 3, pp. 1752–1756 [in English].
10. Muhabbat, K. (2022). The usage of Communicative Language Teaching in class. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, vol. 3, no. 7, pp. 27–30 [in English].
11. Macias Sera, R., Caicedo Coello, E., Ramirez Berdud, I., & Patiño Lopez, M. (2020). Didactic games in the teaching learning process of foreign languages: current approaches. *INTED2020: Proceedings of the 14th International Technology, Education and Development Conference* (Valencia, Spain, March 2–4, 2020), ed. by L. Gómez Chova, A. López Martínez, I. Candel Torres. Valencia: IATED Academy, pp. 2974–2977 [in English].
12. Alieva, D. (2022). Problems of teaching foreign languages to non-philology students of higher educational institutions. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, vol. 10, no. 12, pp. 54–56 [in English].

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕКЛАДУ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Багач І. Г.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри іноземних мов та міжнародної комунікації
Черкаський державний технологічний університет
бульв. Шевченка, 460, Черкаси, Україна
orcid.org/0000-0002-1417-3784
irina.sa1966@gmail.com*

Чернова І. В.

*кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Національний університет «Запорізька політехніка»
вул. Жуковського, 64, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-2086-2586
filol68@ukr.net*

Ключові слова: *аналог,
еквівалент, нефразеологічний
переклад, німецька мова,
фразеологічна одиниця,
фразеологічний переклад.*

Статтю присвячено дослідженню особливостей перекладу фразеологічних одиниць із німецької мови українською. У дослідженні фразеологічна одиниця трактується як стійке словосполучення, ідіома, що характеризується значенням, відомим носіям мови, яке не виводиться з певного лексичного складу, граматичної структури та семантики фразеологічних складників. Мета статті полягає у виявленні особливостей перекладу німецьких фразеологізмів українською мовою. Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці німецької мови, а предметом – особливості їх перекладу українською мовою.

Автори статті розглянули класифікації фразеологічних одиниць, запропоновані німецькими лінгвістами. Доведено, що різноманітність класифікацій фразеологізмів призводить до труднощів їх перекладу. У дослідженні під час аналізу прийомів перекладу виокремлено фразеологічний і нефразеологічний переклади. Під фразеологічним перекладом розуміється використання в перекладному тексті стійких одиниць, коли одиниці іноземної мови та відповідні одиниці перекладної мови подібні на всіх рівнях: лексичному, граматичному й семантичному. Фразеологічний переклад включає фразеологічні еквіваленти та фразеологічні аналоги. Фразеологічний еквівалент трактується як фразеологічна одиниця вихідної мови, яка еквівалентна одиниці цільової мови за всіма критеріями та має той самий зміст і конотацію незалежно від контексту. Встановлено, що фразеологічний аналог відрізняється від вихідної фразеологічної одиниці вживанням іншого синонімічного компонента, деякими змінами форми або синтаксису, іншою морфологічною співвіднесеністю, сполучуваністю, будучи повноцінною відповідністю перекладеної фразеологічної одиниці.

Нефразеологічний переклад передає значення фразеологічної одиниці за допомогою лексичних засобів цільової мови. З'ясовано, що при цьому може втратитися образність, експресивність, конотації, афористичність, відтінки значень. Встановлено, що до прийомів нефразеологічного перекладу фразеологічних одиниць німецької мови українською належать здебільшого лексичний переклад, калькування та описовий переклад.

**PHRASEOLOGICAL UNITS AS AN OBJECT OF TRANSLATION
(BY THE EXAMPLE OF THE GERMAN LANGUAGE)**

Bahach I. H.

*Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and International Communication
Cherkasy State Technological University
Shevchenka blvd, 460, Cherkasy, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1417-3784
irina.sa1966@gmail.com*

Chernova I. V.

*Candidate of Philology, Assistant Professor,
Associate Professor at the Department of Entrepreneurship, Trade and Stock Exchange Activity
Zaporizhzhia Polytechnic National University
Zhukovskoho str., 64, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2086-2586
filol68@ukr.net*

Key words: *analogue, equivalent, non-phraseological translation, German language, phraseological unit, phraseological translation.*

The article is devoted to the study of the peculiarities of the translation of phraseological units from German into Ukrainian. In the study, a phraseological unit is interpreted as a set-phrase, an idiom characterized by a meaning known to native speakers, not derived from a certain lexical composition, grammatical structure and semantics of phraseological components. The purpose of the article is to identify the features of the translation of German phraseological units into Ukrainian. The object of the research is the phraseological units of the German language, and the subject is the peculiarities of their translation into the Ukrainian language.

The authors of the article considered the classifications of phraseological units proposed by German linguists. It is proved that the variety of classifications of phraseological units only proves the complexity of their translation. In the study, during the analysis of translation techniques, phraseological and non-phraseological translations were distinguished. Phraseological translation means the use of set-phrases stable units in the translated text, when the units of the foreign language and the corresponding units of the translated language are similar at all levels: lexical, grammatical and semantic.

Phraseological translation includes phraseological equivalents and phraseological analogues. A phraseological equivalent is interpreted as a phraseological unit of the source language that is equivalent to a unit of the target language by all criteria and has the same meaning and connotation regardless of the context. A phraseological analogue differs from the original phraseological unit by the use of another synonymous component, some changes in form or syntax, other morphological correlation, conjugation, being a full correspondence of the translated phraseological unit.

Non-phraseological translation conveys the meaning of a phraseological unit using the lexical means of the target language. At the same time, imagery, expressiveness, connotations, aphorism, shades of meanings may be lost. It was established that the methods of non-phraseological translation of phraseological units of the German language into Ukrainian mostly include lexical translation, loan translation and descriptive translation.

Постановка проблеми. Фразеологія завжди була предметом досліджень та перебувала в центрі уваги лінгвістів і перекладачів. Хоча нині у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці є достатня кількість досліджень, присвячених проблемі фразеології, особливості перекладу німецьких фразеологізмів українською мовою становлять невпинний інтерес для дослідників.

Фразеологія сформувалася як самостійна галузь лінгвістики в 1940-х рр. Засновником фразеології вважається швейцарський лінгвіст Шарль Баллі (1865–1947 рр.) [1], який уперше ввів термін «фразеологія» щодо стилістичних категорій та вивчав споріднені словосполучення. Однак інтерес до проблеми вивчення стійких словосполучень у германістиці простежується вже з XVI ст.

Лінгвісти виділяють декілька основних питань фразеології як самостійної дисципліни. Сучасна фразеологія вивчає особливості фразеологічної одиниці, особливості знакової функції фразеологічної одиниці, її значення, структурні й семантичні особливості, системні відносини між фразеологічною одиницею та загальною системою значущих одиниць, принцип виділення фразеологічної одиниці, організацію її дослідження та методи класифікації. Основною одиницею фразеологічного дослідження є фразеологізм. Це поняття має декілька визначень. Так, П. Дудик трактує фразеологізми як «семантично й граматично пов'язані сполучення слів, а також речення, які використовуються в мові як її усталені та здебільшого легко й образно сприймувані одиниці» [2, с. 175]. Бенгт Альтенберг вважає, що фразеологія – досить нечітка система мови. Вона включає в себе такі компоненти, як ідіоми, стійкі словосполучення, колокації та прислів'я [3, с. 11].

Мета статті полягає у виявленні особливостей перекладу німецьких фразеологізмів українською мовою.

Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці німецької мови, а **предметом** – особливості їх перекладу українською мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження. У німецьких наукових колах фразеологізм розуміють як лексикалізоване, відтворене двокомпонентне або багатоконпонентне словосполучення в повсюдному використанні, яке має відносну синтаксичну й семантичну стабільність, може бути ідіоматизованим, включати в себе конотації, а також може виконувати емпатичну та підсилювальну функції в тексті [4, с. 14–15], а також включають до складу фразеології прислів'я, представлені реченнями. Німецький лінгвіст В. Фляйшер трактує фразеологізми як «стійкі, окремо оформлені з'єднання слів, що мають, як правило, одиничну сполучність компонентного складу та мають цілісне значення, яке виникає в результаті

повного або часткового семантичного перетворення компонентного складу» [5].

Якщо узагальнити трактування фразеологізмів, надані вітчизняними та закордонними лінгвістами, доходимо висновку, що фразеологічна одиниця – це стійке словосполучення, ідіома, що характеризується значенням (переважно переносним), відомим носіям мови, яке не виводиться з певного лексичного складу, граматичної структури та значення фразеологічних складників.

У німецькій мові є низка класифікацій фразеологічних одиниць. Так, В. Фляйшер виділяє декілька груп фразеологічних одиниць, спираючись на певні критерії:

– ідіоматичність (Idiomatizität) [5] – стабільність, стійкість (“*sein Herz auf der Zung tragen*” – nichts für sich behalten können; “*Dampf arbeiten/etw. mit Dampf betreiben*” – mit Nachdruck, fleißig) [6; 7; 8];

– за структурою, наприклад парні (“*mit Sack und Pack*” – mit aller Habe) та компаративні фразеологічні одиниці (“*aussehen wie eine gebadete Maus*” – völlig durchnässt) [5];

– за морфологією та синтаксисом, наприклад фразеологізми у значенні прикметника (“*schwarz angeschrieben*” – unbeliebt) [6];

– референтність, наприклад терміни [5] (“*jmdn. schachmatt setzen*” – jmdn. handlungskampfunfähig machen) [7];

– мішані, наприклад фразеологізми, що вживаються тільки в називному відмінку [5] (“*ein Schlag in Wasser*” – Misserfolg), і висловлювання спонукального характеру (“*Abgemacht, Seife!*” – Abgemacht, einverstanden) [9, с. 107];

– за формою: за структурою словосполучення (“*ins Rollen kommen*” – beginnen) та речення (“*Wer zuletzt lacht, lacht am besten*” – es ist wichtig, wer am End) [7; 8];

– фразеологізми у вигляді шаблонних текстів (подяка, звіт, заява) [5].

Х. Бургер пропонує розрізняти референтні та комунікативні фразеологізми [10]. Референтні використовують у таких формах:

– у називному відмінку (“*das Schwarze Brett*” – eine Tafel, an der wichtige und aktuelle Informationen angebracht sind [7]);

– у формі суджень: приказки, вірші, молитви, прислів'я (“*Morgenstunde hat Gold im Munde*” – am Morgen lässt es sich gut arbeiten);

– структурні (in Bezug auf; sowohl – als auch [7]).

Своєю чергою комунікативні фразеологізми можуть бути ситуативно пов'язаними (Herzliche Glückwünsche zu deinem Geburtstag!) і ситуативно непов'язаними (um nochmals auf den Punkt zu kommen) [10].

Така велика кількість класифікацій свідчить про різноманітність фразеологізмів, а особливості

їх семантики призводить до труднощів перекладу. Дослідники, які у своїх роботах приділяли увагу проблемам та прийомам перекладу фразеологізмів, дійшли висновку, що у процесі перекладу перед лінгвістом стоять два важливі завдання: виділити фразеологізм і знайти відповідний спосіб перекладу мовою приймаючої культури [11; 12]. У дослідженні під час аналізу прийомів перекладу ми розрізняємо фразеологічний (використання повного еквівалента або фразеологічного аналога) та нефразеологічний (калькування, лексичний, описовий) переклад. Розглянемо ці методи перекладу докладніше.

Під фразеологічним перекладом розуміється використання в перекладному тексті стійких одиниць, коли одиниці іноземних мов і відповідні одиниці перекладної мови схожі на всіх рівнях: лексичному, граматичному й семантичному. Фразеологічний переклад включає фразеологічні еквіваленти та фразеологічні аналоги.

Фразеологічний еквівалент – це фразеологічна одиниця мовою перекладу, яка еквівалентна одиниці перекладу за всіма критеріями та має той самий зміст і конотацію незалежно від контексту. Наприклад, фразеологізми:

die Aare kümmern sich nicht um Fliegen – «орел мухи не ловить»;

j-m eine Abreibung geben – «дати прочухана»;

wie Hund und Katze leben – «жити як кішка з собакою»;

wie ein Schwein besoffen – «напитися як свиня»;

Fuß fassen – «твердо стояти на ногах»;

sich wie eine Schlange winden – «викручуватися, звиватися як змія»;

ein Hasenherz haben – «мати заяче серце»;

in erster Linie – «у першу чергу, насамперед»;

etw. unter Beweis stellen – «довести що-небудь»;

zum Ziel haben – «мати на меті» [6; 7] та багато

інших німецьких висловів мають повні українські еквіваленти.

Фразеологічний аналог відрізняється від вихідної фразеологічної одиниці вживанням іншого синонімічного компонента, деякими змінами форми або синтаксису, іншою морфологічною співвіднесеністю, сполучуваністю, при цьому він є повноцінною відповідністю перекладеної фразеологічної одиниці, а її «аналогічність» зумовлюється контекстом.

Відмінність у лексико-семантичному змісті деяких компонентів демонструє фразеологізм *die Katze im Sack kaufen* – «купити kota в мішку». Під час перекладу фразеологізму *die Katze im Sack kaufen* замінюється денотат жіночої статі «кішка» на чоловічий «кіт» (нім. der Kater). З-поміж інших прикладів можна навести такі:

das du nicht absagst – «ні пір'я, ні луски»,

in der Kürze liegt die Würze – «чим коротше, тим краще»;

So etwas gibt es nicht – «такого ніде не побачиш»;

es mit j-m zu tun haben – «мати справу з кимось»;
im schlimmsten Fall – «на худий кінець, у крайньому випадку»;

etw. steht im Zeichen von etw. – «що-небудь відбуватися під знаком чого-небудь» [6; 7].

Нефразеологічний переклад передає значення фразеологічної одиниці за допомогою лексичних, а не фразеологічних засобів перекладної мови. При цьому може втратитися образність, експресивність, конотації, афористичність, відтінки значень, тому перекладачі послуговуються ним лише в разі нагальної потреби. До прийомів нефразеологічного перекладу належать лексичний переклад, калькування та описовий переклад.

Лексичний переклад застосовується, коли поняття позначене фразеологізмом в одній мові, а словом – в іншій. Так, німецький фразеологізм *den Fuchsschwanz streichen* перекладається як «підлабузюватися, лизати п'яти». Лексичний переклад застосовується, наприклад, також для таких фразеологізмів: *das Hasenpanier ergreifen* – пускатися навтьоки; *auf der Bärenhaut liegen* – ловити гав, бити байдики.

Калькування, або дослівний переклад, зазвичай використовують у тих випадках, коли фразеологічними прийомами не можна передати фразеологізм у цілості його семантико-стилістичного й експресивно-емоційного значення [10; 13], наприклад: *Die Dinge beim rechten Namen nennen* – називати речі власними іменами; *der Löwenteil* – «левава частка» [6; 7].

Описовий переклад здійснюється шляхом передачі змісту німецького фразеологізму вільним словосполученням. Він застосовується, коли в українській мові відсутні еквіваленти та аналоги, наприклад:

ein alter Hase – «старий заєць, досвідчена людина»;

giftige Kröte (досл.: отруйна жаба) – «зла людина, відьма, злюка»;

ein ungeleckter Bär – «груба людина»;

ein toller Hecht (досл.: божевільна шука) – «веселун, відчайдух» [6].

Семантика висловлювань у разі описового перекладу ідентична в обох мовах.

Аналізовані варіанти перекладу фразеологічних одиниць із німецької мови українською за допомогою аналога або еквівалента, описового перекладу й калькування засвідчують наближеність світоглядної картини українців і німців у вираженні сприйняття дійсності. Усе це уможливило відносно легкий пошук аналогічних фразеологічних одиниць, адекватних за значенням та образно зближених.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З огляду на результати дослідження доходимо висновку, що під час перекладу німецьких фразеологізмів українською мовою немає єдиного універсального перекладацького прийому, необхідно враховувати граматичні, синтаксичні та лексичні особливості фразеологізмів. Окрім того, особливості семантики фразеологізмів, пов'язані з їхнім високим конотативним потенціалом і культурною приналежністю, призводять до труднощів їх перекладу. Тому перекладач має провести аналіз фразеологізму, зрозуміти його значення та залежно від його певної особливості вибирати один із прийомів перекладу: фразеологічний еквівалент чи аналог, лексичний переклад, калькування, описовий переклад.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у вивченні фразеологічної системи німецької мови в межах концептуального аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bally Ch. *Traité de stylistique française*. Heidelberg : C. Winter, 1909. 330 p.
2. Дудик П. *Стилістика української мови : навчальний посібник*. Київ : Академія, 2005. 368 с.
3. *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications* / ed. by A. Cowie. Oxford : Clarendon press, 1998. 309 p.
4. Gläser R. *Phraseologie der englischen Sprache*. Leipzig : Enzyklopädie Verlag, 1990. 132 S.
5. Fleischer W., Barz I. *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. 4. völlig neubearbeitete Auflage. Berlin ; Boston : De Gruyter (Studium), 2012. 484 S.
6. Мюллер В. *Великий німецько-український словник*. Київ : Чумацький Шлях, 2007. 787 с.
7. Duden. *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten*. Band 11. Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 1998. 864 S.
8. Lohde M. *Wortbildung des modernen Deutschen*. Tübingen : Narr, 2006. 352 S.
9. Palm C. *Phraseologie: Eine Einführung*. Tübingen : Narr, 1997. 132 S.
10. Burger H. *Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin : Erich Schmidt Verlag GmbH & Co, 2010. 239 S.
11. Матвієнків О. Особливості функціонування фразеологічних одиниць у художньому тексті. *Вісник Львівського університету. Серія «Іноземні мови»*. 2013. Вип. 21. С. 37–43.
12. Овсієнко Л. Пейоративний аспект семантики фразеологічних одиниць сучасної німецької мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 51. С. 275–277.
13. Коломийська І. Особливості вживання фразеологічних одиниць у німецькомовному газет-

ному тексті: гендерний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 ; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2017. 272 с.

REFERENCES

1. Bally, Ch. (1909). *Traité de stylistique française [Treatise on French stylistics]*. Heidelberg: C. Winter, 330 p. [in French].
2. Dudyk, P. (2005). *Stylistyka ukraińskiej mowy: navchalnyi posibnyk [Stylistics of the Ukrainian language: a study guide]*. Kyiv: Akademiia, 368 p. [in Ukrainian].
3. Cowie, A. (ed.) (1998). *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*. Oxford: Clarendon press, 309 p. [in English].
4. Gläser, R. (1990). *Phraseologie der englischen Sprache [Phraseology of the English language]*. Leipzig: Enzyklopädie Verlag, 132 p. [in German].
5. Fleischer, W., & Barz, I. (2012). *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache [Word formation in contemporary German]* (4th compl. revis. ed.). Berlin – Boston: De Gruyter (Studium), 484 p. [in German].
6. Müller, V. (2007). *Velykyi nimetsko-ukrainskyi slovnyk [A large German-Ukrainian dictionary]*. Kyiv: Chumatskyi Shliakh, 787 p. [in Ukrainian].
7. Duden (1998). *Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Band 11 [Duden. Idioms and proverbial sayings. Volume 11]*. Mannheim – Leipzig – Vienna – Zurich: Dudenverlag, 864 p. [in German].
8. Lohde, M. (2006). *Wortbildung des modernen Deutschen [Word formation in modern German]*. Tübingen: Narr, 352 p. [in German].
9. Palm, C. (1997). *Phraseologie: Eine Einführung [Phraseology: An Introduction]*. Tübingen: Narr, 132 p. [in German].
10. Burger, H. (2010). *Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen [Phraseology: An introduction using German as an example]*. Berlin: Erich Schmidt Verlag GmbH & Co, 239 p. [in German].
11. Matviienkiv, O. (2013). Osoblyvosti funktsionuvannia frazeolohichnykh odynyts u khudoznomu teksti [Peculiarities of the functioning of phraseological units in a literary text]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia "Inozemni movy" – Bulletin of Lviv University. Series "Foreign languages"*, iss. 21, pp. 37–43 [in Ukrainian].
12. Ovsiienko, L. (2015). Peioratyvnyi aspekt semantyky frazeolohichnykh odynyts suchasnoi nimetskoï movy [The pejorative aspect of the semantics of phraseological units of the modern German language]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka*

- akademiia*". Seriiia "Filolohichna" – *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series "Philological"*, iss. 51, pp. 275–277 [in Ukrainian].
13. Kolomyiska, I. (2017). Osoblyvosti vzhyvannia frazeolohichnykh odynyts u nimetskomovnomu hazetnomu teksti: hendernyi aspekt [Peculiarities of the use of phraseological units in the German-language newspaper text: the gender aspect]. *Candidate's thesis*. Chernivtsi: Yuri Fedkovich Chernivtsi National University, 272 p. [in Ukrainian].

ДЕФІНІЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ЛЕКСЕМ *SMALL TALK* ТА *GOSSIP*

Базарова І. В.

викладач кафедри філології

Одеський національний морський університет

вул. Мечникова, 34, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0002-2446-3005

bazarovairina28@gmail.com

Ключові слова: *світська бесіда, плітки, компонентний аналіз, сема, семантичне значення.*

Стаття містить результати застосування компонентного аналізу з метою визначення поняттєвої складової частини двох типів бесід (світської бесіди та пліток) в англомовній картині світу через аналіз семантичних компонентів лексем. Актуальність проведення дослідження зумовлена пріоритетною спрямованістю лінгвокогнітивних досліджень на вивчення процесів концептуалізації і категоризації дійсності. Компонентний аналіз дав змогу виокремити ключові семи, які мають найбільше смислове навантаження в семантичній структурі досліджуваних лексем. Експлікація сем відбувається за допомогою дефініційних ознак, які вилучаються зі словникових тлумачень відповідної лексичної одиниці та є найменшими вербальними складниками номінативного поля, що автономно функціонують. Проведений аналіз словникового матеріалу дав змогу встановити ядерні значення лексем *small talk* та *gossip*. Низкою конститутивних семантичних ознак, відображених у словникових дефініціях феномену *small talk*, є дріб'язковість, причетність до суспільства, легкість, незначущість, банальність, ввічливість та офіційність, згідно з якими світська бесіда постає, з одного боку, як оцінюваний позитивно феномен: як прояв ввічливості, соціальна дія, що має офіційний характер і не примушує комунікантів до надмірних зусиль, адже це легка бесіда; з іншого боку, цей феномен оцінюється дещо негативно, зневажливо, адже світська бесіда має риси звичайності, банальності, дріб'язковості, незначущості. Низкою конститутивних семантичних ознак, відображених у словникових дефініціях феномену *gossip*, є інтимність, втручання у стосунки інших людей, неофіційність, легкість, недбалість, невимушеність, ледарство, недобррозичливість і недостовірність; отже, феномен *gossip* оцінюється негативно. Обидві лексеми (і світська бесіда, і плітки) мають у своєму семантичному значенні сему «легкість». З іншого боку, є сема, яку можна протиставити в семантичній структурі аналізованих понять: світська бесіда характеризується формальним характером, а плітки – неформальним. На відміну від *small talk*, у центрі феномену *gossip* виявляється людина, відсутня під час розмови, та подробиці її особистого життя. Інформаційний складник пліток завжди містить хибну або неточну інформацію, яка подається недобррозичливо.

DEFINITION ANALYSIS OF LEXEMES SMALL TALK AND GOSSIP

Bazarova I. V.

*Lecturer at the Department of Philology
Odesa National Maritime University
Mechnikova str., 34, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2446-3005
bazarovairina28@gmail.com*

Key words: *small talk, gossip, component analysis, seme, semantic meaning.*

The article analyzes the application of component analysis that was helpful to determine the conceptual component of two types of conversations (small talk and gossip) in the English linguistic world picture through the analysis of the semantic components of the lexemes. The relevance of the research is determined by the focus of the linguistic-cognitive research on the study of the processes of conceptualization and categorization of reality. The component analysis has made it possible to single out the key semes in the semantic structure of the studied lexemes. Seme is realized with the help of definitional characteristics, extracted from the dictionary entries of a lexical unit and are the smallest autonomously functioning verbal components of the nominative field. The carried out analysis of the dictionary data has enabled the author to establish the nuclear semes of the lexemes small talk and gossip. A number of constituent semantic features registered in the dictionary definitions of small talk are triviality, social function, lightness, unimportance, ordinariness, politeness and formality, which pictures small talk, on the one hand, as a positively assessed phenomenon, as the manifestation of politeness, as a social action that has an official character, which does not force communicators into making excessive efforts, as it is a light conversation; and on the other hand, this phenomenon is perceived somewhat negatively, with contempt, because small talk is characterized by unimportance, ordinariness, triviality. A number of constituent semantic features registered in the dictionary definitions of the gossip phenomenon are intimacy, interference in other people's affairs, informality, lightness, carelessness, lightness, idleness, unkindness and unreliability, so the gossip phenomenon is assessed negatively. Both lexemes (small talk and gossip) have the same seme "lightness". On the other hand, there has been registered a seme that can be opposed to another seme in semantic structure of the analyzed concepts: small talk is characterized by a formal character, while gossip is characterized by an informal character. Unlike small talk, gossip is focused on a person that is absent during the conversation and the details of his/her personal life. The information component of gossip always contains untrue or inaccurate information that is presented maliciously.

Постановка проблеми. Дефініційний аналіз є невід'ємною складовою частиною будь-якого когнітивного дослідження: рідкісне дослідження в руслі когнітивістики обходиться без звернення до словникових тлумачень як джерела інформації про понятійний зміст імені концепту. Питання про специфіку лексикографічних описів та методологічні засади аналізу словникових дефініцій активно обговорюють у науковій літературі, зокрема, І.А. Стернін, О.В. Рудакова, С.В. Голик, І.М. Колегаєва, В.В. Левицький, А.М. Приходько та інші вчені [1–7]. Семемний аналіз є особливо корисним для лексикографічної практики, за його допомогою можна вирішувати й інші завдання

семантичного опису лексичної та фразеологічної системи мови, вживання слова в мовленні тощо.

Компонентний, або семний, аналіз передбачає визначення семантичних компонентів концепту та їх опис відповідно до словникових даних [1, с. 103]. Загальновідомо, що сема є компонентом значення, який відображає диференційну ознаку денотату слова (предмета, явища, процесу) або вживання слова та здатний розрізняти значення слів. Семи є мікрокомпонентами значення, тобто вони диференціюють або поєднують окремі значення слів. Семний аналіз передбачає виділення сем та опис значень як упорядкованої сукупності сем. Семний аналіз і семний опис значення передбачають

використання методу компонентного аналізу, який полягає у виокремленні диференціальних та інтегральних сем у значеннях слів шляхом їх попарного зіставлення всередині групи близьких за значенням лексичних одиниць [8, с. 6]. Експлікація семи відбувається за допомогою дефініційних ознак, які вилучаються зі словникових тлумачень відповідної лексичної одиниці та, згідно з твердженням І.М. Колегаєвої, є найменшими вербальними складниками номінативного поля, що автономно функціонують [2, с. 122].

Пропоноване дослідження спрямоване на дефініційний аналіз лексем *small talk* та *gossip*. Такі феномени фатичного мовлення, як *світська бесіда* та *плітки*, потрапили до зони нашого інтересу, оскільки, як слушно зазначає Ф. Гонзалес Манзо, розгляд фатичної комунікації як релевантного дискурсивного механізму зумовлений такими причинами: важливістю основної референційної функції, яку вона виконує; компетентністю, яку передбачає її успішне використання; інформацією, яку можна вивести з неї; здатністю віддзеркалювати в одному комунікативному інструменті все суспільство [9, с. 65].

Актуальність пропонованої наукової розвідки зумовлена пріоритетною спрямованістю лінгвокогнітивних досліджень на вивчення процесів концептуалізації та категоризації дійсності. Виявлення диференціальних та інтегральних сем у значеннях слів в англійській мові є актуальним у плані подальшого вивчення конкретної лексики з лінгвокогнітивної позиції, оскільки уможливує розгляд феноменів *small talk* та *gossip* як логічних і прототипних категорій та як культурних концептів, вбудованих в англомовну картину світу.

Мета статті полягає у встановленні семантичних компонентів феноменів *small talk* і *gossip* та їх описі відповідно до словникових даних, а також до визначень, наданих когнітивними лінгвістами.

Відповідно до мети сформульовано такі науково-дослідницькі завдання: 1) надати з англомовних словників дефініції понять *small talk* та *gossip*; 2) виявити семантичні компоненти значення досліджуваних лексем; 3) виокремити ядерні та інтегральні семи в семантичній структурі лексем *small talk* і *gossip*; 4) встановити когнітивні риси двох типів бесід.

Об'єкт вивчення становлять словникові дефініції лексем *small talk* та *gossip*, вилучені з англомовних словників. **Предметом** дослідження є ключові семи, які мають найбільше смислове навантаження в семантичній структурі досліджуваних лексем.

Матеріалом дослідження слугували 10 тлумачних словників англійської мови.

Зазначені мета й завдання дослідження зумовили використання таких **методів**, як компонент-

ний аналіз та дефініційний аналіз. Компонентний аналіз застосовується для опису структурної організації значення лексем *small talk* і *gossip* як набору мінімальних семантичних компонентів (сем). Дефініційний аналіз застосовується для дослідження словникових визначень лексем *small talk* та *gossip*.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз словникових дефініцій лексем *small talk* та *gossip* спрямований на з'ясування тих структур знань, які зберігаються у свідомості носіїв мови стосовно цих понять.

Спочатку маємо звернутися до сучасних англомовних словникових трактувань лексеми *small talk* – *світська бесіда*.

У визначенні словосполучення *small talk*, запропонованому словником Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English ("conversation about ordinary or unimportant matters, usually at a social event" [10]), значення поняття розкривається завдяки синонімічному способу визначення через слово *conversation* – *бесіда*. У семантичній структурі значення наявні компоненти «дріб'язковість, незначущість» (*ordinary or unimportant*) та «причетність до суспільства» (*social*).

У словнику Webster *small talk* визначається як "light unimportant conversation" [11]. У цій дефініції звертаємо увагу на такі компоненти, як «легкість» (*light*) і «незначущість» (*unimportant*); як і в попередній дефініції, тут вживано синонімічний спосіб визначення поняття через іменник *conversation* – *бесіда*.

Майже ідентичне визначення надає New Webster словник: "light trivial social conversation" [12]. Зазначимо тільки, що отримуємо ще один компонент значення – «банальність, або тривіальність» (*trivial*).

Автори видання "A Concise Dictionary of English Idioms" надають таке тлумачення: "talk concerning trivialities, formal and polite conversation" [13]. Тут значення лексеми *talk* також розкривається за допомогою синонімічного способу визначення через слово *conversation* (як і в попередніх дефініціях), а також через сам іменник *talk*. У цій дефініції звертаємо увагу на такі компоненти, як «тривіальність» (*trivial*) (присутній і в попередньому визначенні), «ввічливість» (*polite*) та «офіційність» (*formal*).

Проаналізуємо визначення, надане словником Collins: "polite conversation about unimportant things that people make at social occasions" [14]. Тут лексема *talk* також перифразована через іменник *conversation*. У семантичній структурі слова знову привертають увагу компоненти «ввічливість» (*polite*), «незначущість» (*unimportant*) та «причетність до суспільства» (*social*).

У словнику Oxford Learner's Dictionaries *small talk* визначається як "polite conversation about sub-

jects that are ordinary or unimportant, especially at social occasions” [15]. У цій дефініції повторюються такі компоненти, як «ввічливість» (*polite*), «незначущість» (*unimportant*), «причетність до суспільства» (*social*), проте маємо й «новий» компонент – «звичайність» (*ordinary*). Лексема *talk* знову перифразована через іменник *conversation*.

Якщо узагальнити словникові визначення словосполучення *small talk* в англійських тлумачних словниках, то можна дійти висновку, що в його значенні виділяються такі вербалізовані у словникових статтях семантичні компоненти: «дріб'язковість, незначущість» (*ordinary, unimportant*), «причетність до суспільства» (*social*), «легкість» (*light*), «незначущість» (*unimportant*) «банальність (тривіальність)» (*trivial*), «ввічливість» (*polite*), «офіційність» (*formal*), «звичайність» (*ordinary*). Причому аналіз частотності виокремлених сем дає змогу маркувати семи дріб'язковості, причетності до суспільства, легкості, незначущості, банальності, ввічливості та офіційності ядреними, а семи звичайності – інтегральними.

Таким чином, світська бесіда постає, з одного боку, як оцінюваний позитивно феномен: як прояв ввічливості, соціальна дія, що має офіційний характер і не примушує комунікантів до надмірних зусиль, адже це легка бесіда; з іншого боку, цей феномен оцінюється дещо негативно, зневажливо, адже світська бесіда має риси звичайності, банальності, дріб'язковості, незначущості.

Далі звернемося до іншого типу бесіди та розглянемо словникові дефініції лексеми *gossip*. У визначенні іменника *gossip*, наданому словником Webster (“rumor or report of an intimate nature” [11]), значення лексеми *gossip* розкривається завдяки синонімічному способу визначення через слова *rumor – чутки* та *report – повідомлення*. Крім того, у семантичній структурі слова наявний компонент «інтимність» (*intimate nature*).

У Вікіпедії надається таке тлумачення: “Gossip (n) – idle talk or rumour, especially about the personal or private affairs of others; the act is also known as dishing or tattling” [16]. Як і в попередній дефініції, значення лексеми *gossip* розкривається через слово *rumor – чутки*, а також через слово *talk – бесіда*. У семантичній структурі слова присутні компоненти семи «приватність» (*private*) та «ледарство» (*idle*).

У словнику Online Etymology Dictionary *gossip* визначається як “trifling talk, groundless rumor” [17]. Ця лексема розкривається через визначення синонімічного слова *rumor – чутки*, у семантичній структурі наявні семи «ледарство» (*trifling*) та «безпідставний» (*groundless*).

У словнику Collins представлена така дефініція: “Gossip – informal conversation, often about other people’s private affairs” [14]. Знову спостеріга-

ємо використання синоніма *besida (conversation)*. У семантичній структурі слова присутні компоненти «приватність» (*private*) та «неформальність» (*informal*).

Варто звернути увагу на те, що всі проаналізовані дефініції включають спільну сему «втручання у справи інших людей» (*other people’s affairs, other people’s business*), яку необхідно визнати інваріантною для семантичної структури слова *gossip*.

У словнику American Heritage Dictionary дефініція *gossip* така: “rumor or talk of a personal, sensational, or intimate nature” [18]. Тут спостерігаємо семи «приватність» (*personal*), «сенсаційність» (*sensational*) та «інтимність» (*intimate*).

У визначенні, запропонованому словником Longman (“information that is passed from one person to another about other people’s behaviour and private lives, often including unkind or untrue remarks” [19]), значення лексеми *gossip* розкривається завдяки синонімічному способу визначення через слово *відомості – information*. У семантичній структурі слова наявні компоненти «втручання у справи інших людей» (*about other people’s behaviour and private lives*), «інтимність» (*private*), «недоброзичливість» (*unkind*) та «недостовірність» (*untrue*).

Оксфордський словник надає таке визначення лексеми *gossip*: “informal talk or stories about other people’s private lives, that may be unkind or not true” [15]. У цій дефініції синонімічними іменниками є *besida – talk* та *історії – stories*. Тут, як і в попередній дефініції, спостерігаємо семи «інтимність» (*private*), «недоброзичливість» (*unkind*), «недостовірність» (*untrue*).

Аналіз словникових визначень доводить, що основним способом тлумачення є СИНОНІМІЧНИЙ МЕТОД, тобто словникова стаття слова *gossip* має посилання на суміжні феномени (*rumor – чутки, report – повідомлення, talk (conversation) – бесіда, відомості – information, історії – stories*), що є квазісинонімами.

Крім того, можна виокремити ядерні семи лексеми *gossip*: 1) сему **інтимності**, яка виражається прикметником *private*; 2) сему **вторгнення в особисте життя іншої людини**, яка виражається такими елементами дефініції, як *talking/conversation about other people’s private lives*; 3) сему **недостовірності**, яка виражається такими елементами дефініції, як *not true, rumor, untrue*; 4) сему **невимушеності**, що виражається такими елементами дефініції, як *informal, unimportant, idle*; 4) сему **недоброзичливості**, яка виражається такими елементами дефініції, як *unkind, disapproving*; 5) сему **інтимності**, що виражається такими елементами дефініції, як *private, intimate*.

Феномен *gossip* оцінюється негативно, про що свідчать семи «втручання у справи інших людей»,

«ледарство», «недоброзичливість» та «недостовірність», які негативно оцінюються в англійській лінгвокультурі. У словникових значеннях лексеми *gossip* виокремлюємо такі семи: «інтимність», «втручання у відносини інших людей», «неформальність», «легкість», «недбалість», «невимушеність», «ледарство», «недоброзичливість» та «недостовірність».

Обидві лексеми (і *світська бесіда*, і *плітки*) мають у своєму семантичному значенні сему «легкість». З іншого боку, є сема, яку можна протиставити в семантичній структурі аналізованих понять: *світська бесіда* характеризується формальним характером, а *плітки* – неформальним.

На відміну від *small talk*, у центрі феномену *gossip* виявляється людина, відсутня під час розмови, і подробиці її особистого життя. Інформаційний складник пліток завжди містить хибну або неточну інформацію, яка подається недоброзичливо.

Далі звернемося до визначень двох типів бесід, наданих лінгвістами. Зокрема, І.А. Стернін надає таке визначення світської бесіди: «взаємно приємна, така, що ні до чого формально не зобов'язує, розмова на загальні теми, основна мета якої – провести час зі співрозмовником, залишаючись із ним у вербальному контакті» [6, с. 13].

Н.Н. Панченко визначає плітки як зібрану, збережену та доповнену інформацію різного ступеня достовірності про події приватного життя, що циркулюється, як правило, в усному спілкуванні. Плітки, які заповнюють інформаційний вакуум, відображають найбільш «болючі» питання та проблеми чужого життя, що хвилюють комунікантів [20, с. 226].

На думку Д.В. Шейко, плітка – це комунікативна дія, що розгортається «тут і зараз», пов'язана з обговоренням / інтерпретацією / оцінкою «останньої», «найсвіжішої» інформації; плітки конкретні, деталізовані та емоційні. Учена наголошує на тому, що плітки містять специфічну інформацію особистого характеру, їх передача під час комунікації маркує людину як члена будь-якого суспільства (я розповідаю плітку, а отже, я тобі довіряю) [21, с. 264].

Таким чином, темою пліток є, як правило, приватне життя однієї чи декількох осіб, тоді як тематика світської бесіди значно різноманітніша: погода, світські новини, спільні для комунікантів теми, а також плітки, причому комуніканти під час спілкування переходять з однієї теми на іншу.

Відмінною когнітивною рисою пліток є недостовірність інформації і навіть можливе її навмисне спотворення. Крім того, плітки мають більш яскраво виражений аналітичний характер, оскільки їх автор не просто викладає деяку новину про третю особу, а аналізує, інтерпретує її, розглядає причини та пропонує можливі наслідки.

Нарешті, плітки вирізняються більш емоційним характером. Приватне життя третіх осіб, його пікантні подробиці викликають у комунікантів більше емоцій, ніж обговорення погоди та світських подій у ситуації вимушеного спілкування.

Висновки. Проведений компонентний аналіз словникового матеріалу дав змогу встановити ядерні значення лексем *small talk* та *gossip*. Низкою конститутивних семантичних ознак, відображених у словникових дефініціях феномену *small talk*, є дріб'язковість, причетність до суспільства, легкість, незначущість, банальність, ввічливість та офіційність, згідно з якими світська бесіда постає, з одного боку, як оцінюваний позитивно феномен: як прояв ввічливості, соціальна дія, що має офіційний характер і не примушує комунікантів до надмірних зусиль, адже це легка бесіда; з іншого боку, цей феномен оцінюється дещо негативно, зневажливо, адже світська бесіда має риси звичайності, банальності, дріб'язковості, незначущості. Низкою конститутивних семантичних ознак, відображених у словникових дефініціях феномену *gossip*, є інтимність, втручання у стосунки інших людей, неофіційність, легкість, недбалість, невимушеність, ледарство, недоброзичливість та недостовірність, а отже, феномен *gossip* оцінюється негативно.

Дефініційний аналіз дає змогу розмежувати когнітивні риси двох типів бесід: темою пліток є, як правило, приватне життя однієї чи декількох осіб, відсутніх під час бесіди, а тематика світської бесіди значно різноманітніша: погода, світські новини, спільні для комунікантів теми, а також плітки, причому комуніканти під час спілкування переходять з однієї теми на іншу. Відмінною когнітивною рисою пліток є недостовірність інформації і навіть можливе навмисне її спотворення. Плітки вирізняються більш емоційним характером. Приватне життя третіх осіб, його пікантні подробиці викликають у комунікантів більше емоцій, ніж обговорення погоди та світських подій у ситуації вимушеного спілкування.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у висвітленні лінгвокультурологічного аспекту номінацій фатичного мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голик С.В. Компонентний аналіз лексеми-імені концепту OLD AGE. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2020. Т. 31(70). № 3. Ч. 1. С. 102–107.
2. Колегаєва І.М. Конструювання номінативного поля концепту: етапи та одиниці. *Записки з романо-германської філології*. 2018. № 1(40). С. 121–127.

3. Левицкий В.В. Семасиология. Винница : Нова Книга, 2006. 512 с.
4. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
5. Рудакова А.В. Методика обобщения словарных дефиниций при описании интегрированного лексикографического значения слова. *Вестник Дагестанского научного центра*. 2015. № 58. С. 152–156.
6. Стернин И.А. Методы исследования семантики слова. Ярославль : Истоки, 2013. 34 с.
7. Стернин И.А., Рудакова А.В. Словарные дефиниции и семантический анализ. Воронеж : Истоки, 2017. 34 с.
8. Стернин И.А., Саломатина М.С. Семантический анализ слова в контексте. Воронеж : Истоки, 2011. 150 с.
9. González Manzo F. Talking Big About Small Talk: A Contemporary Theoretical Model for Phatic Communication : thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master Arts Communication. Halifax : Mount Saint Vincent University, 2014. 264 p.
10. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. 6th ed. Oxford : Oxford University Press, 2000. 1552 p.
11. Merriam-Webster On-line Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com>.
12. Webster's New Dictionary of the English Language Revised and Updated / by Merriam-Webster. Toledo : The Popular Group, 2001. 687 p.
13. Freeman W., Phythian B.A. A Concise Dictionary of English Idioms. London : John Murray Learning, 1986. 252 p.
14. Collins dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com>
15. Oxford Learner's Dictionaries. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>
16. Wikipedia: The Free Encyclopedia. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki>.
17. Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com>
18. American Heritage Dictionary. URL: <https://www.ahdictionary.com>
19. Longman Dictionary. URL: <https://www.ldoceonline.com>
20. Панченко Н.Н. Сплетни как жанр бытового общения. *Жанры речи* : сборник научных статей. Саратов : Издательский центр «Наука», 2007. Вып. 5. С. 224–232.
21. Шейко Д.В. Феномен сплетни в русской лингвокультуре: когниосемантический аспект : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Ставрополь, 2019. 288 с.

REFERENCES

1. Holyk, S.V. (2020). Komponentnyi analiz leksemy-imeni kontseptu OLD AGE [Component analysis of the lexeme-name of the OLD AGE concept]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seriya "Filolohiia. Sotsialni komunikatsii"* – Scientific notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series "Philology. Social communications", vol. 31(70), no. 3, part 1, pp. 102–107 [in Ukrainian].
2. Kolehaieva, I.M. (2018). Konstruiuvannia nominatyvnoho polia kontseptu: etapy ta odyntsi [Construction of the nominative field of the concept: stages and units]. *Zapysky z romano-hermanskoifilolohii–Notes on Romano-Germanic philology*, no. 1(40), pp. 121–127 [in Ukrainian].
3. Levitskiy, V.V. (2006). *Semasiologiya [Semasiology]*. Vinnytsia: Nova Knyha, 512 p. [in Russian].
4. Prykhodko, A.M. (2008). *Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvno-dyskursyvniy paradyhmi linhvistyky [Concepts and conceptual systems in the cognitive-discursive paradigm of linguistics]*. Zaporizhzhia: Premier, 332 p. [in Ukrainian].
5. Rudakova, A.V. (2015). Metodika obobshcheniya slovarnykh definitiy pri opisaniy integrirovannogo leksikograficheskogo znacheniya slova [Methodology for generalizing dictionary definitions in describing the integrated lexicographic meaning of a word]. *Vestnik Dagestanskogo nauchnogo tsentra – Bulletin of the Dagestan Scientific Center*, no. 58, pp. 152–156 [in Russian].
6. Sternin, I.A. (2013). *Metody issledovaniya semantiki slova [Methods for studying the semantics of a word]*. Yaroslavl: Istoki, 34 p. [in Russian].
7. Sternin, I.A., & Rudakova, A.V. (2017). *Slovarnye definitii i semanticheskiy analiz [Dictionary definitions and semantic analysis]*. Voronezh: Istoki, 34 p. [in Russian].
8. Sternin, I.A., & Salomatina, M.S. (2011). *Semanticheskiy analiz slova v kontekste [Semantic analysis of a word in context]*. Voronezh: Istoki, 150 p. [in Russian].
9. González Manzo, F. (2014). *Talking Big About Small Talk: A Contemporary Theoretical Model for Phatic Communication: thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master Arts Communication*. Halifax: Mount Saint Vincent University, 264 p. [in English].
10. Hornby, A.S. (2000). *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* (6th ed.). Oxford: Oxford University Press, 1552 p. [in English].

11. N.a. (n.d.). Merriam-Webster On-line Dictionary. Retrieved from: <https://www.merriam-webster.com> [in English].
12. Merriam-Webster (ed.) (2001). *Webster's New Dictionary of the English Language Revised and Updated*. Toledo: The Popular Group, 687 p. [in English].
13. Freeman, W., & Phythian, B.A. (1986). *A Concise Dictionary of English Idioms*. London: John Murray Learning, 252 p. [in English].
14. N.a. (n.d.). Collins dictionary. Retrieved from: <https://www.collinsdictionary.com> [in English].
15. N.a. (n.d.). Oxford Learner's Dictionaries. Retrieved from: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com> [in English].
16. N.a. (n.d.). Wikipedia: The Free Encyclopedia. Retrieved from: <https://en.wikipedia.org/wiki> [in English].
17. N.a. (n.d.). Online Etymology Dictionary. Retrieved from: <https://www.etymonline.com> [in English].
18. N.a. (n.d.). American Heritage Dictionary. Retrieved from: <https://www.ahdictionary.com> [in English].
19. N.a. (n.d.). Longman Dictionary. Retrieved from: <https://www.ldoceonline.com> [in English].
20. Panchenko, N.N. (2007). Spletni kak zhanr bytovogo obshcheniya [Gossip as a genre of everyday communication]. *Zhanry rechi: sbornik nauchnykh statey [Genres of speech: collection of scientific articles]*. Saratov: Publishing Center "Nauka", iss. 5, pp. 224–232 [in Russian].
21. Sheyko, D.V. (2019). Fenomen spletni v russkoy lingvokul'ture: kogniosemanticheskiy aspekt [The gossip phenomenon in Russian linguistic culture: cognitive-semantic aspect]. *Candidate's thesis*. Stavropol, 288 p. [in Russian].

УДК 811.161.2'42
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-5>

ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕВФЕМІЗМІВ І ДИСФЕМІЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ НОВИНИХ ТЕЛЕГРАМ-КАНАЛІВ)

Балаж В. О.

*аспірант кафедри загального та слов'янського мовознавства
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
вул. Григорія Сковороди, 2, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-0039-5183
v.balazh@ukma.edu.ua*

Ключові слова: *евфемізми, дисфемізми, лінгвістична прагматика, прагматичні принципи спілкування, пресупозиція, імплікатура, мовленнєві акти.*

Статтю присвячено прагмалінгвістичному аспекту дослідження евфемістичних і дисфемістичних номінацій у дискурсі новинних телеграм-каналів. Із початком повномасштабного вторгнення простежується тенденція до більш частотного вживання вторинних найменувань у різних типах дискурсів, що зумовлює актуальність пропонованої розвідки. Автори повідомлень у новинних телеграм-каналах використовують евфемізми та дисфемізми для досягнення власних цілей у процесі комунікації, а також для досягнення прагматичного евфемістичного чи дисфемістичного ефекту впливу на читачів. Важливою особливістю обраного дискурсу є суб'єктивний спосіб подачі інформації, що вирізняє їх від, наприклад, дискурсу медіа. На прикладі евфемізмів і дисфемізмів бачимо, що така характеристика безпосередньо впливає на підбір мовленнєвих засобів.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз вторинних номінацій, урахувавши прагмалінгвістичні методи дослідження мовних явищ. Практичний матеріал дослідження становлять 107 дисфемізмів і 151 евфемізм, виокремлені методом суцільної вибірки. Джерельною базою для статті слугували чотири популярні в Україні новинні телеграм-канали: STERNENKO, Лачен пише, Телеграмна служба новин, Івано-Франківськ 24/7. Евфемізми та дисфемізми є контекстуально-залежними одиницями, через що важливо їх досліджувати у межах конкретного повідомлення з урахуванням авторських інтенцій. Відповідно до теорії мовленнєвих актів евфемістичні та дисфемістичні номінації кваліфікуємо як непрямі асертиви, адже, окрім інформації про події, які можна оцінити відповідно до категорії правдиво-хибно, вони виконують інший тип іллокутивного акту. Водночас виникнення евфемізмів і дисфемізмів пов'язане з дотриманням або порушенням постулатів прагматичних принципів спілкування, зокрема з принципом кооперації Г. П. Грайса та ввічливості Дж. Ліча, що демонструє запропонований аналіз вторинних найменувань. Також проведене дослідження засвідчило непоодинокі випадки використання пресупозицій в евфемістичних і дисфемістичних висловлюваннях.

PRAGMALINGUISTIC ASPECT OF THE RESEARCH OF EUPHEMISMS AND DYSPHEMISMS (BASED ON UKRAINIAN NEWS TELEGRAM CHANNELS)

Balazh V. O.

Postgraduate Student at the Department of General and Slavic Linguistics

National University of Kyiv Mohyla Academy

Hryhoriya Skovorody str., 2, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-0039-5183

v.balazh@ukma.edu.ua

Key words: *euphemism, dysphemism, pragmalinguistics, pragmatic principles of communication, presupposition, implicature, speech acts.*

The article is devoted to the pragmalinguistic aspect of the study of euphemistic and dysphemistic nominations in the discourse of news telegram channels. Since the beginning of the full-scale war, there has been a tendency to frequently use secondary nominations in different types of discourses. It determines the urgency of the proposed research. In news telegram channels authors use euphemisms and dysphemisms to achieve their own goals in the process of communication, as well as to achieve a pragmatic euphemistic or dysphemistic effect of influence on readers. An important feature of the chosen discourse is the subjective way of presenting information that distinguishes them from the media discourse. Examples of euphemisms and dysphemisms demonstrate that this directly affects the selection of linguistic means.

The purpose of the article is to perform a comprehensive analysis of secondary nominations, considering pragmalinguistic methods. The practical material consists of 107 dysphemisms and 151 euphemisms, selected by the method of continuous sampling. The source material for the article was four popular Ukrainian news telegram channels: STERNENKO, Lachen pyshe, Telehramna sluzhba novyn, Ivano-Frankivsk 24/7. Euphemisms and dysphemisms are context-dependent units, so it is important to analyze them within a particular message, taking into account the authors' intentions. According to the theory of speech acts, euphemistic and dysphemistic nominations are qualified as indirect assertives. In addition to information about events that can be evaluated according to the true-false category, they simultaneously perform another type of illocutionary act. At the same time, the emergence of euphemisms and dysphemisms is associated with the observance or violation of the postulates of pragmatic principles of communication, particularly, the principle of cooperation by H. P. Grice and the politeness principle by G. Leech, as demonstrated by the proposed analysis of secondary utterances. In addition, the study has shown various cases of the use of presuppositions in euphemistic and dysphemistic statements.

Постановка проблеми. Мова як система безпосередньо залежить від подій, що відбуваються у суспільстві; вона відображає будь-які соціальні зрушення, адже вони мають прямий вплив, зокрема, на її лексичні особливості, словниковий склад тощо. Російсько-українська війна внесла корективи, засвідчивши збільшення кількості одиниць вторинної номінації, що характеризуються особливим прагматичним потенціалом – евфемізмів і дисфемізмів. Часто вони є емоційно-маркованими авторськими неологізмами, а також більшість із них із часом закріплюється в лексиконі сучасного українця.

Із початком повномасштабної війни відбулися зміни, що пов'язані зі споживанням інформацій-

ного контенту. У фокусі уваги українців відтоді перебувають не великі інтернет-видання, що розміщують об'ємні статті, а новинні телеграм-канали. Це пов'язано з особливостями подачі інформації, адже телеграм-канали переважно миттєво реагують на останні події, публікуючи короткі повідомлення про найважливіше, через що споживач контенту якнайшвидше може ознайомитися з останньою інформацією, не витрачаючи на прочитання статті велику кількість часу. Зокрема, такі зміни призвели до появи так званих «нових медіа» – каналів інформації, де важливим аспектом постає її персоналізована подача, висвітлення суб'єктивного ставлення авторів новинних повідомлень до описуваних подій, що

безпосередньо впливає на підбір мовленнєвих засобів спілкування.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій демонструє зацікавлення лінгвістів у вивченні вторинних найменувань, що підтверджує кількість наукових публікацій із цієї теми. В українському мовознавстві дослідженню евфемізмів приділила увагу В. Великорода, проаналізувавши семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів в англійській мові [1]; А. Григоращ розглядає евфемізми як засоби маніпулювання [2]; Л. Небелюк проаналізувала лінгвокогнітивні характеристики евфемізмів на базі англомовного американського політичного дискурсу [3] тощо. Проте дослідження дисфемії переважно залишається поза увагою дослідників, адже у фокусі уваги перебувають саме евфемістичні номінації. Серед досліджень, що присвячені проблемі дисфемії, помічаємо роботу В. Вострецової та І. Решетарової, які аналізують підходи до визначення та вивчення дисфемізму [4]; Р. Гнатківська розглядала проблему дисфемії в сучасній англомовній пресі [5]; робота Ю. Яворської розглядає прагматичні аспекти англійських дисфемізмів [6].

Досі проблемним питанням залишається те, що, по-перше, велика кількість досліджень присвячена аналізу англомовних найменувань. По-друге, здебільшого українські дослідження базуються на лексико-семантичному аналізі та не залучають аспекти прагмалінгвістичного аналізу мовних явищ, як от взаємодію евфемізмів і дисфемізмів із прагматичними принципами комунікації, теорію мовленнєвих актів, імплікатури мовленнєвого спілкування та теорію пресупозиції.

Теоретико-методологією основою для дослідження також слугували праці західних дослідників, серед яких К. Аллан і К. Баррідж [7], М. Касас Гомес [8], Е. Креспо-Фернандез [9], М. Фаргал [10], адже ці праці становлять джерельну базу для розвитку науки про евфемізми та дисфемізми, особливо у контексті прагмалінгвістичного вчення.

Сьогодні в україномовному сегменті дискурсу новинних телеграм-каналів простежується тенденція до збільшення частотності використання прагматично маркованих одиниць, евфемізмів і дисфемізмів, що зумовлює **актуальність** дослідження.

Метою статті є здійснення комплексного аналізу евфемізмів і дисфемізмів української мови з урахуванням прагмалінгвістичного аспекту до дослідження мовних явищ.

Об'єктом дослідження є вторинні евфемістичні та дисфемістичні найменування, що вживаються в українських новинних телеграм-каналах, а **предмет** дослідження становлять їхні прагматичні особливості у межах обраного дискурсу.

Практичним матеріалом дослідження є 151 евфемізм і 107 дисфемізмів, виявлені методом суцільної вибірки з чотирьох популярних в Україні телеграм-каналів: *STERNENKO* – 460 874 читачів [11], *Лачен тише* – 1 094 739 читачів [12], *Телеграмна служба новин* – 1 068 597 читачів [13], *Івано-Франківськ 24/7* – 152 867 читачів [14] (кількість читачів відповідає даним за 09.02.2023).

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до концепції К. Аллана і К. Баррідж, евфемізми вживаються замість небажаних виразів з метою уникнення можливої «втрати обличчя», тобто евфемістичні найменування є альтернативами до таких висловлювань, які мовець радше б не використовував під час виконання конкретного комунікативного наміру відповідно до конкретної комунікативної події [7, р. 27]. На противагу цьому, дисфемізми – це «слова або вислови, що в навмисно різкій формі виражають емоційну оцінку, замінюють стилістично нейтральні слова або вирази грубими, зниженими» [15, с. 232].

У контексті прагматичної природи евфемістичних та дисфемістичних номінацій важливим є дослідження М. Касаса Гомеса, який кваліфікує ці найменування як мовленнєві акти, використання яких напряму залежать від контекстуальних особливостей повідомлення та інтенцій мовця: «Евфемізм і дисфемізм – це два когнітивні процеси концептуалізації з контравалентними ефектами (мають однакову базу та ресурси, але різні цілі та завдання) певної забороненої реальності» [8, р. 47]. Тобто ми дотримуємося думки, що евфемізми та дисфемізми є мовленнєвими актами, іллокутивна сила яких є протилежною, адже вживання евфемістичних найменувань зумовлене бажанням пом'якшити повідомлення, уникнути можливих комунікативних девіацій, а використання дисфемізмів характеризується бажанням негативізувати повідомлення, дати пейоративну оцінку денотатові. За новим, прагматичним трактуванням явища «лінгвістичний вираз не може безпосередньо бути визначений як евфемізм або дисфемізм, а тільки в певному контексті й у даній ситуації, де розкритий реальний сенс намірів мовця і функції виразу як комунікативної цінності. Зауважимо, нове визначення враховує різні аспекти комунікативного процесу: наприклад, інтенції мовця і слухача, або обставини часу, місця, аспекти, які висвітлюють соціальний і відносний характер евфемізму» [16, с. 101].

Як бачимо, ще однією важливою особливістю вторинних найменувань є те, що їх необхідно вивчати відповідно до контексту, в якому вони вживаються [17, р. 66]. Евфемізми та дисфемізми – це контекстуально-залежні явища, через що їхні пом'якшувальні (або образливі) характеристики значною мірою залежать від контексту, у якому

вони використовується [9, р. 11]. К. Аллан і К. Бар-рідж зазначають, що контекст є визначальним не лише для визначення сенсу висловлювання, але й для вирішення питання про ввічливість. Вони демонструють випадки, коли ті самі висловлювання можуть бути як евфемістичними (необразливими), так і дисфемістичними (образливими) залежно від контексту [7, р. 14]. Дослідниця Л. Небелюк зауважує: «Таким чином залежність від контексту є ще однією ознакою евфемізмів, оскільки вони є одиницями вторинної номінації, а лексичні одинці, які застосовуються при евфемізації, теж мають певне первинне значення, яке за умови іншого контексту буде прямим найменуванням певного об'єкта чи явища» [3, с. 29].

Як зазначалося, новинні телеграм-канали сьогодні є невід'ємною частиною повсякденного життя українців, через що важливо дослідити їхні мовні особливості. Попри те, що дискурс телеграм-каналів характеризується невисоким рівнем цензурування, ми все ж помічаємо одиниці вторинної номінації з відносно позитивною конотацією – евфемізми, наприклад: «*Вибух боєприпасу забрав життя трьох людей, ще двоє перебувають у лікарні*» [14, 15 серпня 2022]. Тема смерті є однією з найбільш табуйованих у суспільстві, особливо сьогодні, коли ледь не щодня ми зіштовхуємося з нею, саме тому простежується частотне вживання евфемізмів замість прямої номінації *померти*. Вважаємо, що у цьому випадку є формальне порушення принципу кооперації Г. П. Грайса, а саме максими способу, загальним постулатом якої є вимога: «*Висловлюйся чітко*» [18, р. 46]. Водночас автор слідує дотриманню принципу ввічливості, зокрема максими такту [19, р. 132], мінімізуючи негативний вплив на читачів від прочитання повідомлення про смерть внаслідок вибуху. У межах повідомлення згадані два прагматичні принципи спілкування можуть конфліктувати, через що у кожному конкретному випадку мовець (автор) робить вибір відповідно до власної комунікативної настанови. О. Яшенкова зазначає: «Ввічливість часто вимагає від мовця навмисної відмови від правди. Так, комплімент, надмірна скромність і цілковита згода не завжди відповідають істинному стану речей, що спричиняє порушення максими якості і принципу кооперації. Деколи комуніканти порушують принцип ввічливості, зокрема максими згоди, схвалення та скромності, заради дотримання максими якості (істинності) принципу кооперації» [20, с. 102].

Попри високий ступінь евфемізації теми смерті, який помічаємо у різних типах дискурсів, особливістю новинних-телеграм каналів є використання дисфемізмів у цьому контексті: «*Надіємося, що **здохнуть** ще до того, як доберуться до кордонів України*» [14, 4 листопада 2022];

«*Пишуть що і пілоти **здохли***» [12, 23 жовтня 2022]; «*Р. С. Наче як сам Пушилін ще не **здох***» [11, 23 серпня 2022]; «*На Донбасі **дохла русня** перед смертю заповіла передати усі свої заощадження на потреби ЗСУ*» [13, 1 вересня 2022]. У цих прикладах автори вживають емоційно-марковану лексему *здохнути* замість нейтрального відповідника *померли*. Відповідно до теорії мовленнєвих актів Дж. Серля, евфемізми та дисфемізми можна кваліфікувати як непрямі асертиви (репрезентативи). Загалом асертиви (репрезентативи) – це висловлювання, метою яких є констатація, виголошення повідомлення, через що їх можна оцінити відповідно до категорії правдиво-хибно [21, р. 10]. Проте бувають випадки, коли висловлювання, яке містить індикатори для одного типу іллокутивного сили водночас виконують інший тип іллокутивного акту [22, р. 59]; тоді йдеться про непрямі мовленнєві акти, як у випадку евфемізмів і дисфемізмів (непрямі асертиви). Окрім власне повідомлення про події, вони містять додаткову інформацію, наприклад, про ставлення автора, виражають експресивну оцінку про факт дійсності. Якщо у випадку евфемізації теми смерті, використовуючи вираз *забрати життя*, автор демонструє повагу до людини, про яку йдеться, акцентуючи увагу на його цінності, то використання лексеми *здохнути* навпаки – підкреслює зневагу до осіб, про яких йдеться у фрагменті повідомлення, через що ми як читачі одразу розуміємо, що у цьому випадку померли представники ворожої держави.

Наступною характеристикою дискурсу телеграм-каналів є використання вторинних найменувань як стилістичний прийом іронії. Дослідники зазначають: «Прикметно, що іноді використання евфемістичної лексики не лише допомагає приховати правду, пом'якшити негативні асоціації, спотворювати, викривляти факти, але й має певну стилістичну забарвленість, створює комічний ефект, слугує засобом гумору, іронії, навіть сарказму» [23, с. 18]. Сьогодні ми помічаємо розвиток так званих «нових медіа», коли новинна інформація є персоналізованою. Такі канали характеризуються частотним вживанням авторських неологізмів, імплікатур і пресупозицій: «*Одещина, бережемо себе, над вами **лев толстой***» [11, 10 лютого 2023]; «*Галичани, до вас летить **російська культура***» [11, 10 лютого 2023]; «*лєрмонтови і пушкіни рухаються на північ Одещини/Вінничина та, можливо, далі на захід*» [11, 26 січня 2023]. Ці приклади демонструють порушення принципу мовленнєвого співробітництва, внаслідок чого виникає евфемістична імплікатура, що передає додатковий аспект значення. Завдяки контексту та фоновим знанням читач розуміє, що йдеться про російські ракети. Водночас автор іронізує над «великою російською культурою», через

що евфемізм слугує засобом гумору, водночас пом'якшуючи повідомлення.

Проте, безумовно, коли йдеться про будь-що російське, автори часто вдаються до використання дисфемістичних найменувань: «*Під Вугледаром кацапи виїхали на штурм, але щось пішло не так*» [13, 4 грудня 2022]; «*русня вгадила в об'єкт критичної інфраструктури на Івано-Франківщині*» [13, 14 січня 2023]; «*Протягом доби ЗСУ знищили 6 складів БК, 3 бази та 1 штаб свинособак*» [12, 3 серпня 2022]; «*Нікополь зараз під обстрілами РСЗВ рашистів*» [13, 11 серпня 2022]; «*За попередньою інформацією в приміщеннях заводу орки облаштували склад зберігання боєприпасів та ремонту техніки*» [12, 28 серпня 2022]; «*ЗСУ відкинули війська бруднодуних із асфальтного заводу біля Бахмуту*» [11, 23 жовтня 2022]; «*+620 біосміття*» [12, 31 жовтня 2022]. Ці дисфемістичні етноніми вживають із метою приниження та висміювання. Частина з них є доволі давніми назвами, які міцно закріпилися у слововжитку, наприклад, лексему *кацап* помічаємо ще у творі В. Винниченка, що датований 1906 роком: «*Ах ти ж, кацапська твоя морда! Та ти знаєш, що всі ваші кацапські генерали й у підметки йому не годяться*» [24, с. 256]. Більшість все ж є неологізмами, утвореними шляхом словоскладання, запозичення концептів із творів, метафоричне перенесення тощо, проте головною метою авторів є негативізувати дискурс, підкреслити найбільш огидні якості осіб, про яких ідеться, завдяки чому досягається прагматичний ефект.

Наступною характеристикою новинних телеграм-каналів є наявність пресупозицій в евфемістичних і дисфемістичних висловлюваннях. Т. Ван Дейк зазначає, що пресупозиція – це акт покликання факт, який уже відомий комунікантам, проте він дещо відрізняється від іллокутивного акту, адже мета мовця не пов'язана зі зміною системи знань слухача [25, с. 298]. Н. Петрушова пропонує власне визначення пресупозиції у прагмалінгвістиці відповідно до якого – це «припущення чи розрахунок на те, що частина пропонованої інформації очевидна і/чи добре відома адресатові. Пресупозиція протистоїть комунікативно релевантному змісту висловлювання і входить у семантику речення як «фонд спільних знань» співрозмовників, як попередня умова» [26, с. 90]. Проілюструємо наступними прикладами: «*Брянск, досить палити*» [11, 30 листопада 2022]; «*Куріння вбиває*» [12, 29 листопада 2022]; «*У Криму проходять навчання з куріння в недозволеному місці*» [14, 22 листопада 2022]; «*Сподіваюсь сьогодні у Белгороді хтось покурить*» [12, 31 жовтня 2022]; «*Знову хтось покурив*» [13, 14 серпня 2022]. Насамперед наведені приклади демонструють формальне

порушення принципу кооперації, зокрема максими якості, загальним постулатом якої є вимога: «старайся, щоб твоє висловлювання було істинним» [18, р. 46]. Також ми помічаємо неузгодження двох категорій: що «було сказано» (what is said) та що «мається на увазі» (what is meant). У фрагментах дописів йдеться про вибухи, що траплялися на території ворожої держави, проте автори обирають евфемістичні вирази, які вказують на ці події завуальовано. Як зазначалося, порушення максим принципів кооперації дає змогу передати додаткову інформацію, яка виражена не прямо; тут йдеться про імплікатури мовленнєвого спілкування, зміст яких читачі мають змогу декодувати, залучивши різні механізми (фонові знання, контекст, ситуацію спілкування тощо) [27, с. 158]. Також евфемістичні вирази у поданих прикладах містять покликання на потенційно відомий комунікантам факт – пресупозицію. Йдеться про випадок, коли офіційним поясненням вибухів на території росії було «недотримання правил пожежної безпеки», після чого почали використовувати подібні висловлювання як вказівку на безглузді виправдання офіційних представників держави-агресорки. У цьому контексті евфемізми виконують жартівливо-іронічну функцію.

Уже класичним і продуктивним концептом, який міцно закріпився у слововжитку українців, є лексема *бавовна* та її похідні: «*Наслідки бавовни у Саках від місцевих жителів*» [13, 10 серпня 2022]; «*Невдовзі у глибокому тилу на росії розпочнеться сезон бавовни*» [14, 4 грудня 2022]; «*Сьогодні не тільки Крим відчув на собі трохи бавовни*» [13, 10 серпня 2022]; «*Бавовнятко із самого ранку трудиться вже?*» [13, 31 серпня 2022]; «*Так гарно сьогодні в росії все бавовниться, то тому такі переживають*» [14, 26 грудня 2022]. Евфемізми у цьому випадку містять пресупозицію: після початку вибухів на території росії офіційні джерела влади уникали лексеми *вибух*, натомість використовуючи генералізований компонент *хлопók*; у перекладі на українську мову *хлопок* – це *бавовна*, завдяки чому утворилася така евфемістична імплікатура: «*Звуки “хлопків” чути у Клинцях, Брянська область рф*» [12, 14 грудня 2022]; «*В Мініборони Республіки Білорусь прокоментували нічні хлопки у районі аеродрому “Зябрівка”*» [13, 11 серпня 2022].

Окремий пласт дисфемістичної лексики становлять номінації на позначення російських офіційних структур, наприклад: «*Мінбвиста рф теж підтверджує відновлення участі у чорноморській зерновій ініціативі*» [14, 2 листопада 2022]; «*Відео міністерства війни росії щодо сьогоднішніх атак на цивільну інфраструктуру*» [11, 31 жовтня 2022]; «*Набір ув'язнених до групи “Вагнер” повністю припинено – Пригожин. Що,*

міністерство вбивства не дає?») [12, 9 лютого 2023]. Автори використовують вирази, що переосмислюють назву федерального органу виконавчої влади – Міністерство оборони, акцентуючи увагу на їхніх кривавих діях стосовно України. Загалом дисфемізми у різних типах дискурсів «спрямовані на привернення уваги аудиторії на конкретні проблеми або впливаючи на них для формування певної думки. Таким чином, використання дисфемізмів в політичній мові є насамперед засобом вираження переважно негативних емоцій, які використовуються як мовний інструмент впливу» [6, с. 78]. Через негативну конотацію дібраних лексем автори допису мають змогу висловити різко негативне ставлення до держструктури, про яку йдеться. Метою використання дисфемізмів як мовленнєвих актів є негативізація дискурсу, їхнє вживання не передбачає слідування постулатам прагматичного принципу ввічливості, що чітко узгоджує їх із іллокутивною функцією конфліктивів [19, р. 104]. Відповідно до теорії К. Аллана та К. Баррідж існує чітка конотативна послідовність: евфемізм вживають для пом'якшення (sweet talking), ортофемізм є прямою номінацією (straight talking), а дисфемізм – образливі номінації (speaking offensively) [28]. Це можна проілюструвати наступними прикладами: якщо орвеллівське «*Міністерство миру, що займалося війною*» [29, с. 10] є евфемізмом, нейтральна номінація офіційної державної установи *Міністерство оборони* – ортофемізм, то неологічне *міністерство вбивства* – дисфемізм. Припустимо також, що окрім імовірної вказівки на твір «1984», тут є пресупозиція: до завершення Другої світової війни Міністерство оборони США мало назву Міністерство Війни (The United States Department of War). Через це держорган росії як країни, яка розв'язала війну, автори вважають недоцільним іменувати лексевою, що пов'язана з обороною; навпаки таким перейменуванням підкреслюється злочинність дій очільників країни.

Нерідко трапляються дисфемістичні номінації, що дискредитують російські засоби масової інформації: «*RT та інші помийні відра видалили анонс виступу путіна*» [14, 20 вересня 2022]; «*російські засоби дезінформації повідомляють, що путін сьогодні може виступити із новим зверненням до росіян...*» [11, 5 жовтня 2022]. У першому прикладі автор добирає вираз, що акцентує увагу на беззмістовності інформації, яку подіють медіа ворожої країни, виражаючи зневагу до їхніх ЗМІ загалом. Попри те, що лексема *дезінформація* загалом є евфемістичною, адже порівняно з питомим словом *брехня*, воно містить менше негативних асоціацій, у другому прикладі *засоби дезінформації* ми кваліфікуємо як дисфемістич-

ний вираз. Автор переосмислює словосполучення *засоби інформації* (*засоби масової інформації*), вказуючи на необ'єктивність медіа, про яких йдеться у дописі. Другий приклад утверджує важливість аналізу вторинних номінацій відповідно до контексту, в якому їх використовують, адже прагматична настанова мовця в межах конкретного повідомлення дає змогу зарахувати номінації до класу евфемізмів чи дисфемізмів. Дібрані дисфемізми впливають на сприйняття інформації читачами, створюючи прагматичний ефект.

Останньою групою дисфемістичних номінацій, які ми виокремили на базі проаналізованого матеріалу, є найменування на позначення російського президента, наприклад: «*путлер сьогодні проведе оперативну нараду з постійними членами Ради безпеки*» [14, 26 жовтня 2022]. По-перше, як демонструють наведені у дослідженні приклади, написання з малої літери назви держави, її офіційних осіб із початком війни утворило нову правописну норму української мови, що також є компонентом дисфемізації дискурсу. Подібне написання акцентує увагу на зневажливому ставленні до суб'єктів чи об'єктів повідомлення. По-друге, лексема *путлер* є дисфемізмом, що утворений методом поєднання прізвищ двох політичних діячів. За допомогою використання цього найменування автор підкреслює спільні риси між двома персоналіями, а читачі можуть декодувати цю імплікатуру завдяки обізнаності в ситуації, перебуванню в контексті подій. Також помічаємо номінації, які висміюють фізичні особливості російського президента: «*Завтра російський карлик проведе засідання Ради безпеки рф – пєсков*» [13, 18 жовтня 2022]; «*рашистський карлик сьогодні може виступити зі зверненням до нації щодо зміни статусу “спецоперації” – росЗМІ*» [13, 5 жовтня 2022]. З погляду теорії пресупозиції цікавим є приклад: «*резіновая попа показово постріляла на полігоні з гвинтівки*» [11, 20 жовтня 2022]. Тут замість ім'я/прізвища особи використана його цитата, що стала відомим мемом у соціальних мережах. Задля того, щоб зрозуміти, про кого говорить автор, читачі мають бути обізнаними з контекстом/бачити відео із цією «промовою» президента росії. Провідною функцією згаданих дисфемістичних найменувань є функція дискредитації, висміювання особи, про яку йдеться у фрагментах повідомлень.

Висновки. Отже, використання вторинних евфемістичних і дисфемістичних номінацій є продуктивним методом у контексті вираження авторської думки, надання фрагментам дописів емоційно-експресивного забарвлення у дискурсі новинних телеграм-каналів. Підбір засобів здійснюється відповідно до прагматичної настанови авторів: у випадку евфемізмів ми помічаємо

бажання пом'якшити дійсність або додати жар-тівливо-іронічного забарвлення повідомленню; використання дисфемізмів диктується настановою негативізувати дискурс, підкреслити ганебні риси явищ або осіб, про яких ідеться у фрагментах дописів, дискредитувати суб'єктів повідомлення.

Прагмалінгвістичний аналіз евфемізмів і дисфемізмів продемонстрував, що порушення або навпаки – дотримання прагматичних принципів спілкування безпосередньо впливає на виникнення досліджуваних номінацій у мовленні. Відповідно до теорії мовленнєвих актів евфемістичні та дисфемістичні найменування можна розглядати як непрямі асертиви, адже, окрім повідомлення про події, вони містять додатковий компонент значення. Також практичний матеріал засвідчив, що часто вторинні найменування містять пресупозиції мовленнєвого спілкування як фонд спільних знань співрозмовників. **Перспективою подальших розробок** є здійснення компаративного дослідження на базі української, англійської та польської мов з метою виокремлення спільних і відмінних рис вторинних евфемістичних і дисфемістичних номінацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великорода В.Б. Семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів в англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2008. 19 с.
2. Григораш А.С. Евфемізми як засіб маніпуляції свідомістю (на матеріалі англомовних мас-медійних текстів). *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 46 (1). С. 328–336.
3. Небелюк Л.Р. Лінгвокогнітивні характеристики евфемізмів в американському англомовному політичному дискурсі (на матеріалах публікацій засобів масової інформації 2000–2020 рр.) : дис. ... канд. філ. наук : 10.02.04. Івано-Франківськ, 2021. 213 с.
4. Вострецова В.О., Решетарова І.В. Дисфемізм: status quo ad praesens. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2009. Вип. 47. С. 184–187.
5. Гнатківська Р. До проблеми дисфемії в сучасній англомовній пресі. *Вісник Львівського університету*. 2009. Вип. 16. С. 14–22.
6. Яворська Ю.Д. Прагматичні аспекти англійських евфемізмів і дисфемізмів політичного дискурсу соціальних медіа. *Молодий вчений*. 2022. № 4.1(104.1). С. 76–79.
7. Allan K., Burrige K. *Euphemisms and Dysphemisms: Language Used as Shield and Weapon*. New York : Oxford University Press, 1991. 263 p.
8. Casas Gómez M. The expressive creativity of euphemism and dysphemism. *Lexis. Journal in English Lexicology*. 2012. № 7. p. 43–64.
9. Crespo Fernández, E. Euphemism and political discourse in the British regional press. *Brno Studies in English*. 2014. № 40. p. 5–26.
10. Farghal M. Euphemism in Arabic: A Gricean Interpretation. *Anthropological Linguistics*. 1995. 37. p. 366–379.
11. STERNENKO: Telegram. URL: <https://t.me/sssternenko> (дата звернення: 10.02.2023).
12. Лачен пише: Telegram. URL: <https://t.me/lachentyt> (дата звернення: 10.02.2023).
13. Телеграмна служба новин: Telegram. URL: https://t.me/tgsn_ua (дата звернення: 09.02.2023).
14. Івано-Франківськ 24/7: Telegram. URL: <https://t.me/blacklist2477> (дата звернення: 09.02.2023).
15. Полтавець Ю. Основні підходи до вивчення евфемізмів і дисфемізмів. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2012. Вип. 24. С. 225–236.
16. Булах М.Б. Евфемізми в медіатексті: функціональний аспект. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2016. Вип. 33. С. 97–110.
17. Burrige K. Euphemism and language change: The sixth and seventh ages. *Lexis. Journal in English Lexicology*. 2012. № 7. P. 65–92.
18. Grice H. P. Logic and Conversation. *Syntax and semantics*. 1957. Vol. 3. p. 41–58.
19. Leech G. N. *Principles of Pragmatics*. London : Longman, 1983. 257 p.
20. Яшенкова О.В. Основи теорії мовної комунікації : навчальний посібник. Київ : Академія, 2010. 304 с.
21. Searle J. R. A Classification of Illocutinary Acts. *Language in Society*. 1976. Vol. 5, No 1. p. 1–23.
22. Searle J. R. Indirect Speech Acts. *Syntax and semantics*. 1957. Vol. 3. p. 59–82.
23. Вишнівський Р.Й., Ступницька Г.І. Англійські евфемізми як засіб маніпуляції (на матеріалі британського інтернет-видання “The Guardian”). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2022. № 55. С. 17–21.
24. Винниченко В.К. Щось більше за нас: Мала проза. 1909–1929 / упоряд., передмова і прим. С. А. Гальченка. Харків : Фоліо, 2020. 635 с.
25. Дейк Т. А. ван. Вопросы прагматики текста. *Новое в зарубежной лингвистике*. 1978. Вип. 8. С. 259–336.
26. Петрушова Н. Поняття пресупозиції та її типологія у прагмалінгвістиці. *Філологічні науки*. 2013. Вип. 15. С. 87–95.
27. Глушенко А.В. Імплікатури як порушення мовленнєвої поведінки комунікантів. *Virtus. Scientific Journal*. 2019. Вип. 38. С. 158–160.
28. Allan K., Burrige K. *Forbidden words: Taboo and the censoring of language*. Cambridge University Press. 2006. 303 p.

29. Орвелл Дж. 1984 / пер. з англ. В. Стельмаха. Київ : Видавництво Букшеф, 2022. 368 с.

REFERENCES

1. Velykoroda, V. B. (2008). *Semantychni ta funkcionalno-pragmatychni harakterystyky evfemizmiv v anglijskij movi* [Semantic and functional-pragmatic features of euphemisms in the English language]. [Extended abstract of candidate's thesis]. Ivan Franko National University of Lviv. [In Ukrainian].
2. Hryhorash, A. S. (2013). Evfemizmy yak zasib manipuliatsii svidomistiu (na materialii anhlo-movnykh mas-mediinykh tekstiv) [Manipulative role of euphemisms (on the base of English language mass media texts)]. *Movni i Kontseptualni Kartyny Svitu*, 46(1), 328–336. [In Ukrainian].
3. Nebeliuk, L. R. (2021). Linhvokohnityvni kharakterystyky evfemizmiv v amerykanskomu anhlo-movnomu politychnomu dyskursi (na materialakh publikatsii zasobiv masovoi informatsii 2000–2020 rr.) [Linguo-cognitive characteristics of euphemisms in the English language American political discourse (based on publications in mass media of 2000–2020)]. [Doctoral dissertation, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University]. Ivano-Frankivsk. [In Ukrainian].
4. Vostretsova V. O., & Reshetarova, I. V. (2009). Dysfemizim: status quo ad praesens [Dysphemism: status quo ad praesens]. *Visnyk Zhytomyrskoho Derzhavnoho Universytetu Imeni Ivana Franka*, 47, 184–187. [In Ukrainian].
5. Hnatkivska, R. (2009). Do problemy dysfemii v suchasni anhlo-movni presii [On the question of dysphemism in modern English-language press]. *Visnyk Lvivskoho Universytetu*, 16, 14–22. [In Ukrainian].
6. Yavorska, Y. (2022). Prahmatychni aspekty anhliiskykh evfemizmiv i dysfemizmiv politychnoho dyskursu sotsialnykh media [Pragmatic aspects of English euphemisms and dysphemisms of social media political discourse]. *Molodyi Vchenyi*, 4.1 (104.1), 76–79. [In Ukrainian].
7. Allan, K., & Burridge, K. (1991). *Euphemisms and Dysphemisms: Language Used as Shield and Weapon*. Oxford University Press. [In English].
8. Casas Gómez, M. (2012). The expressive creativity of euphemism and dysphemism. *Lexis. Journal in English Lexicology*, (7), 43–64. [In English].
9. Crespo Fernández, E. (2014). Euphemism and political discourse in the British regional press. *Brno Studies in English*, 40, 5–26. [In English].
10. Farghal, M. (1995). Euphemism in Arabic: a Gricean interpretation. *Anthropological Linguistics*, 37, 366–379.
11. STERNENKO. *Telegram*. <https://t.me/sssternenko>. [In Ukrainian].
12. Lachen pyshe. *Telegram*. <https://t.me/lachentyt>. [In Ukrainian].
13. Telehramna sluzhba novyn. *Telegram*. https://t.me/tgsn_ua. [In Ukrainian].
14. Ivano-Frankivsk 24/7. *Telegram*. <https://t.me/blacklist2477>. [In Ukrainian].
15. Poltavets, Y. (2012). Osnovni pidkhody do vycchenia evfemizmiv i dysfemizmiv [Main approaches to studying of euphemisms and dysphemisms]. *Humanitarna Osvita u Tekhnichnykh Vysshchykh Navchalnykh Zakladakh*, 24, 225–236. [In Ukrainian].
16. Bulakh, M. B. (2016). Evfemizmy v mediateksti: funktsionalnyi aspekt [Euphemisms in media text: functional aspect]. *Aktualni Problemy Ukrainskoi Linhvistyky: Teoriia i Praktyka*, 33, 97–110. [In Ukrainian].
17. Burridge, K. (2012). Euphemism and language change: The sixth and seventh ages. *Lexis. Journal in English Lexicology*, (7), 65–92. [In English].
18. Grice H. P. (1957). Logic and Conversation. *Syntax and semantics*, 3, 41–58. [In English].
19. Leech G. N. (1983). *Principles of Pragmatics*. Longman. [In English].
20. Yashenkova, O. V. (2010). *Osnovy teorii movnoi komunikatsii* [Basics of the theory of language communication]. Akademia. [In Ukrainian].
21. Searle, J. R. (1976). A classification of illocutinary acts. *Language in Society*, 5(1), 1–23. [In English].
22. Searle, J. R. (1957). Indirect Speech Acts. *Syntax and semantics*, 3, 59–82. [In English].
23. Vyshnivskiy, R. Y., & Stupnytska, H. I. (2022). Anhliiskii evfemizmy yak zasib manipuliatsii (na materialii brytanskoho internet-vydannia “The Guardian”) [English euphemisms as a means of manipulation (based on the British online newspaper “The Guardian”)]. *Naukovyi Visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho Universytetu*, 55, 17–21. [In Ukrainian].
24. Vynnychenko, V. K. (2020). *Shchos bilshе za nas: Mala proza. 1909–1929* [Something bigger than us: Small prose. 1909–1929]. Folio. [In Ukrainian].
25. Deik, T. A. van. (1978). Voprosi pragmatiki teksta [Questions of pragmatics of the text]. *Novoe v Zarubezhnoi Lingvistike*, 8, 259–226. [In Russian].
26. Petrushova, N. (2013). Poniattia presupozytsii ta yii typolohiia u prahmalinhvistytsii [The notion of presupposition and its types in pragmalinguistics]. *Filolohichni Nauky*, 15, 87–95. [In Ukrainian].
27. Hlushchenko, A. V. (2019). Implikatury yak porushennia movlenniievoi povedinky komunikantiv [Implicature as the violation of the cooperative principles used by the communicants]. *Virtus. Scientific Journal*, 15, 87–95. [In Ukrainian].
28. Allan, K., & Burridge, K. (2006). *Forbidden words: Taboo and the censoring of language*. Cambridge University Press. [In English].
29. Orwell, G. (2022). *1984* (V. Stelmakh, Trans.). *Vydavnytstvo Bukshеf*. [In Ukrainian].

УДК 811.111
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-6>

РОЛЬ НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ТА НІМЕЦЬКОМОВНОМУ МЕДІЙНИХ ДИСКУРСАХ

Бондар Н. В.

*старша викладачка кафедри мовознавства
Івано-Франківський національний медичний університет
вул. Галицька, 2, Івано-Франківськ, Україна
orcid.org/0000-0002-0320-4119
natalya_misyuk@ua.fm*

Осіпчук Н. В.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Національний університет водного господарства та природокористування
вул. Соборна, 11, Рівне, Україна
orcid.org/0000-0002-3186-6806
n.v.osipchuk@nuwm.edu.ua*

Ключові слова: *експресивна функція, комунікативна функція, медійний текст, неологізм, номінативна функція, темпоральна функція.*

У статті визначено роль неологізмів у сучасних англomовних та німецькомовних медійних текстах, розкрито особливості проникнення нових слів до словникового складу англійської та німецької мов і, відповідно, до медійних текстів, а також виявлено функціональний потенціал медійних неологізмів. Мета статті полягає у визначенні функціональної ролі неологізмів англomовного й німецькомовного медійних дискурсів. Встановлено, що неологізми виконують у медійному дискурсі номінативну, експресивну, комунікативну та темпоральну функції. Номінативна функція полягає у встановленні співвідношення знака з іменованим поняттям. Експресивна функція виявляється у властивості створювати виразність медійного тексту з метою посилення впливу на реципієнта на тлі стилістично нейтрального оточення. Комунікативна функція полягає в доведенні авторської думки до реципієнта в максимально доступній формі. Темпоральна функція неологізмів пов'язана з узуальною семантикою комунікативних практик у межах певної культурно-історичної формації. Автори статті наголошують на тому, що через інтеграційні процеси в сучасному суспільстві спостерігається поступове зникнення відмінностей у культурах різних країн, що зачіпає й мову, яка вбирає всі зміни в житті соціуму; особливо це стосується лексичних запозичень, які становлять неологізми, що зафіксовані в німецькомовному медійному дискурсі. З'ясовано, що це іменники, які становлять здебільшого складні слова, одна частина яких запозичена з англійської мови, а інша належить до німецької. Залежно від позиції неологізму в композиті його визначають як основний або означальний компонент. Медійні неологізми як англійської, так і німецької мови концептуалізують поняття, що з'явилися як наслідок пандемії, самоізоляції, діджиталізації, прагнення до здорового способу життя або іронізації над ним. Окрім того, у медійних текстах виявлено неологізми, утворені від прізвищ відомих осіб.

THE ROLE OF NEOLOGISMS IN MODERN ENGLISH-AND GERMAN-LANGUAGE MEDIA DISCOURSES

Bondar N. V.

*Senior Lecturer at the Department of Linguistics
Ivano-Frankivsk National Medical University
Halytska str., 2, Ivano-Frankivsk, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0320-4119
irina.sa1966@gmail.com*

Osipchuk N. V.

*Ph.D. in Pedagogical Science,
Associate Professor at the Department of Foreign Language
National University of Water and Environmental Engineering
Soborna str., 11, Rivne, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3186-6806
n.v.osipchuk@nuwm.edu.ua*

Key words: *expressive function, communicative function, media text, neologism, nominative function, temporal function.*

The article defines the role of neologisms in modern English- and German-language media texts, reveals the peculiarities of new words in the vocabulary of English and German, and at the same time in media texts, and also reveals the functional potential of media neologisms. The purpose of the article is to determine the functional role of neologisms in English- and German-language media discourses. It was established that neologisms perform nominative, expressive, communicative and temporal functions in media discourse. The nominative function consists in the correlation of the sign with the named concept. The expressive function is manifested in the ability to create expressiveness of the media text in order to increase the impact on the recipient against the background of a stylistically neutral environment. The communicative function consists in conveying the author's opinion to the recipient in the most accessible form. The temporal function of neologisms is related to the usual semantics of communicative practices in the conditions of a certain cultural and historical formation. The authors emphasize that due to the integration processes in modern society, there is a gradual disappearance of differences in the cultures of different countries, which also affects the language, which absorbs all the changes in the life of society, especially this applies to lexical borrowings, which constitute neologisms, which are recorded in the German-language media discourse. It has been found that these are nouns that make up mostly compound words, one part of which is borrowed from English, and the other from German. Depending on the position of the neologism in the composite, it is defined as the main or meaningful component. Media neologisms in both English and German conceptualize concepts that have appeared as a result of the pandemic, self-isolation, digitalization, and the desire for a healthy lifestyle or irony over it. In addition, neologisms formed from the surnames of famous persons were found in media texts.

Постановка проблеми. Як і всі суспільні явища, мова постійно розвивається. І це безпосередньо пов'язано з розвитком суспільства, науково-технічним прогресом та впровадженням різноманітних інновацій, що, на думку багатьох дослідників, супроводжується необхідністю створення нових слів для опису предметів і явищ. Безсумнівно, мова

та мовлення змінюються з плином часу. Однак швидкість змін варіюється від періоду до періоду: з 90-х рр. ХХ ст. спостерігається збільшення швидкості зміни мови у зв'язку із соціальними, політичними, економічними й психологічними умовами. Дуже активними та відчутними є процеси різноманітних мовних перетворень, а саме поява нео-

логізмів, особливо в літературних формах мови; у XIX–XX ст. поява значної кількості неологізмів і необхідність їх пояснення привели до створення спеціальної галузі лексикографії – неології [1].

Неологізми є невід’ємною частиною словникового складу мови. Нові слова надають мові динамізму, словниковий запас постійно поповнюється відповідно до змін часу, що засвідчує велика кількість праць. Українські неологізми досліджували К. Ладоня [2], Н. Поліщук [3], О. Стишов [1; 4] та інші вчені. Неофразеологізми розглянуто в роботах Л. Пашинської [5]. Зі свого боку в німецьких та англійських наукових колах зосереджено увагу на ролі англійських слів в утворенні німецьких неологізмів [6; 7], а також визначено маніпулятивний потенціал інноваційних лексем у медійному дискурсі [8; 9].

Попри значну кількість робіт, присвячених неолексемам, увага лінгвістів до їх вивчення лише зростає, адже динамічні процеси в мові потребують дослідження змін у словниковому складі, який постійно поповнюється новими лексичними одиницями. Варто зазначити, що єдина та чітка термінологічна назва одиниці інноватики відсутня, проте має низку синонімів: неологізм, інновація, новотвір, неосемант, новація, неотвір, нова номінація, неонімінація, нове найменування, нововведення, неоверб тощо [4, с. 30].

У широкому сенсі неологізмами в мовознавстві вважаються слова або значення, що з’явилися в мові порівняно недавно. В «Енциклопедії сучасної України» надано таке визначення неологізму: «слово, а також його окреме значення, вислів, що з’явилися в мові на певному етапі її розвитку (загальномовні) або були вжиті тільки в якомусь акті мовлення, тексті чи мові певного автора (стилістичні, або індивідуально-авторські)» [10]. На нашу думку, найбільш вдалим є трактування неологізмів О. Стишова, який позначає їх як «слова, словосполучення, фразеологізми, окремі їхні значення, що з’явилися на певному етапі розвитку мови для позначення нових реалій і понять, периферійних номінацій, актуалізація яких зумовлена соціальними й територіальними чинниками функціонування літературної мови, а також оцінолізми (індивідуально-авторські новації), використані одноразово в мовній практиці певного автора, видання, редакції чи в конкретному тексті». На переконання вченого, новизну цих номінацій ще усвідомлюють мовці; вони належать до пасивного шару лексики [4, с. 32].

Часові межі зарахування одиниці до неологізмів від моменту появи слова до його входження в активний запас мови коливаються від декількох років до декількох десятиліть [2; 4; 11]. Вважається, що слово є неологізмом доти, доки не втрапить свою новизну у свідомості носія мови.

Мета статті полягає у визначенні функціональної ролі неологізмів англійського та німецькомовного медійних дискурсів.

Об’єкт дослідження становлять неологізми, зафіксовані в англо- й німецькомовних медійних текстах, а предмет – функції медійних неологізмів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний розвиток мови характеризується тим, що в усному та писемному мовленні, зокрема в медійних текстах, дедалі частіше з’являються нові слова. Продюценти медіатекстів часто використовують неологізми, які мають більшу семантичну ємність та образну силу, ніж інші лексичні одиниці. Неологізми в медійному дискурсі виконують ту саму функцію, що й у мові загалом, – використовуються для опису нових явищ, предметів і подій. На думку вчених, поява неологізмів визначається екстралінгвістичними факторами, одним із яких є розмаїття тем, що розглядаються продуцентами медійних текстів [3; 5, с. 7–9; 6].

Що стосується основних причин використання неологізмів у сучасних медіа, то вчені називають такі: 1) інформативність, адже багато нових термінів належать до тих галузей, де ще не склалася система англійської або німецької термінології і позначень; 2) необхідність розмежування вузькоспеціалізованих понять; 3) стійку термінологію в міжнародному вжитку; 4) дотримання «лінгвістичної моди» (іноземні запозичення використовують для додання престижу й новизни текстам) [4; 12, с. 37].

Більшість неологізмів у сучасних медійних текстах є лексичними або семантичними, при цьому останні є менш численними. У багатьох країнах англійська мова стала мовою міжнародного спілкування; тобто сучасна дійсність – це етап проникнення англійських слів в інші мови, зокрема й у німецьку [8], за якого формування нової лексики відбувається від запозиченої бази за моделлю мови, у яку слово запозичується. Учені називають таке запозичення однією з характерних тенденцій у функціонуванні сучасної німецької літературної мови. Варто зазначити, що в німецькій мові багато запозичених слів «обрастають» дериватами, тим самим отримуючи можливість закріпитися в мові [6, с. 70].

Словотворча медійна практика проста за своїм морфологічним складом і водночас дає змогу створювати різноманітні в семантичному плані типи неологізмів. Однак багато медійних неологізмів порушують словотворчі норми мови. Крім того, чимало медійних новоутворень мають оцінну й емоційну маркованість, що може відображати суб’єктивне ставлення автора повідомлення до висловлення загалом. У процесі розгляду ролі неологізмів у сучасних медійних текстах насам-

перед необхідно зазначити, що неологізми оновлюють мову, роблять тексти більш сучасними та дають змогу авторам уникнути мовленнєвих кліше й шаблонів.

Позитивним аспектом активного використання неологізмів, утворених від слів англійської мови, є те, що такі неолексеми, або англонеологізми [6], мають більшу семантичну місткість порівняно, наприклад, з їхніми німецькими еквівалентами, а новації відіграють особливу стилістичну роль у тексті. Однак використання неологізмів не завжди буває вдалим. Ідеться про випадки, коли неологізми використовуються в медійних повідомленнях через «лінгвістичну моду». Адже в цьому разі лексичні інновації помітно знижують якість тексту та ускладнюють процес сприйняття інформації реципієнтом. При цьому неологізми є необхідним засобом реалізації мовної гри та невід'ємною частиною сучасних медіатекстів.

Аналіз сучасних медійних текстів свідчить про те, що нові слова не завжди відіграють активну роль у створенні повідомлень. Багато неолексем «засмічують» мову, роблячи її грубою та примітивною. Варто зазначити, що якщо неологізм (особливо запозичене слово) має еквівалент у рідній мові, то доцільніше використовувати останній, а не переважувати мову новими запозиченнями. Надмірне використання нових слів часто призводить до втрати розуміння між продуцентом тексту та реципієнтом, що можна розглядати як акт мовленнєвої агресії. Складність спілкування в цьому разі пов'язана з неможливістю миттєвого зворотного зв'язку. Якщо під час особистого спілкування можна прояснити незрозуміле слово шляхом постановки запитань, то під час медійної комунікації реципієнт позбавлений такої можливості та змушений сумніватися або у своїх лінгвістичних здібностях, або в лінгвістичних здібностях автора повідомлення.

Медіатексти стали стилістично неоднорідними, відкидають загальноприйняті способи вираження змісту. Якщо тонкощі того, як інші використовують мовлення, не доходять до реципієнта, комунікативна дистанція між відправником інформації та реципієнтом збільшується. Дослідники цілком справедливо вважають відсутність спільного мовного простору проявом мовленнєвої агресії [4]. Порушення єдиного мовного простору відбувається здебільшого за рахунок використання лексики з обмеженим діапазоном уживання, особливо за рахунок використання запозичених слів (включно з термінами), які не є актуальними або загальноновживаними, що робить текст незрозумілим [6, с. 74; 8, с. 36].

Релевантним для нашого дослідження є визначення ролі неологізмів у сучасному англійському та німецькомовному медійних дискурсах. Роль

зазначених мовних одиниць пов'язуємо з функціями, які вони виконують у медійному дискурсі: номінативною, експресивною, комунікативною, темпоральною. Безумовно, основною функцією неолексем є номінативна, яка визначається як співвідношення знака з іменованим поняттям і належить до базових функцій мови. В англійському медійному дискурсі виявлено такі неологізми на позначення нових явищ: *colorism* (дискримінація людей із темною шкірою людьми зі світлою шкірою); *truthiness* (факт, що не потребує доказів); *defund* (скасувати фінансову підтримку як засіб правового контролю); *super-spreaders* (особи, найбільш схильні до зараження оточуючих); *biohacking* (біологічний експеримент, спрямований на використання науки й технологій із метою покращення функціонування людського тіла); *gender nonconforming* (відхилення від норми поведінки, що відповідає біологічній статі); *red-flag law* (закон, що дає змогу суду заборонити носіння зброї людині, потенційно небезпечній для суспільства, як і для себе самої); *makerspace* (публічний семінар, на якому учасники можуть працювати над невеликими персональними проєктами); *stovepipe* (передача інформації закритим каналом); *go-cup* (паперові стаканчики, які зручно носити із собою на вулиці); *haterade* (надмірне обурення та критика) тощо.

Експресивна функція полягає в тому, що новизна, яка міститься у прагматичному значенні нового слова, створюється сукупно емоційністю та стилістичною віднесеністю, інтегрованими в неологічній одиниці [6]. Інакше кажучи, експресивність неологізмів – це властивість створювати виразність медійного тексту з метою посилення впливу на реципієнта на тлі стилістично нейтрального оточення. В англійських медійних текстах виявлено такі неологізми, що виконують експресивну функцію: *Megxit* (відмова принца Гаррі та його дружини від приналежності до королівської родини); *doomscrolling* (нав'язливе споживання поганих новин про пандемію); *snowflake* (людина, яка вважається унікальною або дуже вразливою) тощо.

Російсько-українська війна також закарбувалася в неологізмах англійського дискурсу, про що свідчить дієслово *chornobaites* – *чорнобайти*, яке в онлайн-словнику Urban Dictionary позначає «дії людей, які постійно роблять одну й ту саму помилку, при цьому отримують той самий негативний досвід» [13]. У словнику пропонується англійський синонім *Spawn kill*, тобто «самовбитися об стіну».

Неологізми розглядаються низкою лінгвістів як складник комунікативної стратегії продуцента медійного тексту, завдання якого полягає в донесенні авторської думки до реципієнта в

максимально доступній формі [6; 11]. Найбільш яскравими прикладами реалізації неологізмами комунікативної функції є ємні образні епітети-компресиви, що спрощують комунікацію між продуцентом медійного тексту та реципієнтом, наприклад: *trumpy* – ексцентричний, емоційний, безпосередній (похідне від прізвища Трамп); *whizzy* – першокласний, технологічний; *buttoned-down* – консервативний, традиційний у своїх політичних поглядах; *bushism* – неправильне розуміння будь-якої сфери життя (похідне від прізвища Буш); *clicktivism* – процес підтримки політичної події (утворене від дієслова *click*); *colorism* (похідне від іменника *color*).

Зі свого боку темпоральна функція неологізмів пов'язана з узуальною семантикою комунікативних практик в умовах певної культурно-історичної формації [8, с. 112]. Медійні неологізми є відображенням прискороеного обміну інформацією. Відповідність часу передають такі неологізми, як *retweet* (поділитися повідомленням у Твіттері), *liking* («лайкання»; віддієслівна форма, що з'явилася в соціальних мережах та інтернет-каналах на позначення схвалення чийогось статусу, фото, коментаря чи посту), *4srs* (цілком точно), *buzzy* (вібруючий – створений за звуковою подобою явища вібрації; це єдиний приклад утворення слова, що називає предмет за звуками, які він видає).

Через інтеграційні процеси в сучасному суспільстві спостерігається поступове зникнення відмінностей у культурах різних країн, що зачіпає й мову, яка вбирає всі зміни в житті соціуму; особливо це стосується лексичних запозичень, що становлять новоутворення, які зафіксовані в німецькомовному медійному дискурсі. Це іменники, що становлять здебільшого складні слова, одна частина яких запозичена з англійської, а інша – з німецької мов, наприклад: *der Reiseboom – die große Reisenachfrage* (високий попит на подорожі); *die Powerfrau – die Geschäftsfrau* (бізнес-леді) тощо. Популярним у німецьких медіатекстах є компонент для утворення англійських слів *Last-Minute*, що означає «щось робиться в останню хвилину», наприклад: *das Last-Minute-Bieten* (пропозиція, зроблена в останній момент); *das Last-Minute-Notice* (повідомлення, зроблене в останній момент) тощо.

Залежно від позиції неологізму в композиті виділяють англонеологізм як основний компонент (*das Genfood* – генетично змінені продукти харчування; *das Direktbanking* – здійснення банківських операцій за допомогою комп'ютера або телефону; *der Datenhighway* – глобальна комп'ютерна система; *das Mauspad* – інформ. килимок для миші) та англонеологізм як означальний ком-

понент (*die Chip-Kunst* – нова техніка створення картин; *die Prepaidkarte* – передоплатна система оплати мобільного зв'язку; *der Cyberspace-Unterricht* – навчання через мережу Інтернет).

Разом із набридлими словами на позначення пандемії та самоізоляції в німецькомовному медіадискурсі закріпилися терміни, що концептуалізують наслідки коронавірусної пандемії: *overzoomed* – перевтома від Zoom-конференцій; *Coronafrisur* – зачіска, зроблена під час самоізоляції; *Hamsteritis* – закупівля продуктів харчування про всяк випадок; *Zellstoffhamster* – люди, які скуповують туалетний папір; *Pandemiezirkus* – існування під час пандемії та у стресових ситуаціях; *Abstandsbier* – розпивання пива з друзями на безпечній відстані, за допомогою відеозв'язку; *Balkonsänger* – люди, які співають на балконі для сусідів чи перехожих [14].

З іншого боку, трапляються неологізми, які звучать, ніби старою німецькою мовою, наприклад: *Familienarbeitszeit* – час сімейної роботи; *Pflegegrad* – рівень догляду (за ким-небудь, чим-небудь); *Enkeltag* – день онука; *Meinungskorridor* – коридор думок [15].

Багато нових термінів пов'язані з діджиталізацією, зокрема: *Betrugssoftware* – програмне забезпечення для шахрайства; *Cyberabwehr* – кіберзахист; *Löschzentrum* – центр видалення. У німецькомовних медійних текстах виявлено неологізми, що концептуалізують їжу, наприклад: *Chlorhuhn* – хлорована курка; *Fleischdrink* – м'ясний напій тощо. Цікавим є неологізм *Muffintops*, який можна перекласти як «Маффінові вершини», він позначає жир на животі, який помітний вище талії [16].

Часто в німецькомовному медіадискурсі трапляється неологізм *Mikromobilität* – мікромобільність, тобто пересування на скутері, електросамокаті тощо. З-поміж інших неологізмів, зафіксованих у німецькомовному медійному дискурсі, виявлено такі: *Deepfake*, *Frenemy*, *Infodemie*, *trumpen*, *fronten*, *hullern*, *Everesting*, *Gaslighting*, *Instarexie*, *Snackification*, *Nipster*; *niksen* [14; 15; 16].

У німецькомовному медійному дискурсі неологізми виконують такі самі функції, як і в англійському, що були розглянуті раніше: номінативну, експресивну, комунікативну, темпоральну.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Неологізми є віддзеркаленням подій, що відбуваються у країні та за її межами. Продуценти англо- й німецькомовних медійних текстів вдало використовують у своїх повідомленнях неологізми з метою впливу на думку реципієнтів. В аналізованих медіатекстах неолексеми виконують номінативну, експресивну, комунікативну та темпоральну функції. Специфіка утворення медійних неологізмів-композитів німецької мови полягає в тому, що вони містять компоненти, запозичені з

англійської мови, що свідчить про взаємопроникнення мов у медійному дискурсі.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні словотвірних моделей англонеологізмів у німецькій мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стишов О. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Київ : Пугач, 2005. 388 с.
2. Ладоня К. Неологізми в українській мові: сутність, визначення, принципи класифікації та функціонування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2018. Вип. 36. Т. 1. С. 38–40.
3. Поліщук Н. Термінологічна лексика Майдану (на матеріалах газет «Дзеркало тижня», «Українська правда», «Газета по-українськи», «Високий Замок»). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2014. № 791. С. 138–143.
4. Стишов О. Динаміка лексичного складу сучасної української мови. Лексикологія. Лексикографія : навчальний посібник. Біла Церква : Авторитет, 2019. 198 с.
5. Пашинська Л. Фразеологічні неологізми в сучасному українському мас-медійному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2011. 20 с.
6. Eisenberg P. Anglizismen im Deutschen. *Reich-tum und Armut der deutschen Sprache: Erster Bericht zur Lage der deutschen Sprache / Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung, Union der deutschen Akademien der Wissenschaften (Hrsg.)*. Berlin ; Boston : De Gruyter, 2013. S. 57–119.
7. Lungen H. Korpuslinguistische Ermittlung von Neologismuskandidaten in DeReKo. URL: https://www.ids-mannheim.de/fileadmin/kl/neo-workshop/Abstract_IDS_2019_Luengen.pdf
8. Innerwinkler S. Literaturhinweise zur Linguistik. Band 1: Neologismen. Heidelberg, 2015. 72 S. URL: https://www.winter-verlag.de/de/detail/978-3-8253-7511-9/Innerwinkler_Neologismen_PDF/
9. Jesenšek V. Medienwirksame Neologismen in der deutschen Gegenwartssprache. *Linguistica*. 2015. Letnik 35. Številka 2. S. 171–207.
10. Тараненко О. Неологізм. *Енциклопедія сучасної України / редкол. : І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк та ін.* Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. URL: <https://esu.com.ua/article-73609>.
11. Ponikowska-Renk R. Textkonstitutive und text-distinktive Funktionen der Okkasionalismen im Feuilleton. *Linguistische Beiträge zur deutschen Sprache* : Akten der 7. Tagung der polnischen Doktoranden im Bereich der germanistischen Linguistik. Warszawa, 2014. S. 101–109.
12. Kayser D., Agthe M., Prey D. Wie Integration gelingen kann. *Psychologie Heute*. 2016. № 3. S. 36–40.
13. Urban Dictionary. URL: <https://www.urbandictionary.com/>
14. Grigoriadis O. Flanking, COVID-Pille und Klimatarier: Die Wortneuschöpfungen des Jahres 2021. *WEB.DE*. 29.12.2021. URL: <https://web.de/magazine/ratgeber/beauty-lifestyle/flanking-covid-pille-klimatarier-wortneuschoeffungen-jahres-2021-36432482>
15. Mack L. Längizyti, sömmern, Gspusi? Wörter, hinter denen sich Gefühle verbergen. *WEB.DE*. 16.11.2021. URL: <https://web.de/magazine/ratgeber/beauty-lifestyle/laengizyti-soemmern-gspusi-woerter-gefuehle-verbergen-36338908>
16. Arleth R. Freeganismus: Ernährungsform als Lifestyle der Konsumkritik. *WEB.DE*. 04.10.2021. URL: <https://web.de/magazine/ratgeber/beauty-lifestyle/freeganismus-ernaehrungsform-lifestyle-konsumkritik-36223602>

REFERENCES

1. Styshov, O. (2005). *Ukrainska leksyka kintsia XX stolittia (na materialy movy zasobiv masovoi informatsii) [Ukrainian vocabulary of the end of the 20th century (based on the language of mass media)]*. Kyiv: Puhach, 388 p. [in Ukrainian].
2. Ladonia, K. (2018). Neolohizmy v ukrainiskii movi: sutnist, vyznachennia, pryntsyypy klasyfikatsii ta funktsionuvannia [Neologisms in the Ukrainian language: essence, definition, principles of classification and functioning]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia "Filolohiia" – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series "Philology"*, iss. 36, vol. 1, pp. 38–40 [in Ukrainian].
3. Polishchuk, N. (2014). Terminolohichna leksyka Maidanu(namaterialakhgazet“Dzerkalotyzhnia”, “Ukrainska pravda”, “Hazeta po-ukrainsky”, “Vysoky Zamok”) [Terminological lexicon of the Maidan (based on the materials of the newspapers “Dzerkalo Tyzhnia”, “Ukrainian Pravda”, “Gazeta po-Ukrainsky”, “Vysoky Zamok”)]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska politehnika”. Seriiia “Problemy ukrainskoi terminolohii” – Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series “Problems of Ukrainian terminology”*, no. 791, pp. 138–143 [in Ukrainian].
4. Styshov, O. (2019). *Dynamika leksychnoho skladu suchasnoi ukrainskoi movy. Leksykolohiia. Leksykohrafiia: navchalnyi posibnyk [Dynamics*

- of the lexical composition of the modern Ukrainian language. *Lexicology. Lexicography: study guide*. Bila Tserkva: Avtorytet, 198 p. [in Ukrainian].
5. Pashynska, L. (2011). Frazеологични neологизми v suchasnomu ukrainskomu mas-mediinomu dyskursi [Phraseological neologisms in modern Ukrainian mass media discourse]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv, 20 p. [in Ukrainian].
  6. Eisenberg, P. (2013). Anglizismen im Deutschen [Anglicisms in German]. *Reichtum und Armut der deutschen Sprache: Erster Bericht zur Lage der deutschen Sprache [Wealth and poverty of the German language: First report on the situation of the German language]*, German Academy for Language and Poetry, Union of German Academies of Sciences (eds.). Berlin; Boston: De Gruyter, pp. 57–119 [in German].
  7. Lungen, H. (2019). Korpuslinguistische Ermittlung von Neologismuskandidaten in DeReKo [Corpus linguistic determination of neologism candidates in DeReKo]. Retrieved from: https://www.ids-mannheim.de/fileadmin/kl/neo-workshop/Abstract_IDS_2019_Luengen.pdf [in German].
  8. Innerwinkler, S. (2015). Literaturhinweise zur Linguistik. Band 1: Neologismen [References to linguistics. Volume 1: Neologisms]. Heidelberg, 72 p. Retrieved from: https://www.winter-verlag.de/de/detail/978-3-8253-7511-9/Innerwinkler_Neologismen_PDF/ [in German].
  9. Jesenšek, V. (2015). Medienwirksame Neologismen in der deutschen Gegenwartssprache [Media-effective neologisms in contemporary German]. *Linguistica – Linguistics*, vol. 35, no. 2, pp. 171–207 [in German].
  10. Taranenko, O. (2021). Neologizm [Neologism]. *Encyklopediia suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of modern Ukraine]*, I. Dziuba, A. Zhukovskiy, M. Zhelezniak et al. (eds.). Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-73609> [in Ukrainian].
  11. Ponikowska-Renk, R. (2014). Textkonstitutive und textdistinktive Funktionen der Okkasionalismen im Feuilleton [Text-constitutive and text-distinctive functions of occasionalisms in the feuilleton]. *Linguistische Beiträge zur deutschen Sprache: Akten der 7. Tagung der polnischen Doktoranden im Bereich der germanistischen Linguistik [Linguistic contributions to the German language: Proceedings of the 7th conference of Polish doctoral students in the field of German linguistics]*. Warsaw, pp. 101–109 [in German].
  12. Kayser, D., Agthe, M., & Prey, D. (2016). Wie Integration gelingen kann [How integration can succeed]. *Psychologie Heute – Psychology Today*, no. 3, pp. 36–40 [in German].
  13. N.a. (n.d.). Urban Dictionary. Retrieved from: <https://www.urbandictionary.com/> [in English].
  14. Grigoriadis, O. (2021). Flanking, COVID-Pille und Klimatarier: Die Wortneuschöpfungen des Jahres 2021 [Flanking, COVID-Pill and Air Conditioners: The New Words of 2021]. *WEB.DE*. Retrieved from: <https://web.de/magazine/ratgeber/beauty-lifestyle/flanking-covid-pille-klimatarier-wortneuschoepfungen-jahres-2021-36432482> [in German].
  15. Mack, L. (2021). Längizyti, sömmern, Gspusi? Wörter, hinter denen sich Gefühle verbergen [Längizyti, summer, Gspusi? Words that hide feelings]. *WEB.DE*. Retrieved from: <https://web.de/magazine/ratgeber/beauty-lifestyle/laengizyti-soemmern-gspusi-woerter-gefuehle-verbergen-36338908> [in German].
  16. Arleth, R. (2021). Freeganismus: Ernährungsform als Lifestyle der Konsumkritik [Freeganism: Form of nutrition as a lifestyle of consumer criticism]. *WEB.DE*. Retrieved from: <https://web.de/magazine/ratgeber/beauty-lifestyle/freeganismus-ernaehrungsform-lifestyle-konsumkritik-36223602> [in German].

КОЛОРИСТИЧНИЙ ПРОСТІР РОМАНУ ГІ ДЕ МОПАССАНА «НАШЕ СЕРЦЕ»

Ващенко Ю. А.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, Харків, Україна
orcid.org/0000-0003-2090-3920
vashchenko@karazin.ua*

Сатановська Г. С.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, Харків, Україна
orcid.org/0000-0002-1299-2161
annasatanovska@karazin.ua*

Мурадова І. Р.

*старший викладач кафедри історії зарубіжної літератури
і класичної філології
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, Харків, Україна
orcid.org/0000-0003-3696-6061
imuradova@karazin.ua*

Ключові слова: *імпресіонізм,
психологізм, поетика
візуальності, хроматичні
й ахроматичні колорети,
символіка дзеркала.*

У статті виявлено репертуар і проаналізовано художні функції колористичних образів у проблематиці й поетиці роману Г. де Мопассана «Наше серце» (1890). Встановлено, що надзвичайна концентрація образів візуального ряду пояснюється орієнтацією на візуальне сприйняття світу, а «імпресіоністичність» письма є виразним засобом створення поглибленого психологізму його пізніх творів.

Розгалужена палітра колористичних образів є художньою формою втілення екзистенціальної проблематики роману Г. де Мопассана «Наше серце» (внутрішнього конфлікту особистості, яка не здатна використати свої творчі потенції, зробити вибір на користь щирих почуттів).

У колірному репертуарі роману переважають хроматичні (блакитний (синій), зелений, жовтий (золотавий), помаранчевий, рудий, червоний) і ахроматичні (білий, сірий (срібний) і чорний) кольори, а також їх різноманітні поєднання, часто контрастні. Майже всі колорети в романі мають амбівалентну семантику залежно від контексту. Помаранчевий, рудий і червоний кольори в романі багатофункціональні, можуть набувати як позитивних, так і негативних конотацій (вони забарвлюють волосся головної героїні, із ними корелюють образи полум'я й вогнища). У позитивному сенсі «полум'я» асоціюється зі щирим коханням і справжнім життям, протистоїть мертвому, фальшивому існуванню на «похмурій» землі, освітлює «темний вечір». Кольорові червоного полум'я у його негативному аспекті відповідає згубна любовна пристрасть, що «спалює» героя, із ним метонімічно співвіднесений колір крові й

закривавленої рани, на яку перетворилося його серце. Блакитний колір за асоціацією з барвами неба набуває в романі просторового значення, символізуючи «злет» героїв на вершину почуттів.

Образи освітлення (блакить неба, яскраве сонячне або штучне електричне світло, темрява, морок, туман, присмерк) разом з їхніми колористичними аналогами (блакитний (синій), золотавий (жовтий), білий, сріблястий (сірий), чорний)) також художньо оприявнюють провідні аспекти романної проблематики, фіксують динаміку почуттів протагоністів. У системі візуальних засобів роману функціонує також образ дзеркала – і як предметний атрибут, і як символ самосвідомості героїв, знак самоідентифікації, відображення правди про себе, яку не визнає свідомість.

COLORISTIC SPACE OF NOVEL “OUR HEART” BY GUY DE MAUPASSANT

Vashchenko Yu. A.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of History of Foreign Literature
and Classical Philology*

*V. N. Karazin Kharkiv National University
Svobody Sq., 4, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2090-3920
vashchenko@karazin.ua*

Satanovska H. S.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Roman and Germanic Philology*

*V. N. Karazin Kharkiv National University
Svobody Sq., 4, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1299-2161
annasatanovska@karazin.ua*

Muradova I. R.

*Senior Lecturer at the Department of History of Foreign Literature
and Classical Philology*

*V. N. Karazin Kharkiv National University
Svobody Sq., 4, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3696-6061
imuradova@karazin.ua*

Key words: *impressionism, psychologism, poetics of
visuality, chromatic and
achromatic colors, symbolism of
the mirror.*

The article reveals the repertoire and analyzes the artistic functions of color images in the problematics and poetics in the novel “Our Heart” by G. de Maupassant (1890). It is established that the extraordinary concentration of images of the visual series is explained by the orientation to the visual perception of the world, and the “impressionism” of the writing is an expressive means of creating the profound psychologism of his later works. An extensive palette of colorful images is an artistic form of embodying the existential problematics of the novel “Our Heart” by G. de Maupassant (the internal conflict of an individual, who is unable to use his creative potential, to make a choice in favor of sincere feelings).

The color repertoire of the novel is dominated by chromatic (sky blue (blue), green, yellow (golden), orange, ginger, red) and achromatic (white, grey (silver))

and black) colors, as well as their various combinations, often contrasting. Almost all colorememes in the novel have ambivalent semantics depending on the context. Orange, ginger and red colors in the novel are multi-functional, they can acquire both positive and negative connotations (they color the main character's hair and the images of flame and hearth are correlated with them). In a positive sense, the "flame" is associated with sincere love and real life, opposes the dead, false existence on the "gloomy" earth and illuminates the "dark evening". The color of the red flame in its negative aspect corresponds to the destructive love passion that "burns the character", the color of blood and bloody wound that his heart turned into is metonymically associated with it. The blue color, by association with the colors of the sky, acquires a spatial meaning in the novel, symbolizing the characters' flight to the peak of their feelings.

The images of lightning (blue sky, bright sunlight or artificial electric light, darkness, gloom, fog, twilight) together with their color counterparts (sky blue (blue), golden (yellow), white, silver (grey), black)) are also artistically represented in the leading aspects of the novel's problematics and fix the dynamics of the protagonists' feelings. In the system of visual means of the novel, the image of a mirror also functions both as an objective attribute as well as a symbol of the self-awareness of the characters, a sign of self-identification and a reflection of the truth about oneself, which consciousness does not recognize.

Постановка проблеми. Дослідники характеризують візуальне в літературі, зокрема колористику, як один із провідних засобів утілення індивідуально-авторської картини світу [1]. Пізні романи Г. де Мопассана «Сильна, мов смерть» (1889) і «Наше серце» (1890) [2], «позначені посиленням інтересом до внутрішнього світу героїв, <...>, камерністю звучання» [3, с. 24], вирізняються надзвичайною концентрацією засобів колірної поетики. Літературознавці вважають ці твори «слабкішими за попередні, хоча талант Мопассана-психолога, <...>, майстра стилю виявся і в них» [3, с. 24]. «Імпресіоністичності» Мопассанового письма сприяла орієнтація саме на візуальне сприйняття світу, зафіксована письменником у нарисі «Життя пейзажиста»: «Справді, я живу тільки очима. <...>. Я пожираю світ своїм поглядом й перетравлюю фарби, як перетравлюють м'ясо й плоди» [4]. Е. Хемінгуей зауважував: «якби я був Мопассаном, (<...>), то узяв би за ілюстрації до своїх книг малюнки <...> Тулуз-Лотрека і деякі пленери Ренуара <...>, а нормандські пейзажі загалом не дозволив би ілюструвати, тому що жодному художнику не зробити це краще» [5, р. VIII].

Саме в Нормандії розгорнуто події кульмінаційної частини роману «Наше серце», який має неохватний репертуар образів із колірною семантикою. При цьому «колір може бути виражений експліцитно (шляхом прямого називання кольору та ознаки за кольором) й імпліцитно (шляхом називання предмета, кольорова ознака якого закріплена в культурі та мові)» [1]. Г. Яворська, категоризуючи мовні концепти кольору, вказує,

що «<...> для основних позначень кольорів їхні прототипи (небо, вода, рослинність, вогонь, кров) водночас є архетипами, тобто надзвичайно стійкими та потужними міфологічними і міфопоетичними символами» [6, с. 43].

Колірна поетика пізніх романів Г. де Мопассана майже не досліджена у вітчизняному і зарубіжному літературознавстві, у тому числі, французькому. В Україні критична рецепція різних аспектів проблематики і поетики творчості Г. де Мопассана, розпочата І. Франком, продовжується [7; 8], але наразі – переважно на матеріалі малої прози. Так, Н. Яцків серед структурно-стильових домінант новелістики Г. де Мопассана виділяє наявність «імпресіоністичних портретних і пейзажних замальовок» [8, с. 125], звертає увагу на поетику кольору, яка передає динаміку внутрішнього стану героїв «Економними засобами, тільки через фіксацію кольорових відтінків та сугестивне навіювання <...>» [8, с. 129], і висновує, що використання «<...> таких зображальних принципів, як тональність, фон, ракурс створює враження миттєвості малюнка, <...>, а розмитість ліній, переважання окремого мазка барви відтворює настрої переживання, глибокі душевні зрушення й злами в душі героя як єдиний психічний процес» [8, с. 128].

Мета і завдання статті. Завдання цієї розвідки – виявити репертуар і проаналізувати проблемно-поетикальні функції колористичних засобів у художній системі роману Гі де Мопассана «Наше серце».

Предмет і об'єкт дослідження – хроматичні й ахроматичні колоремеми, (експліцитні та імплі-

ліцитні), а також асоційовані з ними візуальні й предметні образи (освітлення, дзеркало та ін.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Вихідною гіпотезою аналізу є теза про те, що надзвичайно концентрована колористична образність у романі оприявнює процес «відкриття свідомості» протагоністів Андре Маріоля й Мішель де Бюрн. Початкова точка цього екзистенційного шляху зафіксована в характеристиках персонажів в експозиції роману. Андре Маріоль, неодружений чоловік тридцяти семи років, «без певного заняття, досить багатий, щоб жити так, як йому заманеться» [2, с. 7] не відбувся як цілісна особистість, не став «самим собою» (*тут і надалі цитуємо в перекладі на українську з перевіркою за текстом оригіналу*: Maupassant de G. Notre Cœur. Paris : Flammarion, 2014. 330 p. [9] – Ю. В. Г. С., І. М.). Розумний, дотепний і талановитий, він не наважився обрати жоден творчий фах і віддавав перевагу тому, щоб залишатися в тіні: «<...> він завжди докоряв собі, що не зумів нічого до путя досягти. Брався, правда, до різних мистецтв, але якось мляво: у літературі заявив про себе подорожніми нотатками, цікавими, жвавими і доброго стилю; в музиці – грою на скрипці, чим добув навіть між фахівцями славу обдарованого любителя; і, нарешті, спробував себе в скульптурі, <...>» [2, с. 7]. Мішель де Бюрн також схарактеризована як одна з найрозумніших жінок свого часу, надзвичайно гарна й наділена неабияким художнім смаком. Щоправда, вона не «об’єктивує» свій хист у творчості, а оточує себе найталановитішими чоловіками – музикантами, філософами, літераторами – і проявляє естетичну вибагливість в оформленні своєї оселі, обставленої «виключно рідкісними й простими речами й меблями, бездоганного й суворого смаку» [2, с. 8]. Мішель переконана, що «<...> відтінок шпалер, фіранок, <...>, зграбність форм, краса цілого пестять, голублять і милують зір, <...>» [2, с. 8]. Маріоль також має «гарну колекцію сучасного живопису і старовинних дрібничок, <...>» [2, с. 7], до його суджень дослухаються художники-професіонали [2, с. 8]. Однак де Бюрн марнує життя, полюючи на чоловіків і розбиваючи їхні серця, бо не хоче «ризикувати своєю волею» [2, с. 9], а Маріоль зізнається: «Я ніщо, бо нічим не захотів стати» [2, с. 8] – «здатний, <...> зробити багато дечого, він, <...> втішався життям, як глядач, або, певніше, як любитель» [2, с. 7]).

Проблематика, пов’язана з самоідентифікацією персонажів, художньо підтримана на початку роману образом дзеркала як знаком внутрішньої чи зовнішньої трансформації. Філософи й культурологи [10; 11; 12] відзначають, що феномен дзеркала «характеризується підвищеною семіотичністю і різноманітністю функці-

ональних ролей» [10, с. 295]: «Семантика образу дзеркала варіюється між двома контрастними концептами «ідображення як копія матеріального світу» і «відображення як образ ірреальної дійсності», <...>. Метафора дзеркала, як універсальна концептуальна модель, об’єднує ці уявлення та описує появу суб’єктивності» [10, с. 295]. Ж. Лакан виокремлює «стадію дзеркала» як процес формування власного Я шляхом ідентифікації з власним відображенням: «цей образ стає водночас і ідеалом, до якого ми хочемо допасувати відчуття себе «зсередини», і панциром, який блокує вільну експресію потягів – відтак він будить характерну для уявності амбівалентність відчуттів» [11, с. 307], тому часом призводить до «роздвоєння особистості». «Дзеркало, – твердить У. Еко, – <...> правдиве до нелюдського ступеню, і це добре відомо тим, хто – дивлячись у дзеркало – усвідомлює, що не може більше себе обманювати» [12, р. 210].

Дзеркалами оздоблено квартиру пані де Бюрн («<...> цілу стіну займало величезне дзеркало, яке відкривалося, немов ясний обрій. Воно складалося з трьох стулок, <...>, дозволяючи молодій жінці бачити себе одразу і збоку, і ззаду, замикається у власному своєму зображенні» [2, с. 23]; у глибині ванної також «піднімалося гранчасте венеціанське люстро, <...>, сходячись круглястим склепінням, воно <...> одбивало в кожній своїй часточці і купальню, і купальницю» [2, с. 23]), а також її екіпаж: («<...> в ньому блиснуло дзеркало на шарнірах: пані де Бюрн висунула його врівень зі своїм обличчям. <...> Потім почала розглядати себе в дзеркалі» [2, с. 97–98]). Схильна до рефлексії («Вона так звикла роздивлятися й вивчати своє обличчя, що не могла не спостерігати ще й за душею» [2, с. 47]), Мішель часто «<...> міркувала, зайнята <...> самовивченням, самоаналізом, <...>» [2, с. 93]), а тому усвідомлювала, що ніколи не знала ніяких почуттів, окрім швидкоплинної цікавості, й мала нарешті відповісти на запитання: «Що я люблю? Чого хочу? Чого сподіваюся? Чого прагну? Що я таке?» [2, с. 47]. «Розшарованість» особистості героїні підкреслює така сцена: «<...>, вона рушила до дзеркала і побачила в трьох стулках трьох молодих жінок. <...> Вона придивилася до своїх очей, <...>, й повернулася боком, <...>, щоб добре роздивитися на себе в усіх трьох дзеркалах». Так вона завмерла в закоханому спогляданні, стоячи навпроти самої себе, оточена потрійним відбитком свого тіла, <...>» [2, с. 28]. Безперечно, і один для одного протагоністи стають тим дзеркальним відображенням, що фіксує найменші зміни: «Йому здавалося, ніби вона в чомусь змінилася, <...>» [2, с. 44]; «Що з вами? Ви так змінилися, так стали худнути», – запитувала вона.

Динаміку почуттів і сутності своїх персонажів, відображену в дзеркалах, Г. де Мопассан найчастіше демонструє саме за посередництва виразних колористичних деталей. Так, у портреті героїні акцентовано саме колір її волосся, який перебуває в діапазоні від білявого до рудого, яскраво-помаранчевого й червоного, ніби коливаючись між барвами сонячного світла, ніжних квітів («золоті кучерика на потилиці» [2, с. 86–87]) – і кольорами пломеню й крові: «Жінка обернулася, і Маріоль побачив ясне обличчя трохи рудуватої блондинки, з непокірними кучериками на скронях, які, здавалося, спалахували яскравим полум'ям» [2, с. 12]; «<...> волосся, коли вона повертала голову, спалахувало рудуватим відблиском» [2, с. 16]; «Однак її волосся було не червонувате, а тієї непередаваної барви, що буває у сухого листя, обпаленого осінню» [2, с. 13].

Золотавий (жовтий) колір у романі має амбівалентне значення. Він асоціюється з сонячним світлом в описах природи («<...> коляска виїхала на алею Елісейських Полів, залляту промінням весняного сонця» [2, с. 114]) і в портретах персонажів, часто метафоризуючись («Відпустіть мене, мій друже. Сонце скоро знов засвітить, і я так само» [2, с. 102]). Жовтий (у позитивному значенні) може згущатися до рудого (помаранчевого), набувати відтінків червоного (рожевого), позначаючи інтенсифікацію почуттів: «Сонце забарвлювало в руді тони узорчастий гранітний храм, <...>» [2, с. 51]; «У поглядах закоханих <...> едналися <...> зворушення серця з поетичністю цього виду, що постало перед ними в рожевому мареві липневого ранку» [2, с. 52]. У картинах природи жовтий гармонійно сусидить із блакитним, який зазвичай має позитивні конотації (небо і сонце, море і дюни) й метафорично позначає внутрішній стан персонажів: «Біля підніжжя горба, <...>, розстилася безмежна піщана рівнина, зливаючись вдалині з морем і небом, <...>, і вода виділялася блискучими плямами, що здавалися роззявленими безоднями другого, внутрішнього неба» [2, с. 42]). Водночас жовтий може вказувати на оманливість, непевність почуттів («<...> нога, ступивши на розстелений під нею прекрасний жовтий килим, нібито цілний, раптом несподівано вгрузала <...> в оманний золотавий намул» [2, с. 56]), а в сенсі 'брудний', 'каламутний' – протистояти прозорому й чистому: «Зненацька <...> показала затока, але вже не жовта, як напередодні ввечері, а блискуча від прозорої води, що вкривала все, <...>» [2, с. 51].

Світло-жовтий колір білявого волосся як стертий, невиразний може набувати негативних характеристичних відтінків: «<...> надутий, заспаний, майже безбородий, з головою, оповитою серпанком непокірного білявого

волосся, такий пересічний, нудний, <...>» [2, с. 13]; «Великосвітський філософ, з білявим, як льон, чубом <...>»; «Його тонке обличчя, <...>, було бліде, а гладеньке й біляве волосся здавалося наклеєним» [2, с. 14]. В інтер'єрі паризької квартири де Бюрн, «якою вона пишалася майже так само, як сама собою» [2, с. 8], стіни і стеля обтягнуті екзотичним «персидським полотном» з неприродним пейзажем: «На тому полотні тло було жовте, ніби його вимочило в золотисті вершки» [2, с. 23], а малюнки зображали «чудові будинки з загнутими дахами» [2, с. 23], навколо яких «бігали чудернацькі леви в перуках, та антилопи з безмірними рогами і літали райські птахи» [2, с. 23] – один із перших натяків на «неприродність» самої власниці.

Блакитні, синясті барви, у тому числі, кольори моря, здебільшого потрактовані в романі позитивно: вони прямо позначають колір неба або очей чарівної жінки, метафорично – щире кохання, свободу та незалежність творчості, а часом – і метафізичні поняття (так, Маріоль «<...> мав охоту подякувати синім небесам, бо для нього Провидіння – то була лише зміна блакиті й негоди, залежно від Випадку, <...>» [2, с. 61]). Позитивні конотації мають і предметні деталі цього кольору: «Вона була вся у блакитному, як весняне небо» [2, с. 43]; її «Блакитна парасолька, всього лише верх її майнув недалеко, <...>» [2, с. 42], і навіть її лист – «Той невеличкий синій папірець зразу вилікував його від недуги чекання» [2, с. 67].

Блакитний колір за асоціацією з височінню неба набуває в романі й просторового значення, символізуючи підйом або навіть «злет» героїв на вершину почуттів: «<...> його раптом проїняв натхненний спогад про їхнє сходження до небес, на верх башти в абатстві, і, <...>, він мовив: – Пам'ятаєте, пані, наш зліт біля «Стежки божевільних»?» [2, с. 62]. Йдучи «мережаними сходами» [2, с. 55], перекинутими «просто в повітрі» [2, с. 55], Мішель втішається «дужою поміччю людини, що вела її небом» [2, с. 56], «до хмар» [2, с. 55], і «<...> ладна хоч би й усе життя так підніматися з ним до цього казкового храму і навіть ще вище, до чогось невідомого, <...>, бо тут вона вперше в житті відчувала майже цілковите внутрішнє вдоволення» [2, с. 54]. Разом із усвідомленням героями кохання проясняється пейзаж («Висока будова здіймалася на синьому небі, де тепер виразно вимальовувалися всі деталі – купол з дзвіничками й башточками, покрівля абатства, <...>» [2, с. 53]), прозорими й невагомими стають готичні споруди («Над ними, в небі, здіймався химерний хаос шпилів, <...>, величезне й легке архітектурне мереживо, ніби вигантуване по блакиті, <...>» [2, с. 54]), і навіть образ Мішель «світлішає»: Маріоль бачить тепер

«любу біляву істоту, що йшла поруч з ним, немов оповита блакитною хмаркою» [2, с. 44].

Найчастіше *блакитний* колір з'являється в пейзажних фрагментах, сполучений із образами освітлення: «Як тільки між спущеними завісами пробилось світло, сіре й сумне світанкове світло, він <...>, відчинив вікно й подивився на небо. <...>» [2, с. 40]. Ясне світло – природне (небесне, сонячне), яке запановує в епізодах відвідин абатства Сен-Мішель, і штучне, що переважає в яскраво освітлених вітальнях Парижа, – ніби «виводить назовні» приховані особистісні проблеми протагоністів. Образи *штучного електричного освітлення* стають відповідниками несправжнього «блідого життя» і творчого фальшу, який руйнує героїв. Перше враження від Мішель герой отримує саме в електричному освітленні: «<...> сукня з помірним викотом оголювала прекрасні плечі, плечі рудуватої блондинки, незрівнянні при вечірньому освітленні» [2, с. 13]; «Шкіра її в яскравому вечірньому освітленні набувала відтінків ясного оксамиту, <...>» [2, с. 16].

Природне світло й відкрите повітря домінує в кульмінаційній частині роману: у годину щирого спалаху почуттів до Маріоля героїня відкриває для себе неймовірну красу довкілля, яку раніше сприймала лише як «театральну декорацію» [2, с. 43]. Так само дорогою до абатства Сен-Мішель природа в повному розквіті зачаровує Маріоля: «густе верховіття <...> виблискувало в сонячному промінні, <...> наступала пора достатку, коли нормандська земля, <...>, постає в усьому своєму цвітінні, повна життєвих соків» [2, с. 40–41]. Цей свіжий антропоморфний пейзаж («грунт здавався плоттю і ніби сочився сидром» [2, с. 41]), з одного боку, відлунює в описові щедрої краси героїні («Йому здавалося, ніби вона в чомусь змінилася, <...>; від неї віяло якоюсь свіжістю, розливою у всьому її тілі, в очах, у волоссі, свіжістю, що вступила і в її душу, свіжістю <...> цього неба, світла, зелені» [2, с. 44]), а з другого – протистоїть розгорнутому далі в романі описові штучної клумби, влаштованої біля будиночку для побачень Андре і Мішель (поступово квітник занепадає, сохне і «в'яне», як і почуття героїні до Маріоля). Натяк на цю зів'ялу клумбу міститься вже в описові очей Мішель: «злиняли» [2, с. 13], «кольору зів'ялої квітки» [2, с. 16].

Функцію «всевидного ока», що вияскравлює романтичні почуття героїв, виконує також *сріблясте* сяйво місяця: «<...> вона розсунула завіси, щоб <...> подивитись на туман у затоці, дедалі біліший від місячного сяйва, і їй здавалося, що й туман в її серці прояснюється від кохання» [2, с. 51]; або: «Маріоль, <...>, вдивлявся у срібний покров морського припливу <...>, неначе у передчутті якогось щастя» [2, с. 57].

Сріблястий колір місячного світла перегукується з барвами морського відливу, метафорично суголосного «відкриттю почуттів», «оголенню свідомості»: «Ніби з землі стягали довгий сріблястий серпанок – величезний, геть подертий, пошарпаний, який, сповзаючи, оголював великі луки з прим'ятою травою, але все ще затинав білі піски, <...>» [2, с. 52]. Можливо, вперше «Мішель де Бюрн, <...>, втупивши очі в далечінь, намагалася проникнути у свою власну душу крізь непрозорий серпанок, як той, що застилав піски» [2, с. 47]. Ці образи підтримані й кольором вбрання Мішель, яка прийшла на нічне побачення: «<...>; голова в неї була закрита білим серпанком, а вся постать закутана у широкий халат, зітканий ніби з шовку, пуху й снігу» [2, с. 57–58] – і йому цілком відповідає пейзаж: «Повний місяць, піднявшись у чисте небо, лив світло на затоку, огорнуту серпанком. Серпанок стелився, немов білий дим, ховаючи дюни <...>» [2, с. 47]. Надалі ж ця надія на кохання, народжена в «біло-молочному нічному тумані» й овіяна «поетичним серпанком уяви» [2, с. 95] видається Мішель вже «не так привабною» [2, с. 95].

Прикметно, що в описові *срібно* місячної ночі [2, с. 57] відлунює образ штучної декорації, за посередництва якої тільки й сприймала природу Мішель («вона ж нічого не бачила й нічим не захоплювалася, окрім театральних декорацій» [2, с. 43]): «Хай повний місяць посріблює поетичними переливами дрібну хвилю припливу, <...>, хай він освітлює мури, <...>, хай серед неповторної декорації безмежної затоки, блискотливої від одсвітів, що повзли дюнами, кладе романтичні тіні на дзвінички абатства <...>» [2, с. 57]. Означення «поетичні», «романтичні» звучать тут надто «театрально», як «загальне місце» літератури (далі Андре усвідомить, що то «<...> була любовна література, а не любов», «гарний поетичний роман, початий на горі Сен-Мішель» [2, с. 90]). Де Бюрн повторює «*н'єсу, граючи за традицією*» [2, с. 112] і потребує «комедіантів, щоб подавати репліки та брехати, як того вимагає роль, як брешуть вони самі» [2, с. 112].

Колір *срібла* використано в романі й прямо, на позначення предметних деталей, які, однак, набувають символічного сенсу: «у великому срібному приладді, блискучому й складному, неначе хімічний апарат» [2, с. 21], вносили чай до вітальні Де Бюрн; «Позаду дзеркала в атласних нішах лежало кілька срібних дрібничок: <...>» [2, с. 97]. Листи її коханця, цей «сніданок любовних почуттів у паперовій обгортці», ніби саме його серце, «покоївка вранці подавала на срібній таці» [2, с. 36]. Сама наскрізь «неприродна» (для таких жінок «штучність» стала головним засобом і водночас метою <...>» [2, с. 105]; «Вони подібні до квіток, <...>»,

подібні до безлічі інших речей <...>» [2, с. 105], їхні тіла – «лише об'єкт для прикрас, лише річ для вбирання» [2, с. 105], – вважає герої), пані де Бюрн «оречевлює» і Маріюля, перетворюючи на одну зі своїх улюблених срібних «дрібничок»: ця людина «<...> стала її власністю, як дрібнички, розкидані на її столі» [2, с. 86]. Він як та «дрібна рибка» [2, с. 123], що «тріпалася у вічках, як живе срібло» [2, с. 123].

Однією з еманцій ідеї відображення в романі є образ очей як «дзеркала душі»: кожен персонаж має їх виразні колористичні характеристики. Андре «<...> вирізнявся відкритим поглядом ясних, живих, карих очей, недовірливих і трохи суворих» [2, с. 7] (до нього подібна Елізабет «з гарними, карими, блискучими очима, в яких усе немов сяяло» [2, с. 122]). Обличчя скульптора Пределе «осявали ясні, сірі, проникливі й надзвичайно жваві очі» [2, с. 13]. Натомість очі Мішель містили натяк на щось глибоко приховане, «якось дивно притьмарювали» [2, с. 13] вираз її обличчя «серпанком смутку» [2, с. 13], сповнювали «<...> хвилюючою таємницею» [2, с. 16]: «Ті очі були блакитні, але якісь злинялі, немов їх мили, терли та шурували; а посередині блищали круглі, розширені чорні зіниці. Цей блискучий і чудний погляд ніби свідчив про мрії, нав'яні морфієм, <...>» [2, с. 13]. Видається, що природний колір очей героїні «стерся», «змився» несправжнім життям. Андре відчуває, що в орбіту свого фальшованого існування Мішель «затягує» і його: «Вона може зробити з нього все, що захоче, – людину, яка живе у світі мрій, подібно до курців опію, або мученика, – то її воля» [2, с. 58]. Цій штучній «наркотичній» екзальтації пані де Бюрн протистоїть природне піднесення, викликане спалахом щирого кохання під час відвідин абатства: «Я тоді зовсім сп'яніла від повітря, сонця та моря» [2, с. 62], – зізнається вона, однак додає, що «була сама не своя» [2, с. 43]. Маріюля ж після зближення з коханою «окрилив п'яний захват» [2, с. 45], оманливе «сп'яніння перемогою» [2, с. 58], через яке він «поволі втратив реальне уявлення про цю жінку» [2, с. 36], сприймаючи її «літературно», «крізь ліризм своїх фраз» [2, с. 36] (розгорнута метафора сп'яніння, натяк на яке – у кольорі очей Мішель, проходить через увесь роман). Баронеса де Фремін (двійник-суперниця Мішель), «Бліда і чарівна білява лялечка» [2, с. 69], яку вигадав «сам диявол» [2, с. 69], теж мала гарні очі, оманливі й згубні: «<...> їхній погляд, нагадуючи синю емаль, струмував між повіками, створеними, щоб приховувати, щоб нестанно опускати завісу над таємницею цієї істоти» [2, с. 69], і схожість очей лише підкреслює негативні риси обох жінок.

Г. де Мопассан використовує в описі очей Мішель колористичне поєднання чорного і бла-

китного (замість ахроматичного чорного і білого, до якого також часом вдається: «чорні слова на білому папері – сама оголена душа» [2, с. 88]). Це колірне сполучення підтримане в пейзажах («Далі з синявих хвиль виступали темні гребні інших скель, <...>» [2, с. 42]) і портретних описах («<...> вона здавалася такою скромною в простій темній сукні» [2, с. 61], тоді як на вершині в неї були «блакитна парасолька» й «блакитна сукня» – і тепер героїні «стає трохи страшно» [2, с. 62] при спогаді про височінь). Як самостійний чорний колір і темрява (ніч) у романі є аналогом несвободи, душевної «в'язниці»: «Його темна тиха кімната, <...>, гнітила його всю ніч, мов тюрма» [2, с. 40]. Часом письменник не шкодує чорної фарби, створюючи майже гротескний образ: маркіза – «<...> похмура італійка, з волоссям, темнішим за ніч» [2, с. 73], «<...> жвава, чорноока, з чорними бровами і віями; <...>» [2, с. 15], а в її обличчі, де «темними плямами вирізнялися очі і брови, <...>, було щось тривожне, як загроза бурі, що тайтється в темному небі» [2, с. 72]. Опосередковано опис цього другорядного персонажа «проявляє» ситуацію головного героя: «<...> в ньому розверзлася чорна безодня, в глибину якої він дивився» [2, с. 83]. Такі функції в символічному пейзажі виконує й контраст золотавого/чорного (темного): «Сонце, заходячи, ніби розстеляло тонку, прозору й легку запону за високими обрисами абатства, що все темнішали й темнішали, скидаючись на велетенську раку на тлі осяйного покрову» [2, с. 44] і чорного/червоного (полум'яного): «<...> милуватися чорною зубчастою тінню гори, яка вимальовувалася на вогняному обрії» [2, с. 44].

Помаранчевий, рудий і червоний кольори в романі «Наше серце» багатифункціональні, мають як позитивні, так і негативні конотації й метонімічно корелюють з образами сонця на спаді, полум'я, вогнища і т. п. У позитивному сенсі «полум'я» асоціюється зі щирим коханням і справжнім життям, протистоїть мертвому, несправжньому існуванню, освітлює «темний вечір». Приміром, порозуміння між героями виникає «зненацька, як спалахує сірник, піднесений до полум'я» [2, с. 17]. Перед вирішальним побаченням Маріюль «<...>; засвітив дві свічки на каміні, відчинив вікно і почав милуватися ніччю» [2, с. 57], тоді як його коханка їх загасила: Мішель «<...> пішла просто до каміня й погасила обидві свічки» [2, с. 58]. Згаслий вогонь символізує для Андре «Кінець <...> мріям про неї і тому сердечному полум'ю, завдяки якому ми живемо справжнім життям на цій похмурій землі, як палають веселі вогнища, запалені темного вечора» [2, с. 103]. Герой переконаний, що своєю жорстокою грою Мішель «<...> знищила всю його колишню сутність, як полум'я спалює листя» [2, с. 44] (тут

відлунное опис її волосся кольору «*листя, обпаленого осінню*» [2, с. 13]).

Із кольором червоного полум'я в його негативному аспекті («в ній *розгорається запал*, подібний до того, який, <...>, *палить* його» [2, с. 95]) у романі «Наше серце» метонімічно співвіднесений колір *крові й закривавленої рани*, на яку перетворилося серце Маріоля («<...> повертався додому з *ранами*, що безперестанно *кривавили* в самотності його кохання» [2, с. 87]). Це далі розгортає метафору «жінки-полювальниці»: «Вона розіп'яла його на хресті – він *сходив кров'ю*, а вона дивилася, як він *конає*, <...>. Але він відірветься від цього смертного стовпа, залишаючи на ньому <...> все своє *розшарпане серце*. Він утече, як *звір, смертельно поранений* мисливцями, <...>» [2, с. 102–103]. Однак сподівання Маріоля на порятунок марні: «О, як влучно вона його *вразила!* <...>: тепер це вже *давня рана, роз'ятрена*, тоді *перев'язана* нею, а тепер уже *невигойна*, бо вона *вгородила* в неї, немов *ножа*, свою згубну *байдужість*. <...> *кров з пораненого серця* точилася в його *нутрощі*, <...>, *підступала до горла й душила* його» [2, с. 103].

У колірній палітрі останньої частини роману спочатку запановує природний *зелений* колір (це корелює зі спробою Маріоля звільнитися від усього штучного, що уособлює Мішель, «втєкти геть <...> *від цих ляльок*» [2, с. 113]). І справді, «Перша *теплінь* <...> дала волю *зеленому листю*» [2, с. 114], і тепер він почувався «немов *в'язень, випущений з неволі*» [2, с. 116] – «в *смарагдовому повітрі*» [2, с. 121], «в *цій зеленій купелі*» [2, с. 120], «*під високим зеленим шатром*» [2, с. 145], де «<...> *ліс був немов блискуча хмара зелені*, <...>» [2, с. 120]. Однак «<...> *легкий, пронизаний сонцем зеленястий серпанок ледве розкритих листочків*» [2, с. 138] умить перетворювався на «*похмурий, майже зовсім темний від густого листя ліс*» [2, с. 138], коли Маріоль відчував неможливість остаточно «звільнитися». Сама ж Мішель, раптово з'явившись у селі, де «*цвів бузок*» [2, с. 125], ніби «зразу так гармонійно злилася з *зеленню дерев та блакиттю неба* <...>» [2, с. 140] (на ній «була *рожево-бузова сукня*» [с. 140], на голові вона мала «*великого рожево-бузового капелюшка*» [2, с. 141]), а насправді внесла «в *цей сільській садок* *якесь неприродне, <...>, чуже <...> враження*, ніби від персонажа <...>, створеного уявою поета чи живописця <...>» [2, с. 141].

Отже, перебіг роману «Наше серце» послідовно фіксує болісні спроби протагоністів усвідомити фальш свого життя. Ці розумні, обдаровані й схильні до рефлексії люди, що поєднують «богемні нахили» і «якусь міщанську обачність» [2, с. 10], так і не відповіли на питання

«хто вони є», хоча й почасти зрозуміли, що їхнє життя «зведене на хитких підвалинах» [2, с. 78]. Обидва пережили «*спалах почуття*» [2, с. 62] (вона – швидкоплинний, він – довгий і болісний), і здається, мали можливість обрати «справжнє» життя. Натомість Маріоль констатував, що «<...> нічого не завершив, нічого не досяг, <...>, нічого не подолав. <...> Єдине його *могутнє зусилля* – *завоювати жіноче серце* – так само не вдалося, <...>» [2, с. 104]. Де Бюрн швидко повернулася до свого метушливого існування «комедіантки в коханні» [2, с. 112], а зрештою цим шляхом пішов і Маріоль. Ніби «*віддзеркалюючи*» стосунки з Мішель, він обрав «гру» в кохання, сам постав як *хижак*, що *байдуже спостерігав за своєю жертвою* (Елізабет), яка *любила його «безтямно, <...> як собака – мисливця*» [2, с. 137], а «*він грався з цим новонародженим коханням, <...>*» [2, с. 132].

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, художньою формою втілення провідних аспектів екзистенціальної проблематики роману Г. де Мопассана «Наше серце» є розгалужена палітра візуальних образів, насамперед колористичних, а також пов'язаних із образом *дзеркала* як знаком самоідентифікації особистості. У колірному репертуарі роману переважають хроматичні (блакитна (синя), зелена, золотава (жовта), руда, помаранчева, червона) і ахроматичні (біла, сіра (срібна) і чорна) барви, а також їх різноманітні відтінки. Майже всі колореми мають амбівалентну семантику й набувають як позитивних, так і негативних конотацій залежно від контексту. Образи освітлення (небесне сяйво й сонячне або електричне світло, темрява, морок, туман, присмерк) разом з їхніми колористичними аналогами (блакитний (синій), золотавий (жовтий), білий, сріблястий (сірий), чорний) художньо оприявнюють творчі й особистісні суперечності героїв. Засоби візуальної поетики формують вишуканий психологічний малюнок образів і створюють метафоричний контекст, переводячи пейзажно-описовий план в екзистенційний. Наявність широкого спектру візуальних художніх засобів у творах Г. де Мопассана спонукає до подальшого дослідження його романів і новелістичних творів у визначеному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мініч Л.С. Колористична парадигма творів Миколи Вінграновського. *Науковий блог НаУ «Острозька академія», 22 січня 2010.* URL: <http://naub.org.ua/?p=773#more-773> (дата звернення: 10.02.2023).
2. Мопассан Г. де. *Наше серце.* Твори в 2 т. Т. 2. Київ : Дніпро, 1990. С. 5–148.
3. Шахова К. *Передмова. Мопассан Гі де. Любий друг: роман, новели* : Переклад з французької. Харків : Фоліо, 2004. С. 3–24.

4. Maupassant de G. *La vie d'un paysagiste*. URL: <http://maupassant.free.fr/chroniques/paysagiste.html> (дата звернення: 25.02.2023).
5. Hemingway E. *A Farewell to Arms: A Hemingway Library Edition*. New York: Scribner Books, 2012. 352 p. URL: https://books.google.bg/books?id=s0DE7wYcwDAC&printsec=frontcover&dq=editions:WNKvJOkz_FgC&hl=en&newbks=1&newbks_redir=0&source=gb_mobile_search&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 19.02.2023).
6. Яворська Г.М. Мовні концепти кольору (до проблеми категоризації). *Мовознавство*. 1998. № 2–3. С. 42–50.
7. Ткачук М. Новелістичний дискурс Гі де Мопассана. *Наукові записки*. № 41. Тернопіль, 2014. С. 260–277.
8. Яцків Н.Я. Структурно-стильові доміанти новелістики Гі де Мопассана. *Молодий вчений*. № 11(26). Частина 1. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2015. С. 125–130.
9. Maupassant de G. *Notre Cœur*. Paris : Flammarion, 2014. 330 p.
10. Свідер І.А. Дзеркала та дзеркальна метафора у творах Е.Т.А. Гофмана: семантичний аспект. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2011. Вип. 27. С. 295–299.
11. Потканський Ян. Психоаналіз у літературознавчих дослідженнях. *Література. Теорія. Методологія*: Пер. з польськ. С. Яковенка. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2006. С. 292–311.
12. Eco U. *Mirrors. Semiotics and the Philosophy of Language*. Bloomington : Indiana University Press, 1983. P. 202–226.
4. Maupassant, de G. (2000, Juin 9). *La vie d'un paysagiste*. [The life of a landscape painter]. Retrieved from <http://maupassant.free.fr/chroniques/paysagiste.html>
5. Hemingway, E. (2012) *A Farewell to Arms: A Hemingway Library Edition*. New York: Scribner Books. Retrieved from https://books.google.bg/books?id=s0DE7wYcwDAC&printsec=frontcover&dq=editions:WNKvJOkz_FgC&hl=en&newbks=1&newbks_redir=0&source=gb_mobile_search&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
6. Yavors'ka, H. M. (1998). *Movni kontsepty kol'oru (do problemy katehoryzatsii)* [Linguistic Concepts of Color (to the Problem of Categorization)]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 2–3, (pp. 42–50) [in Ukrainian].
7. Tkachuk, M. (2014). *Novelistychnyj dyskurs Hi de Mopassana* [Novelistic discourse by Guy de Maupassant]. *Naukovi zapysky – Proceedings*, 41, (pp. 260–277). Ternopil [in Ukrainian].
8. Yatskiv, N. Ya. (2015). *Strukturno-styl'ovi dominanty novelistyky Hi de Mopassana* [Structural and stylistic dominants of novels by Guy de Maupassant]. *Molodyj vchenyj. Filolohichni nauky – Philological Science*, 11(26), (Vol. 1), (pp. 125–130). Ivano-Frankivsk : Vasyl Stefanyk Precarpathian National University [in Ukrainian].
9. Maupassant, de G. (2014). *Notre Cœur [Our Heart]*. Paris : Flammarion.
10. Svider, I.A. (2011). *Dzerkala ta dzerkal'na metafora u tvorakh E.T.A. Hofmana: semantychnyj aspekt* [Mirrors and Mirror Metaphor in Works by E.T.A. Hoffman: Semantic Aspect]. *Naukovi pratsi Kam'ianets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiiienka – Scientific works of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University* (Vol. 27), (pp. 295–299) [in Ukrainian].
11. Potkans'kyj, Yan. (2006). *Psykhoanaliz u literaturoznachykh doslidzhenniakh [Psychoanalysis in Literary Studies]*. *Literatura. Teoriia. Metodolohiia – Literature. Theory. Methodology* (S. Yakovenko, Trans), (pp. 292–311). Kyiv: Vydavnychi Dim "Kyievo-Mohylians'ka Akademiia" [in Ukrainian].
12. Eco, U. *Mirrors. (1983). Semiotics and the Philosophy of Language*. (pp. 202–226). Bloomington : Indiana University Press.

REFERENCES

1. Minich, L. S. (2010, January 22). *Kolorystychna paradyhma tvoriv Mykoly Vinhranovs'koho* [Color Paradigm of Works by Mykola Vinhranovsky]. *Naukovyj bloh NaU «Ostroh akademiia» – Scientific blog of National University of Ostroh Academy*. Retrieved from <http://naub.org.ua/?p=773#more-773> [in Ukrainian].
2. Mopassan, H. de. (1990) *Nashe sertse [Our Heart]*. (Vol. 8), (pp. 5–148). Kyiv : Dnipro [in Ukrainian].
3. Shakhova, K. (2004). *Peredmova*. [Preface]. *Mopassan Hi de. Liubij druh: roman, novely [Maupassant Guy de. Dear Friend: novel,*

UDC 821.161.2-95Укр=030.161.2
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-8>

STRATEGY OF THE NEW DRAMA IN LESYA UKRAINKA'S LITERARY- AND-CRITICAL ARTICLES

Voitenko L. I.

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Professor at the Department of Foreign Literature
Odesa National I. I. Mechnikov University
Dvoryanska str., 2, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-6748-8210
lesyavoytenko1@gmail.com*

Karavayeva T. L.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Humanities
Odesa National I. I. Mechnikov University
Dvoryanska str., 2, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0001-8755-8282
13karavaeva@gmail.com*

Shvelidze L. D.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
National University "Odesa Law Academy"
Akademichna str., 2, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2291-5255
9087000@gmail.com*

Key words: *dramatic text, lyrisation of a dramatic text, "literaturisation", communicative strategy, new drama.*

The article examines the features of a new drama promoted by Lesya Ukrainka in her literary-and-critical articles, and further in her artistic work. In the new drama, Lesya Ukrainka focuses on the nature of the dramatic work, specifically, the text as a link connecting the addresser and the addressee. She sees H. Hauptman's dramaturgy as an example of such text creation, namely, motives and types of characters in his plays. The word becomes the lead character in such texts and turns into a communicative strategy. The word becomes a structurally and figuratively robust means of developing the play's plot and composition. Lesya Ukrainka associates new drama's purpose not with modernism or with the programs of "art-for-art's-sake" and aestheticism, but with the social drama development. The author believes that the concept of a new drama determines the nature of structural and compositional transformations, the drama's figurative originality. Lesya Ukrainka considers the dramaturgy by H. Ibsen, H. Hauptman, and S. Przybyshevsky, whose works she analyses in her literary-and-critical articles, to be examples of the new drama. The factors providing for the emergence of the new drama in Ukrainian literature include the drama lyrisation as a communicative strategy, which is a manifestation of the play's "literaturisation". Lyrisation as the dramatic text's feature contributes to the action subjectivisation, leads to a chronotope displacement, enables the combination of events happening in different times within one dramatic text, the polysemy of expression through a metaphor or symbol. The philosophy of the author's strategy of transforming

verbal subject of poetic existence correlates with the ability of a statement to create new multiple meanings and interpretations of the text that convey the emotionality of the author's words. Drama lyricalisation drives the creation of conventional images, while the character appears in the text not in one guise, but in several. The author distances themselves from the character, which enables the subject's uncertainty and potential multiplicity.

Dramatic text's lyricalisation becomes an incentive for the text's generic and genre transformations, contributes to the creation of conventional images that establish explicit communication between the addresser and the addressee. The author as the text's addresser is presented in the characters' statements, which provides a plurality of interpretations and meanings of the dramatic text, allows for playing with words, that manifests "literaturisation". "Literaturisation" as a communicative strategy integrates the texts of Ukrainian playwrights into the context of the world literary and theatrical tradition, expands their themes, genre diversity, and figurative system.

СТРАТЕГІЯ НОВОЇ ДРАМИ В ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНИХ СТАТТЯХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Войтенко Л. І.

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри зарубіжної літератури
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-6748-8210
lesyavoytenko1@gmail.com*

Каравасва Т. Л.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0001-8755-8282
13karavaeva@gmail.com*

Швелідзе Л. Д.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Національний університет «Одеська юридична академія»
вул. Академічна, 2, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0003-2291-5255
9087000@gmail.com*

Ключові слова:

*драматичний текст,
ліризація драматичного
тексту, «олітературнення»,
комунікативна стратегія,
нова драма.*

У статті досліджуються ознаки нової драми, яку пропагує Леся Українка у своїх науково-теоретичних статтях, а надалі й у художній творчості. У новій драмі Леся Українка зосереджує увагу на характері драматичного твору, тобто тексті як ланці, що пов'язує адресата та адресанта. Зразком такого текстотворення для авторки є драматургія Г. Гауптмана, мотиви та типи героїв у його п'єсах. Основний характер у таких текстах надається слову, яке стає комунікативною стратегією. Слово стає структурно й образотворчо дієвим засобом розвитку сюжету та композиції п'єси. Мета нової драми пов'язується Лесею Українкою не з модернізмом, не

з програмою «льартпурльартизму», естетизму, а з розвитком соціальної драми. Концепт нової драми визначає, на думку авторки, характер структурно-композиційних трансформацій, образну своєрідність драматургії. Зразком нової драми Леся Українка вважає драматургію Г. Ібсена, Г. Гауптмана, С. Пшибишевського, чиї твори вона й аналізує у своїх літературно-критичних статтях. Серед чинників, що сприяють появі нової драми в українській літературі, виділяємо ліризацію драми як комунікативну стратегію, яка є проявом «олітературнення» п'єси. Ліризація як ознака драматичного тексту сприяє суб'єктивізації дії, призводить до зміщення хронотопу, уможлиблює поєднання різночасових подій у межах одного драматичного тексту, полісемічність висловлювання через метафору чи символ. Філософія авторської стратегії перетворення словесного суб'єкта поетичного буття корелює зі здатністю висловлювання до творення нових множинних смислів та інтерпретацій тексту, які передають емоційність авторського слова. Ліризація драми сприяє створенню умовних образів, при цьому персонаж виступає в тексті не в одній іпостасі, а в декількох. Автор відсторонюється від персонажа, що уможлиблює невизначеність та ймовірну множинність суб'єкта. Ліризація драматичного тексту стає поштовхом до родо-видових і жанрових трансформацій тексту, сприяє створенню умовних образів, які уможлиблюють експліцитну комунікацію адресата та адресанта. Автор як адресант тексту представлений у висловлюваннях персонажів, що забезпечує множинність інтерпретацій і смислів драматичного тексту, гру зі словом, що є проявом «олітературнення». «Олітературнення» як комунікативна стратегія вводить тексти українських драматургів у контекст світової літературно-театральної традиції, розширює їх тематику, жанрове різноманіття, образну систему.

Problem statement. Lesya Ukrainka is rightfully believed to be the most Ukrainian play-writer of the late 19th – early 20th century. Many researchers agree that her “Blue rose” is “the first European drama in Ukrainian literature” [3, p. 24]. Overall, Lesya Ukrainka’s dramas and dramatic poems occupy a special place in Ukrainian literature as a unique and unparalleled phenomenon. Lesya Ukrainka’s dramas feature intellectual content and literariness (these are the manifestations of a well-known communicative strategy) that were innovative for Ukrainian authorship and theatre art. Thanks to these features, Lesya Ukrainka brought about Ukrainian dramaturgy to the modern European discourse. T. Hundorova argues, “Turning to a self-sufficient word and transferring a text role from referential, correlated with the reality, to intertextual while emphasising the significance of the word and playing with it, form the textological thinking of Lesya Ukrainka” [2].

In most of Lesya Ukrainka’s dramas, human feelings are subjected to speculating and discussion, thus textualised. In its turn, it leads to the literary nature of the world perception and involvement in the linguistic game in the universe of beingness. These are manifestations of Lesya Ukrainka’s text production is “getting literary”. In our opinion, it is the artistic work of this author where this communicative strategy found its conscious and well-grounded embodiment.

In the early 20th century, there was a growing trend of lyricised drama featuring many techniques associated with lyrical genres. The process of the fruitful and wide use of lyrical texts’ techniques and artistic means within the dramatic texts’ limitations is called literating. It emphasises the superiority of drama as a work of art, which exists simultaneously in 2 dimensions – literary and theatrical. Literating is an attempt and trend to arrange the material according to the laws that overrule the laws of such material, to lyrically reincarnate and transform it, to bring it up above its literal meaning to a higher level. Literating, integrated into textualisation, in turn, multiplies the latter and becomes its mode. Textualisation is the goal of clarifying functions and analysing the meanings of intertextual expressions in the complex fabric of the text. The literating of Ukrainian drama of the late 19th and early 20th centuries is the writers’ movement towards the avant-garde, a manifestation of diffusion and eclecticism; it affects the interpretation of dramatic texts and their staging.

We define drama lyricalisation as the subjectivisation of the dramatic action, the author’s discourse outline of their intentions, the formation of the reader’s model, and the fixation and prediction of probable meanings. This is how the author enhances their presence and master reality by employing the words at the figurative-and-symbolic level. Once the author’s emotions are structurally organised, they become

the foundation of architectonics and the drama's compositional and structural organisation, engaging the forms of lyrical composition.

The purpose of the research. The article aims to expose the features of the new drama, development prospects, and generic genre transformations that determine the nature of the author's textological thinking. Lyricalisation as a manifestation of "literating" is one of the author's communicative strategies. Her scientific-and-critical legacy has not been analysed from this perspective which determines the relevance of our study and its scientific novelty.

The subject of the research is Lesya Ukrainka's literary and critical articles about the new drama.

Object of the research is "literature" as a communicative strategy of the new drama Lesya Ukrainka investigates the peculiarities of the new drama, its nature, and specifics in her works "Remarks on the modern Polish literature", "Michael Kramer" (G. Hauptman's last drama), "Modern public drama", and unfinished "About Theatre". From the perspective of communication studies, we will attempt to determine a communicative strategy postulated by Lesya Ukrainka in her speeches. The researcher focused on the new drama, with the foundation of her investigation being formed from the works by Western European dramatists only. Therefore, most remarks primarily relate to text creation, the nature of the dramatic texts, and information about content and concepts generated by these texts.

It means Lesya Ukrainka assigns the main innovative manifestations and transformations specifically to the text of the piece of art as it is a key link between the addresser and addressee. For her, the role model of a new drama creator is G. Hauptman, so she pays great attention to his "The Weavers" and play "Michael Kramer". In the attempt to determine Hauptman's affiliation with a specific literary school or area, she notes, "He is least of all a naturalist, even though Zola himself would be envious about many scenes and expressions in his dramas; he is as much a realist as any true artist inevitably is; decadentism is stamped on most of his characters; you can smell the liberating spirit of neoromanticism in every single work of his. Hauptman has a touch with all the schools trending in his time, and yet he is «isolated» in the literature, just like all his lead characters are isolated in their lives" [1, p. 135].

Outlining the signature features of Hauptman's creative manner, Lesya Ukrainka analysed character types and motives, constant in his plays. They serve for the elaboration of ideas, essential for and dear to the writer. He embraced them so deeply and keenly that he was unable to limit himself to one creative work only: "<...> Not so rarely, such ideas are fulfilled through one favourite figure the author then re-arranges endlessly, every time assigning it with

either a new appeal, new position, or new colours. This is how every time he creates a brand-new world on the old foundation" [1, p. 135].

The researcher believes that the primary type of character to which Hauptman returns repeatedly is an "isolated" protagonist Childe Harold. The topic of isolation and loneliness in the literature is not new – it was processed by Byron, Maupassant, Geijerstam, Maeterlinck and Ibsen, each doing it in his own way. Certainly, Hauptman's characters differ from their maverick predecessors: "Essentially, they are as lonely as Byron's Childe Harold. We find them like that at once; their life has no turning points toward loneliness. However, they, on the contrary, do have turning points from loneliness to unification with the people around them. Yet, they are either unwilling, incapable or already unable to make use of these turning points" [1, p. 136].

Loneliness does not only become a theme but a leading idea that joins together Hauptman's plays at the metaphorical and textual levels. Lesya Ukrainka brings to the spotlight the uniqueness of the isolated hero in Hauptman's plays. "All Hauptmans' mavericks are marked with certain transitivity and lack of integrity: they are unable to take revenge or forgive fully. They, like Manfred, seek obliviousness but all in vain... They are lonely for they strive for too close an alliance and expect perfection from the people around..." [1, p. 138]. Their requirements are so high they cannot even meet them themselves. "The sign of the time lays in the fact that today's Childe Harold is not an «exquisite nature», but just a regular individual that starts realising his dignity and rights" [1, p. 138].

As we can see, Lesya Ukrainka links the transformation of the loneliness motive to the historical and social societal changes. The awakening of personality and awakening of "the self of spirit" (according to Hegel) seek their verbal and logical manifestation or scientific grounding.

Recognition and novelty are, according to the researcher, signature features of Hauptman's style: "Drama «Michael Kramer» is a pinnacle of loneliness but also a protest against it. It is a totally new piece in terms of its concept, fable, and presentation, and still, Hauptman does not step out of his preferred range of ideas" [1, p. 139]. Lesya Ukrainka places the art on a par with labour and loneliness. "Michael Kramer <...> creates a cult of art with the labour of loneliness, theorising it, establishing its logical and symbiotic relationship with loneliness and labour" [1, p. 140].

Even though we deal with a drama piece, its action takes place at the textual level. This is the reason why text (textual composition) becomes the main driving force of the play. The action of the play is propelled not by situations or play characters but thanks to the word that becomes a structural and artistic driver of the unravelling of the plot and composition of the

play. Lesya Ukrainka believes that the text is the communicative strategy that makes the viewer look for a WORD, step in the act of co-creation with the author and, through that, realise and comprehend the world and themselves in this world. According to the researcher in “Michael Kramer”, this word is “death”.

“<...> It is an attempt to find «a liberating word», which will break the Babylonian curse of «loneliness». It turns a loving father into a tyrant that sees clearly the impotence that forces the sister to act like Cassandra. <...> Drama makes one feel that this word is «death». It was the first to make the father see that his son is not only his but also his mother’s son, the son of men” [1, p. 153].

Therefore, thanks to the word, the character’s view of life and world perception are attracted to the orbit of the universal life, striking the ontological sounding into the conflict of the play, where people’s feelings actualise and become the objects being pictured. From our point of view, such textualisation provides for the literary nature of world perception that, in turn, leads to the “literating” of drama. We believe this feature becomes fundamental in Hauptman’s dramas, and it was fairly brought into the spotlight by Lesya Ukrainka.

The main research material. Lesya Ukrainka presented her views on dramaturgy development and its prospects in her articles “Remarks on the modern Polish literature” and “Modern social drama”. Unlike M. Voronyi, she associated the drama development prospects not with the aesthetics of modernism but rather with the development of social drama. In her article “Remarks on the modern Polish literature”, Lesya Ukrainka explores the creative work of S. Przybyszewski, his views on the arts, and new aesthetics. In his collection of quasi-critical articles “On the Paths of the Soul”, which is believed to be the manifest of the Polish “modernism”, “Przybyszewski claims that his theory offers nothing new but is a synthesis of ideas. We will make an attempt to present Przybyszewski’s views to an extent they can be presented” [1, p. 117]. Therefore, Lesya Ukrainka levels criticism of “the art for art’s sake” when it becomes a self-aim, subjective linguistic practice featuring aestheticism, eclecticism, stylisation, and power, that is, the energy that serves nothing. “The fundamental principle here is «the art for art’s sake»; the art is the recreation of the essence, that it is the soul – the soul no matter where it manifests itself: either in the universe, humanity or in a separate individual soul” [1, p. 118].

Lesya Ukrainka treats the programme “l’art pour l’art-ism” and aestheticism ironically, as the aimless art is interpreted as abstract: “The art has no aim – it is the aim itself, it is absolute as it is a reflection of the absolute: the soul. What is ranked particularly low is «the democratic art, the art for people». People do not

need art, they need bread: when people have bread, they can find their own path” [1, p. 118].

We believe that this researcher’s remark about the art for people determines her ironic perception of the statement “the art for the art’s sake”, defended by S. Przybyszewski, spreading it out on the people of the art: “Similarly, the artist has no responsibilities and aims, <...> he is standing above the life, always pure and saint; he knows no rights, no restrictions and recognises nothing but power in whatever form it comes” [1, p. 119].

Absolute freedom deprives the artist and his art of any rights, so, according to the researcher, it is impossible to reach. Therefore, art as a self-aim, an absolute way to cognise the soul, is absurd. Lesya Ukrainka argues that drama, like any art, should be social. Therefore, as we can see, the researcher emphasises the main aim the theatre should serve: “Social drama in the latest meaning of this term – that is mass drama, the drama of the fight between different social groups with one another is the creation of the last decades of the 19th century” [1, p. 229].

So, by rejecting the statement of the art for art’s sake, Lesya Ukrainka suggests, instead, the concept of “social drama”. She sees the sources, origin, and elements of such drama in the Ancient Greek tragedy, where the civic fight is represented as a personal drama or masked under allegory. In the interlude of the Middle Ages, political and social confrontation is manifested grotesquely. While in 19th-century drama, the crowd is just a background for the main characters. It is not just a crowd but a collection of different individuals: “For the first time, we can see that the crowd is taken seriously and seen as a prominent drama element in Schiller’s works... But it is an exceptional, unique crowd, comprised almost exclusively of the characters, evoking the most elevated sentiments through the most elaborate style. And yet it is not independent” [1, p. 230]. The author draws attention to the content aspect of the new drama subjected to transformations at both structural and figural levels. “<...> It is the drama where the demographic idea was most explicit, where the crowd was put to the forefront and even idealised for the first time. It is there for a reason, same as the fact that its role is unclear and inextricable despite its vast nature... The idea of the enlightened despotism and missionary role of geniuses among the crowd was then dominant over the idea of the free and self-governing people” [1, p. 230].

When analysing social drama, Lesya Ukrainka indicates its specific distinguishing features that interpret the crowd and people differently – as an image. It represents, in our opinion, the fulfilment of the literating strategy. This feature is figurativeness which is the text’s ability to create and generate various impressions and images in the recipient.

Figurativeness can be manifested indirectly through the artistic tropes and figures that provide for semantic literary text transformations. What also matters is that the researcher tries to analyse the image of the crowd and people through various literary epochs and styles, singling out typical features of this image for each period: “Romantic drama in the early 19th century, elaborating the theme of personality’s fighting against the environment, would give all-round coverage only to a personality, while the environment was shown as dark and homogeneous though sometimes fretful element, controlled by wrongful and meaningless ebbs and floats” [1, p. 231]. In opposition, “the modern social drama is based on the principle of antagonism between the social levels or groups” [1, p. 232].

Associating the origin of the new social drama with the ancient satiric comedy, Lesya Ukrainka detected their shared aim: “Such a stage play aims to fix the morals of this environment within the existing order with the help of a moralising sermon alone... By criticising the institutions themselves, the play seems to grasp and uncover the reasons for social antagonisms in all their width and depth” [1, p. 233].

This is how the aim of the new social drama is determined. It provides the functionality of the play, determining the nature of structural and compositional transformations and the metaphorical individuality of the new drama. According to Lesya Ukrainka, the models of such transitional plays are the plays by H. Ibsen and B. Bjornson. In the former, she emphasises exposing nature, new forms, and composition. However, she believes that Ibsen’s dramas tend to the old type in terms of ideological orientation. So, in Ibsen’s dramas, Lesya Ukrainka singles out the traditional component – a conceptual one, and the new component – the form and structure of the play that signals the new way of communication between the author and the audience of readers/viewers.

Lesya Ukrainka argues that the pioneer of the new social drama is Hauptman. Having explored his “Weavers”, the researcher outlined such innovative features of the play as a “role model” of the new style:

1. “Careful polishing of details, each being quite individual. <...> It is impossible to mix them up with one another <...>” [1, p. 235].

2. “Hauptman’s female and male weavers preserve the peculiarities of their characters by the very end <...>” [1, p. 235].

3. “<...> the characters are those who channel all the crowds’ trials, tribulations of suffering and struggle” [1, p. 236].

4. “<...> Neoromanticism with its strive to deliberate the personality in this crowd, with its intent to expand its rights, enabling it to detect those of their kind, recognises the rights of this personality in the literature. <...> The personality is assigned

with its unique character and has interests of its own; therefore, the crowd as an element is getting destroyed and is replaced by a society that is the alliance of independent individuals. This is the moment when the social drama starts its way at its fullest” [1, p. 237].

5. “None of its members is a hero in either their character or position, but it is heroic as a whole, as its sufferings exceed the level of human sufferings and its destination is too tragic for everyday life” [1, p. 236].

As we can see, Lesya Ukrainka interprets the crowd not as an unbridled entity but as an association of personalities, individuals. Therefore, it is understandable that for her, the new social drama is not a reference to social problems but an interest in the individual in the first place. This individual is a piece of society, and their unique and original nature propels society forward. This is the reason why the functionality of such stage plays is a manifestation of “literating” of drama, as it presents the world with various types of discourses, comprehensible only when compared with other speech genres as well as axiological, philosophical, historical, and social issues.

Analysing the new social drama, Lesya Ukrainka, in our opinion, actualises the idea of the structure, each piece of which fits into the hierarchy. This is why “literating” is the very feature that structures the drama text, acts as a literary feature, text qualification, revealed in its tradition and transformability.

Therefore, “literating” as a communicative strategy in Lesya Ukrainka’s literary-critical research can be analysed not as an interior characteristic of drama text and their constant, inherent feature. It can also be seen as an integral part, an intention correlative of association with the text, disguised behind the mandatory social norms and regulations system. The communicative strategy of “literating” ensures integration of the drama text into the conceptual structure of the discourse that has a chronological and national as well as chronotopic and metaphoric correlation.

Lesya Ukrainka urged to put the creative works of the renowned maestros of the world’s stage plays on the Ukrainian stage. In her article “About Theatre”, she emphasised: “We seek to see on the stage the works of the famous writers, belonging to the nations who are ahead of us in their cultural development; we seek to see the new plays of Ukrainian authors, too – the plays that would describe the life of all walks of life, all positions, all layers of our people. We want the theatre to expand our mental horizons, cover the issues that alarm the souls of contemporary intellectuals” [1, p. 261]. She wrote that at the time when “Rada” newspaper argued that “even when our well-established theatre personalities under the pressure of Ukrainian intellectuals, put on the stage the songs, translated from foreign literatures, they

rather go with something that fits the tone of the old Ukrainian plays” [1, p. 261].

The ideas expressed by Lesya Ukrainka in her theoretical works find practical application in her dramatic poems as well as in lyrical dramas of Ukrainian playwrights of the early 20th century, such as Oleksandr Oles, Y. Mamontov, Ostap Vyshnia.

Conclusions and future prospects. To sum it up, lyricalisation as a manifestation of the communicative strategy of “literation” ensures novelty in the functioning of a poetic word in a drama text. It enables close correlation of the texts by Ukrainian playwrights with the global literary and theatrical traditions, leads to the textual changes in Ukrainian theatres’ repertoire, and promotes a wider thematics and problematics of drama works. The communication strategy of “literation” provides for transforming drama genres in Ukrainian and world dramaturgy in the context of literature trends and styles.

Therefore, having analyzed Lesya Ukrainka’s literary-critical articles concerning the ways of development of Ukrainian drama at the beginning of the 20th century, we state that the major directions of the development of Ukrainian drama introduce it into the world general literary context. Social drama, which the author focuses on, contributes to the epitization of the latter and has, undoubtedly, an educational role.

BIBLIOGRAPHY

1. Леся Українка. Твори : у 12 т. Київ : Книгоспілка, 1930. Т. 12. 263 с.
2. Гундорова Т. Проявлення Слова. Постмодерна інтерпретація. Львів : Літопис, 1997. 297 с.
3. Свербілова Т., Малютіна Н., Скорина Т. Від модерну до авангарду: жанрово-стильова парадигма української драматургії першої третини ХХ століття. Черкаси, 2009. 590 с.

REFERENCES

1. Ukrainka, Lesia (1930). *Tvory [Writings]* (in 12 vols.). Kyiv: Knyhospilka, vol. 12, 263 p. [in Ukrainian].
2. Hundorova, T. (1997). *ProIavlennia Slova. Postmoderna interpretatsiia [Emergence of the Word. Postmodern interpretation]*. Lviv: Litopys, 297 p. [in Ukrainian].
3. Sverbilova, T., Maliutina, N., & Skoryna, T. (2009). *Vid modernu do avanhardu: zhanrovo-stylova paradyhma ukrainskoi dramaturhii pershoi tretyny XX stolittia [From modern to avant-garde: the genre-style paradigm of Ukrainian dramaturgy in the first third of the 20th century]*. Cherkasy, 590 p. [in Ukrainian].

**MEANS OF EVALUATING THE AUTHOR AND CHARACTER'S SPEECH
(CASE STUDY OF THE LITERARY BIOGRAPHY
BY W. ISAACSON "STEVE JOBS: BIOGRAPHY")**

Hlavatska Yu. L.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Hotel and Restaurant and Tourist Business
and Foreign Languages*

*Kherson State Agrarian and Economic University
Universytetskyi ave., 5/2, Kropyvnytskyi, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1162-0251
yuliia_glavatskaya17@ukr.net*

Key words: *literary biography, evaluation, means of evaluation, logical evaluation, emotional evaluation, negative evaluation, positive evaluation, individual subject of evaluation, lexical level, syntactic level.*

In the paper, attention is focused on the means of expressing linguistic evaluation of the author and character's speech. The critical and analytical review of scientific literature proves that one of the peculiarities of biographical texts is the profound concentration on the figure's inner world.

It has been established that the axiological activity of the author of the text is carried out with the help of two types of evaluation: logical (rational) and emotional (irrational). It has been proved and illustrated that the evaluation of knowledge about a phenomenon, a subject or a person can be positive and negative. Among the ways of expressing the evaluated subject, the author of the paper singles out the individual subject of evaluation, when the latter is provided by a certain person.

The case study is the literary biography of W. Isaacson "Steve Jobs: Biography". It has been found out that in this literary biography both the narrator of the text and the protagonist, Steve Jobs, act as individual subjects of evaluation as we observe both his own evaluation and the one given by the author. The position of the latter is realized in the text in the following ways: by direct reference to the people who surrounded Steve Jobs and influenced his development; through personal pronouns and word combinations with them; usage of parenthesis and parenthetical phrases. The individual subject of the evaluation of the protagonist is reflected in the literary autobiography with the help of personal pronouns, words and phrases denoting a certain group of people, etc. According to the results of the semantic analysis, a number of lexical units conveying the evaluation of the author as well as the protagonist's speech have been revealed. The nouns, verbs, adjectives, adverbs, and phraseological units have been singled out. At the syntactic level, we observe the following means of evaluation: comparative, parallel and attributive constructions, parenthesis, and detached clauses as well.

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ МОВНОЇ ОЦІНКИ АВТОРСЬКОГО ТА ПЕРСОНАЖНОГО МОВЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ЛІТЕРАТУРНОЇ БІОГРАФІЇ У. АЙЗЕКSONА “STEVE JOBS: BIOGRAPHY”)

Главацька Ю. Л.

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу й іноземних мов

Херсонський державний аграрно-економічний університет

пр. Університетський, 5/2, Кропивницький, Україна

orcid.org/0000-0002-1162-0251

yuliia_glavatskaya17@ukr.net

Ключові слова: літературна біографія, оцінка, засоби оцінки, логічна оцінка, емоційна оцінка, негативна оцінка, позитивна оцінка, індивідуальний суб'єкт оцінки, лексичний рівень, синтаксичний рівень.

У статті увагу сконцентровано на засобах вираження мовної оцінки авторського та персонажного мовлення. Критико-аналітичний огляд наукової літератури доводить, що однією з особливостей біографічних текстів є глибока зосередженість на внутрішньому світі відомої особистості.

Встановлено, що аксіологічна діяльність автора тексту здійснюється за допомогою двох видів оцінки: логічної (раціональної) та емоційної (іраціональної). Доведено та проілюстровано, що оцінювання знання про явище, предмет чи особистість може бути позитивним і негативним. Серед способів вираження оцінного суб'єкта авторка статті виокремлює індивідуального суб'єкта оцінки, коли оцінка надається однією певною особою.

Матеріалом дослідження слугує робота У. Айзексона «Стів Джобс: біографія». З'ясовано, що в цій літературній біографії індивідуальним суб'єктом оцінки є як наратор тексту, так і протагоніст – Стів Джобс, адже спостерігаємо як його власну оцінку, так і оцінку, надану автором. Позиція останнього реалізується в тексті в такий спосіб: прямою вказівкою на людей, які оточували Стіва Джобса і впливали на його розвиток; через особові займенники та словосполучення з ними; шляхом використання вставних слів і словосполучень. Індивідуальний суб'єкт оцінки протагоніста відображений у літературній автобіографії за допомогою особових займенників, слів і словосполучень на позначення певної групи людей тощо.

За результатами семантичного аналізу виявлено низку лексичних одиниць, які передають оцінку авторського мовлення та мовлення головного персонажа. Серед них виокремлено іменники, дієслова, прикметники та дієприкметники, фразеологічні словосполучення. На синтаксичному рівні спостерігаємо такі засоби відображення оцінки, як порівняльні, паралельні, атрибутивні конструкції, вставні слова, а також відокремлені члени речення.

Problem statement. The problem of biographical texts has received substantial interest within modern humanitarian sciences outlining numerous aspects of their investigation. The description of the literary biography, in addition to the dimension of the biography of the writer, also appears as the biography of a famous historical figure. Such a description is based on documentary facts as well as the ones of the epoch the person lived. One of the peculiarities of biographical texts is the profound concentration on the figure's inner world [1, p. 61]. The core classifications of the literary biography, its varieties and attributive fea-

tures of its genre model have already been described in detail [1, p. 61].

Moreover, a few studies of our own have focused on the issue in our previous papers, where one can find making the first move to study the question [2–5]. Thus, “it has been clarified that in the literary biography «Steve Jobs: Biography» the essence of the narrator as a moderator of the author's intention is reflected in the author's digressions of a philosophical, journalistic and historical nature. In the digressions of a philosophical nature, we observe both the first-person and the third-person form of narration,

while in the journalistic and historical digressions of the author, the third-person form of presentation prevails” [5, p. 41]. It has been stated that the text of the literary biography “Steve Jobs: Biography” “contains features of artistic and autobiographical types of discourses, although the productive communication style of speech remains priority. The latter is based on “attitude towards the other person as a value” [4, p. 22]. We have concluded the text of the literary biography “is characterized by a gradual and slow depiction of data from the real life of a specific figure, an arbitrary way of presenting the material, a combination of elements of two styles (artistic and official), awareness of the picture of the past life of the object of the literary biography” [2, p. 79]. In particular, we have mentioned that “that the category of time in the literary biography is realized in several temporal dimensions – objective, subjective, biographical and real ones” [3, p. 129].

After defining the problem, we explain the **goals of the paper**. As far as we know, no previous research has investigated the matter of linguistic means of evaluating the author and character’s speech in literary biographies. In this paper we propose to surmount this problem by analyzing two types of evaluating: logical (rational) and emotional (irrational). Moreover, we focus our attention on individual subject of evaluating, when the latter is provided by a certain person.

Thus, **the object** of this paper is the text of the literary biography “Steve Jobs: Biography”.

The subject is means of evaluating the author and character’s speech on lexical and syntactic levels accordingly.

Results and discussion. We must admit, first of all, that the concept of evaluation as a basic mental operation, without which it is impossible to imagine the existence of a person and which is embodied in verbal and non-verbal signs [6], has always been in scholars’ focus of attention. Nowadays, in scientific circles, “the concept of «evaluation» has become an integral part of the conceptual apparatus of modern linguistics, which clearly demonstrates the fact that it is impossible to examine a language without resorting to its primary purpose, its «creator», carrier, user, specific linguistic personality, a person” [7, p. 68].

Evaluation is considered to be one of the types of modalities that are superimposed on the descriptive content of a linguistic statement. Utterances involving evaluation or other modalities contain a descriptive and a non-descriptive (modal) component, with the former describing one or more possible states of affairs, and the latter expressing something about them. So, for example, one can express approval or disapproval of the state of affairs, qualify its implementation as physically impossible, claim that it takes place, etc. In other terms, the evaluative modality is determined

by the statement as a whole, and not by its individual elements, and is a component of the statement.

It is known that verbal communication usually has a manifestation in a specific situation or context. The latter appears as an internal property of communication. Accordingly, the functioning of evaluative expressions is significant as the evaluation of various episodes of life is a constituent of human cognitive activity [7, p. 65; 8, p. 67].

I. Kozubska states that “evaluation regulates the assimilation, systematization and transformation of existing knowledge; it stimulates the proposal of new ideas and the search for new scientific results; it motivates the program of specific research. Moreover, it accompanies knowledge along the entire path of its emergence, development and crystallization in the text” [9, p. 100].

As evidenced by the results of the critical analysis of scientific sources, the axiological activity of the author of the text is carried out with the help of two types of evaluation – logical (rational) and emotional (irrational) [8]. The rational evaluation reflects the author’s intellectual attitude to new and old knowledge in terms of its randomness or non-compliance with a certain standard, norms and requirements. The irrational sphere of consciousness is considered to be the emotional evaluation, which is contained in various shades of approval / disapproval, satisfaction / dissatisfaction, admiration, surprise, irritation, condemnation and other emotional stimuli and the author’s reactions [10, p. 18].

The logical (rational) and emotional (irrational) evaluations often interact in the text. The first one is motivated by objective thoughts, whereas the second one is motivated by the subject’s feelings about the object (person, phenomenon, event, etc.). The words and expressions with positive and negative semantics from the intellectual sphere of linguistic thinking as well as emotionally expressive, connoted linguistic means are the units of the logical evaluation. For example, after analyzing Steve Jobs’ biography, which is written by the American journalist and biographer, Walter Isaacson, we have found the examples of both logical and emotional evaluations: “*I always thought of myself as a humanities person as a kid, but I liked electronics,*” he said. “*Then I read something that one of my heroes, Edwin Land of Polaroid, said about the importance of people who could stand at the intersection of humanities and sciences, and I decided that’s what I wanted to do*” [11, p. 12]. In the given example, rationality is conveyed through the modal verb *could* and verbs with a modal meaning – *decide* and *want*.

Let’s analyze one more illustration: “*His only involvement came when my publisher was choosing the cover art. When he saw an early version of a proposed cover treatment, he disliked it so much*

that he asked to have input in designing a new version. *I was both amused and willing, so I readily assented*" [11, p. 12]. Here we see verbs conveying the meaning of dislike (*disliked*), pleasure (*amused*), desire to act (*willing*), and approval (*assented*).

The number of emotional evaluations correlates, on the one hand, with the narrator's emotional attitude towards the reported information as well as his desire to influence the reader with the power of feeling as such an opinion is better reassuring.

Evaluation of knowledge about a phenomenon, a subject or a person can be positive or negative. Let's illustrate our thought: "*Knowing I was adopted may have made me feel more independent, but I have never felt abandoned. I've always felt special. My parents made me feel special*" [11, p. 25]. This is how Steve Jobs reflects on his adoption by Paul Jobs and his wife, Clara. The use of the contrasting adverbs *never* and *always* in two sentences that are used in Steve's direct speech and are sequentially dependent on each other strengthens and emphasizes the strength of the protagonist's spirit, who considers himself special and more independent precisely because of special treatment from their non-biological parents.

Another example of positive evaluation is demonstrated by the fragment from the text, when Steve found a photo of his parents: "*He's in the engine room, and he's got his shirt off and looks like James Dean. It was one of those Oh wow moments for a kid. Wow, oooh, my parents were actually once very young and really good-looking*" [11, p. 26]. Here, the protagonist recalls his childhood impressions of his parents' appearance, using positive semantic adjectives (*young, good-looking*) and adverbs-intensifiers (*actually, very, really*).

After Steve had comprehended that the headphones didn't need electronic amplifiers (and his father insisted otherwise), he realized that his father wasn't as smart as the boy thought. It was then that the boy thought that he was smarter than his father, although he became saddened by this fact later. Moreover, Steve equated the event of his adoption with his personal alienation from his family and the world: "*When I realized that I was smarter than my parents, I felt tremendous shame for having thought that. I will never forget that moment.*" This discovery, he later told friends, along with the fact that he was adopted, *made him feel apart – detached and separate – from both his family and the world*" [11, p. 30].

Among the ways of expressing the evaluated subject, there is "an individual subject of evaluation, when the latter is provided by a certain person" [9, p. 101]. In the literary biography of Steve Jobs, both the narrator of the text and the protagonist act as individual subjects of evaluation as we observe both Steve's own evaluation and the evaluative attitude of Walter Isaacson.

The position of the latter is realized in the text in the following ways: by direct reference to the people who surrounded Steve and influenced his development ("*Even before Jobs started elementary school, his mother had taught him how to read*") [11, p. 31]; through personal pronouns and word combinations with them ("*As Jobs showed it off to me, he caressed the stockade panels and recalled a lesson that his father implanted deeply in him*") [11, p. 26]; usage of parenthesis and parenthetical phrases ("*Fortunately there was a place nearby for entrepreneurs who had outgrown their garages*" [11, p. 28]).

The individual subject of S. Jobs' evaluation is reflected in the literary biography by means of the following: with the help of personal pronouns *I* and *my*, *myself* ("*I was kind of bored for the first few years, so I occupied myself by getting into trouble*") [11, p. 31]; words and phrases to denote a certain group of people, for example, S. Jobs' classmates and teachers; these groups are expressed in the text through a personal pronoun *we* ("*One time we set off an explosive under the chair of our teacher, Mrs. Thurman. We gave her a nervous twitch*"; "*The teacher for the advanced class was a spunky woman named Imogene Hill, known as "Teddy," and she became, Jobs said, "one of the saints of my life."* After watching him for a couple of weeks, she figured that the best way to handle him was to bribe him. "*After school one day, she gave me this workbook with math problems in it, and she said, 'I want you to take it home and do this.' And I thought, 'Are you nuts?' And then she pulled out one of these giant lollipops that seemed as big as the world. And she said, 'When you're done with it, if you get it mostly right, I will give you this and five dollars.' And I handed it back within two days.*" After a few months, he no longer required the bribes. "*I just wanted to learn and to please her*") [11, p. 31].

The results of the semantic analysis let us highlight a number of lexical units conveying the evaluation of the author's speech as well as the one of the main character. Among them we single out:

- nouns: *challenge, ultimatum, attribute, experiences, satisfaction*: "*My dad helped me buy and inspect it. The satisfaction of getting paid and saving up for something, that was very exciting*" [11, p. 36];
- verbs: *insist, resist, teach, to make smb do smth, to be interested in*: "*I was interested in math and science and electronics. They were too, and also into LSD and the whole counterculture trip*" [11, p. 34];
- adjectives and participles: *special, challenged, stimulated, bullied, significant, spiritual, uncool, great*: "*But at the time it was the most uncool car in the world. Still, it was a car, so that was great*" [11, p. 36];
- phraseological units: *put nuts and bolts on things, make ends meet* ("*His parents were barely making ends meet, but by this point there was little doubt that they would eventually bend to his*

will”) [11, p. 32]; *fall in love with smth* (“I saw my first desktop computer there. It was called the 9100A, and it was a glorified calculator but also really the first desktop computer. It was huge, maybe forty pounds, but it was a beauty of a thing. I fell in love with it”) [11, p. 35].

At the syntactic level, we observe the following means of displaying the evaluation:

1) comparative constructions: “*It was as if something in the animal’s body and in its brain had been engineered to work together instantly rather than being learned*” [11, p. 34];

2) parallel constructions: “*He had begun his lifelong experiments with compulsive diets, eating only fruits and vegetables, so he was as lean and tight as a whippet. He learned to stare at people without blinking, and he perfected long silences punctuated by staccato bursts of fast talking*” [11, p. 47];

3) attributive constructions: “*I wanted to be like an orphan who had bummed around the country on trains and just arrived out of nowhere, with no roots, no connections, no background*” [11, p. 49];

4) parenthesis, with the help of which one can see contrastive connotations of the evaluation: “*His intensity, however, made it difficult for him to achieve inner peace; his Zen awareness was not accompanied by an excess of calm, peace of mind, or interpersonal mellowness*” [11, p. 50];

5) detached clauses: “*Vegetarianism and Zen Buddhism, meditation and spirituality, acid and rock – Jobs rolled together, in an amped-up way, the multiple impulses that were hallmarks of the enlightenment-seeking campus subculture of the era*” [11, p. 51].

Conclusions. Thus, evaluation is a category peculiar to the text of the literary biography, the main function of which is argumentation, explanation and generalization. Evaluation of knowledge about a phenomenon, a subject or a person can be positive or negative. The axiological activity of the narrator of the text is carried out with the help of two types of evaluation: logical (rational) and emotional (irrational). Among the ways of expressing the evaluated subject, attention is focused on the individual subject of evaluation (the narrator and the protagonist of the literary biography). Linguistic means of evaluating the author and character’s speech are illustrated at the lexical and syntactic levels.

Further work needs to be carried out to establish the ways of the verbalization of irony and self-irony in the text of the literary biography “Steve Jobs: Biography”.

BIBLIOGRAPHY

1. Марінеско В. Літературна біографія як жанрова модель: особливості еволюції, атрибутивні та модусні ознаки. *Наукові праці Черноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія «Філологія. Літературознавство»*. 2012. Т. 193. Вип. 181. С. 59–63.
2. Hlavatska Yu. An autobiographical text: the shifting of the linguistic form (case study of its typology and stylistic features). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки»*. 2022. Вип. 3(98). С. 79–89. DOI: 10.35433/philology.3(98).2022.79-89.
3. Hlavatska Yu. The spatial and temporal characteristics of the literary biography (case study of “Steve Jobs: Biography”). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика»*. 2022. Т. 33(72). № 5. Ч. 1. С. 129–133. DOI: 10.32782/2710-4656/2022.5.1/22
4. Hlavatska Yu. Productive communication speech style: “joint creativity” (case study of the literary biography by W. Isaacson “Steve Jobs: Biography”). *Вісник науки та освіти (серії «Філологія», «Педагогіка», «Соціологія», «Культура і мистецтво», «Історія та археологія»)*. 2022. № 6(6). С. 21–34. DOI: 10.52058/2786-6165-2022-6(6)-21-34
5. Hlavatska Yu. Narrator as the moderator of the author’s intention (case study of the literary biography by W. Isaacson “Steve Jobs: Biography”). *Вісник науки та освіти (серії «Філологія», «Педагогіка», «Соціологія», «Культура і мистецтво», «Історія та археологія»)*. 2023. № 1(7). С. 40–53. DOI: 10.52058/2786-6165-2023-1(7)-40-53
6. Сліпещька В. Взаємозв’язок понять емоційності, оцінка, експресивність – актуальна проблема лінгвістичної теорії емоцій. *Studia Ucrainica Poznaniensia*. 2016. Vol. IV. P. 149–153. DOI: 10.14746/sup.2016.4.19
7. Prihodko A. Category of evaluation as the object of linguistics: prospects of communication aspects of study. *Odessa linguistic journal*. 2018. Iss. 11. P. 64–70. DOI: 10.32837//2312-3192-2018-11-64-70
8. Приходько Г. Оцінка як об’єкт лінгвістики: когнітивно-комунікативний аспект дослідження. *Львівський філологічний часопис*. 2017. № 2. С. 66–70.
9. Козубська І. Мовні засоби вираження оцінки в англійськомовних наукових текстах (на матеріалі статей галузі біомедичної інженерії). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2020. Т. 31(70). № 1. Ч. 2. С. 99–102. DOI: 10/32838/2663-6069/2020/1-2/20
10. Коць Т. Оцінність як лінгвістична категорія: вербальна реалізація і стилістична дифе-

ренціяція. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2021. Вип. 1(29). С. 18–20. DOI: 10.17721/1728-2659.2021.29.4

11. Isaacson W. Steve Jobs: Biography. URL: <https://www.studynovels.com/Book/BookDetails?bid=578> (date of access: 11.03.2022).

REFERENCES

1. Marinesko, V. (2012). Literaturna biohrafia yak zhanrova model: osoblyvosti evoliutsii, atrybutyvni ta modusni oznaky [Literary biography as a genre model: features of evolution, attributive and modus features]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia". Seriiia "Filolohiia. Literaturознавство"* – Scientific works of Petro Mohyla Black Sea State University of the Kyiv-Mohyla Academy complex. Series "Philology. Literary Studies", vol. 193, iss. 181, pp. 59–63 [in Ukrainian].
2. Hlavatska, Yu. (2022a). An autobiographical text: the shifting of the linguistic form (case study of its typology and stylistic features). *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filolohichni nauky"* – Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University. Series "Philological Sciences", iss. 3(98), pp. 79–89. DOI: 10.35433/philology.3(98).2022.79-89 [in English].
3. Hlavatska, Yu. (2022b). The spatial and temporal characteristics of the literary biography (case study of "Steve Jobs: Biography"). *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seriiia "Filolohiia. Zhurnalistyka"* – Scientific notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series "Philology. Journalism", vol. 33(72), no. 5, part 1, pp. 129–133. DOI: 10.32782/2710-4656/2022.5.1/22 [in English].
4. Hlavatska, Yu. (2022c). Productive communication speech style: "joint creativity" (case study of the literary biography by W. Isaacson "Steve Jobs: Biography"). *Visnyk nauky ta osvity (serii "Filolohiia", "Pedahohika", "Sotsiolohiia", "Kultura i mystetstvo", "Istoriia ta arkeolohiia") – Bulletin of science and education (series "Philology", "Pedagogy", "Sociology", "Culture and art", "History and archeology")*, no. 6(6), pp. 21–34. DOI: 10.52058/2786-6165-2022-6(6)-21-34 [in English].
5. Hlavatska, Yu. (2023). Narrator as the moderator of the author's intention (case study of the literary biography by W. Isaacson "Steve Jobs: Biography"). *Visnyk nauky ta osvity (serii "Filolohiia", "Pedahohika", "Sotsiolohiia", "Kultura i mystetstvo", "Istoriia ta arkeolohiia") – Bulletin of science and education (series "Philology", "Pedagogy", "Sociology", "Culture and art", "History and archeology")*, no. 1(7), pp. 40–53. DOI: 10.52058/2786-6165-2023-1(7)-40-53 [in English].
6. Slipetska, V. (2016). Vzaiemozviazok poniat emotsiunist, otsinka, ekspresyvnist – aktualna problema linhvistychnoi teorii emotsii [The relationship between the concepts of emotionality, evaluation, expressiveness is an actual problem of the linguistic theory of emotions]. *Studia Ukrainica Poznaniensia*, vol. IV, pp. 149–153. DOI: 10.14746/sup.2016.4.19 [in Ukrainian].
7. Prihodko, A. (2018). Category of evaluation as the object of linguistics: prospects of communication aspects of study. *Odessa linguistic journal*, iss. 11, pp. 64–70. DOI: 10.32837//2312-3192-2018-11-64-70 [in English].
8. Prykhodko, H. (2017). Otsinka yak obiekt linhvistyky: kohnityvno-komunikatyvnyi aspekt doslidzhennia [Evaluation as an object of linguistics: cognitive-communicative aspect of research]. *Lvivskiyi filolohichnyi chasopys – Lviv Philological Journal*, no. 2, pp. 66–70 [in Ukrainian].
9. Kozubska, I. (2020). Movni zasoby vyrazhennia otsinky v anhliiskomovnykh naukovykh tekstakh (na materialy statei haluzi biomedychnoi inzhenerii) [Linguistic means of expressing evaluation in English-language scientific texts (on the material of articles in the field of biomedical engineering)]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seriiia "Filolohiia. Sotsialni komunikatsii"* – Scientific notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series "Philology. Social communications", vol. 31(70), no. 1, part 2, pp. 99–102. DOI: 10/32838/2663-6069/2020/1-2/20 [in Ukrainian].
10. Kots, T. (2021). Otsinnist yak linhvistychna katehoriia: verbalna realizatsiia i stylistychna dyferentsiatsiia [Valuation as a linguistic category: verbal realization and stylistic differentiation]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Literaturознавство. Movoзнавство. Folklorystyka – Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Literary studies. Linguistics. Folkloristics*, iss. 1(29), pp. 18–20. DOI: 10.17721/1728-2659.2021.29.4 [in Ukrainian].
11. Isaacson, W. (2011). Steve Jobs: Biography. Retrieved from: <https://www.studynovels.com/Book/BookDetails?bid=578> [in English].

НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Глушкова Н. А.

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри іноземних мов

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

вул. Огієнка, 61, Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна

orcid.org/0000-0001-6034-468X

hlushkovetska@kpmi.edu.ua

Тасм М. Дж.

викладач кафедри ділової іноземної мови та перекладу

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

вул. Курпичова, 2, Харків, Україна

orcid.org/0000-0003-2992-0305

maramijka@gmail.com

Ключові слова: *англійська мова, асинхронне навчання, дистанційне навчання, німецька мова, синхронне навчання.*

У статті пропонується огляд дистанційного навчання англійської та німецької мов для роботи всіх учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану, а саме синхронний та асинхронний формати. Синхронний формат дистанційного навчання розуміється як співпраця викладача та здобувачів освіти або здобувачів освіти між собою в режимі реального часу. Зі свого боку асинхронний формат трактується як форма самостійної роботи здобувачів вищої освіти з відтермінованим контролем із боку викладача.

Автори окреслили різноманітні можливості використання викладачами дистанційного навчання в закладах вищої освіти та підходи до самостійного вивчення англійської і німецької мов здобувачами вищої освіти в синхронному й асинхронному форматах. У статті звернено увагу на те, що під час воєнного стану викладачам рекомендовано не лише виконувати навчальну програму з іноземної мови, а й забезпечувати психологічний комфорт здобувачів освіти.

Авторами запропоновано тематику, яку можна розглядати на заняттях з англійської та німецької мов, а також встановлено, які граматичні теми можуть бути опрацьовані під час обговорення певних лексичних тем. Здійснено огляд українських, англійських та німецьких вебсайтів, які можуть бути корисними під час дистанційного навчання як у синхронному, так і в асинхронному форматі. Окрім того, окреслено види самостійної роботи щодо опанування іноземної мови здобувачами освіти, а саме: перегляд фільмів із подальшим обговоренням на заняттях, ведення щоденника, у якому здобувачі освіти можуть описати, як вони провели свій день, які емоції вони пережили, тощо.

На думку авторів дослідження, така діяльність дає змогу, з одного боку, відволіктися від воєнної реальності, а з іншого – вивільнити свої страхи й переживання. У статті наголошено на тому, що викладання іноземних мов під час воєнного стану має не лише бути зорієнтованим на вивчення мови, а й здійснювати психологічну підтримку здобувачів освіти.

FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN MARTIAL LAW

Hlushkovetska N. A.

*Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University
Ohienko str., 61, Kamianets-Podilskyi, Khmelnytsky region, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6034-468X
hlushkovetska@kpnu.edu.ua*

Tayyem M. Ja.

*Lecturer at the Department of Business Foreign Language and Translation
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"
Kyrpychov str., 2, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2992-0305
maramijka@gmail.com*

Key words: *English, asynchronous learning, distance learning, German, synchronous learning.*

The article is devoted to an overview of distance learning in English and German for the work of all participants in the educational process under martial law, namely synchronous and asynchronous formats. In the article, the synchronous format of distance learning is understood as the cooperation of a teacher and students or students among themselves in real time. In turn, the asynchronous format is interpreted as a form of independent work of students with delayed control by the teacher.

The authors described various possibilities for teachers to use distance learning in higher education institutions and approaches to self-study of English and German by students in synchronous and asynchronous formats. The article draws attention to the fact that during martial law, teachers are recommended not only to carry out the curriculum in a foreign language, but also to ensure the psychological comfort of students.

The authors propose topics that can be considered in English and German classes, and also describe which grammatical topics can be worked out when discussing certain lexical topics. The article provides an overview of Ukrainian, English and German websites that can be useful during distance learning in both synchronous and asynchronous formats. In addition, the types of independent work on a foreign language by students are described, namely: watching films with subsequent discussion in class, keeping a diary in which students can describe how they spent their day, what emotions they experienced, and the like.

According to the authors of the article, such activity allows, on the one hand, to escape from military reality, and on the other hand, to release one's fears and worries. The article emphasizes that the teaching of foreign languages during martial law should not only be focused on learning the language, but also provide psychological support to students.

Постановка проблеми. Сьогодні події, спричинені російсько-українською війною та введенням воєнного стану в Україні, є досить серйозним викликом для всіх учасників освітнього процесу. У воєнний час заклади освіти стають центром, де здобувачі отримують не лише знання, а й психологічну підтримку, де вони не втрачають відчуття приналежності до громади та можуть повірити в

себе [1]. Коли здобувачі освіти ставлять запитання про війну та військові дії, викладачі повинні відповідати лаконічно і спокійно, спираючись лише на факти. Особливу увагу варто приділяти навчанню виражати свої почуття та керувати ними [2, с. 36]. Під час воєнного стану учасникам освітнього процесу стає у пригоді мережа Інтернет, яка уможливорює такі формати дистанційного

навчання, як синхронне, асинхронне та змішане, залежно від технологічних можливостей учасників освітнього процесу, наявності електроенергії, інтернету тощо.

Держава надає освітянам, здобувачам освіти та батькам інформаційну допомогу щодо дистанційного навчання під час воєнного стану. Рекомендовано ознайомитися з Наказом Міністерства освіти і науки України «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» на сайті *mon.gov.ua*. На сайті *osvita.ua* учасникам освітнього процесу представлено порядок запровадження дистанційного навчання та залучення до виконання додаткових робіт, окреслено особливості організації роботи вчителів в умовах воєнного стану. Державна служба якості освіти надає закладам освіти рекомендації щодо того, як працювати в умовах воєнного стану, на сайті *sqe.gov.ua*. Зі свого боку на сайті ліцею № 5 м. Житомира (*5.zosh.zt.ua*) можна ознайомитися з наказом про організацію освітнього процесу на час воєнного стану. Не залишаються осторонь і педагогічні працівники, які діляться своїм досвідом щодо навчання в умовах воєнного стану, про що свідчить велика кількість робіт, присвячених цьому питанню.

Розвиток і впровадження дистанційного навчання досліджував В. Степанов [3]. Підготовку майбутніх філологів засобами інформаційного середовища розглядали О. Малихін та Т. Ярмольчук [4]. І. Сімкова присвятила свої наукові пошуки інноваційним підходам до формування фахової компетентності в майбутніх перекладачів [5]. Навчальні стратегії дистанційного навчання представлені в роботі Л. Пусейкіної та В. Ребікова [6]. Попри велику кількість праць, присвячених дистанційному навчанню, відсутні дослідження, які розглядають особливості викладання англійської та німецької мов під час воєнного стану, що й визначило актуальність нашої розвідки.

Мета статті полягає у виявленні способів викладання англійської та німецької мов під час воєнного стану не лише в лінгвістичному, а й у психологічному аспектах.

Об'єктом дослідження є іноземні мови, зокрема англійська та німецька, а **предметом** – способи їх викладання під час воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Викладачам іноземних мов рекомендовано не лише виконувати навчальну програму з іноземної мови (англійської, німецької), а й забезпечувати психологічний комфорт здобувачів освіти, адже в умовах воєнного стану особливо важливо забезпечити їхні права та надати їм можливості продовжувати навчання [1]. Особливість дисципліни «Іноземна мова» полягає в тому, що її

викладання здійснюється з урахуванням комунікативно-діяльнісного підходу, який забезпечує соціокультурне підґрунтя змісту навчання. Варто враховувати той факт, що у процесі отримання інформації про культуру країни, мова якої вивчається, і порівняння її з культурою рідної країни у здобувачів освіти формується цілісне уявлення про специфіку життя у глобалізованому світі, про систему загальнонародських і національних цінностей [1; 4; 7]. Дистанційне навчання включає синхронні заняття (лекції, одночасну групову роботу у спеціальних цифрових сервісах, іспити та захист проєктів у прямому ефірі) [2] та асинхронні заняття (перегляд записаних лекцій, листування з викладачами з приводу оцінки, завдань, тестів тощо) [8]. Узагальнено синхронне навчання трактується як співпраця викладача та здобувачів освіти або здобувачів освіти між собою в режимі реального часу [9, с. 157]. Зі свого боку асинхронне навчання – це взаємодія учасників освітнього процесу з поділом у часі [8]. Німецький словник психологічних і педагогічних термінів надає таке трактування: «Асинхронне навчання розуміється в педагогічній психології стосовно нових медіа як такий дидактичний процес, коли передача знань викладачами та засвоєння знань учнями відбуваються в різний час, наприклад навчання за допомогою навчальних листів, спілкування через групи новин тощо. Навчальний матеріал або записується на відео, або відео відсутнє взагалі» [9].

Освіта має певний досвід дистанційного навчання під час локдаунів, спричинених коронавірусною пандемією. Учасники освітнього процесу вже знають, як застосовувати можливості сучасних технологій для виконання навчальних програм. Для реалізації дистанційного навчання в розпорядженні викладачів іноземної мови є платформи з відеоуроками, конспектами та тестами з тем, що вивчаються здобувачами освіти. На онлайн-заняттях з іноземної мови пріоритетним має бути усне спілкування викладача та здобувача освіти в інтерактивному форматі. Крім того, читання й переклад текстів, а також письмові вправи мають виконуватися здобувачами освіти як самостійна навчальна робота. Структура навчальної діяльності залежить від психічних особливостей здобувачів та їхньої готовності до навчання. У цьому контексті викладачі іноземної мови повинні знаходити індивідуальні підходи до різних категорій здобувачів освіти.

Викладачам іноземних мов рекомендується ознайомити здобувачів із культурними особливостями країни, мова якої вивчається, оскільки культуроорієнтовані дослідження, творчі завдання, читання цікавих текстів та рутинна мовна практика дають здобувачам змогу зосередитися на

змістовних аспектах їхньої іншомовної підготовки. Необхідно також обговорювати військову тематику, адже здобувачі освіти мають висловлювати свої міркування про ті складні події, свідками й учасниками яких вони є. Теми, пов'язані із життям у країні, яка перебуває у воєнному стані, не висвітлюються в підручниках.

Сьогодні здобувачі освіти є свідками подій, які не можна ігнорувати чи приховувати. З огляду на це доцільно включати військову тематику на заняттях з іноземної мови з метою формування та розвитку громадянської компетентності. Для цього викладачам варто підготувати власний дидактичний матеріал, адаптувати його до реалій життя у країні, познайомити здобувачів із новою лексикою, наприклад: (англ.) *military, curfew, aid, assistance, shelter, refugee, invasion*; (нім.) *Militär, Ausgangssperre, Hilfe, Beistand, Obdach, Flüchtling, Invasion*, а також активізувати її в мовленні в межах тем, які продиктовані війною в Україні.

Предметом обговорення можуть стати такі теми, як «Особиста історія війни», «Волонтерство», «Особиста безпека», «Україна після війни», «Наші військові-герої» тощо. Спілкуючись на тему «Особиста історія війни», здобувачі освіти не лише вирішують питання оволодіння мовою, а й вивільняють свої страхи та невпевненість у майбутньому. Іноземна мова, мабуть, є однією з небагатьох дисциплін, під час вивчення якої здобувач освіти може вирішити також певні психологічні проблеми, адже має можливість висловитися, розповісти про свої переживання, почути поради від одногрупників і викладача, відчутти підтримку. У процесі обговорення теми «Особиста історія війни» можна відпрацювати минулі граматичні часи, темпоральні прийменники тощо. Під час роботи над темою «Волонтерство» доцільно буде відпрацювати модальні дієслова. Сьогодні кумирами молоді стали вже не співаки, актори та спортсмени, а наші захисники-військові, тому в межах теми «Наші військові-герої» можна поговорити про життєвий шлях окремого військового (можливо, це навіть хтось із батьків здобувачів освіти). Сьогодні пріоритетним стало питання особистої безпеки, яку також можна й потрібно обговорювати на заняттях з іноземної мови, при цьому тренуючи, наприклад, конструкцію *have to / haben zu + Infinitiv* та модальні дієслова *must, should / müssen, sollen* англійської і німецької мов відповідно. Позитивне бачення перспектив України формується під час вивчення теми «Україна після війни». У граматичному аспекті разом з обговоренням цієї теми можна тренувати вживання граматичних часів, їх узгодження.

Якщо є доступ до інтернету, рекомендується представити власні висловлювання здобувачів освіти у вигляді відеороликів або новин. Оскільки

ці теми є непростими з психологічної позиції, викладачам іноземної мови необхідно проаналізувати психологічну готовність своїх здобувачів. Роздуми над цими темами та психологічна підтримка з боку викладача можуть допомогти здобувачам по-іншому подивитися на події, що відбуваються в Україні, та усвідомити, що колись війна закінчиться і повернеться мирне життя.

Використовуючи інтернет-ресурси для підготовки своїх занять, викладачі можуть послуговуватися матеріалами зі спеціальних сайтів з англійської та німецької мов.

У викладанні англійської мови стане у пригоді сайт Британської ради в Україні (<https://www.britishcouncil.org.ua/>), а також вебсайт Premier Skills English Teach-Nology (<https://cutt.ly/UFQ7uyB>), онлайн-сервіс для створення тестів (<http://osvita.ua/school/method/technol/45747>). Корисними будуть безкоштовні тематичні презентації, лексичні та граматичні вправи, лінгвокраїнознавчий матеріал (<https://www.pppst.com/>). Готові презентації економлять час викладачів та роблять освітній процес цікавим, зі свого боку візуалізація матеріалу, що використовується під час презентації, покращує та спрощує засвоєння здобувачами освіти теми, сприяє досягненню очікуваних результатів заняття. Сайт *Eslow's English Language Teaching (eslflow.com)* пропонує матеріал для дискусій, комунікативних вправ, рольових ігор, які можна використати на занятті зі здобувачами освіти різного рівня володіння мовою (Elementary, PreIntermediate, Intermediate). Розвинути навички читання допоможе сайт *appless4theteacher.com*, який пропонує електронну бібліотеку із завданнями. Цікавим та корисним для вивчення англійської мови стане сайт www.superteacherworksheets.com, на якому викладено завдання й тексти. Інтерактивні вправи з граматики, лексики та фонетики представлено на сайті esltowerr.com.

Для викладачів німецької мови також є безліч корисних ресурсів, які допоможуть формувати навички й уміння читання, говоріння, аудіювання та письма під час дистанційного навчання. Структуровані заняття, вправи та інтерактивні завдання пропонує сайт *DW Akademie (https://www.dw.com/)*. Мобільні додатки та ігри для самостійного вивчення німецької мови можна знайти на сайті *Goethe Institut (https://www.goethe.de/ins/ua/uk/spr/ueb.html)*. Аудіофайли на повсякденну тематику представлені на сайті *Audio Lingua (https://www.audio-lingua.eu/)*. Для вивчення граматики та збагачення словникового запасу стане у пригоді сайт *Cornelsen (https://www.cornelsen.de)*, вправи на якому представлені у форматах PDF і DOC, які можна роздрукувати та вписувати правильні відповіді. Те, наскільки здобувачі освіти оволоділи

мовою, вони зможуть самі визначити, скориставшись можливостями сайту BBC (<http://www.bbc.co.uk/languages/german>). Контроль за своїми успіхами у вивченні німецької мови сприяє підвищенню мотивації, адже здобувачі освіти можуть побачити результати своїх досягнень. Заохотити до вивчення німецької мови можна шляхом використання можливостей сайту Jungschar (<http://www.jungschar.com/index.htm>), який містить загадки, цікаві історії, музику та стане у пригоді на початковому етапі вивчення мови.

Перегляд фільмів іноземною мовою допоможе відволіктися від воєнних подій, поповнити словниковий запас актуальною лексикою або сленгом. Корисним стане ведення щоденника, у якому можна висловити свої думки й емоції від проживання дня або просто описати те, як пройшов день. Це корисно не лише для вивчення іноземної мови, а й у психологічному аспекті.

Висновки та перспективи подальших розробок. Воєнні події в Україні впливають на використання дистанційної освіти, що охоплює такі формати, як синхронний та асинхронний. У нових умовах викладачі змушені використовувати платформи електронного навчання, які дають змогу ефективно поширювати навчальні матеріали та контролювати успішність студентів. Застосування інноваційних підходів та використання освітніх технологій у навчанні англійської і німецької мов, які гарантують трансформацію в режимі реального часу, забезпечують здобувачів освіти всіма навичками та компетенціями, які дають їм змогу досягти успіху та адаптуватися до воєнного сьогодення.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробленні навчальних комплексів, актуальних для воєнного часу, для застосування на заняттях з англійської та німецької мов.

ЛІТЕРАТУРА

- Сердюк О., Леоненко М. Навчання іноземної мови в умовах воєнного стану: адаптація до нових умов. *Вебсайт Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*. URL: <http://www.soippo.edu.ua/index.php/4873-navchannya-inozemnoji-movi-v-umovakh-voennogo-stanu-adaptatsiya-donovikh-umov>
- Садковий В. Основні економічні механізми державного регулювання входження в європейський простір сучасної вищої освіти України. *Державне будівництво*. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2013_1_23
- Степанов В. Про дистанційне навчання. URL: <http://www.iatp.kharkov.ua/cat/sites/stepanov/>
- Малихін О., Ярмольчук Т. Фахова підготовка майбутніх фахівців-філологів засобами інформаційного середовища. *Суб'єктивація процесу фахової підготовки майбутнього філолога: теоретичні і практичні аспекти* : монографія : у 2 ч. / за ред. О. Малихіна. Київ : Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2017. Ч. 1. С. 202–229.
- Сімкова І. Інноваційний підхід до формування фахової компетентності у майбутніх перекладачів. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 26–27 березня 2015 р. Суми, 2015. С. 43–45.
- Pusejkina L., Rebikow W. E-Learningstrategie im Fach Germanistik: didaktische Möglichkeiten und Perspektiven des Phonetikunterrichts. *Crede Experto: транспорт, общество, образование, язык*. 2016. № 3(10). С. 217–235.
- Stangl W. Was Sie immer schon über Psychologie wissen wollten. *Arbeitsblätter zur wissenschaftlichen Psychologie*. URL: <https://arbeitsblaetter.stangl-taller.at/>
- Jurado R. Barriers to a wider Implementation of LMS in Higher Education: a Swedish case study, 2006–2011. *Eleed: E-learning and Education*. 2012. Vol. 9. URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:869324/FULLTEXT01.pdf>
- Online Lexikon für Psychologie & Pädagogik: Online-Enzyklopädie aus den Wissenschaften Psychologie und Pädagogik. URL: <https://lexikon.stangl.eu/>

REFERENCES

- Serdiuk, O., & Leonenko, M. (2022). Navchannia inozemnoi movy v umovakh voiennoho stanu: adaptatsiia do novykh umov [Learning a foreign language under martial law: adaptation to new conditions]. *Website of the Sumy Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education*. Retrieved from: <http://www.soippo.edu.ua/index.php/4873-navchannya-inozemnoji-movi-v-umovakh-voennogo-stanu-adaptatsiya-donovikh-umov> [in Ukrainian].
- Sadkovyi, V. (2013). Osnovni ekonomichni mekhanizmy derzhavnoho rehulivannia vkhodzhennia v yevropeiskyi prostir suchasnoi vyshchoi osvity Ukrainy [The main economic mechanisms of state regulation of entry into the European space of modern higher education of Ukraine]. *Derzhavne budivnytstvo – State construction*, no. 1. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2013_1_23 [in Ukrainian].
- Stepanov, V. (n.d.). Pro dystantsiine navchannia [About distance learning]. Retrieved from: <http://www.iatp.kharkov.ua/cat/sites/stepanov/> [in Ukrainian].
- Malykhin, O., & Yarmolchuk, T. (2017). Fakhova pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv-filolohiv

- zasobamy informatsiinoho seredovyshcha [Professional training of future philologist specialists by means of the information environment]. *Subiektyvatsiia protsesu fakhovoi pidhotovky maibutnoho filoloha: teoretychni i praktychni aspekty: monohrafiia* [Subjectivization of the process of professional training of the future philologist: theoretical and practical aspects: monograph] (in 2 vols.), O. Malykhin (ed.). Kyiv: National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine, vol. 1, pp. 202–229 [in Ukrainian].
5. Simkova, I. (2015). Innovatsiinyi pidkhid do formuvannia fakhovoi kompetentnosti u maibutnikh perekladachiv [An innovative approach to the formation of professional competence in future translators]. *Materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Innovatsiinyi rozvytok vyshchoi osvity: hlobalnyi ta natsionalnyi vymiry zmin"* [Proceedings of the II International scientific and practical conference "Innovative development of higher education: global and national dimensions of change"] (Sumy, March 26–27, 2015). Sumy, pp. 43–45 [in Ukrainian].
  6. Pusejkina, L., & Rebikow, W. (2016). E-Learningstrategie im Fach Germanistik: didaktische Möglichkeiten und Perspektiven des Phonetikunterrichts [E-learning strategy in the subject of German studies: didactic possibilities and perspectives of phonetics lessons]. *Crede Experto: transport, obshchestvo, obrazovanie, yazyk – Crede Experto: transport, society, education, language*, no. 3(10), pp. 217–235 [in German].
  7. Stangl, W. (n.d.). Was Sie immer schon über Psychologie wissen wollten. Arbeitsblätter zur wissenschaftlichen Psychologie [Everything you always wanted to know about psychology. Scientific Psychology Worksheets]. Retrieved from: <https://arbeitsblaetter.stangl-taller.at/> [in German].
  8. Jurado, R. (2012). Barriers to a wider Implementation of LMS in Higher Education: a Swedish case study, 2006–2011. *Eleed: E-learning and Education*, vol. 9. Retrieved from: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:869324/FULLTEXT01.pdf> [in English].
  9. N.a. (n.d.). Online Lexikon für Psychologie & Pädagogik: Online-Enzyklopädie aus den Wissenschaften Psychologie und Pädagogik [Online encyclopedia for psychology and pedagogy: Online encyclopedia from the sciences of psychology and pedagogy]. Retrieved from: <https://lexikon.stangl.eu/> [in German].

ТЕРМІНИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОГО СПРЯМУВАННЯ: ТИПОЛОГІЯ ТА ФУНКЦІЯ

Гриців Н. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри прикладної лінгвістики
Національний університет «Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів, Україна
orcid.org/0000-0001-6660-7161
nataliia.m.hrytsiv@lpnu.ua*

Сабан О. В.

*асистент кафедри прикладної лінгвістики
Національний університет «Львівська політехніка»
вул. С. Бандери, 12, Львів, Україна
orcid.org/0000-0003-2343-3135
olesia.v.saban@lpnu.ua*

Синдега Р. Є.

*старший викладач кафедри прикладної лінгвістики
Національний університет «Львівська політехніка»
вул. С. Бандери, 12, Львів, Україна
orcid.org/0000-0002-7356-3678
syndega.roksolana@gmail.com*

Ключові слова:

перекладознавство, науково-технічний переклад, термін, структурно-семантичний метод, лексико-тематичний тип, компонентний аналіз, репрезентація, трансфер.

Серед питань, які цікавлять сучасних перекладознавців – термінологічні проблеми перекладу та концептуалізація терміносистеми як ресурсу і результату спеціалізованих знань. Звідси – наукову розвідку присвячено дослідженню термінів перекладознавчого спрямування та їхніх функцій. Натепер англо-українська терміносистема перекладознавчого орієнтуру обумовлює потребу в упорядкуванні термінологічних одиниць. Власне, така необхідність мотивована з'явою однієї з перших комплексних спроб впровадження фахової метамови перекладної лексики та термінології; мовимо про Енциклопедію перекладознавства : у 4 т. (за ред. Іва Гамб'є та Люка ван Дорслара; за заг. ред. О. А. Кальниченка та Л. М. Черноватого). Намір статті – визначити та проаналізувати структурно-семантичні та лексико-тематичні трансформації, спрямовані на системно-впорядкований огляд перекладознавчих термінів. У межах розвідки окреслено поняття терміна й досліджено його основоположні властивості; описано теоретичне підґрунтя лексико-семантичних перекладацьких трансформацій з позиції репрезентативної та трансферної функції; здійснено перекладознавчий аналіз термінологічних одиниць, з увагою до аналізу лексико-тематичної передачі спеціалізованої лексики, дотичної до галузі перекладознавства. Докладно оглянуто структурну складову аналізованих терміносполук. Окрему увагу приділено лексико-семантичним групам, таким як: найменування типів перекладу, найменування осіб, найменування підходів до перекладу, найменування загальних понять процесу перекладу. Використано такі дослідницькі методи й прийоми: аналіз, який полягає в розчленуванні предмета

дослідження на складові з метою їх вичерпного вивчення; синтез, основою якого слугує об'єднання попередньо розчленованих компонентів у єдине ціле; описовий метод, зміст якого – інвентаризація, систематизація та надання повного й точного опису мовних одиниць; вибіркового метод, що полягає в дослідженні загальних властивостей сукупності на основі вивчення особливостей об'єктів, узятих на вибірку; перекладознавчий аналіз для зіставлення англійськомовних термінів та їх українськомовних відповідників. Результати розвідки лише окреслюють аспекти, що потребують подальшого дослідження. Зокрема, увага до контексту та укладання двомовного електронного глосарію стане подальшим кроком дослідження.

TRANSLATION STUDIES ORIENTED TERMS: TYPOLOGY AND FUNCTIONS

Hrytsiv N. M.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Postdoctoral Student at the Department of Applied Linguistics
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6660-7161
nataliia.m.hrytsiv@lpnu.ua*

Saban O. V.

*English Lecturer at the Department of Applied Linguistics
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2343-3135
olesia.v.saban@lpnu.ua*

Syndeha R. Ye.

*Senior Lecturer at the Department of Applied Linguistics
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-7356-3678
syndega.roksolana@gmail.com*

Key words: *translation studies, scientific and technical translation, term, structural-semantic method, lexical-thematic type, componential analysis, representation.*

Among the issues of interest for modern translation studies scholars are the terminological problems of translation and the conceptualization of the term system as a resource and a result of specialized knowledge representation. Hence, the current research is dedicated to the study of the terms from the sphere of translation studies, as well as their functions. Currently, the Anglo-Ukrainian terminological system of the translation studies perspective determines the need to systematize terminological units. Besides, this necessity is motivated by the appearance of one of the first comprehensive attempts to introduce a professional metalanguage of translational glossary and terminology; namely the Encyclopedia of Translation Studies: in 4 volumes (edited by Yves Gambier and Luc van Doorslaer; mediated by O. A. Kalnichenko and L. M. Chernovaty). The purpose of the article is to identify and analyze structural-semantic and lexical-thematic transformations aimed at a systematic and organized review of translation terms. Within the framework of exploration, the concept of the term is outlined and its fundamental properties are investigated; the theoretical basis of lexical-semantic translation

transformations from the position of representative and transfer function is described; a translation analysis of terminological units was carried out, with attention to the analysis of the lexical-thematic transfer of specialized terminology related to the field of translation studies. The structural component of the analyzed term compounds is examined in detail. Particular attention is paid to lexical-semantic groups: names of types of translation, names of persons, names of approaches to translation, names of general concepts of the translation process. The following research methods and techniques were used: analysis, which consists in dismembering the subject of research into components with the aim of their comprehensive study; synthesis, the basis of which is the unification of previously dismembered components into a single whole; descriptive method, the content of which is inventory, systematization and provision of a complete and accurate description of language units; the sampling method, which consists in the study of the general properties of the chosen corpora based on the study of the features of the sampled objects; translation analysis to compare English terms and their Ukrainian equivalents. The results of the study only outline aspects that require further investigation. In particular, attention to the context and compilation of a bilingual electronic glossary will be a further step of the research.

Постановка проблеми. З моменту становлення термінознавство як наука про вивчення термінів стало невід'ємною частиною системи аналізу поповнення словникового запасу мови, зокрема спеціалізованої лексики. Рівень розвитку в окремій галузі, а також здатність мови виражати нові наукові поняття можна продемонструвати багатством і повнотою термінології, яка обслуговує цю галузь. Ця тематика є важливою в теорії та практиці перекладу через посилення науково-технічних контактів з англomовним світом і активізацією роботи з перекладу англійських науково-технічних текстів українською мовою.

Питання перекладу термінології завжди займало особливе місце в перекладознавстві. Оскільки кількість термінологічних одиниць збільшується, то виникає необхідність укладати нові термінологічні словники, а важливим етапом при укладанні таких словників – є переклад термінів. Невирішеною частиною цього питання залишається підбір правильного способу перекладу термінів, враховуючи їхні структурні, семантичні та лексичні особливості.

Переклад науково-технічних текстів має свої особливості. Тому часто необхідно проводити аналіз тексту та вивчати функційний стиль науково-технічної мови, що сприяє успішному виконанню перекладу. Також у процесі перекладу варто враховувати сучасні вимоги до обраного виду перекладу, оскільки важливо передати не лише форму лексичної одиниці оригінального тексту, а і якомога точніше відтворити зміст поняття. Доречність, точність і релевантність перекладу наукового тексту значною мірою залежать від правильного визначення та розуміння перекладачем галузевої термінології, синтаксичної будови

та структури речень, тощо. На думку Пія тен Хакена, професора і завідувача кафедри перекладознавства в Університеті Леопольда Франценса в Інсбруку, «розуміння того, що технічний переклад є цікавою сферою теоретичних досліджень, лише повільно з'являється. Для багатьох перекладачів цієї сфери, робота з термінами є важливою складовою їхньої професії» [1, с. 251].

Вирішенню питань перекладу текстів науково-технічного спрямування в цілому та термінології зокрема присвячені наукові розвідки, що пропонують комплексне бачення науково-технічного стилю із виділенням ознак, характерних для цього стилю [2], критичним аналізом теорій термінології [3], оглядом її соціально-політичних та технічних аспектів [4], тощо.

Спонукою до вивчення різних аспектів перекладу термінів є виклики часу, які породжують неугавний інтерес сучасних перекладознавців. Так, О. Павлова виділяє основні класи і підкласи номінативних одиниць спеціальної лексики, окреслюючи схожість та відмінність характерних ознак [5]. Зі свого боку, М. Садовська виділяє ключові властивості термінологічних лексем та проводить порівняльний аналіз підкласів термінів [6]. Д. Щипачова окреслює окремі аспекти лексичних проблем науково-технічного перекладу, з-поміж яких особливих труднощів додає переклад стилістично забарвленої лексики, як-от метафор чи метонімії [7], а І. Шилінська [8] та О. Овадюк [9] акцентують увагу на труднощах, які викликають граматичні особливості текстів науково-технічного спрямування. Дж. Бірн презентує огляд різних типів наукової документації, а також висвітлює розмаїття проблем перекладу текстів з науково-технічної тематики та представ-

ляє низку стратегій для їх вирішення [10]. Зі свого боку, М. Крейн-Кюле розглядає питання еквівалентності у перекладі [11], а С. Бабяк та Н. Гриців виділяють низку лексико-семантичних трансформацій, які допомагають впоратися із проблемами перекладу науково-технічного тексту з англійської на українську мову [12]. Ці та інші праці допомагають визначити особливості окремих аспектів та пропонують шляхи подолання труднощів перекладу науково-технічної літератури, який, зокрема, включає в себе переклад термінів.

Мета і завдання статті полягає в тому, щоб відповідно до сучасних наукових принципів провести аналіз структурних та семантичних особливостей термінологічної лексики перекладознавчого спрямування, які, своєю чергою, визначають вибір способу перекладу цих термінів з англійської мови українською.

Об'єктом дослідження слугують науково-технічні терміни перекладознавчого спрямування.

Предмет дослідження – структурні та семантичні особливості англійських термінів перекладознавчої тематики.

Матеріалом дослідження слугує вибірка з сотні англійських науково-технічних термінів перекладознавчого спрямування, відібраних зі статей «Енциклопедії перекладознавства» [13] та їхні відповідники українською мовою [14].

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових праць перекладознавчого спрямування, дає чітке розуміння того, що у наш час існує необхідність формування національної термінології, укладання термінологічних словників, а також правильного відтворення запозичених термінів українською мовою та їх належного використання. Беручи до уваги той факт, що протягом століть українську мову намагалися витіснити та обмежити, а то і взагалі заборонити – формування власне української термінології в Україні також відбувалося повільно, що унеможливило становлення науково-технічної, природничої, гуманітарної та інших терміносистем. Тому, як влучно зазначив Олександр Пономарів, «тепер настав час нормалізувати зросійщену українську термінологію, зробити її по-справжньому українською» [15, с. 23].

Серед актуальних проблем, які стоять перед термінознавцями в Україні, Л. Білозерська, Н. Возненко та С. Радецька виділяють: проблему упорядкування існуючої науково-технічної термінології, проблему спадщини, проблему запозичень, проблему перекладу термінів, словотворчу проблему, правописну проблему, проблему транслітерації, проблему культури наукової мови [16, с. 14].

Термін «як єдність поняття і назви» є предметом вивчення термінознавства [17]. Як відомо, слово «термін» походить від латинського

«terminus». У Середньовіччя це слово набуло значення «визначення, позначення», а в давньофранцузькій мові «terme» мало значення «слово». Той факт, що «думки перекладачів, термінознавців та лінгвістів розходяться щодо того, що слід вважати термінами» [1, с. 251], додає труднощів у роботі із ними.

Українські мовознавці зробили вагомий внесок у вивчення термінологічної лексики та її місця у лексичній системі української мови. Зокрема, В. Карабан запропонував таку дефініцію поняття «термін»: «мовний знак, що репрезентує поняття спеціальної, професійної галузі науки або техніки» [18, с. 315]. З. Мацюк та Н. Станкевич характеризують «термін» як «слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття певної галузі науки, культури, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя» [19, с.131]. Згідно з тлумаченням Е. Скороходька, «термін – це слово чи усталене словосполучення, яке виражає спеціальне поняття науки, техніки або іншої галузі людської діяльності та має дефініцію, яка розкриває ті ознаки цього поняття, що є релевантними саме для цієї галузі» [20, с. 7]. У Вакуленка знаходимо, що «термін (від грец. *τέρμα* «кінець, межа») – це одиниця лексичного рівня (слово або словосполучення), яка позначає певне поняття у відповідній галузі людської діяльності, утворює функціонально-тематичний клас галузевої лексики і є органічним (системним чи позасистемним) елементом термінологічного фонду» [21, с. 47]. Наведені дефініції демонструють діапазон тлумачень поняття «термін» науковцями, що акцентують увагу на природі та функціях терміну в процесі комунікації загалом, та в процесі перекладу зокрема. Важливо зауважити те, що такі дефініції формувалися впродовж років, а тому можуть залежати від певного контексту чи області спеціалізації. Очевидним є те, що серед науковців досі немає узгодженого тлумачення поняття «термін», що може свідчити про труднощі, які виникають у процесі перекладу термінологічної лексики.

Похідним поняттям терміну є «терміноїд». У термінології існують проблеми розмежування термінів та терміноїдів. Терміноїди кваліфікують у лінгвістиці по-різному. Це поняття, які ще не стали термінами або не мають властивостей притаманних термінам. Терміноїди – спеціальні слова, що називають так звані натуральні поняття, тобто ті, що недостатньо сформовані, їх неоднозначно розуміють, і вони не мають чітких меж і дефініцій. Тому терміноїди не мають таких термінологічних властивостей, як точність значення, контекстуальна незалежність й усталений характер, хоча й іменують поняття. До того ж терміноїди часто відносять до іншого прошарку лексики – професіоналізмів, оскільки терміноїди слід

розглядати, як не повністю сформовані поняття з варіюванням зовнішньої форми та значення.

Для того, аби визначити різницю між терміноідами та термінами, потрібно насамперед визначити та проаналізувати ознаки цих лексичних одиниць. З. Мацюк та Н. Станкевич виділяють низку ознак, притаманних поняттю «термін»: належність до певної термінологічної системи, наявність дефініції (визначення), однозначність в межах однієї терміносистеми, точність, стилістична нейтральність, відсутність синонімів та омонімів у межах однієї терміносистеми та відсутність експресивності, образності, суб'єктивно-оцінних відтінків [19 с. 132]. Е. Скороходько характерними ознаками термінів вважає: співвіднесеність зі спеціальним поняттям; відтворюваність; наявність дефініції, яка вміщує термін у відповідну термінологічну систему [20 с. 7]. У свою чергу, Д. Фурт та Л. Дмитрук до основних ознак терміну відносять: системність, наявність дефініції, точність, стислість, однозначність, незалежність від контексту, відсутність синонімів, відповідність правилам і нормам певної мови, експресивну нейтральність та милозвучність [22, с. 20]. Беручи до уваги семантичні ознаки, ми можемо виділити такі ознаки терміну як прагнення до моносемії, тобто, до однозначності, точність значення, наявність дефініції, повнозначність, а також відсутність синонімів, у той час, коли терміноіди мають неточне значення та синоніми. Щодо структурних особливостей термінів, то вони є системними одиницями, а терміноіди функціонують незалежно від системи. А от щодо спільних ознак, то терміноіди, як і терміни, мають дефініції (короткі або розгорнуті). До того ж терміноіди зазвичай є синонімами чи дублетами термінів, терміноіди мають ті ж джерела поповнення і утворюються так само, як і терміни.

Слід також зауважити, що терміни, які ще не зафіксовані у словнику або у переліку новітніх авторських термінів, подаються в лапках за умови, якщо це є авторське новоутворення чи неологізм, якщо це метафора, або якщо це запозичення з іншою терміносистеми.

Окрім перелічених вище, труднощі перекладу термінологічних одиниць галузевих термінологічних систем можна згрупувати в кілька основних категорій:

1. Технічна складність: системи галузевої термінології можуть бути високотехнічними та спеціалізованими, що ускладнює пошук еквівалентних термінів іншими мовами.

2. Відсутність стандартизації: використання галузевої термінології може відрізнятися в різних країнах і регіонах, що ускладнює пошук стандартизованої термінології різними мовами.

3. Неоднозначність: деякі галузеві терміни можуть мати кілька значень, що ускладнює вибір відповідного способу перекладу.

4. Багатомовність: використання кількох мов в одній галузі може створити труднощі в пошуку еквівалентів між мовами, особливо якщо ці мови мають різні граматичні структури.

5. Культурні відмінності: культурні відмінності можуть вплинути на розуміння та тлумачення галузевої термінології.

6. Можливість перекладу: деякі галузеві терміни можуть не мати відповідників іншими мовами.

7. Відслідковування галузевих змін: швидкі темпи технологічного прогресу та інновацій у галузях можуть призвести до швидких змін у термінології, через що перекладачам буде складно залишатися в курсі подій.

Безумовно, такий перелік проблем, з якими можуть зіштовхуватися перекладачі, вимагає певних умінь та навичок і часто потребує консультації з фахівцями.

З урахуванням того, що сучасна українська літературна мова містить широкий спектр термінів, які розкривають усю глибину знань, що існують у суспільстві та примножуються шаленими темпами щодня, мовознавцями запропоновано численні класифікації термінологічної лексики. Основою таких класифікацій є семантичні, структурні, ортологічні, функційні, стилістичні та інші аспекти термінологічних одиниць. Вони також відіграють вагомий роль у процесі перекладу термінів, зокрема з англійської на українську мову.

Структурно-семантичний аналіз може передбачати визначення чи формування тематичних груп термінів, джерела формування термінології, аналіз словотвірних моделей, що закладені в основі побудови термінів, структури і структурно-граматичних особливостей термінів, тощо. Такий аналіз дає можливість виокремити домінуючі та продуктивні засоби термінологічної номінації, що також допоможе підібрати оптимальний варіант їх перекладу.

За своєю структурою, терміни поділяють на однокомпонентні та багатоконпонентні. Одноконпонентні одиниці зустрічаються як серед термінів, так і серед терміноідів, а багатоконпонентні – лише серед термінів. З-поміж типових моделей, згідно яких побудовані багатоконпонентні терміни, виділяють N_1+N_2 , $(N+Part I)+N$, $(N+Part II)+N$, $(Adj+Part I)+N$, тощо [7]. В. Карабан дає детальний опис таких моделей, а також пропонує різні способи перекладу термінів, зважаючи на їх особливості та морфологічну структуру. Є багато підходів до перекладу термінів такого типу. Зважаючи на це, існує низка основних положень, які потрібно враховувати у процесі перекладу. Так,

спершу необхідно визначити означуваний та означувальний елемент. Візьмемо до прикладу *remote interpreting*. В цьому випадку означуваним словом буде *interpreting*, а означувальним – *remote*. Варто сказати, що означуваним компонентом може виступати як одне слово, так і декілька.

Семантичний аналіз термінів забезпечує максимально повне відтворення значення вихідної одиниці у її відповіднику українською мовою, оскільки для того, щоб перекласти термін, потрібно добре розуміти його значення. У цьому контексті пригадуються положення семантичної теорії перекладу, згідно з якою «припускається, що процес перекладу може здійснюватися у два етапи. На першому етапі перекладач визначає семний склад відрізка оригіналу та вирішує, які із встановлених ним сем є релевантними, тобто суттєвими або важливими для здійснення міжмовного спілкування, отже, мають обов'язково бути відтворені у перекладі. На другому етапі підбираються одиниці, до значення яких входить максимальна кількість релевантних сем оригіналу. Тобто ступінь близькості перекладу до оригіналу (ступінь еквівалентності) визначається кількістю спільних сем» [23, с. 73].

Для вирішення проблеми перекладу термінів, що викликають труднощі, Марсель Телен, керівник Школи письмового та усного перекладу Університету прикладних наук Зюйд у Маастрихті (Нідерланди), пропонує використовувати дві моделі для ідентифікації значення у поєднанні із базовими етапами перекладу, які включають пошук значення проблемної одиниці у одно- та двомовному словниках, порівняння та аналіз поданої інформації, вибір одного еквіваленту з двомовного словника, використання цього еквіваленту для перекладу проблемної одиниці, перевірка того, чи обраний еквівалент вписується в текст цільовою мовою [24, с. 278]. Перша – модель компонентного аналізу, який передбачає пошук значення проблемної одиниці у словнику (визначення, синонімів, додаткової інформації щодо особливостей вживання, етимології, написання, прикладів уживання, тощо) та аналіз контексту, у якому її вжито у тексті. Також, як альтернативу, науковець подає модель аналізу з використанням структур, схожих на лексичну систему (Lexical-System-like Structures). Перевагою цієї моделі є те, що такі структури «наповнені» <...> елементами, взятими з реальних контекстів» [24, с. 286].

За результатами семантичного аналізу термінів з вибірки їх доречно поділити на 4 лексико-семантичні групи:

Найменування типів перекладу: *legal translation* – юридичний переклад, *computer-aided translation* – автоматизований переклад, *self-translation* – автопереклад, *audiovisual*

translation – аудіовізуальний переклад, *conference interpreting* – конференц-переклад, *consecutive interpreting* – послідовний усний переклад, *bible translation* – біблійний переклад, *institutional translation* – інституційний переклад, *dubbing* – дублювання, *literary translation* – художній переклад.

Найменування осіб: *volunteer translators* – перекладачі-волонтери, *natural translator* – природний перекладач, *natural interpreter* – природний тлумач.

Найменування підходів до перекладу: *ethnographic approaches* – етнографічні підходи, *cognitive approaches* – когнітивні підходи, *cultural approaches* – культуроорієнтовані підходи, *functionalist approaches* – функціоналістські підходи.

Найменування загальних понять процесу перекладу: *cultural context adaptation* – адаптація контексту культури, *adequacy* – адекватність, *allusion* – алюзія, *realia* – реалії, *revision* – редагування, *verbal reporting* – вербальне пояснення, *translation process* – процес перекладу.

Стало очевидним, що «найменування типів перекладу» є найчисельнішою лексико-семантичною групою.

Структурні та семантичні характеристики лексичної одиниці (план вираження та план змісту) тісно пов'язані. Серед термінів перекладознавчого спрямування найчастіше зустрічалися термінологічні одиниці з такою структурою:

Прикметник + іменник (Adj+N1): *semantic model* – семантична модель, *remote interpreting* – опосередкований усний переклад, *intra-lingual transfer* – внутрішньомовний перенос, *covert translation* – закритий переклад, *recreative translation* – відтворювальний переклад. Слід зауважити, що у більшості випадків ця структура зберігається при перекладі на українську мову.

Прикметник + іменник + іменник (Adj+N1+N2): *simultaneous conference interpreting* – синхронний конференц-переклад.

Іменник + іменник (+ іменник) (N1+N2(+N3)): *Translation Studies* – перекладознавство, *translation process* – процес перекладу, *translation act* – акт перекладу.

Аналізована вибірка також містить складні терміни з прийменниками типу: N1+of+N2. Наприклад, *laws of translation* – закони перекладу, *norms of translation* – норми перекладу, *unit of translation* – одиниця перекладу, *sociology of translation* – соціологія перекладу, *status of translators* – статус письмових перекладачів, *status of interpreters* – статус усних перекладачів.

Висновки і перспективи подальших розробок. Підсумовуючи, за результатами розгляду та оцінки структурних особливостей термінів пере-

кладознавчого спрямування, виявлено низку їхніх особливостей. Передусім, більшість терміноодиниць утворено за структурним типом «Прикметник + Іменник» (30). Загалом модель «Прикметник + Іменник + Іменник» зустрічається 6 разів, а «Іменник + Іменник (+ Іменник)» – 24 рази. Також можна зробити висновок, що певне слово при перекладі може виконувати як функцію іменника, так і прикметника. Наприклад, «translation» вжито в ролі прикметника у *translation universal* (перекладацька універсалія) та в ролі іменника у *recreative translation* (відтворювальний переклад).

Результати розвідки лише окреслюють аспекти, що потребують подальшого дослідження. Зокрема, увага до контексту та укладання двомовного електронного глосарію стане подальшим кроком дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Hacken P. Terms in Three Perspectives. *Translation and meaning, Part 9* : Proceedings of the Łódź Session of the 5-th International Maastricht-Łódź Duo Colloquium on “Translation and “Meaning”, Łódź, 16–19 September 2010. 2013. P. 251–259.
2. Herman M. Technical translation style: clarity, concision, correctness. *Scientific and technical translation* / Ed. by S. E. Wright, L. D. Wright. J Amsterdam. Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1993. P. 11–19.
3. Faber P. The cognitive shift in terminology and specialized translation. *Monografias de Traducción e Interpretación, MonTI. 1*. 2009. P. 107–134.
4. Cabré T. M. *Terminology: Theory, methods and applications*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. Translated version of M. Teresa Cabré. *La terminologia. La teoria, els mètodes, les aplicacions*. Barcelona : Empúries, 1999. 247 p.
5. Павлова О. Терміни, професіоналізми і номенклатурні знаки (до проблеми класифікації спеціальної лексики). *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2008. № 620. С. 49–54.
6. Sadvovska M. I. Peculiarities of term subclasses. *Вісник НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського»*. Серія: Філологія. Педагогіка. Київ, 2015. Вип. 5. С. 133–139.
7. Shchurachova D. S. Lexical-stylistic transformations in the English-Ukrainian scientific and technical translation. *Вісник МДУ*. Маріуполь : Принт-Сервіс, 2018. Вип. 18. С. 349–354.
8. Шилінська І.Ф. Лексико-граматичні особливості перекладу науково-технічних текстів. *Науковий вісник ЧНУ ім. Ю. Федьковича: зб. наук. праць. Серія: германська філологія*. Чернівці, 2014. Вип. 692–693. С. 321–324.
9. Овадюк О.В. Лексичні та граматичні особливості перекладу науково-технічних текстів. *Науковий вісник каф. ЮНЕСКО КНЛУ: зб. наук. праць. Серія: філологія, педагогіка, психологія*. Київ, 2000. Вип. 24. С. 107–111.
10. Byrne Jo. *Scientific and technical translation explained: a nuts and bolts guide for beginners*. New York : Routledge, 2014. 230 p.
11. Krein-Kühle M. *Equivalence in scientific and technical translation: a text-in-context-based study*. Salford : ESRI, 2003. 382 p.
12. Бабяк С., Гриців Н. Дослідження лексико-семантичних трансформацій в англо-українському науково-технічному перекладі (на основі статті Б. Дефранка та К. Плеветса “OVER-UH-LOAD, FILLED PAUSES IN COMPOUNDS AS A SIGNAL OF COGNITIVE LOAD”). *Philological science and education: transformation and development vectors : collective monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2021. P. 18–58.
13. Gambier Y., Doorslaer L. V. *Handbook of translation studies*. Amsterdam : John Benjamins Pub. Co., 2010.
14. *Енциклопедія перекладознавства: у 4 т.: пер. з англ. / за ред.: І. Гамб'є та Л. Дорслара ; за заг. ред.: О. А. Кальниченка та Л. М. Черноватого*. Вінниця : Нова кн., 2020. 280 с.
15. Пономарів О. *Культура слова: Мовностилістичні поради*. Київ : Либідь, 2001. 240 с.
16. Білозерська Л.П., Возненко Н.В., Радецька С.В. *Термінологія та переклад : навч. посіб. для студентів філол. напряму підготовки*. Вінниця : Нова кн., 2010. 232 с.
17. Кияк Т.Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. С. 104–108. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1545/1/84.pdf> (дата звернення: 17.02.2023).
18. Карабан В.І. *Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми*. Вінниця : Нова кн., 2004. 576 с.
19. Мацюк З., Станкевич Н. *Українська мова професійного спілкування : навч. посіб.* Київ : Каравела, 2005. 352 с.
20. Скороходько Е. Ф. *Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу) : монографія*. Київ : Логос, 2006. 286 с.
21. Вакуленко М.О. *Синтез дескриптивного та прескриптивного підходів у сучасній кодифікації українського наукового термінолексикону : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.21*. Київ, 2020.

432 с. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.26/Vakulenko_-_d.pdf (дата звернення: 09.02.2023).

22. Фурт Д.В., Дмитрук Л.А. Термінологія : навч. посіб. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2020. 172 с.
  23. Ребрій О.В. Вступ до перекладознавства : конспект лекцій для студентів освіт.-кваліфікац. рів. «Бакалавр» ф-ту інозем. мов. Харків : Вид-во ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. 116 с.
  24. Thelen M. Methods for problem solving in translation and terminology: componential analysis vs. Lexical-system-like structures. *Translation and meaning, Part 9* : Proceedings of the Łódź Session of the 5-th International Maastricht-Łódź Duo Colloquium on “Translation and “Meaning”, Łódź, 16–19 September 2010. 2013. P. 277–289.
- REFERENCES**
1. Hacken, P. (2013). Terms in three perspectives. *Translation and meaning, part 9* : Proceedings of the Łódź session of the 5-th international maastricht-Łódź duo colloquium on “translation and “meaning”, Łódź, 16–19 September 2010, 251–259.
  2. Herman, M. (1993). Technical translation style: Clarity, concision, correctness. *Scientific and Technical Translation*, 11–18.
  3. Faber Benítez, P. (2009). The cognitive shift in terminology and specialized translation. *MonTI. Monografías De Traducción E Interpretación*, (1), 107–134.
  4. Cabré, T. M. (1999). *Terminology: Theory, methods and applications*. John Benjamins. Translated version of M. Teresa Cabré. *La terminología. La teoría, els mètodes, les aplicacions*. Empúries.
  5. Pavlova, O. (2008). Термины, професіоналізми і номенклатурні знаки (до проблеми класифікації спеціальної лексики). [Terms, professionalism, and nomenclature signs (to the problem of classification of special vocabulary)]. *Visnyk Nats. un-tu «Lvivska politekhnika»*. Seriya «Problemy ukrainskoi terminologii», (620), 49–54.
  6. Sadvovska, M. I. (2015). Peculiarities of term subclasses. *Visnyk NTUU «KPI im. I. Sikorskoho»*. Seriya: Filolohiia. Pedagogika, (5), 133–139.
  7. Shchypachova, D. S. (2018). Lexical-stylistic transformations in the English-Ukrainian scientific and technical translation. *Visnyk MDU*, (18), 349–354.
  8. Shylinska I. F. (2014). Leksyko-hramatychni osoblyvosti perekladu naukovo-tekhnichnykh tekstiv. [Lexical and grammatical peculiarities of translation of scientific and technical texts]. *Naukovyi visnyk ChNU im. Yu. Fedkovycha: zb. nauk. prats. Seriya: hermanska filolohiia*, (692–693), 321–324.
  9. Ovadiuk, O. V. (2000). Leksychni ta hramatychni osoblyvosti perekladu naukovo-tekhnichnykh tekstiv. [Lexical and grammatical features of translation of scientific and technical texts]. *Naukovyi visnyk kaf. YuNESKO KNLU: Zb. nauk. prats. Seriya: Filolohiia, pedagogika, psykholohiia*, (24), 107–111.
  10. Byrne, J. (2014). *Scientific and technical translation explained: A nuts and bolts guide for beginners*. Routledge.
  11. Krein-Kühle, M. (2003). *Equivalence in scientific and technical translation: A text-in-context-based study*. ESRI.
  12. Babiak, S., & Hrytsiv, N. (2021). Doslidzhennia leksyko-semantychnykh transformatsii v anhlo-ukrainskomu naukovo-tekhnichnomu perekladі (na osnovi statti B. Defranka ta K. Plevetsa “OVER-UH-LOAD, FILLED PAUSES IN COMPOUNDS AS A SIGNAL OF COGNITIVE LOAD”). [Study of lexico-semantic transformations in the English-Ukrainian scientific and technical translation (Case of the paper “Over-uh-load, filled pauses in compounds as a signal of cognitive load” by b. Defrancq and k. Plevoets)]. *Philological science and education: Transformation and development vectors* : Collective monograph (pp. 18–58). Baltija Publishing.
  13. Gambier, Y., Doorslaer, L. V. (2010). *Handbook of translation studies*. John Benjamins Pub. Co.
  14. Gambie, I., Dorslara, L., Kalnychenska, O. A., & Chernovatoho, L. M. (Ed.). (2020). *Entsyklopediia perekladoznavstva: U 4 t.: Per. z anhli.* [Encyclopedia of translation studies: in 4 volumes: trans. from English]. Nova knyha.
  15. Ponomariv, O. (2001). *Kultura slova: Movnostylistychni porady*. [Word culture: Advice on language and style]. Lybid.
  16. Bilozerska, L. P., Voznenko, N. V., & Radetska, S. V. (2010). *Terminolohiia ta pereklad* : Navch. posib. dlia studentiv filol. napriamu pidhotovky. [Terminology and Translation]. Nova knyha.
  17. Kyiak, T. R. (2007). Funktsii ta pereklad terminiv u fakhovykh tekstakh. [Functions and translation of terms in professional texts]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 104–108. <http://eprints.zu.edu.ua/1545/1/84.pdf> (accessed: 17.02.2023).
  18. Karaban, V. I. (2004). *Pereklad anhliiskoi naukovoї i tekhnichnoi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy*. [Translation of English scientific and technical literature. Grammatical difficulties, lexical, terminological, and genre-stylistic problems]. Nova knyha.
  19. Matsiuk, Z., & Stankevych, N. (2005). *Ukrainska mova profesiinoho spilkuvannia* : Navch. posib. [Ukrainian for specific purposes]. Karavela.

20. Skorokhodko, E. F. (2006). *Termin u naukovomu teksti (do stvorennia terminotsentrychnoi teorii naukovooho dyskursu)*: Monohrafiia. [A term in a scientific text (dedicated to the emergence of the term-centric theory of scientific discourse)]. Lohos.
21. Vakulenko, M. O. (2020). *Syntezy deskryptyvnoho ta preskryptyvnoho pidkhodiv u suchasnykh kodyfikatsii ukrainskoho naukovooho terminoleksykonu*: Dys. ... d-ra filol. nauk : 10.02.21. [Synthesis of Descriptive and Prescriptive Approaches in the Modern Codification of the Ukrainian Scientific Term Lexicon. Dissertation for the Degree of Doctor of Philology. Specialty 10.02.21]. https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.26/Vakulenko_-_d.pdf
22. Furt, D. V., & Dmytruk, L. A. (2020). *Terminolohiia* : Navch. posib. [Terminology]. DonNUET.
23. Rebrii, O. V. (2016). *Vstup do perekladoznavstva* : Konspekt leksii dlia studentiv osvity. kvalifikats. riv. «bakalavr» f-tu inozem. mov. [Introduction to Translation Studies]. Vyd-vo KhNU im. V. N. Karazina.
24. Thelen, M. (2013). Methods for problem solving in translation and terminology: Componential analysis vs. Lexical-system-like structures. *Translation and meaning, part 9* : Proceedings of the łódź session of the 5-th international maastricht-łódź duo colloquium on “translation and “meaning”, łódź, 16–19 September 2010, 277–289.

ДИСКУРСИВНІ ПАРАМЕТРИ ПИСЬМЕННИЦЬКИХ ЩОДЕННИКІВ

Дейна Л. В.

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української мови
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
вул. Остроградського, 2, Полтава, Україна
orcid.org/0000-0003-1593-1337
dlv2014@ukr.net*

Ключові слова:

*автокомунікація, буттєвий
дискурс, мовна особистість
автора, образ автора,
персональний дискурс,
щоденниковий дискурс.*

У статті докладно проаналізовано тексти щоденників українських письменників у вимірі дискурсивних особливостей. Пропонована наукова праця є спробою конкретизувати та узагальнити ті прагматично релевантні параметри, що якісно вирізняють діаріуші майстрів слова з-поміж інших мемуарно-художніх творів. З'ясовано, що всі дискурсивні риси письменницьких щоденників прямо чи опосередковано підпорядковані антропоцентричній специфіці жанру, оскільки стрижнем і своєрідним фільтром процесу нарації завжди є особа автора. Сфокусовано увагу на докладній характеристиці комунікативної ситуації в щоденниковому дискурсі українських письменників, яка найчастіше набуває репрезентації у форматі «Я – Я», рідше – «Я – ВІН». Під час такої автокомунікації чітко виявляється оцінний компонент досліджуваного дискурсу, який доволі чітко виступає в комплекс аксіологічних кіл, спроектованих на «Я-образ» автора діаріуша («Я митець», «Я громадянин», «Я особистість», «Я з-поміж людей», «Я довкілля»). Простежено закономірності репрезентації в щоденникових записах темпоральних образів минулого, теперішнього й майбутнього, що безпосередньо детермінують інтра- та екстралінгвальну площину дискурсу письменницького діаріуша. До того ж найбільшої рефлексії з них зазнає образ теперішнього, адже автор майже завжди перебуває всередині описуваних подій. Окрему увагу звернено на з'ясування місця щоденників майстрів слова в класифікаційній парадигмі дискурсів. Спираючись на соціолінгвістичну типологію, яка передбачає поділ дискурсів на персональні та інституційні, діаріуші зараховуємо до першої групи, оскільки саме в них оповідач постає як унікальна особистість зі строкатим внутрішнім світом. Письменницькі щоденники набувають обрисів обох типів буттєвого різновиду персонального дискурсу: прямого, який поділяється на змістовий прорив та змістовий перехід, та опосередкованого. Наголошено на тому, що жоден діарійний дискурс не є репрезентацією якогось конкретного класифікаційного різновиду в чистому вигляді, зазвичай він є компіляцією кількох, один з яких має явні домінуючі ознаки.

DISCURSIVE PARAMETERS OF THE WRITERS' DIARIES

Deina L. V.

*Candidate of Philological Sciences,
Assistant Professor at the Department of Ukrainian Language
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University
Ostrogradskogo str., 2, Poltava, Ukraine
orcid.org/0000-0003-1593-1337
dlv2014@ukr.net*

Key words: *intrapersonal communication, essential discourse, linguistic personality of the author, image of the author, personal discourse, diary discourse.*

The article deals with detailed textual analysis of Ukrainian writers' diaries in the aspect of discursive features. The proposed scientific research is an approach to specify and generalize those pragmatically relevant parameters, which qualitatively distinguish the diaries of masters of the word from other memoir-artistic works. It has been found that all the discursive features of the writers' diaries are directly or indirectly subordinated to the anthropocentric specificity of the genre, as the person of the author always is the core and a kind of filter of the narrative process. Attention is focused on the detailed characteristic of the communicative situation in the diary discourse of Ukrainian writers, that is most often represented in the format «I – I», less often «I – HE». During such intrapersonal communication, the evaluative component of the researched discourse is clearly highlighted and is quite lined up into a complex of axiological circles projected onto the «I-image» of the author of the diary («I am an artist», «I am a citizen», «I am a person», «I am among people», «I am the environment»). The patterns of representation in diary entries of temporal images of the past, present and future are traced, which directly determine the intra- and extra-lingual discourse field of the writer's diary. In addition, the image of the present is the most reflected among them, because the author mainly is inside the described events. Special attention is paid to clarifying the place of diaries of wordsmiths in the classification paradigm of discourses. Taking into consideration the sociolinguistic typology that includes the division of discourses into personal and institutional ones, we attribute diaries to the first group, because just there the narrator appears as a unique individual with a versatile inner world. Writers' diaries gain traits of both types of essential variety of personal discourse: direct one, which is divided into both content breakthrough and content transition, and also indirect one. There is an accent on the fact that any diary discourse isn't a pure representation of a specific classificatory variety, instead it is usually a compilation of several varieties with clear dominant features of the only one of them.

Щоденниковий дискурс є особливим середовищем, яке дає авторові чи не найбільше можливостей для самовираження. Дослідники повсякчас наголошують на суб'єктивному характері діаріуша, мотивуючи це тим, що в ньому автор фіксує своє бачення реальності (ставлення, переживання, емоції, враження, переконання та ін.), і витлумачують його як «засіб самопрезентації автора, як процес, що охоплює усвідомлення та передачу власного досвіду та особистого «Я» [1, с. 102], тому їм притаманна експресивна й емоційно-оцінна тональність: «...щоденник, як правило, синхронний події, документує її одразу ж, з першої спроби, без наступних поправок, що і надає йому достовірності саме непідробністю

та щирістю «першого жесту» [2, с. 16]. Докладного витлумачення потребує й комунікативна ситуація щоденникового дискурсу, яка найперше пов'язана зі специфікою адресанта мовлення. Саме тому **метою й завданням** нашого аналізу є скрупульозна й різноаспектна характеристика маркерних дискурсивних ознак письменницького щоденника, що, безперечно, детермінують специфіку функціонування всіх мовно-мовленнєвих категорій.

Предмет пропонуваної наукової розвідки – екстра- та інтралінгвальна площини щоденникового дискурсу.

Об'єкт – дискурсивні параметри щоденників майстрів слова.

Матеріалом дослідження слугували щоденники українських письменників другої половини ХХ ст.: «Щоденник» О. Довженка, «Думи мої, думи мої...» Остапа Вишні, «Окрайці думок» В. Симоненка, «Із таборового зошита» В. Стуса, «Синя книга» Володимира Малика, «Келія Чайної Троянди» К. Москальця.

Щоденники митців-словесників як психолінгвістичне явище вирізняються своєю мотивацією. Це переконливо доводить польський дослідник П. Родак, виокремлюючи в практиці ведення власне письменницьких діаріюшів екзистенційні, тобто людські, і творчі мотивації. У тісному зв'язку з останньою перебуває важлива психотерапевтична функція щоденника – «заспокоєння праги писати», коли певні обставини, зовнішні чи внутрішні, позбавляють митця змоги творити (див.: [3, с. 152]). Це дає підстави вважати діаріюш письменника, передусім, наслідком його творчої діяльності, а вже потім – просто способом занотування, фіксування подій. Із реалізацією творчої мотивації, зі специфікою авторського мовлення пов'язуємо, насамперед, лінгвістичний аспект дослідження щоденників майстрів слова. Активна життєва позиція митців й особливе образне мислення потребують яскравого виявлення у слові.

Однією з визначальних ознак діаріюша слід уважати образ автора, який часто збігається з образом адресата, коли автор веде діалог із самим собою. Із проявом категорій автора й адресата пов'язана специфіка мовленнєвої організації щоденника. В аналізованих діаріюшах маємо справу з комунікацією на взірці «Я – Я» (див.: [4]), проте лише в тому разі, коли щоденник не виконує мнемонічної функції. За таких умов друге «Я» (те, яке сприймає) функційно прирівнюють до третьої особи (модель набуває вигляду «Я – ВІН»). У системі «Я – Я» інформація переміщується не в просторі, а в часі, причому з посиленням значущості повідомлюваного. До цього різновиду комунікації зараховують ті щоденникові записи, мета яких не запам'ятовування певних свідчень, а, наприклад, з'ясування внутрішнього стану автора, що без запису не відбувається. Якщо комунікативна система «Я – ВІН» уможливорює лише передачу певного константного обсягу інформації, то в моделі «Я – Я» спостережено її якісну трансформацію, що спричиняє трансформацію самого «Я». У системі «Я – Я» сталий носій інформації, однак автор переформулює повідомлення, воно набуває нового змісту. Це відбувається внаслідок уведення додаткового коду, в одиницях структури якого й редується повідомлення. Саме це дає підстави диференціювати автокомунікацію на «мнемонічну (повідомлення собі з метою збереження інформації) й інвенційну (повідомлення собі з метою отримання приросту інформації)» [4,

с. 668], однак відносно об'єктивно кваліфікувати різновид автокомунікації спроможний лише сам діарист.

Серед письменницьких щоденників важко відшукати ті, які виконують суто мнемонічну функцію, тобто лише констатують факти. Це пов'язуємо, насамперед, із непересічною творчою особистістю митця, який за своєю суттю далекий від сухої фіксації явищ, подій тощо. Простий беземоційний короткий запис про якусь подію/явище обов'язково детермінований внутрішньою потребою закарбування цього об'єкта. Переконані, що випадкових записів заради записів у щоденниках немає, таку ж думку обстоює й мовознавиця І.М. Сирко : «Щоденникові записи цікавлять дослідників не тільки з погляду фактографічної специфіки, здатності конкретизувати окремі факти історії, але й завдяки яскраво вираженим у них громадським та інтимно-особистісним інтонаціям, що сприяють пізнанню особливостей і епохи, і постатей самих діаристів – інтерпретаторів історичних подій, які вони самі чи їх сучасники вважають значними, важливими» [5, с. 7].

Автокомунікація як комунікативна домінанта діаріюша передбачає періодичність записів, детермінуючи мовну організацію усього дискурсу. Окрім того, щоденник – «це суцільна автономна сфера комунікативної діяльності особистості» [6, с. 139]. У його веденні, яке є експресивною діяльністю «поза-метою», перетинаються дві площини: письмове й внутрішнє мовлення, що сприяє посиленню ліричної експресії й появі розгорнутого самоаналізу. Саме це дає аргументи для впадіння щоденника до афективного вчинку, адже щоденник – це виплескування емоцій на письмі.

Щоденник як дискурс, що репрезентує людську суб'єктивність, не можна досліджувати поза зв'язком з особистістю автора, представленого у вигляді «Я-образу», тому його конструювання є однією з визначальних характеристик щоденникового дискурсу, а також іманентною метою автора. «Я-образ», або Его, – це сукупність усіх оцінних уявлень людини про саму себе. Глибше «Я-образ» тлумачать як ментальне утворення, конструкт суб'єктивної реальності зі змістовим, емоційним та оцінно-поведінковим складниками. Змістовий компонент відображає уявлення про себе: соціальні ролі, особисті якості, зовнішність, статеві ознаки, цінності й світоглядні установки. Емоційний складник демонструє інше – самопочуття людини (комплекс емоційних станів і переживань). Оцінно-поведінковий компонент заманіфестований бажанням підвищити власну самооцінку, завоювати повагу, він, зрештою, регулює соціальну поведінку людини. Важливим для лінгвоаналізу щоденникового дискурсу є психоаналітичне тлумачення феномену

Ego, згідно з яким «Я-образ» – це частина людської особистості, діяльність якої скерована на певне світосприйняття, світобачення й світорозуміння, тобто це специфічна експлікація контакту з довкіллям. «Ego планує свою діяльність, усе оцінює й запам'ятовує, набуваючи досвіду, реагує на вплив фізичного та соціального оточення. Ego, або «Я-образ», трактують як уявлення про себе, певний психологічний «автопортрет» [3, с. 77]. Однак Ego, або «Я-образ», має подвійне ество, оскільки воно постійно спілкується з «дещо іншим Ego (Alter Ego), що спирається на інтуїцію, емоції й почуття, є вираженням душі. ... Наше Ego й Alter Ego постійно виносять оцінки, схвалюють чи засуджують, відповідно до чинності описаних на сьогодні законів комунікації частіше критикують, виносять негативну оцінку, позитивне ж сприймають як норму» [3, с. 81].

Під час вербалізованого в діаріуші внутрішнього мовлення, діалогу між Ego й Alter Ego («другим (іншим) Я») оприявнюється специфічна концептосфера письменника – система понять про сукупність реалій довкілля, система значень, утілена у ці реалії завдяки словам-концептам. Висловлюючи своє ставлення до повідомлюваного, розмірковуючи щодо конкретного факту/явища/особи тощо, діарист імпліцитно або експліцитно декларує значущість цього об'єкта для себе. З іншого боку, у кожній оцінці знаходить мовне втілення ментальний образ автора щоденникового дискурсу, «риси історичної самосвідомості особистості» [7, с. 136]. Протягом життя майстер слова, як і будь-хто інший, синхронно виконує чимало соціально-психологічних «ролей». Так само й у власних щоденникових записах він постає в кількох іпостасях: як митець, як громадянин своєї країни, як член суспільства або групи людей, як суб'єкт довкілля, а також як чоловік, син/брат/онук, друг/товариш, учасник політичного процесу тощо. Усі актуалізовані в щоденниковому дискурсі концепти об'єднуються у специфічні семантичні вузли, або аксіологічні кола, у кожному з яких віддзеркалюється певний «Я-образ», або Ego щоденника: «Я-митець», «Я-громадянин», «Я-особистість», «Я з-поміж людей», «Я довкілля». Нашаровуючись одне на одне, вони утворюють єдиний цілісний «Я-образ», або Ego митця (див.: [8]).

Образи минулого, теперішнього й майбутнього є ще трьома важливими ознаками щоденника. Потреба з'яви запису в діаріуші, що не передбачає закінченості, зумовлена суб'єктивними подіями реального життя. Події минулого можуть не просто бути згаданими на сторінках діаріуша, а й стати, наприклад, мотивом для початку/припинення ведення щоденникових записів. Образ майбутнього, безперечно, присутній у плануваннях

автора, його розмислах про прийдешні покоління, долю своєї країни, народу тощо. Набагато більший відбиток на щоденникареві, однак, залишає сучасне. Висновки й судження в діаріуші породжені враженням від того, що відбулося нещодавно, отже, вони є досить емоційними, часто мають попередній характер і згодом можуть бути спростовані розвитком подій або модифікованим авторським баченням. Щоденник зорієнтований на дійсність, тобто на те, що реально відбувалося, а не на творчу вигадку. Описувані події здебільшого є тільки тлом, своєрідною канвою для розмислів про життя. Основне для автора – це його емоційний стан, і фрагмент довкілля значущий лише настільки, наскільки впливає на самопочуття й самосприймання мовця.

Мета будь-яких щоденникових записів – не так виклад подій, як фіксація свого ставлення до них, причому оцінність починає відігравати закріплену за нею ту або ту роль уже на початковій стадії конституювання тексту. Вона впливає на відбір фактів/явищ дійсності, на їх опис у певному аспекті, а також на використання лінгвістичних засобів. Т.В. Радзівська слушно наголошує на особливому значенні аксіологічного компонента в досліджуваному дискурсі, оскільки його виявлення «дає можливість досягнути розумом деякі механізми мовленнєвої діяльності, стимули, що йдуть від психічних та комунікативних потреб особистості та їх імплікації... У цьому контексті щоденник постає як документ із зафіксованою мовно-мовленнєвою діяльністю, у процесі якої здійснюється сприйняття та перероблення інформації, наративізація нагромадженого за день досвіду та знань» [6, с. 141]. Погоджуємося із зарахуванням діаріушів до оцінних мовленнєвих жанрів, оскільки автори зіставляють події, які відбуваються довкола, і власні вчинки з особистою системою цінностей.

Питання типології дискурсів досі залишається відкритим, що зумовлено, насамперед, розмаїттям критеріїв. Уважаємо за доцільне спиратися на концепцію, підґрунтям якої стали соціолінгвістичні параметри [9, с. 6–10], за якою виокремлено дві групи дискурсів: персональні (особистісно-орієнтовані, у яких мовець є особистістю з усім багатством внутрішнього світу) та інституційні (мовець є представником певної соціальної групи). Персональний дискурс існує у двох основних різновидах – побутовому й буттєвому. Особливостями побутового типу персонального дискурсу є діалогічність, пунктирність, скорочена дистанція, а також спонтанність, ситуативна залежність, яскраво виражена суб'єктивність, порушення логіки і структурної оформленості висловлень. Буттєвий дискурс фактично протилежний побутовому, позаяк у ньому мовець намагається розкрити

свій внутрішній світ. Цьому типові персонального дискурсу властиві розгорнутість, гранична змістова насиченість, мовна поліфункційність. Він може бути прямим і опосередкованим. Останній кваліфікують як аналогічний (переносний) і алегоричний (символічний) розвиток ідеї через розповідь та опис. У прямому буттєвому дискурсі вирізняє змістовий перехід і змістовий прорив. Композиційно-мовленнєвою формою першого є міркування, тобто вербальний прояв думок та почуттів, його призначення – ідентифікувати неочевидні явища, що стосуються внутрішнього або зовнішнього світу людини. Під змістовим проривом натомість розуміють осяяння, прозріння, інсайт, раптове осягнення суті справи, душевного стану, стану речей. Його композиційно-мовленнєвою формою є текстовий потік образів, своєрідна «магма смислів», відірваних від своїх найближчих ментальних утворень. Такі тексти вимагають багаторазового повторення, кожне з яких адресат усвідомлює як цінний досвід. Отже, місце щоденникового дискурсу згідно з поданою класифікацією – у площині буттєвих прямих й опосередкованих дискурсів.

На тлі аналізованих щоденникових дискурсів змістовий прорив яскраво продемонстрував К. Москалець у «Келії Чайної Троянди». Цей діаріуш належить до щоденників-сповідей, щоденників самоувічнення. Він насичений яскравими образами, символами, алегоріями, метафорами: *Іде сніг, і час іде. Дочекався-таки. Звісно, до ранку він, мабуть, розтане. Але це нічого не міняє. Головне те, що можна написати сторінку до щоденника у той час, коли йде сніг. «Упродовж снігопаду» – як назвав свою книжку Ігор Римарук. Це наш сніг іде. Вони безвладні перед снігом, вони безпомічні перед ним, вони нічого не зможуть зробити, щоб перешкодити снігові. Вони не зможуть заарештувати його, відправити на допит, примусити працювати. Вони не зможуть переконати його, загітувати, обдурити. Він – сніг, всевладний, вічний, чистий, сніг-у-собі. Він однаково падає на голови праведних і нечестивих, він приходить і відходить тоді, коли йому цього заманеться. Він – це тиша і сяйво серед ночі, він – це любов («Ty jesteś śniegiem, co bieli szczyty kontemplacji i łagodzi żary zmysłowości». F. de Osuna), він – **посланець Божий**, так довго, з такою тугою очікуваний. Він падає на матіївські ліси; він падає у холодні темнозелені води Сейму; він падає на бані батуринської церкви, на колони палацу Розумовського, на мою маленьку хатинку. Тільки сніг порятує мене. Тільки сніг є **Спасителем і Лікарем**, – тільки його послав Бог сюди, щоб остудити мої пекучі рани, щоб очистити його чистотою мій бруд, щоб надати форму свідомості, як надав Він її кожній окремій*

сніжинці. Христос – це сніг, який приходить серед ночі. І так пливемо ми в сніговій завірюсі, повертаючись назавжди до небесної своєї батьківщини. На перший погляд, фрагмент діаріуша транслює лише алогійне нагромадження образів, потік думок, але насправді їх об'єднує центральний образ снігу, який, функціуючи у формі змістового прориву, постає як символ «тиші, сяйва серед ночі, любові», як «всевладне, чисте, вічне», як «посланець Божий». Завдяки останнім реченням вияскравлюється й інша сутність символу: для щоденникаря сніг – це алегорія Христа, якого Бог послав йому, «щоб остудити пекучі рани». Недарма сніг здавна вважали «символом божественної чистоти, цнотливості» й «духовного очищення» [10, с. 327]. Символічний і алегоричний зміст образу снігу актуалізують, медитативно нанизуючись, яскраві метафори: *Вони не зможуть заарештувати його, відправити на допит, примусити працювати. Вони не зможуть переконати його, загітувати, обдурити; він приходить і відходить тоді, коли йому цього заманеться; антитетичні зіставлення: праведних і нечестивих; очистити його чистотою мій бруд; синтаксичний паралелізм: тільки сніг; він; вони не зможуть; алюзія: сніг-у-собі; перифрази: Він – це тиша і сяйво серед ночі, він – це любов,.. він – посланець Божий та ін.*

Повсякчасне втілення моделі змістового переходу, а подеколи й опосередкованого буттєвого дискурсу є регулярним і для інших обстежених щоденників, що спричинене їхньою жанровою специфікою. Діаріуш Володимира Малика не був призначений «для друку і для чужих очей», його нотатки «доволі скупі, фрагментарні, принагідні» [11, с. 19], що засвідчує й промовисто репрезентує авторський підзаголовок «Записки для себе». Це дає підстави кваліфікувати «Синю книгу» як щоденник-фіксацію, свідчення, почасті сповідь, у якому активно побутують, реалізуючи змістовий перехід, різноаспектні розмисли й короткі побутові записи: *Дивно, але факт: Безорудько зовсім слабо ознайомлений (вірніше, зовсім не ознайомлений) з українською класичною літературою. Не читав «Кайдашевої сім'ї», не знає навіть, хто написав. Просто дивно. Заявляє, що історії не знає і знати не хоче (останнє, звичайно, – гірка бравада). «Я історії не знаю. Це мене не цікавить»; *Олесь видужав. Я перехворів з 9 по 14 катаром, t – 38,2.* Датований фрагмент дискурсу діаріуша часто утворює лаконічне речення, яке стосується творчої майстерні письменника, але за формою наближається до приміток на маргінесах: *Задумав поему «Калинова сопілка»; Закінчив доробляти «Посла» [першу частину тетралогії «Таємний посол». – Л. Д.]; Вирішено: пишу про Кия.**

Не планував оприлюднювати свої «Окрайці думок» і В. Симоненко, на що сам натякає в епіграфові: «Читати без дозволу чужі щоденники – Еверест підлості. Невідомий афоризм простака Вільсона» (В. Симоненко). Монологічна оповідь митця у формі міркувань про себе, загальнолюдські й власні моральні принципи, громадянські позиції, письменство визначає сповідальну сутність щоденника, автор не просто нанизує один за одним факти, він пропускає їх крізь своє єство й вибудовує концепцію власного життєвідчуження: *Земля вже двадцять восьмий раз несе мене навколо сонця. Мало встиг я зробити за цей час гарного і доброго. Зате навчився я пити горілку, смердіти тютюном, навчився мовчати і бути обережним, коли слід кричати. І найстрашніше – навчився бути нецирим* ⁽¹⁾. *Брехня – мабуть, моя професія. Талант брехуна у мене вроджений. Є три категорії брехунів: одні брешуть, щоб мати з цього моральну чи матеріальну вигоду, другі брешуть, аби брехати, а треті служать брехні, як мистецтву. Вони, власне, вигадують або домислюють логічні кінцівки до правди. Ці брехуни, з моєї брехунівської купини, видаються мені благородними. Вони – художники. Вони – резерв літератури. Без них нудно було б жити, без них і правда стала б кучою та побутовою, нудною і дріб'язковою* ⁽²⁾. *Благородна брехня возвеличує правду. Керуючись цим, я частіше всього вдавався до третьої брехні* ⁽³⁾. За допомогою змістового переходу майстер слова логічно й послідовно виструктурує власні роздуми, у них досить чітко можна простежити успадковану від складного синтаксичного цілого архітектоніку: (1) зачин (тема), (2) основна частина (розвиток теми, аргументи), (3) кінцівка (висновки).

Щоденникові записи, об'єднані назвою «Із таборового зошита», В. Стус створював в умовах надзвичайного психологічного й фізичного тиску, тому не варто в них шукати хронологічної послідовності, розлогих і багатопланових авторських коментарів, жорсткої послідовності викладу думки. Однак письменник був свідомий того, що його нотатки, передані на волю, стануть відомі широкому загалу. Така мотивація й комунікативна настанова автора наближують діаріуш В. Стуса до щоденників-самоувічнення, а завдяки тому, що він як очевидець відтворює реальну картину перебування в'язнів у радянських політичних таборах, його записи набувають статусу щоденника-фіксації, свідчення. Дискурсне середовище аналізованого діаріуша особливе тим, що розповідь і опис, властиві опосередкованому буттєвому різновидові дискурсу (1), перемежовані роздумами, умовисновками, сентенціями, які є формальним утіленням змістового переходу (2): *Травматизм на рудні – досить високий.*

То завалилася стеля, придушивши жертву «заколом», то бурильник упав у «дучку», то попав під вагонетку, перебиті руки, ноги, ребра – чи не в кожного другого. Але колимчани – люди міцні. Вони знають, що добробут дається нелегко ⁽¹⁾. *За нього треба платити – молодістю, здоров'ям, а то й цілим життям. Життя жорстоке – нічого не відіси* ⁽²⁾.

Із погляду жанрової специфіки дискурс діаріуша О. Довженка увібрав у себе риси сповіді, свідчення і творчої лабораторії. Така різновекторна інтенційна природа щоденника зумовлює його балансування між опосередкованим буттєвим типом дискурсу, змістовим переходом, а подеколи й змістовим проривом. Але комунікативні наміри всіх записів підпорядковані одній визначальній інтенції – «Щоденник» повинен був стати документом своєї епохи. Змістовий прорив у ньому реалізують міркування про внутрішній і зовнішній світ: *Сьогодні мені сповнилося п'ятдесят років. Коли б я вірив у Бога, я попросив би, помолвився б Йому, аби послав Він мені ясного розуму на десять літ, щоб зробити щось добре для свого народу, і більш нічого б не просив. Живу в Москві, зневажений убогими властями і друзями при владі України, що загубила у війні половину своїх синів. Велика Вдовиця. Взірцем опосередкованого буттєвого різновиду дискурсу є здебільшого воєнний фактаж і розповіді про власний фізичний та моральний стан: *Сталося те, чого найбільше треба було боятися. Німці гонять нас на Сталінград. Уже виїхало туди політичне управління і рухається туди ж таки КП. Ми вже не ПЗФ, а Сталінградський. Доведеться одступити ще 500 кілометрів; Кров'яний тиск піднявся до 200. Точили кров з мене. Неначе стало легше. Дивитися, як кров витікає і заливає білизну і всю праву руку, не боляче, а дуже прикро і трохи скорботно. Вже так прийшлося. Не цурається діарист і прийомів смислового прориву. Нанизуючи, здавалося б, оказіональні метафори, антитестично протиставляючи їх, О. Довженко вимальовує яскравий, об'ємний та переконливий образ, посилюючи бажаний перлокутивний ефект: *Ось уже минуло три місяці як немов ангели покинули мою душу. Потоплючи в стражданнях народу, я просив хліба поради. Мені подали камінь осуду. Мені здається, я загину в цьому році.***

Специфічним утіленням форми змістового переходу постає щоденник Остапа Вишні «Думи мої, думи мої...». Надмірна патетика й експресивність досліджуваного діаріуша реалізуються у фрагментарності й уривчастості роздумів та загальних і часткових висновків автора, а також позначається на засобах їх мовного вираження. Інтенції сповіді й самоувічнення спричинили звернення майстра слова до діалогу. У своїх мір-

куваннях він ніби веде бесіду з уявним читачем: *Новий народ – нова Полтава! А народ – новий! І слава тому народові! Т. Г. Шевченко! Досить було однієї людини, щоб урятувати цілий народ, цілу націю. Що це – бідність?! Ні, це якраз велике багатство нашого народу, коли одна людина підставляє свої могутні плечі за цілий народ! Який же він могутній – народ наш! Умирав уже, царі його додавлювали, а він узяв та й дав Шевченка! І ожив народ, і розцвів народ! Бо – він народ!; ... Так от Гоголь! Ніколай Васильович! Як його зробити так, щоб по всіх селах любили його? Як? Навчіть!*

Висновки й перспективи подальших досліджень. Жоден із досліджуваних щоденників не реалізує якийсь один різновид дискурсу в чистому вигляді. Через спонтанність і різноаспектність записів залежно від комунікативного наміру особного запису й усього щоденника автор майстерно послуговується ресурсами як прямого, так і опосередкованого буттєвих типів дискурсу для того, щоб справити бажаний перлокутивний ефект. Диференційні ознаки щоденникового дискурсу не тільки вирізняють його з-поміж інших дискурсивних різновидів, а й детермінують специфіку функціонування, інтерпретації окремих його категорій. Результати запропонованої розвідки стануть надійним підмурівком для глибшого й докладнішого вивчення дискурсивних особливостей усіх мемуарних жанрів загалом, а також для скрупульозної характеристики окремих мовно-мовленнєвих і комунікативних явищ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ігнат'єва С.С. Системно-функційні особливості щоденникового дискурсу. *Science and Education a New Dimension : Philology*, I (2). 2013. Issue 11, Nov. P. 100–104.
2. Танчин К.Я. Щоденник як форма самовираження письменника : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Тернопіль, 2005.
3. Космеда Т.А. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу : монографія. Дрогобич, 2012.
4. Лотман Ю.М. Семиосфера. Москва ; Санкт-Петербург, 2000.
5. Сирко І.М. Сучасне щоденникознавство : бібліографічний покажчик. Дрогобич, 2013.
6. Радзівська Т.В. Щоденникові записи і нарративізація особистого досвіду. *Стил: міжнародний часопис*. 2008. № 7. С. 139–150.
7. Дуднік І.О. Роль щоденникових записів В. Симоненка у формуванні уявлень про образ митця у контексті епохи. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Серія «Літературознавство»*. 2011. Вип. 2(2). С. 135–139.
8. Степаненко М., Дейна Л. Суб'єктивна та об'єктивна оцінка в українському щоденниковому дискурсі. Полтава, 2018.
9. Карасик В.И. О типах дискурса. *Языковая личность: институциональный и персональный дискурс* : сборник научных трудов. Волгоград, 2000. С. 5–20.
10. Школяренко В.І. Символізація явищ природи, відбитих у фразеологізмах давньоверхньонімецького періоду. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія «Лінгвістика і літературознавство»*. 2010. Вип. XXIII. Ч. 4. С. 324–333.
11. Сорока П.І. Голос із затіння. Літературні денники. *Українська літературна газета*. 2012. № 2(60). С. 19.

REFERENCES

1. Ignatieva S. (2013) Systemno-funktsiini osoblyvosti shchodennykovoho dyskursu [System and functional peculiarities of the diary discourse]. *Science and Education a New Dimension : Philology*, I (2), issue 11, nov., pp. 100–104.
2. Tanchyn K.Y. (2005) Shchodennyk yak forma samovyrazhennia pysmennyka [Diary as a form of writer's self-expression]. The author's abstract of thesis ... PhD : 10.01.06. Ternopil.
3. Kosmeda T.A. (2012) Ego i Alter Ego Tarasa Shevchenka v komunikatyvnomu prostori shchodennykovoho dyskursu [Ego and Alter Ego of Taras Shevchenko in the communicative space of diary discourse]: monograph, Drohobych.
4. Lotman Yu.M. (2000) Semiosfera [Semiosphere]. M. – St. Petersburg.
5. Syrko I.M. (2013) Suchasne shchodennykoznavstvo [Modern diary studies: bibliographic index]. Drohobych.
6. Radzievska T.V. (2008) Shchodennykovi zapysy i naratyvizatsiia osobystoho dosvidu [Diary entries and narrativization of personal experience]. *Styl: International magazine*. Boegrad., no. 7, pp. 139–150.
7. Dudnik I.O. (2011) Rol shchodennykovykh zapysiv V. Symonenka u formuvanni uavlen pro obraz myttsia u konteksti epokhy [Role of a personal diary of V. Simonenko in formation of representations about an image of the writer in an epoch context]. *Naukovi zapysky Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. H.S. Skovorody. Serii: Literaturoznavstvo*, issue 2 (2), pp. 135–139.
8. Stepanenko M., Deina L. (2018) Subiektyvna ta obiektyvna otsinka v ukrainskomu shchodennykovomu dyskursi [Subjective and objective assessment in Ukrainian diary discourse]. Poltava.

9. Karasyk V.I. (2000) O tipakh diskursa [On the types of discourse]. *Yazykovaia lychnost: ynstitutsyonalnyi i personalnyi diskurs*: Collection of scientific papers, Volgograd. pp. 5–20.
10. Shkolyarenko V.I. (2010) Symvolizatsiia yavlyshch pryrody, vidbytykh u frazeolohizmakh davnoverkhnonimetskoho periodu [Symbolization of natural phenomena reflected in phraseology of the Old High German period]. *Aktualni problemy slovianskoi filolohii. Seriya: Lihvistyka i literaturoznavstvo*. Interuniversity collection of scientific articles, issue XXIII, part 4, pp. 324–333.
11. Soroka P.I. (2012) Holos iz zatinnia. Literaturni denniky [Voice from the shadows. Literary diaries]. *Ukrainska literaturna hazeta*, no. 2 (60), p. 19.

УДК 811.161.2'373
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-13>

ЛЕКСИКО-СЛОВОВІРНА СПЕЦИФІКА НЕОВЕРБАТИВІВ ПЕРІОДУ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Дюкар К. В.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, Харків, Україна
orcid.org/0000-0001-5364-1985
kateryna.dukar@karazin.ua*

Ключові слова: *неологізм,
деривація, словотвірна
модель, твірна база,
формант, черезкрокове
словотворення.*

У роботі проаналізовано структурну та семантичну специфіку інновацій-дієслів, утворених у період від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну й дотепер. Установлено, що аналіз різних аспектів неологізації продовжує привертати пильну увагу з боку академічної спільноти, зокрема лінгвістичних наукових шкіл, у всьому світі. Простежено активізацію творення неовербативів унаслідок впливу, насамперед, екстралінгвальних чинників, з-поміж іншого, через потребу віддзеркалити на мовному рівні процесуальність і динамічність довколишньої воєнної дійсності. Відзначено тенденцію до використання переважно загальномовних словотвірних зразків для продукування похідних, що засвідчують різноманітні зсуви та девіації переважно в семантиці базем. Констатовано орієнтованість дериваційних процесів на творення одиниць способом суфіксації із залученням нетипових за лексико-граматичними показниками твірних. Зауважено виняткову значущість для описаних процесів дії структурно-семантичних аналогій і асоціацій із подібними за формально-змістовими показниками лексемами із загальномовного словника. Звернено увагу на полімотивованість окремих інновацій, спричинену об'єктивною неможливістю фіксування всіх ситуативних реалізацій вербальних артефактів у «живому» мовленні, а отже, неможливістю встановлення наявності чи відсутності гіпотетичного мотиватора на місці лакуни. Указано на той факт, що декотрі неовербативи вступають в активні словотвірні стосунки, мотивуючи появу нових, переважно префіксальних, дієслівних інновацій, перетворюючись не лише на нульову ланку неогенного словотвірного ланцюжка, а й на вершину так само неогенного словотвірного гнізда. Розглянуто окремі функційні аспекти, реалізацію яких забезпечують структурно-семантичні специфікації неолексем. Окреслено перспективність подальшого вивчення лексико-словотвірних особливостей інновацій періоду дії воєнного стану в Україні загалом і дієслівних похідних зокрема в контексті різних комунікативних ситуацій та сфер діяльності людини з метою всебічного й більш ґрунтовного дослідження та опису мовленнєвих артефактів періоду конвенційного протистояння.

LEXICAL AND DERIVATIONAL SPECIFICITY OF VERBS-NEOLOGISMS DURING THE PERIOD OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

Diukar K. V.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
V. N. Karazin Kharkiv National University
Svobody Sq., 4, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5364-1985
kateryna.dukar@karazin.ua*

Key words: *neologism, derivation, word-formation model, derivational base, formant, word formation with the omission of the derivational step.*

The paper analyzes the structural and semantic specificity of verb innovations formed in the period from the beginning of Russia's full-scale invasion of Ukraine to the present day. It has been established that the analysis of various aspects of neologization continues to attract close attention from the academic community, in particular linguistic schools of thought, around the world. The author traces the intensification of the creation of neoverbatives due to the influence of primarily extralinguistic factors, in particular, due to the need to reflect the procedural and dynamic nature of the surrounding war situation at the linguistic level. The tendency to use mainly common word-formation patterns for the production of derivatives, which show various shifts and deviations mainly in the semantics of the bases, is noted. The focus of derivational processes on the creation of units by suffixation with the involvement of atypical lexical and grammatical indicators is stated. The exceptional significance of structural and semantic analogies and associations with lexemes from the general vocabulary that are similar in formal and semantic terms is noted for the described processes. Attention is drawn to the polymotivation of certain innovations caused by the objective impossibility of recording all situational realizations of verbal artifacts in «live» speech, and therefore the impossibility of establishing the presence or absence of a hypothetical motivator in the place of a lacuna. The fact that some non-verbs enter into active word-formation relations, motivating the emergence of new, mainly prefixed, verbal innovations, turning not only into the zero link of the neogenic word-formation chain, but also into the top of the same neogenic word-formation nest. Some functional aspects are considered, the realization of which is ensured by the structural and semantic specifications of neolexemes. The prospect of further study of lexical and word-formation features of innovations of the period of martial law in Ukraine in general and verb derivatives in particular in the context of various communicative situations and spheres of human activity is outlined in order to have a comprehensive and more thorough study and description of the speech artifacts of the period of conventional confrontation.

Одним із найбільш репрезентативних свідчень самодостатності та життєздатності будь-якої мови є безперервні динамічні процеси в її лексико-словотвірному корпусі. Рух одиниць із мовленнєвої периферії ситуативного слововживання в напрямі узуального закріплення з одночасним відбуксуванням не затребуваних мовцями лексем набуває особливо стрімкого характеру в часи епохальних історичних, суспільно-політичних, духовно-культурних зрушень, під час яких звична парадигма існування нації зазнає докорінних трансформацій. Війна, поза будь-яким сумнівом, належить

до таких процесів, і повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну із цих позицій не стало винятком. Поглиблюючи у зв'язку з тим тезу В. Жугая про відчутну зміну медіаландшафту не лише України, а й усього світу [1, с. 847], можемо констатувати, що конвенційна агресія Росії та посилення гібридного воєнного протистояння, невід'ємним складником якого є мова, спричинилися до активізації неогенності з одночасним виходом процесів словотворчості на принципово новий рівень. Маємо на увазі передусім застосовуваний мовцями для параметри-

зування об'єктивної дійсності інструментарій, який якісно різниться за способами та засобами креативності довоєнної доби. Скажімо, сьогодні спостерігаємо тенденцію до підвищення продуктивності словотвірних моделей, за якими продукуються неовербативи, хоча клас дієслівних новацій (порівняно з іменниковими та прикметниковими) завжди поповнювався менш активно. Оперуючи термінами *інновація* та *явище рівня нео*, ми свідомі різнорівневості характеру, за висловом Ж. Колоїз, «прогресу номінації», представленого окремими елементами неологічної системи [2, с. 81]. Водночас охопити всього багатоманіття інноваційних утворень у межах пропонованої розвідки видається об'єктивно неможливим.

Сьогодні у світовій лінгвістиці накопичено багатий досвід опису різних аспектів неологізації (праці С.Р. Cook, L. McDonald, F. O'Dell, I. Rets, M.P. Sari, J. Simpson та ін.). Українські лінгвісти також активно працюють у вказаному напрямі. Дослідження Г. Вокальчук, В. Калашника, Ж. Колоїз, Д. Мазурик, А. Нелюби, О. Стишова та багатьох інших значно поглибили й розширили теоретико-методологічне і практичне підґрунтя фіксації та вивчення нових явищ у мові й інноваційних артефактів у мовленні. Інтерес учених до інновацій продовжує зростати з року в рік, особливо зважаючи на безперервний процес продукування нових слів та специфіку культурно-історичного контексту. З огляду на це, поява значної кількості розвідок (Г. Вусик, О. Деркачової, Н. Єльнікової, М. Жулинської, О. Круглій, Н. Павлик та ін.), присвячених різним прикладним питанням неогенності та неологізації, лише за останній календарний рік видається абсолютно закономірною й очікуваною. Високий ступінь розробленості питань у сфері неології, однак, не тільки не сприяє уніфікації й усталеності терміноапарату, а й, навпаки, відкриває нові обрії для лінгвістичних дискусій [3, с. 10], що засвідчує затребуваність окресленої нами наукової проблематики. Окрім того, структурно-семантичні особливості дієслівних інновацій, утворених після початку повномасштабного вторгнення, до сьогодні не потрапляли у фокус розгляду дослідників, що зумовлює **актуальність** нашої роботи. Відповідно, **мета** пропонованої студії – проаналізувати лексико-словотвірну специфіку неовербативів періоду дії воєнного стану в Україні. Досягнення поставленої мети передбачає **розв'язання** таких **завдань**: 1) зафіксувати загальні тенденції продукування дієслівних інновацій; 2) установити словотвірні особливості похідних; 3) з'ясувати лексико-семантичну специфіку неовербативів; 4) простежити зв'язок між формально-змістовою організацією новотворів та їхнім функційним потенціалом. **Об'єктом** вивчення є дієслівні інно-

вації, що з'явилися після 24 лютого 2022 р. **Предмет** – лексична і словотвірна специфіка похідних. Джерельну базу дослідження становить корпус різнорідних текстів, вилучених з українськомовного медіаконтенту.

Тригером зростання неогенності загалом протягом останнього року після умовного спаду постлокдаунного періоду, безумовно, є повномасштабне вторгнення. Активізація ж творення інновацій-вербативів, на нашу думку, безпосередньо зумовлена конвенційним протистоянням і підсвідомою потребою мовців указати на динаміку в навколишній дійсності, на діяльнісний характер подій і явищ в умовах ведення бойових дій, на стани предметів (у широкому розумінні цього поняття) як процесів в об'єктивній непевності та стрімко змінюваній реальності. У цьому контексті прикметним видається той факт, що з погляду структури інновації-вербативи рідко демонструють девіантний характер перебігу дериваційних процесів, що здебільшого формально не виходять за межі нормативних словотвірних моделей. Скажімо, за загальномовною практикою дієслова з афіксами *-u(tu)*, *-i(tu)*, *-uva(tu)* мотивуються іменниками (*магнітити* ← *магніт*; *полотніти* ← *полотно*, *вчителювати* ← *вчитель*), отже, новотвори на кшталт *єрмачити*, *чорнобайти*, *мамкувати* не засвідчують атиповості моделі. Із погляду семантики, проте, аномальність сполучуваності бази й форманта таки наявна. Як знаємо, лексичні значення окремих груп іменників накладають певні обмеження на суфіксальне творення: не можуть бути мотивувальними одиниці – назви деяких конкретних предметів і речовин, риб, птахів, тварин, рослин тощо, за винятком поодиноких прикладів на кшталт *совіти* ← *сова*. Як зазначають О. Оверчук і Д. Михальова, неологізми періоду дії воєнного часу, «уживаючись для називання нових, не типових для мирного життя понять і реалій, людей чи їх рис, характеризуються абсолютною новизною щодо форми й змісту, часто образністю, здатністю до метафоричного переосмислення дійсності, іронічністю чи навіть сатиричністю» [4, с. 299]. Отже, відповідні мотиватори *Єрмак* (антропонім), *Чорнобайка* (топонім) та *мамка* (одиниця, маркована як розмовна), сполучаючись із афіксами *-u(tu)*, *-i(tu)*, *-uva(tu)*, демонструють підмічену дослідницями структурно-семантичну новизну похідного, формально залишаючись у межах законів нормативного словотворення. До речі, складно не помітити абсолютної підпорядкованості новотворів системі, зокрема на рівні таких морфологічних явищ, як чергування *к//ч* (порівняймо із загальномовним *батрачити* ← *батрак*) і накладання (наприклад, *клеїти* ← *клей*).

Описана вище специфіка мотиваторів дає підстави відповідно до продуктивності зреалізовуваних моделей розподілити неовербативи на кілька груп. До найбільшої належать похідні, утворені суфіксальним способом за моделями $S_{\text{ону́та}} + -и(ти)$: *арестовити*, *бандерити*, *дзжонсонити*, *дудити*, *кадирити*, *кімити*, *кобзонити*, *макронити*, *нурланити*, *шольцити* тощо та $S_{\text{ону́та}} + -ува(ти)$: *кличкувати*, *лаверувати*, *марченкувати*, *мельникувати*, *подолякувати*, *путінувати*, *шойгувати* тощо. Мотиваторами неовербативів є антропоніми, зокрема прізвища, що видається абсолютно закономірним, адже в такий спосіб мовець виокремлює певну рису в характері, поведінці, психології тощо конкретної людини, абстрагуючи, узагальнюючи до рівня концептуального смислу та асоціативним шляхом проєктуючи через інновацію виділену доміную як універсалью воєнних реалій в Україні. До речі, з утратою подієвої актуальності та затребуваності подібні одиниці «виштовхуються» на периферію слововживання так само швидко, як і з'являються в живому мовленні. Скажімо, 'зберігання оптимістичної налаштованості в найважчі часи' перші місяці війни користувачі мережі активно кваліфікували як *кімити* (за іменем голови Миколаївської обласної військової адміністрації Віталія Кіма, відомого відеороликами із закликами до громадян зберігати спокій). Припускаємо, зниження активності вживання згаданої неолексеми протягом останнього часу свідчить про проходження мовцями психологічного піку адаптування до умов воєнної дійсності.

Кидається в око те, що формант *-ува-* бере участь у творенні тієї частини похідних, бази ми котрих нерідко мають різний ступінь негативно-оцінної конотованості. Наприклад, одиницю *мельникувати* розглядаємо як неовербатив, утворений від прізвища колишнього посла України в Німеччині *Мельника*, котрий відомий недипломатичними висловлюваннями. У цьому контексті імпонує думка Г. Мацюк про те, що «новотвори постають вербальною зброею завдяки реалізації своєї оцінної ознаки» [5, с. 103]. До речі, форма інновації є омонімічною до загальноомовного *мельникувати* – 'бути мельником'. Останнім часом активність уживання неолексеми знизилася, що пов'язуємо зі зменшенням присутності пана Мельника в українському інформаційному просторі.

Окремо варто сказати кілька слів про те, що деякі неовербативи вступають у корелятивно-опозиційні зв'язки, утворюючи видові пари на підставі протиставлення грамеми доконаного виду грамеми недоконаного: *шойгувати* (НДВ) – *шойгонути* (ДВ), *кобзонити* (НДВ) – *кобзонути* (ДВ), *шольцити* (НДВ) – *шольцнути* (ДВ) тощо. Видові

пари утворюють здебільшого дієслова доконаного виду, спродуковані за допомогою синкретичного афікса *-ну(ти)*. Цікаво, що інновація *кобзонити* слугує твірним для значної кількості переважно префіксальних похідних: *закобзонити*, *відкобзонити*, *прикобзонити*, *докобзонити*, *накобзонити* тощо. Лексема *кобзонити* постала орієнтовно в 2015 р. як маркер «руська міра» і «рускай весни» в значенні 'оспівувати режим і керівну верхівку', принаймні від цього періоду фіксуємо її в заголовках медіатекстів («*Кобзон пояснив, чому його колеги не хочуть «кобзонити» у Криму та Донбасі*» – Дієро.ua від 23.06.2015). Після смерті Й. Кобзона у 2018 р. первісне значення лексеми було «заміщене» на 'померти', а з початком повномасштабної війни – трансформувалося в 'убити' («...*робити рускіх харошими* – *мінусувати, кобзонити росіян*» – The Ukrainions від 20.02.2023). До речі, вербатив і похідні від нього сьогодні активно вживані в медіапросторі, що, вочевидь, варто пов'язувати з актуальним запитом суспільства на позначувані інновацією процеси.

Меншою продуктивністю відзначається модель $S_{\text{ону́та}} + -и(ти)$, за якою утворені неовербативи на кшталт *чорнобаїти* та *змієбаїти*. Увагу привертає той факт, що перша одиниця є відтопонімним похідним (*Чорнобаївка*), а друга – відпсевдотопонімним (*змієбаїти* ← *Змієбаївка* ← *Змії[ний]* + [*Чорно*]баївка). Обидва новотвори, до слова, із часом утратили безпосередній асоціативний зв'язок із 'повторюваними неефективними атаками армії ворога, що спричинялися до тактичних поразок і значних утрат останнього в живій силі та техніці', перетворившись на прецедентиви, що, відсилаючи до першоджерела, набули доволі автономного й конкретного лексичного значення 'здійснювати безглузді спроби'. База *чорнобаїти* є вершиною неогенного словотвірного гнізда, до якого належать інновації *зачорнобаїти*, *відчорнобаїти*, *вчорнобаїти*, *вчорнобаєний*, *прочорнобаєний* тощо.

Окремо варто сказати про одиниці *калушити* та *азовити*, мотивовані, відповідно, онімами *Калуш* (назва українського реп-гурту) і *Азов* (назва штурмової бригади НГУ). Мотиватори – назви символічних для українського суспільства в період воєнного протистояння навесні 2022 р. подій, що асоціюються з переможністю, нескореністю та незламністю духу нації (перемога на конкурсі «Євробачення» та захист Маріуполя). Водночас мусимо визнати, що в активний ужиток інновації не увійшли, залишившись актуальними та затребуваними винятково в тому історичному контексті й на тому його конкретному етапі, у якому були спродуковані.

Друга група репрезентована похідними, утвореними суфіксальним способом за моделями

S + -u(ti): *байрактарити*, *джавелініти*, *леонардити*, *стінгерити*, *хаймарсити* тощо та S + -i(ti): *енлоїти*, у яких мотиваторами виступають назви сучасних різновидів зарубіжної зброї. Зі структурного погляду це відповідає загальнономовним похідним на кшталт *косити* ← *коса*, де базами є номінації на позначення знаряддя виконання дії. Промовистим видається той факт, що загальноновживаний вербатив *стріляти* попри розрив смислових зв'язків із твірним *стріла* первинно позначав процес 'метання стріл'. Отже, перебіг дериваційних процесів у неовербативах цієї групи на сучасному етапі з позицій історичної ретроспективи видається закономірним, що дає підстави припускати можливість актуалізації «неживих» словотвірних зразків із подальшим продуктивним і регулярним відтворенням за запитом мовця в певних історичних, суспільно-політичних, духовних умовах. Складно водночас достеменно встановити механізми такої актуалізації: чи вони закладені в самому мовному коді, чи в потенціях саме словотвірної системи, чи, можливо, йдеться про вплив аналогій. Похідні цієї групи часто мотивують появу нових дієслів (переважно префіксальним способом): *відбайрактарити* ← *байрактарити*, *заенлоїти* ← *енлоїти*, *нахаймарсити* ← *хаймарсити* тощо.

Третю групу становить незначна кількість одиниць, спродукованих за моделлю S + -u(ti): *бджовелініти* ← *бджовеліна*, *зрадофіліти* ← *зрадофіл*, *іхтамнетити* ← *іхтамнет* або S + -i(ti): *победобесіти* ← *победобесіє*. Особливістю морфемної структури базем є полікореневість. Припускаємо, що у зв'язку з увиходженням у медіапростір багатьох слів із військового сленгу на кшталт *двохсотити* автоматизується процес відтворення «скелета» моделі, через що загальнокатегоріальна належність, етимологічна природа мотиваторів не відіграють суттєвої ролі. До речі, тиск словотвірної моделі та її відтворення через інерційність структури й асоціативно-смилові стимули найяскравіше можемо бачити на прикладі неовербатива *самодемлітаризуватися* (*самодемлітаризуватися* ← *демлітаризувати*). Незалежно від того, чи визнаємо ми компонент *само-* префіксоїдом, чи говоритимемо про корінь, появу цієї та подібних до неї інновацій «провокує» безпосередньо система, активно продукуючи похідні *самоліквідуватися*, *самовизначитися*, *самомобілізуватися* тощо.

Як уже йшлося вище, високий ступінь продуктивності засвідчили словотвірні моделі, за якими постали префіксальні неовербативи. Здебільшого, за нашими спостереженнями, йдеться про два різновиди процесів: по-перше, продукування похідних на базі новостворених відіменникових одиниць (*відкобзонити* ← *кобзонити*, *прочорно-*

баїти ← *чорнобаїти*, *захаймарсити* ← *хаймарсити*), а по-друге, шляхом черзкрокової деривації (*відірпенити* ← [*ірпенити*] ← *Ірпінь*, *нагостомелити* ← [*гостомелити*] ← *Гостомель*, *напритулти* ← [*притулти*] ← *Притула* тощо). Можемо й дещо по-іншому визначити як спосіб творення похідних, так і засіб. Умотивовуючи вербативи онімами безпосередньо, будемо говорити про одночасне приєднання префікса і суфікса як єдиного словотвірного засобу (*відірпенити* ← *Ірпінь*, *нагостомелити* ← *Гостомель*, *напритулти* ← *Притула* тощо). Подібну варіативність в установленні напряму похідності демонструють й інші одиниці, зазвичай із постфіксом у морфемній структурі (*порошенитися* ← [*порошенити*] ← *Порошенко* / *порошенитися* ← *Порошенко*), що спричинено об'єктивною неможливістю фіксувати всі мовленнєві факти, унаслідок чого гіпотетично кваліфіковані нами розриви словотвірних ланцюжків можуть і не мати лакун. Подеколи творення може відбуватися й за структурно-семантичною аналогією до наявних у мові форм, отже деривація апріорно здійснюється з пропусценням словотвірного кроку. Порівняймо жаргонне *облажатися* ← *лажа* і вербатив *обмеркелитися* ← *Меркель*, які до того ж мають спільну денотативну сему 'помилятися', хоч і дещо різняться конотатами.

Підбиваючи підсумки, передусім фіксуємо активізацію творення інновацій-дієслів, що пояснюємо впливом екстралінгвальних чинників і запитом мовців на одиниці із семантикою процесуальності. Найбільшу кількість похідних становлять суфіксальні деривати, утворені за високопродуктивними моделями S + -u(ti), S + -i(ti), S + -ува(ti), однак із залученням нетипових за лексико-граматичними показниками базем. Аналіз засвідчив, що часто одиниці постають унаслідок дії структурних та/або формально-асоціативних аналогій до активно вживаних слів, спричиняючи автоматизацію відтворення певних моделей. Особливостями дериваційних процесів творення неовербативів є полімотивованість, лакуарність, семантична затемненість похідних. Наша спроба розглянути лексико-словотвірну специфіку неовербативів періоду дії воєнного стану в Україні репрезентує один із напрямів наукової проблематики, що сьогодні видається актуальним і затребуваним. Не претендуючи на вичерпність висновків у межах заявленої теми, акцентуємо на необхідності й доцільності її подальшого розроблення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жугай В.Й. Висвітлення російсько-української війни 2022 року у ЗМІ. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агре-*

сії та глобальних викликів XXI століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права). 2022. Т. 1. С. 847–851.

2. Колоїз Ж.В. До питання про диференціацію основних понять неології. *Вісник ЗДУ. Філологічні науки*. 2002. № 3. С. 78–83.
3. Дюкар К.В. Інноваційні одиниці: okazionalizmi чи potentsializmi? *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Філологія*. 2012. № 1014. Вип. 65. С. 10–15.
4. Оверчук О.Б., Михальова Д.Є. Неологізми часів війни з РФ. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : збірник наукових праць МВС України, Харківського національного університету внутрішніх справ, Наукового парку «Наука та безпека». 2022. С. 227–228.
5. Мацюк Г. Взаємодія понять мова – війна як об'єкт лінгвістичного аналізу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 35. Т. 7. С. 101–106.

REFERENCES

1. Zhuhai V.Y. (2022) Vysvitlennia rosiisko-ukrainskoi viiny 2022 roku u ZMI [Media coverage of the Russian-Ukrainian war in 2022]. *Yevropeiskyi vybir Ukrainy, rozvytok nauky ta natsionalna bezpeka v realiiakh masshtabnoi*

viiskovoi ahresii ta hlobalnykh vyklykiv KhKhI stolittia (do 25-richchia Natsionalnoho universytetu “Odeska yurydychna akademiia” ta 175-richchia Odeskoi shkoly prava), T. 1, pp. 847–851.

2. Koloiz Zh.V. (2002) Do pytannia pro dyferentsiatsiiu osnovnykh poniat neolohii [On the Differentiation of the Basic Concepts of Neology]. *Visnyk ZDU: Filolohichni nauky*, № 3, pp. 78–83.
3. Diukar K.V. (2012) Innovatsiini odynytsi: okazionalizmy chy potentsializmy? [Innovation units: occasionalisms or potentialisms?] *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina: Filolohiia*, № 1014, vol. 65, pp. 10–15.
4. Matsiuk H. (2021) Vzaiemodiia poniat mova – viina yak obiekt linhvistychnoho analizu... [Interaction of the Concepts of Language and War as an Object of Linguistic Analysis...]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, vol. 35. T. 7, pp. 101–106.
5. Overchuk O.B., Mykhalova D.Ye. (2022) Neolohizmy chasiv viiny z RF [Neologisms of the war with Russia]. *Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku derzhavy* : zb. nauk. pr. MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav, Nauk. park “Nauka ta bezpeka”. pp. 227–228.

УДК 811.111:811.161.2]’25+81’38]:82-14
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-14>

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІСЕННОЇ ЛІРИКИ ТА СПЕЦИФІКА ЇЇ ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ПІСЕНЬ ГУРТУ “EVANESCENCE” ТА ПЕРЕКЛАДУ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ)

Запольських С. П.

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-8815-6688
lanazapolskykh@znu.edu.ua*

Приходько Н. Ю.

*студентка IV курсу факультету іноземної філології
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0009-0007-9499-0365
2niki005@gmail.com*

Ключові слова: фонетичні засоби, семасіологічні фігури, стилістичні засоби, перекладацькі трансформації, цілісне перетворення.

Статтю присвячено аналізу фонетичних, семасіологічних та синтаксичних стилістичних фігур в англійському тексті оригіналу, визначенню особливостей їх передачі в перекладі на українську мову. У результаті дослідження описано характерні риси англійської пісні; досліджено стилістичні фігури та їх особливості в оригіналі; проаналізовано специфіку відтворення фонетичних, семасіологічних та синтаксичних стилістичних фігур пісень гурту “Evanescence” в перекладі. Матеріалом дослідження стали п’ять пісень та їхні адаптовані до оригінальної музики українськомовні переклади. Виявлено, що в процесі аналізу фонетичної характеристики пісенних текстів слід враховувати такі складові, як: звукова організація художнього тексту, звукова гармонія, милозвучність, звукові повтори – алітерація та асонанс. Ці мовні явища використовуються для створення настрою пісні, додають мелодійності та інтенсивності висловам, допомагають уповільнити чи прискорити ритм. У перекладі фонетичні засоби відтворюються альтернативними звуками, функція зберігається, основними трансформаціями є генералізація, смисловий розвиток і цілісне перетворення. Досліджені семасіологічні стилістичні фігури поділяються на виражальні засоби та стилістичні прийоми, є важливими для індивідуалізації і типізації, а також оцінки відтворення (зокрема, епітет) і збільшення або зменшення експресивності висловлення (шляхом вживання гіпербол та літот). Вживання метафор є важливим для передачі значення відчуттів та образу героїв, допомагають автору наділити предмет або дію яскравою характеристикою. Трансформації, які є типовими: генералізація, смисловий розвиток, заміна граматичної форми, цілісне перетворення. Досліджені синтаксичні стилістичні фігури поділяються на виражальні засоби (повтор, еліпсис, асиндетон, синтаксична тавтологія, вставні конструкції, відокремлені члени речення) і стилістичні прийоми (анафора, епіфора). Стилiстичні фігури були збережені, тим самим не порушивши специфіки пісні. Трансформації, які є типовими: смисловий розвиток, цілісне перетворення.

STYLISTIC FEATURES OF SONG LYRICS AND TRANSLATION SPECIFICS (THE CASE STUDY: SONGS OF THE “EVANESCENCE” GROUP AND THEIR TRANSLATION INTO UKRAINIAN)

Zapolskykh S. P.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Translation Studies
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8815-6688
lanazapolskykh@znu.edu.ua*

Prykhodko N. Yu.

*4th year Student at the Department of Foreign Philology
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0009-0007-9499-0365
2niki005@gmail.com*

Key words: *phonetic means, semasiological figures, stylistic means, translation transformations, holistic transformation.*

The article deals with phonetic, semasiological and syntactic stylistic figures in the English-language lyrical text of the original, peculiarities of their rendering in the translation into Ukrainian. The article presents the characteristic features of the English-language song, describes; stylistic figures and their features in the original, studies the specifics of the reproduction of phonetic, semasiological and syntactic stylistic figures of the songs of the band “Evanescence” in translation. The case study of the research: five songs and their Ukrainian translations adapted to the original music. It was found out that in the process of analyzing the phonetic characteristics of song texts, one should take into account such components as: sound organization of the artistic text, sound harmony, melodiousness, sound repetitions – alliteration and assonance. These linguistic phenomena are used to create the mood of the song, melody and intensity of expressions, help to slow down or speed up the rhythm. In translation, phonetic means are reproduced by alternative sounds, the function is preserved, the main transformations are generalization, sense development, and holistic transformation. The researched semasiological stylistic figures can be divided into expressive means and stylistic techniques, they are important for individualization and typification, as well as evaluation of reproduction (in particular, epithet) and increase or decrease of expressiveness of expression (hyperbole and litotes). The use of metaphors is important for conveying the meaning of the feelings and image of the characters; they help the author to endow the subject or action with a vivid characteristic. Transformations that are typical: generalization, sense development, replacement of grammatical form, holistic transformation. The syntactic stylistic figures under research can be divided into expressive means (repetition, ellipsis, asyndeton, syntactic tautology, parenthetic constructions, and detached clauses) and stylistic techniques (anaphora, epiphora). The stylistic figures are preserved in translation, thereby not violating the specifics of the song. Transformations that are typical: sense development, holistic transformation.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності. Пісенний текст та його переклад завжди цікавив дослідників: починаючи від фундаментальних напрацювань Ю. Лотмана [7] у

сфері аналізу поетичного тексту, і до сучасних вітчизняних (Т. Ковалевська, М. Кузнецова [3; 5]) та зарубіжних (Й. Франзон [13]) науковців, які розглядають, зокрема, англомовний пісенний

дискурс та способи його перекладу. Детальну увагу приділено, зокрема, аналізу фонетичних стилістичних засобів музично-ліричних творів (Т. Клочкова, О. Довженко, Н. Хоменко [2, 10]), дослідженню прагматичних особливостей текстів англомовних пісень (Л. Козуб [4]), розгляду поетичного тексту як специфічного засобу творення дійсності (О. Москович, А. Кенесі [8; 15]). Крім того, в окремому фокусі дослідників знаходиться переклад пісенного тексту та його відповідність оригіналу (А. Кенесі, Й. Франзон [15; 13]). Це обумовлено тим, що англомовна пісня, являючи єдність мелодії та тексту, має широку аудиторію, привертає увагу як пересічних громадян, так і науковців. При цьому багато питань ще залишається без вирішення, зокрема, у сфері аналізу стилістичних особливостей популярної пісенної лірики та специфіки перекладу. Тож **актуальність** нашого дослідження зумовлена тим, що сучасна пісенна творчість є популярною в суспільстві та привертає увагу і, водночас, є однією з найменш досліджених галузей сучасної лінгвістики і вітчизняного перекладознавства.

Матеріалом дослідження стали пісні американського рок-гурту “*Evanescence*” – сингли першого студійного альбому «Fallen», які отримали нагороду «Греммі» і через свою популярність знаходяться на вищих позиціях рейтингів: “*Bring me to life*”, “*My immortal*”, “*Going under*”, “*Everybody’s Fool*”, “*Hello*” та їхній переклад українською мовою [9; 11; 12; 14; 16].

Мета дослідження – проаналізувати фонетичні, семасіологічні та синтаксичні стилістичні фігури в англомовному тексті оригіналу і визначити особливості їх передачі в перекладі на українську мову.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких **завдань**: визначити характерні риси англомовної пісні; дослідити стилістичні фігури та їх особливості в оригіналі; проаналізувати специфіку відтворення фонетичних, семасіологічних та синтаксичних стилістичних фігур пісень гурту “*Evanescence*” в перекладі.

Предметом дослідження є стилістичні засоби (фонетичні, семасіологічні, синтаксичні) англійської та української мов, їхній функціональний потенціал.

Об’єктом дослідження є фонетичні, семасіологічні та синтаксичні стилістичні фігури, що використовуються в музичних творах гурту “*Evanescence*” та їх перекладах, способи та засоби їхнього відтворення.

У своїй фундаментальній праці Ю. Лотман дослідив поетичний текст, виділивши його композицію та структуру, основою якої є ритм, а також проблеми рими в його структурі. Композиція поетичного тексту «має подвійну природу. З одного

боку, це послідовність різних елементів тексту... Композицію можна було б визначити як надфразову та надвіршову синтагматику поетичного тексту. Однак ці ж елементи є певним чином зрівняними, складаються в певний набір рівнозначних в певних відношеннях одиниць. Не лише поєднуючись, а й протиставляючись, вони утворюють певну структурну парадигму, також на надфразовому та надвіршовому рівнях (для строфічних текстів – і на надстрофічному)» [7, с. 115].

Звертаючись до структури віршованого тексту, ритм виділяється як основний компонент: зазначивши про правильну послідовність та повторюваність певних елементів, Ю. Лотман М. також наголошує на тому, що циклічний повтор різних елементів в однакових позиціях є необхідним для розкриття схожості в розбіжному, і навпаки. Крім того, «ритм у вірші є сенсорозрізняючим елементом, причому такий характер набувають навіть такі мовні елементи, що не мають його у звичайному використанні» [7, с. 45]. Таким чином, «структура віршованого тексту не просто розкриває нові відтінки слів – вона відкриває діалектику понять, те внутрішнє протиставлення явищ життя та мови, для позначення яких звичайна мова не має спеціальних засобів» [7, с. 46].

Згідно з ствердженням Лотмана Ю.М., рима «є одним із найбільш конфліктних рівнів поетичної структури... Саме з рими починається та конструкція змісту, що становить характерну рису поезії» [7, с. 61]. Це обумовлено тим, що функціонально рима є близькою до ритмічних одиниць, а ритмічний повтор становить повтор позиції. При цьому повтор рими носить семантичний, а не акустичний або фонетичний характер. Таким чином, «повтор передбачає і відмінність, що співпадиння на одному рівні тільки виділяє відмінність на іншому» [7, с. 61].

Розглядаючи основні характеристики пісні, слід надати їй визначення: пісня – це єдність мелодії та тексту, яка характеризується повторюваністю та фокусується на передачі реципієнту не лише змісту, але й певного емоційного стану. Таким чином, важливим елементом є взаємозв’язок віршованого тексту та мелодійного компоненту, порушення або зміна одного з яких неухильно вплине на загальне враження та смисл. Підтвердженням такого визначення є дослідження англомовного пісенного дискурсу М. Кузнецової, яка зазначає, що «незважаючи на домінування музичного компонента в тексті пісні, вербальний і мелодійний компоненти нерозривно пов’язані, особливо структурно. Мелодійний компонент організує сприйняття всього тексту пісні, що дозволяє вербальному компоненту виконувати роль віршованого тексту, не досягаючи рівня поезії. Таким чином, мелодійний компонент готує реци-

пієнта до сприйняття вербального компонента на іншому, радше емоційно-чуттєвому, ніж раціонально-аналітичному рівні» [5, с. 54].

У свою чергу, Т. Ковалевська наголошує на певною мірою автоматизованому сприйнятті звукової «оболонки» мовлення. Інакше кажучи, слухач не відокремлює звук від смислового ядра, сприймаючи лише смисл висловлення [3, с. 128].

Головними характеристиками англійської пісні є: тенденція до спрощення лексичного складу, граматичних конструкцій та відсутність специфічних реалій, не зрозумілих широкому загалу; комунікативна спрямованість (головним чинником у сприйнятті є поєднання музики і семантики), що дозволяє пісні швидко знайти точки зіткнення з досвідом реципієнта; повторюваність ритмічного малюнку та вербального компонента.

Традиційна англійська пісня складається з двох або трьох куплетів і приспіву, тобто має так звану двочастинну структуру. Текст пісні зазвичай містить наративний, описовий або аргументативний текст. До синтаксичних особливостей англійської пісні відносяться паралелізм, просте речення, повтори, питальні речення. Аналізуючи фонетичний аспект пісенних текстів, слід враховувати такі складові, як: звукова організація художнього тексту, звукова гармонія, милозвучність, звукові повтори – алітерація, асонанс, звуконаслідування, звуковий символізм. Під час роботи з лексикою розглядаються стилістично забарвлені слова, засоби художньої образотворчості: омоніми, синоніми, антоніми, пароніми, архаїзми, історизм, неологізми; індивідуальні новоутворення.

Й. Францон пропонує п'ять способів перекладу пісенного тексту: 1) нульовий переклад (пісня без перекладу); 2) переклад тексту без урахування музики; 3) написання нових слів до оригінальної музики (нова інтерпретація, яка не відповідає оригінальному тексту); 4) переклад тексту та відповідна адаптація музики (іноді для цього потрібно створити абсолютно нову композицію); 5) адаптація перекладу до оригінальної музики [13, с. 376].

Спираючись на визначення пісні та основні характеристики пісенного дискурсу, збереження змісту і форми є абсолютно необхідним. Таким чином, найбільш ефективним та наближеним до оригінальної форми і змісту вбачається останній спосіб – адаптація перекладу до оригінальної музики.

Нами було проаналізовано такі оригінальні тексти та їх переклади: “*Bring me to life*”, “*My immortal*”, “*Going under*”, “*Everybody’s Fool*”, “*Hello*” гурту “*Evanescence*”. З них “*Going under*”, “*Everybody’s Fool*”, “*Hello*” є «підстрочними» (переклад

тексту без урахування музики), та “*Bring me to life*”, “*My immortal*” є адаптаціями перекладу до оригінальної музики. Остання група становить найбільшу цікавість для нас як дослідників, адже лише такий спосіб перекладу повністю відповідає особливості пісні як єдності змісту і форми. Було здійснено аналіз стилістичних фігур на фонетичному, семасіологічному та синтаксичному рівнях на матеріалі пісень “*Bring me to life*” та “*My immortal*”.

Переклад англійської пісні має бути якомога більше схожим на оригінал. Для досягнення цього слід зважати на фонетичні стилістичні засоби, використані в оригіналі, та спробувати відтворити їх у перекладі. Дослідники Т. Ключкова та О. Довженко виділяють *алітерацію* (повтор приголосних звуків) та *асонанс* (повтор голосних звуків) як основні фонетичні засоби, застосовані в прозових та поетичних текстах.

Ковалевська Т.І. називає такі функції алітерації та асонансу: функція когерентності (логічність, зв'язність слів та ідей); ефонічна функція (надання мелодійності та благозвучності); функція актуалізації: висунення елемента з потоку мовлення; емпатична функція: привертання уваги до елемента на тлі решти висловлення; експресивна функція: наділення певного елемента висловлення більшою виразністю (образністю); емотивна функція: алітерований фрагмент висловлення може передавати емоції автора або персонажу [3, с. 129].

Перший стилістичний прийом, який було розглянуто – *алітерація*. У пісні “*Bring me to life*”, обраної нами для аналізу, цей прийом використовується у рядках:

Without a soul. – Без почуття,

My spirit’s sleeping somewhere cold. – Мій дух
десь у світі забутий.

Зокрема, тут спостерігається алітерація звуку /s/. М'який і шиплячий звук “s” привертає увагу слухачів і створює ефект тиші, підкреслюючи мотив сну. Характерним ж те, що в тексті перекладу цей ефект повністю збережено, адже спостерігається повторення звуку [s], при цьому у перекладі спостерігаємо смисловий розвиток і цілісне перетворення.

Ще одним прикладом алітерації є рядки пісні “*My immortal*”:

These wounds won’t seem to heal, – Пірнає в океан

This pain is just too real. – Невиліковних ран

There’s just too much that time cannot erase. –
Живий потік мій не відчує біль!

В оригінальному тексті наявна алітерація звуків /ð/ та /z/, що створює ефект напруження, однак в тексті перекладу цей засіб не збережено. Більш явним є застосування асонансу звуків [и] та [і], які

додають милозвучності, особливо звук [i], який пом'якшує суцільне звучання.

Прикладом наступного засобу – асонансу – у пісні “*Bring me to life*” є рядки:

How can you see into my eyes like open doors? – Як можеш ти дивитися в очі мої

Leading you down into my core – І бачити всю глибину

В оригінальному тексті є повторення звуку /i:/, а в тексті перекладу – звук [и]. Таким чином, цей стилістичний прийом збережено і відтворено у перекладі. Крім того, ще одним прикладом асонансу є повторення звуків /e/ та /л/ в приспіві. У перекладі асонанс відтворений повторенням звуків [о] та [и]:

(Wake me up) Wake me up inside (I can't wake up) – (Розбуди) Розбуди мене (Я застряг уві сні)

Wake me up inside (save me) – Розбуди мене (Врятуй)

Call my name and save me from the dark (wake me up) – Поклич мене, врятуй від темряви (Розбуди)

Bid my blood to run (I can't wake up) – Дай мені життя (Я застряг уві сні)

Before I come undone (save me) – Б о смерть моя близька (Врятуй)

Save me from the nothing I've become. – Врятуй від того, ким можу стати я.

Наскрізним в оригінальному тексті є повторення звуку /a:/, а у перекладі часто вживаним є асонанс звуків [о] та [и]. Розглянемо на прикладі цього уривку:

(All of this time, I can't believe I couldn't see – (Весь цей час, не можу я повірити

Kept in the dark, but you were there in front of me) – Переді мною стояла ти у темряві)

I've been sleeping a thousand years, it seems – Почуття що спала я тисячу літ

Got to open my eyes to everything – Треба очі відкрити, побачити.

(Without a thought, without a voice, without a soul – У глуші, без слів, і без душі

Don't let me die here – Не дай померти

There must be something more) bring me to life – Повинно бути щось!) Даруй життя.

Прикладом застосування алітерації та асонансу водночас є такі рядки з пісні “*My immortal*”:

I'm so tired of being here. – Так втомилась бути тут,

Suppressed by all my childish fears. – Де оживають давні страхи...

And if you have to leave. – Між нами стільки слів,

I wish that you would just leave. – А в кожному слові безмір сліз...

'Cause your presence still lingers here. – Якщо ти йдеш, то просто йди...

And it won't leave me alone. – А серце наче з висоти

Алітерація звуку /л/ та її відтворення у перекладі звуком [т] можна назвати вдалим, оскільки зберігається глухість звуку, що утворює загальний меланхолійний настрій. Повторення звуку /a/ відтворено асонансом звуку [а], який є одним із найбільш часто вживаних в українській мові.

Ще одним прикладом є рядки:

When you cried, I'd wipe away all of your tears. – По краю...разом рука у руці,

When you'd scream, I'd fight away all of your fears. – По краплі сльози стирала твої...

And I held your hand through all of these years. – Мені ти дарував цілий світ,

But you still have all of me. – Бо я твоя навик!

Алітерація звуків /w/, /j/ передається звуками [п], [р], які достатньо точно передають контраст глухого та дзвінкого звуків. Асонанс /a:/, присутній в англійському варіанті 4 рази, в перекладі замінений на повтор звуків [а] та [о], що загалом становить 13 повторів.

Наступними буде доречно розглянути семасіологічні виражальні засоби та стилістичні прийоми. Семасіологічні виражальні засоби являють собою фігури заміщення, різні способи вторинної номінації. Вторинні найменування існують у мові у готовому вигляді або утворюються у мовленні на основі регулярних моделей.

Однією з головних стилістичних фігур вважається епітет. *Enimem* – це емоційно-оцінне або експресивно-образне (метафоричне) визначення певного денотата. Визначаються два структурні різновиди: епітети-слова й епітети-словосполучення. У ролі епітетів-слів виступають прикметники і дієприкметники. Епітети-словосполучення – це сполучення прикметника з прислівником або дієприкметника з іменником в орудному відмінку. Зазвичай епітет використовується для індивідуалізації і типізації, а також оцінки зображуваних явищ.

Тексти обраних пісень майже позбавлені прикметників і, як наслідок, не рясніють епітетами, однак, наведений нижче рядок містить приклад цього виражального засобу. Щоправда, у перекладі пісні “*Bring me to life*” прикметник не зберігається і трансформується у прислівник, хоча образність відтворена:

Frozen inside without your touch. – Холодно так, без дотиків.

У пісні “*My immortal*” знаходимо епітет, що не зберігає оригінального значення при перекладі, відтворюється способом генералізації:

Suppressed by all my childish fears. – Де оживають давні страхи...

Вживається розвиток значення, замінюючи «дитячі страхи» на «давні» (ймовірно, спираючись на те, що герой пісні є дорослим, тому дитинство було відносно давно).

Your face it haunts my once **pleasant** dreams. – Та голос твій/ Проростає в мої сни

В наведеному уривку з пісні “*My immortal*” епітет не збережено.

Також в обраних для аналізу піснях присутня *гіпербола* (перебільшення, що є засобом підвищення експресивності). У пісні “*Bring me to life*” гіпербола наявна у наступних рядках:

Only you are the life among the dead. – Тільки ти є життям для мене.

а також:

I've been sleeping a thousand years, it seems. – Почуття, що спала я тисячу літ.

В наведених рядках спостерігаємо перебільшення значущості однієї особи в житті ліричного героя пісні, а також перебільшення відчуття часу (адже з наукової точки зору людина не може перебувати у стані сну протягом тисячі років).

В пісні “*My immortal*” також є приклади вживання цього стилістичного засобу:

And I held your hand through all of these years. – Мені ти дарував цілий світ,

But you still have all of me. – Бо я твоя навек!

Крім того, в перекладі цей стилістичний засіб вжито частіше, ніж в тексті оригіналу.

Прикладом *мейозису* (навмисне применшення) може слугувати така фраза з пісні “*My immortal*”, де оригінальне значення «всі сльози» зменшено до «по краплі»:

When you cried, I'd wipe away **all of your tears. – По краплі** сльози стирала твої...

Однією з найбільш вживаних семасіологічних стилістичних фігур в обраних піснях є *метафора* (приховане порівняння, шляхом застосування назви одного предмету до іншого за схожістю) [1, с. 45] задля передачі відчуттів. Однією з провідних метафор однієї з пісень є фраза “*Bring me to life*” («Даруй життя»), що водночас є назвою композиції. Метафоричність фрази полягає в тому, що насправді ліричний герой живий, але морально відчуває себе спустошеним – через це «повернення» до життя має бути психологічним, а не з фізичної точки зору. Підкріпленням слугує наступна фраза “*Without a soul*”, що у перекладі відтворена не дослівно: «Без почуття». Дослівним був би переклад «Без душі», що також є фразою з метафоричним значенням, адже мається на увазі відсутність яких-небудь емоцій, а не душі в цілому. Повторювана фраза “*Wake me up inside*” перекладається як «Розбуди мене», але у значенні переносному – пробудження має відбутись не від сну, а шляхом переосмислення реальності.

В пісні “*My immortal*” вжито фрази “*you have to leave*”, “*you would just leave*”, але їх метафоричність в тому, що той, до кого звертається ліричний герой, має покинути не фізично, а зникнути з думок. Слід зазначити, що цю метафору передано

в перекладі рядком нижче «Якщо ти йдеш, то просто йди...».

And if you have to leave. – Між нами стільки слів,

I wish that you would just leave. – А в кожному слові безмір сліз...

'Cause your presence still lingers here. – Якщо ти йдеш, то просто йди...

В наведеному нижче уривку метафора “*wounds won't seem to heal*” зберігається в тексті перекладу, хоча й в іншому рядку «Невиліковних ран». Рани, про які говориться – не фізичні, це душевний біль, спричинений ліричному герою:

These wounds won't seem to heal, this pain is just too real. – А серцем наче з висоти/ Пірнає в океан/ Невиліковних ран...

Ще одним прикладом вживання метафори є такий рядок:

But you still have all of me. – Бо я твоя навек!

Як в оригінальному, так і в тексті перекладу приналежність ліричного героя тому, до кого звернення, є не у прямому значенні слова: мається на увазі відданість та вірність, а не рабська покірність.

Наступними було розглянуто та проаналізовано стилістичні фігури синтаксичного рівня. *Синтаксичні виражальні засоби* – синтаксичні моделі речень, що несуть додаткову логічну або експресивну інформацію, яка сприяє підвищенню ефективності висловлення та мовлення в цілому і класифікуються в залежності від базування на: редуції вихідної моделі (еліпсис, апосіопезис, номінативні речення, асиндетон); експансії вихідної моделі (повтор, перерахування, синтаксична тавтологія, полісиндетон, емпатична конструкція *It is/was he who*, емпатична конструкція з дієсловом *do*, вставні речення); зміні порядку послідовності компонентів вихідної моделі (інверсія, відокремлення).

Стилістичні прийоми можуть базуватися на формальних та смислових взаємодіях кількох синтаксичних конструкцій або моделей речень в певному контексті (паралелізм, хіазм, анафора, епіфора); на транспозиції значення синтаксичної структури або моделей речень в певному контексті (риторичне питання); на транспозиції значення способів зв'язку між компонентами речення (парцеляція).

Найбільш вживаним синтаксичним виражальним засобом в піснях “*Bring me to life*” та “*My immortal*” є *повтор* – це повторення якої-небудь частини речення, словосполучення, розташованих у безпосередній близькості. Можна виділити декілька видів повторів, які відрізняються за структурною організацією, а саме: 1) простий контактний; 2) розширений повтор; 3) рамковий або кільцевий повтор, який ще називають анепі-

форою, або просаподосісом, або кільцем; 4) повтор-підхоплення – епанафора, або анадиплосис, або стик; 5) ланцюжковий повтор.

У наведеному нижче прикладі наявні повтори на початку речень (“*Wake me up*”), на кінці речень (“*I can’t wake up*”), а також наявний ланцюжковий повтор у переостанньому та останньому рядках (“*save me*”). У перекладі повтори збережено, завдяки чому зберігається необхідний рівень емоційної напруженості:

(Wake me up) Wake me up inside (I can’t wake up). – (Розбуди) Розбуди мене (Я застряг уві сні)
Wake me up inside (save me). – Розбуди мене (Врятуй)

Call my name and save me from the dark (wake me up). – Поклич мене, врятуй від темряви (Розбуди)

Bid my blood to run (I can’t wake up). – Дай мені життя (Я застряг уві сні)

Before I come undone (save me). – Бо смерть моя близька (Врятуй)

Save me from the nothing I’ve become. – Врятуй від того, ким можу стати я.

Також однією з характерних рис пісенного дискурсу є *elipsis* – навмисний пропуск слів, які не є важливими для сенсу виразу. Подібного роду явище можливе тільки в тому випадку, якщо слово очевидно з контексту, і частіше за все пов’язано з тим, що автори сучасних англомовних пісень уникають довгих речень для кращого сприйняття тексту на слух.

(Wake me up) Wake me up inside (I can’t wake up). – (Розбуди) Розбуди мене (Я застряг уві сні)

У цьому прикладі спостерігаємо опущення слова *inside*, що передає метафоричний зміст фрази. У перекладі в свою чергу еліпсис також присутній: опущено слово «мене». На нашу думку, вживання еліпсису в перекладі є більш доречним, ніж в оригінальному тексті, оскільки зміст залишається зрозумілим, на відміну від англомовного тексту, де випускається метафоричність фрази. Використання еліпсису обумовлюється економією мовних засобів, спрощенням речення, ритмування і рифмізації тексту.

Також характерним для пісенного тексту є *асиндетон*, або безсполучниковість – стилістична фігура, яка полягає у пропуску сполучників, що зв’язують окремі слова й частини фраз [1, с. 51]:

Without a thought, without a voice, without a soul. – У глуші, без слів, і без душі

У наведеному вище прикладі сполучники повністю відсутні в оригінальному тексті, в той час як у перекладі наявний сполучник «і».

Ще одним прикладом є рядки за пісні “*My immortal*”:

These wounds won’t seem to heal – Пірнає в океан *this pain is just too real.* – Невиліковних ран,

В наведеному вище прикладі відсутні сполучники в оригінальному сурядному реченні. Цілісне перетворення в перекладі також не містить сполучники.

Безсполучниковість англійського тексту посилює виразність мовлення, акцентує в ньому динамічний аспект, служить для виділення окремих слів і, крім того, є важливим елементом для полегшення ритмування і ритмізації. Використання сполучника у перекладі обумовлюється необхідністю збереження ритму і рифми.

В пісенних текстах також зустрічається *синтаксична тавтологія* – повторення тотожних за змістом та граматично синонімічних одиниць у складі речення. Їхнє використання служить для конкретизації думки, посилення смислової та емоційної виразності мовлення [1, с. 52]:

Until you find it there and lead it back home. – Поки не знайдеш й не повернеш все назад.

У варіанті перекладу цього пісенного тексту синтаксичні тавтологія відсутня, оскільки обов’язкове в англомовному варіанті *it* не є характерним для української мови, і опущене відповідно до особливостей мови перекладу.

Ще одним прикладом є такі рядки:

And if you have to leave – Між нами стільки слів,
I wish that you would just leave. – А в кожному слові безмір сліз...

Незважаючи на те, що зміст оригінального тексту не збережено (замість «покинути» в перекладі повторюється «слово»), синтаксичну тавтологію відтворено.

Наступним поширеним стилістичним засобом в англомовних піснях є *вставні конструкції*, що виражають особисте ставлення мовця до свого висловлювання. Вставні слова й речення не несуть нової інформації, вони лише певним чином оцінюють, уточнюють основне повідомлення і, отже, надають мовленню більшої природності, роблять його емоційно й інтонаційно насиченим [1, с. 53]:

All of this time, I can’t believe I couldn’t see. – Весь цей час, **не можу я повірити**

а також:

I’ve been sleeping a thousand years, it seems. – **Почуття що** спала я тисячу літ

В наведених прикладах вставні фрази висловлюють власне ставлення ліричного героя до основних подій та надають особливого емоційного забарвлення. Вони також збережені у перекладі, хоча і не дослівно.

Відокремлені члени речення – це другорядні члени, виділені в реченні для посилення їхнього змісту і значення:

All of this time, I can’t believe I couldn’t see – Весь цей час, не можу я повірити.

Kept in the dark, but you were there in front of me – Переді мною стояла ти у темряві.

Наведений приклад ілюструє наявність відокремленого члена речення в оригінальному тексті та відсутність цього стилістичного засобу у перекладі – відокремлений член речення замінено означенням «у темряві».

Поширеними у піснених текстах є такі стилістичні прийоми, як *анафора* – стилістична фігура, яка утворюється повтором слів або словосполучень на початку суміжних мовних одиниць, та *епіфора* – стилістична фігура, протилежна анафорі, яка утворюється повтором окремих слів або словосполучень на кінці суміжних мовних одиниць. Найчастіше ці прийоми зустрічаються у віршових текстах:

(Wake me up) Wake me up inside (I can't wake up) – **(Розбуди) Розбуди мене (Я застряг уві сні)**
Wake me up inside (save me) – **Розбуди мене (Врятуй)**

Call my name and save me from the dark (wake me up) – **Поклич мене, врятуй від темряви (Розбуди)**

Bid my blood to run (I can't wake up) – **Дай мені життя (Я застряг уві сні)**

Before I come undone (save me) – **Бо смерть моя близька (Врятуй)**

Save me from the nothing I've become. – **Врятуй від того, ким можу стати я.**

Ще один приклад анафори можна спостерігати в таких рядках:

When you cried, I'd wipe away all of your tears – **По краю...разом рука у руці.**

When you'd scream, I'd fight away all of your fears – **По краплі сльози стирала твої...**

Характерним в цьому уривку є збереження використаної стилістичної фігури в тексті перекладу. Однак це є не наскрізним, адже в наступному уривку в перекладі не застосована анафора:

Your face it haunts my once pleasant dreams. – **Та голос твій/ Проростає в мої сні.**

Your voice it chased away all the sanity in me. – **Корінням до душі,/ А серцем наче з висоти**

Висновки. Наше дослідження показало, що в процесі аналізу фонетичної характеристики піснених текстів слід враховувати такі складові, як: звукова організація художнього тексту, звукова гармонія, милозвучність, звукові повтори – алітерація та асонанс, що є найчастотнішим засобом. Усі зазначені мовні явища використовуються для створення певного настрою пісні, додають мелодійності та інтенсивності висловам, у деяких випадках навіть допомагають уповільнити чи прискорити ритм. У перекладі фонетичні засоби, а саме алітерація та асонанс, не завжди відтворюються тими самими звуками, що в оригіналі, через особливості структури мови, однак є часто відтворюваними альтернативними, більш характерними українській мові, звуками. При перекладі основними трансформаціями є смисловий розвиток і цілісне перетворення.

Семасіологічні стилістичні фігури поділяються на виражальні засоби та стилістичні прийоми. Вони є дуже важливими для індивідуалізації і типізації, а також оцінки відтворення (зокрема, епітет) і збільшення або зменшення експресивності висловлення (шляхом вживання гіпербол та літот). Важливим є також вживання метафор для передачі значення відчуттів та образу героя, які не передаються раціональним зв'язком. Крім того, семасіологічні стилістичні фігури допомагають автору наділити предмет або дію яскравою характеристикою.

Отже, синтаксичні стилістичні фігури поділяються на виражальні засоби і стилістичні прийоми та часто зустрічаються в пісенному дискурсі. У проаналізованих піснях нами були виділені такі синтаксичні виражальні засоби: повтор, еліпсис, асиндетон, синтаксична тавтологія, вставні конструкції, відокремлені члени речення, і такі стилістичні прийоми: анафора, епіфора. Наявність такого різноманіття стилістичних засобів робить пісню дуже насиченою, образною, оригінальною і допомагає розкрити зміст цієї композиції. Здебільшого всі присутні в оригінальному пісенному тексті стилістичні фігури були збережені, тим самим не порушивши специфіки пісні.

Перспективами досліджень з даної проблематики постає розширення матеріалу дослідження, визначення закономірностей використання стилістичних засобів в оригіналі та кореляції їх із способами передачі в перекладі, виявлення факторів, які впливають на вибір перекладача, аналіз факторів, які впливають на цей вибір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробйова М.В. Порівняльна стилістика: курс лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» професійного спрямування «Переклад (англійська мова)». Запоріжжя : ЗНУ, 2014. 99 с.
2. Клочкова Т.И., Довженко О.А. Фонетические средства стилистики. URL: http://www.rusnauka.com/ESPR_2006/Philologia/2_klochkova.doc.htm (дата звернення: 11.11. 2022).
3. Ковалевська Т.І. Алітерація та асонанс в сучасному художньому англійськомому тексті. *Наукові записки Національного університету Острозька академія*. Серія: Філологічна, 2012. № 30. С. 128–130 URL: <https://lingvj.oa.edu.ua/articles/2012/n30/41.pdf> (дата звернення: 12.11. 2022).
4. Козуб Л.С. Прагмалінгвістичні особливості текстів англійськомовних пісень. *Science, Research, Development Philology, Sociology And Culturology* № 2. Monografia pokonferencyjna, London, 27.02.2018. Warszawa, 2018.

- P. 136–165. URL: http://xn--e1aajfpeds8ay4h.com.ua/files/74_05.pdf (дата звернення: 25.11.2022).
5. Кузнецова М.О. Англомовний пісенний дискурс у контексті лінгвокультури (на матеріалі поп-пісень ХХІ століття). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. 2017. Вип. 29(2). С. 53–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2017_29%282%29_17 (дата звернення: 16.10.2022).
  6. Кулинич Г.Г. Про переклади текстів вокальних творів. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine11-7.pdf> (дата звернення: 25.10.2022).
  7. Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста: Структура стиха : пособие для студентов. Ленинград : Просвещение, 1972. 271 с.
  8. Москвичова О.А. Поетичний текст як специфічний засіб відтворення дійсності. *STUDIA LINGUISTICA*. 2018. № 13. С. 215–227. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stling_2018_13_16 (дата звернення: 30.09.2022).
  9. Пісні гурту “Evanescence” та переклад українською мовою. Альбом “Fallen” URL: <https://www.muztonic.com/E/169-evanescence/277-fallen.html> (дата звернення: 10.03.2023).
  10. Хоменко Н.В. Звукова організація поетичного твору як засіб створення емоційного забарвлення. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки* : Філологічні науки. Мовознавство : наук. журн. Луцьк : СЧУ ім. Лесі Українки, 2012. № 6. С. 238–242. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe (дата звернення: 04.09.2022).
  11. “Evanescence”. “Bring me to life”. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3YxaaGgTQYM> (дата звернення: 10.03.2023).
  12. “Evanescence”. “My immortal”. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=5anLP-w0Efm0> (дата звернення: 10.03.2023).
  13. Franzon Johan . Choices in Song Translation: Singability in Print, Subtitles and Sung Performance. *The Translator* 2014. 14(2). P. 373–399. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13556509.2008.10799263> (retrieved: 10.02.2023).
  14. Hold My Borsch – “My immortal” URL: <https://www.youtube.com/watch?v=2C9pjM5YPhc> (дата звернення: 10.03.2023).
  15. Kenesei Andrea. Poetry Translation through Reception and Cognition. st published. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2010. 195 p.
  16. UkrTrashDub – Даруй Життя (Evanescence Bring Me To Life – Ukrainian Cover) URL: <https://www.youtube.com/watch?v=yNUjVAB0TbA> (дата звернення: 10.03.2023).

REFERENCES

1. Vorobiova, M. V. (2014) Comparative stylistics: a course of lectures for students of the educational and qualification level "bachelor" in " English Translation. Zaporizhzhia: ZNU [in Ukrainian].
2. Klochkova, T. I., Dovzhenko, O. A. (2022) Phonetic means of stylistics. Retrieved November, 2022 from http://www.rusnauka.com/ESPR_2006/Philologia/2_klochkova.doc.htm [in Ukrainian].
3. Kovalevska, T.I.(2012)Alliteration and assonance in modern fiction in English. Scientific notes of the National University Ostroh Academy. Series: Philological, 2012. No. 30. Retrieved December 2022 from <https://lingvj.oa.edu.ua/articles/2012/n30/41.pdf> [in Ukrainian].
4. Kozub, L. S. (2018) Pragmalinguistic features of the texts of English-language songs. Science, Research, Development Philology, Sociology And Culturology No. 2. Monografia pokonferencijna, London, Warsaw, Retrieved November 2022 from http://xn--e1aajfpeds8ay4h.com.ua/files/74_05.pdf [in Ukrainian].
5. Kuznetsova, M. O. (2017) English-language song discourse in the context of linguistic culture (on the material of pop songs of the 21st century). *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*. Series: Philology. Retrieved October 2022 from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2017_29%282%29_17 [in Ukrainian].
6. Kulynych, H. G. (2022) On translations of the texts of vocal works. Retrieved October 2022 from <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine11-7.pdf>.
7. Lotman, Y. M. (1972) Analysis of poetic text: Structure of verse: Handbook for students. Leningrad: Prosveshcheniye [in Russian].
8. Moskvychova, O. A. (2018) Poetic text as a specific means of reproducing reality. *STUDY LINGUISTICA*. 2018. No. 13. Retrived September 2022 from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stling_2018_13_16. [in Ukrainian].
9. Songs of the band "Evanescence" and translation into Ukrainian. Album “Fallen”(2000) Retrived March 2023 from <https://www.muztonic.com/E/169-evanescence/277-fallen.html> [in Ukrainian].
10. Khomenko, N. V. (2012) Sound organization of a poetic work as a means of creating emotional coloring. *Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University: Philological Sciences*. Linguistics: Science. journal Lutsk:

- Lesia Ukrainka SNU, 2012. No. 6. Retrieved September 2022 from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe. [in Ukrainian].
11. "Evanescence". "Bring me to life" (2022) Retrieved March 2023 from <https://www.youtube.com/watch?v=3YxaaGgTQYM>
  12. "Evanescence". "My immortal" (2022) Retrieved March 2023 from <https://www.youtube.com/watch?v=5anLPw0Efmo>
  13. Franzon, J. (2014) Choices in Song Translation: Singability in Print, Subtitles and Sung Performance. *The Translator* 2014. 14 (2). Retrieved February 2023 from <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13556509.2008.10799263>
  14. Hold My Borsch – "My immortal" (2022) Retrieved March 2023 from <https://www.youtube.com/watch?v=2C9pjm5YPhc>
  15. Kenesei, A. (2010) *Poetry Translation through Reception and Cognition*. st published. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
  16. UkrTrashDub – Bring Me To Life (Evanescence Bring Me To Life – Ukrainian Cover) (2022) Retrieved March 2023 from <https://www.youtube.com/watch?v=yNUjVAB0TbA>

УДК 821.161.2
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-15>

АВТОБІОГРАФІЗМ ЯК ОСОБЛИВІСТЬ ІДІОСТИЛЮ Ю. М. МУШКЕТИКА

Ільїна О. В.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українознавства
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
вул. Лермонтівська, 27, Харків, Україна
orcid.org/0000-0002-1106-6967
ESljunina@gmail.com*

Ключові слова:

*автобіографічність,
індивідуальний стиль, текст,
Ю.М. Мушкетик.*

Статтю присвячено розгляду автобіографічних мотивів у творчості видатного українського письменника другої половини ХХ ст. Ю.М. Мушкетика. Окреслено загальну автобіографічну тенденцію художньої творчості митця, проведено паралелі між окремими персонажами та самим автором. Установлено, що фікціональний світ майстра слова є частиною його авторської ідентичності та відображає основні вектори свідомості письменника. Наголошено, що автобіографізм для Ю.М. Мушкетика постає важливим джерелом для розширення художньої виразності, оскільки різні події та факти з життя письменника, поєднуючись з автопсихологічними переживаннями, постають виявом його ставлення до навколишньої дійсності, а художній вимисел можна розглядати при цьому як своєрідний механізм трансформації життєвої правди в художню.

Автобіографізм у текстах автора розглянуто як домінуючий засіб характеротворення, особливу рису індивідуального стилю майстра слова, як важливий елемент для вираження авторських інтенцій. В автобіографічності виявляється прагнення митця до самопізнання, осмислення власного досвіду, що є базовим мотивом творчості як такої. Установлено, що основними способами передачі автобіографічних мотивів у творчості Ю.М. Мушкетика є такі: опис подій із власного життя, приписування персонажам власних переживань та переконань, опис подій із життя близьких людей. Автобіографічні мотиви спостерігаються у творах про Голодомор, Другу світову війну, роботу на посаді редакторів чи наукових співробітників. Саме завдяки автобіографічним мотивам Ю.М. Мушкетик зумів найбільш повно відтворити різні історичні часи, починаючи від матеріальних деталей до психологічної атмосфери різних епох. Наголошено, що автобіографічний компонент надає можливість автору художньо втілити власну світоглядну позицію, а також сприяє глибшому та більш правдивому відтворенню духовно-психологічних переживань персонажів.

AUTOBIOGRAPHY AS A FEATURE OF THE IDIOSTYLE OF YU. M. MUSKETIK

Iliina O. V.

*Candidate of Philological Sciences,
Associated Professor at the Department of Ukrainian Studies
Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»
Lermontivska str., 27, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1106-6967
ESljunina@gmail.com*

Key words: *autobiography,
individual style, text,
Yu.M. Mushketyk.*

The article is devoted to the examination of autobiographical motives in the work of an outstanding Ukrainian writer of the second half of the 20th century Yu.M. Mushketyk. The general autobiographical trend of the artist's work is outlined, parallels are drawn between individual characters and the author himself. It has been established that the fictional world of the master of the word is part of his author's identity and reflects the main vectors of the writer's consciousness. It is emphasized that autobiography for Yu.M. Mushketik becomes an important source for the expansion of artistic expressiveness, since various events and facts from the writer's life, combined with autopsychological experiences, appear as a manifestation of his attitude to the surrounding reality, and artistic fiction can be considered as a kind of mechanism transformation of life's truth into art.

Autobiography in the author's texts is considered as a dominant mean of character formation, a special feature of the individual style of the master of words, as an important element for expressing the author's intentions. In autobiography, the writer's desire for self-knowledge, understanding of his own experience is revealed, which is the basic motive of creativity as such. It has been established that the following are the main ways of conveying autobiographical motives in the work of Yu.M. Mushketik: description of events from one's own life, attribution of one's own experiences and beliefs to characters, description of events from the lives of close people.

Autobiographical motifs are observed in works about the Holodomor, about the Second World War, about work as editors or research assistants. It is thanks to autobiographical motifs that Yu.M. Mushketyk managed to most fully reproduce different historical times, starting from material details to the psychological atmosphere of different eras. It is emphasized that the autobiographical component provides an opportunity for the author to artistically embody his own worldview position, and also contributes to a deeper and more truthful reproduction of the spiritual and psychological experiences of the characters.

Постановка проблеми. Проблема біографічності та автобіографічності в художньому тексті має доволі тривалу історію вивчення. Так, В.В. Виноградов висловив думку про те, що у творі не тільки можуть, а «навіть повинні відбиватися сліди історичної своєрідності життя автора, своєрідність його поведінки, його світобачення» [1, с. 35].

Розгляд питань, що пов'язані з автобіографічним аспектом творчості Ю.М. Мушкетика, є доволі актуальним, адже репрезентує риси ідіостилу майстра слова, характерність побудови структур тексту, психологічні особливості митця, що, своєю чергою, дає змогу поглянути на укра-

їнську літературу другої половини ХХ ст. крізь призму творчості одного письменника, простежити вплив на його творчу манеру різних стилевих течій.

Проблема автобіографічності творів Ю.М. Мушкетика фактично не розглядалася в наукових роботах літературознавців, хоча на такій рисі художнього стилю автора було зауважено в праці Н.Л. Павлюк: «Історичному творові «Прийдімо, вклонімося...» також притаманні ознаки автобіографічного роману. Ю. Мушкетик пройшов увесь шлях наукового пошуку свого героя – Олега Зайченка, – тому в образі молодого аспіранта Олега, «...який працює над кандидатською

дисертацією про Коліївщину», легко вгадується сам автор. Прозаїк цього й не приховує» [6, с. 59].

Мета і завдання статті. Мета пропонованої розвідки – розглянути в найбільш загальному вигляді основні методи репрезентації автобіографічних мотивів у творчості Ю.М. Мушкетика. Завдання роботи – відстежити шляхи реалізації ключових рис автобіографізму в різних текстах митця.

Предмет та об'єкт дослідження. Предметом наукового вивчення постає художня творчість Ю.М. Мушкетика, а об'єктом – автобіографічні мотиви у творах автора.

Виклад основного матеріалу. Життєвий досвід будь-якого майстра слова здійснює постійний вплив на сферу його художнього вимислу, зумовлюючи певні улюблені теми, прийоми тощо. Автобіографічність у художніх текстах може виявлятися по-різному: може мати місце збіг характеристик персонажа та реальних людей; вони можуть мати спільні риси зовнішності; представлення певної ситуації з життя автора чи його близьких. У творах Ю.М. Мушкетика всі ці моменти мають місце, адже його твори багато в чому є автобіографічними.

Лінгвальна ретрансляція, що передбачає виклад від першої особи, є фактично реалізацією письменника як суб'єкта, але не завжди виступає засобом для підкреслення автобіографічності. Якщо говорити загалом про творчість Ю.М. Мушкетика, то виклад від першої особи не є притаманним автору, хіба що декілька творів мають таку особливість. Наприклад, роман «Гетьманський скарб», де автором-оповідачем виступає Іван Сулима – хлопець книжний, який прагне до пізнання. У цьому персонажі можна помітити риси вдачі самого митця, зокрема залюбленість у науку вилася в той факт, що прозаїк навіть навчався в аспірантурі [11, с. 77]. Аспірантом є й Нестор Дубенко з роману «Торнадо», який окрім того ще й «виконував обов'язки редактора» [4, с. 23].

У творах Ю.М. Мушкетика найчастіше автобіографізм можна помітити в розповідях від третьої особи, де автор виступає водночас і як об'єкт, і як суб'єкт розповіді. За таких умов образ письменника постає сублімованим в образ головного героя, автор наче перетворюється на свого персонажа, живе в його епоху, живе його мріями, сподіваннями, ідеалами, насправді ж просто переказуючи свої спогади, власне минуле.

Вплив дитинства, що припало на роки Другої світової війни, особливо помітний в історичних творах на воєнну тематику. Деякі епізоди з творів про війну автор пережив у своєму житті: «Важкі бої під час визволення – село кілька разів переходило з рук у руки – всілякі пригоди, які траплялися зі мною в окупацію – усе це я потім вико-

ристав в оповіданнях та повістях», – зізнається письменник у книзі спогадів [11, с. 51]. Зокрема, у романі «Міст через ніч» натрапляємо на епізод, де маленький Сергійко вперше побачив убитих людей: «Хлопець кліпнув очима і враз обійняв поглядом усю картину. Так, це не сон. На лузі, уражений ворожими бомбами, лежав військовий духовий оркестр. Перевернутий грузовик, дві чорні вирви. На мить Сергієві здалося, що всі ці червоноармійці – живі, вони зараз встануть, візьмуть труби і заграють марш» [3, с. 249]. Фактично переживання, страх Сергія у цьому уривку – це переляк, який відчув дванадцятирічний Ю.М. Мушкетик, коли побачив жахіття війни: «А я дивлюся, і жах обіймає мене. Довкола лежать люди з трубами. Призахідне сонце сяє на латуні. То мертвий духовий оркестр. Вони виїхали на галявину, обидві машини, поруч, а бомба з літака влучила якраз поміж двома полуторками» [11, с. 47].

Дуже мало згадує письменник про Голодомор, адже, як сам зазначає, «голод пам'ятаю погано, до репресій тридцятих та до війни ще не до ріс й писати про це не маю потреби» [11, с. 7]. Проте в деяких моментах згадки про тридцяті роки все-таки простежуються. Зокрема, в оповіданні «Христос і Марія в срібнім обкладі» йдеться про голодні роки. Родина Гордія та Хотини ледве зводить кінці з кінцями. На весілля Хотинини батьки благословили молодих срібними іконами Ісуса Христа та Божої Матері: «*Ікони Гордій хотів винести з хати одразу по одруженні, але Хотина не дала*» [5, с. 7]. Ці ікони Хотина віддала за їжу. Фактично Ю.М. Мушкетик описує епізод із життя своїх батьків у цьому творі: «Від голодної загибелі в тридцять третьому нас рятували подаровані батьками матері на весілля ікони в срібному обкладі, мій батько викинув їх із хати, а мати підбрала й сховала. У тридцять третьому однесла в Торгсин й отримала кілька пудів борошна, круп, трохи жирів і цукру» [11, с. 45].

Одним із важливих маркерів автобіографізму служить указівка на професійну діяльність головних героїв, які доволі часто працюють у редакції. Зокрема, посаду редакторів обіймають Нестор Дубенко з роману «Торнадо», Борис із твору «Оглянься – за тобою погоня». Так, про складнощі з цензурою автор описує за допомогою фразеологізмів: *Нестор крутився як вуж на вогні* [4, с. 52], *Борис вертівся як в'юн на пательні* [10, с. 197]. Судячи зі спогадів, Ю.М. Мушкетика також було доволі важко пробиватися крізь цензуру. Так, Несторів концепт **РОБОТА** дуже тісно переплітається з концептом **РОБОТА** самого Ю.М. Мушкетика, про що свідчить наявність численних перегуків із долею митця. Письменник у книзі спогадів наводить епізод зі свого життя,

коли працівник ЦК намагався розкрити псевдонім одного з авторів статті, а Ю.М. Мушкетик відбивався, причому відбивався відчайдушно, повівши гру, оскільки знав, що автором була секретар донецького обкому комсомолу. Читаємо в мемуарах: «Вже не пам'ятаю, хто саме зі мною розмовляв, хтось із працівників невисокого чину, здається, завідувач сектора літератури, миршавенький, гостромордий чоловічок: вони тоді часто мінялися, адже ЦК ЛКСПУ був «кузнею кадрів». Перед ним на столі лежав «Дніпро», розкритий на статті Квасик, а збоку – ще один. Розпочався «двобій». Працівник ЦК вимагав розкрити псевдонім автора статті, я відбивався. Я відмагався відчайдушно. Я повів гру. Адже знав, хто автор статті. І що дуже мій опонент напосідав, то дужче я відбивався: «Радянські закони дозволяють вживати псевдоніми». «Ми вам покажемо радянські закони!». «Не маєте права». Врешті я «здався», «зломився».

– Ну... можете самі довідатися, хто справжній автор.

– Як?

– Подзвоніть до бухгалтерії, на кого виписано гонорар, хто отримав гроші за статтю.

– Дзвоніть!

Я подзвонив, сказав бухгалтерові, що мене цікавить, і передав слухавку. Автором досить гострої статті була секретар донецького обкому комсомолу Євгенія Чмихало» [11, с. 98–99].

У романі автор розмову ревізора та Нестора також подано як двобій, Нестор використовує дієслово *роззброївся* й пропонує зателефонувати в бухгалтерію та запитати, хто отримав гонорар: «Тепер він його чи не впізнав, чи не пам'ятав. Був **насурмонений, жорсткий, Нестор** ще якийсь час **змагався** з ним. А тоді, за тодішньою термінологією: **«роззброївся»**.

– Це ж легко можна взнати, хто автор?

– Як?

– Подзвонити в бухгалтерію, хто отримав гонорар.

– Дзвоніть! – і підсунув телефон» [4, с. 55].

Епітети *жорсткий* та *насурмонений* покликані передати суворість працівника ЦК. Прикметник *насурмонений* можна вважати індивідуально-авторським неологізмом, який, вочевидь, походить від лексеми *насурмлений* та означає «похмурий, незадоволений, темний». Розмову з ревізором Нестор сприймає як сутичку, на що вказує дієслово *змагатися*, проте головний герой знає, що переможе, тому імператив *дзвоніть* звучить майже як виклик, а впевненість у перемозі підкреслює ще конструкція *підсунув телефон*, яка ніби закликає виконати погрозу.

Після короткої розмови ревізор, у якого, до речі, у творі немає імені (автор називає його *дзьобоносим*,

сим, підкреслюючи таким чином, з одного боку, фізіологічні характеристики, а з іншого – указує на негативну оцінку персонажа, адже така характеристика містить когнітивне перехрещення з фразеологізмом *совати носа* – втручатися у щось, тобто особа невиправдано й без достатніх на те підстав намагається втручатися в певну справу), відчуває себе незручно, він уже говорить не жорстко, а *мимрить* – говорить тихо й не дуже виразно: «**Дзьобоносий щось промимрив і вже мовби знехотя тицьнув у наступний журнал**» [4, с. 56].

Відповідно, субстантивований прикметник *дзьобоносий* викликає у свідомості негативне ставлення. Як, власне, і в спогадах епітети *миршавий, гостромордий* містять негативну семантику, а деминутивна форма *чоловічок* указує на нікчемність, мізерність ревізора.

Далі ревізор намагається розкрити псевдонім ще однієї особи, але Нестор і тут пояснює, що це поважна людина, і пропонує знову зателефонувати в бухгалтерію, на що одержує відповідь: «– *Не треба, – і вилаявся матом, вже на адресу Стариченка*» [4, с. 56]. Така відповідь збігається з реальною ситуацією, яка відбулася в житті Ю.М. Мушкетика: «Обличчя мого «екзекутора» відтануло, на ньому з'явилася усмішка – не всім працівникам тих установ подобалася виконувати ролі трибунальних прокурорів, не всі обростали звіриною шерстю – тут просто спрацьовувала система, – та й не мали мої прямі начальники від того хосену, аби розкрилася така «крамольна» справа – адже вони – наші куратори, куди дивилися? І він послав крутого матюка на адресу Н. Отже, мені просто пощастило» [11, с. 99].

Ще один епізод стосується співробітника Нестора – Гната Микитовича Стариченка, який застерігає Нестора перед зборами, закликає бути обачним: «– *Несторе, – мовив він тихо, – я хочу вас застерегти, у вас у журналі появилось багато псевдонімів. Це – тюрма. Я вам кажу як старший товариш, як батько. Це небезпечна гра*» [4 с. 53].

У книзі спогадів Н. так само застерігає Ю.М. Мушкетика від необачних кроків, використовуючи ті самі порівняння: «Зненацька Н. змінив прокурорський тон на щирий, довірливий: «Я вас застерігаю як батько, як старший товариш, я вже набачився на своєму віку всього... Можете зашкодити собі на все життя... Наша розмова лишиться поміж нами, я зичу вам добра...» [11, с. 98].

Після зборів Стариченко запросив Нестора пограти в більярд, на що персонаж відреагував дуже жорстко: «*Нестор не пам'ятав, чи матюкався він, коли нас корів. А тут його варіювало:*

– *А пішли ви... – нестямився й загнув дванадцятиповерховим матом*» [4, с. 54].

На протипагу в мемуарах автора міститься інше завершення розмови з Н. На пропозицію зіграти в більярд Ю.М. Мушкетик відповідає стриманіше: «Ходімо зіграємо в більярд...»

Я пробелькотів не вельми доладне:

– Навіть у царські часи в людей не одбирали шматок хліба... Ніби тут вся справа була в хлібові авторів статей чи моєму» [11, с. 98].

Редактором працює й Борис із твору «Оглянься – за тобою погоня» та Павло з повісті «Дорога в безвість». Ситуація з життя Бориса повністю збігається з подією з життя Ю.М. Мушкетика. Порівняймо: «Борис заходився читати і правити історичний нарис. Читав. «А козаки йдуть, йдуть, над ними мають корогви, а степ лежить без кінця-краю». Після «А козаки йдуть, йдуть» Борис усе подальше викреслює і вгорі пише: «А тепер там трактори гудуть, гудуть» [10, с. 199] та «...У тексті було: «чумаки йдуть, ідуть». Ми дописували кінцівку: «а тепер там трактори гудуть, гудуть» [11, с. 225].

Окрім цього, Павло з «Дороги в безвість» пише вірші: «Але ж у чемодані були вірші. Він один у школі писав вірші й бачив себе поетом, Байроном чи Пушкіним, чи Лесею Українкою» [2, с. 49]. При цьому варто згадати, що й сам Ю.М. Мушкетик почав свою літературну історію з поезії ще в шкільні роки: «Щоправда, я знав, що у світі ще троє писали вірші, так би мовити, мої колеги (хоч слова того тоді не знав): Байрон, Лермонтов, Леся Українка» [11, с. 83]. Однак пізніше майстер слова усвідомив, що шлях поета не для нього: «Вступив до університету, пішов на літстудію, а там ... ще сотня Байронів і Пушкіних. Єдине, що можу сказати на свій позитивний карб, – я осягнув, що в декого з тих Байронів і Пушкіних вірші кращі за мої. Справжніші» [11, с. 84]. Схожі переживання охоплюють і Павла з повісті «Дорога в безвість», коли він відвідує літстудію: «У великій аудиторії студійців чоловік тридцять. А Павло вважав, що крім Пушкіна, Шевченка і його поетів немає. Сидів позаду, слухав, як читають вірші хлопці й дівчата. Єдине, що подумав: були вірші кращі, ніж у нього» [2, с. 56].

Ю.М. Мушкетик використовує образи близьких для себе людей, що також надає творам автобіографічності. Можна припустити, що образ Лідочки з роману «Торнадо» також багато в чому автобіографічний, адже значна кількість фактів із твору збігаються з життєвим шляхом дружини Ю.М. Мушкетика. Як і Ліна Сергіївна, Лідочка була знайома з Нестором (своїм майбутнім чоловіком) із дитинства, вони жили в одному селі, ходили до однієї школи, спочатку хлопець не звертав уваги на дівчинку, вважав її нецікавою, але одного разу, повернувшись додому з міста, побачив Лідочку по-новому: «З хліва долітав дзенькіт

молочних струменів у діяницю. Й пахло молоком. Для нього – Лідочкою. Він сам не пам'ятав, з якого часу почав думати про Лідочку. Адже донедавна майже не помічав її, або помічав, як набридливе цуценя» [4, с. 19].

Юрій Михайлович та Ліна Сергіївна також зростали в одному селі – Вертіївці – і навіть ходили в одну й ту саму школу, проте справжніми друзями, а потім і подружжям вони стали значно пізніше, коли Ліна Сергіївна вже навчалася в Інституті харчової промисловості в Києві.

Автор не приховує, що життя головної героїні з повісті «Така її доля» багато в чому подібне до життя Уляни Онуфріївни Мушкетик. Саме матері Ю.М. Мушкетик присвятив цей твір. У книзі спогадів письменник зазначив, що «про матір нічого не написав. Соромився» [11, с. 51]. Цю несправедливість майстер слова вирішив виправити 2016 р., опублікувавши нову книгу «Час звіра», складовою частиною якої й стала повість «Така її доля».

Образ батька наявний у творі «Жорстоке милосердя». Тут головний герой Іван, як і батько письменника, потрапив у полон до німців, зробив кілька спроб утекти, перш ніж це йому вдалося. Іван працював у німецькій шахті, як і батько Ю.М. Мушкетика: «А далі – концтабір, шахти в Німеччині, дві втечі й катування за них, третя втеча була вдалою, він воював у словацькому опорі» [11, с. 18]. Роман «Жорстоке милосердя» у фінальній сцені демонструє повернення солдата до своєї дружини на танку, однак, приїхавши в рідне село, він побачив, що жінка вийшла заміж за друга дитинства, адже вважала свого чоловіка загиблим. Подібний епізод справді мав місце. Про це пише В.Ф. Чепурний: «Розказував мені Юрій Михайлович фантастичну річ на книжковому ярмарку, що його проводила чернігівська «Прогресивна»: у селі на Бобровиччині під час війни чоловік приїхав із фронту до рідної жінки розбиратися з її зрадою... на танку. «Це ж така правда, що в романі напиши – не повірять!» – бідкався письменник» [7].

Подекуди в художніх творах можна натрапити на думки автора щодо відносин України та Росії. Так, в устах Нестора з твору «Торнадо» звучать переконання самого Ю.М. Мушкетика, які автор висловив у публіцистичній статті. Порівняймо: «Йшов глобальний наступ на все українське, надто на її історію. Уже й Московія була першим і єдиним наступником Київської Русі, говорилося навіть про Московську Русь, яка буцімто передувала київській. Хоч Київська Русь знана з шостого століття, а Москва з 1147 року ще як маленьке сільце, і в літописі Нестора літописця сказано, що там жили чудь, меря, голядь, дикі племена, не слов'яни» [4, с. 21]. Ці твердження повністю збігаються з думками самого письмен-

ника, які автор висловив у науково-публіцистичній розвідці «Звідки прийшла і куди пішла Земля Руська?»: «Київська Русь була невелика держава: «інші народи данину дають Русі: чудь, весь, меря, мурома, черемиси, мордва... ці мають свою мову». До Київської Русі не ходили навіть древляни, дреговичи, кривичі й уличі. Тільки згодом, собі на лихо, Русь почала колонізувати їх, а далі чудь, мерю і інших» [8, с. 9], далі митець робить висновок: «Отже, московити ніколи не були Руссю. Хоча про це вони кричать з піною на губах. У той час, як сьогодні стверджують світові вчені, українцям-русином 44 тисячі років» [8, с. 5].

Висновки та перспективи дослідження.

Отже, значна кількість епізодів із текстів Ю.М. Мушкетика відзначається автобіографічністю, яка виявляється за допомогою точного відтворення подій із життя автора, де він фактично використовує епізоди зі свого минулого, передачі думок митця вустами його персонажів, передачі переживань, почуттів та емоцій майстра слова, показ життєвих обставин інших людей, близьких прозаїку. Частина персонажів обіймає посади науковців, редакторів, як і сам художник слова; мають такі ж уподобання, як і Ю.М. Мушкетик; стикаються з тиском на них радянської влади, із несправедливістю й упередженістю цензорів. До перспектив дослідження відносимо можливість вивчення автобіографічних мотивів на матеріалі конкретного твору митця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В.В. Проблемы авторства и теории стилей. Москва : Госполитиздат, 1961, 614 с.
2. Мушкетик Ю.М. Дорога в безвість. Харків : Фоліо, 2019. 154 с.
3. Мушкетик Ю.М. Жорстоке милосердя. Роман. Міст через ніч. Повість. Київ : Дніпро, 1975. 447 с.
4. Мушкетик Ю.М. Торнадо : короткий роман. Київ : Укр. пріоритет, 2019. 111 с.
5. Мушкетик Ю.М. Хто і як виграв Другу світову війну. Київ : Неопалима купина, 2003. 48 с.
6. Павлюк Н.Л. Жанрова специфіка історичної прози Ю. Мушкетика. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки.* 2014. Вип. 37. С. 57–61.
7. Чепурний В.Ф. Юрію Мушкетіку – 90! URL: <http://chz.org.ua/yuriiu-mushketyku-90/>.
8. Мушкетик Ю.М. Вірую в правду. Київ : Укр. письменник, 2015. 88 с.
9. Мушкетик Ю.М. Гетьманський скарб. Роман. Харків : Фоліо, 2008. 415 с.
10. Мушкетик Ю.М. Гетьман, син гетьмана : повісті. Харків : Фоліо, 2013. 220 с.
11. Мушкетик Ю.М. Дороги, які нас вибирають. Харків : Фоліо, 2020. 348 с.

REFERENCES

1. Vynohradov, V.V. (1961) Problemy avtorstva y teoriya stylei [Problems of authorship and style theory]. Moskva : Hospeltyzdat [in Russian].
2. Mushketyk, Yu.M. (2019) Doroha v bezvist [The Road to Obscurity]. Kharkiv : Folio [in Ukrainian].
3. Mushketyk, Yu.M. (1975) Zhorstoke myloserdia. Roman. Mist cherez nich. Povist [Cruel Mercy. Novel. Bridge Through the Night. Novel]. Kyiv : Dnipro [in Ukrainian].
4. Mushketyk, Yu.M. (2019) Tornado : korotky roman [Tornado: a short novel]. Kyiv: Ukr. priorytet [in Ukrainian].
5. Mushketyk, Yu.M. (2003) Khto i yak vyhrav druhu svitovu viinu [Who and how won the Second World War]. Kyiv : Neopalyma kupyna [in Ukrainian].
6. Pavliuk, N.L. (2014) Zhanrova spetsyfika istorychnoi prozy Yu. Mushketyka [Genre specificity of the historical prose of Yu. Mushketik]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Filolohichni nauky.* Vyp. 37.
7. Chepurnyi, V.F. Yuriu Mushketyku – 90! [Yuri Mushketik is 90!] URL: <http://chz.org.ua/yuriiu-mushketyku-90/>
8. Mushketyk, Yu.M. (2015) Viruiu v pravdu [I Believe in the Truth]. Kyiv : Ukr. pysmennyk [in Ukrainian].
9. Mushketyk, Yu.M. (2008) Hetmanskyi skarb. Roman [Hetman's Treasure. Novel]. Kharkiv : Folio [in Ukrainian].
10. Mushketyk, Yu.M. (2013) Hetman, syn hetmana : povisti [Hetman, Hetman's Son]. Kharkiv : Folio [in Ukrainian].
11. Mushketyk, Yu.M. (2020) Dorohy, yaki nas vybraiut [Roads That Choose Us]. Kharkiv : Folio [in Ukrainian].

УДК 821.161.2
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-16>

ПОСТЧОРНОБИЛЬСЬКИЙ ХАРАКТЕР УКРАЇНСЬКОГО ПОСТМОДЕРНІЗМУ У ТВОРЧОСТІ ЮРКА ІЗДРИКА

Капура О. М.

*кандидат філологічних наук,
викладач української мови за професійним спрямуванням
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету
вул. Гонти, 37, Вінниця, Україна
orcid.org/0000-0002-4399-2543
olgakapura14@gmail.com*

Ключові слова: *прототип
постмодерного Апокаліпсиса,
екзистенціалізм,
егоцентрична спрямованість
світогляду, культурно-
мистецьке вдосконалення,
штучна псевдонасиченість.*

Відзначено особливість умов виникнення українського постмодернізму. Розглянуто основні параметри постмодернізму. Зазначено, що український постмодерний роман заперечує наративні стратегії реалістичного дискурсу. Наголошено на тому, що постмодернізм вибудовує особливу концепцію світу. Зазначено, що український постмодернізм має власну специфіку, що відображена в прозі Ю. Іздрика. Указано, що стиль Ю. Іздрика є постмодерністським варіантом «риторичного апокаліпсиса». Представлено характеристику ранньої прози українського письменника. Розглянуто різні літературні оцінки творчості Ю. Іздрика. Розглянуто особливості відображення обраної проблематики у романі Ю. Іздрика «Воццек & воццекургія». Відзначено роль та особливості трактування у романі апокаліптичної тематики. Наголошено на прагненні головного героя знищити межі реальності, заглибитися в глибини власного «Я» з метою знаходження відповідей на питання людського буття. Розглянуто унікальне сприйняття Воццеком людського існування. Роман написано у стилістиці особистого щоденника, що поєднує спроби зафіксувати ключові спалахи свідомості в процесі суцільного руйнування. Відповідно, простір роману представлений нестабільною структурою, що поєднує у собі сни, марення. Наголошено на тому, що Ю. Іздрик удаю використовує «накопичення вигадки», нескінченний потік персонажів-привидів, низку алюзій на українських письменників. Вражає не тільки скрупульозність класифікації та дивовижність відстороненості автора, а й неповторність передачі емоції, які пережив головний герой. Відзначено, що особлива пікантність опису полягає у чіткому помітному ефемерному зв'язку між «реальністю» нейрофізіологічних процесів, їх відображенням у побуті та можливістю точної передачі цього мовою. Описано всю гамму страждань головного героя. Наголошено, що літературна унікальність роману була сформована в постмодерній естетиці. Акцентовано на тому, що відчуття замкнутого простору і безвиході пронизує всю композицію тексту. Зазначено, що Ю. Іздрик використовує відповідну манеру письма, що формує «ефект залучення» – у читача з'являється враження, що він рухається разом із героєм.

THE POST-CHORNOBYL CHARACTER OF UKRAINIAN POSTMODERNISM IN THE WORKS OF YURKO IZDRYK

Капура О. М.

*Candidate of Philological Sciences,
Lecturer at the Department of Ukrainian Language by Professional Direction
Vinnytsia Educative and Research Institute
of West Ukrainian National University
Honty str., 37, Vinnytsia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-4399-2543
olgakapura14@gmail.com*

Key words: *prototype of postmodern apocalypse, existentialism, egocentric worldview orientation, cultural and artistic refinement, artificial pseudo-saturation.*

The article highlights the peculiarities of the emergence of Ukrainian postmodernism and examines its main parameters. It is noted that the Ukrainian postmodern novel rejects the narrative strategies of realistic discourse and builds a unique worldview. The specificity of Ukrainian postmodernism, as reflected in the prose of Yurko Izdryk, is also discussed. The style of Izdryk's early prose is described as a postmodern version of «rhetorical apocalypse».

The article analyzes various literary assessments of Izdryk's work and the specificities of the representation of the chosen thematic in his novel «Votszek & Votszekuria». The role and characteristics of the apocalyptic theme in the novel are also discussed, as well as the protagonist's desire to destroy the boundaries of reality and delve into the depths of his own self to find answers to the questions of human existence. The unique perception of human existence by Votszek is also examined.

The novel is written in the style of a personal diary that attempts to capture the key flashes of consciousness in the process of continuous destruction. Accordingly, the space of the novel is presented as an unstable structure that combines dreams and hallucinations. Izdryk skillfully uses the «accumulation of fiction», an endless stream of ghostly characters, and a series of allusions to Ukrainian writers.

The article emphasizes not only the meticulousness of classification and the author's amazing detachment, but also the uniqueness of conveying the emotions experienced by the protagonist. The clear, visible, and ephemeral connection between the «reality» of neurophysiological processes, their reflection in everyday life, and the possibility of accurately conveying this by language are also highlighted.

The article describes the full range of suffering experienced by the protagonist, emphasizing that the literary uniqueness of the novel was formed in the postmodern aesthetic. The feeling of a closed space and hopelessness pervades the entire composition of the text. It is also noted that Izdryk uses an appropriate style of writing that creates an «effect of involvement» – the reader gets the impression that they are moving together with the hero.

Постановка проблеми. Українській постмодерністській літературі властива наповненість апокаліптичними наративами, а кінцесвітні перестороги та екзистенційні візії є однією з характерних ознак творчості Юрка Іздрика. Прагнення здійснення переходу в оновлений часопростір, у поєднанні з підсвідомим страхом пошуку сенсу життя сформував у свідомості людства модель дійсності на межі апокаліпсиса. Роман Ю. Іздрика «Воцтек & воцтекурґія» є класичним прикладом висвітлення означеної тематики, тому його дослід-

дження є ключовим для формування цілісного уявлення.

Мета і завдання статті. Мета дослідження – проаналізувати постчорнобильський характер українського постмодернізму у творчості Юрка Іздрика. Для досягнення окресленої мети необхідним буде вирішення таких **завдань**: визначити особливості літературних творів періоду українського постмодернізму; схарактеризувати особливості відображення екзистенційних пошуків у романі Ю. Іздрика «Воцтек &

воццекурґія», що є характерними постчорнобильського характеру постмодернізму.

Предмет та об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є літературна творчість Юрка Іздрика. Предметом дослідження є прояви постчорнобильського характеру українського постмодернізму у літературних творах Ю. Іздрика.

Виклад основного матеріалу дослідження. Постмодернізм виник унаслідок відчуття письменниками кінця історії сучасної епохи, тому він передбачає протиставлення модернізму і будується за такими параметрами: модернізм – постмодернізм; закрита форма – відкритість дискурсу; цілеспрямованість мистецтва – мистецтво як гра, карнавал; художня майстерність – деконструкція, тиша; закінчений твір – хеленінг, перформанс, кітч. Український постмодерний роман заперечує нарративні стратегії реалістичного дискурсу: концентричність (причинно-наслідкові зв'язки сюжету), психологічну зумовленість поведінки персонажів, що повторюється в деяких аспектах [1].

Постмодернізм вибудовує особливу концепцію світу. Якщо модерністи прагнули виявити найменші відмінності й принципову несумісність усіх боків зображуваної дійсності, то постмодерністи відстоюють позицію відстороненого і відчуженого спостерігача. Постмодерністи стверджують принцип загальної рівноцінності всіх явищ і боків життя, часто агресивно засуджують насильницьку дегуманізацію, асиміляцію людини зовнішнім світом, що яскраво проявилися в просторі радянської імперії. У цьому аспекті український постмодернізм має свою власну специфіку як явища постколоніальної культури. Про це свідчить проза Ю. Іздрика [1].

Намагання згрупувати творчість окремих письменників воедино за принципом єдності стилю в сучасному критичному дискурсі часто реалізуються у поєднанні творчої манери Ю. Іздрика та Т. Прохаська – достатньо самобутніх та оригінальних письменників. Т. Гундорова називає стиль Ю. Іздрика постмодерністським варіантом «риторичного апокаліпсиса», декларує таку його специфіку: «У центрі такого постмодернізму – імпульсна свідомість і розірваний екзистенційний світ інтелектуала-маргінала, який більше не є зцентрованим суб'єктом, процес самоусвідомлення якого стає фрагментарним, тіло – гібридним, а мислення – поліморфним» [2, с. 97].

Рання проза українського письменника-постмодерніста Юрка Іздрика епатажна, контроверсійна, однак, безумовно, самобутня й талановита. Творчий доробок автора спонукає до споглядання, рефлексивних розмислів. Тут відсутність зовнішньої дії компенсується стрімким внутрішнім рухом, тож реципієнт має не лише естетично сприйняти текст, а й попрацювати над його

«тілом», шукаючи шляхів пізнання «душі» твору. Р. Харчук слушно зауважує, що «проза Ю. Іздрика апелює передусім до відчуттів, вона, як і психотропні засоби, здатна поглинути читача у дивний емоційний стан зависання між реальністю й сновидінням» [3, с. 156].

Розглянемо особливості відображення вибраної проблематики у романі Ю. Іздрика «Воцек & воццекурґія». Домінантний елемент універсуму, фундаментальна основа сприйняття і відображення дійсності у романі апокаліптична. Апокаліпсис розглядається не тільки як поєднання Страшного суду і великого передбачення, а й процес, що контролює свідомість літературного героя і призводить до перебудови створеного автором літературного простору. Головний герой знищує межі реальності, заглиблюється всередину власного «Я» з метою знаходження відповідей на питання про те, що лежить в основі речей, що змушує його тіло рухатися, дихати, відчувати, що дає силу любити, вірити, бути.

Воцек вважає ідею людського існування, що перебуває виключно в межах фізичної оболонки, непереконаливою (оскільки герой мав неодноразово досвід перетину межі тілесності, подорожуючи всередину та за межі власного тіла), його природа охоплює весь світ [4].

Воцек поєднує у собі внутрішній світ, мікровимір, макроенергію, творця і руйнівника, Бога і Ніщо, приреченого на страждання. Саме це поєднання надає сенс існуванню. Калейдоскопічність, фрагментарність апокаліптичного виміру роману створюють стан нескінченного «руху поглядів» героя (його тіло належить до реального світу, який має лише опосередковане відношення до часопростору роману), що, з одного боку, занурює оповідача у вир безнадійності пошуку втраченого сенсу існування, а з іншого – постійно віддаляє головного героя від кінця світу, утримуючи Воццека в постійній напрузі від перебування «за крок від кінця».

За словами В. Костюка, «Воцек» за структурою і формою схожий на щоденник, але не щоденник подій, а спроби зафіксувати ключові спалахи свідомості в процесі суцільного руйнування» [5, с. 30]. Дійсно, простір роману є досить нестійкою структурою, створеною зі снів, марення, лабіринтів свідомості головного героя. Визначення жанру «Воццека» (повість, роман, цикл оповідань), передбачає розгляд його як фрагменту, оскільки твір насичений «фіктивними рухами», видіння, постійними змінами часопростору, перевтіленням персонажа в кількох осіб. Ю. Іздрик удаю використовує «накопичення вигадки» [5, с. 30], нескінченний потік персонажів-привидів, низку алюзій на українських письменників тощо.

Вражає не лише скрупульозність класифікації та дивовижність відстороненості автора (він постає перед читачами як сторонній спостерігач, пильний, але байдужий до страждань хворого), а й віртуозність у передачі емоції, які пережив Воцтек. Критик М. Павлишин зазначає, що «особлива пікантність опису полягає у тому, що чітко помітно ефемерність зв'язку між «реальністю» нейрофізіологічних процесів, їх відображенням у побуті й можливості точної передачі цього мовою» [6, с. 102]. Воцтек страждає, більш паралізує, виснажує, губить героя, але саме в боротьбі з болем він бачить сенс існування. Окрім цього, це свого роду змагання з фізичним болем, що позбавляє оповідача душевних мук від гостроти непотрібних сумнівів, тривожних думок, дає просту, незмінну реальність, яка цілком підходить персонажу. Варто відзначити, що фізична хвороба зводить нанівець громадську активність Воцтека, але його думки такі ж гострі, часто іронічні, мозок працює жваво, невтомно продукуючи нові бачення та асоціації.

Літературний характер «Воцтека» був сформований у постмодерній естетиці, відповідно, у романі загострене чуття вичерпання історії, мистецтва, руйнування та світовий регрес, глибока психологічна напруженість і маргінальність у настроях і діях. Водночас постмодерністський образ відлюдника та інтелектуала, філософа, бунтаря, який тонко відчуває усі порухи людського існування, бере такі риси у Воцтека, як егоцентризм, тотальна апеляція виключно до власних світоглядних переконань і потреб. Тому герой не намагається врятувати світ чи змінити його на краще. Він свідомо замикається у «зручній» оболонці, власному мікровимірі, що існує за своїми правилами й підкоряється волі «творця», а тому є повноцінною інтерпретацією, баченням, які постійно змінюються та рухаються [7, с. 48].

Відчуття замкнутого простору і безвиході пронизує всю композицію, яка стає просто текстом, але рухомою, мінливою конструкцією, що розвивається і рухається за своїми правилами. Для відповідного змістовного настрою ритм не втрачено, Ю. Іздрик використовує відповідну манеру письма. Виникає щось на зразок «ефекту залучення» – читач рухається разом із героєм, відчуває таку ж невпевненість щодо того, що буде далі, а текстовий пристрій служить своєрідним кодом для розуміння змісту роману. Набуває особливого значення і мовлення твору, яке, втрачаючи здатність адекватно передавати події та стани, перетворюється на своєрідне ієрогліфічне письмо, у якому заплутані слова й химерні думки героя стають мутантами, втрачають сенс, виявляються лише відображенням незнайомого, нескінченно далекого виміру.

Т. Гундорова зазначає, що «недосяжність значення слів, втрата їх значення або нескінченність кожного разу нового звучання – ось що стає основою абсолюту некомунікабельності. Це прототип постмодерного Апокаліпсиса, де немає посилення, а є лише дзеркальна поверхня стилізації та повторення» [8, с. 110]. Мова стає фрагментарною, уривчастою, складається з графічних знаків, синтагм, не тільки семантично окреслює, а й візуалізує думки героя.

Фактично втративши сенс існування і зв'язок з реальністю, головний герой тікає від болю до хаосу химерних мрій, мереживних асоціацій, марно намагаючись знайти порятунок. На думку Л.А. Стефановської, ставлення героя в романі стає таким: земне буття недосконале і не повне, бракує присутності справжньої реальності в ньому, а особа сама протистоїть ворожим силам, абсолютно незалежним від нього, без можливості визволення, тому жодні спроби конфронтації не мають сенсу [9, с. 191]. Ось чому для Воцтека більш прийнятним станом є самотність. Страждаючи від тілесного болю, блукаючи лабіринтами мрій, він завжди залишається наодинці із собою, глибоко в перипетіях свого імітованого всесвіту.

У романі егоцентрична спрямованість світогляду головного героя актуалізується шляхом протиставлення неповторної особистості безликій однорідній соціальній масі. Зокрема, автор недвозначно висловлює своє ставлення до переважної більшості населення України й світу в цілому. Будь-які прояви «масовості» викликають у героя активний опір, пов'язаний із примітивністю, низьким інтелектом, «спонтанним» типом поведінки, категорично неприйнятним для Воцтека.

Свобода, відкритість, доступність є позитивними чинниками, які стимулюють економічний, політичний розвиток суспільства і дають необмежений простір для культурно-мистецького вдосконалення кожної особистості. Проте сучасність породжує нову реальність, у якій суспільство підлягає розподілу на активних ефективних лідерів, інтелектуалів, схильних до розвитку, самовдосконалення, і тих, чий бажання не виходять за межі примітивних насолод. Свобода нового часу не тільки дає необмежені можливості, а й ставить перед людиною надважливе завдання – у світі мільйонів шляхів не втратити себе і зробити власний вибір. Адже головне, що, освоївши незаперечну і високу цінність – свободу, людина діяла в нових умовах не залежно від думки соціуму, а прагнула досягти позитивної свободи виходячи з унікальності та індивідуальності кожного.

У романі Ю. Іздрик ставить під сумнів штучну псевдонасиченість життя героя, який демонструє сумнів і недовіру у світі яскравих фарб, гострих відчуттів, суспільства, запрограмованого на

постійне прагнення змінювати цінності. Дійсно, у цьому вирі втрачається найголовніше – людина, особистість. Час антропоцентризму пішов, натомість з'явився новий тип індивіда-споживача, який за допомогою сучасного маркетингу, рекламних пропозицій, модних течій нівелює усі відмінні риси, стирає усі духовні бар'єри на шляху до єднання із сірою масою суспільства.

Стратегія написання роману – маніфест сучасного письменника-постмодерніста. Вона підводить читача до інваріантного пароля роману: ніякої реальності, «справжнього світу» не існує, є тільки Текст, один великий всепоглинальний мовний потік, у якому зникають наболілі почуття, візії сну, інтелектуальні враження, відчуття власної гріховності й усе інше. Отже, маємо всі підстави приєднатися до короткого, але місткого коментаря М. Павлишина: «Воццек» – це елегантний, суверенний портрет постмодернізму, мальований зсередини автором, який віртуозно володіє його стилем мислення й мовлення» [7, с. 30].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Роман Ю. Іздрика «Воццек & воццекургія» є класичним відображенням унікальності впливу постчорнобильського періоду на український постмодернізм. Багатогранність екзистенційних пошуків, неоднозначних пошуків власного Я, особистісної та колективної ідентифікації – це все поєднано в романі. При цьому літературний твір може здатися складним для сприйняття та неоднозначним, оскільки потребує певної особистої готовності читача.

У подальших розвідках варто приділити увагу мовним засобам, використаним у романі «Воццек & воццекургія», які є характерними для індивідуального стилю Ю. Іздрика.

ЛІТЕРАТУРА

1. Квасніцька Ю.В. Українська література кінця XX – початку XXI століття. URL: <https://vseosvita.ua/library/ukrainska-literatura-kinca-hh-pocatku-hhi-stolitta> – 34416.html (дата звернення: 21.02.2023).
2. Гребенюк Т.В. Художня культура українського постмодернізму (на матеріалі сучасної прози). Запоріжжя, 2007. 136 с.
3. Харчук Р.Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період. Київ : Академія, 2008. 208 с.
4. Кірячок М.В. Візії апокаліпсису в українському постмодерністському романі : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2016. 195 с.
5. Костюк В. Фрагмент і пастиш (Іздрик. Воццек). *Критика*. 1998. № 2. С. 30–31.
6. Павлишин М. «Воццек» Іздрика. *Сучасність*. 1998. № 9. С. 101–113.
7. Іздрик. Воццек & Воццекургія. Львів : Кальварія, 2002. 204 с.
8. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: український літературний постмодерн. Київ : Критика, 2005. 264 с.
9. Стефанівська Л. Післямова. Іздрик. Воццек & Воццекургія. Львів : Кальварія, 2002. С. 178–199.

REFERENCES

1. Kvasnitska Yu.V. *Ukrainska literatura kintsia KhKh – pochatku KhKhI stolittia* [Ukrainian literature of the late twentieth and early twenty-first century]. URL: <https://vseosvita.ua/library/ukrainska-literatura-kinca-hh-pocatku-hhi-stolitta> – 34416.html (21.02.2023).
2. Hrebenuk T.V. (2007) *Khudozhnia kultura ukrainskoho postmodernizmu (na materialii suchasnoi prozy)* [Artistic Culture of Ukrainian Postmodernism (on the Material of Modern Prose)]. Zaporizhzhia. 136 p.
3. Kharchuk R.B. (2008) *Suchasna ukrainska proza: Postmodernyi period* [Modern Ukrainian prose: Postmodern period]. Kyiv: VTs “Akademiia”. 208 p.
4. Kiriachok M.V. (2016) *Vizii apokalipsysu v ukrainskomu postmodernistskomu romani: [Visions of Apocalypse in the Ukrainian Postmodern Novel]* dys. ... kand. filol. nauk: 10.01.01. Kyiv. 195 p.
5. Kostyuk V. (1998) *Frahment i pastysh (Izdryk. Votstsek)* [Fragment and pastiche (Izdryk. Votzek)]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 1997). Krytyka. Vol. 2. P. 30–31.
6. Pavlyshyn M. (1998) “Votstsek” *Izdryka. Suchasnist* [“Wotzeck” *Izdryk. Modernity*]. Vol. 9. P. 101–113.
7. *Izdryk. Votstsek & Votstsekurhiiia*. (2002) [Izdryk. Wozzeck & Wozzeckurgy] Lviv: Kalvariia. 204 p.
8. Hundorova T. (2005) *Pisliachornobylska biblioteka: ukrainskyi literaturnyi postmodern* [Post-Chornobyl Library: Ukrainian Literary Postmodernism]. Kyiv: Krytyka. 264 p.
9. Stefanivska L. (2002) *Pisliamova. Izdryk. Votstsek & Votstsekurhiiia* [Afterword. *Izdryk. Wozzeck & Wozzeckurgy*]. Lviv: Kalvariia. P. 178–199.

ПИТАЛЬНІ РЕЧЕННЯ ЯК МАРКЕРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕМОТИВНОСТІ В МОВОТВОРЧОСТІ МАРІЇ МАТІОС

Кемінь У. В.

*аспірантка кафедри сучасної української мови
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, Україна
orcid.org/0000-0002-4433-0306
ulyana89ketin@gmail.com*

Ключові слова: *емотивність, емоційно-оцінний реєстр, питальне речення, художній дискурс, Марія Матіос.*

У статті проаналізовано категорію емотивності як усвідомлену ознаку мовлення, що зумовлює використання таких мовних засобів, які цілеспрямовано виражають людську емоційність для впливу на адресата. З-поміж різнорівневих мовних засобів виокремлено синтаксичні одиниці (питальні речення) як домінуючі маркери передавання емоцій та реалізації категорії емотивності.

Мета статті – на багатому ілюстративному матеріалі буковинської письменниці Марії Матіос визначено функційну роль питальних речень, які слугують ефективним засобом для передавання емоційної реакції мовця на щось побачене, почуте чи висловлене. А також систематизовано засоби мовної репрезентації емоційних концептів у прозі Марії Матіос; виокремлено емоційно-оцінні реєстри, спрямовані на втілення комунікативних інтенцій емотивності, лінгвістичної категорії, яка тісно пов'язана з індивідуальністю мовця, мовної особистості автора художнього тексту; охарактеризовано питальні висловлення, які увиразнюють душевні переживання, хвилювання та почуття мовця у їх зв'язку з функціональною роллю персонажа у творі; окреслено роль питальних речень та запитань-перепитів, яким властива експресивна функція впливу на реципієнта за рахунок розширення меж (діапазонів) вираження певної риси або почуття, емоційного стану.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукового вивчення мовотворчості буковинської письменниці Марії Матіос, зокрема уведення до спільного дискурсу роману «Букова земля» та визначення його подібних та відмінних емотивних реєстрів порівняно з попередніми творами.

Новизна студії полягає у тому, що питальне речення як функційний прийом передання і оприявлення реєстрів емотивного навантаження у спектрі від позитивного (радості, замилювання, здивування) до негативного (горя, ненависті, докору, суму, відчаю, тривоги) у текстах Марії Матіос проаналізовано вперше. У результаті дослідження доходимо висновку, що в плані вираження і передачі людських емоцій та почуттів питальні речення здатні точніше й глибше виразити розмаїтий емоційний спектр.

INTERROGATIVE SENTENCES AS A MARKER OF THE REALIZATION OF EMOTIVENESS IN THE LANGUAGE CREATION OF MARIA MATIOS

Kemin U. V.

Postgraduate Student at the Department of Modern Ukrainian Language

Chernivtsi National University named after Yury Fedkovich

Kotsyubynskogo str., 2, Chernivtsi, Ukraine

orcid.org/0000-0002-4433-0306

ulyana89kemin@gmail.com

Key words: *emotiveness, emotional-evaluative register, interrogative sentence, artistic discourse, Maria Matios.*

The article analyzes the category of emotiveness as a conscious feature of speech, which determines the use of special language tools that purposefully express human emotionality to influence the addressee. Syntactic units (interrogative sentences) are singled out from among language tools of different levels as dominant markers of conveying emotions and realizing the category of emotionality.

The purpose of the article is to determine the functional role of interrogative sentences, which serve as an effective means of conveying the speaker's emotional reaction to something seen, heard, or said, based on the rich illustrative material of the Bukovyna writer Maria Mathios. The means of language representation of emotional concepts in the prose of Maria Matios are also systematized; emotional and evaluative registers aimed at embodying the communicative intentions of emotiveness, a linguistic category that is closely related to the individuality of the speaker, the linguistic personality of the author of the artistic text, are singled out; interrogative statements are characterized, which express the mental experiences, excitement and feelings of the speaker in their connection with the functional role of the character in the novel; the role of interrogative sentences and disjunctive questions is outlined, which are characterized by the expressive function of influencing the recipient by expanding the limits (ranges) of expressing a certain feature or feeling, emotional state.

The relevance of the study is determined by the need for a scientific study of the language creation of the Bukovyna writer Maria Mathios, in particular, the introduction of the novel «Beech Land» into the common discourse and the identification of its similar and different emotional registers in comparison with previous works.

The novelty of the study is that the interrogative sentence is a functional method of conveying and manifesting registers of emotional load in the spectrum from positive (joy, affection, surprise) to negative (grief, hatred, reproach, sadness, despair, anxiety) in the texts of Maria Mathios. It was analyzed for the first time. As a result of the research, we conclude that in terms of the expression and transmission of human emotions and feelings, interrogative sentences can more accurately and deeply express a diverse emotional spectrum.

Постановка проблеми. Антропозорієнтована лінгвістика все більше фокусує увагу на вивченні сфери емоцій як репрезентанта мовної картини світу, розглядаючи емотивність як лінгвістичну категорію, яка виражає переживання людини через різнорівневі мовні маркери. Людина переживає те, що з нею відбувається, вона реагує на те, що її оточує. Емоції тісно пов'язані з почуттям, поведінкою, формами пізнання і концептуалізації, вони поєднують у собі різні явища: емоційний стан, пов'язаний із внутрішніми переживаннями,

емоційні реакції, що експлікують особливості зовнішнього вияву. Вербалізація емоцій засобами мови в мовленні фактично є комунікативно-прагматичною функцією, цим і пояснюється зацікавленість мовознавців, зокрема будь-яка емоція, що базується на емоційному стані адресата може бути чітко висловлена адресантові.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Емотивність – одна з текстових категорій, яка слугує засобом вираження ставлення автора та персонажа до дійсності, що відображається в тек-

сті. Аналіз наукових досліджень засвідчує, що в сучасному мовознавстві наявний чималий доробок, присвячений питанню емотивності в мові. Зокрема, проблема категоризації емотивності привертала увагу таких учених, як Ю. Апресян, Ш. Баллі, А. Вежбицька, Я. Гнезділова, С. Єрмоленко, О. Селіванова та ін. На думку науковців, будь-який текст, а особливо художній, певним чином впливає на свідомість та поведінку адресата мовлення (читача).

Категорія емотивності передбачає використання мовних засобів усіх рівнів, проте значний відсоток сучасних мовознавчих студій зосереджений на цій проблемі з погляду емотивного синтаксису. У працях науковців Л. Білоконенко, Н. Гуїванюк, А. Загнітка, В. Чабаненка, С. Шабат-Савки, В. Шинкарука увагу зосереджено на дослідженні емотивного потенціалу одиниць синтаксичного рівня. Так, до прикладу, С. Шабат-Савка досліджує інтенцію емоційності, прагнення мовця відобразити емоційний стан або по-особливному відреагувати на побачене; В. Шинкарук виділяє окрему категорію емоційних модусів у структурі речення; А. Загнітко визначає експресивні прийоми: парцеляцію, питальні конструкції в монологічному мовленні, номінативні речення, вставлені конструкції та ін. Утім, ще й досі в лінгвістиці існує чимало проблем, пов'язаних із вивченням емотивного синтаксису в художньому дискурсі, хоча мовний матеріал свідчить про зосередження дослідників на аналізі окремих аспектів даної проблеми. На думку мовознавців, синтаксичний рівень найяскравіше передає емоційне вираження висловлювання.

Як зауважує Я. Гнезділова, «емотивність є мотивованою, заздалегідь спланованою експресивною мовленнєвою діяльністю, ретельно продуманою у плані вибору мовних засобів і мовленнєвих стратегій і тактик, розрахованих на емоційний вплив адресата» [3, с. 17]. С. Гладько зазначає, що «емотивність актуалізується в тексті за допомогою сукупності текстових компонентів – показників емотивності, тобто вплетених у текстову тканину емотивно навантажених слів, фраз, речень тощо, які прямо або опосередковано вказують на характер авторських емоційних інтенцій, експліцитно виражених або імпліцитно окреслених у тексті, моделюють імовірне емоційне реагування читача на текстову дійсність та опредметнюють фрагменти знань про світ, що є чи стають емоціогенними» [1, с. 64]. Категорія емотивності – усвідомлена ознака мовлення, що зумовлює використання таких мовних засобів, які цілеспрямовано виражають людську емоційність для впливу на адресата.

Мета і завдання розвідки – проаналізувати питальні речення в аспекті реалізації емотивності,

виокремити емоційно-оцінні реєстри, спрямовані на втілення комунікативних інтенцій емоційності, у художньому дискурсі М. Матіос. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: систематизувати наявні питальні речення як найяскравіші засоби вираження емотивності в художньому дискурсі письменниці; визначити функційний потенціал питальних речень з опертям на тексти М. Матіос; схарактеризувати і виокремити емоційно-оцінні реєстри питальності в мовотворчості авторки. **Об'єктом дослідження** є категорія емотивності у творчості М. Матіос. **Предмет дослідження** – синтаксичні мовні засоби (питальні речення) відтворення емотивності у художньому дискурсі М. Матіос.

Стиль М. Матіос – солодкавий, із дивовижно заколисуючим ритмом, її оповідну манеру сучасні критики порівнюють із В. Стефаніком, адже вона, як стверджує Я. Голобородько, «від природи є психологом, знавцем емоцій і прагне зазирнути в безодню людських станів. Вона проникливо, щемно, глибинно передає психологічні перипетії своїх персонажів, цілком традиційно практикує психологічне розроблення фабули, композиції характеру з тим, щоб довести інтонаційні, настроєві реєстри до максимуму, до найдраматичніших нот напруги» [2, с. 67]. Безперечно, у своїх творах М. Матіос порушує складні моральні та екзистенційні питання, зосереджує увагу на душевних та психологічних зіткненнях, стосунках із найближчим оточенням, ставленні людини до навколишнього світу, таким чином, формує сферу почуттів та емоцій, що передає яскравий психологізм її мовотворчості.

Виклад основного матеріалу. Попри значні напрацювання лінгвоукраїністики систематизація засобів мовної репрезентації емоційних концептів є досить важливою, оскільки емотивність як лінгвістична категорія слугує виявом суб'єктивного ставлення людини до навколишньої дійсності. На думку мовознавців, синтаксичний рівень найяскравіше передає емоційне вираження висловлювання.

Як зауважує Н. Гуїванюк, «експресивність синтаксичних одиниць пов'язана з наповненням нормально-семантичної структури речень різної будови новим комунікативним змістом авторського Я через систему образних асоціацій і схем, що відображають нуртування думок і почуттів, створюючи особливу мовну експресію» [4, с. 274].

За влучним твердженням С. Шабат-Савки, емотивність тісно пов'язана із системою мовних засобів, які «за своєю лінгвістичною природою можуть відображати почуття, настрої, душевні переживання людини, що увиразнює передусім зв'язок емотивності з модальністю як визначальною синтаксичною категорією». Важливо відзна-

чити, що у межах поданого визначення науковиця зауважує, що «ті або ті синтаксичні одиниці експресивізуються і передають психоемоційний стан людини, яскраво вербалізуючи авторський задум» [9, с. 87]. Емотивні синтаксичні засоби мають сугестивний потенціал, впливають на кого-небудь, викликають певні уявлення, переживання, створюючи, таким чином, емотивний зміст.

В. Шинкарук наголошує, що реченнєві структури реалізують емотивну функцію способом експресії, при цьому емоційно-експресивні значення нашаровуються на основну інформацію і знаходять реалізацію в реченнях з емоційно-оцінними значеннями засобами експліцитного вираження [12, с. 36]. Ми цілком погоджуємось із цим твердженням, адже широкий спектр емоційно маркованих одиниць на синтаксичному рівні слугує не тільки в інформуванні, але й у вираженні емоційної реакції суб'єкта (об'єкта) мовлення.

У художньому дискурсі свій розлогий функційний потенціал реалізують питальні речення. Функція емоційних запитань, на думку мовознавиці С. Шабат-Савки, полягає «не в передаванні запиту інформації, а у вираженні емоційної реакції мовця на звернений його увагою певний фрагмент дійсності». Такі запитання не є «інформативними», оскільки їх ставлять не для того, щоб адресат визначив своє ставлення до повідомлюваного в запитанні. Навпаки, «інформатором» у такому разі є сам «мовець», тому що повідомляє адресатові або свою категоричну думку про щось, або емоційну реакцію щодо якогось факту» [11, с. 195].

За нашими спостереженнями, питальні висловлення завжди більш емоційно навантажені, створюють діалогічність спілкування, спонукають до спільного міркування над питанням, знижують категоричність, допомагають автору більш інтенсивно виразити ту чи ту аксіологічну інтенцію. Вони, безсумнівно, увиразнюють емоційність, відображають емоційно-почуттєвий стан мовця, його позитивне або ж негативне реагування на побачене, почуте, висловлене в питальній формі, яка «виявляється найрелевантною для вербалізації світу людських емоцій та почуттів, природною і необхідною для репрезентації емоційно наснаженого плину комунікації, для демонстрації балансу чи дисбалансу між комунікантами» [11, с. 169].

Безумовно, перебуваючи у сфері мовної картини світу, М. Матіос створює власний індивідуальний підхід, який відображає авторську мовну свідомість, специфіку мовної поведінки, формує ідіостиль. Лейтмотивом творчого акту мисткині бачиться проблема цінності людини, якою вона постає у всесвіті безмежних можливостей. Заглиблюючись у кризові ситуації своїх персонажів,

авторка ніби розкошує у психічних та філософських нетрях людських душ. Тож у мовотворчості М. Матіос представлено інтелектуальні, моральні, вольові, емоційні риси персонажів.

У художньому дискурсі письменниці відчутне домінування спектру емоційних інтенцій негативного характеру, що виформовують такі емоційно-оцінні реєстри, як горе, туга, розпач, тривога, страх, розчарування, гнів, докір, обурення, ненависть, відраза, огида, іронія.

Одним із визначальних емоційно-оцінних реєстрів у мовотворчості М. Матіос є запитання зі значенням «докору, обурення», напр.: – *Ти хочеш, щоб він тебе вбив, як прийде? Він уже в дорозі, він уже близько від тебе. Хіба ти не чуєш?* [6, с. 108]; – *Якщо ці звірі таке зробили з Богом – що вони робитимуть з людьми, нелюди?!* [5, с. 512].

На думку С. Шабат-Савки, «експресивно забарвлені маркери людської комунікації, спонукальні запитання в тих або тих мовленнєвих ситуаціях увиразнюють дифузний характер інтенцій, експлікують дві чи більше ілюкції» [11, с. 193]. Напр.: запитання-докір з відтінком обурення, як-от: – *Ти сліпа, що невістка нидіє на очах, а слова не скаже?* [6, с. 10]; – *То де на землі справедливість, коли мене ріжуть без ножа?* [5, с. 47]; запитання-обурення з відтінком осуду, напр.: – *А вам, Варварко, не встидно ночами до кума Петра ходити, коли під боком чоловік є?* [8, с. 88]; запитання-докір із відтінком зауваження, як-от: – *Нащо ти кричиш на нього? Він добре чує. Не видиш, що він перепуджений?* [6, с. 49]. Звідси виходить, що емоційні питання зі значенням докору є важливими компонентами у формуванні мовленнєвих ситуацій, можуть використовуватися як засіб впливу на діяльнісну поведінку людини. Адже докір є словесною реакцією адресанта на будь-який учинок адресата, який мовець оцінює як негативний.

Нанизування питальних структур слугує важливим маркером передачі емоції «гніву, роздратування». Такі речення виступають сигналами конфліктності у художньому дискурсі М. Матіос, таким чином авторка не тільки підкреслює емоції персонажів, а й безпосередньо впливає на динаміку та вирішення конфліктної ситуації. Напр.: – *Трапилось щось драматичне? – Драматичне?! – заводиться Нікі. – Драматичне? Підле трапилось, Джетті. Підле* [5, с. 314]; – *Що тобі у нас треба, гадюко?! – Як що треба? – аж сперло їй у горлі. – Як то що треба?* [8, с. 15]. Нагромадження питальних речень указує на постійну напругу, внутрішню боротьбу мовця.

Найчастіше у мовленні героїв питальні конструкції виражено питальними займенниками (хто? що?), за допомогою яких у певних ситуаціях мовець підсилює семантику роздратування,

як-от: *Хто?! – Гаврило кидається з кулаками до Петруні. – Кажу, курвего, хто тебе пробив?* [6, с. 104]; *– Що? Вона плаче? Чого вона плаче, оця закривавлена жінка? Їй так боляче?* [7, с. 34].

Питальні речення типу: *Чого витріцилася? – зненацька – людською мовою! – заговорив опецьок* [5, с. 514]; *– Але скажи мені, нащо петиції цісареві писати? Щоб лютити його?* [5, с. 67]; *– Чого ви слинитесь, небого? – як міг лагідно запитав Михайло* [8, с. 140] завдяки індивідуально-авторським дієслівним формам висловлення надають художньому тексту регіонального колориту, підсилюють оцінну сему. У мовотворчості М. Матіос фіксуємо чітко підібрані фразеологізовані питальні комунікати, які здатні оживити мовлення, надати йому емоційно-експресивного відтінку, як-от: *Думаси, люди не знали? Не виділи того? Люди все про всіх знають. А ти тут мені тепер граєш вар'ята?* [5, с. 615].

Зауважимо, що спалах неконтрольованого гніву передається питальними висловленнями, «які виражають посилену емоційну діяльність мовця, його переживання і супроводжуються відтінками невдоволення, гніву щодо тих явищ і подій, що вплинули на самого суб'єкта мовлення» [11, с. 198]. Напр.: *– Ти?! І ти, Довгопол?! Мені показуєш брати в машину разом з тобою цю блядь?* [7, с. 33]; *– Смерде, чи ти не знаєш, що не годиться перед православним чоловіком упорожні переходити дорогу, а токма, мені у день уродин? – грубо крикнув із коня* [5, с. 63]. Як бачимо, у мовотворчості письменниці ефективним маркером репрезентації емоції гніву, роздратування слугують питальні речення, вони стають компонентами розмовно-побутових, соціальних сцен, зокрема сварок.

Окрему групу становлять емоційні питальні речення зі значенням «здивування». Раптове здивування підсилює питальний компонент «як?», зокрема з парними розділовими знаками, які передають високу експресивність висловлення. Напр.: *– Ти здурів, брате чи маковиння написвся? Це поле належить мені! – Як?!* [6, с. 55]; *– Що ти дурне говориш, Йогане, – Павло плюнув собі під ноги, – як тато пропав у два дні по Михайлові?!* [6, с. 57].

Емоційне питання зі значенням здивування репрезентують і запитання-перепити, як-от: *– А ти хто? – запитав Івана. – Як хто? Людина! Іван! – здивувався Цвичок* [8, с. 86]; *Тато переписав заповіт, – рівно відповів на те Оксентій... – Коли?! – одночасно нервово запитали вїт і Павло* [6, с. 56]. На нашу думку, такі перепитування як мовленнєвий акт є емоційними, їх адресант використовує з метою акцентувати увагу на те, що постає темою його роздумів.

Відтінки здивування увиразнюють риторичні

запитання, що містять частки (чи, хіба), напр.: *– А хіба ви не знаєте, пане консул? Хіба ви не знаєте? – робить особливий наголос на «ви», і велика сльоза викочується йому з ока, а він її і не стирає* [5, с. 506]. Як бачимо, змальовуючи душевний неспокій героїв образністю, емоційністю виразів, письменниця має на меті донести до читача свій задум, підкреслюючи високий ступінь емоційності персонажів.

У межах питальності реалізується емоція «горя», яку в мовотворчості М. Матіос найчастіше реалізує питальний компонент (за що?) напр.: *За що ти, Боже, дав мені муку, якою я не можу ні з ким поділитися, як і не можу вирвати з грудей своє серце, яке здається, умерло у ту хвилину, коли останній подих покинув Калініні груди?* [5, с. 179]. Таким чином, мовець не лише чекає інформації від співрозмовника, а й аналізує, роздумує, шукає відповіді на питання.

Емоційно-виражальну функцію виконують вигуківі звертання до найвищих субстанцій, передаючи «сум, відчай», як-от: *Святий Отче, чому ти живеш із заплющеними очима? Чи в тебе немає дітей? Чи тобі вигідно бути сліпим, Святий Отче?!* [5, с. 46]. Використання у текстах М. Матіос вигуківих звертань до найвищих субстанцій увиразнює інтенцію мовця, установлюючи, таким чином, почуття тривоги, надають мові персонажів невимушеності, колориту простоти, передають дух народної мови.

Оклична інтонація в питальних реченнях виражає інтенсивну реакцію мовця на певні події, виражає почуття «страху, переляк», як-от: *Ой, Герберте ...Як я тебе відпущу одного туди, звідки вістка ітиме пів року!? Ти хочеш мосі швидкої смерті, Герберте!?* [5, с. 48]. Питально-окличними реченнями авторка підкреслює глибину поставленого питання, нагромадження розділових знаків підсилює емоційну інтонацію мовлення, а також відображає авторське емоційне сприйняття світу та змалювання навколишньої дійсності крізь призму художнього слова.

Питальні речення, у яких домінують емоції «розпачу», сильного розчарування, розтривоженої душі героїв, свідчать про мовну експресію художнього мовлення ідіостилю автора. Напр.: *Переживши тривожні дні і такі ж похмурі ночі після відступу цісарського війська, міщани завмерли в нервовому очікуванні: а що буде далі?* [5, с. 142].

Почуття «сумніву» передає частка (хтозна, хіба) з питальною інтонацією, як-от: *А ти в мені сумніваєшся. Чому мамо? Хіба я тобі завдавав прикrostі своїм непослухом? Хіба я поганий син, мамо* [5, с. 48]; *Хоча... хтозна, де для них тепер воля – в кривці чи тут, під ногами?* [7, с. 130].

До емоційно-оцінного регістру з позитивною семантикою зараховуємо конструкції, що виража-

ють емоцію «радість»: доброзичливе ставлення один до одного, ніжність, замилювання, любов передаються завдяки уведенню у структуру питального речення звертання, напр.: – *Хто тобі ворог, Уласійку мій солодкий?* [7, с. 24]; – *Про кого ти, моє серце?* [5, с. 320]; – *Тепер вже я питаю: що з тобою, люба моя?!* [5, с. 352]. Звертання у питальних реченнях спонукають співрозмовника до дії чи відповіді, містять комунікативну спрямованість.

Змістове та емоційне підсилення мовотворчості письменниці досягається за допомогою питальних нечленованих комунікатів, які «мають виразну інтонацію питальності і передаючи різні логічні та модально-емоційні відтінки, залежать насамперед від лексичного наповнення і контексту» [10, с. 227]. До прикладу, коли мовець погоджується з думкою співрозмовника або прагне викликати ствердну чи заперечну відповідь, авторка використовує модальний комунікат (правда, так), як-от: *Ти в Товарниці найкраща білільниця. Правда?* [7, с. 25]; – *Ти прийшла мене просити за Уласія. Так?* [7, с. 28].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, у процесі дослідження встановлено, що питальні речення слугують маркерами реалізації емотивності в художньому дискурсі М. Матіос. За нашими спостереженнями, ці конструкції виформовують два емоційно-оцінні реєстри: негативні, спрямовані на експлікацію емоцій горя, ненависті, докору, суму, відчаю, тривоги, а також (зрідка) вербалізація засобів позитивного емоційно-оцінного реєстру, що оприявнюють емоції радості, замилювання, здивування. У ході дослідження розроблено систему оцінних та емотивних чинників для класифікації синтаксичних одиниць за вказаними реєстрами. У мовотворчості М. Матіос питальні речення слугують ефективним засобом для передавання емоційної реакції мовця на щось побачене, почуте чи висловлене.

Перспектива подальших досліджень полягає у необхідності виявлення особливостей реалізації категорії емотивності у художньому дискурсі письменниці іншими мовними засобами синтаксичного рівня, зокрема окличними реченнями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гладь С.В. Емотивність художнього тексту: семантико-когнітивний аспект (на матеріалі сучасної англомовної прози) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2000. 223 с.
2. Голобородько Я.Ю. Буковинська орнаментика Марії Матіос. *Вісник НАН України*. 2008. № 3. С. 66–73.
3. Гнезділова Я.В. Емоційність та емотивність сучасного англомовного дискурсу: структурний, семантичний і прагматичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2007. 20 с.
4. Гуїванюк Н. Експресивний синтаксис: досягнення і проблеми. *Актуальні проблеми синтаксису* : мат. міжнар. наук. конф., 19–21 жовтня 2006 р. Чернівці : Рута, 2006. С. 267–275.
5. Матіос М.В. Букова земля. Роман-панорама завдовжки у 225 років. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2019. 928 с.
6. Матіос М.В. Майже ніколи не навпаки: сімейна сага у новелах. Львів : ППРАМІДА, 2007. 176 с.
7. Матіос М.В. Нація. Львів : ППРАМІДА, 2018. 256 с.
8. Матіос М.В. Солодка Даруся. Львів : ППРАМІДА, 2010. 424 с.
9. Шабат-Савка С.Т. Синтаксичні маркери емотивності в художньому дискурсі (контекст «Щоденника страченої» Марії Матіос). *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 18. С. 85–90.
10. Шабат-Савка С.Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові : монографія. Чернівці : Букрек, 2014. 421 с.
11. Шабат-Савка С. Українськомовний питальний дискурс : монографія. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 332 с.
12. Шинкарук В.Д. Особливості реченневих структур з емоційно-оцінними значеннями. *Studia Linguistica*. 2011. Вип. 5. С. 29–37.

REFERENCES

1. Hlad'o, S.V. (2000) *Emotyvnist' khudozhn'oho tekstu semantyko-kohnityvnyy aspekt (na materialy suchasnoyi anhlomovnoyi prozy)* [Emotionality of the artistic text: semantic-cognitive aspect (on the material of modern English-language prose)], Kyiv: Kyiv State Linguistic University, 223 p. [in Ukrainian].
2. Holoborod'ko, Y. (2008) Bukovyns'ka ornamenteika Mariyi Matios [Bukovyna ornamentation by Maria Mathios]. *Visnyk NAN Ukrainy*, № 3. P. 66–73. [in Ukrainian].
3. Hnezdilova, Y. (2007) *Emotsiynist' ta emotyvnist' suchasnoho anhlomovnoho dyskursu: strukturnyy, semantychnyy i prahmatychnyy aspekty* [Emotionality and emotionality of modern English discourse: structural, semantic and pragmatic aspects], Kyiv: Kyiv State Linguistic University, 20 p. [in Ukrainian].
4. Huvanyuk, N.V. *Ekspresyvnyi syntaksys: dosiahnennia i problemy* [Expressive syntax: achievements and problems] *Aktualni problemy syntaksysu: materialy konf. Chernivtsi*: Ruta. P. 267–275. [in Ukrainian].
5. Matios, M.V. (2019) *Bukova zemlia. Roman-panorama zavdovzhky u 225 rokiv* [Beech land.

- A 225-year-long panoramic novel], Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA. 928 p. [in Ukrainian].
6. Matios, M.V. (2007) *Maizhe nikoly ne navpaky: simeina saha u novelakh* [Almost never the other way around: a family saga in short stories], Lviv: PIRAMIDA. 176 p. [in Ukrainian].
  7. Matios, M.V. (2018) *Natsiia* [Nation]. Lviv: PIRAMIDA. 256 p. [in Ukrainian].
  8. Matios, M.V. (2010) *Solodka Darusia* [tekst] Darusia sladkaia:roman [Sweet Darusia] M. Matios; per.: Ye. Marinichieva, S. Solozhenko. Lviv: PIRAMIDA. 424 p. [in Ukrainian].
  9. Shabat-Savka, S.T. (2021) *Syntaksychni markery emotyvnosti v khudozhnomu dyskursi (kontekst «Shchodennyka strachenoi» Marii Matios)* [Syntactic markers of emotionality in artistic discourse (the context of «Diary of the Executed» by Maria Mathios)]. *Zakarpatski filolohichni studii*. Uzhhorod, 2021. № 18. P. 85–90. [in Ukrainian].
  10. Shabat-Savka, S.T. (2014) *Katehoriia komunikatyvnoi intentsii v ukrainskii movi : monohrafiia* [The category of communicative intention in the Ukrainian language: a monograph]. Chernivtsi: «Bukrek». 421 p. [in Ukrainian].
  11. Shabat-Savka, S.T. (2019) *Ukrainskomovnyi pytalnyi dyskurs : monohrafiia* [Ukrainian interrogative discourse: monograph]. Chernivets. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha. 332 p. [in Ukrainian].
  12. Shynkaruk, V.D. (2011) *Osoblyvosti rechennievyykh struktur z emotsiino-otsinnymy znachenniamy* [Peculiarities of sentence structures with emotional and evaluative values]. *Studia Linguistica*. № 5. P. 29–37. [in Ukrainian].

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ПРИЙОМИ: ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ У ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ

Козачук А. М.

*кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри лінгвістики та перекладу
Київський університет імені Бориса Грінченка
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-5508-3152
a.kozachuk@kubg.edu.ua*

Ключові слова: *англомовне перекладознавство, відповідність, Ньюмарк, терміносистема, українське перекладознавство.*

Стаття стосується проблеми термінологічних невідповідностей в українських та англомовних перекладознавчих дослідженнях, які зумовлені різницею у відповідних наукових традиціях. Увагу, зокрема, приділено зіставленню термінологічного сегменту, що стосується перекладацьких трансформацій в українському перекладознавстві і перекладацьких технік – в англомовному.

Традиційно перекладацькими трансформаціями називають прийоми, що передбачають перетворення одиниць тексту оригіналу в одиниці тексту перекладу (О. Селіванова). Досить великою підтримкою користується класифікація трансформацій, до якої входять: додавання, вилучення, перестановка і заміна. Саме заміна є найчастіше вживаною трансформацією у перекладі. Особливим різновидом заміни є компенсація, до якої вдаються у разі неможливості створення необхідного стилістичного ефекту аналогічними засобами мови перекладу. Також побутує думка про те, що трансформації використовуються переважно у комплексі, а не у чистому вигляді.

В англомовному перекладознавчому дискурсі термін «перекладацькі трансформації» не використовується, натомість в емпіричних дослідженнях широкого поширення набув термін «перекладацькі прийоми» (англ. – translation techniques). Так само, як і у випадку з трансформаціями, не існує єдиної уніфікованої класифікації перекладацьких прийомів, хоча найвідоміші з них засновані здебільшого на концепції П. Ньюмарка. У статті детально аналізується класифікація прийомів, до якої входять: адаптація, посилення, запозичення, калька, компенсація, опис, дискурсивне створення, усталений еквівалент, узагальнення, лінгвістичне посилення, лінгвістичне стиснення, буквальный переклад, модуляція, уточнення, скорочення, заміна, перестановка і варіація (Л. Моліна, А. Албір).

У результаті проведення паралелей між двома терміносистемами, зокрема, встановлено відповідність: адаптація – локалізація, посилення – додавання, запозичення – транскодування, дискурсивне створення – контекстуальний переклад, лінгвістичне посилення – декомпресія, лінгвістичне стиснення – компресія, модуляція – (в низці випадків) антонімічний переклад, уточнення – конкретизація, скорочення – вилучення, перестановка – заміна.

TRANSLATION TRANSFORMATIONS AND TECHNIQUES: TERMINOLOGICAL CHALLENGES IN TRANSLATION STUDIES

Kozachuk A. M.

*Candidate of Philological Sciences,
Head of the Department of Linguistics and Translation
Borys Grinchenko Kyiv University
Bulvarno-Kudriavska str., 18/2, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5508-3152
a.kozachuk@kubg.edu.ua*

Key words: *correspondence, English-language translation theory, Newmark, term system, Ukrainian translation studies.*

The article deals with the problem of terminological inconsistencies in Ukrainian and English-language translation studies, which are stipulated by the difference in the corresponding scientific traditions. In particular, some attention is paid to the comparison of the terminological segment concerning translation transformations in Ukrainian translation studies discourse and translation techniques – in the English-language one.

Traditionally, translation transformations are considered as techniques that involve the conversion of units of the source text into those of the target text (O. Selivanova). Quite a lot of popularity is given to the classification of transformations, which includes: addition, omission, transposition and substitution. The most commonly used transformation in translation is substitution. A special kind of substitution is compensation, which is applied in case of impossibility of creating the necessary stylistic effect by similar means of the target language. There is also an opinion that transformations are used mainly in complex, not purely.

In English-language translation discourse, the term “translation transformations” is not used, but in empirical research, the term “translation techniques” has become widespread. Just as in the case of transformations, there is no single unified classification of translation techniques, although the most famous of them are based mainly on P. Newmark's works. The article analyzes the classification of techniques in detail; they including: adaptation, amplification, borrowing, calque, compensation, description, discursive creation, established equivalent, generalization, linguistic amplification, linguistic compression, literal translation, modulation, particularization, reduction, substitution, transposition and variation (L. Molina, A. Albir).

As a result of contrasting the two terminosystems, the correspondence was established, as follows: adaptation – localization, amplification – addition, borrowing – transcoding, discursive creation – contextual translation, linguistic amplification – decompression, linguistic compression – compression, modulation – antonymic translation (in some cases), particularization – concretization, reduction – omission, transposition – replacement.

Постановка проблеми. Українське перекладознавство має давні традиції. Як і будь-яка галузь досліджень, воно має об'єкт і мету. Те саме можна сказати і про власний термінологічний апарат, яким послуговуються при вивченні досліджуваних явищ. Проте інколи можна спостерігати відмінності між національними традиціями однієї і тієї самої наукової галузі в різних лінгвокультурах. Що менше таких відмінностей, то продуктивніше відбувається співпраця між ученими з різних країн в межах однієї галузі. З одного боку, це твердження здається очевидним, з іншого –

знову виникає дискусія про традиційне протистояння національного та глобалізованого у низці галузей. Тим не менше, в умовах, які склалися на цей момент, проблема систематизації термінологічного апарату в українському перекладознавстві набуває особливої актуальності, оскільки наразі відсутня уніфікація національної терміносистеми, а також різні термінологічні традиції потребують розгляду та зіставного аналізу. Оскільки систематизація усього корпусу термінів є завданням, масштаб якого недостатньо відобразити в межах тільки однієї статті, ми зупинимося на окремому

аспекті терміносистеми – а саме на перекладацьких трансформаціях та прийомах.

Взагалі питання перекладацьких трансформацій розглядали В. Лобода, О. Приймачок, О. Селіванова, С. Швачко та інші. Перекладацькі прийоми (англ. – *translation techniques*) досліджували А. Албір, Л. Моліна, П. Ньюмарк, М. Ордударі, М. Пінейру та інші.

Метою статті є зіставлення семантики термінів та структури понять перекладацьких трансформацій в українському перекладознавстві та перекладацьких прийомів в англomовному перекладознавчому дискурсі. **Завдання** дослідження – представити відповідність термінів з обох терміносистем і визначити ступінь їхньої взаємозамінності. Матеріалом дослідження послужили сучасні наукові статті з українських та закордонних англomовних наукових видань, присвячені окресленій проблемі. Також для конкретнішого способу представлення результатів дослідження ми проілюстрували перекладацькі трансформації та прийоми прикладами з текстів Роми Франко, яка видала понад 20 томів художніх перекладів прозових творів української літератури XIX–XX століть і чий переклади вже певною мірою досліджувалися нами раніше.

Об’єкт дослідження – зміни, які перекладач вносить у текст перекладу заради відповідності його нормам цільової мови та збереження змісту. Предмет дослідження – українська та англomовна традиційні термінологічні системи на позначення таких змін у тексті перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, українські перекладознавці у своїх розвідках користуються різними термінологічними апаратами. Так само різні терміносистеми розглядаються у процесі фахової підготовки перекладачів у різних закладах вищої освіти, при цьому часто якась одна з них береться за основу. Вибір основної терміносистеми часто продиктований різними критеріями, але глибина проблеми сягає рівня історії розвитку українського перекладознавства та перекладу.

Як зазначає М. Стріха, український переклад XIX–XX століть був переважно зорієнтований на двомовних або багатомовних читачів, при цьому розвиваючись разом з українською літературою в умовах колоніального статусу, протидіючи численним заборонам на вживання або обмеження української мови [1, с. 7–9].

Так само, як і переклад, українське перекладознавство не розвивалося незалежно і зазнавало «колоніального» впливу. Особливий внесок у розвиток історії українського перекладознавства минулого століття зробив Тарас Шмігер. Він виокремлює чотири періоди, серед яких слід звернути увагу на «становлення українського перекла-

дознавства у всесоюзному контексті» [2, с. 4]. Як бачимо, історична доба, коли Україна була частиною СРСР, неминуче вплинула на розвиток галузі. Розуміється, що здобутки українських вчених були пов’язані зі здобутками в інших республіках. Інші шляхи розвитку також унеможлилювалися відсутністю міжнародних контактів, а відтак і певною ізоляцією науки в СРСР.

Описаний період охоплює трохи більше 20 років (від кінця 1940-х до початку 1970-х). Розвиток українського перекладознавства тоді відбувався у межах радянського, зокрема розроблялися методологічні основи теорії перекладу й перекладознавчого аналізу [2, с. 6].

Аналогічно розвивалася й українська наукова термінологія. В огляді загального аналізу мовного планування в українській термінології В. Іващенко констатує, що з 60-х по 90-і роки минулого століття мовна політика спричинила максимальне наближення української термінології до російської [3, с. 10]. В іншій праці, у співавторстві з І. Яценко, авторка також зазначає, що українське термінознавство цього періоду частково орієнтоване на російське [4, с. 6].

Як наслідок, у наш час в Україні багато вчених взагалі і перекладознавців зокрема періодично стикаються з проблемою. Якщо становлення науковця відбувалося в межах парадигми українського перекладознавства, то логічно, що такі вчені спочатку проводять свої дослідження в цій самій парадигмі. При спробі оприлюднити попередні результати дослідження на міжнародному рівні (у виданнях, індексованих у наукометричних базах або однією з міжнародних мов) такі публікації спираються на терміносистему, що відрізняється від тієї, якою користується більшість авторів та читачів. Це призводить до зниження індексу цитування праці. Одним із способів вирішення проблеми ми вбачаємо можливість використання іншої терміносистеми для представлення результатів наукового дослідження, що в цілому не вимагає зміни наукової парадигми. Для цього ми здійснимо порівняльний огляд обраного сегменту терміносистеми в українському та англomовному перекладознавстві.

Досить значну частину перекладознавчих досліджень емпіричного характеру посідає аналіз різних перекладацьких трансформацій, до яких вдається перекладач у процесі відтворення змісту тексту засобами іншої мови.

Спершу розглянемо сам термін. О. Селіванова розглядає перекладацькі трансформації як прийоми, які передбачають процедуру перетворень у процесі переходу від одиниць тексту оригіналу до одиниць тексту перекладу. Зазначений процес відбувається заради досягнення еквівалентності перекладу [5, с. 545]. Вчена також представляє декілька різних точок зору на класифікацію тран-

сформації. Найпростіша класифікація включає в себе чотири типи – перестановку, заміну, додавання, опущення [5, с. 545].

С. Швачко розглядає трансформації на матеріалі аналізу перекладів віршів. Авторка праці зосереджується на відтворенні засобів образності поетичного тексту, звертаючи увагу на змінах (девіації) поверхневого рівня тексту та на відсутність таких змін на глибинному рівні [6, с. 92].

В масиві українських перекладознавчих статей знаходимо також низку праць, в яких називаються конкретні трансформації. Наприклад, в аналізі перекладу художнього прозового твору О. Приймачок зазначає, що найчастіше використовується лексична трансформація – заміна, яка поділяється на три різновиди – компенсацію, конкретизацію, генералізацію [7, с. 117]. Окремо також розглядається граматична заміна на морфологічному та синтаксичному рівнях [7, с. 118]. Також у статті наводяться приклади переставлення, додавання і пропуску [7, с. 119].

Розглядаючи окремий вид трансформацій – граматичні, О. Волченко та В. Нікішина відносять до них перестановку, заміну, додавання та опущення [8, с. 253]. В. Горда та Н. Пушик більше уваги звертають на лексичні трансформації, а саме: диференціацію, конкретизацію, генералізацію, контекстуальний та антонімічний переклад, цілісне перетворення, компенсацію [9, с. 170].

При аналізі перекладу авторських афоризмів Н. Яцків і Л. Цюпа спираються на такі трансформації: лексичні (конкретизація, генералізація, додавання, вилучення, заміна, перестановка) і граматичні (заміна, перестановка, додавання, опущення) [10, с. 127]. Як бачимо, у цьому випадку додавання, опущення (вилучення), заміна та перестановка використовуються як на лексичному, так і на граматичному рівнях.

На нашу думку, інший бік схожого явища, коли між трансформаціями немає чіткого поділу, описується у статті І. Сіягоської, а саме: можливість використання складних комплексних трансформацій (де прості трансформації поєднуються в різних комбінаціях), а також в окремих випадках неможливість чіткого визначення типу трансформації і, як результат, належність її до декількох типів одночасно [11, с. 90].

Таким чином, можна стверджувати, що, по-перше, у розглянутих нами працях українських перекладознавців використані подібні терміни на позначення перекладацьких трансформацій; по-друге, в основі цих класифікацій лежать одні й ті самі напрацювання; по-третє, єдиної класифікації трансформацій не існує, незважаючи на певну подібність у поглядах різних вчених.

В контексті нашої теми не зайвим буде звернути увагу на статтю В. Лободи, в якій зазначено,

що у «зарубіжних дослідженнях» (по тексту зрозуміло, що йдеться перш за все про англomовні праці – примітка наша) термін «перекладацькі трансформації» не зустрічається, хоча, описуючи подібні процедури, вчені використовують терміни стратегії, техніки та прийоми [12, с. 73].

Справді, коли в англomовному науковому дискурсі дослідники аналізують зміни, які необхідно здійснити для отримання тексту перекладу іншою мовою, вони переважно беруть за основу концепцію П. Ньюмарка [13], який, у свою чергу, також не робив «революцій» у перекладознавстві, а проаналізував попередні здобутки своїх колег. В одній з робіт він, зокрема, називає такі прийоми при перекладі, як трансференція (англ. – *transference*), натуралізація (англ. – *naturalisation*; за суттю є фонетичною адаптацією – примітка наша), культурний, функціональний та описовий еквівалент (англ. – *cultural, functional, descriptive equivalent*), синонімія (англ. – *synonymy*), кальку або запозичення (англ. – *through-translation*), транспозиція (англ. – *transposition*), модуляція (англ. – *modulation*), прецедентний або «загальноприйнятий» переклад (англ. – *recognised translation*), «ярлик» (англ. – *translation label*), компенсація (англ. – *compensations*), компонентний аналіз (англ. – *componential analysis*; за суттю є поділом складної синтаксичної конструкції на простіші – примітка наша), скорочення та розширення (англ. – *reduction and expansion*) та інші [13, с. 81–91].

М. Пінейру оглядає низку різних класифікацій перекладацьких прийомів і на їх основі подає власний перепрацьований перелік, виділяючи три прийоми – дослівний/буквальний, культурний та художній переклад [14, с. 128].

У контексті розгляду перекладу технічних термінів М. Фебріанто зі співавторами виокремлює п'ять прийомів: адаптацію, загальний еквівалент, буквальный переклад, калькування, чисте запозичення [15, с. 121]. Незважаючи на, на перший погляд, очевидну різницю у переліку прийомів, автори виводять його з класифікації, розробленої на основі концепції П. Ньюмарка [15, с. 118–119]. Повний перелік перекладацьких прийомів за П. Ньюмарком наводить у статті також і М. Ордуарі [16].

Врешті, Л. Моліна й А. Албір спробували відокремити перекладацькі прийоми від стратегій та методів і запропонували список із чотирнадцяти таких прийомів: адаптація (англ. – *adaptation*), посилення (англ. – *amplification*), запозичення (англ. – *borrowing*), калька (англ. – *calque*), компенсація (англ. – *compensation*), опис (англ. – *description*), дискурсивне створення (англ. – *discursive creation*), усталений еквівалент (англ. – *established equivalent*), узагальнення (англ. – *generalization*), лінгвістичне посилення (англ. – *linguistic amplifi-*

tion), лінгвістичне стиснення (англ. – *linguistic compression*), буквальний переклад (англ. – *literal translation*), модуляція (англ. – *modulation*), уточнення (англ. – *particularization*), скорочення (англ. – *reduction*), заміна (англ. – *substitution*), перестановка (англ. – *transposition*) і варіація (англ. – *variation*) [17, с. 509–511]. Розглянемо кожен з них детальніше у контексті їх співвідношення з усталеними в українському перекладознавстві термінами.

Адаптація полягає у заміні культурного елемента на більш знайомий для цільової аудиторії [17, с. 509], наприклад: *Як би ще на нів аршина піднялась у гору, то полилась би через греблю* (Б. Грінченко). – *If it went up just another couple of feet, it would flow over the dam* (R. Franko, transl. 144). Як бачимо, адаптація також включає в себе перекладацьку локалізацію, а також використання стратегії доместикації.

Посилення полягає у додаванні певної інформації у перекладі, зокрема з метою експлікації [17, с. 510]. Прикладом може бути додавання у перекладі, з якого читачам легше зрозуміти значення історизму: *Звісно, справник уже давно намагався...* (Б. Грінченко). – *It was a well-known fact that for some time the district police officer had been demanding...* (R. Franko, transl.). Прийом посилення збігається з трансформацією додавання.

Запозичення полягає у використанні іноземного слова у тексті перекладу [17, с. 510] і відповідає транскодуванню, наприклад: *Сім верств пройшли лісом без ніяких перешкод* (Б. Грінченко). – *They walked seven versts through the forest and field without any problems* (R. Franko, transl.).

Кальку можна також назвати послівним перекладом [17, с. 510], наприклад: *Вона десь над Глибочкою Деброю в яличках* (І. Франко). – *She's somewhere in the fir forest by the Deep Gorge* (R. Franko, transl.). Значення та сфера використання цього терміну збігається в українському та англійському перекладознавчому дискурсі.

Компенсація передбачає створення у тексті перекладу стилістичного маркування, відмінного від оригіналу, якщо оригінальне є неперекладним [17, с. 510]. Наприклад, стилістично маркуване вживання зменшувального суфікса з метою надати негативного зневажливого відтінку може в українсько-англійському перекладі компенсуватися контекстом: *... красуня, вийшовши заміж за новоспеченого графика Ошустовського, ... тепер важко бідує...* (І. Франко). – *... renowned for her beauty... – having married the petty, newly-baked Count Oshustovsky, ... was suffering greatly...* (R. Franko, transl.). Як бачимо, назва та сутність цього прийому відповідає однойменній перекладацькій трансформації.

Опис полягає у заміні одиниці тексту на її опис згідно з формою або функцією [17, с. 510], наприклад: *... робітницькі брилі...* (Б. Грінченко). – *... workers' straw hats...* (R. Franko, transl.). Цей перекладацький прийом відповідає описовому перекладу.

Дискурсивне створення полягає у «встановленні тимчасового еквівалентного зв'язку» в межах окремого контексту [17, с. 510], як от: *У його був старший брат, записаний у ревізію...* (Б. Грінченко). – *An older brother had been registered on taxation lists...* (R. Franko, transl.).

Усталений еквівалент – це використання усталеного відповідника, як правило, кодифікованого в лексикографічних джерелах [17, с. 510]. Йдеться не лише про відповідники на рівні лексем, але і про фразеологічні одиниці: *Тепер збирай, що носіяла* (О. Кобилянська). – *Now reap what you have sown* (R. Franko, transl.).

Узагальнення полягає у використанні відповідника з більш загальним або нейтральним значенням [17, с. 510]. Як бачимо, сюди можна також включити і стилістично нейтральний переклад: *Раптом добачає банкнот на 5 золотих ринських* (О. Кобилянська) – *Suddenly, he notices a banknote* (R. Franko, transl.). В цілому перекладацький прийом узагальнення відповідає однойменній перекладацькій трансформації.

Лінгвістичне посилення використовується переважно в усному та аудіовізуальному перекладі й полягає у додаванні елементів задля збільшення довжини фрази [17, с. 510]. Наприклад, якщо потрібно перекласти з англійської фразу *Fragile!*, то замість відповідника з тією самою кількістю складів (*Крихке!*) перекладач може вдаватися до цього прийому і перекласти слово повним реченням: *Обережно, крихкий вантаж!*

Лінгвістичне стиснення – протилежний прийом до лінгвістичного посилення, який також використовується переважно в аудіовізуальному перекладі [17, с. 510]. Наприклад: *What did he answer to your question? – А він що?* Тут у перекладі використано коротшу фразу. Оскільки доробок Роми Франко не включає усних та аудіовізуальних перекладів, наведені нами приклади лінгвістичного посилення та стиснення не були взяті з корпусу її текстів. Ці два прийоми, на нашу думку, можна вважати відповідниками декомпресії та компресії відповідно.

Ще один перекладацький прийом – буквальний переклад – це те саме, що дослівний переклад [17, с. 510]. У художньому перекладі цей прийом хоч і може призвести до перекладацьких втрат, але може також і зберігати образність: *Панна і віно – голе коліно* (І. Франко). – *A young lady, and as for her dowry – nothing but a naked knee!* (R. Franko, transl.).

Модуляція полягає у зміні фокусу або когнітивної категорії при перекладі [17, с. 510], наприклад: ... *аж тут вийшла воля і більше ніхто не пішов у балку* (Б. Грінченко). – ... *but shortly thereafter the serfdom was abolished, and no one else went to live in the valley* (R. Franko, transl.). Модуляція часто має дещо спільне з антонімічним перекладом.

Назва «уточнення» говорить сама за себе – цей перекладацький прийом є протилежністю узагальненню і полягає у використанні у перекладі лексичної одиниці з вужчим або конкретнішим значенням [17, с. 510]. Наведемо приклад: *Повітка, ворота, тин, хлів, навіть курінь, ліса коло стогу – все це має завершити цикл якоїсь своєї роботи...* (Г. Хоткевич). – *A barn, a gate, a walled fence, a stable, even a kozak hut, a reed fence around the hayrick – all of them had to complete a designate cycle of duty...* (R. Franko, transl.). Прийом уточнення відповідає трансформації конкретизації.

Скорочення відбувається, коли перекладач не включає певну інформацію до тексту перекладу [17, с. 510]. Цей прийом протилежний до посилення і відповідає трансформації опущення (упущення, вилучення) – пропущений фрагмент у прикладі виділений напівжирним форматуванням: *Дак он хто тут ходить! Ах ти-ж гольтінака, обідранець нікчемний! І смієш ти сюди лізти?* (Б. Грінченко). – *So, this is who is beating a path here! How dare you come crawling over here?* (R. Franko, transl.).

Прийом заміни передбачає взаємну зміну лінгвістичних та паралінгвістичних засобів повідомлення, переважно в усному перекладі [17, с. 511].

Прийом перестановки полягає у заміні граматичних категорій, частин мови тощо [17, с. 511]. Цей прийом відповідає трансформації заміни, наприклад: *Вона... скінчила виділову школу і думала йти ще до вчительської семінарії* (І. Франко). – *She... had completed her secondary schooling, and was about to enter a teachers' seminary* (R. Franko, transl.).

Про прийом варіації говорять, коли відбуваються значні зміни на текстовому або навіть дискурсивному рівні, як от зміна діалектного забарвлення, стилю, міжсеміотичний переклад тощо [17, с. 511].

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, переважна більшість оглянутих нами перекладацьких прийомів є новим підходом до трактування деяких понять для перекладознавців. Спроба пристосування нової групи термінів до української терміносистеми ні в якому разі не заперечує попередніх здобутків учених, а навпаки – покликана сприяти інтеграції української науки у світову. Описана система перекладацьких прийомів може бути викори-

стана для оцінювання якості перекладів, проведення перекладознавчих досліджень, а також для фахової підготовки перекладачів. У подальшому видається перспективним пристосування інших сегментів української та англомовної перекладознавчих терміносистем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. Київ : Факт, 2006. 342 с.
2. Шмігер Т. Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя: ключові проблеми та періодизація : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2008. 20 с.
3. Іващенко В. Періодизація історії становлення української наукової термінології на тлі термінологічної діяльності в Україні: традиційні виміри. *Термінологічний вісник*. 2015. Вип. 3(1). С. 5–16.
4. Іващенко В., Яценко Н. Галузеве слов'янське термінознавство функціональної дослідницької парадигми кінця ХХ – початку ХХІ століть. *Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць*. Київ, 2013. Вип. ІХ. С. 5–25.
5. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.
6. Швачко С. Перекладацькі трансформації у поетичному просторі. *Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання*. Донецьк, 2005. Т. 2, № 1. С. 90–95.
7. Приймачок О. Перекладацькі трансформації як спосіб досягнення адекватності художнього перекладу. *Вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки : Філологічні науки*. Луцьк, 2008. № 10 С. 115–121.
8. Волченко О., Нікішина В. Граматичні трансформації в англо-українському художньому перекладі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2015. Вип. 54. С. 252–254.
9. Горда В., Пушик Н. Перекладацькі трансформації у відтворенні ономастичного простору авторського тексту. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 16. С. 166–171.
10. Яцків Н., Цюпа Л. Перекладацькі трансформації авторських афоризмів Давіда Фонкіноса в романі «Наші розставання». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2018. Т. 29(68), № 4. С. 126–131.
11. Сіяговська І. Визначення та класифікація перекладацьких трансформацій у процесі художнього перекладу тексту. *Наукові праці [Чорноморського державного університету]*

імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. *Сер. : Філологія. Мовознавство*. 2014. Т. 221, Вип. 209. С. 89–93.

12. Лобода В. Перекладацькі трансформації: дефінітивний характер та проблема класифікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. № 43, Том 4. С. 72–74.
  13. Newmark P. A Textbook of Translation. Hertfordshire, 1988. 225 p.
  14. Pinheiro M. Translation Techniques. *Communication at Language & Work*. 1 May 2015. Issue Nr. 4. P. 121–144. URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/claw/article/view/20775> (access date: 27.12.2022).
  15. Febryanto M., Sulyaningsih I., Zhaafirah A. Analysis of translation techniques and quality of translated terms of mechanical engineering in accredited national journals. *Project*. January 2021. Volume 4, Nr. 1. P. 116–125. URL: <https://journal.ikipsiliwangi.ac.id/index.php/project/article/view/6429> (access date: 27.12.2022).
  16. Ordudari M. Translation procedures, strategies and methods. *Translation Journal*. July 2007. Volume 11, Nr. 3. URL: <http://translationjournal.net/journal/41culture.htm> (access date: 3.01.2023).
  17. Molina L., Albir A. Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach. *Meta*. December 2002. Volume 47, Nr. 4. P. 498–512. URL: <https://www.erudit.org/fr/revues/meta/2002-v47-n4-meta688/008033ar/> (access date: 16.06.2022).
- REFERENCES**
1. Strikha, M. (2006). *Ukrainskyi khudozhnii pereklad: mizh literaturoyu i natsiietvoreniam* [Ukrainian artful translation: between the nation and nation-building]. Fakt. [in Ukrainian]
  2. Shmiher, T. (2008). *Istoriia ukrainskoho perekladoznavstva XX storichia: kluichovi problemy ta periodyzatsia : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk* [History of Ukrainian translatology of the 20th century : reference to candidate of philological sciences thesis]. [in Ukrainian]
  3. Ivashchenko, V. (2015). Periodyzatsiia istorii stanovlennia ukrainskoi naukovoï terminolohii na tli terminolohichnoi diialnosti v Ukraini: tradyiciini vymiry [Periodization of establishing Ukrainian scientific terminology history based on the terminological activity in Ukraine: traditional dimensions]. *Terminolohichni Visnyk*, 3(1), 5–16. [in Ukrainian]
  4. Ivashchenko, V., & Yatsenko, N. (2013). Haluzeve slovianske terminoznavstvo funktsionalnoi doslidnytskoi paradyhmy kintsia XX – pochatku XXI stolit [Slavic specific-purpose terminology of functional research paradigm of the late 20th–early 21st century]. *Ukrainska Terminolohiia I Suchasnist*, IX, 5–25. [in Ukrainian]
  5. Selivanova, O. (2011). *Linhvistychna entsyklopediia* [Linguistic encyclopedia]. Dovkillia-K. [in Ukrainian]
  6. Shvachko, S. (2005). Perekladatski transformatsii u poetychnomu prostori [Translation transformations in poetic space]. *Inozemni Movy. Zarubizhna Literatura. Metodyka Vykladannia*, 2(1), 90–95. [in Ukrainian]
  7. Prymachok, O. (2008). Perekladatski transformatsii yak sposib dosiahnennia adekvatnosti khudozhnioho perekladu [Translation transformations as a method of getting faithful artful translation]. *Visnyk Volynskoho Natsionalnoho Universytetu Im. Lesi Ukrainky : Filolohichni Nauky*, 10, 115–121. [in Ukrainian]
  8. Volchenko, O., & Nikishyna, V. (2015). Hramatychni transformatsii v anhlo-ukrainskomu hudozhniomu perekladi [Grammatical transformations in English-Ukrainian artful translation]. *Naukovi Zapysky Natsionalnoho Universytetu "Ostrozka Akademiia". Seriiia : Filolohichna*, 54, 252–254. [in Ukrainian]
  9. Horda, V., & Pushyk, N. (2021). Perekladatski transformatsii u vidtvorenni onomastychnoho prostoru avtorskoho tekstu [Transformations of the translation in the reproduction of the onomastic space of the author's text]. *Zakarpatski filolohichni studii*, 16, 166–170. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.31> [in Ukrainian]
  10. Yatskiv, N., & Tsiupa, L. (2018). Perekladatski transformatsii avtorskykh aforyzmiv Davida Fonkinosa v romani "Nashi rozstavannia" [Translation transformations in *Our separations* novel]. *Vcheni Zapysky Tavriiskoho Natsionalnoho Universytetu Imeni V. I. Vernadskoho. Seriiia : Filolohiia. Sotsialni Komunikatsii*, 29(68)(4), 126–131. [in Ukrainian]
  11. Siniachovska, I. (2011). Vyznachennia ta klasyfikatsiia perekladatskykh transformatsii u protsesi khudozhnioho perekladu tekstu [Definition and classification of translation transformations in the process of artful text translation]. *Naukovi Pratsi [Chornomorskoho Derzhavnoho Universytetu Imeni Petra Mohyly Kompleksu "Kyievo-Mohylianska Akademiia"]*. *Ser. : Filolohiia. Movo-znavstvo*, 221(209), 89–93. [in Ukrainian]
  12. Loboda, V. (2019). Perekladatski transformatsii: definityvnyi kharakter ta problema klasyfikatsii [Translation transformations: definition and the problem of classification]. *International Humanitarian University Herald. Philology*, 4(43), 72–74. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.17> [in Ukrainian]

13. Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Prentice Hall.
14. Pinheiro, M. (2015). Translation Techniques. *Communication & Language at Work*, 4(4), 121. <https://doi.org/10.7146/claw.v1i4.20775>
15. Febryanto, M., Sulyaningsih, I., & Zhafirah, A. A. (2021). Analysis of translation techniques and quality of translated terms of mechanical engineering in accredited national journals. *PROJECT (Professional Journal of English Education)*, 4(1), 116. <https://doi.org/10.22460/project.v4i1.p116-125>
16. Ordudari, M. (2007). Translation procedures, strategies and methods. *Translation Journal*, 11(3). <http://translationjournal.net/journal/41culture.htm>
17. Molina, L., & Hurtado Albir, A. (2002). Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach. *Meta*, 47(4), 498–512. <https://doi.org/10.7202/008033ar>

УДК 811.161.2'

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-19>

СЛОВОТВІРНА СУФІКСАЦІЯ ЯК МАРКЕР МЕХАНІЗМУ ДІЄСЛІВНОСТІ У СТАРОУКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ПИСЕМНИХ ПАМ'ЯТОК XIV–XVII СТ.

Кочерга Г. В.

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

orcid.org/0000-0003-1000-3427

kocherga_galina@ukr.net

Ключові слова: *словотвірні форманти, пропозиційно-диктумна мотивація, асоціативно-термінальна мотивація, ономасіологічний базис, мотиватор.*

У статті схарактеризовано староукраїнські відіменникові деривати за структурно-ономасіологічними і мотиваційними процесами, а тип мотивації, її різновид та компонент, вербалізований в ономасіологічній ознаці відіменникових дієслів, визначає семантичну групу предикатів, позначених дієслівними одиницями. Мотиваційні процеси староукраїнських відіменникових дієслів із суфіксами -ова-, (>-ува-/-юва-, -ева-///-ева-) простежуються як у пропозиційно-диктумній, так і в асоціативно-термінальній мотивації. Пропозиційно-диктумна мотивація староукраїнських відіменникових дієслів є найбільш поширеною у дієслівній системі XIV–XVII ст., мотиватори дієслів вибираються зі сфери предикатно-аргументної структури концепту і мають прямі значення. З'ясовано асоціативно-термінальну мотивацію відіменникових дериватів у дієслівній системі староукраїнської літературної мови, що простежується на виборі мотиватора з компонента неістинних, метафоричних знань. У дієслівному словотворі староукраїнської літературної мови виокремлюються модусно мотивовані відіменні деномінативи, що характеризуються використанням оцінного сприймання мотиваторів мовцями.

Словотвірно-ономасіологічний механізм творення відіменних дієслів у писемних пам'ятках XIV–XVII ст. є вербальним і граматиалізованим позначенням предикатної позиції концепту на підставі селекції одного із субстанційних компонентів пропозиції або його асоціата, висвітлених у певній когнітивній структурі ситуації шляхом внутрішнього програмування з огляду на структуру свідомості носіїв мовної картини світу.

WORD-FORMING SUFFIXATION AS A MARKER OF THE VERB MECHANISM IN THE OLD UKRAINIAN LANGUAGE OF THE WRITTEN MONUMENTS OF THE 14TH – 17TH CENTURIES

Kocherha H. V.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Linguistics
and Applied Linguistics
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi
orcid.org/0000-0003-1000-3427
kocherga_galina@ukr.net*

Key words: *word-forming formants, a propositional-dictum motivation, an associative-terminal motivation, an onomasiological basis, a motivator.*

The article characterizes the Old Ukrainian denominative derivatives according to structural-onomasiological and motivational processes, and the type of motivation, its variety and component, verbalized in the onomasiological sign of denominative verbs, determines the semantic group of predicates marked by the verbal units. Motivational processes of the Old Ukrainian denominative verbs with suffixes -ова-, (>-ува-, -юва-, -єва-, -єва-) can be traced both in propositional-dictum and associative-terminal motivations. The propositional-dictum motivation of the Old Ukrainian denominative verbs is the most common in the verb system of the 14th-17th centuries, the motivators of verbs are chosen from the sphere of the predicate-argument structure of the concept and have direct meanings. The associative-terminal motivation of the denominative derivatives in the verb system of the Old Ukrainian literary language is clarified, which can be traced to the choice of the motivator from the component of untrue, metaphorical knowledge. In the verbal word-formation of the Old Ukrainian literary language, modus-motivated noun denominatives are distinguished, which are characterized by the use of evaluative perception of motivators by speakers. The word-formation and onomasiological mechanism of creation of the denominative verbs in written monuments of the XIV–XVII centuries is a verbal and grammaticalized designation of the predicate position of the concept based on the selection of one of the substantive components of the sentence or its associate, highlighted in a certain cognitive structure of the situation through internal programming in view of the structure of consciousness of the speakers of the language picture of the world. It is proved that the study of the historical suffix word-formation in the linguistic denominative segment in the context of the theory of nomination is based on the fact that the formation of a nominative unit by indexed semantics and word-formation structure is preceded by a mental, conceptual modification of the object of nomination.

Постановка проблеми. Дериwаційна система українського дієслова ще не є всебічно дослідженою в аспекті діахронії. Історичний словотвір дієслів описаний недостатньо, здебільшого принагідно [1], у контексті розв'язання інших мовознавчих проблем, зокрема у якому напрямі та яким чином відбувався розвиток дієслівної системи, які мотиваційні особливості щодо пояснення зв'язку ономасіологічної структури слова зі структурами знань про об'єкт номінації, що відображають особливості національної мовної картини світу українського етносу в різні історичні періоди [2].

Проблема вивчення дієслівної лексики, проілюстрована в науковій літературі значною кількістю наукових розвідок С. Бевзенка, В. Русанівського, І. Вихованця, Л. Береговенко, П. Білоусенка, А. Грищенка, Л. Гумецької, О. Кровицької, К. Ленець, А. Майбороди, Н. Москальова, Г. Наєнко, В. Німчука, Л. Полюги, Н. Романової, С. Самійленка, П. Тимошенка, В. Токаря, Т. Возного, К. Городенської, Т. Лагути, І. Ступак, І. Ковалика, Г. Кочерги, У. Штанденко, Л. Бісовецької та ін. Дослідження номінаційних процесів словотворення здійснюється в широкому контек-

сті вивчення людського сприйняття, концептуалізації й категоризації навколишнього світу у проєкції на психоментальні структури свідомості [3]. Однією з актуальних проблем сучасного словотвору та теорії номінації є дослідження мотиваційних механізмів, що на вербальному рівні виявляються у структурно-семантичних зв'язках між похідними та твірними одиницями мовної системи, а на когнітивному рівні є способом мовної репрезентації мотиваційних процесів ономасіологічних структур найменувань, семантики, прагматики, синтактики та концептуального підґрунтя номінативних одиниць. Дослідження ономасіологічних структур певних груп слів української мови, зокрема відіменникових дієслів, у проєкції на психоментальні структури свідомості є перспективним й актуальним [4]. Ім'я та дієслово завжди були протиставлені як два граматичних класи слів. Відіменникові дієслова поєднують у собі певні концептуальні ознаки цих двох класів, що дає змогу на підставі таких слів дослідити когнітивну природу головних частин мови [5]. Мотиваційне дослідження номінативних одиниць на відміну від словотворчих розвідок спрямоване не так на вияв внутрішньомовної мотивованості та похідності найменувань, установлення їхньої морфемної структури та формальних засобів, як на аналіз зв'язку формальної й семантичної структур слів із певними мисленевими моделями, знаннями та їхніми численними реляціями у свідомості носіїв мови, що інтеріоризує об'єкт або явище навколишнього світу чи внутрішній рефлексивний досвід. Когнітивна ономасіологія ґрунтується на доробку дериватології, але й словотвір «шукає шляхи експансії в ономасіологію та теорію номінації, а на їх основі в інші галузі знань» [5, с. 78], зокрема, останнім часом виник новий плідний підхід до словотворення як одного з видів людської діяльності [5]. Словотвір розглядається у двохаспектній опозитивності системно-структурного функціональному та семасіологічному ономасіологічному.

Історична суфіксальна семантика виконує важливу роль у номінативних процесах, що віддзеркалюють особливості людського світосприйняття, специфіку культурно-історичного досвіду етносу. Особливості мовної репрезентації етнічної ментальності втілюються у мовній картині світу як вербалізованій формі концептуальної картини світу. Мовна картина світу етносу реалізовується на всіх рівнях мови, зокрема й на рівні словотворення. Специфіка такого відтворення є предметом нової лінгвістичної галузі – когнітивного словотвору або когнітивної дериватології [5]. Підходи цієї галузі застосовні не тільки до сучасного синхронного зрізу мови, а й до діахронного – як до писемної історії мови, так і до реконструйова-

них етапів її розвитку, включаючи прамовні стани попередніх епох. У процесі історичного розвитку, в міру поступового занепаду субстанціональності мотивація змінюється, і у мисленні з'являється нове спостереження, що лежить в основі явищ об'єктивної дійсності, таким чином, виникає нова категорія думки – дієслівність [6], що дає можливість установити мотиваційні зв'язки знакових засобів мови зі способами інтеріоризації етносом дійсності.

Мета роботи – дослідити мотиваційні закономірності вираження відіменникових дієслівних утворень у староукраїнській літературній мові: структурно-семантичний, ономасіологічний, функційний аспекти.

Мета роботи передбачає розв'язання таких **завдань**: здійснити аналіз інтерпретації ономасіологічної ознаки та проблем структур репрезентації знань; схарактеризувати мотивацію староукраїнських відіменникових дієслів;

дослідити асоціативно-термінальну мотивацію відіменникових дієслівних одиниць у писемних пам'ятках староукраїнської літературної мови; описати різновиди пропозиційно-диктумної мотивації відіменникових одиниць. **Об'єктом** є ономасіологічні словотвірні структури відіменникових дієслів, утворені мотиваційними іменниками староукраїнської літературної мови. **Предметом** слугує аналіз суфіксальної парадигми дериваційно-мотиваційної активності відіменникових дієслівних номінатем у староукраїнській літературній мові, вилучених шляхом суцільної вибірки зі словників староукраїнської літературної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі історичного розвитку системи словотворчої будови мови суфікси можуть мати іншу мотивацію, переосмислюватися, тобто під впливом значення слова (кореня) можуть набувати нове позитивне, негативне чи навіть якесь інше значення. Про вплив лексичного значення основи на семантику відповідного словотворчого афікса і словотворчого типу в цілому разом із семантичним впливом мотиваційної словотворчої форми на значення ономасіологічного базиса деривата розглянемо у статті на матеріалі словотвірних формантів – ова- (>-ува-/, -юва-, -ева-/, -ева-), що мають дуже давнє походження, і відіменникові деривати із цим суфіксом засвідчено ще праслов'янського періоду. У староукраїнській літературній мові відіменникові дієслова з суфіксом -ова- (>-ува-/, -юва-, -ева-, -ева-) умотивовані пропозиційно-диктумною мотивацією, зокрема предикатно-аргументним різновидом, що характеризує **об'єкт**, позначений зазвичай формою знахідного відмінка: ЛИЧКОВАТИ, дієсл. Клеймить скот (урезуванням уха). Шкодцовь пана своего поймати и овец личковати. Кн. Луцк.

1561, л. 79 [11, кн. 1, с. 406]; ШЛЮБОВАТИ, гл. (пл. szlubowac). Обещать; присягать, клясться, ручаться. Шлюбуемъ того постановенья и спораженья нашего монастыра Менского Вознесенского не взрушати вѣчными часы. АЮЗР. II, 69 (1613). Я пану Денису Купреенку шлюбую, же не ест [конь] краденый. Ак. Бор. 63. (1613) [11, кн. 2, с. 498]; ВЫПОКУТОВАТИ, гл. Искупить грехи. [Михайло семей] тутъ на землѣ випокутоваль. Рук. хр. 372 [11, кн.1, с. 149]. У писемних українських пам'ятках засвідчено асимілятивну зміну суфікса -ова- на -ува-. Це явище дослідники історії словотвору пояснюють по-різному. Зокрема, У. Штанденко [1, с. 106–107] покликаючись на дослідника І. Ковалика, який аргументує це морфологічним чинником, на якому відбилися фонетичні впливи, і підкреслює, що широта граматичних форм дієслівних дериватів з основою, що закінчується на голосний -у-, не могла не позначитися на утворенні інфінітива на -ува(ти) (ВЛАДЫЧЕСТВУВАТИ, ШПИГУВАТИ, ПОСОЛСТВУВАТИ).

Староукраїнські відіменникові деномінативи використовують мотиватори суб'єктних компонентів диктуму, що встановлюють когнітивні зв'язки з предикатною частиною дієслівного деривата і мотиваційно схарактеризовані **релятивом** – суб'єктом певного соціального відношення: МАРШАЛКОВАТИ, дієсл. (пл. marszałkować). Занимать должность маршала; председательствовать, руководить заседаниями. [Палеологъ] рядъ правѣ весь синодовый на соборѣ держаль, а згола маршалковаль. АП. 1208 [10, кн. 1, с. 442]; МОНАРХОВАТИ, дієсл. Быть монархом. Папезъ 4-хъ при собѣ въ Римѣ маеть патриарховъ зъ кардиналовъ ихъ, для зуполного клиру починивши, абы надъ всѣми монарховаль. Пал. 570 [11, кн. 1, с. 435]; ПОСЛОВАТИ, дієсл. Посольствовать. В птѣхъ неслушныхъ речахъ и отказехъ вашихъ пословати вамъ не будемъ. Пам. IV, отд. II, 54 (1545) [11, кн. 2, с. 182]; ГЕТМАНОВАТИ, дієсл. Быть гетманом, иметь высшую власть, предводительствовать. Гетмануи въ отчизнѣ нашей. Вел. II, 34 [11, кн. 1, с. 174]. Історична тенденція до семантичної еволюції словотвірних формантів, зокрема суфіксів, у писемних пам'ятках староукраїнської літературної мови послугувала до нівелювання смислової значущості суфіксів, тобто від внутрішнього програмування до структурного, формального, семантичного значення [7].

Відіменникові дієслівні одиниці староукраїнської літературної мови схарактеризовані мотиваційно суб'єктом, представленим **агенсом-діячем**: АСКИТСТВОВАТИ. Вести жизнь отшельника, аскета. Оттуда яко лука вержение есть всесвятыя богородицы храмъ стариць.. Въ тѣмъ аскитствова святая Меланиа, съ девятыдесяты дѣвами.

(Проскинитарий Арс. К., 33. 1686 г.); ПАПЕЖЕВАТИ, дієсл. Быть папой. Въ томъ року не Урбанъ Второй папезеваль, але Вѣкторъ Третій. Пал. 896 [10, вип. 5, с. 13]; ВРАЧЕВАТИ дієсл. недок. (кого) Лікувати: И не можетъ никто никого врачевати альбо ужити, если напередъ себѣ не уздоровит и не наузит (Унів, 1605 Виш. Домн. 193) [10, вип. 5, с. 13]; ДЬЯКОНСТВОВАТИ. То же, что дяконовати. Диаконовати не дерзай. Ж. Ант. С., 208. XVII в. ~ 1578 г. [11, кн. 1, с. 79. ПОВАРОВАТИ. Стряпать, варить пищу: заниматься ремеслом повара. Поваром... что онѣ поваровали в столовой кельи и в задней избы, дано имъ рубль +денег. (Кн. прих.-расх. Б.д.) Арх. От 1683 г.) [11, кн. 1, с. 205]. Нівелювання смислової значущості суфіксів відбилося на граматицізації продуктивності та непродуктивності словотвірних суфіксальних формантів іменних частин мови. Непродуктивні суфіксальні форманти, секундарно окреслені писемними пам'ятками староукраїнської мови, успадковані ще з праслов'янського періоду і вже мали зневиразнення компонентності у дериваційних процесах, модифікуються як змертвілі форманти [8], перестають уяскравлюватись у мовному сегменті, що призводить до неуможливлення невизначеності аналогічного впливу у словотвірних процесах. Продуктивні словотвірні форманти, навпаки, як полісемічні суфікси староукраїнської літературної мови формувалися поліфункціональними, тобто у поєднанні з одними мотивуючими основами ці форманти зберігали своє ономазіологічне значення, а у зв'язку з іншими виформовувались як нейтральні структурні словотвірні форманти [9].

Відіменникові дієслівні деривати староукраїнської літературної мови, схарактеризовані в різновидах мотиваційних процесів, де вибором ономазіологічної ознаки з диктумного компонента пропозиції є істинні знання про певну ситуацію, вербалізовані у знаках із прямим значенням: **трансгресива** як результату каузації перетворення: МОРДЪ, с.м. (нм. Morpd). Убийство, смертоубийство. МОРДОВАТИ, дієсл. Убивать, умертвлять, мучить на смерть. Мл.Сл. 42. Унить... людей убогихъ вшелякого стану.. розмаите мордоваль и забиваль. Диар. Фил. 104 [11, кн. 1, с. 435]; ПРИГОЛТЕВѢТИ дієсл. док. (1) стати безземельним селянином, гольтьям: а с тоє земли хоживолю (!) три(д)цать гроше(и) и ведро меду полюдного две коуници а ловчому чотыри гроши... а нанѣчи (!) того не исполньсеть знаю(ж) приго(л)тѣе(л) (б.м.н., бл. 1471 ЛКЗ 93) [11, с. 237]; **інструментива** – знаряддя та засобу дії: БОМБАРДИРОВАТИ, гл. Бомбардировать [Густавъ] велѣль зо всѣхъ сторонъ Краковъ бомбардировати. Вел. I, 226 [11, кн. 1, ст. 64]; БОРОНОВАТИ дієсл. недок. Боронувати, волочити: Бороную. Оссо. Subigo glebas (1650 ЛК 430) [10, вип. 3, с. 36]; БИЧКАРЬ,

с.м. Пастух [быков]. БИЧОВАТИ, гл. Бичевать, бить бичем. Бер. 185. Мл.Сл. 7. Бичовати немилостивне. Вел. IV. 49 [11, кн. 1, с. 55]; КНУТОВАТИ, гл. Быть кнутом. Шапковитому голову отъято, а инихь кнутовано. Вел. III, 83 [11, кн. 1, с. 369]; УКАМЕНОВАТИ, гл. (пл. ukamionowac). Побить камнями. Если тое забьемъ, що они хвалять, то насъ укаменують людіе наши. Рук. хр. 41. Двохъ министровъ.. мало не укаменовали. АП. 1114 [11, кн. 2, с. 423]. Зневизначення смислової активності словотворчих суфіксів у староукраїнській літературній мові було причиною виникнення явища синонімії, омонімії, полісемії афіксів, що широко засвідчені у мовному сегменті староукраїнських писемних пам'яток. Закономірність зумовлена практично схожістю мотиваційного значення, але синонімічність словотворчих суфіксів у староукраїнській мові зазвичай не взаємозамінна, і, безумовно, синонімічність префіксів набагато вільніше поєднуються з мотивованим базисом [7].

Помітною є тенденція до виокремлення нових лексико-семантичних груп відіменникових дериватів на основі ядерної зони твірних іменників за семантикою: **паргоніма** як частини цілого: ПОЛИЧОКЪ, с.м. (пл. policzek). Пощечина. ПОЛИЧКОВАТИ, гл. (пл. policzkowac). Давать пощечины, заушать; обижать, оскорблять (словами). Кн. Луцк. 1561, л. 94. Бить и поличкованъ бываетъ. Пал. 813 [11, кн. 2, с. 159]; ПОШІЙКОВАТИ, гл. Бить в шею. Бер. 101. [11, кн. 2, с. 204]; ВнНО, с.ср. Приданое. ВнНОВАТИ, гл. Записать часть имущества в пользу жены. Внноваль и отправилъ своіой женѣ Варварѣ сто гривенъ. АЮЗР. I, 3 (1898) [11, кн. 1, с. 165]; **локатива** – просторового компонента: ШИНКОВАТИ, гл. Продавать (спиртные напитки); торговать (вообще). Горьлку въ мѣстѣ и на передьмѣстью шинковати не мають. АЮЗР. II, 186 (1598) [11, кн. 2, с. 494]; УМЕШКОВАТИСЯ, гл. Водворяться. Умешкаюся-впроважаюся въ мешканье. Бер. 18 [11, кн. 2, с. 427]; ОБКУЩЕВАТИ, гл. Сделать привал, расположиться. Приехали къ рѣчцѣ Платвѣ.. черезъ которую переехавши, тутъ обкущевалисмо. Дн.Марк II, 125 [11, кн. 2, с. 9]; **фінітива** – показника мети: СТРАВОВАТИ, гл. (пл. strawowac). Кормить, питать, содержать. Стравоваль ихъ своими пенезми. АЮЗР. II, 129 (1520) [11, кн. 2, с. 369]; УКОРОНОВАТИ, гл. (пл. ukorowac). Увенчать. Его [Исуса] терновымъ вѣнцемъ укороновано. Гал. I, 69 [11, кн. 2, с. 424]. ЖИДОВСТВОВАТИ, дієсл. недок. (цсл. жидовствовать) визнавати іудейське віровчення, іудаїзм: Ныне вже рімляне писмо преслушали, и набожества ихъ ново позмышляли. Уже бо жидовствуютъ з своими органы, любо плясаньци в бога поруганы (к. XVI ст. Укр. п. 76) [10, вип. 9, с. 162].

Словотворча дієслівна деривація, зафіксована у мові писемних пам'яток староукраїн-

ського періоду XIV–XVII ст., що в основних своїх особливостях успадкована ще з попередніх епох, ілюструє стирання смислової значущості суфіксів, перетворює їх на ономасіологічні форманти, тому що значення мотиватора (ономасіологічної ознаки) відіменникового дієслова у староукраїнській літературній мові на кшталт є імплікаційним для мотивованого слова [5], відповідно диференціації семантичної структури номінативного знаку: **медіатива** як допоміжного матеріалу або непрямого засобу дії: ГАФАРЬ, с.м. (нм. Neften). Золотошвей. ГРАФОВАТИ, гл. Вышивать (золотом, серебром). [Гафари] паномъ кульбаки гафують и подушки. Клим. 208 [11, кн. 1, с. 172]; ОТИНКОВАТИ, гл. Оштукатурить. Каменне крейдою отинковано. Дн. Марк. I, 306 [11, кн. 2, ст. 63]; ОЦУКРОВАТИ, дієсл. Обсахарить. Блазенство прикрое людемъ оцукровати. АП. 1222 [11, кн. 2, с. 77]. Словотворча суфіксація, зокрема словотворчий формант ова (> -ува-, /// -юва-, -ева-, /-ева-) у номінативних процесах вочевидное історичне нівелювання або деєтимологізацію суфіксальних формантів, що зазвичай випродуковує пересування ядра смислової актанти з ономасіологічного базису на ономасіологічну ознаку мотивуючого слова. Скорочення різноманітності форм та конструкцій у дериваційних процесах старокнижної мови, актуалізація продуктивного словотворення на обмеженій кількості активних суфіксальних типів актуалізували суфіксальні форманти до більш універсального характеру та поширювали сферу їх застосування, що акумулювало до поступового активного словотворення на невеликій кількості суфіксальних одиниць, що були продуктивними у відповідній лексико-семантичній категорії староукраїнської літературної мови.

Висновки і перспектива подальших досліджень. Отже, група відіменникових дієслівних дериватів із суфіксами ова (> -ува-, /// -юва-, -ева-, /-ева-) староукраїнської літературної мови пропозиційно-диктумної мотивації схарактеризована за різновидами на підставі вибору мотиватора з таких аргументів диктуму: агенса-діяча, релятива, експерієнтива, інструментива, медіатива, трансгресива, локатива, темпоратива, фінітива, партоніма. Пропозиційно-диктумна мотивація відіменникових дієслів у старокнижній мові характеризується вибором мотиваційної бази дієслова з компонентів істинних, об'єктивних знань про позначуване, вербалізованих граматично і мотиваційно у знаках із прямим значенням. Історично словотворча система мови і структурно, і мотиваційно розвивається нерівномірно, і мова на кожному етапі свого розвитку характеризується різним ступенем еволюції розвитку граматичної будови, зокрема і дериваційних процесів. Поза

увагою дослідження залишилися відіменні словотвірні форманти -и-,...-а-(А), -ѣ(> -і-) дієслівних номінатем, що є перспективою подальших наукових студій у діахронно-ономасіологічному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Штанденко У.М. Відіменний суфіксальний словотвір дієслів у староукраїнській мові XIV–XVIII ст. Київ : Інститут української мови НАН України, 2008. 208 с.
2. Бевзенко С.П. Із історії словотвору дієслів української мови. *Науковий збірник Ужгородського університету*. 1958. Вип. 35. С. 3–20.
3. Бойчук В.М. Типологія внутрішньої форми слова у десубстантивному словотворі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 1997. 18 с.
4. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов. *Філологічні науки. Вісник Черкаського університету*. 1999. Вип. 11. С. 12–25.
5. Селіванова О.А. Когнітивна ономасіологія : монографія. Київ, 2000. 248 с.
6. Кочерга Г.В. Мотивація відіменникових дієслів у сучасній українській мові (когнітивно-ономасіологічний аспект) : дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2003. 200 с.
7. Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. Київ : Академія наук Української РСР, 1958. 297 с.
8. Городенська К.Г. Дери́вація синтаксичних одиниць. Київ, 1991. 191 с.
9. Бісовецька Л.А. Відіменний суфіксальний словотвір дієслів у мові писемних пам'яток Київської Русі XI–XIII ст. : монографія. Київ : Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, 1999. 212 с.
10. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. [Текст] : у 28 вип. [Відп. ред. Д. Гринчишин та ін.] НАН України Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 1994–2005. Вип. 1–12.
11. Матеріали до Словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. [Текст] : у 2-х кн. / упор. В.В. Німчук, Г.І. Лиса ; НАН України, Українська вільна академія наук у США. Київ ; Нью-Йорк, 2002–2003. Кн. 1–2. ukrainsoi movy NAN Ukrainy, 208. (in Ukr.).
2. Bevzenko, S.P. (1958) From the history of word formation of verbs in the Ukrainian language // Collection of scientific works of Uzhhorod University. Issue 35, pp. 3–20.
3. Boychuk, V.M. (1997) Typology of the internal form of the word in the desubstantive word-form: Autoref. thesis... candidate philol. Sciences: 10.02.01. Ivano-Frankivsk. 18 p.
4. Zhabotyńska, S.A. (1999) Conceptual Analysis: Frame Types. Cherkasy University Bulletin. Series: Philological Sciences. Issue 11. Cherkasy, pp. 12–25.
5. Selivanova, E.A. (2000) Kognitivnaya onomasiologiya: monografiya [Cognitive onomasiology: monograph]. Kiev: Izdatelstvo ukrainskogo fitosociologicheskogo centra, 248 p.
6. Kocherha, H.V. (2003) Motyvatsiia vidimennykovykh diiesliv u suchasniï ukrainskii movi (kohnityvno-onomasiolohichnyi aspekt) [Motivation of the pronominal verbs in the modern Ukrainian language (the cognitive-onomasiological aspect)]. Diss. ... cand. philol. sciences. Odesa, 200 p.
7. Humetska, L.L. (1958) Narys slovtvorchoi systemy ukrainskoi aktovoi movy XIV–XV st. [Essay on the word-forming system of the Ukrainian act language of the 14th – 15th centuries]. Publishing House of the Academy of Sciences of the Ukrainian RSR. Kyiv, 297 p.
8. Horodenska, K.G. (1991) Derivation of syntactic units. K.: Naukova dumka, 191 p.
9. Bisovetska, L.A. (1999) Vidimennyi sufiksálny slovtvir diiesliv u movi pysemnyh pamiatok Kyivskoiï Rusi XI–XIII st. [A denominative suffix word-formation of verbs in the language of the written monuments of Kievan Rus of the 11th – 13th centuries] / L.A. Bisovetska: diss. ... cand. philol. sciences : 10.02.01 / NAN Ukrainy; Institute of Linguistics named after O.O. Potebnia. Kiev. 212 p.
10. Slovyk ukrayinskoyi movy XVI – per. pol. XVII st. (2004). [Dictionary of the Ukrainian language XVI – the first half of XVII century.]. / NANU Institute of Ukrainian Linguistics named after I. Krypyakevycha. Vyp. 1–12. Lviv.
11. Materialy do Slovyka pysemnoi ta knyzhnoi ukrainskoi movy XV–XVIII st. [Tekst]: u 2 kn. (2002–2003). [Materials for the Dictionary of the written and book Ukrainian language of the 15th – 18th centuries] / Ye. Tymchenko [Upor. V.V. Nimchuk, H.I. Lysa]. NAN of Ukraine, Ukrainian Free Academy of Sciences in the USA. Kyiv – New York, [Memoirs of the Ukrainian language. A series of dictionaries]. B. 1–2.

REFERENCES

1. Shtandenko U.M. (2008) Vidimennyi sufiksálny slovtvir diiesliv u staroukrainskii movi XIV–XVIII st. [The denominative suffixed word-formation of verbs in the Old Ukrainian language of the 14th – 18th centuries]. K.: Instytut

УДК 811.111'342
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-20>

АРХІТЕКТОНІКА ЗВУКОВИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ У МЕЖАХ КОГНІТИВНОГО НАПРЯМУ ФОНЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Красовська І. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов математичних факультетів
Навчально-науковий інститут філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
бульвар Тараса Шевченка, 14, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-1567-1443
3488778@gmail.com*

Ключові слова: *сприйняття, акустичні ключі, звукове повідомлення, когнітивні операції, артикуляційні жести, психоакустичний простір.*

У статті розглядається центральне та дискусійне поняття для сучасних фонетичних досліджень – звукова репрезентація. Обґрунтовано доцільність аналізу природи звукових репрезентацій у межах когнітивного підходу, основні засади якого орієнтують фонетистів на вивчення сегментної й надсегментної систем мови як невід’ємних складників мисленнєвої діяльності людини, що тісно взаємодіє з іншими когнітивними структурами та процесами: сприйняттям, увагою, пам’яттю.

Природа звукових репрезентацій аналізується, спираючись на когнітивні операції, що забезпечують сприйняття та декодування звукового повідомлення. Представлено структурований огляд накопиченого у фонетиці матеріалу, що свідчить про наявність релевантних зв’язків сегментного й надсегментного рівнів мови з ментальними процесами у свідомості мовця. Запропоновано класифікацію існуючих експериментально-фонетичних підходів до вивчення когнітивних процесів сприйняття звукової інформації: артикуляційний, акустичний та акустико-візуальний. Виокремлення зазначених підходів зроблено, урахувавши когнітивні операції кодування та зберігання звукової інформації у свідомості мовця, які дослідники розглядають як фундаментальні для виникнення системи звукових репрезентацій у свідомості мовця з подальшим їх використанням для побудови власних висловлень під час мовленнєвої комунікації.

Представлено узагальнену класифікацію різних підходів до архітектури звукових репрезентацій, які розглядаються як складова частина мисленнєвої діяльності людини, що виникають унаслідок взаємодії з когнітивними процесами мовця. З огляду обґрунтованої глибинної структури звукової репрезентації у межах зазначених підходів, вони поділені на дві укрупнені групи, а саме: одноформатні та поліформатні. Звукові репрезентації, які класифіковано як одноформатні, виникають у психоакустичному просторі завдяки активації вроджених акустичних ключів. Формування поліформатних репрезентацій розглядається як динамічний процес, що охоплює декілька стадій, на кожній із яких з’являється певна когнітивна структура, що відбиває синтез звукової інформації на цьому етапі когнітивної діяльності. Архітектоніка формування звукових репрезентацій представлена як рухливий процес, що розгортається у певному мовленнєвому контексті, активується акустичними ключами, у результаті чого у свідомості мовця поетапно з’являються ментальні структури зберігання звукової інформації.

ARCHITECTURE OF SOUND REPRESENTATIONS IN THE FRAMEWORK OF COGNITIVE PHONETIC RESEARCH

Krasovska I. V.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Foreign Languages Department of Science Faculties
Educational and Science Institute of Philology
of Kyiv National Shevchenko University
Taras Shevchenko Boulevard, 14, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1567-1443
3488778@gmail.com*

Key words: *perception, acoustic keys, sound message, cognitive operations, articulatory gestures, psychoacoustic space.*

The article focuses on one of the central and controversial concept in the contemporary phonetic experimental researches – sound representation. It is claimed that sound representations can be studied within the framework of cognitive paradigm that enables scientists to study segmental and suprasegmental units of the language system as indispensable parts of cognition and whose formation is conditioned by such cognitive mechanisms as: attention, memory and perception.

The nature of sound representations is approached bearing in view cognitive operations that take part in coding and decoding of sound signals. The article suggests a structural overview of various phonetic theories to prove that there are relevant ties between segmental/ suprasegmental units and cognitive processes in the human mental system. The paper offers a grounded classification of contemporary phonetic approaches to study the cognitive mechanisms of sound information coding and decoding. The latter is divided into acoustic, articulatory and acoustic-visual approaches taking into consideration which cognitive operation is viewed as a fundamental to form the set of sound representations in the mind of a speaker.

Architecture of sound representations is analyzed from the view point of diverse cognitive perspectives to build up a generalized classification of the most relevant opinions on this matter. Structural peculiarities of sound representations are described in reliance to the cognitive operations singled out in the framework of different approaches as triggers of sound information decoding and coding. Perception of sound signals is interpreted as an intricate dynamic process that is plunged into a certain linguistic context and activated by acoustic clues embedded in the cognitive system of a speaker. In this logic, sound representations are subdivided into two major classes: single-format and multi-format mental units. This distinction enables to give insight into stages underlying their formation and systematization in the cognition of a speaker. Single-format representations are defined as mental structures that emerge in psycho-acoustic realm of a speaker as a result of inborn acoustic clues activation in the process of communication. Multi-format sound representations are interpreted as dynamic hieratically organized mental units whose formation undergo vertically systemized stages that embrace the formation of universals, primitives and eventually sound clusters. The latter pertain a functionally conditioned “inner structure” that can be activated by cognitive mechanisms to build up utterances during discourse.

Постановка проблеми. Аналіз останніх робіт у галузі когнітивної фонетики свідчить про спробу вчених дослідити і природу звукових репрезентацій на сегментному й надсегментному рівнях мови і лінгвокогнітивні операції, що

забезпечують їх формування. Тому вихідним для когнітивної фонетики вбачається положення про те, що звукові репрезентації як складова частина мисленнєвої діяльності людини виникають унаслідок взаємодії з вищезгаданими когнітивними

процесами. Таким чином, можна припустити, що основна мета фонетичних і фонологічних досліджень когнітивного напрямку полягає у побудові ієрархії глибинних структур як інтеріоризованої системи знань, виявленні когнітивних основ мовлення, поясненні феноменів мовленнєвої комунікації під кутом зору їхніх зв'язків із ментальними процесами. При цьому слід зауважити, що цілі та завдання когнітивної лінгвістики визначаються досить широко. Сучасні когнітологи досліджують та аналізують мисленнєві операції, що забезпечують можливість комунікації, визначають сприйняття і категоризацію дійсності, її інтерпретацію й інтеріоризацію. У компетенцію когнітивної теорії входять питання щодо виникнення інформації про світ, її оцінку, збереження у пам'яті мовців та перетворення на знання, які певним чином впливають на поведінку тієї чи іншої мовної спільноти. Тому цілком природно, що когнітивна фонетика, яка вивчає сприйняття й інтерпретацію звукової інформації, стала органічною частиною системи когнітивної науки. У межах когнітивного підходу у фонетиці та фонології відбувається переорієнтація багатьох філософських, логічних, психологічних та лінгвістичних питань, зокрема проблеми співвідношення мовлення й мислення. Проте фонетисти по-різному підходять до опису структури звукових репрезентацій, ураховуючи певні особливості сприйняття та обробки звукового повідомлення.

Метою статті є виокремлення структурних елементів звукової репрезентації з урахуванням когнітивних процесів, що беруть участь у сприйнятті, обробці та категоризації звукового повідомлення. За таких умов **предметом дослідження** стають механізми породження висловлення разом із мінімізованим словником морфем, що зазнають впливу складних комплексів упорядкованих правил, кодових переходів від глибинної структури звукового повідомлення до поверхневої структури репрезентації, що є **об'єктом дослідження**.

Огляд робіт у галузі когнітивної фонології та фонетики, присвячених зазначеній проблематиці, показав, що на сучасному етапі розвитку цієї дисципліни перед дослідниками постають **такі завдання**:

- вивчити та описати систему фонетичних та фонологічних репрезентацій, що розглядаються як одиниці отримання, зберігання та концептуалізації звукової інформації [6; 7];

- дослідити механізми, що регулюють та структурують сприйняття мови [4; 5];

- визначити оптимальні одиниці сприйняття, на основі переробки яких мозок приймає рішення про характер мовленнєвого впливу, та залежність характеру цієї одиниці від рівня сприйняття [5; 8].

Убачається, що сприйняття звукової інформації – це живий, творчий процес пізнання навколишнього світу, який спрямований на вирішення певних завдань [2; 3] шляхом перцептивних дій звірення об'єктів, що сприймаються, з попередніми їх репрезентаціями, які зберігаються в пам'яті людини, із метою прийняття рішення щодо віднесення їх до певного класу. Динаміка процесів сприйняття характеризується переходом від попереднього дифузного уявлення про об'єкт до більш детального з опорою на систему ознак, які допомагають категоризувати первинний образ [1, с. 25–29; 9, с. 93–94].

З урахуванням того, які способи та процедури дослідники розглядають як основні для процесу розпізнавання звукової інформації, можна поділити теорії сприйняття мовлення на три групи: теорія артикуляційної реконструкції акустичного сигналу [10]; теорія акустичного джерела [4] та теорія акустико-візуального синтезу [12].

Погляди, що становлять концептуальне поле синтезу ідей *артикуляційного напрямку* щодо особливостей процесів кодування/декодування звукової інформації мовцем, ґрунтуються на припущенні А. Лібермана [10, с. 1–36] про те, що під час сприйняття звукового повідомлення паралельно включаються два модулі: акустичний та артикуляційний. Окрім того, учений зауважує, що людина, сприймаючи звукове повідомлення, фіксує акустичні розбіжності, тісно пов'язані з артикуляцією, що можливо лише за умови подвійної обробки сигналу, тобто одночасного функціонування і мовленнєвих, і позамовленнєвих механізмів [10]. При цьому, згідно з його концепцією, перший виокремлює в сигналі акустичні ознаки, які співвідносяться з артикуляцією, а другий – паралінгвістичні. Таким чином, доводиться, що у процесі сприйняття мовець на основі акустичних ознак відновлює цільові артикуляційні жести, які розглядаються як елементи глибинних артикуляційних планів, що мають прямий зв'язок із фонологічними ознаками. Це свідчить про те, що артикуляційні жести за А. Ліберманом представляють не що інше, як стандартизовані способи досягнення певних акустико-слухових ефектів завдяки артикуляційній реконструкції, що базується на «глибинному» артикуляційному синтезі, у якому бере участь система породження мовлення [10].

Автори теорії *акустичного джерела* виходять із виключно сенсорної природи звукового сприйняття, яка не включає артикуляційну реконструкцію повідомлення. Низка фонетичних експериментів, у яких брали участь діти – носії англійської, іспанської та французької мов віком від одного року до п'яти, показала, що у слуховій системі людини від народження на нейронному рівні функціонує система «обмежень», або в іншій тер-

мінології «рамки», яка задає параметри для засвоєння певного фонологічного інвентаря. Отже, дитині не треба спеціально навчатися виокремлювати акустичні ознаки, що співвідносяться з артикуляцією, та розпізнавати цільові артикуляційні жести для сприйняття мовленнєвих повідомлень. Дитина, яка знаходиться під впливом певного мовленнєвого інформаційного простору, отримує вміння співвідносити акустичні ознаки, що їх виокремлює слух, зі значеннєвими розбіжностями у мовленнєвих повідомленнях та розвиває артикуляційні навички, які б дали змогу створити необхідні акустичні розбіжності у власному мовленні [4].

Ідея [11, с. 6–10] *акустико-візуального* кодування сенсорної інформації була експериментально перевірена у ході акустико-психологічних тестів [7; 12], у результаті дослідники дійшли висновку, що сприйняття звукового матеріалу значно поліпшується, якщо мовець має змогу сканувати артикуляційні жести. Отже, сприйняття розуміється як багаторівневий процес, під час якого відбувається сканування та внутрішній синтез звукової інформації за допомогою двох сенсорних каналів: акустичного та візуального, де перший допомагає сформувати фонологічні репрезентації, а другий – внутрішні артикуляційні плани. Спираючись на основні теоретичні засади подвійного кодування навколишнього середовища людиною, Ж. Шварц [12, с. 85–108] експериментально доводить, що сприйняття звукового матеріалу значно поліпшується, якщо мовець має змогу візуально сканувати артикуляційні жести. Це дає змогу авторові тлумачити сприйняття як багаторівневий процес, під час якого відбувається сканування та внутрішній синтез звукової інформації за допомогою двох сенсорних каналів: акустичного й візуального. Цікавими є також висновки автора про те, що акустичний канал допомагає сформувати фонологічні репрезентації, а візуальний – внутрішні артикуляційні плани. Саме такий складний процес, за визначенням ученого, слугує базою для формування багаторівневих мисленнєвих репрезентацій звукової інформації [12, с. 254–281]. Викладене дає змогу вважати, що проблему кодування звукової інформації слід розв'язувати у площині певних рівнів організації ментальних репрезентацій із погляду лінгвокогнітивних операцій, що лежать в основі розгортання цього процесу.

Уважаємо, що проблема кодування звукової інформації повинна розв'язуватися у площині певних форматів її організації та під кутом зору лінгвокогнітивних операцій, які є базою для розгортання цього процесу. Розглянемо на цих підставах різні моделі репрезентацій, які відрізняються кількістю рівнів і класифікація яких наведена у табл. 1. Згідно із цією класифікацією, усі моделі

звукових репрезентацій розбито на два укрупнених класи: однорівневі та багаторівневі.

Таблиця 1

Архітектура звукових репрезентацій

Тип формату репрезентації	Однорівневі моделі	Багаторівневі моделі
Одноформатні	модель сітки	кластерна модель
Поліформатні	фреймова модель	теорія прототипу динамічна модель

Так, згідно з моделлю сітки [6, с. 96–131], фонологічна компетенція формується внаслідок статистично зрівноваженого повторення певної акустичної інформації, що сприймається периферійною нервовою системою людини. Отже, кодування акустичного сигналу відбувається у сітковому психоакустичному просторі, що складається з перших нейронів слухового шляху. Перетворення акустичного сигналу зумовлюється існуванням специфічних зв'язків між елементами сітки: аферентними (здатними сприймати звуковий сигнал і передавати інформацію в мозок) та еферентними (своєрідний поріг сприйняття). Згідно із запропонованою схемою, елементи сітки реагують та кодують певну тривалість частотних коливань звукового сигналу. Таким чином, у психоакустичному просторі зберігаються слухові репрезентації, які виникають як результат акустичного досвіду мовця [6, с. 126–128].

Фреймова модель кодування звукової інформації визначає рамочну структуру (звуковий фрейм) як вроджену когнітивну структуру, що задає єдиний формат зберігання звукової інформації. На думку вчених, «зміст» фрейму утворюється під впливом мовленнєвого контексту, який оточує мовця [4]. Таким чином, одноформатні моделі пропонують досить детальний опис стабільної структури знань за допомогою універсальних одиниць, що дає змогу представити інтерпретацію звукової інформації як динамічний багаторівневий процес пізнання навколишнього світу, у результаті якого формується ієрархія репрезентацій.

Дещо в іншому плані розглядають природу фонетичної компетенції М. Інглбі та У. Брокхаус [7, с. 132–133]. На думку вчених, системі мисленнєвих звукових репрезентацій притаманна кластерна структура. При цьому дослідники наголошують, що кластери репрезентацій утворюються згідно з їх фонетичним оточенням у процесі інтерпретації акустичних ключів, які ідентифікує слухова система мовця. Заслуговує на увагу також міркування П. Кьоля [8, с. 93–107], згідно з яким кожна фонема має свій узагальнений слуховий образ (прототип), який формується шляхом накопичення релевантних акустичних

ознак. Автор також зазначає, що акустичні ознаки у складі прототипу задають можливі параметри варіювання, зумовлені фонетичним контекстом і такими універсальними параметрами, як гучність, висота голосу й темп. Це дає змогу вченому дійти висновку про те, що формування системи мисленневих репрезентації починається з активації її найнижчого рівня (вроджені фонетичні універсалії), рухається вертикально до рівня прототипів (структур, які формуються на базі адекватної інтерпретації акустичних ключів) і закінчується на найвищому рівні, складниками якого є кластери фонем [8, с. 449–456].

Свою чергою, досліджуючи зв'язок між мовленням і мисленням з погляду кодування звукової інформації, Н. Хомський та М. Халле [5, с. 97–138] пропонують розглядати процес утворення звукових репрезентація як динамічний процес, який складається з двох етапів: підстановки морфемних оболонок та реалізації фонологічних правил. Першій репрезентації автори надають статус фонологічної (глибинна структура), а другій – фонетичної (поверхнева структура), яка виникає як результат застосування певної послідовності фонологічних правил. Автори генеративної фонології пропонують такий стандартний алгоритм дії правила фонологічного компоненту: $A \rightarrow B / X \rightarrow Y$, де A ідентифікує одиницю, що підлягає дії правила; B указує, якої форми ця одиниця повинна набути; X та Y означають контексти для A , розташовані ліворуч та праворуч. У загальному вигляді правила визначаються у межах матриць ознак, тому впливають на будь-який елемент класу, що характеризується цією ознакою [5].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Викладений аналіз загальнолінгвістичних основ дослідження фонетичних засобів кодування звукової інформації дає підстави вважати, що у ході вивчення складної взаємозалежності між мисленням і мовленням у сучасній фонетиці спостерігається відчутний поворот від дослідження загальних питань обробки звукового сигналу до більш ретельного системно-когнітивного аналізу фонетичних засобів різного рівня. Це, природно, вимагає відповідної переорієнтації уваги у сфері фонетичного знання на подальший синтез концептуального поля уявлень про взаємозв'язок між мовленням і мисленням.

Урахування когнітивних механізмів обробки звукового сигналу уможливорює структурувати процес обробки та відбиття звукової інформації у свідомості мовця як багаторівневий процес, що схематично можна представити так (схема 1).

Утворення звукових репрезентацій визначається мовленнєвим контекстом та реалізується за допомогою активації акустичних ключів, що активуються вхідним звуковим повідомленням. Формування репрезентацій починається з виникнення універсальних звукових оболонок, що поступово набувають диференційних ознак і, нарешті, утворюють кластери функціонально значущих звукових репрезентацій, що уможливають породження та сприйняття мовлення.

Таким чином, з усією впевненістю, яка підтверджується результатами зазначеної вище низки досліджень, можна говорити про назрілу необхідність сумісного вивчення фонетичних засобів кодування звукової інформації сегментного та

Схема 1. Етапи формування звукових репрезентацій

надсегментного рівнів, що дає змогу розглядати їх як єдиний когнітивно-концептуальний комплекс. При цьому важливо враховувати, що мисленеві репрезентації досить повно можуть бути описані на надсегментному рівні відповідної інтонаційної системи і ще більш повно – підтверджені експериментально, адже репрезентації цього рівня вимагають скрупульозного вивчення з не менш реальним опрацюванням феномена їх актуалізації в емоційному мовленні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерсон Дж. Когнитивная психология. Москва : Питер, 2002. 496 с.
2. Залевская А.А. О комплексном подходе к исследованию закономерностей функционирования языкового механизма человека : монография / отв. ред. Р.Д. Кузнецов. Калинин : Калининск. гос. ун-т, 1981. С. 32–48.
3. Зимняя И.А. Лингвопсихология речевой деятельности. Москва : МОДЭК, 2001. 429 с.
4. Abry C. What Can the Utterance ‘Tan, Tan’ of Broca’s Patient Leborgne Tell Us about the Hypothesis of an Emergent ‘Babble-Syllable’ Downloaded by SMA? / *Oxford Studies in Theoretical Linguistics*. New York: Oxford University Press, 2001. P. 244–254.
5. Chomsky N. The Sound Pattern of English. Cambridge (Mass.): The MIT Press, 2002. 470 p.
6. Coleman J. Phonetic Representations in the Mental Lexicon. *Oxford Studies in Theoretical Linguistics*. New York: Oxford University Press, 2001. P. 96–131.
7. Ingleby M. Phonology Primes: Cues and Acoustic Signatures. *Oxford Studies in Theoretical Linguistics*. New York: Oxford University Press, 2001. P. 131–151.
8. Kuhl P. Human adults and human infants show a «perception magnet effect» for the prototypes of speech categories. *Perception and Psychophysics*, 1991, № 50. P. 93–107
9. Laver J. The Gift of Speech. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1996. 400 p.
10. Liberman A. The motor theory of speech perception revised. *Cognition*. 1985. Vol. 21. P. 1–36.
11. Paivio A. Imagery and deep structure in the recall of English nominalization. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*. 1971. № 10. P. 1–12.
12. Schwartz J. Phonology in a Theory of Perception-for-Action-Control. *Oxford Studies in Theoretical Linguistics*. New York: Oxford University Press, 2001. P. 254–281.

REFERENCES

1. Anderson Dzh. (2002) Kognitivnaia psikhologiya [Cognitive Psychology]. M.: Piter (In Russ.)
2. Zalevskaja A.A. (1981) O kompleksnom podhode k issledovaniju zakonomernostej funkcionirovaniya zыkovogo mehanizma cheloveka [On complex approach to the study of laws conditioning the functionality of human sound mechanism]. Ed. Kuznecov R. D. Kalinin: Kalininsk. gos. un-t. 32–48 (In Russ.).
3. Zimnaja I.A. (2001) Lingvopsihologija rechevoj dejatel'nosti [Linguistic psychology of communicative activity]. M. NPO “MORDEK” (In Russ.).
4. Abry C. (2001) What Can the Utterance ‘Tan, Tan’ of Broca’s Patient Leborgne Tell Us about the Hypothesis of an Emergent ‘Babble-Syllable’ Downloaded by SMA? / *Oxford Studies in Theoretical Linguistics*. New York: Oxford University Press, 2001. 244–254.
5. Chomsky N. (2002) The Sound Pattern of English. Cambridge (Mass.): The MIT Press.
6. Coleman J. (2001) Phonetic Representations in the Mental Lexicon / *Oxford Studies in Theoretical Linguistics*. New York: Oxford University Press. 96–131.
7. Ingleby M. (2001) Phonology Primes: Cues and Acoustic Signatures / *Oxford Studies in Theoretical Linguistics*. New York: Oxford University Press. 131–151.
8. Kuhl P. (1991) Human adults and human infants show a «perception magnet effect» for the prototypes of speech categories / *Perception and Psychophysics*, No. 50. 93–107
9. Laver J. (1996) The Gift of Speech. Edinburgh: Edinburgh University Press.
10. Liberman A. (1985) The motor theory of speech perception revised / *Cognition*. Vol. 21. 1–36.
11. Paivio A. (1971) Imagery and deep structure in the recall of English nominalization / *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*. No 10. 1–12.
12. Schwartz J. (2001) Phonology in a Theory of Perception-for-Action-Control / *Oxford Studies in Theoretical Linguistics*. New York: Oxford University Press. 254–281.

УДК 811.133.1

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-21>**МОТИВАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ****Кукушкін В. В.**

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
та методики викладання іноземної мови
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, Харків, Україна
orcid.org/0000-0002-3444-8810
vladkarma@ukr.net*

Дацьо О. Г.

*старший викладач кафедри романських мов та зарубіжної літератури
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
пл. Народна, 3, Ужгород, Україна
orcid.org/0000-0001-6974-9544
oksana.datio@uzhnu.edu.ua*

Ключові слова: *аудіювання,
вимова, лексичний запас,
мотивація, мотиваційні
чинники, навчання іноземної
мови, французька мова.*

У статті зроблено спробу виявити шляхи підвищення мотивації до вивчення французької мови здобувачами вищої освіти. Надано визначення мотивації як психолого-педагогічного феномену, описано та узагальнено основні види мотивації, її структуру та роль у вивченні французької мови у вищій школі, а також розглянуто основні особливості мотивації та їх зв'язок із навчальним процесом. Мотивація є управлінською діяльністю у викладанні іноземної мови і вважається однією з основних проблем її педагогічної методики. Актуальність вивчення іноземних мов сьогодні не викликає сумнівів, адже з розвитком сучасного суспільства, розширенням міжнародного співробітництва та обміну, організацією конференцій з іноземними учасниками у ЗВО тощо від студентів очікується глибоке знання іноземних мов. Мета статті полягає у виявленні дієвих підходів до підвищення мотивації вивчення французької мови. Об'єктом розвідки є французька мова, а предметом – мотиваційний аспект її вивчення. Авторами статті запропоновано можливі варіанти підвищення мотивації під час розвитку як усного мовлення, так і аудіювання, збагачення лексичного запасу. На думку авторів, необхідними умовами для формування та підтримки мотивації у вивченні іноземної мови є використання проблемно-пошукових методів навчання та навчально-методичних матеріалів, що враховують специфіку країни мови, що вивчається, а також використання автентичних матеріалів. Доведено, що мотивація у навчальній діяльності є важливим чинником формування особистості здобувача освіти, розвитку його навичок та вмінь, тому на заняттях з французької мови студентам необхідно пропонувати такі види навчальної діяльності, які сприяють розвитку творчого та інтелектуального потенціалу студентів. Для підтримки мотивації на заняттях із французької мови необхідно створити сприятливе психологічне середовище.

MOTIVATIONAL FEATURES OF FRENCH LANGUAGE LEARNING

Kukushkin V. V.

Ph.D. in Philology,

Associate Professor at the Department of English Philology

and Foreign Language Teaching Methods

V. N. Karazin Kharkiv National University

Svobody Sq., 4, Kharkiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-3444-8810

vladkarma@ukr.net

Datso O. H.

Senior Lecturer at the Department of Romance Languages and Foreign Literature

State University "Uzhhorod National University"

Narodna Square, 3, Uzhhorod, Ukraine

orcid.org/0000-0001-6974-9544

oksana.datio@uzhnu.edu.ua

Key words: *listening, pronunciation, vocabulary, motivation, motivational factors, learning a foreign language, French language.*

The article considers some ways to increase the motivation to study French by students of higher education. The authors defined motivation as a psychological and pedagogical phenomenon, described and summarized the main types of motivation, its structure and role in the study of the French language in higher education, as well as considered the main features of motivation and their connection with the educational process. Motivation is a managerial activity in foreign language teaching and is considered one of the main problems of its pedagogical methodology. The French language as an educational discipline has many features, one of which is the mastery of French in the process of developing skills and abilities of foreign language communication. The relevance of learning foreign languages today is beyond doubt, because with the development of modern society, the expansion of international cooperation and exchange, the organization of conferences with foreign participants in higher educational institutions, etc., students are expected to have a deep knowledge of foreign languages. The purpose of the article is to identify effective approaches to increase the motivation to learn the French language. The object of research is the French language, and the subject is the motivational aspect of its study. The authors of the article proposed possible options for increasing motivation during the development of both speaking and listening, enriching vocabulary. According to the authors, the necessary conditions for the formation and maintenance of motivation in the study of a foreign language are the use of problem-search teaching methods and educational materials that take into account the specifics of the country of the language being studied, as well as the use of authentic materials. It has been proved that motivation in educational activities is an important factor in the formation of a student's personality, the development of his skills and abilities, therefore, types of educational activities are proposed that contribute to the development of the creative and intellectual potential of students. To maintain motivation in foreign language lessons, it is necessary to place students in a favorable physical and psychological environment.

Постановка проблеми. Питання мотивації – одне з найважливіших питань сучасного суспільства, адже мотивація виникає з потреби, яка спонукає людину до певного виду діяльності [1, с. 118],

свою чергою, потреба є рушійною силою всього, що робить людина [2, с. 45]. Мотивація, особливо у навчальній діяльності, відіграє важливу роль в освіті та розвитку здобувачів, оскільки «саме в

період навчання відбувається формування людських цінностей та моралі, а також формування мотиваційних систем» [3, с. 53]. Мотивація має безліч особливостей та функцій у процесі вивчення іноземної мови, але перш ніж поглиблено вивчати її, варто розібратися, що таке мотивація та яку роль вона відіграє у навчанні.

У педагогіці під мотивацією розуміється «процес підтримки зусиль задля досягнення цілей навчання» [4]. В її основі лежить «мотив, що є самою формою прояви потреби» [2, с. 23]. Проблема мотивації навчальної діяльності завжди посідала одне з провідних місць серед фахівців у галузі педагогіки та психології, а різноманітність думок щодо її вирішення можна пояснити різними методологічними підходами. Протягом багатьох років учені займаються створенням та накопиченням статистичних даних, що розкривають усі особливості структури мотивації здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та інтересів.

Учені в галузі «психології та освіти зазвичай виокремлюють два типи мотивації: зовнішню та внутрішню» [3; 4]. Перша часто пов'язана із системою оцінок, тоді як «внутрішня мотивація формується протягом більш тривалого і складного періоду часу, подібно до того, як із віком здобувачі починають усвідомлювати важливість та значущість освіти» [2, с. 38]. Основне завдання навчальної мотивації – організувати навчальну діяльність так, щоб максимально розкрити внутрішній потенціал здобувачів освіти [1, с. 119]. І тут важливу роль відіграє вибір форми організації навчальної діяльності. Викладачам необхідно створити ситуацію, де всі здобувачі освіти відчуватимуть безпосередню залученість і зацікавленість із боку педагогів. Цілі навчання повинні формуватися «безпосередньо з інтересів та потреб здобувачів освіти, а результати мають бути актуальними та значущими, щоб здобувачі виявляли ініціативу у пошуку відповідей на власні питання та вирішення поставлених завдань» [3, с. 75].

Для пізнавальної мотивації здобувачів викладачі можуть використовувати на заняттях такі «прийоми, як розмовна мотивація, постановка проблемних ситуацій чи гри типу популярного «мозкового штурму», і навіть використовувати різноманітні творчі завдання» [2, с. 101]. Також важливо, щоб самі викладачі моделювали внутрішню мотивацію для вивчення мови, показуючи здобувачам освіти важливість постановки цілей та переконуючи їх у тому, що це допоможе їм досягти успіху в майбутньому. Наголошуючи на особливостях прояву пізнавальної потреби у навчанні іноземної мови, зокрема французької, слід зазначити, що ця «потреба є точкою відліку для набуття знань та початком процесу самоосвіти, а також освіти загалом» [4, с. 115]. Процес

самоосвіти може здійснюватися із застосуванням як матеріальних засобів, так і психологічних сил особистості. Цей аспект становить усі необхідні умови для процесу вивчення французької мови.

Мотивація у навчанні іноземним мовам була досліджена багатьма вітчизняними вченими, однак ці розвідки були присвячені або підвищенню пізнавального інтересу до англійської мови у студентів нефілологічних спеціальностей [5; 6], або застосуванню окремих технологій для вмотивування здобувачів освіти [7; 8]. Водночас майже відсутні дослідження мотиваційних особливостей у навчанні французької мови.

Мета статті полягає у виявленні дієвих підходів до підвищення мотивації вивчення французької мови.

Об'єктом дослідження є французька мова, а **предметом** – мотиваційний аспект її вивчення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мотивація у викладанні французької мови займає особливе місце, особливо сьогодні. Переважне становище англійської мови притаманне національним закладам освіти, що зумовлено як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними причинами. Звичайно, неможливо контролювати динаміку престижу або, так би мовити, непрестижу іноземних мов, але можна дещо «пом'якшити» домінування англійської мови в освітніх програмах за рахунок просування інших мов, наприклад французької.

Мотивація до вивчення французької мови залежить від настрою здобувачів освіти з першого заняття і від умінь викладача захопити та зацікавити студентів. У процесі навчання слід застосовувати різні форми та методи, урізноманітнювати ігри та завдання. У цьому може допомогти використання сучасних технологій, таких як проєктна діяльність та проблемні технології навчання. На заняттях із французької мови необхідно використовувати країнознавчий матеріал, наприклад можна поговорити про Францію та інші франкомовні країни або продемонструвати фільми про Париж, регіони Франції та їхню історію.

На просунутому рівні володіння мовою здобувачі освіти можуть самі знаходити та пропонувати цікаві відеоролики. Це пов'язано з тим, що за необхідних умов розвитку та підтримки інтересу здобувачів освіти до навчальної діяльності є можливість діяти самостійно та ініціативно. Цьому можуть сприяти завдання для самостійної роботи, які передбачають активне дослідження. Такі завдання підвищують почуття відповідальності та пізнавальну мотивацію здобувачів. Регулярне використання автентичних відео- та аудіороликів активізує навчальний процес, дає змогу уникнути помилок у вимові складних виразів та спеціальної лексики, а також закріплює запам'ятовування складної термінології.

Із досвіду відомо, що студенти охоче дивляться мультфільми іноземною мовою. Оскільки вони розраховані на дітей, то мова цих фільмів є більш зрозумілою для студентів, аніж мова художніх фільмів. Французькі мультфільми (із подальшим обговоренням на заняттях) ідеально підходять для «домашнього» перегляду, розвитку мовної інтуїції та зміцнення навичок в аудіюванні. З одного боку, мультфільми допомагають вивченню мови, оскільки персонажі говорять різними голосами і з різними інтонаціями, але, з іншого боку, персонажі говорять ясно та чітко. У вивченні французької мови можуть допомогти класичні мультфільми про Астерікса та Обелікса (*Asterix et Obelix*), які чудово озвучені. Обговорити французьке сприйняття Америки і поговорити про стереотипи можна, подивившись мультфільм про пригоди ковбоя Лакі Люка на Дикому Заході *Les nouvelles aventures de Lucky Luke*. Поповнити лексичний запас допоможе перегляд мультфільмів *Il était une fois* та *Les malheures de Sophie*. Останній заснований на класичному романі XIX ст., написаному графинєю де Сегюр. Мультфільм чудово озвучений, він стане у нагоді також для поліпшення вимови. У відомому французькому мультфільмі *Barbarapa* сюжет розвивається повільно, проте мова героїв чітка, що також добре для відпрацювання вимови на початковому етапі вивчення мови.

Більш сучасні мультфільми, створені на основі коміксів та присвячені актуальним молодіжним темам, підійдуть для студентів, які володіють французькою мовою на просунутому рівні, оскільки містять розмовну та сленгову лексику, наприклад *Titeuf*. Для опису предметів, погоди, людей, ситуацій тощо на початковому рівні та організації дискусії на просунутому рівні знання французької мови під час занять можна активно використовувати короткометражні мультфільми без слів компанії *Pixar*. До них можна запропонувати безліч завдань: озвучити фільм, розповісти у певному граматичному часі, що відбулося, охарактеризувати або описати зовнішність героїв, розповісти, який сюжет міг би бути, якщо б мультфільм мав продовження, тощо. Окрім того, можна обговорити, яке прислів'я може стати назвою до мультфільму, розширюючи фразеологічний запас здобувачів освіти.

На заняттях необхідно комбінувати вітчизняні підручники із зарубіжними навчально-методичними комплексами або навіть надавати перевагу останнім, як-от: *Objectif express*, *Affaires à suivre*, *Vivez les affaires*, *Comment vont les affaires*, *Le français juridique*, *Le français du tourisme*, *Travailler en français en entreprise*, та автентичними матеріалами, включаючи медійні тексти.

Основною мотивацією для вивчення іноземної мови є спілкування з носіями мови, щоб студенти

зрозуміли та відчули практичне застосування мови. Однак багато здобувачів освіти відзначають утрату мотивації протягом перших двох-трьох місяців навчання. Методисти пояснюють це явище одноманітністю завдань, інформаційним навантаженням здобувачів освіти та невмінням викладача правильно побудувати процес навчання.

Під час навчання іноземних мов, зокрема французької, важливо давати завдання з конкретними результатами, щоб процес був більш емоційно насиченим. Це пов'язано з тим, що «емоції передують розумінню самої навчальної діяльності» [1, с. 118]. Такі завдання можуть бути спрямовані на вирішення проблеми чи ситуації або отримання результату. Для того щоб позитивно вплинути на мотивацію до вивчення іноземної мови, викладачам необхідно стежити, щоб кожен здобувач освіти добре міг упоратися із запропонованими завданнями. Це необхідно для того, щоб усі студенти почувалися успішними у вивченні мови. Важливим аспектом є створення середовища, у якому здобувачі освіти могли б почуватися комфортно, без остраху висловлювали емоції, які вони відчувають під час навчання.

Варто підготувати студентів до труднощів, із якими вони можуть зіткнутися у процесі досягнення своєї мети, та пояснити, що все можна подолати. Це не лише мотивує до навчання, а й допоможе побудувати позитивні стосунки між усіма учасниками освітнього процесу. Необхідно пам'ятати, що іноземні мови пов'язані з іншими дисциплінами, такими як література, географія та історія, відкриваючи шлях до подальших знань. Здобувачі освіти знайомляться з культурою, традиціями та повсякденним життям країни, мова якої вивчається, що може підвищити їх інтерес до навчання та розвинути соціокультурні характеристики здобувачів освіти. У цьому контексті у нагоді стане метод проектів, який орієнтований на студента і спрямований на самостійний пошук здобувачами освіти інформації [4; 9]. Основна мета таких проектів не суто лінгвістична, а радше практична, що може підвищити інтерес до створення подальших проектів.

Методи проблемного навчання активно використовуються сучасними викладачам під час вивчення мови для мотивації здобувачів освіти. Здобувачам пропонується проблемна ситуація, яку вони мають вирішити, використовуючи наявні в них знання, навички та вміння. Окрім розвитку комунікативних навичок, ці методи сприяють актуалізації раніше вивченого матеріалу. У процесі пошуку рішення здобувачі переконуються у своїй здатності застосовувати вже існуючі знання, а також у необхідності набуття нових знань. Двома ефективними методами проблемного навчання є метод дискусії та метод ролівої гри.

Основне завдання дискусійного методу – формування усвідомленого ставлення до поставлених проблем, активна участь у дискусії та розвиток мовної культури. Провідним принципом цього методу є «формування критичного мислення, де мова є як метою навчання, так і засобом досягнення мети» [2, с. 205]. Цей метод охоплює усі чотири види мовної діяльності, але при цьому важливо активізувати пізнавальну діяльність здобувачів освіти, їх самостійність, створити умови для використання ними особистого життєвого досвіду.

Методика рольових ігор може використовуватися самостійно або у поєднанні з іншими методиками, такими як проєкти. Суть цієї методики полягає у тому, щоб дати здобувачам освіти змогу використати свій досвід у конкретних умовах, що відповідають певній соціальній ролі. Моделювання проблемних ситуацій сприяє розвитку комунікативних навичок та допомагає здобувачам набутти нового досвіду, який згодом може знайти відображення у їхньому професійному житті або у побуті.

Студентам, які мають творчий потенціал та поетичний талант, можна запропонувати переклад віршу, наприклад:

MA NORMANDIE

Quand tout renaît à l'espérance,
Et que l'hiver fuit loin de nous,
Sous le beau ciel de notre France,
Quand le soleil revient plus doux,
Quand la nature est reverdie,
Quand l'hirondelle est de retour,
J'aime à revoir ma Normandie,
C'est le pays qui m'a donné le jour.
J'ai vu les champs de l'Helvétie
Et ses chalets, et ses glaciers,
J'ai vu le ciel de l'Italie,
Et Venise, et ses gondoliers,
En saluant chaque patrie
Je me disais: Aucun séjour,
N'est plus beau que ma Normandie,
C'est le pays qui m'a donné le jour.
Il est un âge dans la vie,
Ou chaque rêve doit finir
Un âge où l'aime recueillie,
A besoin de se souvenir.
Lorsque ma muse refroidie
Aura fini ses chants d'amour...

Запропонований вірш не є складним із погляду лексики та граматики, тому здобувачі освіти з просунутим рівнем володіння французькою мовою зможуть легко його перекласти. Здобувачі, які не мають поетичного таланту, можуть переказати задум, закладений у вірші, прозою. Окрім того, можна запропонувати зробити стилістичний ана-

ліз твору. Усе залежить від рівня володіння мовою здобувачами освіти.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Мотивація у навчальній діяльності є важливим чинником формування особистості здобувача освіти, розвитку його навичок та вмінь, сприяє розвитку творчого та інтелектуального потенціалу. Для підтримки мотивації на заняттях із французької мови необхідно враховувати потреби та інтереси здобувачів освіти, давати їм можливість почуватися успішними у вивченні французької мови. Необхідними умовами для формування та підтримки мотивації до вивчення французької мови є використання проблемно-пошукових методів навчання та навчально-методичних матеріалів, що враховують специфіку країни мови, що вивчається.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні досвіду французьких колег щодо вмотивування студентів до вивчення іноземних мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Dörnyei Z. Motivation in second and foreign language learning. *Language Teaching*. Cambridge: Cam. Un. Press, July 1998. P. 117–135.
2. Gardner R.C. Attitudes and Motivation in Second Language Learning. Rowley: Newbury House, 2012. 451 p.
3. Kegan R. The evolving self: Problem and process in human development. Cambridge: Harvard University Press, 2012. 112 p.
4. Fearon C., McLaughlin H., Eng T. Y. Using student group work in higher education to emulate professional communities of practice. *Education + Training Journal*. 2012. № 54(2/3). P. 114–125.
5. Рубан Л. Мотивація студентів до вивчення іноземної мови на немовних факультетах. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2014. № 78(1103). С. 187–190.
6. Скакун М., Матіюк Д. Підвищення мотивації студентів до вивчення німецької мови та формування готовності до неперервної освіти за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та мультимедійних засобів. *Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов*: матеріали Всеукр. наук. конф., 18 травня 2018 р. ДНУ ім. В. Стуса. Вінниця, 2018. С. 56–59.
7. Бей І. Формування позитивної мотивації студентів до використання проєктних технологій у майбутній професійній діяльності вчителя іноземної мови. *Збірник наукових праць Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника*. 2018. Вип. 2. С. 17–25.

8. Знанецький В. Щодо розвитку мотивації студентів до вивчення іноземної мови у процесі професійної підготовки. *Стратегічні пріоритети в науці* : збірник наукових матеріалів XL Міжнар. наук.-практ. конф. Вінниця, 2020. С. 38–40.
9. Штохман Л. Комунікативна складова у навчанні іноземної мови у ВНЗ. *Молодий вчений*. 2017. Вип. 3(43). С. 512–515.

REFERENCES

1. Dörnyei, Z. (1998). Motivation in second and foreign language learning. *Language Teaching*. Cambridge: Cam. Un. Press, July, 117–135.
2. Gardner, R.S. (2012). Attitudes and Motivation in Second Language Learning. Rowley: Newbury House, 451 p.
3. Kegan, R. (2012). The evolving self: Problem and process in human development. Cambridge: Harvard University Press, 112 p.
4. Fearon, C., McLaughlin, H., Eng, T.Y. (2012). Using student group work in higher education to emulate professional communities of practice. *Education + Training Journal*, 54(2/3), 114–125.
5. Ruban, L. (2014). Motyvacija studentiv do vyvchennja inozemnoji movy na nemovnykh fakul'tetakh [Motivation of students to learn a foreign language at non-language faculties]. *Visnyk Kharkivskogo nac. un-tu im. V. N. Karazina – Herald of Kharkiv National University named after V. N. Karazina*, 78 (1103), 187–190.
6. Skakun, M., Matijuk, D. (2018). Pidvyshhennja motyvaciji studentiv do vyvchennja nimeckoji movy ta formuvannja ghotovnosti do neperervnoji osvity za dopomoghoju suchasnykh informacijno-komunikacijnykh tekhnologij ta mul'tymedijnykh zasobiv [Increasing students' motivation to study German and forming readiness for continuous education with the help of modern information and communication technologies and multimedia tools]. *Aktualjni pytannja vyvchennja ghermansjkykh, romansjkykh i slov'jansjkykh mov i literatur ta metodyky vykladannja inozemnykh mov: materialy Vseukr. nauk. konf. – Current issues of studying Germanic, Romance and Slavic languages and literatures and methods of teaching foreign languages: materials of Vseukr. of science conference*, 18 trav. 2018 r. DNU im. V. Stusa. Vinnycja, 56–59.
7. Bej, I. (2018). Formuvannja pozytyvnoji motyvaciji studentiv do vykorystannja proektnykh tekhnologij u majbutnij profesijnij dijalnosti vchytelja inozemnoji movy [Formation of positive motivation of students to use project technologies in the future professional activity of a foreign language teacher]. *Zbirnyk naukovykh pracj Prykarpatskogo nac. un-tu im. V. Stefanyka – Collection of scientific works of the Carpathian National University named after V. Stefanyka*, 2, 17–25.
8. Znanecjkyj, V. (2020). Shhodo rozvytku motyvaciji studentiv do vyvchennja inozemnoji movy u procesi profesijnioji pidghotovky [Regarding the development of students' motivation to learn a foreign language in the process of professional training]. *Strategichni priorytety v nauci: zbirnyk naukovykh materialiv XL Mizhnar. nauk.-prakt. konf. – Strategic priorities in science: collection of scientific materials XL International. science and practice conference*, Vinnycja, 38–40.
9. Shtokhman, L. (2017). Komunikatyvna skladova u navchanni inozemnoji movy u VNZ [Communicative component in teaching a foreign language at universities]. *Molodyj vchenyj – A young scientist*, 3 (43). Kyjiv, 512–515.

УДК 811.161 : 81`23
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-22>

КОНЦЕПТИ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВНІЙ СВІДОМОСТІ: ПСИХОСЕМАНТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПОЛЯ

Куцос О. І.

*кандидат філософських наук,
докторант кафедри слов'янських мов
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-9123-2813
olga_kutsos@ukr.net*

Ключові слова: *почуття,
емоції, концепт, мова,
свідомість.*

Проблема дослідження емоцій із лінгвістичного погляду привертає увагу вчених у різних контекстах. Разом із тим існують недостатньо вивчені лінгвістичні аспекти емоційної сфери людини. Зокрема, йдеться про дослідження концептуального поля концептів на позначення негативних емоційних станів у національній мовній свідомості. Ми вважаємо, що ефективним засобом аналізу таких концептів є дослідження результатів асоціативних експериментів із залученням розробленого автором методу психосемантичного моделювання концептуального поля. Цей метод ґрунтується на аналізі двох рівнів: психічний рівень моделювання охоплює тілесно-перцептивний, логіко-понятійний, емоційно-афективний та ціннісно-смысловий компоненти, семантичний рівень полягає у виділенні категорій речі, властивості та відношення.

Виходячи з принципу неупередженості, ми проаналізували матеріал, представлений в офіційних виданнях – українсько- та російськомовних асоціативних словниках. Оскільки нас цікавив, перш за все, найновіший період часу, було прийняте рішення зосередитися на асоціативних словниках, укладених у ХХІ ст. Проаналізовано три слова, що характеризують негативні емоційні стани: злість, сором, відчай. Проведене дослідження виявило, що концептуальне поле концептів на позначення негативних почуттів та емоцій в українській та російській мовній свідомості має як спільні, так і відмінні риси. Спільні риси полягають у тому, що концепти Злість, Сором, Відчай трактуються як небажаний, поганий стан, а більшість асоціацій відзначається негативним забарвленням. Для української мовної свідомості характерними є такі риси: 1) трактування злості в контексті пояснення стану з логічного погляду; 2) наявність деталізації характеристик сорому як суспільно та особистісно значущої реакції; 3) відсутність ціннісно-смыслового навантаження відчаю, його деталізації. Для російської мовної свідомості типовими є такі риси: 1) злість асоціюється з дієвістю, конкретною спрямованістю; 2) відсутність деталізації характеристик сорому, трактування його через інші об'єкти; 3) наявність диференціювання, уточнення ступеню відчаю, його сприйняття як антицінності.

CONCEPTS FOR MARKING NEGATIVE EMOTIONAL STATES IN UKRAINIAN AND RUSSIAN LINGUISTIC CONSCIOUSNESS: PSYCHOSEMANTIC MODELING OF THE CONCEPTUAL FIELD

Kutsos O. I.

*Candidate of Philosophical Sciences,
Doctoral Student at the Department of Slavic Languages
Ukrainian State Dragomanov University
Pyrohova str., 9, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9123-2813
olga_kutsos@ukr.net*

Key words: *feelings, emotions, concept, language, consciousness.*

The problem of studying emotions from a linguistic point of view attracts the attention of scientists in various contexts. At the same time, there are insufficiently studied linguistic aspects of the human emotional sphere. In particular, we talk about the study of the conceptual field of concepts for the designation of negative emotional states in the national linguistic consciousness. We believe that an effective means of analyzing such concepts is the study of the results of associative experiments involving the method of psychosemantic modeling of the conceptual field developed by the author. This method is based on the analysis of two levels: the mental level of modeling covers bodily-perceptual, logical-conceptual, emotional-affective and value-semantic components, the semantic level consists in distinguishing the categories of things, properties and relations.

Based on the principle of impartiality, we analyzed the material presented in official publications – Ukrainian- and Russian-language associative dictionaries. Since we were primarily interested in the most recent time period, it was decided to focus on associative dictionaries compiled in the 21st century. Three words characterizing negative emotional states – ‘anger’, ‘shame’, ‘despair’ – were analyzed. The conducted research revealed that the conceptual field of concepts for the designation of negative feelings and emotions in the Ukrainian and Russian linguistic consciousness has both common and distinctive features. The common features are that the concepts of ‘Anger’, ‘Shame’, and ‘Despair’ are interpreted as an undesirable, bad state, and most associations are marked with a negative color. The following features are characteristic of the Ukrainian language consciousness: 1) interpretation of anger in the context of explaining the state from a logical point of view; 2) the presence of details of the characteristics of shame as a socially and personally significant reaction; 3) lack of value-meaning load of despair, its detailing. The following features are typical for the Russian linguistic consciousness: 1) anger is associated with effectiveness, specific orientation; 2) lack of detailing the characteristics of shame, interpreting it through other objects; 3) presence of differentiation, clarification of the degree of despair, its perception as an anti-value.

Постановка проблеми. Проблема вивчення емоцій із лінгвістичного погляду привертає увагу вчених у різних контекстах. Відповідні дослідження ведуться в межах когнітивної лінгвістики (Ю.Д. Апресян, А. Вежбіцька, С.В. Гладь, О.С. Кубрякова, Ю.Ю. Мамаєва), лінгвокультурології (А. Загнітко, В.В. Красних, Л.І. Петрова, О.І. Потапенко, В.І. Шаховський), комунікативної лінгвістики (Ф.С. Бацевич, Ю.Й. Галагуз, Н.П. Киселюк, Т.А. Крисанова, О. Литвин),

художнього аналізу тексту (І.М. Кочан, М. Крупа, О.Є. Малиненко, В.Г. Марко, А. О. Ткаченко), психолінгвістики (Т. Лопаносова, Н. Михальчук, В.А. Папіш, Н.В. Сем'янків, А.С. Стадній), гендерної лінгвістики (Ю.Й. Бабчук, К.І. Семенюк, Н.В. Собецька, Н.В. Цинтар, Л.І. Шутова) тощо. Разом із тим існують недостатньо вивчені лінгвістичні аспекти емоційної сфери людини. Зокрема, йдеться про дослідження концептуального поля концептів на позначення негативних емоційних

станів у національній мовній свідомості. Ми вважаємо, що компаративний аналіз асоціативних реакцій, які характеризують концепти на позначення негативних почуттів та емоцій, дасть змогу обґрунтовано й ефективно зіставити особливості різних національних характерів, виявивши в них спільне та відмінне.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш повне визначення понять, у тому числі на позначення емоційних станів, міститься у глумачних словниках. Наші наукові зацікавлення стосуються порівняння української (УМС) та російської (РМС) мовної свідомості, тому ми залучили «Словник української мови» за редакцією І.К. Білодіда [6], «Толковый словарь русского языка» С.І. Ожегова та Н.Ю. Шведовой [4] і «Толковый словарь современного русского языка» Д.М. Ушакова [8]. Ми дібрали по три слова, що характеризують негативні емоційні стани: *злість/злость, сором/стыд, відчай/отчаяние*.

Звернемося до тлумачення цих слів, представлених у «Словнику української мови» за редакцією І.К. Білодіда. *Злість* – «1. Почуття недобррозичливості; злоба. 2. Почуття роздратування, гніву, досади; розлюченість» [6, Т. 3, с. 595]. *Сором* – «1. Почуття сильного збентеження, зніяковіття через свою погану поведінку, недостойні дії, вчинки і т. ін. // Почуття моральної відповідальності за свою поведінку, вчинки і т. ін. // Почуття ніяковості, сором'язливості. 2. Недобра слава, безчестя; ганьба. // Ганебний вчинок. 3. у зн. присудк. сл. Те саме, що соромно. 4. у зн. виг. Уживається для вираження осуду чиєї-небудь поганой поведінки, недостойних дій, вчинків і т. ін. 5. розм. Зовнішні статеві органи людини» [6, Т. 9, с. 464]. *Відчай* – «почуття сильного душевного болю, безвихідності; розпач» [6, Т. 1, с. 659].

«Толковый словарь русского языка» С.І. Ожегова та Н.Ю. Шведовой тлумачить зазначені поняття так. *Злость* – «1. Злое, раздражённо-враждебное чувство, настроение. 2. Стремление действовать активно, бороться, боевое настроение» [4, с. 176]. *Стыд* – «1. Чувство сильного смущения от сознания предосудительности поступка, вины. 2. Позор, бесчестье» [4, с. 621]. *Отчаяние* – «состояние крайней безнадежности, ощущение безвыходности» [4, с. 382].

«Толковый словарь современного русского языка» Д.М. Ушакова пропонує такі визначення. *Злость* – «злое, полное раздражённой враждебности настроение. // Злобная язвительность» [8, с. 175]. *Стыд* – 1. Чувство смущения, раскаяния от сознания предосудительности поступка. 2. Позор, бесчестье» [8, с. 661]. *Отчаяние* – «состояние крайней безнадежности, упадка духа вследствие горя, неприятности» [8, с. 430].

Словникові статті засвідчують, що лексичні значення слів *злість/злость, сором/стыд, відчай/отчаяние* в українській та російській мовах не мають принципових розбіжностей. Разом із тим відкритим залишається питання про смислову наповненість концептів *Злість/Злость, Сором/Стыд, Відчай/Отчаяние* в УМС та РМС.

Постановка завдання. Ми вважаємо, що ефективним засобом аналізу концептів на позначення негативних емоційних станів є дослідження результатів асоціативних експериментів із залученням розробленого автором методу психосемантичного моделювання концептуального поля. Виходячи з принципу неупередженості, ми проаналізували матеріал, представлений в офіційних виданнях – українсько- та російськомовних асоціативних словниках. Оскільки нас цікавив, перш за все, найновіший період часу, було прийняте рішення зосередитися на асоціативних словниках, укладених у XXI ст. Йдеться про п'ять словників: 1) «Славянский ассоциативный словарь» за редакцією Н.В. Уфимцевої (2004) (САС) [5]; 2) Мартінек С. «Український асоціативний словник» (2008) (УАС 2008) [2]; 3) Черкасова Г.А., Уфимцева Н.В. «Русский региональный ассоциативный словарь-тезаурус (европейская часть России)» (2014) (ЕВРАС) [9]; 4) Шапошникова І.В., Романенко А.А. «Русский региональный ассоциативный словарь (Сибирь и Дальний Восток)» (2014) (СИБАС) [10]; 5) Мартінек С., Мітьков В. «Український асоціативний словник» (2021) [3]. Статистично значущими вважалися реакції, що перевищували або дорівнювали 0,5% від загальної кількості; окрім того, незалежно від фактичного відсотка не зараховувалися одиничні реакції. До ядерної зони ми віднесли слова-реакції, що представлені на рівні 4,1% і більше, до приядерної зони – від 1,1% до 4,0%, до периферійної зони – від 0,5% до 1,0%. Таким чином, завдання дослідження полягало в аналізі концептів на позначення негативних емоційних станів в УМС та РМС за допомогою психосемантичного моделювання концептуального поля.

Предмет та об'єкт дослідження. Предметом нашого дослідження є психосемантичне моделювання концептуального поля концептів на позначення емоційної сфери, об'єктом дослідження – негативні емоційні стани в українській та російській мовній свідомості.

Виклад основного матеріалу. Психосемантичне моделювання концептуального поля ґрунтується на аналізі двох рівнів: психічний рівень моделювання охоплює тілесно-перцептивний, логіко-понятійний, емоційно-афективний та ціннісно-смисловий компоненти [1], семантичний рівень полягає у виділенні категорій речі, властивості та відношення [7]. Перейдемо безпосередньо до аналізу.

Слово-стимул «злість» (УМС)

УАС2008: нерви (5,9%), гнів (3,9%), ненависть (3,9%), зло (2,9%), на когось (2,0%), сильна (2,0%), страшна (2,0%), біль (1,5%), брови (1,5%), ворог (1,5%), зуби (1,5%), люта (1,5%), немає (1,5%), погана (1,5%), почуття (1,5%), радість (1,5%), велика (1,0%), відчуття (1,0%), заздрість (1,0%), злоба (1,0%), крик (1,0%), на себе (1,0%), страх (1,0%), чорна (1,0%).

Слово-стимул «злость» (РМС)

ЕВРАС: ярость (11,4%), ненависть (9,4%), гнев (7,4%), доброта (4,0%), агрессия (2,8%), плохо (2,8%), обида (2,2%), радость (2,2%), чувство (1,7%), добро (1,3%), сильная (1,1%), жестокость (0,9%), зло (0,9%), нервы (0,9%), ревность (0,9%), собака (0,9%), грубость (0,7%), злоба (0,7%), бес-силые (0,6%), большая (0,6%), качество (0,6%), красный (0,6%), крик (0,6%), на себя (0,6%), негодование (0,6%), нет (0,6%), оскал (0,6%), убийство (0,6%), чёрный (0,6%), эмоции (0,6%).

СИБАС: ненависть (10,4%), ярость (10,4%), гнев (9,2%), обида (2,4%), агрессия (2,2%), плохо (2,2%), добро (1,8%), доброта (1,8%), злоба (1,2%), радость (1,0%), сильная (1,0%), чувство (1,0%), бешенство (0,8%), вражда (0,8%), жестокость (0,8%), зубы (0,8%), моя (0,8%), раздражение (0,8%), страх (0,8%), враг (0,6%), качество (0,6%), на себя (0,6%), сила (0,6%), ссора (0,6%), тупость (0,6%), удар (0,6%), чёрная (0,6%), эмоция (0,6%), ярая (0,6%).

Концепт «Злість/Злость»

Психосемантичне моделювання концептуального поля демонструє, що на семантичному рівні різниця між УМС та РМС не є принциповою. В обох випадках найбільше представлена категорія речі, найменше – категорія відношення. Зазначений концепт тлумачиться переважно через синонімічні (у поодиноких випадках антонімічні) абстрактні поняття (*біль/боль, гнів/гнев, ненависть/ненависть, радість/радость*), рідше – через властивості об'єктивного (*велика/большая, чорна/чёрная*) чи суб'єктивного (*люта, страшна*) характеру. На психічному рівні різниця є більш відчутною, зокрема у логіко-понятійному компоненті: в УМС відбувається спроба пояснення емоційного стану з логічного погляду (*почуття, відчуття*), у РМС фігурують асоціати дієвого характеру, конкретної спрямованості (*ссора, убийство, удар*). Таким чином, для УМС розглянутий концепт має здебільшого абстрактний характер, тоді як РМС включає також об'єкти спрямування злості.

Слово-стимул «сором» (УМС)

САС: великий (8,4%), червоний (8,2%), червоніти (6,7%), за себе (2,1%), погано (2,1%), страшний (2,1%), ганьба (1,5%), совість (1,5%), вчинок (1,3%), дивитися (1,3%), комплекс (1,0%), людини

(1,0%), приниження (1,0%), брехня (0,8%), відчувати (0,8%), голий (0,8%), дівчина (0,8%), за вчинок (0,8%), за скоєне (0,8%), красніти (0,8%), неприємність (0,8%), дівочий (0,6%), за брата (0,6%), незручність (0,6%), почуття (0,6%), провина (0,6%), стид (0,6%), страх (0,6%), червоне (0,6%), чужий (0,6%).

УАС2008: стид (8,7%), червоний (6,7%), червоніти (2,9%), неприємність (2,4%), ганьба (2,0%), пекучий (2,0%), почуття (2,0%), совість (2,0%), страх (2,0%), великий (1,4%), встид (1,4%), гріх (1,4%), дівчина (1,4%), сміх (1,4%), боязкість (1,0%), брехня (1,0%), буває (1,0%), відчуття (1,0%), вчинок (1,0%), ганьба (1,0%), дискомфорт (1,0%), незручність (1,0%), почервоніння (1,0%), стидно (1,0%).

Слово-стимул «стыд» (РМС)

САС: позор (11,9%), срам (10,2%), совість (5,8%), краснеть (4,2%), красный (4,2%), и срам (3,1%), страх (2,0%), плохо (1,5%), краска (1,4%), бесстыдство (1,2%), неудобство (1,2%), чувство (1,2%), нет (1,0%), обида (1,0%), большой (0,8%), и позор (0,8%), глупость (0,7%), и совість (0,7%), нагота (0,7%), покраснение (0,7%), ужас (0,7%), глупо (0,5%), гордость (0,5%), есть (0,5%), комплекс (0,5%), красные щёки (0,5%), наглость (0,5%), неприятно (0,5%), смущение (0,5%).

ЕВРАС: позор (14,5%), срам (14,0%), и срам (7,5%), совість (6,8%), красный (5,9%), краснеть (4,6%), и позор (1,8%), чувство (1,8%), страх (1,7%), плохо (1,1%), смущение (1,1%), краска (0,9%), краснота (0,9%), неудобство (0,9%), покраснеть (0,9%), раскаяние (0,7%), стеснение (0,7%), враньё (0,6%), и совість (0,6%), красные щёки (0,6%), покраснение (0,6%), поступок (0,6%), проступок (0,6%), скромность (0,6%), стыд (0,6%), стыдно (0,6%).

СИБАС: позор (19,8%), срам (12,2%), и срам (5,6%), красный (5,6%), совість (5,4%), краснеть (3,2%), плохо (1,6%), страх (1,4%), вина (1,2%), краска (1,2%), краснота (1,2%), и позор (1,0%), поступок (1,0%), красные щёки (0,8%), покраснеть (0,8%), смущение (0,8%), чувство (0,8%), красное лицо (0,6%), неловкость (0,6%), покраснение (0,6%), румянец (0,6%).

Концепт «Сором/Стыд»

На семантичному рівні схожість полягає у тому, що для носіїв УМС та РМС аналізований концепт асоціюється, перш за все, з категорією речі (*вчинок/поступок, провина/вина, страх/страх*). Відмінність спостерігається в тому, що для УМС більш вираженою, ніж для РМС, є категорія властивості (*чужий, пекучий, страшний*). Таким чином, носії української мови схильні до деталізації характеристик сорому як явища. На психічному рівні принципової різниці не виявлено, а схожість фіксується за тілесно-перцептив-

ним (*почервоніння/покраснение, великий/большой, червоніти/краснеть*) та логіко-понятійним (*учинок/поступок, незручність/неудобство, брехня/враньє*), емоційно-афективним (*ганьба/позор, страх/страх*) та ціннісно-смісловим (*совість/совість, погано/плохо*) компонентами.

Слово-стимул «відчай» (УМС)

УАС2021: сум (10,0%), розпач (5,5%), сльози (3,5%), плач (2,5%), безвихідь (2,0%), біль (2,0%), страх (2,0%), душі (1,5%), смуток (1,5%), буває (1,0%), горе (1,0%), надія (1,0%), невдача (1,0%), нема (1,0%), погано (1,0%), проблема (1,0%), розпука (1,0%), самотність (1,0%), слабкість (1,0%), спокій (1,0%), стан (1,0%).

Слово-стимул «отчаяние» (РМС)

ЕВРАС: безысходность (5,1%), горе (4,8%), грусть (4,2%), страх (3,7%), депрессия (3,3%), боль (2,6%), полное (2,4%), слёзы (2,4%), беда (2,0%), печаль (1,8%), уныние (1,8%), безнадежность (1,7%), разочарование (1,7%), чувство (1,5%), безвыходность (1,3%), радость (1,3%), бессилие (1,1%), конец (1,1%), слабость (1,1%), смерть (1,1%), упадок (1,1%), глубокое (0,9%), крик (0,9%), надежда (0,9%), паника (0,9%), плохо (0,9%), состояние (0,9%), обида (0,7%), одиночество (0,7%), безнадега (0,6%), горесть (0,6%), горькое (0,6%), неудача (0,6%), поступок (0,6%), расстройство (0,6%), стресс (0,6%), тоска (0,6%), тупик (0,6%), ужас (0,6%).

СИБАС: грусть (5,4%), горе (3,4%), слёзы (3,4%), уныние (3,0%), разочарование (2,8%), полное (2,4%), страх (2,4%), безысходность (2,2%), депрессия (2,2%), печаль (1,6%), беда (1,4%), безнадежность (1,4%), паника (1,4%), боль (1,2%), неудача (1,2%), безвыходность (1,0%), бывает (1,0%), конец (1,0%), плохо (1,0%), пустота (1,0%), слабость (1,0%), грех (0,8%), крайность (0,8%), нет (0,8%), обида (0,8%), слёзы (0,8%), тоска (0,8%), беспомощность (0,6%), бессилие (0,6%), в жизни (0,6%), гнев (0,6%), горечь (0,6%), надежда (0,6%), огорчение (0,6%), одиночество (0,6%), поражение (0,6%), поступок (0,6%), радость (0,6%), расстройство (0,6%), тупик (0,6%).

Концепт «Відчай/Отчаяние»

Із семантичного погляду абсолютна більшість асоціатів належить до категорії речі, найменша – до категорії властивості. Відмінність між УМС та РМС полягає у тому, що в першому випадку до категорії властивості не відноситься жодне слово-реакція, у другому випадку такі слова присутні (*полное, глубокое, горькое*). Таким чином, для РМС характерні диференціювання, уточнення ступеню відчаю. На психічному рівні найбільш вираженою різницею між УМС та РМС спостерігається за ціннісно-смісловим компонентом: у носіїв УМС майже немає асоціатів такого типу, тоді як носії РМС відповідні реакції мають (*смерть, грех, в*

жизни). Можна припустити, що для РМС відчай виступає виразною антицінністю.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження виявило, що концептуальне поле концептів на позначення негативних почуттів та емоцій в УМС та РМС має як спільні, так і відмінні риси. Спільні риси полягають у тому, що концепти *Злість/Злость, Сором/Стыд, Відчай/Отчаяние* трактуються як небажаний, поганий стан, а більшість асоціацій відзначається негативним забарвленням. Для УМС характерними є такі риси: 1) трактування злості в контексті пояснення стану з логічного погляду; 2) наявність деталізації характеристик сорому як суспільно та особистісно значущої реакції; 3) відсутність ціннісно-сміслового навантаження відчаю, його деталізації. Для РМС типовими є такі риси: 1) злість асоціюється з дієвістю, конкретною спрямованістю; 2) відсутність деталізації характеристик сорому, трактування його через інші об'єкти; 3) наявність диференціювання, уточнення ступеню відчаю, його сприйняття як антицінності.

Здійснений аналіз засвідчує, що психосемантичне моделювання концептуального поля дає змогу виявити та охарактеризувати неочевидні смисли, якими носії мовної свідомості наділяють певні концепти. Таким чином, інтерпретація концептуальних полів дає змогу наблизитися до наукового тлумачення сутності національного характеру. Дослідження концептів на позначення емоційних станів – один із перших кроків у цьому напрямі. У перспективі запланований аналіз результатів психосемантичного моделювання соціально-культурного, поведінково-реактивного та філософсько-світоглядного фрагментів концептосфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Иванов А.В. Мир сознания. Барнаул : АГИИК, 2000. 240 с.
2. Мартінек С. Український асоціативний словник. Т. 1. Від стимулу до реакції. Львів : ПАІС, 2008. 344 с.
3. Мартінек С., Митьков В. Український асоціативний словник. Т. 3. Від стимулу до реакції. Львів : ПАІС, 2021. 544 с.
4. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. Москва : Мир и образование ; Оникс, 2011. 736 с.
5. Славянский ассоциативный словарь: русский, белорусский, болгарский, украинский / под ред. Н.В. Уфимцевой. Москва : ИЯ РАН, 2004. 800 с.
6. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
7. Уёмов А.И. Вещи, свойства, отношения. Москва : АН СССР, 1963. 184 с.
8. Ушаков Д.Н. Толковый словарь современного русского языка. Москва : Аделант, 2014. 800 с.

9. Черкасова Г.А., Уфимцева Н.В. Русский региональный ассоциативный словарь-тезаурус (Европейская часть России) : в 2-х т. Т. 1. От стимула к реакции. Москва : Московский институт лингвистики, 2014. 280 с.
10. Шапошникова И.В., Романенко А.А. Русский региональный ассоциативный словарь (Сибирь и Дальний Восток) : в 2-х т. Т. 1. От стимула к реакции. Москва : Московский институт лингвистики, 2014. 537 с.

REFERENCES

1. Ivanov, A.V. (2000) *Mir soznaniya* [World of consciousness]. Barnaul: Izd-vo AGIИK. 240 p.
2. Martinek, S. (2008) *Ukrayins'kyu asotsiatyvnyy slovnyk* [Ukrainian associative dictionary]. Book 1. *Vid stymulu do reaktsiyi* [From stimulus to reaction]. L'viv: PAYiS. 344 p.
3. Martinek, S., Mit'kov, V. (2021) *Ukrayins'kyu asotsiatyvnyy slovnyk* [From stimulus to response]. Book 3. *Vid stymulu do reaktsiyi* [From stimulus to reaction]. L'viv: PAYiS. 544 p.
4. Ozhegov, S.I., Shvedova, N.Yu. (2011) *Tolkovyy slovar' russkogo yazyka* [Explanatory dictionary of the Russian language]. Moscow: Mir i obrazovaniye; Oniks. 736 p.
5. *Slavyanskiy assotsiatyvnyy slovar': russkiy, belorusskiy, bolgarskiy, ukrainskiy* [Slavic associative dictionary: Russian, Belarusian, Bulgarian, Ukrainian] (2004) / Ed. by N.V. Ufimtseva. Moscow: IYa RAN. 800 p.
6. *Slovnyk ukrayins'koyi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]: In 11 books. (1970-1980) / Ed. by I.K. Bilodid. Kyiv: Naukova dumka.
7. Uyomov, A.I. (1963) *Veshchi, svoystva, otnosheniya* [Things, properties, relations]. Moscow: Izd-vo AN SSSR. 184 p.
8. Ushakov, D. N. (2014) *Tolkovyy slovar' sovremennogo russkogo yazyka* [Explanatory Dictionary of the Modern Russian Language]. Moscow: Adelant. 800 p.
9. Cherkasova, G.A., Ufimtseva, N.V. (2014) *Russkiy regional'nyy assotsiatyvnyy slovar'-tezaurus (Evropeyskaya chast' Rossii)* [Russian regional associative dictionary-thesaurus (European part of Russia)]: In 2 books. Book 1. *Ot stimula k reaktsii* [From stimulus to reaction]. Moscow: Moskovskiy institut lingvistiki. 280 p.
10. Shaposhnikova, I.V., Romanenko, A.A. (2014) *Russkiy regional'nyy assotsiatyvnyy slovar' (Sibir' i Dal'niy Vostok)* [Russian regional associative dictionary (Siberia and Far East)]: In 2 books. Book 1. *Ot stimula k reaktsii* [From stimulus to reaction]. Moscow: Moskovskiy institut lingvistiki. 537 p.

УДК 811.161.2:159.93:378
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-23>

ЗДОБУТКИ НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНОГО ПРОГРАМУВАННЯ В АСПЕКТІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Лакомська І. В.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
вул. Французький бульвар, 24/26, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0001-5482-4337
inlak@ukr.net*

Ключові слова: *новітні
методики викладання,
репрезентативні системи,
ефективне навчання,
аудіовізуальні матеріали.*

У процесі вивчення української мови іноземні студенти сприймають значні обсяги нової інформації й мають ефективно засвоювати та запам'ятовувати навчальний матеріал. Із цією метою викладачу доцільно організувати навчальний процес та подавати нову інформацію у такий спосіб, щоб студенти сприймали та засвоювали знання з максимальною ефективністю. Сьогодення висуває до освітнього процесу значні вимоги, тому в пошуках методів оптимізації сприйняття інформації пропонуємо звернутися до новітніх галузей знання, таких як нейролінгвістичне програмування, де особливу увагу становить опис процесів сприйняття й перероблення інформації.

У статті визначено, що, з огляду на специфіку індивідуального сприйняття людиною реальності та особливостей кодування нею здобутої інформації, фахівці виділяють такі типи модальності: візуальну, аудіальну та кінестетичну (до якої зараховують нюхову і смакову). Кожна репрезентативна система відображає один із ключових каналів орієнтації людини в навколишній дійсності й має свою специфіку реакцій, що позначаються на особливостях сприйняття світу, поведінці та своєрідності аналізу інформації.

З'ясовано, що для підвищення ефективності навчання необхідно враховувати провідну модальність студента і підбирати матеріал відповідно до особливостей його сприйняття. У такий спосіб викладач здійснюватиме більший вплив, а ефективність запам'ятовування та засвоєння інформації буде поліпшуватися.

Акцентовано, що під час викладання української мови як іноземної викладачу слід активно використовувати аудіовізуальні матеріали, тобто враховувати полімодальність. Під час перегляду фрагментів відео, фільмів, прослуховування аудіозаписів іноземний студент засвоює інформацію за допомогою зору й слуху, у такий спосіб відбувається ефективніше запам'ятовування матеріалу. Отже, гармонійне поєднання слухової та зорової інформації сприяє підвищенню ефективності сприйняття навчального матеріалу, рівня його засвоєння та опануванню практичних навичок застосування здобутих знань. Використання інноваційних методів у процесі вивчення української мови заохочує іноземних студентів до вдосконалення комунікативних умінь, розширює їхні можливості.

ACHIEVEMENTS OF NEUROLINGUISTIC PROGRAMMING IN THE ASPECT OF TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Lakomska I. V.

Ph.D. in Philology,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language

and Language Training for Foreigners

Odesa National I. I. Mechnikov University

Frantsuzky Bulvar, 24/26, Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0003-1165-2206

inlak@ukr.net

Key words: *cutting-edge teaching methods, representative systems, effective teaching, audiovisual materials.*

In the process of learning the Ukrainian language, foreign students perceive significant amounts of new information and must effectively assimilate and remember the educational material. For this purpose, it is advisable for the teacher to organize the educational process and present new information in such a way that students perceive and assimilate knowledge with maximum efficiency. Today, significant demands on the educational process are advanced, therefore, in search of methods for optimizing information perception, we suggest resorting to the cutting-edge fields of knowledge, such as neurolinguistic programming, where special attention is paid to the description of the processes of information perception and processing.

In the article, it is determined that in view of the specifics of a person's individual perception of reality and the peculiarities of the encoding of information obtained by him/her, experts distinguish the following types of modality: visual, auditory and kinesthetic (including olfactory and gustatory). Each representative system reflects one of the key channels of a person's orientation in the surrounding reality and has its own specific reactions that have an impact on the peculiarities of world perception, behavior and the peculiarity of information analysis.

It has been found that in order to increase the effectiveness of education, it is necessary to take into account the leading modality of the student and select the material according to the peculiarities of his/her perception. In this way, the teacher will have a greater impact, and the efficiency of memorizing and assimilating information will improve.

In particular, the article emphasizes that when teaching Ukrainian as a foreign language, the teacher should actively use audiovisual materials, that is, take polymodality into account. While watching fragments of videos, films, and listening to audio recordings, a foreign student learns information with the help of visual and hearing senses, thus memorizing the material is more effective. Therefore, the harmonious combination of auditory and visual information contributes to the increase in the effectiveness of the perception of educational material, the level of its assimilation and mastery of practical skills of applying the acquired knowledge. The use of innovative methods in the process of learning the Ukrainian language encourages foreign students to improve their communication skills and expands their opportunities.

Сучасний період розвитку суспільства, рівень його соціального і духовного життя потребує якісно нового рівня освіти, який відповідав би міжнародним стандартам. Тому сьогодні система освіти України зазнає масштабних змін, оновлюється та модернізується відповідно до нових вимог. На часі внесення коректив до методів та

форм навчальної роботи з молоддю, зокрема з іноземними студентами. Адже підготовка іноземних громадян як майбутніх висококваліфікованих спеціалістів нерозривно пов'язана з активізацією процесу навчання, насамперед на заняттях з української мови як іноземної, де саме креативний підхід до розвитку особистості, формування її

творчого потенціалу є запорукою успішної роботи викладача.

Отже, перед викладачами вищих навчальних закладів постає завдання пошуку нових, нестандартних та більш дієвих засобів навчання, які б зумовили відповідне коригування різних аспектів викладання української мови для іноземців, розширення та урізноманітнення комунікативного матеріалу. Насамперед йдеться про необхідність залучення креативних методик навчання та актуальних концепцій новітніх комплексних наукових парадигм. Зокрема, маємо на увазі здобутки нейролінгвістичного програмування (НЛП), на функціональності та практично необмеженій прикладній властивості якого наголошують такі сучасні українські дослідники, як І. Герасимчук, І. Грищенко, Т. Ковалевська, А. Ковалевська-Славова, Н. Кутуза, О. Щербак та ін.

Постановка проблеми. Хоча у світовій науці теоретична обґрунтованість, об'єктивність і функціональність нейролінгвістичного програмування як новітньої галузі знання є загально визнаними (див. праці Р. Бендлера, Д. Гріндера, Р. Ділтса, О. Котлячкова, Л. Мурзіна, Дж. О'Коннора, Ф. Перлза, Г. Почепцова, К. Роджерса, В. Сатір, Дж. Сеймора та ін.), вітчизняні розробки тільки започатковують дослідження у зазначеному напрямі, що, своєю чергою, і зумовлює *актуальність* відповідних наукових розвідок. До того ж залучення теорії НЛП у дидактиці, насамперед у викладанні іноземних мов (див. праці І. Герасимчук, Т. Іщук, Т. Ковалевської, А. Ковалевська-Славова), зокрема й української мови як іноземної (І. Грищенко, І. Зозуля, А. Стадній, А. Слободянюк), починає активно ровиватися в сучасних дослідженнях учених, що увиразнює наукову релевантність запропонованої розвідки.

Мета і завдання статті. Метою статті є увізнення дидактичних можливостей нейролінгвістичного програмування в аспекті вивчення української мови як іноземної. Для реалізації мети поставлено такі завдання: опрацювання наукової літератури та з'ясування сучасного теоретичного та практичного доробку дослідників у зазначеній проблематиці; ознайомлення з відповідними техніками нейролінгвістичного програмування, а також розкриття їхніх функцій у позитивізації та оптимізації викладацької практики, зокрема й у навчанні українській мові як іноземній.

Предмет та об'єкт дослідження. Предметом дослідження є прикладні потенції НЛП як інструмента викладацької діяльності, що оптимізує процес навчання та комунікації загалом, об'єктом – особливості викладання української мови як іноземної.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спираючись на ґрунтовні роботи зарубіжних

учених (Р. Бендлера, Дж. Гріндера, Дж. О'Коннора, Дж. Сеймора) та вітчизняних дослідників (Т. Ковалевської, А. Ковалевської-Славова, О. Климентової, Н. Кутузи), з'ясовуємо основні ідеї НЛП, які втілено у назві цієї наукової галузі, де перша частина «*нейро*» вказує на те, що основа всіх поведінкових моделей особистості розпочинається на нейрофізіологічному рівні, передусім на рівні мозкової діяльності (міжпівкульна асиметрія) та специфіки репрезентативних каналів – візуального, аудіального, кінестетичного, смакового та нюхового, де два останні канали часто зараховують до кінестетичної модальності. Ці канали виконують роль фільтрів у сприйнятті довкілля. Частина «*лінгвістична*» передбачає систематизований підхід до визначення ролі мови в процесі мислення та комунікації, який орієнтує на необхідність урахування власне мовної реалізації як матеріальних виявів нейрофізіологічних та психоемоційних настанов індивідуума. Частина «*програмування*» фіксує можливість програмування індивідуальних когнітивних карт – моделей поведінки, а також можливість програмувати поведінку, смаки, настанови іншої особи/осіб через усвідомлене конструювання комунікативного повідомлення на вербальному, невербальному та загальносеміотичному рівнях [1].

Із метою з'ясування сучасного вивчення зазначеної проблематики в дидактичному аспекті було проаналізовано актуальні наукові розвідки, зокрема у статті «Utilizing the Neurolinguistic Programming Technologies in Foreign languages Teaching Practice in Ukrainian Universities» [2] українські учені Т. Ковалевська та А. Ковалевська досліджують ефективність використання нейролінгвістичного програмування в українському освітньому сегменті, насамперед у процесі навчання іноземних мов, де, зокрема, зазначають, що НЛП – це потужний науковий напрям, який містить ґрунтовний методологічний апарат, систему практичних прийомів і технологій, що співвідносяться з нейрофізіологічними механізмами впливу на когнітивну та психоемоційну сфери особистості й сприяють оптимізації процесів навчання у цілому та викладання іноземної мови зокрема. У дослідженні наголошено, що використання технік НЛП спрямоване на оптимізацію професійної майстерності викладача, а отже, й ефективності навчального процесу в цілому. Зокрема, вчені здійснюють аналіз технік НЛП, серед яких розглядають предикатну ідентифікацію особистості, яка полягає у виявленні провідної репрезентативної системи за допомогою лексики, тобто слів (предикатив), які вживає людина. Окрім того, здатність виявити провідну модальність студента дає змогу викладачу урізноманітнити виклад матеріалу – збагатити його наочними маркерами (ілюстративний

матеріал), кінестетичними (мнемонічні засоби) або ж аудіальними (читання, аудіювання). Це, своєю чергою, індивідуалізує навчальний процес і створює комфортні умови для його інтенсифікації [2, с. 188].

Огляд та аналіз інших сучасних наукових досліджень (І. Лакомська [3], О. Свириденко [4], І. Герасимчук [5], І. Грищенко [6], Т. Іщук [8]) підтверджує активне застосування принципів НЛП у царині викладання мов та дає підстави акцентувати, що серед чинників, які активно впливають на процес пізнавальної діяльності, головна роль належить провідній модальності (репрезентативній системі сприйняття). Як стверджує О. Свириденко, уміння викладача розпізнавати студентів із різними типами сприйняття, «говорити» з ними на їхній мові, використовувати засоби для кращого засвоєння інформації під час лекцій, практичних занять зумовляють можливість кращого засвоєння викладеного матеріалу, а це, своєю чергою, зумовить підвищення рівня навчання та розвитку студентів [5, с. 59].

Вивчаючи можливості впровадження теорії нейролінгвістичного програмування у викладанні іноземної мови у вищих навчальних закладах, І. Герасимчук доходить таких висновків: якщо в того, хто навчається, переважає візуальний канал сприйняття інформації, то, як правило, ця людина багато читає і внаслідок цього отримує більше уявлення про характер і структуру мови. Візуали краще сприймають новий матеріал, коли він написаний у книзі, на дошці, поданий схематично, легше виконують письмові завдання і контрольні роботи, ліпше пишуть переклад, аніж переказують текст усно. Вони швидше опановують правила правопису і, відповідно, менше роблять орфографічних помилок. Аудіали ліпше сприймають тексти на слух, із більшим задоволенням слухають лекції. Тому вони краще пишуть перекази, надають перевагу слуханню радіо та роботі з текстами, записаними на магнітофон, а не поданими у підручнику. Із задоволенням розігрують діалоги, беруть участь у дискусіях, переказують текст у формі інтерв'ю. Вони люблять сприймати мовний матеріал з аудіо- і відеокасет. Кінестетики ліпше засвоюють іншомовний матеріал, коли можуть використати його в рольовій грі, у грі зі словами, написаними на картках. Для них неважко багаторазово написати незнайоме слово, довівши цю дію до автоматизму. Із задоволенням виходять до дошки, беручи участь у розігруванні сцен із вивченого матеріалу [6, с. 43].

Досліджуючи актуальні методи та прийоми викладання української мови як іноземної, слушно зауважують на перспективності здобутків НЛП у дидактиці сучасні вчені І. Зозуля, А. Стадній та А. Слободянюк, котрі наголошують на прі-

оритетності аудіовізуальних засобів, серед яких: фонограми (фонозаписи текстів, фоноуправи, фонотести, аудіоуроки, подкасти, радіопрोगрами); відео (відеофрагменти, фільми, відеоуроки); електронні навчальні посібники (електронні підручники, довідники, словники, ігри), а також Інтернет-ресурси: онлайн-словники, онлайн-уроки, онлайн-конференції. Учені зазначають, що вмiле використання аудіо- та відеоматеріалів у процесі навчання української мови як іноземної сприяє розвитку самостійності, активності, творчої пізнавальної діяльності студентів, що значною мірою забезпечує підготовку їх до самостійної практичної роботи. Важливо те, що за допомогою аудіовізуальних засобів відбувається навчання розуміння мови на слух, чому сприяють візуальні опори [7].

Так, для вивчення української як іноземної розроблено підручники з дисками, які містять записи діалогів, текстів, фраз для запам'ятовування. Актуальним аудіальним засобом під час опанування мови є робота з подкастами (аудіо- або відеофайл або серія таких файлів, що публікуються за однією адресою в Інтернеті і мають певну періодичність видання), що сприяє формуванню та розвитку комунікативної компетентності студентів, підвищенню мотивації вивчення мови та є невичерпним джерелом навчальних матеріалів. Зазначимо, що однією з найпродуктивніших платформ для вивчення української мови як іноземної в онлайн-режимі є ресурс Studyukrainian [9]. Другим сайтом подкастів є сайт Ukrainianlessons, на якому викладено подкасти-діалоги [10]. Також ресурсом для вивчення української мови як іноземної є національна платформа Ukr.lingva.ua [11].

Не викликає сумніву й доцільність використання відеозасобів, зокрема різножанрових фільмів, новин, реклами, що демонструють використання живої мови в конкретній ситуації у поєднанні з невербальними засобами спілкування: жестами, мімікою, позами, поглядом. Зоровий ряд демонструє ситуацію й обставини, у яких розгортаються події, знайомить із героями. Доповнює зображення звукова інформація, яка фокусує увагу глядача та допомагає зрозуміти сюжет. Використання відеоматеріалів сприяє вивченню нової лексики, розвитку навичок аудіювання та слухання [7, с. 17].

Отже, використання потенціалу провідної репрезентативної системи та врахування інших модальностей вважають доцільним та максимально потужним у процесі навчання. Уважаємо, що для підвищення ефективності навчання української мови як іноземної необхідно враховувати психофізіологічні особливості студентів (провідну репрезентативну систему) та відповідно до цього укладати та організовувати навчальний матеріал.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Використання теорії нейролінгвістичного програмування є досить перспективним щодо вдосконалення навчання української мови як іноземної у вищому навчальному закладі та розвитку пізнавального інтересу у іноземних студентів.

Оскільки студент може надавати перевагу певній модальності, навчати його необхідно, здійснюючи вплив на всі канали сприйняття і перероблення інформації з урахуванням індивідуальних особливостей. Кожен тип особистості має свої найбільш успішні для нього стратегії вивчення іноземної мови, тому для кожного типу студентів необхідно пропонувати відповідні завдання.

Отже, застосування у процесі навчання знань про особливості сприйняття й перероблення інформації, що використовується у теорії нейролінгвістичного програмування, сприятиме посиленню індивідуалізації навчання, формуванню пізнавального інтересу до вивчення української мови як іноземної та підвищенню ефективності навчання загалом.

Перспективу досліджень убачаємо у подальшому вивченні прикладного застосування методик нейролінгвістичного програмування, а саме стратегії грамотного письма та загального запам'ятовування, які є надзвичайно актуальними під час викладання української мови іноземним студентам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковалевська Т.Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування. Одеса : Астропринт, 2008. 324 с.
2. Kovalevska T.Yu., Kovalevska A.V. Utilizing the Neurolinguistic Programming Technologies in Foreign languages Teaching Practice in Ukrainian Universities. *Arab World English Journal: Special Issue on English in Ukrainian Context*, 2020. P. 184–193. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/elt3.16>.
3. Лакомська І.В., Южакова О.І. Прийоми оптимізації сприйняття та запам'ятовування навчальної інформації. *Збірник тез доповідей 79-ї наукової конференції викладачів академії*, м. Одеса, 16–19 квітня 2019 р. / за заг. ред. Б.В. Єгорова. Одеса, 2019. С. 420–422.
4. Свириденко О.М. Використання особливостей репрезентативних систем для успішного засвоєння інформації. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія «Педагогіка. Психологія»*. 2009. Вип. 1. С. 55–59.
5. Герасимчук І. До питання про впровадження нейролінгвістичного програмування у процес навчання іноземній мові у вищих військових навчальних закладах. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2003. Вип. 17. С. 39–44. URL: http://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/periodic/visnyk/17/06_gerasymchuk.pdf.
6. Грищенко І.В. Активізація репрезентативних систем сприйняття у процесі навчання української мови як іноземної. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2018. № 35. Т. 1. С. 15–17.
7. Зозуля І., Стадній А., Слободянюк А. Аудіовізуальні засоби навчання в процесі формування іншомовної комунікативної компетентності. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. 2022. Вип. 40. С. 12–28. DOI: 10.26565/2073-4379-2022-40-01.
8. Ішук Т. До питання про методологічні засади нейролінгвістичного програмування та застосування технік НЛП на заняттях з іноземної мови. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 13. С. 256–261.
9. Studyukrainian. URL: <http://www.studyukrainian.com>
10. Ukrainianlessons. URL: www.ukrainianlessons.com
11. Ukr.lingva.ua. URL: <https://ukr.lingva.ua/ukr.html>

REFERENCES

1. Kovalevska, T.Yu. (2008). *Komunikatyvni aspekty neyrolinhvystychnoho prohramuvannya: monohrafiya*. [Communicative aspects of neurolinguistic programming: monograph] Odesa: Astroprynt. 324 p. [in Ukrainian].
2. Kovalevska, T.Yu., Kovalevska, A. V. (2020), Utilizing the Neurolinguistic Programming Technologies in Foreign languages Teaching Practice in Ukrainian Universities, In *Arab World English Journal: Special Issue on English in Ukrainian Context*, pp. 184–193. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/elt3.16> [in English]
3. Lakomska, I.V., Yuzhakova, O.I. (2019). Pryiomy optymizatsii spryiniattia ta zapamiatovuvannya navchalnoi informatsii [Techniques for optimizing the perception and memorization of educational information]. *Zbirnyk tez dopovidei 79-yi naukovoї konferentsii vykladachiv akademii, Odeska natsionalna akademiia kharchovykh tekhnolohii. pid zah. red. B.V. Yehorova*. Odesa, 2019. pp. 420–422 [in Ukrainian].
4. Svyrydenko, O.M. (2009). Vykorystannia osoblyvostei reprezentatyvnykh system dlia uspishnoho zasvoiennia informatsii [Using the features of representative systems for successful assimilation of information]. *Visnyk natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Pedagogika. Psykholohiia. zb. nauk. pr.* Kyiv : Vydavnytstvo Nats. aviats. un-tu «NAU-druk», Issue 1. pp. 55–59. [in Ukrainian].

5. Herasymchuk, I. (2003). Do pytannia pro vprovadzhenia neirolinhvistychnoho prohramuvannia u protses navchannia inozemnoi movi u vysshchykh viiskovykh navchalnykh zakladakh [To the issue of the introduction of neurolinguistic programming in the process of learning a foreign language in higher military educational institutions.]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia pedahohichna*. Vyp. 17. pp. 39–44. URL: http://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/periodic/visnyk/17/06_gerasymchuk.pdf [in Ukrainian].
6. Hryshchenko, I.V. (2018). Aktyvizatsiia reprezentatyvnykh system spryiniattia u protsesi navchannia ukrainskoi movy yak inozemnoi [Activation of representative perception systems in the process of learning Ukrainian as a foreign language]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia*. Mizhnarodnyi humanitarnyi universytet, Odesa: Vydavnychi dim «Helvetyka». Issue 35. Vol. 1. pp. 15–17 [in Ukrainian].
7. Zozulia, I., Stadnii, A., Slobodianiuk, A. (2022). Audiovizualni zasoby navchannia v protsesi formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti [The peculiarities of formation of Ukrainian-language communicative competence of foreign students]. *Vykladannia movy vysshchykh navchalnykh zakladakh osvity na suchasnomu etapi. Mizhpredmetni zviazky*. Kharkiv: KhNU im. V.N. Karazina, Issue 40, pp. 12–28. DOI: <https://doi.org/10.26565/2073-4379-2022-40-01> [in Ukrainian].
8. Ishchuk T., (2015). Do pytannia pro metodolohichni zasady neirolinhvistychnoho prohramuvannia ta zastosuvannia tekhnik NLP na zaniattiakh z inozemnoi movy [Methodological principles of neurolinguistic programming and NLP technologies at the English lessons]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk : mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Drohobych : Posvit,. Issue 13. pp. 256–261.
9. Studyukrainian. URL: <http://www.studyukrainian.com>
10. Ukrainianlessons URL: www.ukrainianlessons.com
11. Ukr.lingva.ua. URL: <https://ukr.lingva.ua/ukr.html>

УДК 811.111'37:621
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-24>

ФЕНОМЕН СКОРОЧЕННЯ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ ЮРИДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНІЙ ПІДСИСТЕМІ

Литвинко О. А.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Сумський національний аграрний університет
вул. Герасима Кондратьєва, 160, Суми, Україна
orcid.org/0000-0002-2241-3776
oxana.litvinko@gmail.com*

Ключові слова:

*термінологічна підсистема,
юридична термінологія,
термін, аббревіація, акронімія.*

Статтю присвячено дослідженню феномена скорочення у сучасній англійській юридичній термінологічній підсистемі. Це явище є очевидним для термінологічних підсистем різних галузей науки і техніки. На сучасному етапі юридична термінологічна підсистема динамічно розвивається завдяки посиленню інтеграції країн і міжнародних зв'язків та потребує стандартизації й удосконалення її термінології.

Слід зазначити, що скорочення є одним із продуктивних способів творення юридичних термінів. З огляду на це, існує необхідність дослідити особливості цього феномена, ідентифікувати способи скорочення юридичних термінологічних одиниць та визначити основні моделі скорочених термінів.

Метою роботи є дослідження специфіки процесу скорочення в англійській юридичній термінологічній підсистемі та виокремлення основних моделей юридичних скорочених термінів.

Відповідно до мети методика дослідження є комплексною. У роботі використовуються такі методи: описовий, що сприяє опису словотвірної структури юридичних термінів; структурний – для ідентифікації словотвірних моделей; метод компонентного аналізу – для опису значень лексичних одиниць юридичної термінологічної підсистеми; кількісний аналіз – для виявлення тенденцій уживання термінологічної лексики.

Наукова новизна роботи визначається тим, що в ній уперше здійснено аналіз феномена скорочення у сучасній англійській юридичній термінологічній підсистемі; ідентифіковано продуктивні способи творення скорочених юридичних термінів, виявлено словотвірні моделі. Аналіз способів термінотворення юридичної термінологічної підсистеми свідчить про те, що у зазначеній підсистемі лексичні одиниці, утворені шляхом скорочення, становлять 11%.

Серед способів скорочення юридичних термінів виокремлюємо аббревіацію у вигляді урізання, ініціальну аббревіацію, внутрішньослівну аббревіацію однослівних термінів, аббревіацію, відмінною рисою якої є елімінування, скорочення, що представлено у вигляді акронімів.

Слід зазначити, що термінологічні скорочення є невід'ємним компонентом сучасної англійської юридичної термінологічної підсистеми і мовним феноменом, який яскраво ілюструє прагнення термінології до стислості назв та до економії термінологічних засобів. Вочевидь, юридичні аббревіатури зручні для користування з огляду на їхню форму.

Теоретичне значення даного дослідження визначається його внеском у загальну теорію терміна. Результати дослідження збагачують наукові знання про специфіку термінологічної номінації та основні процеси термінотворення у сучасній англійській юридичній термінологічній підсистемі.

THE ABBREVIATION PHENOMENON IN MODERN ENGLISH LEGAL TERMINOLOGY SUBSYSTEM

Lytvynko O. A.

*Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Associate Professor of Foreign Languages Department
Sumy National Agrarian University
Herasima Kondratieva str., 160, Sumy, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2241-3776
oxana.litvinko@gmail.com*

Key words: *terminological subsystem, legal terminology, term, abbreviation, acronymy.*

The article is devoted to the study of the phenomenon of abbreviation in the modern English legal terminological subsystem. This phenomenon is obvious for terminological subsystems of various science and technology branches. At the current stage, the legal terminological subsystem is dynamically developing due to the strengthening of the integration of countries and international relations and it needs standardization and improvement of its terminology.

It should be noted that abbreviation is one of the productive ways of creation of legal terms. In view of this, it is necessary to investigate the peculiarities of this phenomenon, to identify ways of abbreviation of legal terminological units and to determine the main models of abbreviated terms.

The purpose of the work is to study the specifics of the process of abbreviation in the English legal terminological subsystem and to identify the main models of legal abbreviated terms.

In accordance with the purpose of the work, the research methodology is complex. The following methods are used in the work: descriptive, which helps to describe the word-forming structure of legal terms; structural method – for identification of word-forming models; method of component analysis – for describing the meanings of lexical units of the legal terminological subsystem; quantitative analysis – to identify trends in the use of terminological vocabulary. The scientific novelty of the work is determined by the fact that it is the first to analyze the phenomenon of abbreviation in the modern English legal terminological subsystem; the productive ways of creating abbreviated legal terms are identified, the word-formation models are revealed.

The analysis of the methods of term formation of the legal terminological subsystem shows that in the specified subsystem lexical units formed by shortening make up 11%.

Among the ways of shortening, we distinguish abbreviation in the form of truncation, initial abbreviation, intra-word abbreviation of one-word terms, an abbreviation characterized by elimination, abbreviation presented in the form of acronyms.

It should be noted that terminological abbreviations are an integral component of the modern English legal terminological subsystem and a linguistic phenomenon that vividly illustrates the tendency of terminology to the brevity of names and the economy of terminological means. Obviously, legal abbreviations are convenient to use due to their form.

The theoretical value of this study is determined by its contribution to the general theory of the term. The results of the study enrich scientific knowledge about the specifics of terminological nomination and the main processes of term formation in the modern English legal terminological subsystem.

Постановка проблеми. Науково-технічний прогрес передбачає активну дослідницьку діяльність у сфері термінологічної лексики, феноменів і процесів номінації та термінологізації. Нині

накопичений багатий матеріал з аналізу термінології і термінологічних систем, що мають тривалий період становлення або виникли нещодавно. Особливу увагу лінгвісти приділяють стандарти-

заці й удосконаленню терміносистем окремих галузей, оскільки саме там активно виникають нові і переосмислюються старі поняття, найбільш яскраво висвітлюються міжмовні контакти та сучасні процеси формування термінів.

Інтерес лінгвістів до феномена скорочення термінологічних одиниць пов'язаний безпосередньо з потребою ідентифікувати специфіку даного процесу, прояснити причини появи скорочених термінів, виявити їх продуктивні способи утворення. Нині вдосконалюються наукові підходи до вивчення абрєвіації на матеріалі різних термінологічних підсистем, досліджуються диференційні ознаки зазначеного феномена. Проте, незважаючи на значні досягнення у вивченні проблеми скорочення термінів у сучасній лінгвістиці (Г. Єнчева, Т. Семигінівська [1], Г. Межжеріна [2], Б. Шуневич [3], М. Кізіль [4], Ю. Грибнік [5], Н. Рябонь [6], Т. Ніколаєва [7], І. Бойко [8] та ін.), немає єдиного загальноприйнятого розуміння цього явища.

Дослідження механізмів скорочення слів та їхньої ролі у словотвірних процесах сучасної англійської мови вважається актуальною проблемою сучасного мовознавства [4, с. 283]. Актуальність даної роботи зумовлена відсутністю спеціальних ґрунтовних досліджень юридичної термінології, бурхливим розвитком цієї галузі на сучасному етапі та необхідністю уніфікації й удосконалення її термінології. У зазначеній термінологічній підсистемі скорочені терміноодиниці представлені у великій кількості, а це вимагає створення особливого наукового підходу до цієї проблеми.

Матеріалом дослідження слугував корпус професійної лексики обсягом 3 000 лексичних одиниць, відібраних методом суцільної вибірки з лексикографічних джерел (тлумачних юридичних словників, перекладних словників юридичних термінів) та з періодичних видань у галузі юриспруденції. Загальний обсяг опрацьованого матеріалу – близько 5 000 сторінок тексту.

Метою роботи є вивчення особливостей феномена скорочення та ідентифікація основних моделей скорочених терміноодиниць.

Відповідно до основної мети у роботі необхідно вирішити такі **завдання**:

- 1) визначити словотвірну структуру юридичних термінів;
- 2) дослідити процес скорочення лексичних одиниць сучасної англійської юридичної термінологічної підсистеми;
- 3) ідентифікувати словотвірні моделі юридичних термінів.

Об'єктом дослідження є сучасна англійська юридична термінологічна підсистема.

Предметом є феномен скорочення у зазначеній підсистемі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Феномен скорочення спостерігається як у загальній, так і у спеціальній лексиці. До лінгвістичних чинників, які сприяли виникненню скорочених лексичних одиниць, зараховують тенденцію до мовної економії та прагнення англійської мови до моносилабізму. Поряд із цими чинниками головною є номінативна доцільність утворення абрєвіатур, тобто необхідність давати назву новим явищам та реаліям об'єктивної дійсності.

Спочатку скорочення виникли у письмовій мові, що було зумовлено потребою зменшення затрат фізичних зусиль. Сьогодні їх частіше стали використовувати в усному мовленні. Зокрема, скорочені лексичні одиниці стали невід'ємною частиною сучасних терміносистем і мовним феноменом, який наочно висвітлює тенденцію до економії виражальних засобів.

Абрєвіатура – це одиниця письмового чи усного мовлення, яка створена з окремих елементів графічної чи звукової оболонки вихідної (початкової) повної форми (слова чи словосполучення), із якою ця одиниця перебуває в певному лексико-семантичному зв'язку [1, с. 116].

Уважається, що абрєвіатурне мислення – це здатність людини фокусувати увагу на абрєвіатурних структурах мови й оперувати ними як одиницями лінгвокреативного рівня. Таким чином, визнається здатність абрєвіації бути засобом категоризації спеціальних понять на рівні з іншими словотвірними способами. Часте використання абрєвіатур у субмовах різних галузей – підтвердження пріоритету спеціалізованого поняття над мовною формою його вираження, постійне прагнення до компресії мовних форм у термінологічних підсистемах висвітлює здатність людини мислити, відокремлюючись від повних і чітких словесних відповідників понять.

Доцільно зауважити, що у лінгвістиці не існує чітких фонологічних та орфографічних правил, виходячи з яких можна було б передбачити, як саме буде скорочено термінологічну одиницю і як будуть вимовлятися абрєвіатури.

Слід зазначити, що джерелом абрєвіатур є словосполучення, які позначають предмети та явища довкілля. Для трансформації словосполучення і перетворення на абрєвіатуру воно повинно мати єдине значення, достатню частотність, професійну значущість та комунікативну спрямованість.

Головним чинником вважається зрозумілість абрєвіатури для фахівців. Цьому сприяє мотивованість її складників. Кожен елемент абрєвіатури має бути мотивованим певним словом вихідного словосполучення.

На початку 40-х років в американській науково-технічній літературі з'явився термін «акронім». Акроніми – одиниці, утворені з

початкових літер або звуків слів твірною словосполучення [3, с. 290]. На сучасному етапі потреба в акронімах зростає. Обґрунтуванням виникнення таких скорочень вважається концепція економії мовних засобів, що полягає у забезпеченні передачі максимального обсягу інформації за одиницю часу, тобто у збільшенні комунікативної ефективності мови. Проте доцільно відзначити, що функціонування акроніма не завжди трактується як явище позитивне. У цього феномена є й недоліки. Подекуди значення акроніма не може бути виведене з його повної форми, а має бути заучене. Ба більше, акроніми часто є омофонами, значення яких можна зрозуміти лише за допомогою контексту. З огляду на це, може виникати непорозуміння між фахівцями.

Одним із продуктивних способів творення лексичних одиниць сучасної англійської юридичної термінологічної підсистеми є аббревіація. Інтенсивне входження в ужиток аббревіатур зумовлене передусім позамовними чинниками, зокрема активізацією міжнародних зв'язків.

Аналіз способів термінотворення юридичної термінологічної підсистеми свідчить про те, що у зазначеній підсистемі лексичні одиниці, утворені шляхом скорочення, становлять 11%. Способи аббревіації класифікуємо так.

1. Аббревіація у вигляді урізання є результатом відкидання фінальної частини вихідної термінологічної одиниці.

Пор.:

- *act* – *actual* «фактичний»;
- *clar* – *clarification* «розрізання»;
- *incr.* – *increase* «збільшення».

2. Ініціальна аббревіація. Вона полягає у фіксованому позначенні окремих слів термінологічних словосполучень першими літерами цих слів.

Пор.:

- *ADR* – *alternative dispute resolution* «альтернативне вирішення спору»;
- *FTAC* – *Foreign Trade Arbitration Commission* «Зовнішньоторговельна арбітражна комісія»;
- *IDA* – *International Development Association* «Міжнародна асоціація розвитку»;
- *ILO* – *International Labour Office* «Міжнародне бюро праці»;
- *WPC* – *World Peace Council* «Всесвітня рада миру».

3. Внутрішньослівна аббревіація однослівних термінів полягає у скороченні термінологічної одиниці завдяки зменшенню кількості літер, при цьому новий термін включає початкову літеру (або літери). Він також може включати серединну і кінцеву літери.

Пор.:

- *CD* – *condemned* «засуджений»;
- *CL* – *claim* «позов»;

- *def.* – *defendant* «відповідач»;
- *exor* – *executor* «виконавець»;
- *mtgee* – *mortgagee* «іпотекодержатель».

4. Аббревіація, що виникає завдяки елімінуванню, тобто випадінню деяких складників, що не беруть участі в утворенні аббревіатури.

Пор.:

- *C. A.* – *Court of Appeal* «Апеляційний суд»;
- *CIT* – *Committee on International Terrorism* «Комітет із питань міжнародного тероризму»;
- *C.P.* – *Code of Civil Procedure* «Цивільний процесуальний кодекс».

5. Аббревіація, реалізована у вигляді акронімів, тобто лексичних одиниць, подібних за звучанням до нетермінологічних слів, що існують у мові. Такі одиниці можна вважати словами з подвійною мотивацією, оскільки для них характерна мотивація, і вихідним словосполученням, і подібним за звучанням словом.

Пор.:

- *NATO* – *North-Atlantic Treaty Organization* «Організація Північно-Атлантичного договору»;
- *SWIFT* – *Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication Test* «Товариство всесвітнього тестування міжбанківських фінансових телекомунікацій»;
- *UNESCO* – *UN Educational, Scientific and Cultural Organization* «Організація з питань освіти, науки і культури при Організації Об'єднаних Націй»;
- *UNO* – *United Nations* «Організація Об'єднаних Націй»;
- *WHO* – *World Health Organization* «Всесвітня організація охорони здоров'я».

Цей спосіб утворення скорочень нині використовують усе частіше з огляду на те, що вимова акронімів легша, ніж у інших аббревіатур, і це висвітлює його продуктивне застосування в усному мовленні.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, можемо зробити висновок, що термінологічні скорочення є невід'ємним компонентом сучасної англійської юридичної термінологічної підсистеми і мовним феноменом, який чітко підкреслює прагнення термінології до стислості назв, до економії термінологічних засобів, до семантичної конденсації позначення. Аббревіатури становлять 11% усього корпусу досліджуваних термінологічних одиниць. На підґрунті аналізу словникових статей юридичної термінологічної підсистеми можна дійти висновку, що майже всі скорочені терміни зручні для користування з огляду на їхню форму.

Зазначена термінологічна підсистема продовжує розвиватися, викликаючи постійні зміни термінологічного складу лексики. Виникає усе більше скорочених терміноодиниць, які викону-

ють функцію заміщення і конкретизації. У юридичній термінології скорочення сприяють усунуенню полісемантичності, смислової надмірності, а також інших недоліків, притаманних складним термінологічним одиницям.

У перспективі плануємо вивчити афіксальний спосіб творення термінів сучасної англійської юридичної термінологічної підсистеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єнчева Г., Семигінівська Т. Переклад нормативних документів Всесвітньої організації охорони здоров'я: термінологічні аббревіатури та акроніми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2021. Т. 47. С. 115–119.
2. Межжеріна Г. Структурні типи англійських авіаційних термінів-аббревіатур в аспекті перекладу. *Термінологічний вісник*. 2019. Т. 5. С. 374–379.
3. Шуневич Б. Особливості побудови аббревіатур і скорочень англійських термінів автомобільного транспорту. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Термінознавство*. 2016. Т. 6. С. 289–293.
4. Кізіль М. Аббревіатури та скорочення в сфері комп'ютерних технологій англійської мови. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Термінознавство*. 2015. Т. 3. С. 282–287.
5. Грибнік Ю. Скорочення та аббревіатури в англійській геодезичній термінології. *Науковий вісник ДППУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки. Мовознавство»*. 2016. Т. 1(5). С. 80–83.
6. Рябоконт Н. Особливості перекладу медичних аббревіатур. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2018. Т. 7(321). С. 123–130.
7. Ніколаєва Т. Функціональні особливості використання аббревіації у термінології міжнародних відносин і дипломатії у сучасній англійській мові. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Т. 17(1). С. 154–157.
8. Бойко І. Аббревіація як спосіб творення термінів у галузях естетичної медицини та косметології. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. Т. 5(2). С. 3–8.

REFERENCES

1. Iencheva H., Semyhinivska T. (2021) *Pereklad normatyvnykh dokumentiv Vsesvitnoi orhanizatsii*

okhorony zdorovia: terminolohichni abreviatury ta akronimy [Translation of normative documents of the World Health Organization: terminological abbreviations and acronyms]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho universytetu. Serii «Filolohiia»*, vol. 47, pp. 115–119.

2. Mezherina, H. (2019) *Strukturni typy anhliiskykh aviatsiinykh terminiv-abreviatur v aspekti perekladu* [Structural types of English aviation abbreviations terms in the translation aspect] *Terminolohichniy visnyk*, vol. 5, pp. 374–380.
3. Shunevych B. (2016) *Osoblyvosti pobudovy abreviatur i skorochen anhliiskykh terminiv avtomobilnoho transportu*. [Peculiarities of formation of abbreviations and shortenings of road transport English terms] *Naukovyi visnyk Skhidnoievropetskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Terminoznavstvo*, vol. 6, pp. 289–293.
4. Kizil M. (2015) *Abreviatury ta skorochennia v sferi kompiuternykh tekhnolohii anhliiskoi movy* [Abbreviations and Shortenings in the Sphere of Computer Technologies of the English Language]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropetskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Terminoznavstvo*, vol. 3, pp. 282–287.
5. Hrybinyk Y.I. (2016) *Skorochennia ta abreviatury v anhliiskii heodezychnii terminolohii* [Shortenings and abbreviations in English geodetic terminology] *Naukovyi visnyk DPPU imeni I. Franka. Serii «Filolohichni nauky. Movoznavstvo»*, vol.1 (5), pp. 80–83.
6. Ryabokon N. (2018) *Osoblyvosti Perekladu Medychnykh Abreviatur*. [The peculiarities of the abbreviations translation in medical discourse] *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*, vol.7 (321), pp. 123–130.
7. Nikolayeva T. (2021) *Funktsionalni osoblyvosti vykorystannia abreviatsii u terminolohii mizhnarodnykh vidnosyn i dyplomatii u suchasni anhliiskii movi*. [Functional features of the use of abbreviations in the terminology of international relations and diplomacy in modern English] *Zakarpatski filolohichni studii*, vol. 17(1), pp. 154–157.
8. Boyko I. (2015) *Abreviatsiia yak sposib tvorennia terminiv v haluziakh estetychnoi medytsyny ta kosmetolohii* [Abbreviation as a way of creating terms in the fields of aesthetic medicine and cosmetology] *Odeskyi lnhvistychnyi visnyk*, vol. 5, pp. 3–8.

КОНЦЕПТ «ГАЛИЧИНА» ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ НАУКОВИХ РОЗВІДОК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОГО СПРЯМУВАННЯ

Маторіна Н. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
 докторант кафедри полоністики і перекладу
 факультету філології та журналістики
 Волинський національний університет імені Лесі Українки
 просп. Волі, 13, Луцьк, Україна
orcid.org/0000-0001-6012-5663
n.m.matorina@gmail.com*

Ключові слова:

*шульцознавство, концепт,
 пізнавальний концепт,
 концептуальний аналіз,
 Галичина, літературознавче
 дослідження.*

Стаття започатковує цикл публікацій про взаємини Бруно Шульца з Галичиною, у якому авторка поставила за мету проаналізувати концепти «Галичина», «пограниччя», «галицьке літературне пограниччя», «галицькість» тощо й окреслити в них місце творчої спадщини Бруно Шульца, зокрема з'ясувати вплив Галичини на Шульца і, навпаки, Шульца на Галичину, охарактеризувавши їхні взаємини. Першу статтю присвячено розкриттю сутності пізнавального концепту «Галичина» з акцентуванням на шульцівський період – кінець XIX – першу половину XX ст. Вибрано «пізнавально-концептний» формат репрезентації результатів дослідження завдяки можливості комплексного об'єктивного й неупередженого узагальнення і структурування різногалузевої інформації галицького спрямування в літературознавчих студіях. З'ясовано термінологічне значення й запропоновано робоче потрактування поняття «концепт», яким можна послуговуватися в наукових розвідках літературознавчого спрямування. У разі онтологізації концепту «Галичина» репрезентовано як загальноприйнятні відомості узагальнювального спрямування у систематизованому й чітко структурованому вигляді, так й окремі нові, авторські інтерпретації, які в перспективі посприяють ґрунтовному дослідженню й розумінню когнітивно-орієнтаційної пари Галичина ↔ Бруно Шульц, члени якої перебувають у складних відносинах подібності та опозиції. Аналіз змістового навантаження концепту Галичина в усьому своєму розмаїтті дає підстави зараховувати його до наскрізних міждисциплінарних, пов'язаних з різними науковими галузями і сферами діяльності. Екстеріоризація концепту «Галичина» «підтягує» реалізацію концептів пограниччя, галицьке пограниччя, галицькість, галицьке літературне пограниччя, галицька література, дослідженню яких буде присвячено наступну статтю зазначеного циклу, зміст якої стане логічним продовженням і суттєвим доповненням наукової розвідки про концепт «Галичина».

**THE CONCEPT OF “GALICIA” AS THE THEORETICAL
AND METHODOLOGICAL BACKGROUND FOR SCIENTIFIC INVESTIGATIONS
OF LITERARY STUDIES DIRECTION**

Matorina N. M.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Doctoral Applicant at the Department of Polonistics and Translation
of the Faculty of Philology and Journalism
Lesya Ukrainka Volyn National University
Voli Avenue, 13, Lutsk, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6012-5663
n.m.matorina@gmail.com*

Key words: *Schulz studies, concept, cognitive concept, conceptual analysis, Galicia, literary research.*

The article starts a cycle of publications about Bruno Schulz’s relationship with Galicia, in which the author has set the goal of analyzing the concepts of Galicia, borderland, Galician literary borderland, Galicianness and outlining the place of Bruno Schulz’s creative heritage in them, in particular, finding out the influence of Galicia on Schulz and, conversely, Schulz on Galicia, characterizing their mutual relationships. The first article is devoted to revealing the essence of the cognitive concept of Galicia with emphasis on Schulz’s period – the end of the 19th – the first half of the 20th century. The “conceptual” format of the representation of the research results has been chosen due to the possibility of a comprehensive objective and impartial generalization and structuring of multi-disciplinary information of the Galician direction in literary studies. The terminological meaning is clarified and a working interpretation of the notion concept is offered, which can be successfully used in scientific investigations of the literary direction. In the ontologization of the concept of Galicia, both the generally accepted information of the generalizing direction is represented in a systematized and clearly structured form, and the author’s individual new interpretations, which in the future will contribute to a thorough study and understanding of the cognitive-orientation pair Galicia ↔ Bruno Schulz, whose members are in complex relationships of the similarity and opposition. The analysis of the semantic load of the concept of Galicia in all its diversity gives reason to include it among cross-cutting interdisciplinary ones connected with various scientific branches and spheres of activity. The exteriorization of the concept of Galicia “pulls up” the realization of the concepts of borderland, Galician borderland, Galicianness, Galician literary borderland, and Galician literature, the study of which the next article of the outlined cycle, the content of which will be a logical continuation and essential addition to scientific research on the concept of Galicia will be devoted to.

Галичина має дуже сильну цивілізаційну місію та дуже сильний орієнтальний дискурс. Галичина є тим тереном, який ніколи нікого не може залишити байдужим.

*Ярослав Грицак*¹

... для багатьох людей «концепт Галичини» усе ще залишається досить комфортним, надійним домом – домом, у якому завжди можна знайти прихисток серед життєвих негараздів. Домом, який завжди поруч.

*Роман Голик*²

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних завдань сучасного шultzознавства, навіть більше, його стратегічною метою вважаємо об'єднання зусиль науковців різних галузей довкола поглибленого вивчення феномену Галичини в часовому розрізі від минувшини до сучасності, бо вочевидь, що перед аналізом літературного, літературознавчого чи перекладацького шultzівського дискурсу треба створити певний «просопографічний»³ портрет самої Галичини, з якою Бруно Шульц був пов'язаний власне все своє життя, тим паче, що *Галичина* – поняття парадоксальне, за слушним зауваженням А. Павлишина, начебто всім і зрозуміле, проте у разі докладнішого аналізу неоднозначне й навіть нісенітне [8, с. 7].

Практично всі українські й зарубіжні науковці визнають наявність т. зв. особливого галицького феномену, принаймні нам інші погляди не траплялися, проте дискусії про його конкретний зміст не вщухають дотепер. Наведемо кілька цитат: «Слово «Галичина» належить до таких абстрактних конструктивів, якими можна оперувати в запальних дискусіях у салонах, на вічах і на сторінках жовтої преси <...>, але годі спиратися на них у якомусь серйозному дискурсі зі справді пізнавальним прицілом» [8, с. 7]; «... поняття Галичини впродовж

XIX–XX століть обросло настільки різними асоціаціями, міфами і стереотипами, що перетворилося на парадоксальну категорію: з одного боку, відносно чітку, а з іншого – досить розмиту й аморфну» [2, с. 53]; «Що ж до Галичини, то вона існує і надалі, але віртуально. А віртуальний простір, як відомо, безмежний, у ньому всі можуть знайти собі прихисток, головне – мати добру фантазію» [14]; «Насправді Галичини не існувало дуже довгий час. <...> Це все концепції XIX століття. А потім це записали в книжки» [4]; «Галичина <...> показує свою якщо не винятковість, то інакшість. <...> Галичина була і лишається дуже іншою» [4]; «... сучасна Галичина з її релігійною палітрою, динамікою релігійного життя, духовного співпережиття має величезний потенціал впливу на Україну загалом. <...> через релігію Галичина може галицинізувати Україну» [16]; «... буття Галичини на межі, де люди співпереживали свою віру, де відбулася зустріч двох цивілізаційних моделей – греко-візантійської і західної (римської чи латинської) – дало унікальний феномен відкритості культури» [16]; «Галичина – це трошки більше, ніж просто якийсь географічний регіон. Можу сказати, що Галичина – це лабораторія Центральної Європи» [13] тощо.

Отже, чимало як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників різноаспектно аналізували й аналізують усе, що пов'язано з Галичиною, презентуючи результати досліджень у численних наукових розвідках, монографіях, дисертаціях, науково-популярних, публіцистичних, просвітницьких публікаціях, статтях популяризаційного спрямування тощо. Галичанську тематику висвітлювали й висвітлюють провідні українські й зарубіжні науковці з різних галузей науки й різноманітних сфер діяльності, як-от: Л. Вулф, Р. Голик, Я. Грицак, О. Друль, Я. Ісаєвич, П.Р. Магочій, М. Путна, А. Павлишин, В. Павлів, С. Плохій, Ю. Прохасько, В. Расевич, І. Сковчиляс та ін.⁴ Суттєво, що аналіз наукової, науково-методичної, науково-популярної, довідкової, навчальної та навчально-методичної літератури галичанського спрямування, здійснений нами, дає змогу констатувати, що за такого розмаїття напрацювань дотепер не прослідковується вкрай потрібний сьогодні системно-інтегрований підхід щодо розв'язання окресленої в розвідці проблеми, потрактовують її з різних світоглядних позицій і за критеріями, які іноді кардинально протилежні або й навіть взаємовиключені⁵. Отже, концепт «Галичина» потре-

¹ Грицак Я. Галичина має дуже сильну цивілізаційну місію / зreferувала А. Герич. *Zbrucz*. 26 березня 2018 р. URL: <https://zbrucz.eu/node/78028>.

² Голик Р. «Галичина» як семіотична проблема: до археології образів та стереотипів. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* : збірник наукових праць / ред. М. Крикун. Львів: [б. в.], 2006–2007. Вип. 15: *Confraternitas* : ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича. С. 719.

³ Просопографія (від грецьк. *προσωπον* – обличчя, особа, персона) – спеціальна історична дисципліна, яка завдяки застосуванню методів генеалогії, демографії, нумізматики, ономастики, психології, психолографії тощо презентує конкретну історичну особу в усій сукупності її індивідуальних якостей та взаємин з оточенням [18]. Використання терміна «*просопографія*» на сьогодні вже не може обмежуватися лише історичними чи статистичними студіями, це поняття притаманне й літературознавчим тезаурусам. У науковій розвідці термін використовуємо в переносному значенні на підставі логічної й асоціативної співвіднесеності понять.

⁴ Література галичанського спрямування є досить численною і різноманітною: з одного боку, це, безумовно, дуже добре, але з іншого – можна й «заблукати» в такому розгалуженні, у цьому розмаїтті. У науковій розвідці представляємо лише деякі публікації, що послужили підставою для написання статті.

⁵ Дивіться, зокрема, публікації історика, перекладача, публіциста Андрія Павлишина [8], літературознавця, психоаналі-

бує не просто детального, а максимально проникливого осягнення. Для вирішення проблеми вибрано саме «пізнавально-концептний» формат дослідження завдяки можливості об'єктивного й неупередженого узагальнення і структурування різногалузевої інформації галицького спрямування. Саме це й визначає **актуальність** статті.

Об'єкт дослідження наукової розвідки – пізнавальний концепт «Галичина», предмет – інформація і знання, асоційовані з концептом «Галичина», які можна використовувати в літературознавчих студіях, зокрема шульцівського спрямування.

Мета наукової розвідки полягає в онтологізації⁶ концепту «Галичина» в науково-дослідницькому просторі з актуалізацією на репрезентованих ним знаннях та інформації⁷. Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) з'ясувати термінологічний зміст поняття «концепт», сформулювавши робочу дефініцію для успішного використання в літературознавстві; 2) проаналізувати зміст і структурну організацію концепту «Галичина»; 3) узагальнити інформацію, знання й досвід, асоційовані з аналізованим концептом насамперед стосовно шульцівського періоду – кінця XIX – першої половини XX ст.; 4) окреслити теоретико-методологічне підґрунтя для подальшого дослідження шульцівського дискурсу крізь призму взаємин *Галичина ↔ Бруно Шульц*.

Мета й завдання статті зумовили застосування таких **методів**: концептуального аналізу⁸, дефініційного аналізу як способу виявлення понятійного

тика, есеїста, публіциста, перекладача Юрка Прохаська [11; 12], історика, літературознавця Романа Голика [2; 3], журналіста, редактора, публіциста Володимира Павліва [9], історика, есеїста, публіциста Василя Расевича [14; 15], історика та публіциста Ярослава Грицака [4], журналіста, публіциста, політолога, аналітика Ореста Друля [5], історика і краєзнавця Ігоря Сковчиляса [16], історика, директора Гарвардського інституту українських студій Сергія Плохія [10], чеського історика, літературного критика, культуролога й літературознавця Мартіна Путни [13], американсько-канадського історика, дослідника історії України та її етнічних груп Пола Роберта Магочія [19], американського письменника, історика, славіста, педагога Ларі Вулфа [20] та ін. Підсумовуючи аналіз різноманітних поглядів і підходів щодо розуміння наповнення поняття «Галичина» різними авторами, висновкуємо: їх можна розташувати на відрізку від Галичини як штучно сконструйованого людиною простору до Галичини як мегареальної дійсності, хоча й з певними міфами, кліше і стереотипами.

⁶ Під онтологізацією (= реалізацією, екстеріоризацією) концептів розуміємо виведення їх внутрішнього змісту назовні.

⁷ Хронологічно йдеться насамперед про «шульцівський» період – кінець XIX – першу половину XX ст. Вочевидь, що здебільшого це буде український, польський та єврейський «образ» Галичини. У характеристиці окремих компонентів концепту «Галичина» хронологічні межі за потреби більш/менш буде розширено.

⁸ Акцентуємо: термін «концептуальний аналіз» у наукових дослідженнях когнітивного спрямування вживають у кількох значеннях, зокрема: 1) аналіз концептів, певний спосіб їх дослідження; 2) аналіз за допомогою концептів. В окресленій розвідці конкретний концепт «Галичина» є об'єктом концептуального та інших видів аналізу.

субстрату концепту, компонентного аналізу як опису структурної організації концепту; аналізу та індуктивного узагальнення отриманих фактів; елементів кількісного та компаративного аналізів для порівняння кількісних співвідношень тощо; при цьому в дослідженні використовуємо принаймні три підходи щодо опису концептів, як-от: лінгвокультурологічний, логічний та дискурсивний.

Вклад основного матеріалу дослідження. Термін «концепт» надзвичайно поширений у сучасних дослідженнях учених різних галузей науки, трапляється його вживання в найрізноманітніших значеннях, зокрема й у сучасній науці про літературу, тому вважаємо за доцільне проаналізувати зміст цього поняття, запропонувавши його авторське тлумачення, тим паче, що використовуємо його в науковій розвідці літературознавчого спрямування⁹.

Отже, застосування терміна «концепт» нині вже не може обмежуватися лише філософськими чи мовознавчими студіями: це поняття притаманне й літературознавчим, і культурологічним, психологічним, антропологічним, нейробіологічним, соціологічним, економічним тощо тезаурусам, а осмислення природи концептів, на нашу думку, можливе лише за універсального, чи то інтегрованого, підходу¹⁰, якому притаманне *комплексне* (виділено авт. – *Н.М.*) дослідження об'єкта, аналіз систематизованих й узагальнювальних даних різних наук про нього, виявлення його особливостей у певній науці та загальнонаукового статусу загалом.

У «Великому тлумачному словнику української мови» представлено філософське потрактування *концепту*: «Формулювання, загальне поняття, думка» [1, с. 571]. Таке тлумачення можна вважати загальнонавчаним безвідносно до конкретних наукових галузей. «Словник української мови» (у 20-ти т.) розширює цю дефініцію, що вможливило послуговування терміном як у ненауковому, так і в науковому дискурсах: «Відносно стала інформаційно-когнітивна сутність, яка є носієм або концентратором смислів певного

⁹ Досліджує концепти когнівістика – наука, за визначенням Р. Шепарда, про системи презентації знання й отримання інформації. Компонентом когнівістики сьогодні стає когнітивне літературознавство. Когнітивні дослідження літератури надзвичайно популярні за кордоном, в Україні цей напрям літературознавчої науки дотепер практично не репрезентований [див. докладніше: 7, с. 321].

¹⁰ На сучасному етапі наукового розвитку жодна з наукових галузей не може бути абсолютно автономною: кожна наукова дисципліна вирішує власні завдання, залучаючи надбання суміжних (іноді й не лише) галузей та, зі свого боку, поставляючи корисний матеріал для інших сфер знання; інтенсивно розвиваються міждисциплінарні студії тощо. Завдяки такій «кооперації» вииграють усі: різні галузі наукової діяльності розширюють свій епістемічний кругозір, збагачуються новими знаннями, ідеями, процедурами чи техніками аналізу тощо.

дискурсу або певної системи знань; формулювання, загальне поняття, узагальнення» [17, т. 7].

У нашому дослідженні послуговуємося робочим тлумаченням поняття «концепт», сформульованим авторкою наукової розвідки: концепт – це особлива форма наукового (і не лише) знання, у певний спосіб упорядковані системоутворювальні¹¹ елементи (= розуміння-пояснення) про об'єктивну дійсність, реальність чи вигадані світи та про стан речей у них, іншими словами, точки дотику (= перетину, зустрічі, перегукування) його складників; концепт – це носій певного обсягу інформації (виділено авт. – Н.М.). Основні властивості концепту: змістове наповнення концепту $\neq$ конкретна мовна форма вираження; концепти створюють фахівці (= філософи, лінгвісти, літературознавці та ін.) чи пересічні носії мови, тобто вони є авторським утворенням; концепт має складну об'єктивно-суб'єктивну структуру $\rightarrow$ ядро (об'єктивний складник) – «загальні уявлення, притаманні більшій чи меншій кількості концептоносіїв певної епохи та культури» [7, с. 319] + додаткові змісти, не завжди загальноприйнятні (об'єктивно-суб'єктивний складник) + різноманітні емоційні стани, притаманні лише конкретному концептоносієві, як-от: переживання, емоції, симпатії, антипатії, зіткнення, згода, незгода тощо (суб'єктивний складник); вочевидь наявна єдність внутрішніх елементів концепту й обов'язковий зв'язок з іншими концептами (такі угруповання дослідники-когнітологи називають концептуальними системами); концепт $\leftrightarrow$ проблеми, які розв'язує концепт (= концепт співвідноситься з проблемами, вирішенню яких він сприяє).

Розглянемо змістове наповнення (= знання концептоносіїв про реальність) концепту «Галичина»¹².

У разі онтологізації концепту «Галичина» (пол. *Galicja*, нім. *Galizien*) послуговуємося науковими розвідками, що відповідають авторському розумінню цього поняття, зокрема, певними матеріалами наукового й культурно-просвітнього краєзнавчого часопису «Галичина», який видається в Івано-Франківську з 1997 р. і відтворює об'єктивну картину історичного минулого і сьогодення краю, знайомить із культурною спадщиною галичан тощо (див. за покликанням: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/istgal/about>), досягненнями ментальної картографії¹³, науковими напрацюван-

нями Р. Голика, Я. Грицака, М. Маркової, А. Павлишина, Ю. Прохаська, В. Расевича та ін. З огляду на предмет дослідження розвідки особливої уваги заслуговують праці Р. Голика, у яких репрезентовано комплексний образ (стереотип, міф) Галичини як набір «частинок» культури: мікрообразів, мікростереотипів і архетипів, звичаїв і ритуалів, символів і знаків, соціальних ролей тощо, який дослідник сприймає як одиницю колективної пам'яті, культурний образ, зафіксований суспільною свідомістю [3]; також науковець характеризує еволюцію образу Галичини в художній літературі, мемуарах, історіографічному дискурсі та ментальності загалом; аналізує семіотику цього образу як наслідок реальної історії полікультурного й багатонаціонального регіону та як продукт міфотворчості його мешканців [2] тощо. Ми ж акцентуємо на створенні пізнавально-концептуального портрету Галичини галицько-шульцівського спрямування, який пов'язаний з літературною, літературознавчою і (за необхідності) образотворчою й перекладацькою царинами.

Галичина – непересічне явище, ним цікавилися в усі часи й цікавляться дотепер історики, археологи, географи, етнографи, соціологи, політологи, аналітики, культурологи, освітяни, літературознавці, мистецтвознавці, лінгвісти, психологи та багато інших дослідників, які хочуть розгадати галицький феномен. Презентуємо як загальноприйнятні відомості щодо змісту й наповнення концепту «Галичина» узагальнювального спрямування у систематизованому й чітко структурованому вигляді, так і окремі нові, авторські, інтерпретації, які в перспективі можуть посприяти ґрунтовному дослідженню й розумінню когнітивно-орієнтаційної пари *Галичина* $\leftrightarrow$ *Бруно Шульц*, члени якої, на нашу думку, перебувають у складних відносинах подібності та опозиції.

Назва українських етнічних земель *Галичина* (= *Галицька земля*) у лінгвістичній царині – це хоронім (від грец. *ὄρος* – межовий знак, межа, границя, рубіж, кордон + грец. *ὄνομα* – ім'я, назва), тобто власна назва території чи історичної області, що має певні межі; окремий випадок топоніма; відповідно катойконіми (= назва жителів певної місцевості) – *галичанин*, *галичанка*, *галичани* (споконвічними мешканцями Галичини були слов'янські племена, предки українського народу); назва походить від столиці східнослов'янського Галицько-Володимирського (Волинського) князівства Давньоруської держави міста Галича.

У географічно-територіальному сенсі Галичина – це регіон заходу України, а саме: тери-

¹¹ Авторка статті не поділяє поглядів тих дослідників, які вважають одним з обов'язкових принципів створення концептів їх ієрархічність, і позицій окремих науковців щодо тотожності термінів «поняття» та «концепт».

¹² Акцентуємо: завдання не з простих, бо межі поняття «Галичина» безперервно то звужуються, то розширюються, а через це постійно змінюється й наповнення відповідного концепту.

¹³ Ментальне картографування (mental mapping) – важлива дослідницька дисципліна, що поєднує здобутки історії,

географії, соціології, психології, біології тощо у вивченні індивідуальної та колективної свідомості, зокрема формування просторово-географічного уявлення про навколишній простір.

торія сучасних Тернопільської (крім північної частини), Львівської та Івано-Франківської областей (в «Енциклопедії історії України» до сучасної Галичини зараховують і південну частину Рівненської області [6, с. 40]) і південно-східної Польщі (воєводства Підкарпатське й частина Малопольського); але не забуваймо, що наведене «територіальне» визначення поняття «Галичина» є дещо спрощеним чи, точніше кажучи, узагальненим і сучасним, бо за часів свого існування Галичина зазнавала постійних теренових змін.

В історичному аспекті Галичина була ареною зустрічі й протистояння різних державних утворень¹⁴: це галицькі землі, які внаслідок походу князя Володимира в 981 р. було залучено до складу Київської Русі, після розпаду якої утворилося Галицьке князівство, пізніше – Галицько-Волинська держава; 1349 р. – Королівство Русі у складі Польського королівства за часів польського короля Казимира III Великого (від 1387 р. – Руське воєводство) із центром у Львові; у 1772 р. (перший поділ Польщі) Галичину включено до складу Австрійської імперії як окрему провінцію Королівство Галичини й Лодомерії; 1867 р. – рік утворення Австро-Угорщини – Галичина потрапила до складу австрійської її частини; 1918–1919 → Західноукраїнська Народна Республіка; 1919 → Українська Народна Республіка; 1919–1939 → Польська Республіка; після Другої світової війни Галичина розділена кордоном: західна частина – у складі Польщі, а східна – у складі СРСР (до 1991 р.) й України (з 1991 р.); центром Західної Галичини вважають польське місто Краків, Східної – Львів.

Національний склад населення Галичини (кількісні дані кінця XIX – поч. XX ст.): українці (64,5% у Східній і 13,2% у Західній Галичині), поляки (відповідно 21,0% і 78,7%), євреї (13,7% і 7,6%), німці (0,3% і 0,3%), інші національності (0,5% і 0,2%) (статистичну інформацію взято з Вікіпедії); міста були зазвичай польськими або єврейськими, села – українськими. Оскільки населення не було національно однорідним, у Галичині функціонували польські, єврейські й українські політичні, економічні, освітні та культурні

¹⁴ Історичний складник концепту *Галичина*, на нашу думку, є найбільш суперечливим: зокрема, історик Василь Расевич стверджує, що «Галичиною можна назвати тільки австрійський коронний край Галичини і Лодомерії, який проіснував з 1772 по 1918 рік. І йдеться не тільки про титул у назві, важливішим є неформальний український термін – Східна Галичина (тобто українська частина краю), яку для зручності було прийнято називати Галичиною. Ні до, ні тим паче після того цей край Галичиною не називався» [15]; перекладач, історик, літературознавець Андрій Павлишин зазначає, що «Галичини ніколи не існувало як окремого суб'єкта історичного процесу, за винятком періоду 1941–1944 років, коли у складі утвореної нацистами Генеральної губернії екзистував *Distrikt Galizien* на чолі з призначуваним із Берліна губернатором і з німецькою урядовою мовою» [8, с. 8] тощо.

організації; міжнаціональні стосунки були (хоча й не завжди) досить толерантними. У релігійному відношенні Галичина є також поліконфесійним утворенням: римо-католики, греко-католики, іудеї, протестанти, православні та ін.

Безперечно, концепт «Галичина» має значно більше компонентів, але в науковій розвідці акцентуємо лише на тих, які в той чи той спосіб можуть репрезентувати галицько-шульцівські стосунки, характеристика яких якраз і є основною метою пропонованого циклу публікацій. Тому й такий складник концепту, як видатні особистості Галичини, описуємо побіжно, виокремлюючи передусім знакову постать галичанина Бруно Шульца, видатного польського митця кінця XIX – першої половини XX ст., талановитого письменника й літературного критика, теоретика літератури, майстра літературних фантазмагорій, перекладача, філософа, епістолографа, який писав польською і німецькою мовами, художника, живописця, маляра, рисувальника і графіка, педагога, «мага» з провінційного українського міста Дрогобич, що на Львівщині. В Україні Бруно Шульца почали відкривати лише в 1990-х роках XX століття, але й дотепер він залишається, на жаль, малознаним. Йдеться насамперед про входження Бруно Шульца до українського читацького, літературного та літературознавчого дискурсів¹⁵. З іншого боку, тлумачення такого елементу концепту «Галичина», як *міфи, кліше та стереотипи про Галицькі землі*, буде предметом окремого дослідження циклу, бо вбачаємо в ньому близькі галицько-шульцівські взаємини/взаємовпливи.

Отже, у статті розглянуто культурно-історичні, національні, асоціативно-образні, ціннісно-оцінні тощо компоненти концепту «Галичина». Аналіз змістового навантаження концепту з усім своїм розмаїттям, соціальними контрастами й історичними катаклізмами дає підстави зараховувати його до наскрізних міждисциплінарних концептів, пов'язаних із різними науковими галузями і сферами діяльності, і з духовною сферою людини, з вірою й моральністю тощо.

Вище зазначалося, що концепти існують не ізольовано й не хаотично, а лише завдяки взаємозв'язкам одне з одним, комбінуються, перетинаються, взаємодіють: екстеріоризація концепту «Галичина» «підтягує» реалізацію концептів «пограниччя», «галицьке пограниччя», «галиць-

¹⁵ Про знакові постаті Галицької землі – архієпископів, єпископів, громадських та політичних діячів, чиновників, архітекторів, інженерів, лікарів, педагогів, письменників, художників, скульпторів та ін., зокрема періоду, який репрезентуємо в науковій праці, читайте в розвідках Р. Голика [2; 3] та ін. Найбільш впливовими в Галичині цього періоду були, за твердженням дослідників, письменники та художники. Між іншим, потрактуювання видатних знаних представників Галичини далеко від однозначності: це стосується й постаті Бруно Шульца, знаного й незнаного, відомого й невідомого.

кість», «галицьке літературне пограниччя», «галицька література», дослідженню яких буде присвячено окрему статтю зазначеного циклу, зміст якої стане логічним продовженням і суттєвим доповненням наукової розвідки про концепт «Галичина». Як зазначають майже всі дослідники, «поняття «пограниччя» важливе, бо наповнене сенсами й дуже продуктивне. <...> Найцікавіше <...> відбувається або в центрі, або геть на пограниччі» [10].

Наведений концептуально-пізнавальний «портрет» Галичини – це той чинник, який посприяє ґрунтовному аналізу «галицької» концептуальної системи, довкола якої можуть бути успішно охарактеризовані взаємини *Галичина ↔ Бруно Шульца*, навіть більше, у певний спосіб може бути узагальнено й оновлено інтерпретацію літературної творчості Бруно Шульца в міжкультурному просторі галицького пограниччя.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, Галичина крізь призму непересічного галицького пограниччя – це багатоголосся, особливе місце зустрічі різних культур, національностей, мов, релігій, цінностей, людського досвіду, вільного й певною мірою мирного їх співіснування, змішування, відкритості одне одному тощо. Без непересічної Галичини не було б оригінального і самобутнього Бруно Шульца з його чисельними феноменами, одного з талановитих, загадкових і недооцінених галицьких письменників першої половини ХХ ст. Галицькість Бруно Шульца буде предметом подальших наукових студій авторки статті. Оприлюднені матеріали запропонованої наукової розвідки будуть використані як теоретико-методологічне підґрунтя перспективних авторських досліджень щодо галицько-шульцівського літературного, літературознавчого й перекладацького дискурсів, що посприяє пришвидшенню повернення Бруно Шульца українському культурному сьогоденню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Голик Р. *Anima galiciana i / чи fata morgana: реальна й віртуальна Галичина в літературі та ментальності. Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* 2014. Вип. 60. Ч. 1. С. 53–61.
3. Голик Р. «Галичина» як семіотична проблема: до археології образів та стереотипів. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* : збірник наукових праць / ред. М. Крикун. Львів: [б. в.], 2006–2007. Вип. 15: Confraternitas : ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича. С. 708–719.
4. Грицак Я. Галичина має дуже сильну цивілізаційну місію / зreferувала А. Герич. *Zbrucz.* 26 березня 2018 р. URL: <https://zbruc.eu/node/78028>.
5. Друль О. Галицька дихотомія. *Zbrucz.* 17 квітня 2018 р. URL: <https://zbruc.eu/node/78803>
6. Ісаєвич Я.Д. Галичина. *Енциклопедія історії України*: в 10 т. / голова ред. кол. В.А. Смолій; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. Київ, 2004. Т. 2: Г–Д. С. 40–41.
7. Маркова М. Концепт та концептуалізація в сучасному літературознавстві. *Питання літературознавства* : науковий збірник. Чернівці : Рута, 2007. Вип. 74. С. 317–324.
8. Павлишин А. Галичина як мислевірус. *Павлишин А. «Нам і далі загрожує вічність»*. Київ : Дух і Літера, 2021. Вид. 2-ге. С. 7–16.
9. Павлів В. Галичина як авангард української євроінтеграції. *ZAXID.NET.* 14 жовтня 2014 р. URL: https://zaxid.net/galichina_yak_avangard_ukrayinskoji_yevrointegratsiyi_n1326146
10. Плохий С. Пограниччя – це культурна особливість України / зreferувала А. Струк. *Zbrucz.* 28 грудня 2020 р. URL: <https://theukrainians.org/plokhii-yermolenko/>
11. Прохасько Ю. Можлива історія галицької літератури (I). *Zbrucz.* 20 листопада 2013 р. URL: <https://zbruc.eu/node/15625>
12. Прохасько Ю. Можлива історія галицької літератури (II). *Zbrucz.* 22 квітня 2014 р. URL: <https://zbruc.eu/node/21521>
13. Путна М. Галичина – це лабораторія Центральної Європи / зreferувала А. Герич. *Zbrucz.* 6 серпня 2018 р. URL: <https://rozмова.wordpress.com/2018/08/28/martin-putna/>
14. Расевич В. Галичина – найбільш українська Україна. Ч. 3. *ZAXID.NET.* 11 березня 2013 р. URL: https://zaxid.net/galichina_naybilsh_ukrayinska_ukrayina_chastina_tretya_n1279952
15. Расевич В. Фантазії на тему Галичини. *ZAXID.NET.* 27 листопада 2014 р. URL: https://zaxid.net/fantaziyi_na_temu_galichini_n1331727
16. Сковчиляс І. Культура Галичини – культура релігійна / зreferувала А. Герич. *Zbrucz.* 26 березня 2018 р. URL: <https://zbruc.eu/node/78452>
17. Словник української мови у 20-ти томах. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2016. Том 7: *Квартал – Кяхтинський*.
18. Спеціальні історичні дисципліни: довідник / під ред. І.Н. Войцехівської. Київ : Либідь, 2008. 520 с.
19. Magocsi P.R. *Galicja: A Historical Survey and Bibliographic Guide.* Toronto; Buffalo; London : University of Toronto Press, 1983. 299 p.

20. Wolff L. *The Idea of Galicia: History and Fantasy in Habsburg Political Culture*. Stanford : Stanford University Press, 2010. 486 p.

REFERENCES

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (2005) [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] (z dod. i dopov.) / uklad. i holov. red. V.T. Busel. Kyiv; Irpin, 1728 s.
2. Holyk, R. (2014) Anima galiciana i / chy fata morgana: realna y virtualna Halychyna v literaturi ta mentalnosti [Anima galiciana and/or fata morgana: real and virtual Galicia in literature and mentality]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filolohichna*. Vyp. 60. Ch. 1. Lviv, s. 53–61.
3. Holyk, R. (2006–2007) «Halychyna» yak semiotychna problema: do arkeolohii obraziv ta stereotypiv [“Galicia” as a semiotic problem: towards the archeology of images and stereotypes]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* / red. M. Krykun. Vyp. 15: Confraternitas: yuvileinyi zbirnyk na poshanu Yaroslava Isaievycha. Lviv, s. 708–719.
4. Hrytsak, Ya. (2018) Halychyna maie duzhe sylnu tsyvilizatsiinu misiui [Galicia has a very strong civilizational mission] / zreferovala A. Herych. *Zbrucz*. Retrieved from: <https://zbruc.eu/node/78028>
5. Drul, O. (2018) Halytska dykhotomiia [Galician dichotomy]. *Zbrucz*. Retrieved from: <https://zbruc.eu/node/78803>
6. Isaievych, Ya.D. (2004) Halychyna [Galicia]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy: v 10 t.* / holova red. kol. V.A. Smolii; Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t istorii Ukrainy. T. 2: H–D. Kyiv, s. 40–41.
7. Markova, M. (2007) Kontsepttakontseptualizatsiia v suchasnomu literaturoznavstvi [Concept and conceptualization in modern literary studies]. *Pytannia literaturoznavstva: naukovyi zbirnyk*. Vyp. 74. Chernivtsi, s. 317–324.
8. Pavlyshyn, A. (2021) Halychyna yak myslevirus [Galicia as a mental virus]. *Pavlyshyn A. «Nam i dali zahrozhuie vichnist»*. Vyd. 2-he. Kyiv, s. 7–16.
9. Pavliv, V. (2014) Halychyna yak avanhard ukrainskoi yevrointegratsii [Galicia as the vanguard of Ukrainian European integration]. *ZAXID.NET*. Retrieved from: https://zaxid.net/galichina_yak_avangard_ukrayinskoyi_yevrointegratsiyi_n1326146
10. Plokhii, S. (2020) Pohranychchia – tse kulturna osoblyvist Ukrainy [Literary Borderland is a cultural feature of Ukraine] / zreferovala A. Struk. *Zbrucz*. Retrieved from: <https://theukrainians.org/plokhii-yermolenko/>
11. Prokhasko, Yu. (2013) Mozhlyva istoriia halytskoi literatury (I) [Possible history of Galician literature (I)]. *Zbrucz*. Retrieved from: <https://zbruc.eu/node/15625>
12. Prokhasko, Yu. (2014) Mozhlyva istoriia halytskoi literatury (II) [Possible history of Galician literature (II)]. *Zbrucz*. Retrieved from: <https://zbruc.eu/node/21521>
13. Putna, M. (2018) Halychyna – tse laboratoriiia Tsentralnoi Yevropy [Galicia – a laboratory of Central Europe] / zreferovala A. Herych. *Zbrucz*. Retrieved from: <https://rozmova.wordpress.com/2018/08/28/martin-putna/>
14. Rasevych, V. (2013) Halychyna – naibilsh ukrainska Ukraina [Galicia – the most Ukrainian Ukraine]. *ZAXID.NET*. Retrieved from: https://zaxid.net/galichina__naybilsh_ukrayinska_ukrayina_chastina_tretya_n1279952
15. Rasevych, V. (2014) Fantazii na temu Halychyny [Fantasies on the topic of Galicia]. *ZAXID.NET*. Retrieved from: https://zaxid.net/fantazyi_na_temu_galichini_n1331727
16. Skochylias, I. (2018) Kultura Halychyny – kultura relihiina [The culture of Galicia – a religious culture] / zreferovala A. Herych. *Zbrucz*. Retrieved from: <https://zbruc.eu/node/78452>
17. Slovnyk ukrainskoi movy u 20-ty tomakh (2016) [Dictionary of the Ukrainian language in 20 volumes]. Tom 7: *Kvartal – Kiakhtynskyi*. Kyiv.
18. Spetsialni istorychni dystsypliny: dovidnyk (2008) [Special historical disciplines: a reference book] / pid red. I.N. Voitsekhivskoi. Kyiv, 520 s.
19. Magocsi, P.R. (1983) *Galicia: A Historical Survey and Bibliographic Guide*. Toronto; Buffalo; London. 299 s.
20. Wolff, L. (2010) *The Idea of Galicia: History and Fantasy in Habsburg Political Culture*. Stanford, 486 s.

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНОГО ТЕКСТУ**Одінцова О. О.**

*старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Донецький національний університет імені В. Стуса
вул. 600-річчя, 21, Вінниця, Україна
orcid.org/0000-0001-5644-3394
o.odintsova@donnu.edu.ua*

Кармазіна К. Ю.

*кандидат юридичних наук, доцент,
Секретар Ради
Рада адвокатів Одеської області
вул. Жуковського, 14, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-6277-6889
ekaterina_karmazina@hotmail.com*

Ключові слова:

*безеквівалентна лексика,
національно-культурний
аспект, переклад, термін,
юридичний текст.*

Статтю присвячено дослідженню перекладацьких проблем з урахуванням національно-культурних аспектів, які відображені в юридичній термінології англійської мови. Актуальність дослідження визначена розвитком співробітництва та обміну між США, Великою Британією та Україною, що на практиці потребує правової регламентації, кваліфікованої допомоги з боку перекладачів і правильного перекладу юридичних текстів та юридичних термінів. Об'єктом дослідження є юридичні терміни, а предметом – їх національно-культурна маркованість. Докладно проаналізовано проблеми еквівалентності юридичних термінів в англо-українському перекладі.

Автори розглянули лінгвістичні чинники процесу перекладу юридичних текстів на основі етнокультурних відмінностей правових систем України, США та Великої Британії, наголосивши на необхідності збереження семантико-структурної близькості перекладу юридичного тексту оригіналу. Доведено, що в юридичній термінології є національно-культурний компонент, оскільки юриспруденція як суспільно-політична наука тісно пов'язана з рівнем соціально-економічного розвитку суспільства та його культурно-історичними традиціями.

Особливу увагу приділено тому, що частина юридичних термінів належить до безеквівалентної лексики, утворюючи інтеркультурні лакуни, які є результатом розбіжності локальних культур. Виходячи із цього, на думку авторів, чим різноманітнішими є культурні системи, тим більше інтеркультурних лакун існує. Для розуміння такої лексики необхідні фонові знання комунікантів, оскільки культурно маркована лексика є важливим джерелом соціокультурної інформації про країну. Нерозуміння значення ключових понять у свідомості носіїв мови, а також перенесення відомостей із рідної культури на поняття чужої культури можуть призвести до непорозуміннь у спілкуванні та культурознавчих помилок.

NATIONAL AND CULTURAL ASPECTS OF LEGAL TEXT TRANSLATION

Odintsova O. O.

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
for Specific Purposes*

*Vasyl' Stus Donetsk National University
600th anniversary str., 21, Vinnitsa, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5644-3394
o.odintsova@donnu.edu.ua*

Karmazina C. Yu.

*PhD in Law, Associate Professor,
Secretary of Council
Odesa Regional Bar Council
Zhukovskogo str., 14, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-6277-6889
ekaterina_karmazina@hotmail.com*

Key words: *non-equivalent vocabulary, national-cultural aspect, translation, term, legal text.*

The article is devoted to the study of translation problems, taking into account the national and cultural aspects reflected in the legal terminology of the English language. The relevance of the research is determined by the development of cooperation and exchange between the USA, England and Ukraine, which in practice requires legal regulation, qualified assistance from translators and correct translation of legal texts and legal terms. The object of the research is legal terms, and the subject is their national and cultural marking. The article analyzes in detail the problems of equivalence of legal terms in the English-Ukrainian translation.

The authors considered the linguistic factors of the process of translation of legal texts on the basis of ethno-cultural differences in the legal systems of Ukraine, the USA and England, emphasizing the need to preserve the semantic-structural proximity of the translation of a legal text to the original. It is proved that there is a national-cultural component in legal terminology, since jurisprudence as a socio-political science is closely related to the level of socio-economic development of society and its cultural and historical traditions.

Particular attention is paid to the fact that some of the legal terms refer to non-equivalent vocabulary, forming intercultural gaps, which are the result of the divergence of local cultures. Based on this, according to the authors, the more diverse cultural systems, the more intercultural gaps. To understand such vocabulary, background knowledge of the communicators is necessary, since culturally marked vocabulary serves as an important source of sociocultural information about the country. Failure to understand the meaning of key concepts in the minds of native speakers, as well as the transfer of information from their native culture to the concepts of a foreign culture, can lead to misunderstandings in communication and cultural errors.

Постановка проблеми. Актуальність вивчення мови з погляду взаємодії культур є пріоритетним напрямом сучасної лінгвістики. Саме переклад опосередковує процес взаєморозуміння, міжкультурного контакту та комунікації між різними культурами. У процесі перекладу юридичних документів вирішальну роль грають як соціальні знання право-

вих норм, юридичної термінології і судово-процесуальних систем, так і особисті якості перекладача. Це пов'язано з тим, що переклад будь-якого документа передбачає взаємодію мови суверенної держави і, відповідно, культурних концепцій.

Для правильного перекладу необхідно знати специфіку образу і пов'язану з ним програму дій

відповідно до типу культури, де відбувається спілкування. Відповідно до досліджень [1–4], мова як соціальне явище відбиває певні фрагменти дійсності, зв'язки та відносини, що засвідчує юридична термінологія, яка є відмінним чинником між національними культурами. Наприклад, у США юридична і судова термінологія є важливою частиною народної культури країни.

Для того щоб досягти найближчого та адекватного сприйняття іноземної лінгвокультурної спільноти, необхідно стати учасником комунікативного процесу за допомогою текстового перекладу відповідної юридичної (правової) тематики. Переклад – це одна з форм міжкультурної взаємодії, що дає змогу отримати відоме уявлення про іноземну культуру [5]. Як стверджують науковці, переклад – це не лише заміна мови, а й функціональна заміна культурних елементів. Така заміна не цілком може бути здійснена, оскільки вимога «переклад має читатись як оригінал» припускає повну адаптацію тексту до норм іншої культури [3, с. 55; 4, с. 88].

Концепція взаємодії враховує існування національних культурних особливостей, а також невідповідностей, які відрізняють одну лінгвокультурну спільноту від іншої. Працюючи з юридичними документами, перекладачам необхідно брати до уваги вимоги зручності використання мови (лінгвістичні звички носіїв мови перекладу), не порушуючи звичного сприйняття юридичного документа [5, с. 130].

Перекладу юридичних текстів у різних аспектах присвятили свої розвідки такі вітчизняні фахівці, як Н. Іщенко та В. Гончарова [6], І.М. Клименко та І.С. Зоренко [7], І. Шумило та Т. Сніца [2]. О.О. Ходаковська [1] вивчала стратегії перекладу англійського юридичного дискурсу. В англійському дискурсі досліджувалися методи перекладу юридичних текстів [4; 5].

Попри низку робіт, присвячених перекладу юридичних текстів, відсутні розвідки, які розглядають національно-культурні аспекти, що відображені в юридичній термінології англійської мови.

Мета статті полягає у спробі окреслити особливості перекладу юридичних термінів англійської мови з урахуванням національно-культурних компонентів.

Об'єктом дослідження є юридичні терміни, а **предметом** – їх національно-культурна маркованість.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що найбільш повне спілкування між багатомовними комунікантами досягається шляхом створення або відтворення тексту мовою перекладу, яка комунікативно еквівалентна вихідному іноземному тексту. Поняття «комунікативна

еквівалентність» текстів є ключовим для розуміння механізмів перекладу іноземних матеріалів. Під час перекладу юридичних текстів така еквівалентність може бути досягнута лише в тому разі, якщо перекладач сам може спілкуватися «юридично грамотно» як іноземною, так і рідною мовою.

Базові знання законодавства, зокрема відповідної юридичної термінології, мають бути *on the tip of his tongue* [4, с. 87] (на кінчику язика). У юридичному дискурсі кожної країни представлені всі різновиди державної судово-процесуальної системи, яка відрізняється від правових систем інших держав, адже мова кожної країни містить власну юридичну термінологію. Наприклад, англійська мова робить свій внесок у правові системи Великобританії та США, німецька мова – у правові системи Федеративної Республіки Німеччина, Швейцарії та Австрії [4, с. 47].

Іншими словами, юридичні терміни є поняттями, що входять до правової термінологічної системи національних мов, про що мають завжди пам'ятати перекладачі. Основна проблема полягає у тому, що знайти точний і адекватний переклад з однієї мови на іншу в деяких випадках неможливо. Це ускладнює роботу перекладачів та створює певні перешкоди під час використання іноземних юридичних документів.

Сьогодні для європейців уніфіковано «Хартію про права людини», а для держав – членів Європейського Співтовариства – документи, положення та рішення цієї міжнародної організації, унаслідок чого в мовах існує низка приблизних еквівалентів. Наприклад:

Article 3. *Everyone has the right to life, liberty and security of person* [8]. – Кожна людина має право на життя, свободу та особисту недоторканність.

Article 17. *Everyone has the right to own property alone as well as in association with other. No one shall be arbitrarily deprived of his property* [8]. – Кожна людина має право володіти майном як одноосібно, так і разом з іншими. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна. Те, наскільки двомовна комунікація наближається до одномовної, залежить від майстерності перекладача та від низки об'єктивних обставин.

До останніх належать характеристики тексту, що перекладається, і спосіб його перекладу. Наприклад, юридичні документи – це особливий вид перекладу, де мова має відповідати реалізації суспільної мети та правовому використанню [4, с. 104]. Під час перекладу юридичних документів перекладачі свідомо відходять від структурної та семантичної відповідності між двома сторонами комунікації та надають пріоритет еквівалентності у плані взаємодії. Таким чином, юридичні документи є однією з найважливіших та критичних форм вираження права.

Юридичні тексти – це один із письмових носіїв, за допомогою якого передається правова інформація, що має текстуальні особливості, тобто характерні мовні вирази [5, с. 132]. Попри суперечливі думки лінгвістів та юристів більшість сходиться на тому, що будь-який текст має лексичну, логічну та граматичну основу та певним чином структурований для передачі інформації. У цьому контексті слід згадати, що «право – це зведення правил, що стосуються поведінки окремих осіб і груп у суспільстві, які наказують усім певні форми поведінки і формують принципи, на основі яких вирішуються спірні питання» [3, с. 75]. Тому мова перекладу юридичних документів, як правило, має відповідати трьом умовам: точність, ясність та надійність.

У багатьох випадках необхідно змінити норми, вживання та запас попередньої інформації носіїв мови перекладу. Тому перекладачі вдаються до трансформацій. Проблеми перекладу, пов'язані з трансформаціями, часто спричинені лінгвістичними та культурними відмінностями між двома народами. У різних етнічних груп дуже різні підходи до номінування явищ та предметів. Перекладачам юридичних текстів відомі такі приклади перекладу:

What will be held to be “just and reasonable” must depend upon the particular facts of each case. – Що суд визнає справедливим та розумним, має залежати від конкретних фактів кожної справи.

The liability of the carrier is to three exception at common law. The first is to the “act of God”, by which is understood some unforeseen accident of natural cause which could not have been prevented by any reasonable foresight. – Відповідно до загального права, перевізник звільняється від відповідальності у трьох випадках. По-перше, в умовах форс-мажору (стихійного лиха), під яким розуміються непередбачувані обставини природного характеру, яким не можна було запобігти за допомогою розумної передбачливості.

У прикладах адаптивного перекладу фрагментів юридичного тексту інформація передається за допомогою засобів іншої мови. Цей процес поєднує у собі елементи перекладу та трансформації в юридичній термінології та відображає культурно-історичні особливості суспільства та мови. Із цієї причини інтерпретація юридичних термінів, написаних тією чи іншою мовою, вимагає не лише лінгвістичного, а й культурного аналізу. Щоб перекласти юридичний текст, необхідно розглянути конкретну правову систему, у якій функціонує ця мова. Правова система виступає тут як картина світу.

Таким чином, між юридичною термінологією Великобританії та США існує низка суттєвих відмінностей [3, с. 120]. Хоча британська та

американська правові системи належать до однієї галузі права, їх важко назвати схожими, і це відбивається у юридичній термінології цих систем. Звичайно, на формування термінологічних систем у тій чи іншій галузі завжди впливають екстралінгвістичні та лінгвістичні чинники. Саме останній грає головну роль у розбіжностях між англо-американською юридичною термінологією: ізольоване існування термінів на позначення юридичних феноменів, спричинене відомими історичними подіями у XVIII ст., стало вирішальним чинником їх розбіжностей [3, с. 88; 4, с. 97].

Національно-культурна специфіка англо-американської юридичної термінології безпосередньо проявляється у її складі, співвідношенні термінів і навіть суто зовнішньої структури термінології. Ключовою особливістю розвитку англійської мови на американських колоніальних територіях є збереження архаїчних пластів слів та значень, які вже не використовуються в Англії [6, с. 66]. Прикладом може бути термін *larceny*, що означає «крадіжка» або «розтрата». Цей термін використовується в американській юридичній термінології, але не має ніякого значення для британської англійської мови. Англійська система загального права виникла у результаті діяльності королівських судів. Її виникнення та розвиток були нерозривно пов'язані з королівською владою, тоді як у США ідея загального права та використання системи завжди були пов'язані з республіканською владою [1, с. 432].

Американська правова система прагне наголосити на своїй незалежності від британської системи, зокрема замінюючи терміни, які вже мають значення в британській англійській мові (*policeman – lawman*), американськими термінами. Національну та культурну специфіку юридичної термінології можна побачити у термінах із різними еквівалентами, що відображають культурну та історичну специфіку британської та американської законодавчих систем. До таких термінів належать *common law, police, landlord, offender, jail* та ін. [9].

Багато термінів із різними еквівалентами містять елементи, що відображають різні аспекти етнокультурної реальності. Наприклад, термін *The Inns of Court* перекладається як «Судові Інни» – англійська корпорація юристів, що виникла у XIII ст. [9].

Під час перекладу юридичних текстів особливу увагу слід приділяти лексичній еквівалентності. Це пов'язано з тим, що в усіх мовах існують іноземні слова та сталі вирази, які не мають більш-менш досконалої лексичної відповідності. Перекладачам важливо знати такі явища.

Наприклад, багато носіїв української мови нещодавно познайомилися з таким явищем, як

primaries (попередні вибори, на яких визначаються кандидати в президенти від двох політичних партій у США):

Before voting every citizen must register in accordance with the laws of his state. This gives him the right of participating in primaries. – Перед голосуванням кожен громадянин має зареєструватися відповідно до законів свого штату. Це дає йому право взяти участь у попередніх виборах.

Venire – категорія осіб, які можуть виконувати функції присяжних [3, с. 57; 4, с. 55]:

The juries are selected from a larger panel of citizens, commonly known as venire. – Судові присяжні вибираються з ширшого кола громадян, зазвичай відомого як категорія осіб, які можуть виконувати функції присяжних.

Vior dire – допит присяжних для виявлення їх можливої упередженості [4, с. 75]:

The prospective jurors are generally subject to further interrogation about their possible biases. This examination is known as vior dire. – Потенційні присяжні зазвичай піддаються подальшому допиту щодо їх можливої упередженості. Ця процедура має назву *vior dire*.

Solicitor – повірений, соліситор (веде справи клієнтів, готує справи для адвокатів):

A solicitor, acting under a general retainer, has an implied authority to accept service of process for his client... – Соліситор, який діє на підставі загального договору з адвокатом, має повноваження брати на себе обслуговування клієнта в ході судового розгляду...

Bill – білль, законопроект:

...in certain circumstances a Bill may become law without the concurrence of all the component parts of Parliament... – ... за певних обставин Білль може стати законом без складників парламенту...

В англomовному юридичному дискурсі часто трапляються слова давньоанглійського походження, які вийшли із загального вжитку, як-от: *thereafter, hereafter, hereinafter, thereabout, thereby, herein, hereunder, henceforth, hereto, herewith, hereof, herein, thereof* [2]:

This Agreement on provision of services on (hereinafter referred to as the «Agreement»)... – Цей Договір про надання послуг з (надалі – «Договір»)...

Parties hereby acknowledge that... – Сторони цим підтверджують, що...

Більшість безеквівалентних термінів використовують під час уживання назв юридичних установ, документів, професій та законів, як-от: *King's Bench Division* – англійський судовий термін, що означає відділення королівської лави (Високого суду правосуддя у Великій Британії). Безеквівалентні юридичні терміни США включають:

blue laws – пуританські закони (закриття театрів у неділю, заборона на продаж спиртних напоїв);

Instate Law – колізійне право у відносинах між штатами у США;

Court of Veterans Appeals – суд за позовами ветеранів [3, с. 65; 4, с. 57].

Під час дослідження було виявлено, що у перекладі юридичних текстів з англійської мови на українську найчастіше використовуються описовий спосіб, прийоми калькування, вилучення та граматичної заміни.

Описовий переклад виявлено у таких прикладах: *accrual right* – право на витягування доходу; *account* – несплачена боргова вимога; *official accusation* – офіційне звинувачення (у скоєнні злочину); *on account of whom it may concern* – за рахунок тих, кого це може стосуватися (страхова формула); *warranty* – несуттєва умова і гарантія; *waiver* – навмисна і добровільна відмова від чого-небудь тощо.

Застосування прийому калькування у перекладі юридичних текстів з англійської мови на українську демонструють такі приклади: *multiple accredit* – множинне акредитування; *legislative power* – законодавча влада; *adverse party* – протилежна сторона; *corporal punishment* – тілесне покарання.

Іноді трапляється такий прийом, як вилучення. Його застосовують, як правило, під час перекладу сталих виразів, як-от: *flat and plain* – ясно; *really and truly* – у дійсності; *to be at the expense of* – покладається; *first and foremost* – першочерговий; *in addition to holding the right of succession* – окрім права наступництва; *null and void* – незначний тощо.

Граматичну заміну зафіксовано у таких перекладах: (1) *This Act comes into force on the day on which it is Passed.* – Справжній закон вступає в силу в день його прийняття. (2) *There shall be peace and friendship between the Russian Federation and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland.* – Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії буде підтримувати відносини миру і дружби.

З-поміж інших прикладів трапляються такі: граматична заміна форми слова (*shall enter into force* – набуває чинності; *to work closely together* – тісно взаємодітимуть; *shall appoint* – призначають); граматична заміна частини мови (*used to deliver* – використання для доставки; *measures to enhance* – заходи щодо забезпечення).

Слід зазначити, що вивчення лексичного складу законодавчих текстів зумовлено передусім проблемами термінології, оскільки юридична термінологія вважається основним, найінфор-

мативнішим пластом лексики законодавства, що сприяє точному та чіткому формулюванню правових розпоряджень. У цьому контексті перекладачам у процесі відтворення юридичних текстів необхідно послуговуватися не лише двомовними словниками, а й англійськими тлумачними словниками юридичної термінології.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Способи перекладу елементів англomовних юридичних текстів, найчастотніші з яких – описовий спосіб, прийоми калькування, вилучення та граматичної заміни, можуть змінюватися і комбінуватися залежно від наявності в тексті мови перекладу юридичної термінології, лінгвокультурологічних особливостей тексту тощо. Під час перекладу слід урахувати, що в юридичній термінології є національно-культурний компонент, оскільки юриспруденція як суспільно-політична наука тісно пов'язана з рівнем соціально-економічного розвитку суспільства та його культурно-історичними традиціями. Окрім того, існує безліч документів, призначених не для юристів, а для людей, які можуть не зрозуміти юридичну термінологію та лексику, тому перекладачі мають урахувати цей факт під час перекладу фахових юридичних текстів.

Перспективу подальших розвідок убачаємо у дослідженні способів перекладу текстів трудового законодавства США та Великої Британії у зіставному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ходаковська О.О. Стратегії перекладу англomовного юридичного дискурсу. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 13. Т. 3. С. 61–65.
2. Шумило І., Сніца Т. Особливості перекладу юридичних текстів. *Філологічний дискурс*. 2016. Вип. 4. С. 266–272.
3. Anesa P. Jury trials and the popularization of legal language: A discourse analytical approach. Bern : Peter Lang. 2012.
4. Hutton Ch. Language, Meaning and the Law. Edinburgh University Press, 2009. 244 p.
5. Ghazi O.E., Bnini C. Major Translation Methods Used in Legal Documents: Translation of a Marriage Contract from Arabic into English. *AWEJ for Translation & Literary Studies*. 2019. Vol. 3. № 2. P. 122–138.
6. Іщенко Н., Гончарова В. Юридичний переклад як складова юридичного дискурсу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 43. Т. 2. С. 168–172.
7. Клименко І.М., Зоренко І.С. Юридичний текст в аспекті перекладу. *Філологічні студії*. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. 2016. Вип. 14. С. 81–90.
8. Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
9. Карабан В.І. Англійсько-український юридичний словник: Понад 75 тис слів та словосполучень юрид. підмови та близько 160 тис укр. перекладних відповідників. Вінниця : Нова книга, 2004. 1088 с.

REFERENCES

1. Khodakovska, O.O. (2020). Stratehii perekladu anhlomovnoho yurydychnoho dyskursu [Translation strategies of English-language legal discourse]. *Zakarpatski filolohichni studii – Transcarpathian Philological Studies*, 13 (3), 61–65.
2. Shumylo, I. and Snitsa, T. (2016). Osoblyvosti perekladu yurydychnykh tekstiv [Peculiarities of translation of legal texts]. *Filolohichniy dyskurs – Philological discourse*, 4, 266–272.
3. Anesa, P. (2012). Jury trials and the popularization of legal language: A discourse analytical approach. Bern: Peter Lang.
4. Hutton, Ch. (2009). Language, Meaning and the Law. Edinburgh University Press, 244 p.
5. Ghazi, O.E. and Bnini, C. (2019). Major Translation Methods Used in Legal Documents: Translation of a Marriage Contract from Arabic into English. *AWEJ for Translation & Literary Studies*, 3 (2), 122–138.
6. Ishchenko, N. and Honcharova, V. (2021). Yurydychnyi pereklad yak skladova yurydychnoho dyskursu [Legal translation as a component of legal discourse]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*, 43 (2), 168–172.
7. Klymenko, I.M. and Zorenko, I.S. (2016). Yurydychnyi tekst v aspekti perekladu [Legal text in the aspect of translation]. *Filolohichni studii. Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu – Philological studies. Scientific Bulletin of the Kryvyi Rih State Pedagogical University*, 14, 81–90.
8. Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
9. Karaban, V.I. (2004). Anhliisko-ukrainskyi yurydychnyi slovnyk: Ponad 75 tys. sliv ta slovospoluchen yuryd. pidmovy ta blyzko 160 tys. ukr. perekladnykh vidpovidnykiv [English-Ukrainian legal dictionary: Over 75 thousand words and phrases of law. subtitles and about 160,000 Ukrainian. translation counterparts]. Vinnytsia: Nova knyha, 1088 p.

СЛОВОВІР У «НАРИСІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ» ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА

Пена Л. І.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови*

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна

orcid.org/0000-0002-7154-4617

liubov.pena@pnu.edu.ua

Ключові слова: *словотвір, словотворчі засоби, спосіб словотворення, наросток, приросток, наросткування, приросткування, Юрій Шевельов, «Нарис сучасної української літературної мови».*

Метою пропонованої статті є розгляд словотвірних особливостей української мови у праці Юрія Шевельова «Нарис сучасної української літературної мови» (1951 р.). Наголошено на тому, що словотвір (дериватологію) як самостійний розділ мовознавства, а не як складову частину лексикології чи морфології, стали виокремлювати завдяки працям Івана Ковалика, який уперше в українській лінгвістиці обґрунтував необхідність такого виокремлення.

В аналізованому «Нарисі» немає окремого розділу, присвяченого словотвору. Питання дериватології розглянуто в розділі «Слово в реченні (Частини мови)». Автор, описуючи граматичні особливості частин мови, звертає увагу на творення нових слів у системі кожної з них: «Наростки і приростки іменників», «Наростки і приростки прикметників», «Словотвір дієслова», «Словотвір і наголос прислівника», «Словотвір вигуків», «Кінцеві зауваги про словотвір у сучасній українській мові». Ю. Шевельов характеризує словотворчі форманти з погляду їхньої семантики, продуктивності/непродуктивності, виділяє серед них живі, мертві та стерті, ілюструючи багатьма прикладами. Окрім суфіксального та префіксального способів деривації, виділено словоскладання й описано його особливості щодо творення слів різної частини мовної належності. Звернено увагу також на такий своєрідний тип складених слів, як скорочені слова, та з'ясовано їхні типи.

Акцентовано на тому, що багато слухних міркувань Ю. Шевельова перегукуються з тим, що є актуальним для сьогодення. Насамперед ідеться про творення фемінітивів, яке активно обговорюється сьогодні не тільки в середовищі лінгвістів; про доречність використання найменувань із суфіксом -к- для позначення процесів і дій (на зразок посадка, підготовка, очистка) тощо.

У своїй праці Ю. Шевельов здійснив градацію способів словотворення від найпримітивніших і найменш обмежених до найскладніших і виразно обмежених.

Аналізуючи словотвір, Ю. Шевельов звертається до напрацювань своїх попередників: О. Синявського, О. Курило, В. Сімовича, І. Огієнка, О. Огоновського, Є. Рудницького, М. Станіславського, Є. Грицака та ін., скрупульозно подаючи в літературі їхні роботи.

У статті коротко описано систему використаних у «Нарисі» мовознавчих термінів, багато з яких можна було б повернути до сучасної української термінології замість усталених чужомовних лексем.

THE WORD-FORMATION IN “ESSAY OF THE MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE” BY YURIY SHEVELYOV

Pena L. I.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Ukrainian Language Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine
orcid.org/0000-0002-7154-4617
liubov.pena@pnu.edu.ua*

Key words: *word-formation, word-formative means, method of word formation, accretion, Yuriy Shevelyov, «Essay of the modern Ukrainian literary language».*

The purpose of the proposed article is to consider the word-forming features of the Ukrainian language in the work of Yuriy Shevelyov “An Outline of the Modern Ukrainian Literary Language” (1951). It is emphasized that the word-form (derivatology) as an independent branch of Linguistics, and not as a component of lexicology or morphology, began to be distinguished thanks to the works of Ivan Kovalyk, who for the first time in Ukrainian linguistics substantiated the need for such a distinction.

In the analyzed “Essay” there is no separate section devoted to word creation. Issues of derivation are considered in the section “Word in a sentence (Parts of speech)”. The author describing the grammatical features of parts of speech, draws attention to the creation of new words in the system of each of them: “Nouns prefixes and suffixes”, “Adjectives prefixes and suffixes”, “Word-formation of verbs”, “Word-formation and stress of adverbs”, “Word-formation of exclamations”, “Final remarks about the word-formation in the modern Ukrainian language”. Yuriy Shevelyov characterizes word-forming formants from the point of view of their semantics, productivity/unproductivity, distinguishes among them living, dead and erased, illustrating with many examples. In addition to the suffix and prefix methods of derivation, word formation is highlighted and its features are described in terms of the creation of words of different partial linguistic affiliations. Attention was also paid to such a peculiar type of compound words as shortened words, and their types were clarified.

Emphasis is placed on the fact that many of Yuriy Shevelyov's valid considerations resonate with what is relevant today. First of all, we are talking about the creation of feminatives, which is actively discussed nowadays not only among linguists; about the appropriateness of using names with the suffix -k- to denote processes and actions (such as посадка, підготовка, очистка), etc.

In his work Yuriy Shevelyov graded the ways of word-formation from the most primitive and least limited to the most complex and clearly limited.

Analyzing the word-formation, Yuriy Shevelyov refers to the works of his predecessors: O. Synyavskiy, O. Kurylo, V. Simovych, I. Ohiyenko, O. Ogonovskiy, Ye. Rudnytskyi, M. Stanislavskiy, Ye. Hrytsak, etc., scrupulously presenting their works in references.

The article briefly describes the system of linguistic terms used in “Essay”, many of which could be returned to modern Ukrainian terminology instead of established foreign language lexemes.

Постановка проблеми. Думку про виділення словотвору в окрему галузь лінгвістичних знань першим почав обґрунтовувати в 1950-х роках професор Іван Іванович Ковалик. Однак і в раніших роботах маємо згадки про словотвірні особливості української мови. Зокрема, ще на початку ХХ ст. про деякі словотвірні риси української мови зга-

дували у своїх граматиках чи працях, присвячених нормуванню мови, Степан Смаль-Стоцький і Теодор Гартнер, Василь Сімович, Євген Тимченко, Олекса Синявський та ін.

Мета і завдання. Мета пропонованої статті – висвітлити інтерпретацію словотвірних засобів та явищ, здійснену Ю. Шевельовим у «Нарисі сучас-

ної української літературної мови», який вийшов у серії «Бібліотека українознавства» Наукового товариства імені Тараса Шевченка в Мюнхені 1951 р. і перевиданий в Україні 2012 р. Зі сформульованої мети випливають такі завдання: описати погляди лінгвіста на словотвірну систему української мови; проаналізувати особливості висвітлення ним питань, що стосуються творення слів різної частини мовної належності; звернути увагу на використання автором термінологію в галузі словотвору.

Об'єкт дослідження – текст указаної роботи Ю. Шевельова.

Предметом аналізу є словотвірні риси української мови, зафіксовані в названій праці.

Виклад основного матеріалу. У параграфі 1 серед головних мовознавчих дисциплін автор назвав фонетику, фонологію, лексику (лексикологію), семантику (семасіологію) і граматику, що складається з морфології й синтаксису. Як бачимо, у цьому переліку немає словотвору (дериватології), тому й немає відповідного розділу. Відомості про словотвірну організацію нашої мови в названій книзі лінгвіст розглядає під час опису морфологічних та синтаксичних ознак різних частин мови в розділі «Слово в реченні (Частини мови)».

У підрозділі «Іменник» виділено окремий параграф «Наростки і приростки іменників», у якому зазначено, що найпоширенішими способами деривації для цього лексико-граматичного розряду слів є складання основ, префіксація і суфіксація. Ю. Шевельов аналізує словотвірні форманти, які служать для творення назв осіб чоловічої та жіночої статі за різними ознаками; назв дій (процесів), властивостей і абстрактних понять; назв знарядь і речей; назв для позначення «збірності» і «поодинокості»; просторових і часових понять; аналізує наростки емоційного забарвлення (пейоративно-згублені і здрибніло-пестливі). Автор звертає увагу на те, що в системі іменника функціонують мертві, стерті, продуктивні та непродуктивні наростки.

Заторкнуто тут і питання творення фемінітивів, що нині набуло особливої актуальності й неоднозначного сприйняття як у середовищі філологічної спільноти, так і поза нею. Зокрема, указано, що найменування осіб жіночої статі за різними ознаками творяться від назв чоловічого роду на -ак, -ар, -ач, -ій, -ир, -іст, -тель, -ун за допомогою суфікса -к- (*свояк* – *своячка*, *багатир* – *багатирка*, *носій* – *носійка*, *телефоніст* – *телефоністка*, *учитель* – *учителька*, *літун* – *літунка*); замість наростків -ець, -ик у відповідних фемінітивах часто вживається -иц(я) (*удівець* – *удовиця*, *винахідник* – *винахідниця*); замість -ець використовується -ниц(я) та -к(а) (*переможець* – *переможниця*, *злочинець* – *злочинниця*, *мешканець* – *мешканка*). Названо й інші фемінітивні суфікси, серед яких –

-ин(я), -ен(я), -ах(а), -ух(а), -их(а), -ов(а): *княгиня*, *бойкиня*; *туркенья*, *німкеня*; *пряха*, *дбаха*; *брехуха*, *цокотуха*, *пустуха*.

Окремого розгляду, на думку Ю. Шевельова, заслуговує суфікс -к(а), «посилено прищеплюваний у процесуальному значенні на підсоветській Україні в пресі і в літературі» [2, с. 247], який «у процесуальному значенні не чужий українській мові, але не належить до найулюбленіших і найпродуктивніших, поступаючися наросткам -нн(я), -тт(я) з їхнім дещо книжним забарвленням і нульовому наросткові з його часто народним забарвленням» [2, с. 248], напр. замість *бранка* (у значенні процесу) краще використовувати *брання* або *набір* (*добір*).

Мовознавець звертає увагу на явище омонімії (гомонімії) в системі субстантивних словотвірних формантів. Зокрема, суфікс -ник уживаємо для творення найменувань осіб (*візник*, *священник*, *винахідник*, *робітник* та ін.) та назв «дійової речі», тобто «предмета, що витворює чинність» (*годинник*, *сірник*, *сінник*, *ліжник*). Це саме стосується і формантів -ач та -ун: *ткач*, *читач*, *переписувач*, *відвідувач* як номінації осіб і *винищувач* (*літак*) як назва «дійової речі»; *сікач*, *брехун*, *ласун*, *дикун* як назви осіб і *двигун* як найменування «дійової речі». Омонімічним є також наросток -к(а), який служить для деривації фемінітивів та назв дій (процесів): *господарка* (у значенні *господиня*) і *господарка* (у значенні *господарство*); *бранка* (у значенні *полонена*) і *бранка* (у значенні *брання*); *своячка*, *секретарка*, *перекладачка* як назви осіб і *косінка*, *гулянка*, *мовчанка* – як назви дій, процесів чи станів тощо.

Цікавим є спостереження Ю. Шевельова про суфікси емоційного забарвлення, зокрема те, що «у зневажливо-згубленому значенні жартівлива мова залюбки використовує наростки чужого походження, додавані до своїх основ»: *бабенція*, *закусенція* [2, с. 253].

Аналіз іменникових суфіксів автор на основі конкретних прикладів із художньої літератури підсумовує спостереженням про те, що їх «величезне багатство ... дає стилістові невичерпний матеріал, по-перше, щоб творити потрібні неологізми, по-друге, щоб внести в свою мову ту конкретність і ту почуттєву наснагу, які відповідають його намірам і задумам. Невдало застосований наросток може ... зіпсувати весь образ... Натомість вдале використання наростка часом заступає цілий опис» [2, с. 254].

Серед іменникових префіксів Ю. Шевельов уважає типовими тільки такі чотири: па- (*пагін*, *пасмуга*), пра- (*прадід*, *праліс*), уз- (*узлісся*, *узмор'я*), недо- (*недоук*, *недокурок*).

Параграф «Наростки і приростки прикметників» присвячений опису формантів, що беруть

участь у деривації прикметників від іменників; прикметників від дієслів; прикметників від прислівників; прикметників від прикметників (внутрішньо-прикметникові наростки); а також головних приростків прикметників. Ю. Шевельов зазначає, що «наростки прикметників характеризуються далеко більшою розпливчастістю значення, ніж іменникові, що ... знаходить своє пояснення в тому, що прикметник у реченні не виступає самостійно, а при іменнику. Він, виходить, не тільки синтаксично залежить від іменника, а до певної міри й семантично» [2, с. 271].

Щодо деривації числівників, то автор, висвітлюючи питання їх відмінювання та сполучуваності, побіжно зауважує про творення збірних числівників за допомогою суфікса -ер(о): *четверо, п'ятеро, тридцятро*.

Для займенників характерним є те, що вони мають обмежену кількість коренів і «в них дуже мало розвинений словотвір за допомогою наростків і приростків» [2, с. 299]. Є такі займенники, від яких не можна утворити жодного похідного (напр., *я, ти, себе, цей*). Від більшості слів цього лексико-граматичного розряду деривати утворюються за допомогою різних часток. Від деяких займенників, співвідносних із прикметниками або іменниками, утворюємо деривати за допомогою ад'єктивних суфіксів емоційного забарвлення: *саменький, нікозісінко, нічогісінко*. Займенники, співвідносні з нумеративами, можуть утворювати похідні з числівниковими словотворчими формантами: *кілька – кількоро – кільканадцять – кількадесят*. Автор зазначає, що поповнення у складі займенника може відбуватися завдяки прономіналізації – «перетворення інших частин мови на займенники»: «Особливо легко це буває з іменниками й прикметниками загально-неозначеного значення, як-от *справа, питання, момент, річ, тип, штука, факт, людина, чоловік хлопець; даний, останній, певний, наступний, попередній, другий...*» [2, с. 308]. Та все ж найпоширенішим способом деривації в системі займенника, на думку дослідника, є словоскладання: *такий-сякий, казна-який* тощо.

«Словотвір дієслова» охоплює опис наростків і приростків, що служать для деривації дієслів різноманітної семантики від різночастининомовних основ. Автор наголошує на тому, що порівняно з іменниками та прикметниками у творенні дієслів мають кількісну перевагу приростки над наростками, і зазначає: «Первісне значення дієслівних приростків, як і в прийменниках, з якими приростки здебільшого походженням, звуковим складом і значенням збігаються, просторове. Решта відтінків додатково наростала на це первісне значення. Відтінки ці дуже різноманітні» [2, с. 332]. Далі йде короткий опис значень дієслівних префіксів.

Говорячи про творення дієприкметникових форм, Ю. Шевельов звертає увагу на необхідність обмеженого вживання активних дієприкметників теперішнього часу на -ач(ий), -яч(ий), -уч(ий), -юч(ий), які варто замінити прикметниками або в деяких випадках дієприслівниками чи іменниками: *обробний, вичерпний, панівний; курець* (той, хто курить), *учень* (той, хто вчиться); «напр., у реченні «Весь його погляд, *виявляючий* розум і зібрану саму в собі думку, був твердий, спокійний» (Неч.) фраза тільки виграла б, якби замість дієприкметника *виявляючий* ужити дієприслівника *виявляючи*» [2, с. 368]. Автор слушно зауважує, що «жива мова має ... безліч прикметникових відповідників чужим дієприкметникам, які, на жаль, не завжди використовуються в літературі» [2, с. 368]. «Ще штучніший і книжніший характер» [2, с. 368], за висловом мовознавця, має вживання активних дієприкметників минулого часу на -ш(ий); їх слід замінити дієприкметниками на -л(ий) або прикметниками: замість *бувши* – *колишній*, замість *померши* – *померлий*.

Окремо автор виділив «Творення й наголос дієприслівника».

У параграфі «Словотвір і наголос прислівника» Ю. Шевельов акцентує на тому, що ця частина мови «має дуже мало власних словотворчих засобів, а здебільшого позичає їх від інших частин мови» [2, с. 381]. Проаналізувавши префіксацію й суфіксацію (відприкметникові та відіменникові прислівники), дослідник стверджує, що найпродуктивнішими у системі прислівника все ж є словозрости – кількаслівні звороти, що зрослися в одне слово.

Описуючи особливості службових частин мови, Ю. Шевельов зазначає, що «прийменники не мають свого словотвору за винятком складання прийменника з прийменником в один складений прийменник» [2, с. 394]; «власний словотвір сполучника розвинений мало» [2, с. 395], і найтипівішим для нього є поєднання з часткою для творення нового сполучника; «словотвір часток нескладний... вони рекрутуються з прислівників і займенників» [2, с. 399], а також можуть утворювати нові слова, поєднуючись між собою.

У параграфі «Словотвір вигуків» мовознавець стверджує, що ці слова мають «досить багаті словотворчі засоби, що мають зовсім своєрідний характер» [2, с. 401]: окрім склеювання і подвоєння, у вигуках він виділяє властивий тільки вигукам засіб словотвору – звукову варіацію різних типів. За спостереженнями автора, для словотвору вигуків характерна «велика свобода у використанні звуків мови. Ні одна частина мови не дозволяє таких розмірно вільних чергувань голосних, приголосних, переставлень звуків, склеювань слів, як вигук. Тому вигуки творять часом широко-

розгалужені гнізда, члени яких почасти різняться один від одного значенням, а почасти повторюють значення один одного» [2, с. 403].

У «Кінцевих заувагах про словотвір» Ю. Шевельов зазначає, що кожна частина мови має «характеристичні свої типи словотвору» [2, с. 404]: для іменників, прикметників більшою мірою властива суфіксація, меншою – префіксація; у системі дієслова префіксація переважає над суфіксацією; для числівників префіксація зовсім невластива; прислівник, на думку лінгвіста, «стоїть ближче до імен» [2, с. 404]; для службових слів притаманне словозліплювання. Згадано «своєрідний тип складених слів, посталий на ґрунті письма, але у вузьких межах сприйнятий і живою мовою, – це слова скорочені» [2, с. 407], серед яких виділено такі головні типи, як літерні (ініціальні); скорочення першої основи; скорочення обох основ до одного складу кожної.

Ю. Шевельов здійснює градацію способів словотворення від найпримітивніших і найменш обмежених до найскладніших і виразно обмежених: звукова варіація; словозліплювання двох типів: а) між собою, напр. числівник + числівник, прийменник + прийменник, частка + частка, вигук + вигук; б) із частками, напр. займенник + частка, сполучник + частка; афіксація. У системі службових частин мови домінують найпримітивніші типи словотвору, натомість у системі іменника, прикметника, дієслова – найскладніші. Однак трапляються й відхилення від цього. Напр., словозрости, що є наслідком словозліплювання (примітивний спосіб), функціонують і в системі іменника, прикметника, дієслова, проте, на думку Ю. Шевельова, «в цих частинах мови вони можуть бути і здебільшого бувають піднесені на вищій щабель – т. зв. словоскладання» [2, с. 404].

Під час опису словотвору автор послуговується системою термінів, серед яких є такі, що усталилися в українській лінгвістиці, і такі, які не прижилися, однак які, на нашу думку, варто було б уживати на сучасному етапі замість запозичених, оскільки вони нічим не поступаються їм: відображають суть позначуваного наукового поняття; мають прозору внутрішню форму, оскільки утворені від питомих, власне українських основ та формантів; характеризуються точністю, конкретністю; від них легко можна утворювати похідні. До останніх належать: *наросток* (суфікс), *приросток* (префікс) та утворені на їхній базі іменники для позначення способів словотворення *наросткування* (суфіксальний спосіб) і *приросткування* (префіксальний спосіб), а також похідні прикметники та дієприкметники *безнаростковий* (безсуфіксний), *наросткований* (суфіксальний), *приростковий*, *приросткований*, *сприросткований* (префіксальний), *безприростковий* (безпрефік-

сний). Проілюструємо їх уживання прикладами з аналізованого «Нарису»: *Коли говорити зокрема про іменниковий словотвір, то в ньому важать і складання основ і приростки, але найбільшу вагу мають наростки* [2, с. 242]; *Велика частина приросткових прикметників постала від відповідних дієслів* [2, с. 278]; *...сприростковані прислівники можуть творитися не тільки від якісних прикметників, а і від відносних* [2, с. 385]; *...у словотворі прислівника принцип словозростання має не меншу вагу, ніж наросткування й приросткування* [2, с. 390]; *Третій ступінь нормально твориться від другого ступеня, так, що до наросткованих форм додається приросток най-* [2, с. 286]; *Вживані давніше спеціальні форми безприросткових наворотних дієслів типу живати ... тепер зовсім не вживаються* [2, с. 327]; *...в приросткованому дієслові оповити основи вже вирівнялися, і голосний не випадає* [2, с. 344]; *Складені прикметники здебільшого мають ще й наросток, напр., правдоподібний, двобарвний; але коли друга частина – з іменника, то часті й безнаросткові витвори, особливо коли основа іменника означає частину тіла, напр.: кароокій, гострозубий...* [2, с. 406] та ін.

Важливим у роботі, на нашу думку, є те, що автор під час опису деривації слів за допомогою тих чи тих словотворчих формантів подає нормативне наголошування похідних.

Аналізуючи словотвір, Ю. Шевельов звертається до праць своїх попередників: О. Синявського «Норми сучасної української мови», О. Курило «Уваги до сучасної української літературної мови», В. Сімовича «Грамматика», І. Огієнка «Чистота і правильність», О. Огоновського «Studien», Є. Рудницького «Складені слова в українській мові», М. Станиславського «Слова-скорочення в сучасній українській літературній мові», Є. Грицака «Скорочення й скорочені слова в українській мові», Р. Смаль-Стоцького «Примітивний словотвір» та ін., а також чужомовних дослідників: А. Беліч, Ф. Травнічек, С. Шобер та ін.

Про майстерність Ю. Шевельова у володінні науковим стилем є вже розвідки в українському мовознавстві (див., напр., [1]), та все ж хочемо наголосити на доступності, нешаблонності й певною мірою образності його наукового мовлення, що, однак, не знижує науковості викладу. Наведемо кілька ілюстрацій для підтвердження висловленої думки: «Зрештою треба мати на увазі, що норми словотвору досить примхливі...» [2, с. 247]; «Та сама нестійкість, здатність, з одного боку, поповнюватися з інших частин мови, а з другого боку, «розмиватися» на їхню користь, яка характеризує прислівник у сучасній українській мові, позначається і на його словотворі» [2, с. 381]; «Цей найпримітивніший тип словотвору («склею-

вання». – Л. П.) відповідає примітивності самих часток, цих, сказати б, мікроорганізмів мови, які, однак, надають їй забарвлення й посмаку, як бактерії кислому молоку або пиву» [2, с. 399] тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У «Нарисі сучасної української літературної мови» Ю. Шевельова питання дериватології репрезентовані описом словотворчих засобів у системі різних частин мови: їхнє значення, вживання, стилістична роль. Звернено увагу на такі аспекти, як градація способів словотворення від найпримітивніших до найскладніших та омонімія афіксів. Цінними є принагідні зауваження автора, що стосуються культури мови та збереження деяких її питомих специфічних рис завдяки засобам словотворення. Щодо перспектив майбутніх досліджень, то важливими, на нашу думку, є виявлення й аналіз навіть щонайменших згадок про словотвірний мовний рівень та питань, дотичних до нього, у працях різних авторів із метою створення повної наукової картини української дериватології, утвердження питомих словотвірної тер-

мінології, збереження притаманних українській мові особливостей через словотворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Селігей П. Юрій Шевельов – майстер наукового стилю. *Українська мова*. 2010. № 4. С. 3–21.
2. Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови. *Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947–1953 pp.)*. Київ : Темпора, 2012. С. 29–446.

REFERENCES

1. Selihej P. Yuriy Shevelyov – maister naukovoho stylu [Yuriy Shevelyov is a master of scientific style]. *Ukrayinska mova*. 2010, № 4, pp. 3–21.
2. Shevelyov Yu. Narys suchasnoyi ukrayinskoyi literaturnoyi movy [Essay of modern Ukrainian literary language]. *Shevelyov Yu. Narys suchasnoyi ukrayinskoyi literaturnoyi movy ta inshi lnhvistychni studiyi (1947–1953 pp.)*. Kyiv: Tempora, 2012, pp. 29–446.

ПЕРЕКЛАД ЯК ГРА: НОВА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ МОВНОЇ ГРИ

Пешкова О. Г.

*старший викладач кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
площа Свободи, 4, Харків, Україна
orcid.org/0000-0002-3616-7852
o.g.peshkova@karazin.ua*

Ключові слова: мовна гра,
модель, нічия, переклад,
перемога, поразка, правило,
стратегія.

Статтю присвячено формулюванню низки положень, які сукупно претендують на статус методологічної моделі дослідження перекладу як гри. Актуальність цієї теми зумовлена прагненням розширити діапазон традиційних підходів до висвітлення особливостей іншомовного відтворення мовної гри і потенційно всіх інших форм і засобів мовного увиразнення дискурсу. Мовна гра розуміється як дихотомічний феномен: лінгвокреативна діяльність, скерована на увиразнення дискурсу за рахунок неконвенційного поєднання/використання одиниць/елементів різної мовної ієрархії, та результат цієї діяльності у вигляді різноманітних мовно-мовленнєвих утворень: від слова до тексту. Подібно до гри дихотомічний статус має й переклад, який у своєму процесуальному вимірі втілюється у послідовності перекладацьких рішень, що нагадують ходи у грі. Поведінка перекладача в такій грі керується принципом мінімакс: він припиняє пошук рішення (здійснюваного на основі евристики проб та помилок) тоді, коли вважає отриманий результат адекватним (оптимальним, але не обов'язково ідеальним). У термінах семіотики Пірса гра в переклад уподібнюється до семіозису, тобто безперервної креативної інтерпретації та конструювання різноманітних знакових утворень. У своєму результативному вимірі переклад як гра призводить до створення цільового тексту, кожен елемент якого розташований у заздалегідь визначеному місці, аби відповідати зразку (вихідному тексту). Ігровий характер перекладу визначається наявністю стратегій і правил. Стратегія перекладу скерована на перемогу або виграш, під якими ми розуміємо достатній рівень відповідності між вихідним та цільовим текстами на релевантних рівнях зіставлення. Правила гри-перекладу мають об'єктивно-суб'єктивний характер. Об'єктивний характер мають мовні закономірності, що регулюють перехід від тексту оригіналу до тексту перекладу, тоді як суб'єктивними вважаються правила ситуативного, особистісного, культурного тощо характеру. На когнітивно-психологічному рівні діяльність перекладача визначається водночас прагненням задоволення та відчуттям фрустрації.

TRANSLATION AS A GAME: NEW METHODOLOGY FOR RESEARCHING TRANSLATION OF LANGUAGE GAMES

Pieshkova O. H.

Senior Lecturer of Mykola Lukash Translation Department

V. N. Karazin Kharkiv National University

Svobody Sq. 4, Kharkiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-3616-7852

o.g.peshkova@karazin.ua

Key words: *defeat, draw, language game, model, rule, strategy, translation, victory.*

The present paper concerns formulating a number of provisions that collectively claim to be a methodological model for the study of translation as a game. The relevance of this topic is due to the desire to expand the range of traditional approaches to highlighting the specificities of the foreign language reproduction of language game and potentially all other forms and means of linguistic expression of discourse. Language game is interpreted as a dichotomous phenomenon: a linguistic creative activity aimed at expressing discourse through the unconventional combination/use of units/elements of different linguistic hierarchies, and the result of this activity in the form of various linguistic and speech formations: from a word to a text. Like a game, translation also has a dichotomous status, which in its procedural dimension is embodied in a sequence of translation decisions that resemble moves in a game. The translator's behavior in such a game is guided by the minimax principle: he/she stops searching for a solution (based on trial and error heuristics) when he/she considers the result to be adequate (optimal, but not necessarily perfect). In terms of Peirce's semiotics, the game of translation is similar to semiosis, i.e., the continuous creative interpretation and construction of multi-level sign formations. In its productive dimension, translation as a game leads to the creation of a target text, each element of which is located in a predetermined place to match the model (source text). The game-like nature of translation is determined by the presence of strategies and rules. The translation strategy is aimed at winning, by which we mean a sufficient level of correspondence between the source and target texts at the relevant levels of comparison. The rules of the translation game are objective and subjective. The objective rules are the linguistic factors that regulate the transition from the source text to the target text, while the subjective rules are those of a situational, personal, cultural, etc. nature. At the cognitive-psychological level, the translator's activity is determined by both the desire for pleasure and the feeling of frustration.

Постановка проблеми. Розуміння перекладу як гри, з одного боку, має універсальний потенціал, тобто може поширюватися не тільки на засоби дискурсивної актуалізації мовної гри, а й на будь-які мовно-мовленнєві формації, в тому числі й тексти, що мають експресивний потенціал. З іншого боку, такий погляд на переклад не є характерним для вітчизняної перекладознавчої традиції, тому ми принагідно хотіли б окреслити його значення для розширення діапазону традиційних методологічних моделей та методик їхнього втілення, що й визначає **актуальність** цієї розвідки.

Поштовхом для формулювання нашої інтерпретації процесу перекладу як гри слугували два

важливі положення теорії мовних ігор. Перше стосується форм реалізації мовних ігор, наведених Вітгенштайном, серед яких згадується й «переклад з однієї мови на іншу» [1, с. 160], а друге – дихотомічного – процесуально-результативного – статусу мовної гри, подібного до аналогічного статусу перекладу. На думку Олександра Ребрія, поняття гри «в перекладознавстві може розглядатися принаймні у двох різних сенсах. У першому гра виступає формалізованим принципом організації перекладацької діяльності; у другому – способом організації й презентації мовного матеріалу, який визначає специфіку його перекладу. В англійській мові першому значенню ‘гри’ відповідає лексема

game, а другому – *play*» [2, с. 62]. Таким чином, переклад як вид людської діяльності – це *game*, тоді як творчий характер цієї діяльності з необхідністю наділяє її рисами *play*.

Мовну гру визначаємо як дихотомічний феномен: лінгвокреативну діяльність, скеровану на увиразнення дискурсу за рахунок неконвенційного поєднання/використання одиниць/елементів різної мовної ієрархії, та результат цієї діяльності у вигляді різноманітних мовно-мовленнєвих утворень (ігрем). Неконвенційність, що виступає провідною ознакою мовної гри, розуміється нами в максимально широкому сенсі і може реалізовуватися на структурному, семантичному, функціональному, жанрово-стильовому тощо рівнях.

Метою статті є розробка методологічної моделі дослідження перекладу як гри та її верифікація на основі англо-українського перекладу каламбурів та прецедентних імен як найбільш репрезентативних форм мовної гри в науково-популярному дискурсі.

Об'єктом дослідження виступає методологічна модель дослідження перекладу як гри, а **предметом** безпосереднього аналізу – засоби мовної гри в оригіналі та перекладі, проаналізовані в термінах запропонованої моделі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цікаво, що представлення перекладу як гри має переважно метафоричний характер, на що, зокрема, вказує у своєму огляді Фабіо Регаттін. Підставою для порівняння перекладу з грою виступають різні обставини. Найчастіше це наявність правил: «Переклад – це гра з ретельно визначеними правилами, кожне з яких не може бути проігнороване без значних втрат. Кожна одиниця (фраза або речення, не одне слово) має бути зважена сама по собі, аж доки ми не отримаємо, нехай і в тимчасовій формі, думку, яку виражає ця одиниця» [5, с. 285].

Втім більшість порівнянь перекладу з грою припадає на останні 30 років, що може бути пов'язане як із пануванням культурологічного підходу, так і з пошуком перекладознавством нової ідентичності. Як правило, вказівки на ігрову природу перекладу в працях окремих дослідників є спорадичними. За приклад тут може слугувати Крістіана Норд: «Як єдиний учасник у комунікативній 'грі' перекладу, хто знає вихідну і цільову культури, перекладач грає потужну роль» [9, с. 35]. Або Розмарі Вальдроп: «Гра в переклад. Ставки в перекладі. Муки перекладу. Тяжка праця мандрів крізь безкінечний простір книги з іншого боку кордону. Тож, очікуйте на проблеми і будьте готові» [12, с. 44]. Або Віллард Шпігельман: «Переклад є грою, в якій ніхто ніколи не виграє; кожне покоління заново відкриває, заново винаходить, заново тлумачить класиків, але нічий пере-

клад не є нічим іншим як складним аналізом або насильством над матеріалом» [11, с. 9].

Натомість, ми хотіли би зосередити свою увагу на розробках тих науковців, які більш послідовно підійшли до вирішення проблеми ігрової природи перекладу, аби, застосувавши їхні здобутки, запропонувати власний погляд на її вирішення.

Першим у нашому переліку стоїть ім'я чехословацького дослідника Іржи Левого, який у 1967 році використав у своїй моделі прийняття перекладацьких рішень деякі положення математичної теорії ігор Неймана–Моргенштерна, що вивчає поведінку двох або більше людей, які мають різні інтереси, як це буває у суперників по грі, причому під «грою розуміється процес, в якому задіяні дві або більше сторін, що ведуть боротьбу за реалізацію своїх інтересів» [2, с. 63].

З позицій діяльнісного підходу переклад, як і гра, є процесом прийняття рішень – послідовністю певної кількості ситуацій (ходів), що змушують перекладача вибирати з-поміж певної кількості варіантів. Перекладацькі рішення бувають двох видів: 1) такі, що стосуються інтерпретації вихідного тексту/одиниці, та 2) такі, що стосуються вибору відповідника для втілення вилученого змісту. Переклад є детермінованим процесом у тому сенсі, що всі наступні рішення перекладача визначаються його первинним вибором, який, таким чином, формує мовно-комунікативний контекст своїх подальших дій. Виходячи з цього, першим важливим висновком Левого є те, що «процес перекладу має форму гри з повним обсягом інформації», оскільки в ній «на кожний наступний хід впливає знання про попередні рішення та ситуації, які виникають внаслідок цих рішень» [8, с. 148–149].

Другий висновок дослідника стосується прагматичного виміру перекладу, причому прагматичним, у розумінні Левого, є не сам мовний матеріал, а лише процес його відбору. Теорія перекладу тяжіє до нормативності, тобто має пояснювати, як знаходити оптимальне рішення; насправді ж перекладацька діяльність є прагматичною: перекладач робить вибір на користь лише одного з можливих рішень, а саме того, яке пропонує максимальний ефект за мінімальні зусилля. Такий підхід у теорії ігор отримав назву *стратегії мінімакс*: «Перекладач задовольняється, знайшовши варіант перекладу, який більш-менш вдало передає всі необхідні значення та стилістичні характеристики, хоча вірогідно після годин експериментування та переписування можна було б знайти й кращий. Перекладачі прагнуть прийняти ті рішення, «цінність» яких – навіть за найнесприятливішої реакції читачів – не опуститься нижче певного припустимого мінімуму, що відповідає їх мовно-естетичним критеріям» [8, с. 156].

Таким чином, подібність перекладу до гри в інтерпретації Левого зумовлюється, по-перше, наявністю стратегії, по-друге, послідовністю взаємопов'язаних дій (ходів), кожна наступна з яких зумовлюється попередньою, і по-третє, прагматичною зумовленістю, що межує з естетичною. Якщо екстраполювати ці положення на ситуацію перекладу мовної гри, можна побачити повну сумісність, адже визначення доцільності відтворення ігрових дій визначається перекладачем на основі її прагматико-естетичної цінності в контексті ситуації та/або твору загалом, тоді як вибір перекладачем способу відтворення ігрових дій визначається, з одного боку, правилами («настановами» в термінах Левого), визначеними автором, а з іншого – наявністю відповідних можливостей у цільовій мові. Інакше кажучи, визначившись з альтернативою, перекладач формує програму своїх подальших рішень щодо відбору як формальних, так і змістових характеристик, створюючи, таким чином, певну кількість наступних ігрових ходів. А завдання дослідника – реконструювати цю стратегію перекладача у сукупності його рішень та дій, що можна робити опосередковано на основі порівняльного аналізу вже наявних текстів або безпосередньо на основі використання експериментальних методів.

Підхід Левого до перекладу як гри був реанімований у 1990-х роках Діндою Горле, яка у своїх пошуках об'єднала деякі положення теорії ігор з концепцією семіозису Чарльза Пірса [10]. Як наслідок, з'являється її розуміння перекладу як евристичної мовної гри з одним учасником, що відбувається на основі евристики проб та помилок, у перебігу якої здійснюються ходи на основі попередніх рішень стосовно окремих (часткових) проблем, глобальних проблем та їхньої взаємодії. Порівнюючи переклад з пазлом, Горле моделює його як усвідомлений індивідуальний процес прийняття рішень на підставі раціонального вибору із множини можливих альтернатив. Завдання гри в переклад – знайти найбільш адекватне рішення з урахуванням встановлених правил, хоча, на відміну від пазла, в перекладі-грі відсутнє заздалегідь визначене рішення. Дослідниця також вдається й до порівняння гри в переклад із шахами, адже аналогія з цією грою дозволяє провести паралель між правилами гри та мовними правилами, але, на відміну від шахів, мета перекладу не осмислюється авторкою як перемога чи програш (скоріше як успіх або неуспіх).

Погоджуючись із Горле щодо основних положень її теорії, не можемо не відзначити той факт, що, займаючись пошуком паралелей між перекладом та різними формами гри, вона так і не змогла підібрати приклад гри, яку можна було би повністю уподібнити перекладу. Зокрема, це свідчить

не тільки про унікальність гри-перекладу, а й про унікальність будь-якої гри взагалі, що, своєю чергою, є підставою стверджувати про неможливість знайти критерії, які задовольняли би всім без винятку іграм.

Продовжуючи наше знайомство з вельми великим доробком Горле, звертаємо увагу на деякі положення, що видаються цікавими для наших власних методологічних пошуків. Так, авторка вказує на те, що будь-яка спроба підкорити гру в переклад раз і назавжди визначеному набору правил приречена на поразку, адже «раціональність» та «об'єктивність» дій перекладача ставиться під сумнів через вплив різноманітних суб'єктивних чинників, які просто неможливо врахувати в будь-якій формальній моделі: «Безумовно, переклад не створюється ефективним мультилінгвальним механізмом, а залишається людською діяльністю, до якої залучені білінгвальний (або мультилінгвальний) перекладач та реципієнт(и). Переклад – це навчена та наукова ‘гра’, в яку грає людина-перекладач» [6, с. 20]. Таким чином, «артикульована форма перекладу, вибрана та представлена перекладачем, залишається ненадійним мистецтвом – у термінах Пірса грою, що піддається помилкам, – оскільки переклад постулює, що не тільки знання, а й інтуїція ніколи не будуть закріплені та кінцевими» [6, с. 21].

Як справжній семіотик Горле не може оминати концепцію перекладу Романа Якобсона [7], зазначаючи, що саме її підхід «наближає ‘звичайну’ концепцію фрагментарного перекладу до повного семіозису, включаючи інтралінгвальний, інтерлінгвальний та інтерсеміотичний різновиди перекладу» [6, с. 94]. Далі авторка пояснює, яким саме чином це відбувається: «Інтралінгвальний переклад є монадичною мовною грою через те, що встановлює еквівалентність на рівні однієї мови. Інтерлінгвальний переклад є діадичною мовною грою через те, що є орієнтованим на дві мови. Інтерлінгвальний переклад є війною, боротьбою або принаймні ворожнечею між мовою та мовленням, означуванням та означенням, що вказує на зустріч між текстовою та мовною реальністю. Інтерсеміотичний переклад, відповідно, є тріадичною (або навіть більш складною) мовною грою, до якої залучено об'єднання інтермедіальних перекладів у мовленні, образах тощо» [6, с. 95].

Уподібнення перекладу до семіозису також вказує на його безкінечний характер, що втілюється в концепції множинних перекладів: «У безкінечній грі перекладу-крізь-час ‘погані’ переклади представляють фальш і програють, тоді як ‘гарні’ переклади породжують ‘кращі’ переклади, що знову породжуватимуть інші переклади» [10, с. 228].

Вивчаючи доробок Горле, Ендрю Честерман, своєю чергою, виокремлює три принципи профе-

сійної поведінки перекладача-гравця, які ми тут наводимо у зв'язку з їхньою беззаперечною методологічною цінністю:

1) принцип *TIANA* (*There Is Always an Alternative* – «Вибір є Завжди»), згідно з яким не може існувати єдиного ідеального або навіть оптимального перекладу. Переклад – це безкінечний семіозис, завжди відкритий до подальших змін та вдосконалень;

2) принцип діалогічності (*The Dialogic Principle*) стосується залучення перекладача до соціального діалогу з низкою агентів-партнерів, таких як автор, замовник, видавець, читач тощо. Перекладач також перебуває в діалозі із самим собою та з текстом оригіналу;

3) принцип індивідуальності (*Only the I can speak* – «Тільки Я Можу Говорити») полягає в тому, що внаслідок індивідуальності кожного випадку використання мови переклад перетворюється на особистісний акт. Перекладач бере на себе відповідальність за те, що і кому він говорить. Відповідальність неможливо передати, адже перекладений текст належить перекладачу і на ньому стоїть його ім'я. Перекладач не анонім, тому кожен переклад або підсилює довіру до нього, або, навпаки, підриває її. Водночас перекладач не володіє своїм перекладом повністю, він поділяє відповідальність з автором та замовником [6, с. 191].

Наступним дослідником, чий внесок у розробку концепції перекладу як гри має значення для нашої розробки, є Майкл Кронін, у доробку якого звертаємо увагу на два цікаві спостереження. Перше стосується поняття стратегії, яке, на думку дослідника, є єдиною ланкою між перекладом і грою. Втім поняття стратегії, як його використовують стосовно ігор, має бути дещо переосмислено в термінах теорії перекладу, аби «охопити два рівні стратегічного аналізу – рівень перекладача як читача і рівень перекладача як письменника. Якщо читання текстів є діалогічною діяльністю, в якій тексти частково генеруються за рахунок інтерпретаційних стратегій читача, де в цьому процесі місце перекладача? Чи є перекладачі – в термінах Умберто Еко – зразковими читачами або чи є вони особливим різновидом читачів, і якою мірою їхні інтерпретаційні кроки передбачені авторськими стратегіями? Які ігри з читачами перекладених текстів є можливими на рівні перекладачів як письменників? Тож, переклад як місце, де рецепція зустрічається з продукуванням, є двома послідовними (переклад текстів) або одночасними (усний переклад) іграми» [3, с. 92].

Очевидно, що в цьому пасажі додаткового розтлумачення вимагає згадана Кроніним концепція Зразкового Читача (*Model Reader*). На думку Еко, зразковим може вважатися лише читач, «передбачений» (*foreseen*) автором, а отже, «здатний пово-

дитися з текстом у процесі його інтерпретації так само, як із ним поведився автор у процесі його генерації» [3, с. 7]. Згідно з нашим розумінням герменевтичної концепції Еко, перекладач може бути уподібнений до Зразкового Читача другого рівня, який «міркує, яким саме читачем ця оповідь хоче його бачити і який прагне точно визначити, яким чином Зразковий Автор хоче бути дороговказом для читача» [4, с. 27]. Хоча це твердження і є дещо гіпотетичним, а сама модель – метафоричною, воно набуло значного поширення в перекладознавчих дослідженнях у зв'язку з тим, що визначити текст лише як те, що «вкладено» автором, означало би позбавити інтерпретатора ролі суб'єкта інтерпретації й звести його роль до механічного пристрою декодування. Додамо, що така позиція суголосна й перекладознавчому тлумаченню здобутків рецептивної естетики.

Повертаємось до Кроніна, друге спостереження якого стосується когнітивних аспектів діяльності перекладача, пов'язаних із поняттям «когнітивне задоволення» (*cognitive pleasure*), адже психологи вважають, що саме задоволення є важливим аспектом ігрової діяльності. Повністю прозорому тексту оригіналу бракує грайливості (*playfulness*), отже, аби перекладач отримав задоволення від своєї роботи, він має відчувати, як текст «опирається» його спробам спочатку інтерпретувати його, а потім перевиразити вилучений зміст засобами іншої мови. З іншого боку, робота з текстами з «нульовою сумою» вихідних даних (коли автор лише мінімально співпрацює з читачем) здатна розчарувати перекладача в його професійній діяльності. Така позиція може хоча б частково пояснити, чому перекладачі знову й знову повертаються до роботи зі складними літературними текстами [4, с. 93]. Кронін пропонує тезу, яка в англо-українському перекладі перетворюється на своєрідний каламбур: *If there is no play, the game of translation is likely to lose its appeal* [4] – «Якщо немає гри слів/мовної гри, гра в переклад втрачає свою привабливість».

Розмірковуючи над концепцією гри в переклад Кроніна, ми хотіли би додати, що, окрім задоволення, ігровий опір вихідного тексту може призводити й до фрустрації або навіть когнітивного дисонансу, спричинених неповнотою інформації, що є в розпорядженні перекладача (нагадаємо, що Левий характеризував переклад як гру з повним обсягом інформації, хоча інші дослідники по-різному інтерпретують цей термін стосовно гри-перекладу) і пов'язаною з нею необхідністю йти на ризик. Шляхом подолання цих негативних впливів і отримання повноцінного задоволення від гри в переклад та перекладу гри є здатність перекладача не тільки здійснити когерентне тлумачення першотвору, а й знайти ті засоби його

перестворення, які сам він вважає оптимальними. Якщо «перекласти» ці міркування термінологічною мовою перекладознавства, матимемо еквівалентність як критерій перекладацької перемоги. Тим паче, що, на наше глибоке переконання, будь-яка стратегія сама по собі є тільки інструментом створення цільового тексту, головним критерієм віднесення якого до перекладу залишається еквівалентність, незважаючи на досить інтенсивні спроби позбавити її цього статусу.

Ще одним важливим питанням, що вимагає висвітлення у зв'язку з поняттями перемоги та поразки, є постать антагоніста-суперника, проти якого й зосереджує свої зусилля протагоніст-перекладач. Почати тут потрібно з того, що антагоніста як такого може і не бути, оскільки суперник не є обов'язково передбаченим всіма іграми. Довести цей факт можна двома шляхами. По-перше, емпіричним, просто пригадавши ті ігри, в яких немає переможців та переможених, вони позбавлені елемента змагальності і слугують для задоволення. По-друге, потенційну відсутність антагоніста можна довести за рахунок кластерної природи концепту «ГРА».

Треба пояснити, що кластерним вважається концепт, який визначає не якась одна (прототипова) ознака, а одразу декілька, причому, як правило, неможливо визначити, яка з них є головною. Інакше кажучи, кластерні концепти – це ті, під час аналізу яких можна виокремити комбінації або пучки (clusters) ознак, жодна з яких не є обов'язковою, але кожна з яких є суттєвою. Класичним прикладом кластерного концепту якраз і вважають ГРУ з легкої руки самого Людвіга Вітгенштайна, який писав: «Пригляньмося, наприклад, до процесів, які ми називаємо “іграми”. Я маю на увазі настільні ігри, гру в карти, у м'яча, спортивні ігри і т. д. Що в них усіх є спільне? – Не кажіть: “Вони повинні мати щось спільне, а то б не називалися іграми”, – а подивіться, чи є в них усіх щось спільне. – Бо як ви придивитесь до них, то хоч не побачите нічого спільного для них усіх, зате побачите спорідненість, подібність, і не одну, а цілий ряд» [1, с. 121]. І далі філософ доходить висновку: «А підсумок цих спостережень звучить так: ми бачимо складну мережу подібностей, що поширюються одні на одних і перехрещуються одні з одними. Подібностей більших і менших. Ті подібності найкраще можна охарактеризувати словами “родинні подібності”, бо так поширюються одні на одних і схрещуються одні з одними різні подібності, що існують між членами родини: зріст, риси обличчя, колір очей, хода, темперамент тощо. – І я кажу: “ігри” утворюють родину» [1, с. 122]. Висновок, який робимо ми, полягає в тому, що наявність антагоніста у грі в переклад не є обов'язковою, але водночас може бути доволі

важливою. Якщо він усе ж таки існує, хто може претендувати на цю роль? Найбільш очевидною кандидатурою є автор, який створює текст, що й виступає об'єктом творчих здібностей для перекладача. Сутність змагання між перекладачем і автором полягає в тому, що другий намагається відтворити все те, що створив перший, але засобами іншої мови і за умов іншої культури. З цього припущення, своєю чергою, випливає те, що перемогу або, навпаки, поразку в їхньому творчому протистоянні варто визначати в термінах еквівалентності/адекватності перекладу.

У випадку множинності перекладів антагоністами можуть бути інші перекладачі, оскільки сама наявність ретрансляцій, зокрема в художньому дискурсі, часто пояснюється творчим змаганням або змаганням талантів. У цьому випадку визначення «переможця» виходить за суто мовні рамки, адже здійснюється реципієнтом, який вирішує, який переклад подобається йому більше.

Спробуємо перевірити дієвість викладених методологічних міркувань на матеріалі перекладів фрагментів науково-популярних текстів, що містили такі різновиди мовної гри, як каламбури та прецедентні імена. Потрібно одразу звернути увагу на те, що складність перекладу мовної гри, безумовно, варіюється залежно від її типу. В цьому сенсі адекватне відтворення прецедентних імен ми можемо вважати значно легшим раундом перекладацької гри, порівняно з відтворенням каламбурів. При цьому безумовною перемогою ми пропонуємо вважати такий переклад, що пропонує мовну гру із повним збереженням її вихідного ефекту без додавання додаткового текстового матеріалу або перекладацьких коментарів, які могли би полегшити завдання розуміння мовної гри для читачів. Натомість наявність будь-яких трансформаційних втручань задля збереження прагматичного ефекту вихідної гри можна вважати «нічиєю», оскільки, висловлюючись метафорично, читач для розуміння змісту тексту оригіналу теж вимушений долучатися до процесу його розшифрування, хоча і з допомогою міжмовного посередника. Врешті-решт, перекладацькою поразкою пропонуємо вважати описовий переклад, за якого не зберігається жодний ефект мовної гри, та повне вилучення фрагменту, що мав у собі мовну гру, з цільового тексту.

Почнемо аналіз текстового матеріалу з «легкого» раунду – перекладу прецедентних імен, в якому, як могло б здатися на перший погляд, складно програти.

Річард Флоріда у своїй книзі “The Rise of the Creative Class” (в перекладі Максима Яковлева – «Homo Creativus. Як новий клас завойовує світ») пише:

“Here’s a thought experiment. Take a typical man on the street from the year 1900 and drop him into the

1950s. Then take someone from the 1950s and move him Austin Powers-style into the present day. Who would experience the greater change?"

Українська версія цього фрагменту виглядає таким чином:

«Проведемо уявний експеримент. Візьмемо пересічну людину з вулиці в році 1900-му та перемістимо її десь у 1950-ті. Потім візьмемо когось із тих п'ятдесятих років і закиньмо його у стилі Остіна Паверса в наші дні. Хто відчує більші зміни?».

Прецедентне ім'я Остіна Паверса, головного героя американських шпійонських фільмів, використовується як автором, так і перекладачем без будь-яких додаткових коментарів. Загалом, коментарі тут видаються зайвими, оскільки фільми про Остіна Паверса належать до популярної американської культури, широко відомої за межами США, тим паче, що всі фільми серії були перекладені українською мовою. Пропонуємо вважати цей приклад перекладацькою перемогою.

Свою чергою один із наступних розділів цієї самої книги називається *"Brave New Workplace"*, що в перекладі виглядає як «Прекрасне нове робоче місце», що без коментаря перекладача може видатися доволі незвичним заголовком. Назва побудована за аналогією з відомим романом-антиутопією Олдоса Гакслі *"Brave New World"*, який в українському перекладі Сергія Маренка 1994 року отримав назву «Прекрасний новий світ», що, вочевидь, врахував перекладач у запропонованому варіанті. Завдання україномовного читача значно спрощується тим фактом, що саме цю інформацію він може отримати з виноски з коментарем перекладача на цій самій сторінці книги. Цікаво, що коментарі щодо назви відсутні в тексті оригіналу, що певним чином ускладнює процес мовної гри з розшифрування цього прецедентного імені для англомовних читачів і ще більше ускладнює цей процес для перекладача, оскільки саме його завдання – зреагувати на назву розділу як на «щось знайоме», побудувати український переклад за аналогією з англійським прецедентним ім'ям та надати додаткову інструкцію для такого розшифрування україномовним читачам. Пропонуємо вважати цей приклад перекладацькою нічиєю, але при цьому такою, яка важко далася перекладачу, оскільки вимагала від нього додаткових фонових знань.

Схожі труднощі для перекладача можуть виникнути і під час аналізу такого фрагмента:

*"Rather than holding a faceless job in corporate America, DotComGuy had the big companies beating a path to his door. Rather than traveling for what he wanted he had the world brought to him. He was a virtual **Horatio Alger**, a housebound king of infinite cyberspace".*

*«Замість обіймати якусь безлику посаду в корпоративній Америці, DotComGuy змусив корпорації пробиратися до його дверей. Замість мотатися по всіх усядах, він приніс увесь світ собі додому. Він був віртуальним **Гораціо Елджером**, прикутим до свого будинку королем кіберпростору».*

Ім'я Гораціо Елджера не просто не є знайомим україномовним читачам, а і, на відміну від назви про «Прекрасний новий світ», не викликає жодних асоціацій, щоби миттєво спадали на думку. Перекладач надає свій коментар про те, що Гораціо Елджер є одним із найпродуктивніших американських літераторів XIX століття, повне зібрання творів якого становить більше 100 томів, а загальна кількість виданих творів сягає відмітки у 20 мільйонів примірників. Але, незважаючи на наявність коментаря перекладача, суворе журі в нашій особі все-таки пропонує вважати цей переклад перекладацькою поразкою, оскільки наданий коментар не дозволяє зрозуміти, навіщо автором було використано саме це ім'я. Окрім того, що Гораціо Елджер був продуктивним письменником, він був, вірогідно, досить дивною особистістю, не любив перебувати в компанії інших людей та більшість часу проводив у себе вдома, що, мабуть, і дозволило автору використати саме його в якості прикладу. При цьому ці факти з його біографії не були відображені жодним чином у перекладацькому коментарі.

Перейдемо до аналізу перекладів каламбурів. Майк Бастер та Крістін Лоберг у своїй книзі *"The Power of Forgetting"* (переклад Оксани Гордієнко – «Сила забування») формують неможливість забути про певні ключові професійні завдання таким чином:

"You can hardly come across such a situation that a composer forgot to divide their musical piece into tacts. This would be really untactful in all meanings of the word".

У перекладі українською мовою ми маємо прямий варіант, який, завдяки омонімії слова *tact*, дозволяє зберегти каламбур, не додаючи жодного компенсаційного текстового матеріалу:

«Навряд ви зможете десь зіткнутися із ситуацією, щоб композитор забув поділити свій музичний твір на такти. Це, принаймні, було б не тактовно в усіх значеннях цього слова».

Пропонуємо вважати каламбур досить легко збереженим, а перекладацьке рішення – досить легкою перекладацькою перемогою.

Колін Гармон у своїй роботі *"What I Know About Running Coffee Shops"* (переклад Олени Любенко – «Що я знаю про роботу кав'ярень») радить читачам бути самими собою, каламбурно стверджуючи:

"One can't be everybody's cup of tea, especially if he / she is a coffee".

Каламбур будується на значенні слова *tea*, яке, очевидно, позначає «чай», але у складі усталеного виразу *be one's cup of tea* перекладається приблизно як «бути комусь цікавим, захоплювати когось». Звичайно, за відсутністю подібних усталених виразів українською мовою перекладачці потрібно було вдаватися до певного протиставлення, також пов'язаного з темою їжі, але такого, щоб це не було повне протиставлення (на кшталт «холодний – гарячий»), а просто щоб залучені до нього об'єкти являли собою поняття різного типу, а один із них все-таки фігурував у певному усталеному виразі. Так у перекладі з'являється солодкий пиріжечок («бути чийось солодким пиріжечком» – поширений розмовний вираз) та піца на протиставлення йому. Щоб посилити ефект контрасту, перекладачка додає означення «кругленький» та «трикутний»:

«Ви не можете для кожного бути кругленьким солодким пиріжечком, якщо ви, припустимо, трикутний шматок піци».

Пропонуємо вважати це перекладацьке рішення нічиєю, однак досить складно досягнутою. Потрібно також відзначити, що здається практично неможливим у цій ситуації досягти перекладацької перемоги.

Спенсер Джонсон у своїй книзі *“Who Moved My Cheese?”* (переклад Олександри Асташової – «Хто взяв мій сир?») формулює підзаголовок таким чином:

“An A-Mazing Way to Deal with Change in Your Work and in Your Life”.

Гру слів побудовано на тому, що частиною слова *amazing* є слово *maze* – «лабіринт», а за сюжетом метафоричної частини книги її герої ходять лабіринтом. У перекладі ми маємо:

«Дивовижний спосіб упоратися зі змінами».

Тож каламбур вилучається, а ми вимушені визнати факт перекладацької поразки.

Висновки і перспективи подальших розробок. Спробуємо викласти головні положення ігрового підходу до вивчення перекладу на основі проаналізованого матеріалу, які сукупно можуть виступати основою людичної дослідницької моделі:

– за Вітгенштайном, переклад є формою мовної гри з дихотомічним статусом. У своєму процесуальному вимірі гра-переклад втілюється у послідовності перекладацьких рішень, подібних до ходів у грі. У своєму результативному вимірі гра-переклад є цільовим текстом, подібним до пазла (за Горле), кожен елемент якого розташований у задалегідь визначеному місті, аби відповідати зразку (вихідному тексту);

– гру-переклад об'єднує з іншими іграми наявність стратегії та правил. Стратегія перекладу, як і будь-якої іншої гри, має бути скерована на пере-

могу або виграш, під якими ми розуміємо достатній рівень відповідності між вихідним та цільовим текстами на релевантних рівнях зіставлення: структурно-семантичному, комунікативно-функціональному, прагматичному, жанрово-стилістичному, культурологічному тощо. Правила гри-перекладу мають об'єктивно-суб'єктивний характер. Об'єктивний характер мають мовні закономірності, що регулюють перехід від тексту оригіналу до тексту перекладу, тоді як суб'єктивними вважаються правила ситуативного, особистісного, культурного тощо характеру. Наявність суб'єктивного елемента в гри-перекладі заперечує її алгоритмічний характер і підсилює креативне начало;

– у термінах теорії ігор Неймана–Моргенштерна переклад може бути представлений у вигляді антагоністичної гри або гри з нульовою сумою, тобто такої, в якій суперники – автор і перекладач – мають протилежні інтереси, адже намагаються передати аналогічний зміст засобами різних мов. Поведінка перекладача в такій грі керується принципом мінімакс. У ситуації перекладу це означає, що перекладач припиняє пошук рішення (здійснюваного на основі евристики проб та помилок) тоді, коли вважає отриманий результат адекватним (оптимальним, але не обов'язково ідеальним);

– у термінах семіотики Пірса гра-переклад уподібнюється до семіозису, тобто безперервної креативної інтерпретації та конструювання різнорівневих знакових утворень. Безкінечність перекладацького семіозису виступає концептуальним підґрунтям множинності перекладів. У термінах семіотичної концепції Якобсона виокремлюються три різновиди гри-перекладу: монадична – гра в інтралінгвальний переклад, дідична – гра в інтерлінгвальний переклад та тріадична – гра в інтерсеміотичний переклад;

– перекладач як гравець керується етичними принципами Честермана, які визначають соціальний (кооперативний) вимір ігрової моделі перекладу. На когнітивно-психологічному рівні діяльність перекладача визначається водночас прагненням задоволення та відчуттям фрустрації.

Перспективою роботи в цьому напрямі є уточнення та подальша верифікація запропонованої методологічної моделі на матеріалі інших різновидів мовної гри як у її результативному, так і у процесуальному вимірах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітгенштайн Л. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Філософські дослідження. Київ : Основи, 1995. 311 с.
2. Ребрій О.В. Теорія перекладацької творчості у мовному, текстуальному та діяльнісному вимірах : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.16. Київ, 2013. 513 с.

3. Cronin M. Game theory and translation. *Routledge encyclopedia of translation studies*. London and New York : Taylor & Francis Group, 2005. P. 91–93.
4. Eco U. The Role of the Reader. Bloomington : Indiana University Press, 1894. 273 p.
5. Gardner Moore F. Orations of Cicero, With a Selection of His Letters. Boston : Ginn, 1925. 532 p.
6. Gorfée D.L. Translation Theory and the Semiotics of Games and Decisions. *Translation Studies in Scandinavia: Proceedings from the Scandinavian Symposium on Translation Theory*. Lund : Gleerup, 1986. P. 96–104.
7. Jakobson R. Language in Relation to Other Communication Systems. *Selected Writings II. Word and Language*. The Hague, Paris : Mouton, 1971. P. 360–412.
8. Levy J. Translation as a Decision Process. *The Translation Studies Reader*. London, New York : Routledge, 2000. P. 148–159.
9. Nord Ch. Manipulation and Loyalty in Functional Translation. *Current Writing*. V. 14. P. 2. P. 32–44.
10. Peirce Ch.S. Semiotica. Sao Paolo : Perspectiva, 2005. 349 p.
11. Spiegelman W. Imaginative Transcripts. Oxford : Oxford University Press, 2009. 336 p.
12. Waldrop R. Lavish Absence. Recalling and Rereading Edmond Jabes. *Judaism: A Quarterly Journal of Jewish Life and Thought*. Vol. 52. Middletown : Wesleyan University Press, 2003. P. 161–180.
2. Eco, U. (1894) The Role of the Reader. Bloomington : Indiana University Press. 273 p.
3. Gardner Moore, F. (1925) Orations of Cicero, With a Selection of His Letters. Boston: Ginn. 532 p.
4. Gorfée, D.L. (1986) Translation Theory and the Semiotics of Games and Decisions. *Translation Studies in Scandinavia: Proceedings from the Scandinavian Symposium on Translation Theory*. Lund: Gleerup. P. 96–104.
5. Jakobson, R. (1971) Language in Relation to Other Communication Systems. *Selected Writings II. Word and Language*. The Hague, Paris: Mouton. P. 360–412.
6. Levy, J. (2000) Translation as a Decision Process. *The Translation Studies Reader*. London, New York: Routledge. P. 148–159.
7. Nord, Ch. (1971) Manipulation and Loyalty in Functional Translation. *Current Writing*. V. 14. P. 2. P. 32–44.
8. Peirce, Ch.S. (2005) Semiotica. Sao Paolo: Perspectiva. 349 p.
9. Rebrii, O.V. (2013) Theory of Translator’s Creativity in Language, Textual and Activity-Based Dimensions [Teoriiia perekladatskoi tvorchosti u movnomu, tekstualnomu ta diialnisonomu vymirah]: dissertation for ... Doctor of Sciences (Philology): 10.02.16. Kyiv. 513 p.
10. Spiegelman, W. (2009) Imaginative Transcripts. Oxford: Oxford University Press. 336 p.
11. Waldrop, R. (2003) Lavish Absence. Recalling and Rereading Edmond Jabes. *Judaism: A Quarterly Journal of Jewish Life and Thought*. Vol. 52. Middletown: Wesleyan University Press. P. 161–180.
12. Wittgenstein, L. (1995) Tractatus Logico-Philosophicus. Philosophic Research. Kyiv: Osnovy. 311 p.

REFERENCES

1. Cronin, M. (2005) Game theory and translation. *Routledge encyclopedia of translation studies*. London and New York: Taylor & Francis Group. P. 91–93.

UDC 811.111.038

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-29>

THE EARLY 20 CENTURY ENGLISH BORROWABILITY FROM THE ROMANCE LANGUAGES

Polishchuk G. V.

*Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Germanic Languages,
Foreign Languages and Teaching Methodology
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
Shevchenko str., 1, Kropyvnytskyi, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9547-4959
lopotova@ukr.net*

Key words: *etymology, English of the early 20 century, language distribution, Romance borrowings, semantic groups, parts of speech.*

The article focuses on a lexicographic investigation of foreign words with special focus on the borrowings from the Romance languages other than French in the English language in the early 20 century (E20). Language distribution of the research proved that the Romance languages donated significant vocabulary into English in E20. Historical background was studied for better understanding of the respective cultural standards of the analyzed languages and the effect of their lexical influence. The article proposes the qualitative and quantitative interpretation of Latin, Italian, Spanish and Portuguese words: in the language distribution 59,4% % of foreign words were borrowed from these languages. It was proved that words from different semantic domains differ in their borrowability: Latin as the important supplier of vocabulary into English throughout its history (medicine 17,8%, literature 14,2%, law terminology 14,2%, educational terms 7,1%, theology 3,5% etc.); Italian (food and drink 28,6%, art, painting literature terms 18,5%, musical vocabulary 14,8%); Spanish (cultural peculiarities 40%, food items 20%), Portuguese (dance names, clothes items). Differentiation into word classes of borrowed words (other than French) was given and it has been found out that nouns are more borrowable than other parts of speech in all described languages. Morphological characteristics of Italian noun-forming suffixes was given: 59% root nouns, nouns with the most common diminutive suffix -ino/ine/ini – 13,6%, popular diminutive suffix -etto/etta, often used with affectionate overtones – 9%, -ella – 9%, nouns with augmentatives -one/ona – 4,5%, etc. The author hopes that the presented classification of borrowed Italic vocabulary of E20 performed on the basis of lexicographic investigation is undoubtedly a promising field of research. The results of this study are of direct practical relevance.

ЗАПОЗИЧЕННЯ З РОМАНСЬКИХ МОВ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Поліщук Г. В.

*доктор педагогічних наук,
доцент кафедри германських мов,
зарубіжної літератури та методик їхнього навчання
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
orcid.org/0000-0002-9547-4959
lopotova@ukr.net*

Ключові слова: *етимологія, англійська мова, початок ХХ ст., мовний розподіл, романські мови, семантичні групи, частини мови.*

У статті автором запропоновано результати суцільного лексикографічного обстеження романських запозичень у словниковому складі слів англійської мови, зафіксованих на початку ХХ століття (1900–1939 рр.). Мовна дистрибуція експериментального матеріалу доводить вплив мов романської групи на словниковий склад англійської мови у 1900–1939 рр. ХХ ст., значущість яких проаналізовано з урахуванням історичного підґрунтя їхнього розвитку.

Запропоновано якісну та кількісну інтерпретацію запозичень із латинської, італійської, іспанської та португальської мов: у загальному розподілі 59,4% слів було запозичено в англійську саме з досліджуваних мов. Доведено, що ступінь запозичення іноземних слів залежить від їх приналежності до різних семантичних груп, отже, запозичення з латинської, представлені на початку ХХ ст.: 17,8% – медичні, літературні терміни – 14,2%, юридична термінологія – 14,2% тощо; італійські запозичення представлені переважно такими семантичними групами: їжа та напої – 28,6%, мистецтво – 18,5%, музичні терміни – 14,8%). Запозичення з іспанської та португальської мов проаналізовано з урахуванням семантичних груп: їжа та напої – 20%; культурно марковані запозичення – 40%. Експериментальний матеріал роботи демонструє тенденцію англійської мови до запозичення іменників (70,2%), на перевагу інших частин мови, переважно складних іменників. У роботі представлено морфологічний аналіз італійських іменникових суфіксів, та з'ясовано, що у процесі запозичення переважають (59%) демінутивні суфікси -ino/ine/ini – 13,6%, -etto/etta – 9% тощо. Уважаємо, що запропоноване лексикографічне обстеження та класифікація запозичень із романських мов початку ХХ ст. у поєднанні з існуючим теоретичним підґрунтям послугує ефективною базою для уніфікації наукових розвідок у царині етимології англійської мови та матиме релевантне практичне застосування.

Introduction. This paper investigates foreign words of Romance origin (other than French) in English from a synchronic perspective, with special focus on new popular borrowings in English. It analyses a sample of foreign words dated 1900–1929 (early 20th century, E20). The research material is classified according to the language the terms come from and the semantic area they are used in. The aim is to study the influence of the Romance languages on English from both quantitative and qualitative viewpoints, with the purpose of reassessing the importance of the borrowing phenomenon in terms of its significance in

the coinage of vocabulary. From the theoretical viewpoint, the study contributes to the issue of whether recent foreign borrowings should be considered as indispensable phenomenon of English. This lexicographic study analyzed morphosemantic peculiarities of Romance borrowings in the English Language in Oxford Dictionary of Foreign Words and Phrases (2010) over a period ranging from 1900 to 1929 which testifies to the current relevance and increasing incidence of borrowing as a word-formation mechanism for the creation of new words in English. As the objective of the article was to establish a better under-

standing of the productivity of a loan word which has stood the test of time from the early twentieth century to current contemporary English, the methodology selected provided some answers which coincide with generally established studies of loans and derivatives, as well as diachronic periods of the English language, thus, it was possible to establish the following: (1) the meaning(s) of the feature as used in E20; (2) the word class(es) it is assigned to; (3) derived and inflected forms of the feature and their meanings.

Results. In total, 424 foreign words were identified and examined and an overview of their distribution across different semantic fields is presented helping to discuss important trends in the development of modern English lexicon. As has been already stated, the aim of this research is to study the Romance language distribution within the English E20 lexicon as well as to decide which languages determine each studied semantic domain. The impact of the Romance languages proved to be relevant in the general picture of E20 borrowability: 59,4 % in the data belong to the Romance languages, thus *French, Latin, Italian, Spanish and Portuguese* donated the most vocabulary. It should be mentioned here that all peculiarities of French impact on English were given by the author in details in [4], that's why other than French borrowings would be carefully investigated. As far as the second research method is concerned, the following popular categories have been suggested: words of general character, administrative terms/law/government, music (dance/songs), fashion (clothes/names of fabric), military, sport, theology/religion, cookery (dishes/beverages (wine vocabulary)/ desserts), slang/colloquial usage, art/literature as contemporary etymological studies tend to adopt a broader perspective, looking at the relationships between whole sets of lexemes belonging to a particular semantic field [1, p.137]. In the scope of contemporary lexicological studies borrowing is a widely discussed topic and the scholars focused much on the role of borrowings in the history of the English language [1; 2; 3; 7], the relationship between structure and meaning of borrowings [9], the results of contacts among the languages [5], social meaning potential of loanwords [3], semantic field arrangement of borrowed words and differences among semantic fields [4], separate languages have been in the focus of many research studies in the field of English Etymology, but examination of the material provides lack of evidence of systematic description of the borrowed Romance vocabulary in the E20 in the English language. As the Romance languages originally spoken mainly in the south and west of continental Europe, where French, Italian, Portuguese and Spanish are national languages imposed on what was earlier, they all have developed historically from Latin [6, p.349], so we now call your attention to Latin and present

brief historical survey of its presence in the English language. It's dictionary definition runs as follows: Italic, originally the language of Rome, where first attested by inscriptions from before the 3rd century BC; subsequently of the whole of the western part of the Roman empire, and the ancestor of the "Romance languages". A learned language from the early Middle Ages, linked especially with the Roman branch of Christianity, in whose liturgy it was obligatory until the 1960s. Written in the Roman alphabet [6, p. 218].

Numerous scientific works [1, p. 8; 8, p. 194; 5] consider this language to be the major influence on English throughout its history and there is evidence of its role from the earliest moments of contact [1, p. 24]; the influx of Latin loans continued during Middle English times and it had played an important role as an official written language in England and substantial number of verbs passed into common use: *admit, aggregate, construct, constitute, corrupt, create, direct, proclaim, produce, prohibit* and many other verbs and nouns in education, administration and field of law (*contract, legitimate, certificate, educate, interrogate, forum, comment, etc.*) [5, p. 53–54]. In the fifteenth through the seventeenth centuries Latin was no longer anyone's first language, but it remained the language of higher education and scholarship in many parts of Europe into the eighteenth century, a liturgical language into the twentieth century, and even a compulsory subject in American high schools until just a few decades ago [7, p. 451–452]. Thus, taking into consideration the above mentioned it is quite logical to state that Latin is a unique phenomenon, on the one hand, it is a dead language, but on the other hand, but with alive existence, not used in everyday communication, but without it no scientific conferences, academic publications, medical disputes, or law courts could ever be imagined to be conducted.

The most conspicuous observation to emerge from the data is total agreement with the above-mentioned theoretical knowledge, i.e., words can be assigned to specialized areas of human activity such as Church and Christian doctrine, education, administration and law. So, the same semantic fields in E20 were registered: 17,8% of borrowed words belong to medicine, in particular, psychoanalysis, e.g., *id* (the part of the mind in which innate instinctive impulse and primary processes are manifest. In Freudian theory, it interacts with the ego and the superego; the word was first used by Freud), *libido* (the energy of the sexual drive as a component of the life instinct), *anima* (the part of the psyche which is directed inwards, in touch with the subconscious/ opposed to persona), *rigor mortis* (stiffening of the joints and muscles of a body a few hours after death, usually lasting from one to four days), *in vivo* (used to speak of processes taking place within a living organism), etc. 14,2% of E20 Latin borrowings

occupies semantic field of literature/literary criticism: *ubi sunt* (characterizing a literary theme of passage lamenting the mutability of things; ‘where are’ – the opening words of refrain of certain medieval Latin works), *sub verto* (used in textual reference: under the word of heading given), *persona* (a role or character adopted by the author, performer in their writing; the aspect of someone’s character that is presented to or perceived by others). Law terms (14,2%) of E20 include the following: *actus reus* (action or conduct which is a constituent element of a crime, as opposed to the mental state of the accused), *contra proferentem* (interpretation of an ambiguous contract against the party which proposed or drafted the contract or clause), *ex silentio* (with reference to an argument or theory based on lack of evidence to the contrary), etc.

Having the reputation of scholarly and learned language Latin introduced 7,1% of educational terms, such as *numerus clausus* (a fixed maximum number of entrants admissible to an academic institution), *curriculum vitae* (a brief account of one’s educational qualifications and previous occupations, typically sent with a job applications) etc.; theology (3,5%) – *sic et non* (a method of argument used by medieval theologians in which contradictory passages are presented without commentary in order to stimulate readers to resolve the contradictions themselves); meteorology (3,5%) – *virga* (streaks of precipitation that appear to hang from the undersurface of a cloud and usually evaporate before reaching the ground) and art (3,5%) – *vanitas* (a still life painting of the 17th century Dutch genre incorporating symbols of death or change as a reminder of their inevitability). Sport terminology occupies 3,5% of all Latin E20 borrowings: *victor ludorum* (the overall champion in a sports competition, especially at a school or college; the sport competition itself). General character Latin borrowings in E20 comprise 28,5% in the experimental material: *gravitas* (dignity, seriousness of manner), *biennium* (a specified period of two years), *patria* (one’s native country or homeland), *pietas* (respect due to an ancestor, country, institution).

Latin sayings and quotation in use of modern English include the following: *terra alba* (whit earth), *spiritus rector* (a ruling or quiding spirit), *miles gloriosus* (a vainglorious soldier who boasts about his military exploits; it is the title of a comedy by the Roman playwright Plautus), *lacrimae rerum* (the sadness of life; tears for the sorrows of life; a quotation from Virgil’s Aeneid) etc.

As for the word classes’ reaction to the pressure of language contact the following results have been found out: the majority of E20 Latin borrowings are nouns 53,5%. Thus, nouns are prominent borrowings, representing a differentiated inventory of labels for concepts, practices, artefacts, products, human agents, and more [9, p. 5]. It is the referentiality of

nouns rather than their structural features that motivates the borrowing of nouns; noun phrases comprise 25% (*actus reus, curriculum vitae, terra alba, sic et non, etc.*), and adverb phrases – 17,8% in the data (*in parvo, in vivo, contra proferentem, sub verto, ex silentio*). It is interesting to mention here that out of all languages (38) in our investigation adverb phrases were borrowed into English in E20 mainly from Latin (with a few French and Italian exceptions 1,7%), so an adverb phrase functions in a sentence in much the same way as an adverb, and the simplest type of adverb phrase is in fact a bare adverb. Being the most heterogeneous of all the word classes in English grammar, some adverbs affect the meaning of the adjacent word or phrase by attaching themselves to it [1, p. 211].

Italian attested in a form distinct from Latin from the 10th century AD, is a Romance language whose standard form, increasingly dominant since the political unification of Italy in the 19th century, has its ultimate source in the Tuscan dialect of Florence, developed as a literary language from the Middle Ages by Dante and others. Many of the regional varieties called ‘dialects’ differ from it, in the south especially, to a degree that in other external circumstances would count as a difference between languages; hence their speakers are in effect bilingual [6, p. 205]. Historically, Italian has had a particular significance for musical vocabulary, and other arts. Borrowing has occurred over a long period, starting in the sixteenth century with: *duo, fugue, madrigal, violin*. These were followed in the seventeenth century with: *allegro, largo, opera, piano, presto, solo, sonata*. But it was during the eighteenth century that interest in Italian music reached its peak in England, and there were numerous loanwords, including: *adagio, andante, aria, cantata, concerto, crescendo, duet, finale, forte, obligato, oratorio, soprano, trio, trombone, viola*. The process continued in the nineteenth century with the adoption of: *alto, cadenza, legato, piccolo, prima donna*. Some Italian words came via French: *cartoon, citron, corridor, gazette, porcelain*. Italian food has also left its mark on English vocabulary, often by way of American English: *lasagne, macaroni, pizza, scampi*, etc. [1, p. 60; 5, p. 67].

As far as our investigation is concerned, it was found out that described above historical tendencies had not changed much, thus, the following semantic groups of E20 Italian borrowings have been registered: 29,6% of food and drink items which acquired international currency, e.g., *mozzarella* (a firm white Italian cheese made from buffalo or cow’s milk, used especially in pizzas and salads), *fettuccine* (pasta in the form of ribbons; an Italian dish consisting mainly of this, usually with a sauce), *fritto mistro* (a dish of various foods, typically seafood), *zucchini* (a courgette), *cassata* (a Neapolitan ice-cream containing candied or dried fruit

and nuts), *panettone* (a rich Italian bread made with eggs, fruit and butter and typically eaten at Christmas), *moscato* (a sweet Italian dessert wine), *spumoni* (a rich dessert consisting of layered ice-cream with candied fruits, nuts and sometimes brandy), etc. Italian art, painting and literature continues to donate vocabulary into English (18,5%): *novella* (a short fictitious prose narrative, a short novel. The word was applied to the tales in Boccaccio's Decameron), *pentimento* (a visible trace of earlier painting beneath a layer or layers of paint on a canvas), *verismo* (realism or naturalism in the arts, especially with reference to late 19th century Italian opera), *contrapposto* (in the visual arts, an arrangement of a human figure in which the line of the arms and shoulders contrasts as strongly as possible with that of the hips and legs), *seicento* (the style of Italian art and literature of the 17th century), etc.; Italian musical vocabulary has proved to be significant (14,8%) and continue to form an essential part of all classical musicians' vocabulary: *troppo* (in directions too much; excessively), *ma non troppo* (in directions 'but not too much'), *sopranino* (an instrument, especially a recorder or saxophone, higher than soprano), *sinfonietta* (a short or simple symphony), etc. Some words of general character (29,6%) entered the English language in E20: *autostrada* (an Italian motorway), *ristorante* (an Italian restaurant), *vaporetto* (in Venice a canal boat used for public transport; from Latin *vapore* 'steam'), *terrazzo* (a flooring material made of chips of marble or granite set in concrete and polished to give a smooth surface), *ottocento* (relating to the 19th century in Italy), *duce* (a leader; in English usage generally has derogatory overtones connected with creator and leader of the Fascist state in Italy Benito Mussolini) etc. It is worth mentioning here that colloquial interjection *ciao* (from medieval Latin 'I am your slave') used as a greeting at meeting or parting, is widespread not only in continental Europe, but all over the world; *bimbo* used as slang nowadays with derogatory sense, in 1980 was revived to designate a young woman who has an affair with a rich man.

As it has been already stated before, in our experimental language distribution English displays the tendency to borrow nouns from Italian more than any other parts of speech – 81,4% of words, 3,7% – noun phrases (*fritto mistro*), 3,7% – adjectives (*ottocento*), 3,7% – interjections (*ciao*), 3,7% – adverbs (*troppo*) and 3,7% – adverb phrases (*ma non troppo*).

Morphologically the following distribution of Italian noun-forming suffixes is available: 59% root nouns (*Moscato*, *ladino*, *diabolo*), nouns with the most common diminutive suffix *-ino/ine/ini* – 13,6% (*sopranino*, *fettuccine*, *zucchini*), popular diminutive suffix *-etto/etta*, often used with affectionate overtones – 9% (*sinfonietta*, *vaporetto*), *-ella* – 9% (*novella*, *mozzarella*), nouns with augmentatives, the opposite of diminutives, conveying a sense of largeness in size *-one/ona* – 4,5%

(*panettone*), etc. Summing up, it has been experimentally proved that Italian borrowings in English in the early 20 century maintains all well-known historical tendencies from the semantic point of view, as well as morphological.

As for Spanish and Portuguese, as the Romance languages, Spanish has been defined as the official language of Spain and of several countries in Central and South America, from Mexico to Chile and Argentina, that were once part of the Spanish empire. Originally, the dialect of Castile in the north Spain, and a literary language, in poetry and prose, from the Middle Ages; carried southwards as the Moors were progressively driven from the peninsula, and overseas, by missionaries and colonists, after the European discovery of America. The term 'Castilian' is now used of European Spanish, as opposed to Latin American; also, within Spain, to Catalan or Galician [6, p. 375].

Portuguese, spoken mainly in Brazil and Portugal, but also as a second language, with official status, in Angola, Mozambique and other former Portuguese colonies, historically related to Galician in north-west Spain. It is a national language after the independence of Portugal in the 12th century; carried to Brazil, Africa and the Far East by trade and colonization in the 16th. European and Brazilian Portuguese are now distinct varieties of what is still a common language [6, p. 309].

From the historical point of view, most of the borrowings from Spanish and Portuguese have occurred from the sixteenth century onwards. English has borrowed directly from Spanish, and to a lesser extent from Portuguese, but in addition many non-European words from the colonies found their way into English via these two languages. Many of these loanwords came from the New World: *alligator* (*ellagarto*, 'the lizard'), *avocado*, *barracuda*, *canoe*, *chocolate*, *cigar*, *cockroach*, *domino*, *embargo*, *mosquito* (*little fly*), *peccadillo*, *potato*, *sombrero*, *tobacco*, *tomato*, *tornado*, *tortilla*, and *vanilla*. In the nineteenth century it became fashionable for Americans to adopt words from Spanish, accounting for the following: *bonanza*, *canyon*, *lasso*, *mustang*, *patio*, *ranch*, *sierra*, *siesta* [1, p. 126; 5, p. 67].

As far as early 20 century Spanish borrowings (5,9%) are concerned, it has been estimated that many of the Spanish words relate to specifically Spanish and South American culture and food. Perceived national stereotypes sometimes account for the words that English borrows from Spanish: a number of loanwords suggest a swaggering and ostentatious masculinity popularly associated with man from Spain and Spanish-speaking countries including *macho* (a man who is aggressively proud of its masculinity), *charro* (a traditionally dressed Mexican cowboy), etc. So, 40% of words denote cultural peculiarities, including world famous *cogida* (in bullfighting a tossing of a bull-fighter by a bull), *finca* (in Spain and Spanish-speaking

countries a country estate, a ranch), altiplano (the high table land of central South America), where 20% of all words are names of popular Spanish dances: *paso doble* (a quick ballroom dance based on a Latin American style of marching; a piece of music for this dance), *farruca* (a type of flamenco dance), *veleta* (a ballroom dance in triple time, faster than a waltz and with partners side by side). Spanish food items (20%) include: *masa* (in Central and South American cuisine a type of dough made from maize flour and used to make tortillas, tamales etc.), *chile relleno* (in Mexican cuisine a stuffed chilli pepper, typically battered and deep-fried), *turrón* (a kind of Spanish confectionary resembling nougat, made from almonds and honey; a piece of this), *tepache* (drink typically made with pineapple, water and brown sugar), etc. Some other everyday English words of Spanish origin include: *ole* (bravo), *abrazo* (an embrace, a hug, especially as a salutation), *pronto* (colloquial, quickly, promptly, at once). As with analyzed above languages, English follows the same tradition to borrow nouns more than any other parts of speech (73%), noun phrases – 20%, such as *jai alai* (a game like pelota played with large curved wicker baskets) and adverbs – 7% (*pronto*).

In the group of the Romance languages the impact of Portuguese on English in E20 has proved to be negligible, comprising only 1,5% of all Romance borrowings. The majority of the words are nouns belonging to cultural peculiarities, including *maxixe* (a dance for couples of Brazilian origin, resembling the polka and the local tango), *fado* (a type of popular Portuguese song, usually with a melancholy theme and accompanied by mandolins or guitars), *saudade* (with reference to songs or poetry a feeling of longing, melancholy or nostalgia, that is supposedly characteristic of the Portuguese or Brazilian temperament); and clothes vocabulary, such as *tanga* (a pair of briefs consisting of small panels connected by strings at the sides) which received international reputation.

Conclusions. On the basis of the study, we can state that the Romance languages influence immensely (59,4%) the lexicon of English in the early 20 century. The attempt was made to analyze Latin borrowings as the important supplier of vocabulary into English determining various semantic groups of borrowing due to its frequency (medicine 17,8%, literature 14,2%, law terminology 14,2%, educational terms 7,1%, theology 3,5% etc.); Italian (food and drink 28,6%, art, painting literature terms 18,5%, musical vocabulary 14,8%); Spanish (cultural peculiarities 40%, food items 20%), Portuguese (dance names, clothes items). The majority of them were presented in a detailed way, by taking the criterion of loanword numbers. Differentiation into word classes of borrowed words (other than French) was given and it has been found out that nouns are more borrowable than other parts of speech in all

described languages (70,2%), nouns appear at the top of the list thanks to their contribution to naming objects and concepts, which are key elements of the process of cross-cultural exchange that is inherently involved when languages are in contact. Morphological characteristics of Italian noun-forming suffixes was given: 59% root nouns, nouns with the most common diminutive suffix *-ino/ine/ini* – 13,6%, popular diminutive suffix *-etto/etta*, often used with affectionate overtones – 9%, *-ella* – 9%, nouns with augmentatives *-one/ona* – 4,5%, etc. Summing up, it has been experimentally proved that the Romance languages borrowings in English in the early 20 century maintain all well-known historical tendencies from the semantic point of view, as well as morphological.

We believe that the Romance language presence in the history of England was important, and its impact on the evolution of the language is estimated. This article cannot pretend to explore in any depth such vast area as English borrowability, but it seems worth making attempts to trail some of the more significant strands in contemporary development of the English language and that's what we tried to do here. Presented classification of borrowed vocabulary of the early 20th century performed on the basis of lexicographic investigation and existing theoretical knowledge about the Romance languages influence on English can serve as an effective foundation for unification of scientific views in the field of English etymology. Up-to-date examples presented in the article will have relevant practical educational implications, providing teachers with opportunities to practice new vocabulary etc. Our future investigations would be concerned with the significance of borrowings from other languages in the word stock of Modern English in the middle, late 20th century.

BIBLIOGRAPHY

1. The Cambridge Encyclopedia of the English Language/ D. Crystal. Cambridge: Cambridge Univ. press, 1995. 489 p.
2. Howard Jackson, Etienne Ze Amvela. Words, Meaning and Vocabulary: An Introduction to Modern English Lexicology. London, New York: Continuum, 2001. 216 p.
3. Eline Zennera, Laura Rosseelb, Andreea Simona Calude. The social meaning potential of loanwords: Empirical explorations of lexical borrowing as expression of (social) identity. 2019. Vol. 6. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/journal/22150390/6/supp/C>pdf
4. Polishchuk G. Lexicographic presentation of French borrowings in English in the early 20 century. *Нова філологія*. 2021. № 84. С. 207–215.
5. R. Berndt A History of the English Language. Verlag Enzyklopadie, Leipzig, 1989. 240 p.

6. Oxford Concise Dictionary of Linguistics. Second Edition. Oxford University Press, 2007. 443 p.
7. Julia S. Falk. To be human: A history of the study of Language. Language: Readings in Language and Culture. 6 edn. Bedford/St. Martin's, Boston, New York, 1998. P. 442–469.
8. Oxford Dictionary of Foreign Words and Phrases. Second Edition. Oxford University Press, 2008. 408 p.
9. Yaron Matras, Evangelia Adamou. Word classes in language contact. 2021. P. 1–2. URL: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-03276022/document.pdf>

REFERENCES

1. D. Crystal. (1995) The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge: Cambridge Univ. press.
2. Howard Jackson, Etienne Ze Amvela. (2001) Words, Meaning and Vocabulary: An Introduction to Modern English Lexicology. London, New York: Continuum.
3. Eline Zennera, Laura Rosseelb, Andreea Simona Calude. (2019) The social meaning potential of loanwords: Empirical explorations of lexical borrowing as expression of (social)identity. Vol. 6. Retrieved from: URL: [https://www.sciencedirect.com/science/journal/22150390/6/supp/C\]pdf](https://www.sciencedirect.com/science/journal/22150390/6/supp/C]pdf)
4. Polishchuk G. (2021) Lexicographic presentation of French borrowings in English in the early 20 century. Nova filologhija. Zbirnyk naukovykh pracj. Zaporizhzhja: Vydavnychyj dim “Gheljvetyka”, № 84. P. 207–215.
5. R. Berndt. (1989) A History of the English Language. Verlag Enzyklopadie, Leipzig.
6. Oxford Concise Dictionary of Linguistics. (2007) Second Edition. Oxford University Press.
7. Julia S. Falk. (1998) To be human: A history of the study of Language. Language: Readings in Language and Culture. 6 edn. Bedford/St. Martin's, Boston, New York. P. 442–469.
8. Oxford Dictionary of Foreign Words and Phrases. (2008) Second Edition. Oxford University Press.
9. Yaron Matras, Evangelia Adamou. (2021) Word classes in language contact. P. 1–2. URL: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-03276022/document.pdf>

ВИЗНАЧЕННЯ БІНАРНОСТІ СМИСЛОТВОРЧИХ ДОМІНАНТ «ЛЮДИНА» – «КУЛЬТУРА», «ЛЮДИНА» – «МОВА» ЯК СИСТЕМИ ПРЕДМЕТНИХ І ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ

Саїк А. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та мовної комунікації
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»
просп. Дмитра Яворницького, 19, Дніпро, Україна
orcid.org/0000-0001-5092-9481
alina.ntudp@gmail.com*

Ключові слова: людина, когніція, ментальні образи, культура, лінгвокультурна спільнота, мовні структури.

Дослідження спрямоване на опис та узагальнення бінарності смислотворчих домінант «людина» – «культура», «людина» – «мова», а також на аналіз кореляцій цих домінант як важливих елементів у вивченні соціо-культурного простору, в якому формується система предметних і духовних цінностей етносу.

Основними методами дослідження є описовий метод, зіставний метод у поєднанні з етимологізацією, метод концептуального аналізу. Розуміння проблеми людського начала в мові перемістилося у центр дослідницьких пошуків когнітивістів, які характеризують сучасну наукову парадигму як більш рухливу та відкриту. Пропонується розглядати мову і народну духовну культуру як знакові феномени, що перебувають у зв'язку з певним соціумом. Мова розглядається науковцями не тільки як результат розвитку духовної культури певного етносу, але й як безпосередній суб'єкт-творець цієї культури. Дослідники здебільшого вважають, що мова виступає засобом розкриття стилю мислення народу, а також створення концептуального, неповторного образу, доповнення якого здійснюється через мистецтво, правила етикету, фразеологічні одиниці. Так, наприклад, дослідження лексики конкретної мови дає змогу зробити висновки про специфічне бачення світу носіями цієї мови. Авторами доведена необхідність здійснення спроби лінгвокультурологічної інтерпретації бінарності смислотворчих домінант «людина» – «культура», «людина» – «мова» в умовах аналітико-синтетичного занурення у суть об'єктів доволишньої дійсності, засобом їх номіналізації на прикладі порівняльного аналізу психологічного мислення українців, чехів, турків, що і зумовлює актуалізацію нашого дослідження. Аналізуючи взаємозв'язок між культурою і мовою, ми дійшли висновку, що ця кореляція пояснюється фактом їх постійної дотичності та взаємовпливу. У цьому випадку мова виступає вербалізованою сферою передачі культурних знань, що, своєю чергою, детермінуються поведінковими особливостями, характером, способом мислення індивіда. Наведені співвідношення і взаємозв'язки між людиною, культурою і мовою говорять про те, що оволодіння мовою неможливе без звернення до мовної особистості, яка її створила і послуговується нею щодня. Саме в цьому можна простежити бінарність смислотворчих домінант «людина» – «культура», «людина» – «мова».

DETERMINATION OF BINARITY OF MEANING FORMING DOMINANTS “MAN” – “CULTURE”, “MAN” – “LANGUAGE” AS A SYSTEM OF SUBJECTS AND SPIRITUAL VALUES

Saik A. V.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philology and Language Communication
Dnipro University of Technology
Dmytro Yavornytskoho Ave., 19, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5092-9481
alina.ntudp@gmail.com*

Key words: *Man; cognition, mental images, culture, linguistic and cultural community, language structures.*

The research is aimed at describing and generalizing the binary of meaning-making dominants “man” – “culture”, “man” – “language”, as well as analyzing the correlations of these dominants as important elements in the study of socio-cultural space in, which the system of subject and spiritual values ethnicity. The main research methods are the descriptive method, the comparative method in combination with etymologization, the method of conceptual analysis. The understanding of the problem of human origin in language has shifted to the center of research of cognitivists, who characterize the modern scientific paradigm as more mobile and open. It is proposed to consider the language and folk spiritual culture as symbolic phenomena in connection with a particular society. Language is considered by scholars not only as a result of the development of the spiritual culture of a particular ethnic group, but also as a direct subject-creator of this culture. Researchers mostly believe that language is a means of revealing the style of thinking of the people, as well as creating a conceptual, unique image, which is complemented by art, speech, etiquette. The authors proved the need to attempt linguistic and cultural interpretation of the binary of meaningful dominants “man” – “culture”, “man” – “language” in terms of analytical and synthetic immersion in the essence of objects of reality on the example of comparative analysis of psychological thinking of Ukrainians, Czechs, Turks, the means of their nominalization, which determines the relevance of our study. Analyzing the relationship between culture and language, we concluded that this correlation is due to the fact of their constant involvement and interaction. These relationships and relationships between man, culture and language suggest that mastering the language is impossible without reference to the linguistic personality who created it and uses it every day. It is in this that one can trace the binary of the meaning-making dominants “man” – “culture”, “man” – “language”.

Постановка проблеми. У вивченні культури будь-якого етносу важливу роль відіграє колективна пам'ять, яка формується в результаті пізнання навколишнього та соціального світу. Людина оточує себе світом культури – «символічним універсумом», усвідомлює себе та іншу етноспільноту в результаті порівняння, що базується на розумінні принципів взаємодії між ними. На сьогодні моделювання картини світу етноутворення або етноодиночці відбувається не тільки за допомогою пізнавальних процесів, що спрямовані на дослідження світу, але й через знакову трансляційну систему – мову. Оскільки мова – це частина соціальної пам'яті, сукупність значень, що становлять орієнтовану основу діяльності, вона дає

можливість передавати певні світоглядні настанови та соціальні настрої з покоління в покоління, це своєрідний інструмент відображення дійсності, то будь-який індивід може передавати вербалізовані знання, ознаки яких детермінуються особливостями поведінки, характеру, мислення та досвіду конкретного індивіда. Мова, міф, мистецтво, релігія, за Е. Кассіроном, – це символічна сітка, складна тканина людського досвіду. Людина постійно звернена на саму себе. «Вона настільки заглиблена в лінгвістичні форми, художні образи, міфічні символи чи релігійні ритуали, що не може нічого бачити і знати без втручання цього штучного посередника. Так складаються справи не тільки в теоретичній, а й практичній сфері. Навіть

тут людина не може жити у світі суворих фактів або відповідно до своїх безпосередніх бажань і потреб. Вона живе, швидше, серед ілюзій і їх втраг, серед власних фантазій і мрій» [13, с. 223].

У лінгвістиці та психолінгвістиці останнім часом посилилася тенденція до вивчення національно-культурної специфіки кореляцій «людина» – «культура», «людина» – «мова», що становлять систему предметних і духовних цінностей. Так, дослідниця М. Петрушкевич у своїй науковій розвідці «Сучасна людина в комунікативному полі культури» зазначала: «Кожна історична чи національна культура має своє унікальне комунікативне поле, що впливає на характеристики самої культури, сприяє вибудовуванню світоглядної системи її носіїв. На сьогодні однією з найглобальніших проблем у сфері людських стосунків залишається комунікація. Людина відчуває свою незахищеність перед Іншим, особливо, якщо він маніпулює різними технічними засобами, що посилюють і примножують відстань між людьми. Лише комунікуючи, людина стає видимою в культурі й відкритою до нових знань, умінь і загалом до вдосконалення, якісної еволюції» [8, с. 67].

Дослідниця О. Шовкович у статті «Про лінгвокультурологічний підхід до вивчення фразеологізмів сучасної словацької мови» наголошує на тому, що «дедалі частіше у сучасному мовознавстві науковці звертаються до дослідження мовних фактів у тісному зв'язку із духовною та матеріальною культурою народу, його культурною свідомістю. Сучасна лінгвістика аналізує мову як суспільне явище, яке тісно поєднане з культурою та історією певного народу. І саме це пізнання культури через мову відбувається за допомогою лінгвокультурологічного підходу» [14, с. 385].

Аналізуючи культуру й мову з погляду їх первинного виникнення, науковець Ендрю Вітен В. у статті «Людина та долюдська культура та еволюція мови» зазначає, що людська мова тісно пов'язана з людською культурою. Мова дитини – це культурно засвоєний у інших засіб; і навпаки, мова може бути основним засобом культурної передачі. Отже, щоб зрозуміти еволюцію мови, необхідно зрозуміти еволюцію культури [3].

Адам Глас у своїй монографії «Лінгвістичний світогляд. Підходи та застосування» [4] говорить про походження лінгвістичної світоглядної концепції, її сучасне розуміння та принципи функціонування. Дослідником запропоновано подумати над тим, як ми «живемо в нашому світі» мовами, якими розмовляємо. Автор вказує на певні труднощі, які виникають під час віднесення пізнання та культури до загальної сфери, тобто відбувається перехід від рівня індивідуального світосприйняття до загального (колективного). Люди є когнітивними істотами, це має велике значення,

коли йдеться про міжособистісний досвід, завдяки якому і відбувається цей перехід.

Цікавим є погляд дослідниці Уляни Кшенівської, яка займається питанням дискурсу. У статті «Мовна творчість: пізнавальні і комунікативні аспекти» авторка зазначає, що користувачі мови (мовні особистості) можуть передавати певні значення через дискурс. Обидві сторони (письменники/спікери) та реципієнти (читачі/слухачі) «укладають угоду» та беруть участь у спілкуванні за допомогою дискурсу. Це «опосередковане» спілкування відбувається в певних історичних, етнічних, культурних і соціальних умовах, таким чином, поряд з індивідуально-авторськими намірами, культурна, соціальна, історична інформація може передаватися через дискурс. Аналіз дискурсу допомагає виявити універсальні та закономірні ознаки мовної системи, етнічну та культурну специфіку та індивідуально-мовні особливості користувача мови тощо [7].

Закономірність людського начала в мові цілком зрозуміла. Це пояснюється тим, що людина формує, переробляє, передає інформацію за допомогою мови, яка досліджується в дії, і саме таке дослідження спрямовується на мовну особистість.

Концепція теоретичного дослідження нашої наукової розвідки зумовлена потребою аналітико-синтетичного занурення у суть об'єктів доволі дійсності, засобом номіналізації яких виступає мова різних етноутворень: українців, чехів, турків. Практичне завдання роботи полягає в розумінні співвідношення і взаємозв'язків між людиною, культурою і мовою. Таким чином, вибір шляхів вивчення цих співвідношень і взаємозв'язків зумовлює новизну нашого дослідження через поступове звернення до головного об'єкта когнітивно-комунікативного аналізу мовленнєвої діяльності – людини та аналізу її ментальної діяльності крізь призму індивідуально етнічної свідомості і психології.

Основними методами дослідження є описовий метод, зіставний метод у поєднанні з етимологізацією, метод концептуального аналізу.

Метою дослідження є опис та узагальнення бінарності смислотворчих домінант «людина» – «культура», «людина» – «мова» як системи предметних і духовних цінностей, беручи до уваги спільні та відмінні риси в картині світу українців, чехів, турків.

Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**:

1) охарактеризувати співвідношення і взаємозв'язки між людиною, культурою і мовою;

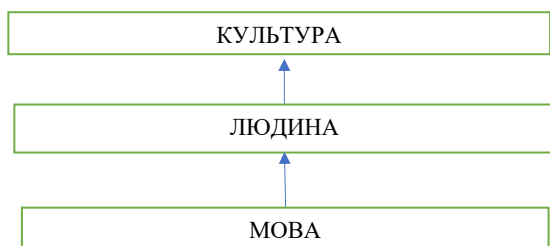
2) висвітлити погляди науковців як вітчизняних, так і зарубіжних щодо зв'язків мови з етнічною культурою та світоглядом людини;

3) проаналізувати процес пізнання з епістемологічного погляду;

4) розглянути культурологічний підхід до вивчення соціально-культурного простору, в якому формуються ментальні образи як одиниці мовної свідомості українців, чехів, турків.

Предмет і об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є система предметних і духовних цінностей людини як вона представлена в її ментальному і мовно-культурному просторі. Предметом дослідження є смислотворчі домінанти «ЛЮДИНА» – «КУЛЬТУРА», «ЛЮДИНА» – «МОВА».

Виклад основного матеріалу дослідження. Мова пов'язана з етнічною культурою та світоглядом конкретної етноодиниці. У мові відображається духовна сутність етносу. Тому мову варто розглядати як результат розвитку унікальної культури, менталітету етносу. Наведені співвідношення і взаємозв'язки між людиною, культурою і мовою можна зобразити у вигляді такої схеми (рис. 1):

Рис. 1. Схема взаємодії у системі «КУЛЬТУРА» – «ЛЮДИНА» – «МОВА»

Вищенаведена схема доводить, що оволодіння мовою неможливе без звернення до мовної особистості, яка її створила і послуговується нею щодня.

Відомий письменник М. Рильський говорив, що в мові «зафіксовано рівень розвитку філософського мислення певного етносу, тобто відображено специфіку сприймання довколишнього світу і себе в цьому світі» [5, с. 51]. В. Телія взаємодію мови і культури зараховує до однієї з тих тем, що з'являються на авансцені методологічних проблем лінгвістичної науки, коли її адепти апелюють до властивості мовних знаків та дискурсів, що належать до різних типів, епох і напрямів, бути носіями пам'яті про «порядок культури» (за Р. Бартом), про розпізнавані чи несвідомо-рефлексивно сприйняті лінгвокультурною спільнотою культурні коди і зосереджені в них культурні установки. Згаданий «порядок» знаходить свій вияв у вигляді культурних конотацій, якими наділені мовні сутності і які виступають результатами рефлексивно-культурної інтроспекції членів

лінгвокультурної спільноти, спрямованої на цей порядок. Така ситуація спричиняє семіологічний ефект занурення дискурсивних мовних практик у сферу культури [11]. Як вважає С. Єрмоленко, пізнання мови народу передбачає вивчення його історії, побуту [5].

Таким чином, людина виступає посередником між природною мовою і навколишнім світом. Мова являє собою центр когнітивної діяльності індивіда, оскільки вона відіграє основну роль у пізнавальних процесах, спрямованих на довольну дійсність. Перебуваючи в нерозривних зв'язках з багатьма царинами позамовної діяльності індивіда (мислення, культура, поведінка), мова функціонує як трансляційна система для знань про світ, засіб його осмислення та інтерпретації.

В етнічній свідомості знаходять своє відображення своєрідність, характерні особливості національного характеру, що виступає визначальною величиною для формування структури мовних моделей, у межах яких здійснюється концептуалізація світу.

З епістемологічного погляду пізнання як перетворювальний процес відбувається між двома своїми крайніми точками – суб'єктом і об'єктом. Суб'єкт пізнання – наділена свідомістю людина, що має здатність споглядати і перетворювати світ. Як об'єкт пізнання визначають частину навколишнього світу, який виступив для людини предметом споглядання і перетворення [12]. На думку О. Спіркіна, процес пізнання передбачає розчленування світу на об'єкт і суб'єкт. Суб'єкт виступає як складна ієрархія, основу якої утворює все соціальне ціле. Об'єкт пізнання являє собою фрагмент буття, що опинився в полі уваги думки, яка перебуває в пошуку; це реальність, яка перетворилася на факт свідомості – «свідомості, у своїх пізнавальних устремліннях соціально детермінованої, і в цьому розумінні об'єкт пізнання стає уже фактом соціуму» [10]. Можливості інтелектуального освоєння дійсності визначаються двома основними факторами, якими є здібності суб'єкта пізнавальної діяльності та властивості об'єктів, що опиняються у фокусі його роздумів.

Отже, процеси пізнання відбуваються за найактивнішої участі в них мови. Пізнавальна функція, яку виконує мова, виступає надзвичайно важливою для розвитку людства. Мова здійснює кодування, переробку і трансляцію інформації.

Пізнання виступає процесом, спрямованим на відображення і відтворення в людському мисленні навколишньої дійсності. Наслідком цього процесу є накопичення знань про світ. Суть його – взаємодія кількох систем: сприйняття, розуміння, репрезентації і породження інформації. Інформацію слід розуміти як повідомлення про об'єкти довколишнього світу (явища, факти, процеси,

події); як знання, які людина одержує з різних каналів комунікації, кодує, обробляє і переробляє свою свідомість, а також репрезентує і транслює шляхом використання мовних структур. Знання – це інформація про певний фрагмент довколишньої дійсності, яка виникає в результаті емпіричного занурення суб'єкта пізнання у світ. Будучи актуальними для життєдіяльності людини елементами, знання входять до культури як її складник. Знання поділяються на мовні і позамовні (стосуються ситуації спілкування; індивіда та його комплексних характеристик; знань про світ). У процесі пізнання відбувається формування інформації, яка існує у формі знань.

Одним з найголовніших способів, що забезпечують існування знань, є мова. Місцем закодованого зосередження знань є в основному мовна семантика. Зберігаючись і транслюючись у мовних знаках, мовні образи виступають не лише одиницями збереження і трансляції інформації, але й засобами її аналізу та інтерпретації. Мовні знаки – носії інформації – функціонують як репрезентанти психічних процесів, оскільки, як відомо, мова являє собою механізм формування і втілення думки. Тому мовні структури фігурують як посередницькі для процесів вивчення когнітивних структур. Між сферою мови і сферою когніції, які насправді є різними формами експлікації знань, існує органічний взаємозв'язок, який полягає у тому, що слова як знаки понять вступають у взаємозв'язки тільки тоді, коли відповідні поняття виступають компонентами пропозитивних структур, утримуваних у закодованому вигляді в пам'яті людини, які існують як відображені людською свідомістю фрагменти позамовної діяльності. Знаки природної мови можна кваліфікувати як точки, крізь які можливе проникнення, занурення до найголовнішого механізму, який здійснює когнітивне опрацювання інформації, внутрішнього ментального лексикону людини [9, с. 206].

Ми вже говорили про те, що життя людини відбувається в межах певного світу, в оточенні духовної культури. Нескінченими зв'язками матеріального і духовного характеру людина пов'язана з природним середовищем, подіями суспільної сфери свого життя, постійно з ними взаємодіючи. Схожий погляд має дослідник К. Краснічі [6], який, вивчаючи зв'язок між культурою і мовою на основі албанських мов, зазначав, що у словах будь-якої конкретної мови відображається культура певного етносу. Тому без звернення до мови цього етносу неможливо зрозуміти його культуру, традиції, вірування, цінності та звичаї тощо. У цьому простежується їхній нерозривний взаємозв'язок.

Отже, вивчення мови – «це не тільки вивчення алфавіту, букв, звуків, граматичних правил або

розташування слів, але також вивчення поведінкових особливостей людини та її культурних цінностей» [6, с. 71].

До компонентів культури, що мають національно-специфічне забарвлення, належать традиції, звичаї, які виконують функцію несвідомої належності до системи нормативних вимог, що діють у конкретному етносоціумі. Культура є елементом колективної пам'яті, що говорить про існування колективної свідомості. Уся духовна діяльність людини, її контакти зі світом, у процесі яких відбувається його пізнання, формують у свідомості людини модель (образ) світу. Мова, називаючи предмети і реалії навколишньої дійсності, формує для свого носія індивідуальну «картину світу». Під «картиною світу» слід розуміти уявлення про світобудову, властиве тому чи іншому народові, бачення членами суспільства самих себе, своїх дій. Відображення цих реалій відбувається крізь призму менталітету етноутворення за допомогою мовних знаків [9, с. 206]. Варто зазначити, що уявлення членів суспільства про дійсність сформувалися не лише в результаті досвіду поколінь, але й завдяки знанням, мисленнєвим та пізнавальним процесам, духовному світогляду людини. Важливу роль у цих процесах відіграє саме менталітет, що є складником комплексу основних знань про світ. Під менталітетом розуміють глибинний рівень колективної та індивідуальної свідомості; певну систему знань; результати людської діяльності і пізнання світу. Беззаперечний взаємозв'язок між мовою і культурою можна пояснити тим фактом, що вони дотичні, бо існують в одній емпіричній площині. У цьому випадку мова виступає вербалізованою сферою передачі культурних, духовних знань, що, своєю чергою, детермінуються поведінковими особливостями, характером, способом мислення індивіда. У цьому і полягає бінарність смислотворчих домінант «людина» – «культура», «людина» – «мова». Наприклад, домінантною частиною концепту «душа» у вербалізованому вигляді є сакральна з ознаками безсмертна основа людини, психічний світ, духовна сутність, добро, суть життя. «Цей концепт є результатом мислетворення як окремої людини, так і лінгвокультурної спільноти, соціуму, формує його образний світ, є носієм почуттів ліричних героїв у сучасному українському ліро-епосі та авторефлексії поетів, їхнім духовним кодом» [2, с. 76].

Ведучи мову про культурологічний підхід до вивчення соціально-культурного простору, в якому формуються ментальні образи як одиниці мовної свідомості, варто зазначити, що об'єктивація ментальних образів здійснюється за допомогою мови. Свідомість виявляє ознаки рівневої структурованості: на першому рівні виділяється мовна свідомість, що як складник входить до

комунікативної свідомості, яка своєю чергою залучається до формування когнітивної свідомості відповідного національного утворення. Також виділяють загальнолюдську та етнічну свідомість, де відбуваються процеси перетворення ментальних одиниць у вербальні [9, с. 206].

Розглянемо, як у різних мовах і культурах відображається індивідуальне мислення народу, їхня концептуальна картина світу. Візьмемо для порівняльного аналізу дві слов'янські мови – українську і чеську. Ці мови мають багато спільного в лексичній семантиці, але відрізняються словами із зовсім протилежним значенням. Це можна пояснити розбіжностями в культурі, традиціях, звичаях, способі мислення українців та чехів. Так, наприклад, чеське слово *nevěstka* використовується для позначення дівчини легкої поведінки, натомість в українській культурі *невісткою* називають заміжно жінку стосовно рідних її чоловіка. Або, наприклад, на відміну від української, в чеській мові слово *pohanka* означає не зіпсовану їжу або отруйні гриби, а гречану кашу. Насправді таких прикладів багато і всі вони свідчать про унікальність вербального мовлення тієї чи іншої етноспільноти.

Окрім цього, в українській мові є лексичні одиниці, запозичені з турецької мови. Це пояснюється тим, що протягом століть Кримське ханство було автономною землею в межах Османської імперії. Велика частина південної України також була частиною Османської (Турецької) імперії. Українські землі постійно зазнавали навали з боку турків і татар. Згодом представники цих народностей оселилися на території сучасної України. Ці історичні взаємодії залишили значний слід в українській лексиці. Відбулася, так би мовити, культурно-мовленнева інтерференція як результат контактування двох мов і культур. Наприклад, турецьке слово *haydamak* походить від *Hayda! haydi!* – укр. *гайда! хайді! гайда! Іди! Ходімо*. В українській мові лексема *haydamak* з'явилася у XVIII ст. і означала *селянин, повстанець*. Нині слово *гайдамак* можна зустріти лише в українському фольклорі, художніх творах історичної доби. Лексема *Kazak* у кримськотатарській, тюркській мовах означає *вільна людина, мандрівник, бандит*. В інших тюркських мовах *qazaq* має такі значення: *феодалний збройник (кумицькою); вільна людина, самотійна людина, шукач пригод*.

Таким чином, вищезазначені приклади дають можливість нам стверджувати, що заповнення мовних лакун, які існують у системі культурних цінностей «чужої» етноспільноти, відбувається за допомогою трансферних відношень між рідною мовою та мовою іншої народності. Все це сприяє подоланню як мовного бар'єру у спілкуванні, так і досконале ознайомлення з історією, культурою,

традиціями, системою світоглядних знань у житті мовців різних етнічних угруповань.

Культурне середовище, в якому перебуває індивід, формує його особистість. Безумовно, якщо дитина росте в оточенні духовних цінностей, розуміє їх, вбирає у себе, то згодом її мовна культура засвідчує високий рівень інтелектуального мислення. І навпаки, якщо вона змалечку не мала уявлення про систему духовних цінностей, зростала в культурно-обмеженому середовищі, то і мовна культура такої особистості у зрілому віці не буде вирізнятися високим рівнем спілкування. Масштаб нашої думки – це масштаб нашої особистості. Думки мають матеріальну природу, і все про що ми думаємо, свідомо чи несвідомо, ми транслюємо у світ. Процес пізнання себе у світі і світу у собі відбувається двома шляхами: спостереження (експеримент) і пояснення цього спостереження (експерименту) за допомогою мови. Як ми уявляємо себе в цьому світі, там ми і відчуваємося. Ідеї, уявлення, мисленнєві образи і асоціації, що виникають у свідомості людини, є результатом процесу пізнання навколишньої дійсності. Людська свідомість в одиницю часу може опрацьовувати лише один фрагмент інформації, тобто ми здатні думати лише про одну річ. Одночасно процес трансляції інформації засобами мови – це відтворення складної психо-ментальної операції колективною чи індивідуальною свідомістю.

Постає цілком логічне питання, якщо людина виражає свої думки за допомогою вербальних засобів, то яким чином цей процес відбувається у людей з обмеженими фізичними можливостями, наприклад, вадами слуху? Нам відомо, що в давні часи в первісному суспільстві не існувало мовних знаків (слів) і процес комунікації відбувався завдяки жестам, наскельним малюнкам, розпалюванням вогнищ, звуконаслідувальним вигукам (первісні люди відтворювали звуки природи, тварин, птахів тощо), проте це не завадило їм розуміти один одного та передавати свій досвід, традиції, культурні надбання з покоління в покоління. Тобто еволюція мови відбувалася не залежно від вищезазначених чинників. З цього випливає, що саме свідомість людини відіграє головну роль у процесі отримання, обробки, кодування, трансляції знань, інформації не залежно від того, чи індивід послуговується живою мовою чи жестовою. А фрагменти людської діяльності знаходять своє відображення в ментальних образах, що виступають основою концептуальної картини світу певного народу.

Цікавими є погляди науковців, представників «договірної» теорії виникнення мови у світі, які стверджували, що ще в давні часи люди просто домовилися між собою, як їм називати ті чи інші реалії дійсності. Виникає питання, за яких умов

це відбулося, якщо первісні люди не мали розвинутої мови, а спілкувалися лише за допомогою жестів, міміки тощо. Імовірно, у них все ж таки існувала своя культура мовлення і це дало можливість розвинути згодом знакову систему мови, удосконалити свої вербальні навички. Згодом кожне етноутворення мало у своєму мовному арсеналі притаманний тільки йому набір мовних знаків (точок), через які передавався власний досвід майбутнім поколінням, або вся концептуальна картина світу. Таким чином, саме в мові відображається культура етносу, його ментальні символи і знаки.

Перспектива нашого дослідження полягає у тому, що в ньому вперше здійснено спробу лінгвокультурологічної інтерпретації бінарності смислотворчих домінант «людина» – «культура», «людина» – «мова» у порівнянні української картини світу з картиною світу інших етноутворень (українців, чехів, турків); охарактеризовано особливості кореляції цих домінант як важливих елементів у вивченні соціо-культурного простору, в якому формується система предметних і духовних цінностей етносу. Аналітико-синтетичне занурення у суть об'єктів довколишньої дійсності, засобом номіналізації яких виступає мова, і визначило актуалізацію нашого дослідження.

Висновки і перспективи подальших розробок. У сучасній лінгвокультурологічній матриці української, чеської і турецької мов вивчення бінарності смислотворчих домінант «людина» – «культура», «людина» – «мова», як системи предметних і духовних цінностей, посідає чільне місце через свою значущість в етносоціумах. Наведені співвідношення і взаємозв'язки між людиною, культурою і мовою говорять про те, що оволодіння мовою неможливе без звернення до мовної особистості, яка її створила і послуговується нею щодня.

Нами наведена схема, яка підтверджує, що мова являє собою центр когнітивної діяльності індивіда, оскільки вона відіграє основну роль у пізнавальних процесах, спрямованих на довколишню дійсність. З цього зрозуміло, що людина осмислює світ довкола і світ у собі, а також формує систему ментальних символів, вираження яких здійснюється засобами природної мови.

У нашій науковій розвідці детально висвітлено погляди науковців як вітчизняних, так і зарубіжних щодо зв'язків мови з етнічною культурою та світоглядом людини; описано процес пізнання з епістемологічного погляду. З'ясовано, що у процесі пізнання відбувається формування інформації, яка існує у формі знань. Доведено, що зберігаючись і транслюючись у мовних знаках, мовні образи виступають не лише одиницями збереження і трансляції інформації, але й засобами її аналізу та інтерпретації.

Аналізуючи вземозв'язок між культурою і мовою, ми дійшли висновку, що ця кореляція пояснюється фактом їхньої постійної дотичності та взаємовпливу. Сутнісне поняття людини, за М. Шелером, – це дух. Духовне начало в людині – це ціннісно-моральне начало, це існування абсолютних цінностей у житті духу, які уможливають людське спілкування в просторі і часі культури [13]. У цьому випадку мова виступає вербалізованою сферою передачі культурних знань, що, своєю чергою, детермінуються поведінковими особливостями, характером, способом мислення індивіда. Саме в цьому можна простежити бінарність смислотворчих домінант «людина» – «культура», «людина» – «мова».

Нами розглянуто особливості культурологічного підходу до вивчення етнокультурного простору, в якому формуються ментальні образи як одиниці мовної свідомості українців, чехів, турків. Отже, ми можемо говорити про загальнолюдський поняттєвий універсум та національний простір концептуалізації дійсності, на який впливає специфічна культурна і мовна картина світу, в центрі яких стоїть людина як головний важіль у процесах комунікації.

Оскільки на сьогодні питання бінарності смислотворчих домінант «людина» – «культура», «людина» – «мова» продовжує перебувати у фокусі уваги дослідників, то продовження роботи над цією проблематикою визначає подальшу перспективу наукових розвідок у цій галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баденкова В.М., Корнієнко І.А. Культурно-тема-тичні домінанти в мовній картині світу Д. Кременя. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Видавничий дім «Гельветика». 2020. Том 31 (70). № 4. Частина 1. С. 6–11.
2. Біляцька В.П. Емоційно-сміслові навантаження концепту *ДУША* в романі у віршах «Паломник» Ігоря Павлюка. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)* : збірник наукових праць. Вінниця, 2021. Вип. 32. С. 76–86.
3. Whiten A. Human and pre-human culture and the evolution of language. *Proceedings of the 12th International Conference on the Evolution of Language (Evolang12)*. 2018. URL: <https://doi.org/10.12775/3991-1.204>.
4. Głaz A. *Linguistic Worldview(s) : monograph*. 2021. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003018803-3>
5. Єрмоленко С.Я. Мова і українознавчий світогляд : монографія. Київ : НДІУ, 2007. 444 с.
6. Krasniqi K. *The Relation between Language and Culture (Case Study Albanian Language)*.

- Linguistics and Literature Studies*. 2019. 7(2). P. 71–74. URL: <https://doi.org/10.13189/lis.2019.070205>.
7. Kshenovskaya U. Linguistic Creativity: Cognitive And Communicative Aspects. *10th International Conference “Word, Utterance, Text: Cognitive, Pragmatic and Cultural Aspects”*. 2020. URL: <https://doi.org/10.15405/epsbs.2020.08.98>.
  8. Петрушкевич М. Сучасна людина в комунікативному полі культури. *Людина і культура / під ред. Д. Шевчука*. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія». 2019. С. 67–85.
  9. Саїк А.В. Ментальність як етнопсихологічна ознака культури нації. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Видавничий дім «Гельветика». 2018. Том 29 (68) № 4. С. 204–207.
  10. Спиркин А.Г. *Философия : учебник*. Москва, 1999. 816 с.
  11. Телия В.Н. Фактор культуры и воспроизводимость фразеологизмов-знаков-микротекстов. *Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура*. Москва : Языки славянской культуры. 2004. С 674–684.
  12. Горлач М.І., Кремень В.Г., Рибалка В.К. *Філософія : підручник*. Харків : Консум, 2000. 672 с.
  13. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології : навчальний посібник зі словником. Київ : КНТ, 2016. 396 с.
  14. Шовкович О. Про лігвокультурологічний підхід до вивчення фразеологізмів сучасної словацької мови. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2020. Випуск 2 (44). С. 385–388. DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2020.2\(44\).385-388](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2020.2(44).385-388).
- REFERENCES**
1. Badenkova, V.M., Korniienko, I.A. (2020) Kulturно-tematychni dominanty v movnii kartyni svitu D. Kremenia. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*, Vol. 31(70). No. 4(1), 6–11 [in Ukrainian].
  2. Biliatska, V.P. (2021) Emotsiino-smyslove navantazhennia kontseptu DUSHA v romani u virshakh “Palomnyk” Ihoria Pavliuka. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohiia (movoznavstvo)*, 32, 76–86 [in Ukrainian].
  3. Whiten, A. (2018) Human and pre-human culture and the evolution of language. *Proceedings of the 12th International Conference on the Evolution of Language (Evolang12)*. DOI: <https://doi.org/10.12775/3991-1.204> [in English].
  4. Głaz, A. (2021) *Linguistic Worldview(s)*: monograph. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003018803> [in English].
  5. Yermolenko, S. Ya. (2007) *Mova i ukrainoznavchyi svitohliad*. Kyiv: NDIU [in Ukrainian].
  6. Krasniqi, K. (2019). The Relation between Language and Culture (Case Study Albanian Language). *Linguistics and Literature Studies*, 7(2), 71–74. DOI: <https://doi.org/10.13189/lis.2019.070205> [in English].
  7. Kshenovskaya, U. (2020). Linguistic Creativity: Cognitive And Communicative Aspects. DOI: <https://doi.org/10.15405/epsbs.2020.08.98> [in English].
  8. Petrushkevych, M. (2019) *Suchasna liudyna v komunikatyvnomu poli kultury. Liudyna i kultura*. Ostroh: Ostrozka akademiia. 67–85 [in Ukrainian].
  9. Saik, A.V. (2018). Mentalnist yak etnopsykholohichna oznaka kultury natsii. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*. Vol. 29(68). No. (4), 204–207 [in Ukrainian].
  10. Spyrkyn, A.H. (1999). *Fylosofyia: uchebnyk*. Moskva: Hardariki [in Russian].
  11. Telyia, V.N. (2004). Faktor kultury vosproyzvodymost frazeolohyzmov-znakov-mikrotekstov. *Sokrovennye smysly: Slovo. Tekst. Kultura*. Moskva: Yazyky slovianskoi kultury. 674–684 [in Russian].
  12. Horlach, M.I., Kremen, V.H., Rybalka, V.K. (2000) *Filosofia: pidruchnyk*. Kharkiv: Konsum, 672 s. [in Ukrainian].
  13. Khamitov, N., Harmash, L., Krylova, S. (2016). *Istoriia filosofii: problema liudyny ta yii mezh. Vstup do filosofskoi antropologii yak metaantropologii*. Navchalnyi posibnyk zi slovnykom. Kyiv [in Ukrainian].
  14. Shovkovych, O. (2020). Pro lihvokulturolohichni pidkhid do vyvchennia frazeolohizmiv suchasnoi slovatskoi movy. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia*, 2(44), 385–388. DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2020.2\(44\)](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2020.2(44)) [in Ukrainian].

АНГЛОМОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЯДРА ПРАВОСЛАВНОГО КОНЦЕПТУ «ІКОНА»

Стовбур О. В.

аспірантка,

асистентка кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови

Запорізький національний університет

вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна

orcid.org/0000-0001-5448-4264

olga.stovbur.zp@gmail.com

Ключові слова:

*міжконфесійна комунікація,
мовна картина мови, релігійна
картина світу, словникові
дефініції, найменування ікони.*

У руслі сучасних лінгвістичних досліджень особлива увага приділяється взаємодії мови, культури та релігії, а вивчення концепту як одиниці мови та культури одночасно є найкращим шляхом для вирішення низки відповідних питань. Усе більшої актуальності проблема вивчення християнських концептів та лексики, яка їх репрезентує, набуває у світлі глобалізаційних світових процесів для поліпшення міжкультурної, міжрелігійної та міжконфесійної взаємодії. Саме тому проблема відтворення православного концепту «ікона» засобами англійської мови є актуальною і своєчасною.

У науковій розвідці був досліджений взаємозв'язок між релігійною та мовною картинами світу, який визначається так: релігійну картину світу формують основні релігійно-культурні поняття та концепти, що трансформуються людиною крізь призму свого мислення і відображуються на мовному рівні. Саме різниця в мовних та культурних картинах світу і стає проблемою під час іншомовного відтворення одиниць релігійного концепту.

Щодо досліджень релігійних концептів в Україні, то вони проведені переважно на матеріалі української мови (П. Мацьків, Т. Вільчинська, Н. Піддубна); стосовно порівняльного аспекту дослідження, то слід визнати досить незначний корпус досліджень у цій сфері (Л. Черноватий, О. Жихарева, Н. Попович).

Концепт «ікона» вивчається нами в лінгвокультурологічному аспекті. Вибраний нами концепт є одним зі значимих духовних концептів української мовної картини світу, який практично не досліджений у руслі іншомовної репрезентації. Лексикографічний опис ядерної лексеми концепту «ікона» на основі тлумачення словникових дефініцій дає змогу зробити висновок про те, що існує певна асиметрія компонентів значень в англійській та українській мовах.

Найбільш складними для іншомовного відтворення релігійних концептів є ті, що в силу культурно-історичних причин є лакунарними в мові реципієнта. Відносно української та англійської релігійних лінгвокультур це і є концепт «ікона». У силу розходжень в основах віровчення різних християнських конфесій існує загроза помилкового переносу значення лексем, що репрезентують концепт (семантичний трансфер), і навіть помилок догматичного характеру.

ENGLISH REPRESENTATION OF THE CORE OF THE ORTHODOX CONCEPT OF ICON

Stovbur O. V.

Postgraduate Student,

Assistant at the Department of English Translation Theory and Practice

Zaporizhzhia National University

Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine

orcid.org/0000-0001-5448-4264

olga.stovbur.zp@gmail.com

Key words: *interfaith communication, linguistic picture of the language, religious picture of the world, dictionary definitions, icon naming.*

In the course of modern linguistic research, special attention is paid to the interaction of language, culture and religion, and simultaneous study of the concept as a unit of language and culture is the best way to solve a number of relevant issues. The problem of analysis of the Christian concepts and the vocabulary that represents them is becoming more and more relevant in the light of globalizing world processes for the improvement of intercultural, interreligious and interconfessional interaction. That is why the problem of reproduction of the Orthodox concept of icon by means of the English language is relevant and timely.

In our study, the relationship between religious and linguistic worldviews was researched, defined as follows: the religious worldview is formed by basic religious and cultural notions and concepts, which are transformed by a person through the prism of his thinking and are reflected at the linguistic level. It is the difference in linguistic and cultural worldviews that becomes a problem when reproducing units of a religious concept in a foreign language.

As for religious concepts studies in Ukraine, they were conducted mainly on the material of the Ukrainian language (P. Matskiv, T. Vilchinska) with regard to the comparative aspect of the study, it should be recognized that there is a rather insignificant body of research in this area (L. Chernovatyi, O. Zhykhareva, N. Popovych).

The concept of icon is analyzed in the linguistic and cultural aspect. The chosen concept is one of the significant spiritual concepts of the Ukrainian linguistic picture of the world and is practically not explored in the sphere of foreign language representation. The lexicographic description of the core lexeme of the concept of icon based on the interpretation of dictionary definitions allows us to draw conclusions that there is a certain asymmetry of the components in the English and Ukrainian languages.

The most difficult in for the presentation of religious concepts in a foreign language are those that, due to cultural and historical reasons, are lacunar in the recipient language. With regard to the Ukrainian and English religious linguistic cultures, this is the concept of icon. Due to differences in religious issues in various Christian denominations, there is a threat of erroneous transfer of the meaning of lexemes representing the concept (semantic transfer) and even errors of a dogmatic nature.

Статтю присвячено одній із найбільш актуальних проблем взаємодії мови, культури та релігії й, відповідно, міжкультурного, міжрелігійного та міжконфесійного діалогу. У зв'язку із цим вербалізація православного концепту «ікона» засобами англійської мови має особливе значення.

Актуальність дослідження визначається зростаючим інтересом науки до релігійної концепто-сфери та лексики, що її вербалізує, а також необ-

хідністю осмислення деяких невивчених у цій сфері питань, а саме іншомовної репрезентації релігійних концептів. Незважаючи на велику кількість розвідок із лінгвоконцептології у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці, дотепер релігійний концепт «ікона» практично не розглядався. Аналіз наукових досліджень в Україні показав, що цей концепт як домінанта української релігійної картини світу та православної мовної свідомості ще

досі не був предметом системного дослідження, що й зумовило вибір теми статті.

Предметом проведеного аналізу стали одиниці української християнської лексики, які вербалізують ядро концепту «ікона»; **об'єктом** – їх інтерпретація англійською мовою. **Метою** дослідження є віднайдення причин семантичної аберрації (семантичної невизначеності) варіантів англійської відтворення відповідних лексичних одиниць, що репрезентують концепт «ікона». **Наукова новизна** дослідження полягає у виборі самого об'єкта та предмета дослідження, оскільки релігійний концепт «ікона» не підлягав науковому аналізу ні на матеріалі рідної чи іноземної мови, ні в порівняльному аспекті. **Матеріалом** для аналізу слугували тлумачні та релігійні словники української та англійської мов, богослужбна література та відповідні християнські тематичні вебсайти англійською та українською мовами. У ході дослідження була виокремлена **перспектива** – порівняльне дослідження периферійного шару концепту «ікона» на матеріалі двох мов (української та англійської).

У зв'язку з установленням у мовознавстві антропоцентричної парадигми наукових досліджень центральним у ньому стала проблема співвідношення мови та мислення. У рамках цього підходу акценти змістилися на людину як носія мови, і поняття «картина світу» набуло широкої актуальності. Воно трактується в різних науках залежно від того, під яким кутом вони розглядають світ. Відповідний термін з'явився у науковому обігу в кінці XIX ст. в роботах стосовно фізичної картини світу. Згодом у «Логіко-філософському трактаті» це поняття використав австрійський філософ Л. Вітгенштейн, у якому він стверджував, що навколишній світ – це сукупність фактів, а не речей, і визначається він виключно фактами [1, с. 288].

Сучасні погляди науковців на поняття картини світу можна звести до узагальнення про те, що картина світу – це сума уявлень людини про довкілля, його глобальний образ, що лежить в основі її світобачення через призму тієї чи іншої мови. Із часом термін «картина світу» став дуже зручним і ємним для репрезентації відповідних понять, і нині він широко використовується в роботах філологів, філософів, культурологів, когнітологів та інших спеціалістів. Саме цим ми завдячуємо появі такої кількості різноманітних термінів: «наївна», «наукова», «релігійна», «художня», «концептуальна», «мовна» картина світу. Дві останні є найбільш універсальні: перша пов'язана з відповідними знаннями людини про світ, а друга – із засобами їх експлікації. Оскільки наше дослідження обмежено форматом та рамками статті, ми не претендуємо на розгорнутий

розгляд історії питання картини світу, однак проаналізуємо більш детально поняття мовної та концептуальної картини світу.

Говорити про мовну картину світу дає змогу той факт, що картина світу знаходить свій відбиток у мові. Саме поняття мовної картини світу у 30-х роках XX ст. увів у науковий обіг Л. Вайсгербер. У праці «Зв'язок між рідною мовою, мисленням і дією» він зазначав, що можливість рідної мови полягає у тому, що вона містить у своїх поняттях і формах мислення певну картину світу і передає її всім членам мовної спільноти [5, с. 7].

Мова виступає своєрідною зв'язною ланкою між внутрішнім світом людини і зовнішнім. Людина, сприймаючи світ у процесі своєї діяльності, фіксує результати свого пізнання у мовній картині світу, при цьому кожна мова створює свою мовну картину, яка позначається унікальністю відповідно до унікальності кожного народу, етнічної групи, що послуговуються цією мовою.

Розглянемо визначення мовної картини світу відомими мовознавцями, у чийх працях сутність цього поняття трактується по-різному. Так, Г. Колшанський визначав мовну картину світу як сукупність знань про світ [8, с. 23]. Українська науковиця О. Селіванова визначає мовну картину світу так: «Представлення предметів, явищ, фактів, ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій і сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищ мовлення, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності в етносвідомості» [10, с. 365]. В. Жайворонко трактує поняття «мовна картина світу» як «мозаїкоподібну польову структуру взаємопов'язаних мовних одиниць, що через складну систему фонетичних явищ, лексико-семантичних і граматичних значень, а також стилістичних характеристик відбиває відносно об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього стану людини, тобто загалом картину (модель) світу як таку» [7, с. 15]. Згідно з І. Голубовською, мовна картина світу – це «виражене засобами певної мови світовідчуття та світорозуміння етносу, вербалізована інтерпретація мовним соціумом навколишнього світу і себе у цьому світі» [5, с. 36].

Цікавою є думка О. Левченко про те, що мовна картина світу позначає «вузли» концептуальної картини світу. Дослідниця пропонує для виявлення відмінностей менталітетів народів зіставляти «не лише явища всіх мовних рівнів, які є лише верхівкою айсбергу, але й змодельовані за мовними рефлексами одиниці концептуальних рівнів» [9, с. 22].

Концептуальна картина світу – уявлення світу у свідомості особистості, система певних знань про навколишню дійсність. Вона тлумачиться здебільшого як сукупність знань, уявлень про світ, знань,

однак концептуальна картина світу – це не лише система понять про сукупність реалій довкілля, а й система смислів, що втілюються у ці реалії через слово-знак і слово-концепт [6, с. 4]. Мовна картина світу пов'язана з концептуальною картиною світу, оскільки поняття, які створюються у людській свідомості, поступово узагальнюючись, згодом набувають рис концептів.

Підсумовуючи сказане вище, можна стверджувати, що мовна картина світу являє собою багатомірне явище, важливий елемент національної культури, у якому акумулюються всі її знання, уявлення та цінності, це ментальні уявлення народу, які знайшли своє відображення в мові. Картина світу, яка недоступна безпосередньому спостереженню, об'єктивується лінгвістичними засобами, тож реконструювати концепти як одиниці картини світу ми можемо лише на основі їх словесного враження. Мовна та **концептуальна картини світу** переважно хоча й накладаються одна на одну, однак не повністю. Про це свідчить наявність у кожній мові певної кількості безеквівалентної лексики, лакун.

Релігійна картина світу нерозривно пов'язана з мовною. Відомо, що у житті представника будь-якої культури релігійний чинник має особливе значення, оскільки він впливає на моральну свідомість етносу і є важливим елементом його релігійного світогляду, а також має вплив не тільки на соціум, а й на кожного окремого індивіда. Окрім того, релігія впливає не лише на формування особистості, а й на всю лінгвокультуру в цілому і формує її моральні та ціннісні орієнтації. Українська дослідниця Т. Вільчинська трактує релігійну картину світу як сакральну площину картини світу, одну з її іпостасей [2, с. 303].

Релігійна картина світу формується на основі відповідних релігійно-культурних понять, осмислює та конструює ці поняття у вигляді релігійних концептів. Свою картину світу має і християнство. Однак слід пам'ятати, що навіть у руслі однієї християнської релігії (православ'ї, католицизмі і протестантизмі) є певні догматичні розходження, які позначаються на відмінностях їхніх картин світу. Так, мовні одиниці, які актуалізують смисли християнського віровчення, можуть мати різне наповнення в християнських конфесіях, при цьому особливості православного віровчення описуються в термінах, характерних для західного християнства. Саме це і стає релевантним і важливим аспектом нашого дослідження, адже під час відтворення релігійних концептів ми маємо справу не лише з міжмовними проблемами, а й із міжкультурними; саме ці проблеми через різницю в мовних та культурних картинах світу часто стають дискусійними.

У християнську концептосферу входять різні релігійні концепти, як ті, що виникли з появою

релігії (церква, ікона, воскресіння, літургія), так і ті, що існували раніше, але особливим чином інтерпретувалися в християнському релігійному середовищі (свічка, небо, хліб, хрест). Концепти першого типу мають культурно-духовну природу, вони включають у себе артефактний і духовний складники. Саме тому традиційного лінгвокультурологічного підходу до описання релігійної семантики концепту може виявитися недостатньо без знайомства з основами віровчення. У нашому випадку це питання православної іконографії.

Тож зробимо невеликий екскурс в історію. Основні принципи іконошанування та сюжети були сформовані ще до розпаду Церкви в 1054 р. на Західну і Східну, чим пояснюється співпадіння більшості іконографічних сюжетів. Проте в подальшому в процесі історичного розвитку християнських конфесій виявилися розбіжності у сфері інтерпретації догматів, канонів (зокрема обрядів) та в розумінні святості, об'єктивованої мовними одиницями. Сакральна творчість обох Церков стала розвиватися різними шляхами, зокрема у сфері іконографії; незважаючи на наявність низки загальних догматичних положень, можна знайти невідповідності, які вказують на відмінності в концептуалізації відповідних понять. Оскільки традиція вшанування ікон зберіглася лише в православній та католицькій Церквах (на відміну від здебільшого англосмовної протестантської), то цей чинник і позначився на відсутності в англійській мові засобів для їх позначення.

Зазначимо, що у дослідженні англосмовної об'єктивації православного концепту «ікона», його понятійного складника ми дотримуємося лінгвокультурологічного підходу, уважаючи концепт мовною одиницею, образом, згустком культури у свідомості людини. Хоча концепт і може бути вербалізований різними способами, усе ж найбільш значущим засобом його експлікації є саме лексичні одиниці, оскільки концепт вербалізується і стає частиною семантичного простору мови. У нашому дослідженні ми вивчаємо лише понятійний бік концепту «ікона». Вербалізаторами концепту можуть слугувати, перш за все, лексема «ікона» та слова, що належать до ядра номінативного поля концепту. Часто основне ім'я підсилюють, увиразнюють численні ад'єктиви, що разом із ним становлять атрибутивні синтагми, у яких експлікуються різні ознаки концептуалізованого поняття [3, с. 111].

Розглянемо етимологію слова-номінанта концепту «ікона» (icon). Етимологічний словник англійської мови дає таке роз'яснення:

icon (n.) also ikon, 1570s, “image, figure, picture,” also “statue,” from Late Latin icon, from Greek eikon “likeness, image, portrait; image in a mirror; a semblance, phantom image;” in philosophy,

“an image in the mind,” related to eikenai “be like, look like,” which is of uncertain origin. The specific Eastern Church sense is attested from 1833 in English. Computing sense first recorded 1982 [16].

Як бачимо, специфічне сакральне поняття лексеми «icon» у релігійному смислі з’явилося в англійській мові аж у XIX ст., однак із плином часу та розвитком суспільства воно практично нівелювалося і було витіснене іншими значеннями, що не мають релігійного забарвлення. Це стає очевидним під час звернення до авторитетних словників англійської мови.

У словнику **Cambridge Dictionary** надається три визначення:

1) a small picture or symbol on a computer screen that you point to and click on (= press) with a mouse to give the computer an instruction; 2) a very famous person or thing considered as representing a set of beliefs or a way of life; 3) (*also ikon*) a painting, usually on wood, of Jesus Christ, or of a person considered holy by some Christians, especially in Russia and Greece [12].

Словник **Oxford Learner’s Dictionary**:

1. a small symbol on a computer or smartphone screen that represents a program or a file; 2. a famous person or thing that people admire and see as a symbol of a particular idea, way of life, etc.; 3. (*also ikon*) (*in the Orthodox Church*) a painting or statue of a holy person that is also thought of as a holy object [17].

Словник **Merriam-Webster**:

1. a person or thing widely admired especially for having great influence or significance in a particular sphere; 2. emblem, symbol; 3. a graphic symbol on a computer display screen that represents an app, an object (such as a file), or a function (such as the command to save); 4. [*Late Greek eikōn, from Greek*] *in Eastern Orthodox Christianity* : a representation (as in a mural, a mosaic, or a painting on wood) of sacred events or especially of a sacred individual (such as Jesus Christ, the Virgin Mary, or a saint) used as an object of veneration or a tool for instruction [15].

Словник **Collins Dictionary**:

1. If you describe something or someone as an icon, you mean that they are important as a symbol of a particular thing. 2. *An icon is a picture of Christ, his mother, or a saint painted on a wooden panel.* 3. An icon is a picture on a computer screen representing a particular computer function [13].

Словник **Britannica Dictionary**:

1. a small picture on a computer screen that represents a program or function; 2. a person who is very successful and admired; 3. a widely known symbol; 4. *also ikon* : a religious image in the Orthodox Christian church [18].

Із наведеного матеріалу стає очевидно, що в усіх цих словниках значення ікони як сакрального об’єкта стоїть на периферії мови. Порівняємо це

із визначенням в **Академічному словнику української мови**:

ІКОНА, и, жін. Живописне, мозаїчне або рельєфне зображення бога або святого, якому поклоняються віруючі; образ [11].

Як бачимо, концептуальний простір поняття «ікона» (icon) в англійській та українській мовах характеризується певною асиметрією, при цьому стає очевидним, що українська мова більш тяжіє до позначення сакральності в зображенні, тоді як англійська – до позначення символу чи значка на комп’ютерному дисплеї.

Одним із головних джерел під час опису концептів, пов’язаних із релігійною тематикою, є словники релігійних термінів. Аналіз відповідних словників показав відсутність розходжень в описі семантики одиниці «ікона» (icon) як в англійських, так і в українських словниках. Це й не дивно, оскільки в них йдеться про специфічну релігійну термінологію, яка залишається незмінною.

Як було зазначено вище, догматичні розходження між різними релігійними конфесіями позначаються на відмінностях їхніх картин світу. Так, мовні одиниці, які актуалізують смисли християнського віровчення, а отже, і концепти, можуть мати різне наповнення. Особливо це відчувається під час співставлення концептів православ’я та протестантизму, оскільки вони належать до різних культур та експлікуються різними мовами. При цьому існує загроза опису православного віровчення в термінах, характерних для західного християнства. Своєю чергою, розходження між англійською та слов’янською культурами на міжконфесійному рівні призвели до появи міжмовних лакун.

Розглянемо спосіб вербалізації релігійного концепту «ікона» на прикладі ікони Покрова Пресвятої Богородиці. Цей образ присвячений відповідному українському православному святу, якого не існує в англійській релігійній традиції. Вербалізатором концепту слугує, перш за все, лексема «ікона», однак слід зазначити, що більш ускладненою у цьому разі видається необхідність репрезентувати значення диференційної ознаки концепту цієї ікони англійською мовою. Проаналізуємо варіанти англійської репрезентації диференційних ознак концепту «ікона»: *Patronage of the Mother of God, Protection of the Theotokos Intercession of the Mother of God, Protecting Veil of the Mother of God*. Найбільш проблемним для відтворення тут є іменник «покров», який може мати подвійне значення у цьому контексті: 1. Омофор (покрив) Богоматері, який Вона тримала над містом, щоб захистити християн від ворога. 2. Сама ідея її заступництва.

Аналіз найменувань дає можливість стверджувати, що перші три варіанта об’єктивують, з

невеликими семантичними розбіжностями, ідею заступництва. Для вибору варіанту, який є семантично найближчим, буде раціональним удатися до компонентного аналізу. Так, за даними Collins English Dictionary, іменник Patronage означає скоріше ідею покровительства керівника до підлеглого; значення лексики Protection указує на узагальнену ідею захисту; нарешті, оскільки одиниця Intercession має сему заступництва, зокрема і молитовного, нам вона видається найбільш удалим варіантом. В останньому варіанті *Protecting Veil of the Mother of God* іменник veil експлікує значення одиниці омофор, а в означенні protecting експлікується ідея заступництва. Тож саме цей еквівалент вважаємо найбільш повним для репрезентації ядра концепту «ікона».

Прикладом того, як догматичні розбіжності впливають на експлікацію понятійного компоненту концепту «ікона», є також найменування ікони «Тайна Вечеря». Відомий англomовний відповідник цієї назви – *Last Supper*. Неспівпадіння найменувань зумовлене різними мотиваційними її ознаками. Річ у тому, що в православ'ї лексична одиниця «тайна» відтворює два різні значення: по-перше, велику неосяжну для людського розуму тайну Господа (тайна), по-друге, упровадження в той день Ісусом Христом головного християнського Таїнства – Євхаристії. У протестантській англomовній культурі це таїнство не має такого сакрального значення та сприймається скоріше як суто символічний ритуал. Звуженість мотиву номінації призводить до розуміння Останньої Вечері як прийому їжі і, отже, до втрати сакрального смислу найменування.

Іншим прикладом спотворення значення концепту під час вербалізації догматичних особливостей православ'я у структурі іконіму може бути назва ікони *The Descent into Limbo*, де православний компонент Hell/Пекло відтворений як Limbo. Відомо, що поняття «limbo» – чистилище є догматом католицької Церкви, який був прийнятий у 1439 р. і який не підтримується у православ'ї. Відповідно, використання цієї лексики є небажаним.

Назва ікони Святого Георгія Переможця має декілька англomовних відповідників: *Saint George the Victory-Bearer*, *Saint George the Victorious*, *George the Great Martyr and Triumphant*, *Saint George the Warrior*, *Saint George the Trophy-Bearer*. Як бачимо, сакральний смисл найточніше відтворено у перших двох варіантах, де є сема перемоги (Victory-Bearer та Victorious). Однак у другому варіанті використана еквівалентна іншомовна одиниця, що робить найменування точнішим, аніж калька у попередньому варіанті. Назва Triumphant у третього варіанту має сему, яка позначає скоріше емоційний стан переможця, ніж саму перемогу.

У третьому варіанті Warrior утрачена сема перемоги, в останньому (Trophy-Bearer) – відсутня основна ідея – ідея перемоги над гріхом.

Проведений аналіз дає змогу стверджувати, що під час англomовного відтворення лексики, яка репрезентує концепт «ікона», формується різний концептуальний простір. Під час міжмовного співставлення спостерігається певна асиметрія значень відповідних лексем, що може призвести до заміни православної термінології на католицьку чи протестантську і навіть до догматичних викривлень. Саме тому англomовне відтворення концепту «ікона» потребує уважного лінгвістичного та богословського аналізу, оскільки назви ікон належать до сакральної лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат. Москва, 2017. 288 с.
2. Вільчинська Т.П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII–XVIII ст. : монографія. Тернопіль : Джура, 2008. 424 с.
3. Вільчинська Т.П. Концепт «війна»: особливості мовної об'єктивації у газетному тексті. *Лінгвістичні студії*. 2017. Вип. 34. С. 110–114.
4. Голубовская И.А. Этнические особенности языковых картин мира. Киев, 2002. 293 с.
5. Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человеческого рода. Москва, 1960. 397 с.
6. Жайворонок В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. Вип. 32. С. 51–53.
7. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика: Нариси : навчальний посібник. Київ : Довіра, 2007. 262 с.
8. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке. Москва : Наука, 1990. 103 с.
9. Левченко О. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. 352 с.
10. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Київ, 2006. 716 с.
11. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). Ікона. URL: <http://sum.in.ua/s/ikona> (дата звернення: 20.02.2023).
12. Cambridge Dictionary. Meaning of icon in English. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/icon> (дата звернення: 20.02.2023).
13. Collins Dictionary. Definition of 'icon'. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/icon> (дата звернення: 20.02.2023).

14. E.D. Hirsch, Jr., Joseph F. Kett, James Trefil. The New Dictionary of Cultural Literacy. What Every American Needs to Learn. URL: <http://static1.1.sqspcdn.com/static/f/840021/28310981/1591814964413/the-new-dictionary-of-cultural-literacy.pdf?token=4bNOgJgIOrm6JwGLpRkJVP8ICkw%3D> (дата звернення: 20.02.2023).
15. Merriam-Webster Dictionary. Definition icon. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/icon> (дата звернення: 20.02.2023).
16. Online Etymology Dictionary. Icon. URL: https://www.etymonline.com/word/icon#etymonline_v_1477 (дата звернення: 20.02.2023).
17. Oxford Learner's Dictionary. Definition of icon noun from the Oxford Advanced Learner's Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/icon?q=icon> (дата звернення: 20.02.2023).
18. The Britannica Dictionary. Britannica Dictionary definition of ICON. URL: <https://www.britannica.com/dictionary/icon> (дата звернення: 20.02.2023).
7. Zhaivoronok V. (2007) *Ukrainska etnolinhvistyka* [Ukrainian Ethnolinguistics]: Essays: Textbook, Kyiv : Dovira, p. 262.
8. Kolshanskiy G.V. (1990) *Obyektivnaya kartina mira v poznanii i yazyke* [Objective picture of the world in cognition and language], M.: Nauka, p. 103.
9. Levchenko O. (2005) *Frazeolohichna symbolika: linhvokulturolohichnyi aspekt* [Phraseological symbolism: linguocultural aspect]: monograph. Lviv: LRIDU NADU, p. 352.
10. Selivanova O. (2006) *Suchasna linhvistyka* [Modern linguistics]: terminological encyclopedia. Kyiv, p. 716.
11. *Slovyk ukraiinskoï movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. Academic explanatory dictionary (1970–1980). Icon. URL: <http://sum.in.ua/s/ikona> (accessed 20 February 2023).
12. Cambridge Dictionary. Meaning of icon in English. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/icon> (accessed 20 February 2023).
13. Collins Dictionary. Definition of 'icon'. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/icon> (accessed 20 February 2023).

REFERENCES

1. Wittgenstein L. (2017) *Tractatus Logico-Philosophicus*. M., p. 288.
2. Vilchynska T.P. (2008) *Kontseptualizatsiia sakralnoho v ukraiinskii poetychnii movi XVII–XVIII st.* [The conceptualization of the sacral in the Ukrainian poetic language of the XVII – XVIII centuries]: *monohrafiia*. Ternopil: Dzhura, p. 424.
3. Vilchynska T.P. (2017) *Kontsept "viina": osoblyvosti movnoi obiektyvatsii u hazetnomu teksti* [Concept of War: Features of linguistic objectification in newspaper text]: *Linhvistychni studii*, v. 34. Vinnytsia, Vasyl Stus DonNU, pp. 110-114.
4. Holubovska I.A. (2002) *Etnicheskiie osobennosti yazykovykh kartin mira*. [Ethnic features of the linguistic pictures of the world]. K., p. 293.
5. Humboldt W. von. (1960) *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaus und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*. M., p. 397.
6. Zhaivoronok V. (2002) *Problema kontseptualnoi kartyny svitu ta movnoho yii vidobrazhennia* [The problem of the conceptual picture of the world and its linguistic reflection.]. *Culture of the Prychernomoria peoples*, v. 32. Symferopol, pp. 51–53.
14. E.D. Hirsch, Jr., Joseph F. Kett, James Trefil. The New Dictionary of Cultural Literacy. What Every American Needs to Learn. URL: <http://static1.1.sqspcdn.com/static/f/840021/28310981/1591814964413/the-new-dictionary-of-cultural-literacy.pdf?token=4bNOgJgIOrm6JwGLpRkJVP8ICkw%3D> (accessed 20 February 2023).
15. Merriam-Webster Dictionary. Definition icon. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/icon> (accessed 20 February 2023).
16. Online Etymology Dictionary. Icon. URL: https://www.etymonline.com/word/icon#etymonline_v_1477 (accessed 20 February 2023).
17. Oxford Learner's Dictionary. Definition of icon noun from the Oxford Advanced Learner's Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/icon?q=icon> (accessed 20 February 2023).
18. The Britannica Dictionary. Britannica Dictionary definition of ICON. URL: <https://www.britannica.com/dictionary/icon> (accessed 20 February 2023).

UDC 811.112.2*373.7

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-32>

SOKRATISCHE GESPRÄCHSFÜHRUNG: SEMANTISCHE ASPEKTE DER GESTALTUNG

Taraba I. O.

*Kandidatin der philologischen Wissenschaften, Dozentin,
Dozentin des Lehrstuhls für germanische Philologie und Weltliteratur,
die Shytomyrer staatliche Iwan-Franko-Universität,
Welyka Berdytschiwska Str, 40, Shytomyr, die Ukraine
orcid.org/0000-0002-5412-1700
18.09.1982irina@gmail.com*

Sokolovska S. F.

*Kandidatin der philologischen Wissenschaften, Dozentin,
Dozentin des Lehrstuhls für germanische Philologie und Weltliteratur,
die Shytomyrer staatliche Iwan-Franko-Universität,
Welyka Berdytschiwska Str, 40, Shytomyr, die Ukraine
orcid.org/0000-0002-2335-1765
asok@ukr.net*

Shuhaiev A. W.

*Kandidat der philologischen Wissenschaften, Dozent,
Dozent des Lehrstuhls für englische Philologie und Übersetzung,
die Shytomyrer staatliche Iwan-Franko-Universität,
Welyka Berdytschiwska Str, 40, Shytomyr, die Ukraine
orcid.org/0000-0002-0008-2259
Shuhaievandrii@gmail.com*

Schlüsselwörter:

*Kommunikation,
Gesprächsstrategie,
Soziolinguistik, sokratisches
Gespräch, kommunikatives
Verhalten.*

In dem vorliegenden Artikel wird die Kommunikation in Bezug auf die effektivsten Gesprächsstrategien in der modernen Linguistik betrachtet. Im Mittelpunkt der vorliegenden wissenschaftlichen Forschung steht die Methode der richtigen Kommunikation zwischen Erwachsenen und Jugendlichen, welche sich vorrangig auf semantisch bedingte Aspekte der Analyse bezieht.. Diese Forschungsarbeit ist ein Versuch im klaren bildungswissenschaftlichen und soziolinguistischen Fokus die interdisziplinären Zusammenhänge aus Soziologie, Psychologie sowie Medien – und Kommunikationswissenschaften zu erforschen, indem die richtigen Gesprächsstrategien durch bestimmte Kommunikationsbedingungen, Fragearten, neue Kommunikationstechnologien sowie mittels der so genannten sokratischen Gesprächsführung charakterisiert und analysiert werden. In diesem Artikel wird die so genannte sokratische Methode der Gesprächsführung unter sprachlichen Aspekten definiert sowie analysiert. Die Forschungsfrage besteht darin, ob die vorliegende sokratische Gesprächsführungsmethode wirksam sowie förderlich beim Gespräch mit Jugendlichen genutzt werden kann. Es werden linguistische Besonderheiten solcher Methode ans Licht gebracht, indem konkrete Beispiele der sokratischen Gesprächsführung angeführt sowie beschrieben werden. Die angeführten Beispiele machen den ganzen theoretischen Stoff anschaulich. In dieser Hinsicht ist es nicht zu übersehen, dass es also wichtige Regeln sowohl für richtiges Sprechen als auch für richtiges Zuhören gibt, welche die Erwachsenen unbedingt beachten sollen. Die vorliegende Forschung bietet

die wichtigsten 10 Regeln, welche zu berücksichtigen sind. Diese Regeln eines richtigen kommunikativen Verkehrs können dem Erwachsenen bei den Gesprächen mit den Jugendlichen wesentlich helfen. Es wird festgestellt, dass sie zu einer konstruktiven erfolgreichen Kommunikation beitragen. Die sokratische Gesprächsführung wird in den Studien von psychoanalytischen, tiefen- und individualpsychologischen Schulen sowie bei den Gesprächs- und den kognitiven (Verhaltens-)Therapien sinnvoll integriert und angewendet.

СОКРАТИВСЬКИЙ МЕТОД ВЕДЕННЯ БЕСІДИ: СЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ

Тараба І. О.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології та зарубіжної літератури
Житомирський державний університет імені Івана Франка
вул. Велика Бердичівська, 40, Житомир, Україна
orcid.org/0000-0002-5412-1700
18.09.1982irina@gmail.com*

Соколовська С. Ф.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології та зарубіжної літератури
Житомирський державний університет імені Івана Франка
вул. Велика Бердичівська, 40, Житомир, Україна
orcid.org/0000-0002-2335-1765
asok@ukr.net*

Шугаєв А. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології та перекладу
Житомирський державний університет імені Івана Франка
вул. Велика Бердичівська, 40, Житомир, Україна
orcid.org/0000-0002-0008-2259
Shuhaievandrii@gmail.com*

Ключові слова: комунікація, стратегія ведення бесіди, соціолінгвістика, метод ведення бесіди Сократа, комунікативна поведінка.

У пропонованій статті аналіз поняття «комунікація» відбувається у світлі найбільш ефективних розмовних стратегій у сучасній лінгвістиці. У фокусі даного наукового дослідження знаходиться методика коректного спілкування дорослих та молоді, що, насамперед, стосується семантично зумовлених аспектів аналізу. У центрі уваги даного наукового дослідження знаходиться сократівський метод ведення ефективної комунікації між дорослими та молодими людьми. Даний науковий доробок може позиціонуватися як спроба дослідити актуальну мовознавчу проблему у ракурсі міждисциплінарних зв'язків соціології, психології, а також медіазнавства та новітніх мовознавчих дисциплін із чітким освітнім і соціально-лінгвістичним фокусом шляхом характеристики та аналізу ефективних комунікативних стратегій за певних умов спілкування, використовуючи певні типи питань, нові комунікативні технології й так звані сократівські розмовні навички у веденні ефективного комунікативного процесу. Дослідницьке завдання полягає в аналізі ефективності та дієвості використання пропонованого сократівського методу ведення бесід із молодими людьми. Лінгвістичні особливості представленого комунікативного прийому висвітлюється

шляхом наведення та опису конкретних прикладів сократівської бесіди. Пропоновані приклади полегшують зрозуміння теоретичних підвалин представленого наукового дослідження. Зважаючи на запропоноване практичне оформлення комунікативного процесу з використанням сократівського методу ведення бесіди, не можна не помітити, що існують важливі правила ефективного ведення комунікації та її сприймання, яких важливо дотримуватися, використовуючи даний метод ведення розмови. У дослідженні представлено 10 основних правил, на які варто звернути увагу. Ці правила правильного комунікативного спілкування можуть істотно допомогти дорослим у розмові з молоддю. Установлено, що вони сприяють конструктивному, успішному спілкуванню. Сократівський метод ведення розмови ефективно інтегрують та застосовують під час проведення досліджень психоаналітичного характеру, а також у межах інтерв'ю та в когнітивній (поведінковій) терапії.

Problemstellung. Zuerst muss man sich aber mit dem Begriff «Sokratische Methode» auseinandersetzen. Die Verwendung von so genannten sokratischen Dialogen gewinnt heutzutage an Bedeutung. Sie werden vor allem in humanistisch orientierten Formen der Therapie verwendet [1]. Was die Kommunikation mit den Jugendlichen angeht, hält man sie für die lehrreichste, ehrlichste und dynamischste Kommunikation unter anderen Kommunikationsarten. Für jeden Erwachsenen beinhaltet jene Kommunikation eine grundlegende Vorbereitung sowie ein gründliches Umdenken [1].

Ziel und Forschungsfrage. Das Objekt des vorliegenden Artikels ist die so genannte sokratische Methode der Gesprächsführung, welche unter sprachlichen Aspekten definiert sowie analysiert werden sollte. Die Forschungsfrage besteht darin, ob die vorliegende sokratische Gesprächsführungsmethode wirksam sowie förderlich beim Gespräch mit Jugendlichen genutzt werden kann. **Der Gegenstand** der Forschung besteht darin, linguistische Besonderheiten solcher Methode ans Licht zu bringen, indem konkrete Beispiele der sokratischen Gesprächsführung angeführt sowie beschrieben werden.

Haupttext. Für jeden Erwachsenen ist es wichtig, den Jugendlichen Raum für seine Geschichte zu geben. Der Erwachsene soll unbedingt neugierig sein sowie Denkprozesse des Jugendlichen begleiten sowie Wertschätzung für den Denkprozess äußern. Es ist auch wichtig zu benennen, was man fühlt bzw. Metakommunikation zu benutzen, Gesprächsziele zu verdeutlichen, Absichten mitzuteilen sowie Meinungen über Gespräche einzuholen. Schweigen ist dabei erlaubt. Sozialpsychologisch orientierte Untersuchungen brachten ans Licht, dass die vorliegende sokratische Methode die Erzielung von deutlichen, nachhaltigen und veränderungsresistenten kognitiven Umstrukturierungen sichert. Gerade diese Methode reduziert den Widerstand, stärkt die Eigenverantwortlichkeit, fördert selbständiges Denken und minimiert Manipulierbarkeit durch Außenstehende [2, c.63-65].

Die Gefahr besteht aber darin, dass sich jeder Vorteil der vorliegenden Methode jedoch in einen Nachteil verwandeln kann. Das kann beim nachlässigen Einsatz geschehen. Besondere Nachteile bereitet die sokratische Methode immer dann, wenn ein begonnener Sokratischer Dialog nicht beendet (werden kann) und der Gesprächspartner ohne irgendwelche konstruktiven Lösung verwirrt alleingelassen wird. Das geschieht besonders oft, wenn diese Methode dem Gesprächspartner noch nicht genügend bekannt ist. Außerdem kann das Problem auch in der Vermischung von Dialogstilen bestehen. Therapeutisch gesehen können sich diese Sokratischen Dialoge zeitlich über mehrere Sitzungen (60 bis 80 Minuten pro Thema) erstrecken. Dieses Problem wird dadurch verursacht, dass der Gesprächspartner selbst reflektieren muss. Sokratische Dialoge sind Gesprächsführungsstile.

Die sokratische Methode beinhaltet folgende Elemente [2]:

1. Integrität über die Frage.
2. Sammlung von Beispielen zu dieser Frage anhand der Erfahrung und Auswahl einer einfachen Frage zum Weitergespräch.
3. Beurteilung des Konkreten mittels klarer Begriffe, schrittweise sowie methodische Trennung vom Konkreten und schließlich Herausfinden der gemeinsamen Struktur dieser Erfahrung.
4. Ermittlung von Gründen für Urteile. Die verwendeten Begriffe werden am konkreten Beispiel definiert.

In dem vorliegenden wissenschaftlichen Artikel wird ein konkretes Beispiel eines Sokratischen Dialogs zwischen Erwachsenen und Jugendliche präsentiert. Dieses Beispiel macht den ganzen theoretischen Stoff anschaulich. Man wählt eine sehr weit verbreitete Situation: Die Angst der Jugendlichen vor Prüfungen. Wie ist so ein wichtiger Dialog? Welche Fragearten werden verwendet?

Ein Beispiel: „*Ich bestehe die Prüfung in Mathe nicht.*“

E (Erwachsene): Was geht dir gerade durch den Kopf?

J (Jugendlicher): Ich bestehe die Prüfung in Mathe nicht.

E: Was empfindest du, wenn du daran denkst?

J: Ich gerate in Panik und habe große Angst davor.

E: Du hast also Angst vor der Prüfung in Mathe und bekommst Panik. Gibt es aber irgendwelche Beweise dafür, dass du diese Prüfung nicht schaffst.

J: Ich bin sicher, dass man mich das fragt, was ich nicht behandelt habe.

E: Gut. Gibt es noch einen Beweis?

J: Ich bin massiv belastet. Zu viele Stressfaktoren. Ich habe keine Möglichkeit für eine gründliche Vorbereitung. Außerdem bin ich verglichen mit den anderen dumm.

E: Es fällt sehr vielen Menschen schwer wegen verschiedener Belastungen sowie Stressfaktoren etwas gründlich zu lernen oder sich auf etwas gründlich vorzubereiten. Gibt es noch irgendwelche Gründe oder Beweise, dass du diese Prüfung nicht bestehst?

J: Nein, keine mehr...

E: Gibt es aber Gegenargumente, dass du diese Prüfung schaffst?

J: Vor ein paar Monaten war ich noch gut in diesem Fach. Damals lernte ich aber noch gründlich.

E: Was würde passieren, wenn du diese Prüfung in Mathe nicht schaffen würdest? Erzähle von dem Schlimmsten!

J: Ich fühle mich dann schrecklich.

E: Auf welche Weise überlebst du die Situation, wenn du die Prüfung nicht schaffst?

J: Dann bin ich sehr verzweifelt, depressiv und enttäuscht. Mit der Zeit klappt aber alles wieder gut.

E: Was würde passieren, wenn du dein Denken änderst und dich auf ein positives Resultat einstellst?

J: Oh, dann würde ich lieber lernen. Nicht so depressiv, ohne Panik. Ich könnte dann diese Prüfung schaffen.

Der Erwachsene soll den Jugendlichen fragen, ob diese negativen Gedanken über die Prüfung ihm bei der Prüfung helfen könnten. Man soll auch fragen, ob diese Gedanken der Realität entsprechen und überhaupt real sind. Wenn ja, dann gibt es irgendwelche Angaben, die davon zeugen, dass der Jugendliche diese Prüfung nicht besteht. Man soll immer versuchen, etwas Positives zu raten. Solche negativen Gedanken oder Vorprogrammierungen hemmen die Jugendlichen und geben keine Chance sich daraus ohne Unterstützung zu befreien. Eine derartige Unterstützung soll der Erwachsene im Verlauf des Gespräches mittels der sokratischen Methode leisten. Die vorliegende Methode ist in der Tat effektiv. Das Ziel der Sokratischen Dialoge besteht in der Verstärkung des Selbstvertrauens sowie im Lernen des Selbstvertrauens mittels der Verwandlung negativer Gedanken in positive Gedanken nach ihrer kritischen Prüfung. Dieser Dialog stärkt eine vernünftige Lebensgestaltung [3].

Es ist nicht zu übersehen, dass Gespräche mit Kindern und Jugendlichen trotz Wissen sowie Erfahrung

häufig schwierig bleiben, weil ein Dialog doch nicht stattfindet. Das vom Jugendlichen Inszenierte kann mehrdeutig sein, daher werden Missverständnisse hervorgerufen. Die Gesprächssituation kann also aus unterschiedlichen Gründen eine Überforderung für den Jugendlichen darstellen. Beim Gesprächsverlauf zwischen Erwachsenen und Jugendlichen gibt es aber einige Stolpersteine und Fehler. Diese Fehler bestehen vor allem in der eigenen Haltung gegenüber den Jugendlichen, in der ungenügenden triadischen Kapazität, in der mangelnden Natürlichkeit sowie Echtheit, in der ungenügenden Gelassenheit und in der möglichen Provokation. Es ruft Probleme hervor, wenn es eine geringe Toleranz für starke emotionale Wechsel in der Beziehung gibt. Ein Problem bereitet auch jene Tatsache, dass es ein fehlendes Verständnis dafür gibt, dass sichtbares Verhalten oft andere Grundhaltungen überdeckt. Der Erwachsene muss unbedingt vor allem sich selbst fragen, ob er für den Dialog mit dem Jugendlichen wirklich vorbereitet ist. Ob er selbst den Gegenstand des Gespräches bestimmt. Eine wichtige Rolle spielt dabei eine emotionelle Einstellung auf das Gespräch. Wenn der Erwachsene aggressiv, depressiv sowie emotionell instabil ist, dann ist es besser, das Gespräch zu verschieben. Man muss die Prioritäten richtig setzen [3].

Wie es schon erwähnt wurde, ist das einzige Instrument für Interagieren ohne Zweifel die Kommunikation. Im Bedeutungsfeld der sozialen Arbeit ist die Kommunikation vor allem ein Austausch. Zweifellos ist das liebevolle Zusammensein mit unserem Mitmenschenleben wichtig für uns. Besonders gewinnt sie an Bedeutung, wenn es um das Kommunizieren zwischen Jugendlichen und Erwachsenen geht. Kommunikation ist in diesem Kontext als Schlüsselkompetenz zu betrachten [4].

Es gibt also wichtige Regeln sowohl für richtiges Sprechen als auch für richtiges Zuhören, was die Erwachsenen unbedingt beachten sollen. Sie tragen zu einer konstruktiven Kommunikation bei [4]:

1. Es ist sehr wichtig sich gegenüber dem Jugendlichen offen zu verhalten sowie zu benehmen: Der Erwachsene soll sich unbedingt öffnen, indem er beschreibt, was er empfindet.

2. Die zweite Regeln heißt „Ich-Gebrauch“: Der Erwachsene soll bei der Kommunikation mit den Jugendlichen von eigenen Gedanken und Gefühlen sprechen. Kennzeichen dafür ist der Ich-Gebrauch.

3. Es ist von großer Bedeutung möglichst konkrete Situationen zu behandeln: Der Erwachsene soll mit den Jugendlichen ganz spezielle Situationen oder Anlässe besprechen. Auf solche Weise vermeidet man solche Verallgemeinerungen wie z.B. „immer“, „nie“ usw. Die möglichen Verallgemeinerungen führen zum Ablenken von dem eigentlichen Inhalt der Situation, die konkretisiert wird.

4. Die nächste wichtige Regel besteht in einem konkreten Verhalten: Der Erwachsene soll unbedingt vom konkreten Verhalten in bestimmten Situationen sprechen. Auf solche Weise vermeidet der Erwachsene die Bewertung seines Gesprächspartners.

5. Der Erwachsene soll immer beim Thema bleiben: Die Beachtung der Inhalte, die für das Gespräch relevant sind, ist von großer Bedeutung. Sonst kann es zu Missverständnissen kommen.

6. Die weitere Regel besteht in dem nonverbalen Zeigen des Interesses: Der Erwachsene soll mit verschiedenen Gesten wie Nicken oder mit kurzen Einwüfen zeigen, dass er zuhört sowie er am Thema des Gesprächs interessiert ist.

7. Die nächste Regel besteht in der Zusammenfassung: Der Erwachsene soll in der Lage sein, alles von dem Jugendlichen Gehörte mit eigenen Worten zusammenzufassen.

8. Noch eine wichtige Frage lautet so: Der Erwachsene soll offene Fragen stellen. Diese Frageart erspart dem Erwachsenen unnötige Interpretationen. Mit solchen Fragen kann man den Jugendlichen ermutigen und das Thema des Gespräches vertiefen.

9. Die neunte Regel spricht von den Lobsprüchen: Der Erwachsene soll den Jugendlichen beim Kommunikationsverlauf für offene sowie klare Äußerungen loben. Auf solche Weise wird sich der Jugendliche ermutigt fühlen sowie sogar lieber zuhören.

10. Die letzte Regel beinhaltet die Tatsache, dass es sehr oft solche Situationen gibt, in denen es dem Erwachsenen nicht möglich ist, verständnisvoll auf das vom Jugendlichen Erzählte zu reagieren.

Schlussfolgerungen und Perspektiven der Weiterentwicklungen. Obwohl es eine Reihe von verschiedenen Artikeln, Werken, Hinweisen sowie Regeln für eine richtige Kommunikation mit Jugendlichen gibt, fällt es den Erwachsenen oft schwer richtige Gesprächsstrategien in einer konkreten kommunikativen Situation zu gebrauchen. In den Vordergrund tritt beim Gespräch mit den Jugendlichen die sokratische Methode, die am Beispiel

eines Gesprächs zwischen Erwachsenen und dem vor der Prüfung Angst habenden Jungen veranschaulicht wurde. Der vorliegende Dialog zeigt gute Ergebnisse. Die sokratische Methodik funktioniert sehr effektiv. Die Perspektiven der Weiterentwicklungen bestehen in der Anwendung der erforschten Methodik im Kommunikationsprozess mit verschiedenen Altersgruppen.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Arnold, R. Wandel der Lernkulturen: Ideen und Bausteine für ein lebendiges Lernen. Taschenbuch, 1998.
2. Boele, D. Der "Nutzen" des Sokratischen Gesprächs. Oder: Welche Ergebnisse können wir versprechen? in: Neuere Aspekte des Sokratischen Gesprächs, Schriftenreihe der Philosophisch-Politischen Akademie, Band IV, Frankfurt am Main, 1997, S. 63–70.
3. Bühl, A. Sozialer Wandel im digitalen Zeitalter. Die virtuelle Gesellschaft des 21. Jahrhunderts, Springer VS, 2020.
4. Delfos, F.M. Wie meinst du das? Gesprächsführung mit Jugendlichen (13–18 Jahre). Beltz Taschenbuch, 2015.

REFERENCES

1. Arnold, R., (1998) Wandel der Lernkulturen: Ideen und Bausteine für ein lebendiges Lernen. Taschenbuch.
2. Boele, D., (1997) Der "Nutzen" des Sokratischen Gesprächs. Oder: Welche Ergebnisse können wir versprechen? in: Neuere Aspekte des Sokratischen Gesprächs, Schriftenreihe der Philosophisch-Politischen Akademie, Band IV, Frankfurt am Main, S. 63–70.
3. Bühl, A., (2020) Sozialer Wandel im digitalen Zeitalter. Die virtuelle Gesellschaft des 21. Jahrhunderts, Springer VS.
4. Delfos, F.M., (2015) Wie meinst du das? Gesprächsführung mit Jugendlichen (13–18 Jahre). Beltz Taschenbuch.

АНГЛІЙСЬКІ НЕОЛОГІЗМИ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: СЛОВОТВІРНИЙ АСПЕКТ

Тимошук Н. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету
вул. Соборна, 87, Вінниця, Україна
orcid.org/0000-0001-5638-5825
n.tymoshchuk@vtei.edu.ua*

Ключові слова: *лексика,
морфологічне словотворення,
афіксація, телескопія,
конверсія.*

Постійний розвиток є найважливішою умовою існування мови. Процес пізнання світу, поява нових понять і реалій, зміни в суспільному житті, науково-технічний прогрес відбуваються перманентно, потребуючи необхідної кількості нових лексичних одиниць. Статтю присвячено аналізу морфологічних процесів творення англійських неологізмів сфери інформаційних технологій. Актуальність дослідження інноваційної лексики зумовлена її великою кількістю та частотою вживання. Охарактеризовано теоретичні аспекти морфологічного словотворення, розкрито наукові підходи до різних способів морфологічного словотвору в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних мовознавців. З'ясовано походження неологізмів зі сфери інформаційних технологій та способи їх творення в англійській мові. Матеріалом дослідження слугували 436 англійських неологізмів зі сфери інформаційних технологій, вибрані методом суцільної вибірки зі словників The Word Spy, The Urban Dictionary, The Cambridge Dictionary, The Merriam-Webster Dictionary. Здійснений аналіз нової лексики зі сфери інформаційних технологій показав, що зазначена терміносистема є однією з найбільш активних з огляду на кількість нових одиниць, що поповнюють словниковий склад англійської мови. Результати морфологічного аналізу досліджуваних одиниць продемонстрували, що більшість ІТ-неологізмів утворюється шляхом словоскладання. Спостерігається й активність префіксальної словотворчої моделі, зокрема особливо актуалізується префікс *cyber-*. Досліджені лексичні неологізми англійської мови були утворені шляхом словоскладання (47,48%), префіксації (11,97%), суфіксації (8,72%), телескопії (9,63%), абрєвіації (10,78%), усічення (9,63%), конверсії (1,79%).

Перспективу подальших досліджень убачаємо у необхідності аналізу способів перекладу англійських неологізмів у сфері інформаційних технологій.

ENGLISH NEOLOGISMS OF INFORMATION TECHNOLOGY: WORD-FORMATION ASPECT

Tymoshchuk N. M.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
of State University of Trade and Economics
Soborna str., 87, Vinnytsia, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5638-5825
n.tymoshchuk@vtei.edu.ua*

Key words: *vocabulary, morphological word formation, affixation, blending, conversion.*

Language is constantly developing its internal and external resources, adapting to ever changing circumstances of social, cultural, political and scientific life, generating new forms, improving its expressive means and devices through their structural complication or simplification. Language is one of those spheres of human activity that are the first to bring reaction to social and other kinds of changes in human life and activities. The article is devoted to analysis of morphological processes of English neologisms in the field of information technology. The relevance of the study of innovative vocabulary is due to its large number and frequency of its use. The article describes the theoretical aspects of morphological word formation, reveals scientific approaches to different ways of morphological word formation in the research of domestic and foreign linguists.

Scientific research has clarified the origins of neologisms in the field of information technology and ways to create them in English. The material of the study was 436 English neologisms in the field of information technology selected by the method of continuous sampling from such dictionaries as The Word Spy, The Urban Dictionary, The Cambridge Dictionary, The Merriam-Webster Dictionary. The analysis of the new vocabulary in the field of information technology showed that this terminology is one of the most active due to the large number of new words supplementing the vocabulary of the English language. The results of morphological analysis showed that most IT neologisms are formed by word formation. The activity of the prefix word-forming model is also observed, in particular, the prefix *cyber-* is especially relevant. The studied lexical neologisms of the English language were created by word formation (47.48%), prefixation (11.97%), suffixation (8.72%), blending (9.63%), abbreviation (10.78%), truncation (9.63%), and conversions (1.79%).

Постановка проблеми. Перманентний розвиток є найважливішою умовою існування мови. Процес пізнання світу, поява нових понять і реалій, зміни в суспільному житті, науково-технічний прогрес відбуваються безперервно, потребуючи необхідної кількості лексичних одиниць. Поява неологізмів демонструє динамізм мови [12, с. 168]. На слушну думку Віолети Нечипоренко, «фактори, що впливають на зміни у мові, можуть бути як лінгвістичними (внутрішніми), так і екстралінгвістичними (зовнішніми)» [9, с. 184]. Це зумовлено тим, що «мова у своїй еволюції проявляє двояку залежність: від середовища, у якому вона існує, з одного боку, та від внутрішнього механізму та устрою – з іншого» [6, с. 126].

Поява неологізмів демонструє динамізм мови. Для сучасної англійської мови характерні різні способи утворення нових лексичних одиниць. Лінгвістичні дослідження доводять, що нова лексика переважно утворюється із власного матеріалу шляхом словотвірних операцій і переосмислення вже наявних одиниць [12, с. 169].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості появи неологізмів у мовній системі, засади їх творення, класифікації, функціонування перманентно ставали об'єктом наукових студій вітчизняних та іноземних лінгвістів. Практичні та теоретичні проблеми неологізмів досліджували J. Algeo, G. Cannon, R. Baayen, A. Darmsteter, C. Cutler, W. Lee, J. Simpson, M. Cohen, B. Gardin,

L. Guilbert, P. Gilbert, L. Derooy, B. Заботкіна, Н. Іваницька, С. Гладько, Т. Ковалевська, В. Нечипоренко, Є. Левашов, Н. Котелова, Т. Ткачук, Л. Терещенко, В. Сергеев, С. Чугу та ін.

Неологізми зі сфери інформаційних технологій неодноразово ставали об'єктом дослідження таких науковців, як M. Covington, D. Kerremans, В. Гладка, К. Никитченко, І. Присяжнюк, С. Мойсеєнко, О. Філь, І. Шилінська.

Цією публікацією ми маємо на меті з'ясувати походження неологізмів зі сфери інформаційних та способи їх творення в англійській мові. Досягнення окресленої мети передбачає вирішення таких завдань: з'ясувати особливості функціонування англійських неологізмів зі сфери інформаційних технологій; дослідити способи їх творення та функціонування англійськомовних неологізмів у сфері інформаційних технологій.

Об'єкт дослідження – англійськомовні неологізми сфери інформаційних технологій. **Предмет дослідження** – способи словотворення англійських неологізмів сфери інформаційних технологій.

Матеріалом дослідження слугували 436 неологізмів, вибрані методом суцільної вибірки зі словників The Word Spy, The Urban Dictionary, The Cambridge Dictionary, The Merriam-Webster Dictionary.

Виклад основного матеріалу. На слуху думку Вікторії Громовенко, морфологічний спосіб словотвору є найпродуктивнішим шляхом збагачення лексичного складу англійської мови, а деривація слугує одним із найпотужніших джерел поповнення лексичного фонду мови [5, с. 44].

У сучасних мовознавчих розвідках виокремлюють такі способи морфологічного словотворення:

1. Афіксація. У процесі продукування похідних одиниць безпосередньо використовують афікси – одиниці морфологічного рівня, репрезентовані суфіксацією та префіксацією. Англійська деривація – здебільшого суто префіксальне або суто суфіксальне утворення [4]. За результатами дослідження G. Cannon, афіксальні одиниці становлять 24% від усіх новостворених слів та є другим продуктивним способом словотворення після словоскладання в англійській мові [14].

2. Словоскладання. Відомо, що словоскладання в англійській мові відбувається в результаті дії двох різних процесів: 1) лексикалізації словосполучення зі зміною порядку розташування його компонентів, а також їх деформацією та морфологізацією; 2) інтеграції словосполучення у складне слово зі збереженням лінійного розташування компонентів [7, с. 62].

3. Телескопія – зрощення фрагментів лексичних одиниць або однієї лексичної одиниці з фрагментом другої [8, с. 24]. Сучасна лінгвістична наука не має єдиної лексеми на позначення телескопічних інновацій, учені-мовознавці використовують такі терміни для номінування цього феномену: слова-злитки (Н. Амосова.), слова-амальгами (І. Гальперін), складноскорочені слова (Р. Кисельова, Н. Шанський), telescoping, telescoped words (І. Арнольд, М. Bryant, І. Berman, К. Баранцев, А. Соколенко, Н. Шанський), blend, blendings (А. Kennedy), contamination (Н. Лаврова, Т. Цимбалюк-Скопненко), portmanteau words (В. Заботкіна, L. Carroll) [13, с. 116].

4. Скорочення (усічення, ініціальні скорочення) – це процес зменшення кількості фонем і/або морфем у наявних словах або в словосполученнях без зміни їхнього лексико-граматичного значення. Процес творення скорочень у сучасній англійській мові як один із видів мовної економії підтверджує думку стосовно того, що максимальний рівень компресії певної інформації найвиразніше відображений саме на лексичному рівні мовної системи [2, с. 161].

Дослідниця Вікторія Громовенко стверджує, що найпростішою формою скорочення є усічення словосполучення на межі його основних частин [5, с. 54]. Як зазначають Д. Квеселевич та В. Сасіна, існують два види скорочень: усічення (contraction, clipping) та аббревіація (initial shortening) [8]. Усічення як спосіб творення лексичних інновацій трактують як процес зменшення кількості фонем чи морфем у словах без зміни їхнього лексико-граматичного значення, у результаті чого з'являється нова номінативна одиниця або варіант вихідної одиниці [1, с. 151].

5. Конверсія. Під конверсією розуміють безафіксальне утворення слова однієї частини мови від слова іншої частини мови як результат семантичного зсуву. Конверсія уможливує утворення слова омонімічного вихідній одиниці. Конверсію визначають як такий вид словотворення, за якого нові слова виникають без зміни основної форми вихідного слова, а саме без додавання або зміни будь-яких морфем, такі слова включають до нової парадигми, вони отримують нові синтаксичні функції, сполучуваність і нове лексико-граматичне значення [10, с. 220].

Далі подаємо здійснений нами аналіз вибірки англійських неологізмів у сфері інформаційних технологій щодо особливостей морфологічного словотвору. Емпіричний матеріал дослідження дає підстави констатувати, що творення аналізованих неологізмів у сучасній англійській мові відбувається за допомогою таких суфіксів: *-ing*, *-ed*, *-er/or*, *-able/ible*, *-ist*, *-tion*, *-ity*. Наприклад, *instant-messaging*, *installable client driver*. Принагідно зазначимо, що шляхом суфіксації було утворено 52 неологізми з вибірки.

Утворення англійських неологізмів у сфері інформаційних технологій шляхом поєднання

префіксів з основами або зі словами характеризуються високою продуктивністю, підтвердженням чого є 38 виокремлені лексеми. Неологізми утворені за допомогою префіксів: *cyber-*, *dis-*, *techno-*, *neuro-*, *net-*, *multi-*, *poly-*, *hyper-*.

Високою продуктивністю відзначився префікс *cyber-*. Прикладами можуть слугувати такі неологізми: *cyberadict*, *cyberbusiness*, *cybercash*, *cybermoney*, *cybercurrency*, *cybermall*, *cyberplaza*, *cybershop*, *cybersurfing*, *cyberventing*, *cyberville*, *cyber-thug*.

Моделі словоскладання демонструють найвищу продуктивність, про що свідчать англійські неологізми у сфері інформаційних технологій (207 одиниць), адже 47,48% аналізованих лексичних одиниць утворено саме цим способом. Наприклад, *clickstream*, *egosurfing*, *datacenter*, *lifecaster*, *lifestreamer*, *front-end*, *click-friendly*.

Зібраний і проаналізований фактичний матеріал дає змогу говорити про високу продуктивність лексичних інновацій, утворених за двокомпонентною моделлю «Телескопія + Словоскладання» з телескопічним складником *blog* (*web* + *log*, «журнал або щоденник в Інтернеті»). Наприклад, *audioblogger* («аудіоблогер»), *blogstream* («публікація в Інтернеті контенту з блогами»), *blogspotting* («пошуки Інтернет-журналів»), *blogswarm* («одночасне скупчення багатьох користувачів блогами на одній темі, предметі, що призводить до непередбачуваних наслідків та ускладнень»), *blog-book* (Інтернет-книга, яка складається з багатьох Інтернет-журналів).

У нашому дослідженні 42 англійських неологізми сфери інформаційних технологій були сформовані шляхом телескопії. На підставі їх аналізу виявлено такі показники частотності видів телескопії під час творення нових слів: злиття повної основи одного вихідного слова з усиченою основою іншого (57,1%), наприклад *blogebtrity* (*blog* + *celebrity*), *blogstitute* (*blog* + *prostitute*), *blogspoitation* (*blog* + *exploitation*), *crackberry* (*crack* + *BlackBerry*), *Googleverse* (*Google* + *universe*), *nanobot* (*nano* + *robot*), *Webzine* (*web* + *magazine*); злиття двох усичених основ вихідних слів (42,9%), наприклад *edutainment* (*education* + *entertainment*), *digicam* (*digital* + *camera*), *urbot* (*urban* + *robot*), *comptucate* (*computer* + *communicate*).

Творення аналізованих неологізмів за допомогою усичення основ не є частотним способом для англійської мови. Усичені 42 новотвори постали внаслідок елізії початкової (аферезис), середньої (синкопа) або кінцевої (апокопа) частини слова. Наприклад, слова *info* – *information*, *app* – *application*, *mic* – *microphone* з'явилися внаслідок елізії кінцевої частини слова.

Серед англійських неологізмів у сфері інформаційних технологій домінують такі два типи аббревіатур: ініціалізми (*ANPR* – *Automatic Number*

Plate Recognition; *DM* – *Direct Message*; *MFA* – *Multi-Factor Authentication*; *MDM* – *Mobile Device Management*); акроніми (*TRIPS* – *Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights*; *SMART* – *Self-Monitoring, Analysis, Reporting and Technology*, *LAN* – *Local Area Network*.). Усі вищезазначені механізми аббревіації використовуються з метою заміни вихідної лексичної одиниці зашифрованим мовним знаком, який економить мовленнєві зусилля і повністю відтворює концептуальну думку вихідного словосполучення. Таким чином, у нашому дослідженні було вибрано 47 неологізмів, утворених шляхом аббревіації.

Конверсія як спосіб словотворення англійських неологізмів у сфері інформаційних технологій є непродуктивним способом творення. Нами виявлено лише вісім випадків творення неологізмів за допомогою конверсії. Результатом конверсії є омонімія. З'являються мовні одиниці, які однакові за звучанням, написанням та формою, але мають різне значення і належать до різних частин мов. Також для таких новоутворень характерна багатозначність у подальшому використанні [3, с. 21]. Відповідно до опрацьованого емпіричного матеріалу, англійські неологізми у сфері інформаційних технологій утворені за такою моделлю: $N \rightarrow V$, де N – іменник, V – дієслово): *a block* (N) $\rightarrow$ *to block* (V); *a blog* (N) $\rightarrow$ *to blog* (V); *a friend* (N) $\rightarrow$ *to friend* (V); *google* (N) $\rightarrow$ *to google* (V); *archive* (N) $\rightarrow$ *to archive* (V).

Таким чином, досліджені лексичні неологізми англійської мови були утворені шляхом словоскладання (47,48%), префіксації (11,97%), суфіксації (8,72%), телескопії (9,63%), аббревіації (10,78%), усичення (9,63%), конверсії (1,79%). У табл. 1 подано кількісну морфологічну характеристику англійських неологізмів зі сфери інформаційних технологій.

Таблиця 1

Морфологічна характеристика англійських ІТ-неологізмів

Спосіб творення		Кількість одиниць	%
Афіксація	Префіксація	52	11,97%
	Суфіксація	38	8,72%
Словоскладання		207	47,48%
Телескопія		42	9,63%
Скоро-чення	Усичення	42	9,63%
	Абревіація	47	10,78%
Конверсія		8	1,79%
Усього		436	100%

Джерело: укомплектовано автором

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Здійснений аналіз нової лексики зі сфери інфор-

маційних технологій показав, що зазначена терміносистема є однією з найбільш активних з огляду на кількість нових одиниць, що поповнюють словниковий склад англійської мови. Результати морфологічного аналізу досліджуваних одиниць продемонстрували, що більшість ІТ-неологізмів утворюється шляхом словоскладання. Спостерігається й активність префіксальної словотворчої моделі, зокрема особливо актуалізується префікс *cyber-*.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у необхідності аналізу способів перекладу англійських неологізмів у сфері інформаційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балюта Е.Г. Неологізми англійської мови сфери екології (теоретичні засади). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2006. № 27. С. 148–152.
2. Бортничук Е.Н., Василенко І.В., Пастушенко Л.П. Словообразование в современном английском языке. Киев : Вища школа, 1988. 261 с.
3. Ведь Т.М. Сфери вживання лексичних інновацій ХХІ століття у межах медійного дискурсу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2019. № 38. Т. 2. С. 70–73.
4. Верба Л.Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов. Вінниця : Нова книга, 2008. 246 с.
5. Громовенко В.В. Словотворення політичних неологізмів в українській та англійській мовах: зіставний аспект : дис. ... докт. філософії : 035 ; 03. Одеса, 2021. 204 с.
6. Максимов С.Є. Англійська як «міжнародна допоміжна мова» епохи глобалізації на європейському просторі. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»*. 2010. Вип. 89(2). С. 126–130.
7. Квеселевич Д.І. Интеграция словосочетания в современном английском языке. Киев : Вища школа, 1983. 84 с.
8. Квеселевич Д.І., Сасіна В.П. Практикум з лексикології сучасної англійської мови. Вінниця : Нова книга, 2003. 128 с.
9. Нечипоренко В. Неологізація як сучасний засіб поповнення словникового складу англійської мови. *Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України* : зб. наук. пр. ІХ Міжнар. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 14–16 вересня 2021 р. Вінниця, 2021. Ч. 4. С. 184–190. URL: <http://www.vtei.edu.ua/doc/2021/1416092021/4.pdf#page=184>
10. Татаранюк С.П. Конверсія як один з основних способів утворення неологізмів сфери екології людини (на прикладі англійської мови). *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2012. № 22. С. 219–222. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnuffm_2012_22_54
11. Тимошенко Т.Р. Телескопия в словообразовательной системе современного английского языка. Киев : Наук. думка, 1976. 153 с.
12. Тимошук Н.М. Неологізми на позначення явищ COVID-19: морфологічний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 35. Т. 5. С. 168–172. URL: <https://ir.vtei.edu.ua/card.php?lang=en&id=27146>
13. Тимошук Н.М. Телескопізми сучасної англійської мови: дефініція та типологія. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 47. Т. 4. С. 115–118. URL: <https://ir.vtei.edu.ua/card.php?lang=en&id=27574>
14. Cannon G. Blends in English word-formation. 1986. P. 725–53. URL: www.semanticscholar.org/paper/Blends-in-English-word-formation-Cannon

REFERENCES

1. Baliuta, E.H. (2006) Neolohizmy anhliiskoi movy sfery ekolohii (teoretychni zasady) [Neologisms of the English language in the field of ecology (theoretical foundations)]. *Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University*, no. 27, pp. 148–152.
2. Bortnichuk, Ye.N., Vasilenko, I.V., Pastushenko, L.P. (1988) Slovoobrazovanie v sovremennom angliiskom yazike [Word formation in modern English]. Kyiv : Vyshcha shkola.
3. Ved, T.M. (2019) Sfery vzhывання leksychnykh innovatsii 21 stolittia u mezhakh mediinoho dyskursu [Spheres of using lexical innovations of the 21st century within media discourse]. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology*, issue 38, vol. 2, pp. 70–73.
4. Verba, L.H. (2008) Porivnialna leksykologhiia anhliiskoi ta ukrainskoi mov [Comparative lexicology of English and Ukrainian languages]. Vinnytsia: Nova knyha.
5. Hromovenko, V.V. (2021) Slovtvorennia politychnykh neolohizmiv v ukrainskii ta anhliiskii movakh: zistavnyi aspekt [Word formation of political neologisms in Ukrainian and English: a comparative aspect]: PhD Thesis. Odesa.
6. Maksimov, S.Ye. (2010). Anhliiska yak "mizhnarodna dopomizhna mova" epokhy hlobalizatsii na Yevropeiskomu prostori [English as an 'international auxiliary language' of the era of globalization in the European space].

- Proceedings. Series: Philological sciences (linguistics)*, vol. 89 (2), pp. 126–130.
7. Kveselevich, D.I. (1983). Integratsiya slovosochetaniya v sovremennom angliyskom yazyike [Phrase Integration in Modern English]. Kyiv : Vyshcha shkola.
  8. Kveselevych, D.I., Sasina, V.P. (2003). Praktykum z leksykologii suchasnoi anhliiskoi movy [Workshop on lexicology of the modern English language]. Vinnytsia: Nova knyha.
  9. Nechyporenko, V. (2021) Neolohizatsiia yak suchasnyi zasib popovnennia slovnykovoho skladu anhliiskoi movy [Neologization as a modern means of English vocabulary replenishing]. *Socio-political, economic and humanitarian dimensions of European integration of Ukraine: a collection of scientific papers of the Ninth International Scientific and Practical Conference, Vinnytsia, part 4*, pp. 184–190, URL: <http://www.vtei.edu.ua/doc/2021/1416092021/4.pdf#page=184>.
  10. Tataraniuk, S.P. (2012). Konversiia yak odyn z osnovnykh sposobiv utvorennia neolohizmiv sfery ekolohii liudyny (na prykladi anhliiskoi movy) [Conversion as one of the main ways of forming neologisms in the field of human ecology (on the example of the English language)]. *Scientific bulletin of Lesya Ukrainka Volyn National University. Philological sciences. Linguistics*, vol. 22, pp. 219–222. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnuflm_2012_22_54
  11. Timoshenko, T.R. (1976). Teleskopiya v slovoobrazovatelnoy sisteme sovremennogo angliyskogo yazyika [Blending in the word-formation system of modern English]. Kyiv: Naukova dumka.
  12. Tymoshchuk, N.M. (2021) Neolohizmy na poznachennia yavvshch COVID-19: morfolohichni aspekt [Neologisms Denoting the Phenomena of COVID-19: Morphological Aspect]. *Topical issues of the humanities: an intercollegiate collection of researchers working with young people with Drohobych workers at Ivan Franko University*, issue 35, vol. 5, pp. 168–172. URL: <https://ir.vtei.edu.ua/card.php?lang=en&id=27146> [in Ukrainian].
  13. Tymoshchuk, N.M. (2022). Teleskopizmy suchasnoi anhliiskoi movy: definitsiia ta typolohiia [Telescopisms of modern English: definition and typology] *Topical issues of the humanities: an intercollegiate collection of researchers working with young people with Drohobych workers at Ivan Franko University*, issue 47, vol. 4, pp. 115–118. URL: <https://ir.vtei.edu.ua/card.php?lang=en&id=27574>
  14. Cannon, G. (1986) Blends in English word-formation, pp. 725–753. URL: www.semanticscholar.org/paper/Blends-in-English-word-formation-Cannon

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ЧАСТОК У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ НА ПРИКЛАДАХ ТЕКСТІВ ПРО ВІЙНУ

Ходикіна І. В.

*доктор філософії, кандидат економічних наук,
викладач кафедри іноземних мов і методики викладання
Бердянський державний педагогічний університет
вул. Шмідта, Бердянськ, Запорізька область, Україна
orcid.org/0000-0002-4350-6664
irinahodikina22@gmail.com*

Ключові слова: *модальність, підкреслення, узагальнення, емоційне забарвлення, комунікативна функція.*

У статті проаналізовано місце та статус часток у німецькій мові, їхні функції, роль, значення. Зауважено, що частки – це типологічна етнічна особливість української та німецької мов, бо це сильнопартиклєві мови. Уточнене значення дефініції часток, доведено, що це окрема частина мови, але не в типовому розумінні, де частини мови вивчаються з погляду морфології та синтаксису. Частки варто вивчати з погляду комунікативної лінгвістики. Їх денотативне значення невелике, водночас конотативний складник різноманітний: одна і та сама частка може мати різне значення залежно від ситуації і перекладатися по-різному. Частки являють собою особливе угруповання певної кількості незмінюваних слів, які можуть виступати різними частинами мови залежно від контексту, не є певним членом речення, не відповідають на питання, але їх не можна змішувати з прислівниками та модальними словами. Проведено порівняльний аналіз подібних частин української та німецької мов. Визначено особливий статус часток у німецькій мові, де є свої певні особливості синтаксичного характеру: порядок слів, тип речення, інтонація. Зроблено припущення, що частки займають особливе місце не тільки в усній мові, а й поширилися на письмові тексти; проаналізовано мету використання, підходи і принципи класифікації та інші морфологічні й семантичні аспекти. Зібрано доказову базу з прикладами зі статей про війну між Україною та Росією та її висвітлення у німецькій пресі, проаналізовано частоту застосування часток у друкованих текстах. Виокремлено найбільш уживані групи часток, наведено приклади їх перекладу та розташування в реченнях.

THE ROLE AND PLACE OF PARTICLES IN THE GERMAN LANGUAGE ON THE EXAMPLES OF TEXTS ABOUT WAR

Khodykina I. V.

*Doctor of Philosophy, Candidate of Economic Sciences,
Lecturer at the Department of Foreign Languages and Teaching Methods
Berdiansk State Pedagogical University
Schmidt str., Berdiansk, Zaporizhzhia region, Ukraine
orcid.org/0000-0002-4350-6664
irinahodikina22@gmail.com*

Key words: *modality, emphasis, generalization, emotional coloring, communicative function.*

The article analyzes the place and status of particles in the German language, their functions, role, and meaning. It is noted that particles are a typological ethnic feature of the Ukrainian and German languages, as they are strongly partitive languages. The definition of particles is clarified, it is proved to be a separate part of speech, but not in the typical sense, according to which parts of speech are studied in terms of morphology and syntax. Particles should be studied from the point of view of communicative linguistics. Their denotative meaning is not great, while their connotative component is diverse – one and the same particle can have different meanings depending on the situation and be translated in different ways. Particles are a special grouping of a certain number of uninflected words that can act as different parts of speech, depending on the context, are not a specific member of a sentence, do not answer questions, but cannot be mixed with adverbs and modal words. A comparative analysis between similar parts of speech in Ukrainian and German is carried out. The special status of particles in German is determined, where there are certain syntactic features – word order, sentence type, intonation. It is assumed that particles occupy a special place not only in the spoken language, but have also spread to written texts, the purpose of use, approaches and principles of classification and other morphological and semantic aspects are analyzed. The paper collects evidence with examples from articles about the war between Ukraine and Russia and its coverage in the German press, analyses the frequency of particles usage in printed texts. The most used groups of particles are highlighted, examples of their translation and placement in sentences are given.

Тема про роль часток у німецькій мові не нова. Її вивченням займалися германісти з усього світу. До них можна віднести німців Г. Хайблеха, П. Айзенберга, українців С.І. Горбачевську, А.Т. Кривоносова, А. Бусман, Л.А. Савельєву та ін. Для вчених, які займалися цим питанням, навіть виділили окрему назву за аналогією з назвою часток німецькою мовою Partikeln (*партікельн*) – партикологи.

Особливу увагу ця тема набула приблизно із 60-х років минулого сторіччя, але суперечки щодо ролі та місця часток ведуться і донині. Особливо актуально проаналізувати значення часток у сучасних умовах – у текстах на воєнну тематику, прослідкувати, чи збільшилася їх кількість, частота застосування у друкованих текстах, мета використання, підходи та принципи класифікації та інші морфологічні й семантичні аспекти.

Щоб зробити порівняльний аналіз щодо можливих змін, визначимося із загальновідомими фактами.

Частки є в наявності не в кожній мові. Серед дослідників існує навіть термін «сильнопартиклеві» та «слабопартиклеві» мови. Українській і німецькій мовам таке граматичне явище притаманне, вони відносяться до групи сильнопартиклевіх мов. Ба більше, це типологічна етнічна особливість наших мов.

Частки займають особливе місце в мові. Причин для цього декілька:

- немає чіткої дефініції, яке саме явище позначають терміном «частка», різняться дані про їх кількість, тому що частину з них приєднують до прислівників, до модальних слів, тому постійно продовжуються суперечки щодо кількості їх у мові;
- учені не можуть визначитися зі статусом цього мовного явища: чи виділяти їх в окрему

групу слів, чи додати до якогось розряду існуючих частин мови, бо вони не відповідають ні на які питання, як інші частини мови, не є членами речення, мають невелику денотативну семантику;

– частки треба вивчати з погляду комунікативної лінгвістики, тобто з погляду живого спілкування людей із використанням природної мови та з погляду інших складників комунікації: психологічних, фізичних, соціальних особливостей учасників спілкування, контекстних, ситуативних моментів, що виникають під час спілкування;

– існують різноманітні підходи та принципи їх класифікації та градації, відповідно, існують різні форми і види перекладу часток, тобто вони мають широке конотативне значення.

Існує багато суперечок щодо необхідності виділення часток в окрему частину мови. До певного часу не існувало навіть єдиної назви для цієї групи слів, і тільки у 1963 р. германіст А.Т. Кривоносов першим увів в обіг поняття «модальні частки». Пізніше їх стали називати «модальними словами».

Виходячи з того, що слова із цієї групи частково відносять до інших частин мови, кількість їх постійно змінюється. Тим не менше сьогодні «граматика Duden виділяє 48 штук, а граматика Neilbig/Buscha – 68, граматика Є.І. Шендельс – 14» [1, с. 1275].

Дотепер є група лінгвістів, які не виділяють частки в окрему частину мови, а відносять їх до службових частин мови. У граматиці «Duden», у Й. Ербена, У. Енгеля, Х. Грисбаха. П. Айзенберг пропонує виділити категорію часток як окремий клас серед інших частин мови прислівників, сполучників та прийменників. «Bei den Abtönungspartikeln gehören etwa doch, wohl, eben zu den Adverbien, aber, denn zu den Konjunktionen» (*Відмінкові частинки etwa doch, wohl, eben належать до прийменників, а частки aber, denn – до сполучників*) [2; 3].

Х. Бусман у словнику «Lexikon der Sprachwissenschaft» характеризує частки як «Sammelbezeichnung für nichtflektierende Wörter bzw. Wortarten mit sehr unterschiedlicher Verwendung» (*узагальнене позначення для незмінюваних частин мови, мета вживання яких може бути різною*) [5].

Деякі дослідники, навпаки, вважають, що частки не можна змішувати ні з модальними словами, ні з прислівниками. Якщо вони формують окремий клас серед частин мови, то, власне, вони й є окремою частиною мови.

Є такі вчені (Г. Хельбиг), які вважають, що в іноземних мовах існують «комори», куди «складають» частини мови, які не можна класифікувати, які треба вивчати з погляду «прагматико-комунікативних факторів, а не їх денотативної семантики, яка в них мала, і не з морфолого-синтаксичного боку [6, с. 272].

Тобто єдиної думки не існує. Але можна чітко виділити загальні характеристики, притаманні цій мовній одиниці:

Частки використовуються частіше за все в усній мові.

Частки не можуть бути використані окремо за межами речення або контексту.

Їх основне завдання в мові – передати почуття та емоції своєму співрозмовнику, тому їх ще називають словами-приправами, що надають мові смаку “Wuerzelnwoerter”.

Семантичне значення часток знаходиться у залежності від їх функціональності в мові, на цьому ж заснована більшість класифікацій. Так, німецькі граматики виділяють такі угруповання: “Semantische und funktionale Eigenschaften”

Intensitätspartikeln wie sehr, überaus, ungemein wirken als Intensitätsmodifikatoren bei Adjektiven und Adverbien: sehr nützlich, überaus gern.

Abtönungspartikeln wie ja, halt, mal, doch, eben zielen nicht auf die Satzbedeutung, also das mit einem Satz Gesagte, sondern auf Erwartungen und Einstellungen von Sprechern und Hörern: Wie du weißt, hat er das ja immer so gewollt.

Konnektivpartikeln wie allerdings, aber, also, folglich, freilich, beziehungsweise, dennoch haben die Funktion, spezifische inhaltliche Relationen zwischen Sätzen herzustellen. Das hat er immer so gewollt. Allerdings durfte er nie.

Fokuspartikeln wie sogar, gerade, erst, auch sind geltungsneutrale Gradierungen im Hinblick auf Erwartungen und Einschätzungen oder Quantifikationsmodifikatoren: In der Packung sind nur zehn Kekse.

(Семантичні та функціональні властивості)

Частки **інтенсивності**, такі як *sehr, außergewöhnlich, ungewöhnlich*, виступають як модифікатори інтенсивності з прикметниками та прислівниками: *sehr nützlich, äußerst gern*.

Відмінкові частки, такі як *ja, halt, mal, doch, eben*, спрямовані не на зміст речення, тобто на те, що говориться за допомогою речення, а на очікування і ставлення мовців і слухачів: *Wie Sie wissen, hat er es immer so gewollt*.

Такі **сполучні частки**, як «однак», «але», «отже», «звичайно», «відповідно», «проте», виконують функцію встановлення певних змістових відношень між реченнями. «Це те, чого він завжди хотів. Однак йому так і не дозволили» [7].

Частки фокусу, такі як *sogar, gerade, erst, auch*, – це градації, які є нейтральними з погляду очікувань та оцінок або модифікаторами кількісної оцінки: «У пачці лише десять печив» [7].

У книзі Г. Хельбіга та В. Кетца “Die Partikeln” автори виділяють дві групи – ілокутивні частки

(illokutive Partikeln) та семантичні (semantische Partikeln). У ілокутивних часток (або за іншою термінологією – модальних: aber, auch, bloss, denn, doch і т. д.) превалює комунікативна функція, вони уточнюють прагматичну спрямованість висловлювання, допомагають зрозуміти висловлене як застереження, дозвіл, пораду, вимогу і т. п. У семантичних часток (sehr, weit, weitaus, ganz, so, viel і т. д.) домінує семантична функція, а саме модифікація, специфікація, градація, інтенсифікація змісту висловлення [8, с. 26].

Українські дослідники проводять більш широку класифікацію та розрізняють:

Gradpartikel (*ступенева частка*), Modalpartikel (*модальна частка*), Fokuspartikel (*фокусна частка*), Negationspartikel (*негативно заряджена частка*), Gesprächspartikel (*розмовна частка*), Ausdruckspartikel (*виразна частка*), Lautmalende Partikel (*підсилювана частка*).

Як уже було зазначено, частки характеризують розмовний складник мови. Але газетні публікації, особливо останнього року, які характеризують війну в Україні, доволі емоційні. Особливо коли вони описують події на війні, розвиток бойових дій. Відповідно, одним із чинників емоційного забарвлення мови в таких статтях виступають частки. Вони також мають інші функції в мові.

Щоб подивитися, які саме градування часток превалюють у газетних публікаціях та статтях про війну в Україні, нами було проведено дослідження та опрацьовано 10 джерел, які являли собою невеличкі короткі газетні повідомлення, анонси про театр воєнних дій, про ситуації з обстрілами очима журналістів німецькомовних видань. Виявлено близько 20 видів різноманітних часток: vor allem, auch, selbst, kaum, wohl, ebenso, gar, bereits, wohl, ebenso, nun, natürlich, stets, zwar, aber, fast, auch, nur, mehr. Тобто практично на кожне речення по дві частки. Це закономірне явище, яке підтверджує нашу гіпотезу про те, що частки більш поширилися у письмовій мові, особливо в газетних текстах, а саме в текстах, де важливий емоційний складник.

Якщо проаналізувати ці приклади і розподілити ці частки за значенням, то можна побачити, що присутній увесь спектр можливих варіантів: є частки, що за об'єктивними ознаками передають посилення, виділення або, навпаки, послаблення, обмеження, узагальнення, доповнення, або за суб'єктивними ознаками – такі емоції, як сумнів, подив, роздратування, обурення, досада.

У наступних прикладах прослідковуємо ці явища.

Die heftigsten Kämpfe finden in der Oblast Donezk statt, **vor allem** in der Gegend von Bachmut, auch in den Gegenden von Awdijiwka und Wuhledar

wird gekämpft. (*Найзапекліші бої точаться в Донецькій області, особливо в районі Бахмута, бої також ведуться в районах Авдіївки та Вугледара*) (об'єктивна ознака – посилення емоційності висловлювання, суб'єктивна – загальне обурення, співчуття) [9].

Nördlich davon, in der Oblast Luhansk, konzentrieren sich die Gefechte auf die Gegend um die russische Verteidigungslinie zwischen Kreminna und Swatowe und die beiden Ortschaften **selbst**. (*На північ від нього, у Луганській області, бойові дії зосереджені в районі російської лінії оборони між Кременною і Сватове та в самих цих двох селах*) (знову ж таки – об'єктивне виділення, суб'єктивне – співчуття) [10].

Die Gruppe Wagner hatte dort in den vergangenen Monaten viele Soldaten, die meisten von ihnen militärisch **kaum** ausgebildete Sträflinge, bei schlecht vorbereiteten Angriffen verloren und dabei **nur** geringe Gebietsgewinne erzielt. (*За останні місяці група Вагнера втратила там багато солдатів, більшість з яких були засудженими з дуже низьким рівнем військової підготовки під час погано підготовлених атак, здобувши лише невеликі територіальні здобутки*) (тут навіть обидві частки послаблюють прикметник, що стоїть поруч, передають розчарування) [11].

Mit Hilfe der neuen Verbände wird Moskau **aber wohl** weiter versuchen, Bachmut einzunehmen. (*Однак за допомогою нових підрозділів Москва, ймовірно, продовжить спроби взяти Бахмут*) (доповнення припущення) [11].

Ausländische Kräfte dürften der Ukraine gemäß dem Völkerrecht Waffen liefern, das schließe Kampfpanzer **ebenso** ein wie auch Kampfflugzeuge, fügte Heusgen hinzu. (*Згідно з міжнародним правом, іноземним силам дозволено постачати Україні зброю, у тому числі бойові танки, а також бойові літаки, додав Хойсген*) (уточнення, пояснення) [12].

Die Einrichtung eines Ukraine-Sondertribunals bringt hier **gar** nichts. (*Створення спеціального трибуналу для України зовсім не допоможе*) (підсилення, розчарування) [13].

Den Start der Ausbildungsmission der EU hatten die Außenminister der Mitgliedstaaten **bereits** im November beschlossen. (*Рішення про запуск тренувальної місії ЄС уже було прийнято міністрами закордонних справ країн-членів у листопаді*) (часове обмеження, емоційна підтримка) [14].

Damals war **zunächst** von 15 000 ukrainischen Soldatinnen und Soldaten die Rede, die in Deutschland, Polen und anderen EU-Ländern ausgebildet werden. (*Спочатку йшлося про щонайменше 15 000 українських солдатів, які проходили підготовку в Німеччині, Польщі та інших країнах ЄС*) (обмеження, виділення) [15].

Es werden **wohl auch** Fallschirmjäger eingesetzt, Elitesoldaten der russischen Armeeю. (*Десантники, елітні солдати російської армії, ймовірно, також будуть розгорнуті*) (підкреслення, припущення) [16].

Ein schneller Wiederaufbau der Ukraine und die Wiederherstellung des Energiesystems unter Nutzung von “grünen” und Energiespartetechnologien seien **ebenso** besprochen worden. (*Також обговорювалася швидка реконструкція України та відновлення енергетичної системи з використанням «зелених» та енергозберігаючих технологій*) (узагальнення, додавання) [17].

Es wäre eine neue Art der Kriegsführung – aber keine Überraschung. **Nicht nur** Russland, auch Staaten wie die USA, China, Großbritannien, Südkorea oder Israel arbeiten an Killerrobotern. Eine internationale Ächtung ihrer Entwicklung, Produktion und ihres Einsatzes haben sie **stets** zu verhindern gewusst. (*Це був би новий вид війни – але це не дивно. Над роботами-вбивцями працює не лише Росія, але й такі держави, як США, Китай, Великобританія, Південна Корея чи Ізраїль. Їм завжди вдавалося запобігти міжнародному оголошенню їхньої розробки, виробництва та використання поза законом*) (виділення, прояв зацікавленості) [18].

Und ohne Besatzung kann er **natürlich** kleiner, leichter, schneller und beweglicher als konventionelle Panzer sein. (*І без екіпажу, звичайно, він може бути меншим, легшим, швидшим і мобільнішим, аніж звичайні танки*) (доповнення, власні припущення) [18].

Vorstand der Nicht-Regierungsorganisation “Facing Finance” und deutscher Sektionschef der Initiative “Stop Killer Robots”, hält die Berichte für plausibel. Er könne **zwar** nicht von seinem Schreibtisch in Berlin aus den autonomen Fähigkeiten beurteilen. (*Член правління неурядової організації “Facing Finance” та голова німецької секції ініціативи “Stop Killer Robots” уважає ці повідомлення правдоподібними. Він не може, власне, судити про автономні можливості, сидячи за своїм столом у Берліні*) (узагальнення, доповнення, власні роздуми та припущення) [19].

Із наведених прикладів бачимо, що використання часток вийшло за типові рамки усного мовлення і стабільно увійшло до письмових текстів – газетних публікацій, особливо коли ці публікації торкаються нагальних, наболілих тем. Щодо розподілу за суб’єктивними та об’єктивними ознаками, то тут зберігається основний підхід до розподілу за об’єктивними характеристиками: обмеження, посилення, виділення, послаблення, узагальнення, доповнення. Із суб’єктивного погляду коло емоцій розширюється та доповнюється новими. Так, до стандартних (сумнів, подив, роздратування, обурення, зацікавленість) дода-

ються власні роздуми, припущення, емоційна підтримка.

У подальших дослідженнях планується проаналізувати інші засоби емоційного забарвлення сучасних газетних публікацій на тему війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Савельєва Л.А. Частинки у російській, англійській та німецькій мовах: порівняльний аналіз ключових характеристик та ключових ознак». *Філологія та мистецтвознавство*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/chastitsy-v-russkom-angliyskom-i-nemetskom-yazykah-sopostavitelnyu-analiz-harakteristik-i-klyuchevyh-priznakov/viewer>.
2. Горбачевська С.І. Німецькі модальні частки як ілокутивні індикатори. *Лінгвістика та міжкультурна комунікація*. 2005. № 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nemetskie-modalnye-chastitsy-kak-illokutivnye-indikator-y-opyt-sravnitelno-sopostavitelnogo-analiza>.
3. Eisenberg P. Grandriss der deutschen Grammatik. Stuttgart, 1999/2001. S. 209.
5. Bussmann H. Lexikon der Sprachwissenschaft. Stuttgart, 1990. S. 561.
6. Helbig G., Buscha J. Deutsche Grammatik. Leipzig: Enzyklopedie, 1989. S. 383.
7. Grammis. URL: <https://grammis.ids-mannheim.de/systematische-grammatik/279>
8. Helbig G., Kötz W. «Die Partikeln» – Leipzig, VEB Verlag. Enzyklopädie, 1981. 68 s.
9. Aktuelle Situation an Tag 340. Süddeutsche Zeitung. URL: <https://www.sueddeutsche.de/projekte/artikel/politik/krieg-in-der-ukraine-wo-die-front-aktuell-verlaeuft-e898286/?reduced=true>
10. Heusgen für Lieferung von Kampfjets an die Ukraine. Süddeutsche Zeitung. URL: <https://www.sueddeutsche.de/projekte/artikel/politik/krieg-in-der-ukraine-wo-die-front-aktuell-verlaeuft-e898286/?reduced=true>
11. Prantls Blick Putin packen! Aber wie? URL: <https://www.sueddeutsche.de/politik/putin-kriegsverbrechen-prantls-blick-1.5741156?reduced=true>
12. Nadja Lissok EU-Streitkräfte sollen 30 000 ukrainische Soldaten ausbilden. URL: <https://www.sueddeutsche.de/politik/ukraine-krieg-newsblog-eu-ausbildung-soldaten-russische-offensive-gefechte-1.5739316>
13. Von Nicolas Freund, Sebastian Gierke, Julian Hosse, Christoph Koopmann, Michael Mainka, Sead Mujic, Sara Scholz, Markus C. Schulte von Drach, Kassian Stroh, Sarah Unterhitzberger und Leopold Zaak.
14. Aktuelle Situation an Tag 343. Süddeutsche Zeitung. URL: <https://www.sueddeutsche.de>

- de/projekte/artikel/politik/krieg-in-der-ukraine-wo-die-front-aktuell-verlaeuft-e898286/?reduced=true
15. Krieg gegen die Ukraine: So ist die Lage RUSSISCHE INVASION. Handelsblatt. URL: <https://www.handelsblatt.com/dpa/russische-invasion-krieg-gegen-die-ukraine-so-ist-die-lage/28964228.html>
  16. Miguel Sanches. Ukraine-Krieg: Feuertaufe für Putins Kampfroborer «Marker»? Zeitung Berliner Morgenpost. URL: <https://www.morgenpost.de/themen/ukraine-konflikt/>
  17. Rogozin berichtete auf Telegram Berliner Morgenpost. URL: <https://www.morgenpost.de/politik/article237527701/killerroboter-kampfroborer-ukraine-krieg-russland-putin-militaer.html>
  18. Vorstand der Nicht-Regierungsorganisation «Facing Finance» Berliner Morgenpost. URL: <https://www.morgenpost.de/politik/article237527701/killerroboter-kampfroborer-ukraine-krieg-russland-putin-militaer.html>
  19. Ukraine: Universität in Charkiw von russischer Rakete getroffen. Berliner Morgenpost. URL: <https://www.morgenpost.de/politik/ausland/article237551975/Krieg-gegen-die-Ukraine-So-ist-die-Lage.html>
  9. Aktuelle Situation an Tag 340. Süddeutsche Zeitung. URL: [<https://www.sueddeutsche.de/projekte/artikel/politik/krieg-in-der-ukraine-wo-die-front-aktuell-verlaeuft-e898286/?reduced=true>]
  10. Heusgen für Lieferung von Kampfjets an die Ukraine. Süddeutsche Zeitung URL: [<https://www.sueddeutsche.de/projekte/artikel/politik/krieg-in-der-ukraine-wo-die-front-aktuell-verlaeuft-e898286/?reduced=true>]
  11. Prantls Blick Putin packen! Aber wie? URL: [<https://www.sueddeutsche.de/politik/putin-kriegsverbrechen-prantls-blick-1.5741156?reduced=true>]
  12. Nadja Lissok EU-Streitkräfte sollen 30 000 ukrainische Soldaten ausbilden. URL: [<https://www.sueddeutsche.de/politik/ukraine-krieg-newsblog-eu-ausbildung-soldaten-russische-offensive-gefechte-1.5739316>]
  13. Von Nicolas Freund, Sebastian Gierke, Julian Hosse, Christoph Koopmann, Michael Mainka, Sead Mujic, Sara Scholz, Markus C. Schulte von Drach, Kassian Stroh, Sarah Unterhitzberger und Leopold Zaak.
  14. Aktuelle Situation an Tag 343. Süddeutsche Zeitung URL: [<https://www.sueddeutsche.de/projekte/artikel/politik/krieg-in-der-ukraine-wo-die-front-aktuell-verlaeuft-e898286/?reduced=true>]
  15. Krieg gegen die Ukraine: So ist die Lage RUSSISCHE INVASION. Handelsblatt. URL: [<https://www.handelsblatt.com/dpa/russische-invasion-krieg-gegen-die-ukraine-so-ist-die-lage/28964228.html>]
  16. Miguel Sanches. Ukraine-Krieg: Feuertaufe für Putins Kampfroborer «Marker»? Zeitung Berliner Morgenpost. URL: [<https://www.morgenpost.de/themen/ukraine-konflikt/>]
  17. Rogozin berichtete auf Telegram Berliner Morgenpost. URL: [<https://www.morgenpost.de/politik/article237527701/killerroboter-kampfroborer-ukraine-krieg-russland-putin-militaer.html>]
  18. Vorstand der Nicht-Regierungsorganisation “Facing Finance” Berliner Morgenpost. URL: [<https://www.morgenpost.de/politik/article237527701/killerroboter-kampfroborer-ukraine-krieg-russland-putin-militaer.html>]
  19. Ukraine: Universität in Charkiw von russischer Rakete getroffen. Berliner Morgenpost. URL: [<https://www.morgenpost.de/politik/ausland/article237551975/Krieg-gegen-die-Ukraine-So-ist-die-Lage.html>]

REFERENCES

1. Savel'eva L.A. CHastinki u rosij's'kij, anglijs'kij ta nimec'kij movah: porivnyal'nij analiz klyuchovih karakteristik ta klyuchovih oznak» / Filologiya ta mistectvoznavstvo URL: [<https://cyberleninka.ru/article/n/chastitsy-v-russkom-anglijskom-i-nemetskom-yazykah-sopostavitelnyy-analiz-karakteristik-i-klyuchevyh-priznakov/viewer>]
2. Gorbachevs'ka S.I. Nimec'ki modal'ni chastki yak ilokutivni indikatori / Lingvistika ta mizhkul'turna komunikaciya URL: [<https://cyberleninka.ru/article/n/nemetskie-modalnye-chastitsy-kak-ilokutivnye-indikatory-opyt-sravnitelno-sopostavitelnogo-analiza>]
3. Eisenberg P. Grandriss der deutschen Grammatik. Stuttgart, 1999/2001. S. 209.
5. Bussmann N. Lexikon der Sprachwissenschaft. Stuttgart, 1990. S. 561.
6. Helbig G., Buscha J. Deutsche Grammatik. Leipzig: Enzyklopedie, 1989. S. 383
7. Grammis. URL: [<https://grammis.ids-mannheim.de/systematische-grammatik/279>]
8. Helbig G., Kötz W. «Die Partikeln» – Leipzig, VEB Verlag. Enzyklopädie, 1981, 68 s.

СУТНІСТЬ ЯВИЩА «МОВНА ЕКОНОМІЯ» ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Цимбалістий І. Ю.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри французької та іспанської філології

Львівський національний університет імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, Львів, Україна

orcid.org/0000-0002-7220-6695

ihor.tsymbalisty@lnu.edu.ua

Ключові слова: *мовна економія, фонетичне спрощення, еліпсис, словотворення, абревіація.*

Статтю присвячено аналізу місця та ролі мовної економії в розвитку іспанської мови. Розглянуто теоретичні аспекти цього явища, проаналізовано наукові доробки відомих мовознавців, які досліджували реалізацію економії як лінгвістичного явища на мовних рівнях. Розглянуто як традиційні тлумачення сутності мовної економії (закон найменшого зусилля), так і сучасні (принцип ретроактивного автоматизму).

У статті мовна економія трактується як кількісна категорія, що реалізується через мінімізацію сегментних засобів зі збереженням інформативності повідомлення. Проаналізовано реалізацію мовної економії на фонетичному, морфо-синтаксичному та словотвірному рівнях. У фонетиці вона виражається, передусім, в обмеженій кількості фонем, здатних будувати необмежену низку значущих елементів; у спрощенні фонетичної оболонки слова, яке стимулюється частотністю його вживання і реалізується через асиміляцію, елізію, редукцію складів та послаблення фонації звуків. На морфо-синтаксичному рівні ефективним засобом оптимізації висловлювання є еліпсис, який трактується як структурно-семантичне явище, тому його аналіз охоплює два фундаментальні підходи: структурне членування та семантичне наповнення. З огляду на ці чинники, досліджено два різновиди еліпсису: граматичний (синтаксичний) та семантичний (контекстуальний). Проявом економії на словотвірному рівні слугують процеси створення слів – ефективні способи перетворення кількісних характеристик на якісні, засоби номінації позамовних реалій шляхом концентрації об'ємного поняття в межах одного знаку.

Найоптимальніший прояв економії у словотворенні – абревіація – віддзеркалює природне прагнення комунікантів до раціональності та ефективності. У результаті абревіації утворюється скорочення, яке є похідною, лінійно коротшою за твірну основу, але яка зберігає її функціональні та семантичні ознаки. З огляду на формальну кореляцію «твірна основа/похідна форма», виділено два основні типи лексичних скорочень, які активно функціонують у сучасній іспанській мові: усічення та абревіатури.

THE ESSENCE OF THE «LANGUAGE ECONOMY» PHENOMENON AND ITS IMPLEMENTATION IN THE SPANISH LANGUAGE

Tsymbalistyi I. Yu.

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of French and Spanish Philology

Ivan Franko National University of Lviv

Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-7220-6695

ihor.tsymbalistyy@lnu.edu.ua

Key words: *language economy, phonetic changes, ellipsis, word formation, abbreviation.*

The article is devoted to the analysis of the place and role of linguistic economy in the development of the Spanish language. The theoretical aspects of this phenomenon are considered, the scientific works of well-known linguists who studied the implementation of economy as a linguistic phenomenon at linguistic levels are analyzed. Both traditional interpretations of the essence of linguistic economy (the law of least effort) and modern ones (the principle of retroactive automatism) are considered.

In the article, linguistic economy is interpreted as a quantitative category, which is implemented through the minimization of segmental means while preserving the informativeness of the message. The implementation of linguistic economy at the phonetic, morpho-syntactic and word-forming levels is analyzed. In phonetics, it is expressed, first of all, in a limited number of phonemes capable of building an unlimited number of significant elements; in the simplification of the phonetic shell of the word, which is stimulated by the frequency of its use and is realized through assimilation, elision, reduction of syllables and weakening of the phonation of sounds. At the morpho-syntactic level, ellipsis, which is interpreted as a structural-semantic phenomenon, is an effective means of optimizing the expression, so its analysis includes two fundamental approaches: structural division and semantic filling. Considering these factors, two types of ellipsis were investigated: grammatical (syntactic) and semantic (contextual). Word creation processes are a manifestation of economy at the word-forming level – effective ways of transforming quantitative characteristics into qualitative ones, means of nominating extralinguistic realities by concentrating a comprehensive concept within one sign. The most optimal manifestation of economy in word formation – abbreviation – reflects the natural desire of communicators for rationality and efficiency. As a result of the abbreviation, a contraction is formed, which is a derivative, linearly shorter than the original base, but which preserves its functional and semantic features. From the review of the formal correlation «creative base / derived form», two main types of lexical abbreviations that are actively functioning in the modern Spanish language are highlighted: truncations and abbreviations.

Постановка проблеми. Тенденція до раціонального використання притаманна мові на всіх етапах розвитку і багатьма дослідниками трактується як одна з рушійних сил її еволюції. Взаємовплив лінгвальних та екстралінгвальних чинників сприяє утвердженню мовної економії як певної константи, що, своєю чергою, сприяє підвищенню ефективності комунікації, регулює баланс між зайвим і необхідним у мові. Саме тому це явище продовжує бути об'єктом численних наукових розвідок, спрямованих на дослід-

ження його сутності та функціональної ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми мовної економії приділяли велику увагу мовознавці різних поколінь: А. Маргіне, Г. Пауль, О. Єсперсен, Л. Блумфілд, П. Пассі та ін. На сучасному етапі розвитку іспанської мови це явище не втрачає своєї актуальності і продовжує викликати неабиякий інтерес мовознавців щодо тлумачення його природи (Х.К. Морено Кабрера) та реалізації на різних мовних рівнях (А.М. Вігара Таусте,

А. Флорес Рамірес, М.Х. Брукарт, Х. Мартінес де Соуса, М. Альвар Ескерра та ін.).

Мета статті. Метою статті є аналіз наукових розвідок, присвячених дослідженню мовної економії як явища, її сутності та прояву в сучасній іспанській мові.

Об'єкт та предмет дослідження. Об'єктом дослідження є мовна економія та її роль в еволюції мови. Предметом наукової розвідки є реалізація принципу мовної економії на фонетичному, морфо-синтаксичному та словотвірному рівнях іспанської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для мовної діяльності характерна тенденція до ощадливості та оптимальної достатності. Намагання економно і водночас глибоко, з огляду на зміст, відобразити всю різноманітність об'єктивного світу з його складними відносинами між явищами зумовлене потребою людського мислення й спілкування. Економне використання мовних засобів становить внутрішню властивість мови, без якої вона не може бути ефективним засобом комунікації. Як тільки ускладнюється процес обміну інформацією, вступає в дію принцип економії, який є спільним для всіх семіотичних систем і від якого значною мірою залежить їхня структура. Мова реалізує комунікативні потреби суспільства, тому тенденція до зручності в процесі спілкування – закономірне прагнення мовців.

Зручність як один із найголовніших принципів, котрим керуються комуніканти в процесі організації і реалізації висловлювання, є спонтанною тенденцією мовця до зведення до мінімуму зусиль для досягнення мети комунікації, яка часто (але не завжди) реалізується шляхом скорочення повідомлення. Прагнення до економії зусиль, або «принцип найменшого зусилля», є природною тенденцією людини до зменшення витрат продуктивної енергії, максимального скорочення її розумової та фізичної діяльності [1, с. 187]: за існування двох форм вираження одного змісту вибирається та, реалізація якої вимагає менших зусиль [2, с. 12].

Існують й інші думки щодо причин, які стимулюють мовну економію. Так, іспанський дослідник Х.К. Морено Кабрера доводить, що спонтанна, непідготовлена мовленнєва діяльність ґрунтується на автоматизмі – психофізіологічній здатності організму (унаслідок скоординованих дій центральної нервової системи й моторних м'язів) до точності та швидкості рухів. Саме точність і швидкість передачі інформації є тими складниками, які забезпечують ефективність мови. Науковець вважає, що мовна економія не може базуватися на «принципі найменшого зусилля», оскільки спрощення чи зникнення фонем, зменшення сегментів тексту тощо зумов-

лені швидкістю мовлення, яка несумісна з ощадливістю зусиль. Навпаки, що більша швидкість, то значніші затрати продуктивної енергії. Водночас, оскільки комунікація передбачає адресанта та адресата, автоматизм повинен бути контрольованим: мовець є одночасно слухачем, тому в процесі реалізації повідомлення він підсвідомо аналізує своє мовлення, щоб бути впевненим, що воно прийнятне й зрозуміле для адресата. Дослідник стверджує, що контрольований автоматизм, який базується на спонтанності і характеризується такими категоріями, як точність та швидкість, є рушієм мовної економії. Синтез і аналіз, невід'ємні складники процесу спілкування, знаходять баланс, який дає змогу досягти мети комунікації: організація повідомлення передбачає усунення всіх зайвих елементів, без яких спілкування може бути реалізоване і не зазнає неадекватного трактування [2, с. 14–30].

Мовна економія як один із головних складників розвитку мови дослідниками трактується як кількісна категорія, що зазнає реалізації в плані вираження за використання меншої кількості сегментних засобів, лінійного скорочення обсягу повідомлення за умови максимального збереження його змісту: імпліцитність вираження не зменшує експліцитності інформації.

Розвиток мови стимулюється протиріччям процесів, тому дія принципу економії в мові компенсується впливом протилежної сили, у результаті чого не порушуються інтереси адресанта та адресата, а отже, не зазнає шкоди комунікативна придатність мови. На дихотомії «економія/надлишковість» базується прагнення мовця до комунікативної ефективності. Як слушно зауважує іспанська дослідниця А.М. Вігара Таусте, намагання пришвидшити передачу інформації супроводжується ощадним використанням мовних засобів, однак для підсилення виразності висловлювання, уникнення різноманітних помилок, зокрема семантичної ізоморфності, мовець нерідко вдається до тавтології, редуплікації, плеоназму або ж до вживання семантично порожніх, нерідко паразитичних слів-вставок [1, с. 189].

Мовна економія – явище багатогранне, вона здатна реалізуватися у різних формах і системах мови, хоча як кількісна категорія найяскравіше проявляється на фонетичному, морфо-синтаксичному і словотвірному мовних рівнях.

Фонетичний рівень. За висновком французького дослідника А. Мартіне, економія визначає існування фонематичної артикуляції. У мові існує суперечність між кількістю необхідних для кожного мовного колективу одиниць, наділених змістом і практичними можливостями людських органів. Певна рівновага досягається шляхом обмеження кількості фонем (до кількох десят-

ків), різні послідовні комбінації яких дають змогу створювати необмежену кількість значущих елементів [3, с. 127]. А. Мартіне є автором принципу подвійної артикуляції, згідно з яким будь-яке висловлювання артикулюється двічі: перша артикуляція реалізується шляхом членування на фонеми (мінімальні сегменти, наділені звучанням і змістом), а друга – на фонемі (одиниці вираження). На основі першої артикуляції можлива безконечна кількість висловлювань, утворених з обмеженої кількості (декількох тисяч) різних фонем, на основі другої – формування цих тисяч фонем, утворених шляхом комбінацій кількох десятків фонем [4, с. 90].

Пошук зручності в процесі мовленнєвої діяльності спонукає мовця до полегшених артикуляцій, результатами яких є різноманітні фонетичні зміни. Відомо, що будь-яка функція, пов'язана з рухом, має тенденцію до редукції, якщо частотність її використання зростає. У процесі мовлення багаторазове повторення тих самих артикуляцій для вимови певного звукового комплексу призводить до його скорочення. Часте вживання того чи іншого мовного елемента неминує призводити до спрощення його фонетичної будови: у свідомості залишається той мінімум диференційних ознак, який необхідний для розпізнавання предмета та виділення його з-поміж інших.

В іспанській мові серед численних фонетичних процесів, що базуються на принципі мовної економії, мовознавці виділяють:

1) асиміляцію (якісне уподібнення сусідніх приголосних): *inmortal* – /imortal/

2) послаблення фонації дзвінких приголосних *b, d, g*: *lobo* – /lóbɔ/, *boda* – /boða/, *juego* – /xuéɣo/;

3) елізію, тобто повне зникнення звука; елімінації зазнають голосні та приголосні звуки у разі: а) поєднання кінцівки одного слова і початку іншого (*un nido* – /uníðo/; б) інтервокальної позиції дзвінкої фонемі *d* (*hablado* – /abláo/); в) приголосної в кінці слова (*pared* – /paré/; г) спрощення консонантних груп (зазвичай зникають сонанти *r, l*: *triste* – /tiste/) тощо;

4) силабічну редукцію (зникає ненаголошений склад у передпозиції до наголошеного: *estamos* – /támos/).

Багато мовознавців вважають, що принцип мовної економії – першопричина всіх змін, що відбуваються у фонетичній структурі мови. Так, Л. Блумфілд стверджує, що чимало фонетичних змін реалізується в напрямі спрощення артикуляцій, які визначають звучання певної мовної форми [5, с. 404].

Менш категоричним у питанні про роль мовної економії у фонетичних змінах є Ф. де Соссюр. Учений визначив декілька чинників, які пояснюють ці зміни: 1) расові особливості; 2) результат

приспосовування до природних умов; 3) закон найменшого зусилля; 4) набуття фонетичних навичок у дитинстві; 5) загальні умови існування певного народу в певний історичний період; 6) попередній мовний субстрат; 7) вплив певних модних тенденцій. На думку Ф. де Соссюра, завдяки закону найменших артикуляційних зусиль можна пояснити лише окремі випадки фонетичних змін, оскільки неможливо встановити, що для конкретної мови є легким чи важким для вимови. У кожному випадку необхідно брати до уваги фізіологічні (артикуляція) та психологічні (робота пам'яті) особливості комунікантів [6, с. 185–191]. Цікавою є думка П. Пассі, який визначив два ключові напрями розвитку фонетичної структури мови, які полягають в 1) усуненні зайвого; 2) виділенні необхідного. Перший напрям – економний, він розглядається як тенденція до створення легких артикуляцій, тобто послаблення менш потрібних складів, асиміляції, скорочення довгих складів, ліквідація незначних диференціацій. Другий напрям – емфаза – полягає у виділенні тих елементів, без яких акт комунікації був би неможливий. Він реалізується шляхом додавання нових звуків, дисиміляції, заміни нечітких складів чіткими тощо. За твердженням автора, якщо адресант не виділить важливого елемента, то його не зрозуміють, і він буде змушений починати виклад спочатку. Тому необхідно чітко артикулювати все те, що є важливим [7].

Під час акту комунікації повинні братися до уваги інтереси мовців, оскільки надмірна економія в реалізації повідомлення призводить до збільшення затрат зусиль для його інтерпретації. Ступінь економності залежить від таких чинників, як духовна та культурна близькість комунікантів, контекст, мовна ситуація, прямий чи уявний адресат і навіть модна тенденція. Дослідниця А. Флорес Рамірес, аналізуючи мовлення сучасної іспанської молоді, зауважує інтенціонально виражену фонетичну «недбалість» як певний маркер ідентичності у висловлюваннях молодих людей, яка характеризується надмірною кількістю спрощень та редукційних явищ [8, с. 259–260].

Водночас мають місце й протилежні тенденції. Мовознавці зазначають, що характерною ознакою мовлення сучасних засобів масової інформації Іспанії є неприродна для мови надмірна фонетична диференціація (альтернація просодичних характеристик, ліквідація елізії за поєднання кінцевої та початкової голосних тощо), оскільки відсутність безпосереднього адресата і спрямованість на соціально й культурно розшарований мовний колектив стимулюють «дбайливішу» реалізацію повідомлення [9, с. 28–29].

Таким чином, першою умовою реалізації акту комунікації є збереження інтересів усіх учасників процесу спілкування: закономірне прагнення

адресанта до економії фонаційної енергії повинно контролюватися й обмежуватися природним бажанням адресата зекономити зусилля у сприйнятті повідомлення. У кожному конкретному випадку фонетичні зміни знаходять свій прояв в єдності протилежних тенденцій до спрощення і нарощування.

Морфо-синтаксичний рівень. Мовна економія на рівні речення досягається шляхом скорочення його лінійності, опущення тих чи інших елементів без порушення змісту. О. Єсперсен зауважує, що цілком логічним є невикористання в мові очевидного і зрозумілого поняття, якщо ситуація та контекст здатні компенсувати його відсутність [10, с. 309–310].

Відомо, що розмовний стиль економніший за літературний, оскільки неофіційність, невимушеність спілкування дають змогу стисліше формулювати повідомлення, використовуючи лише ті частини речення, котрі необхідні для адекватної інтерпретації. Особливо це помітно в діалогічному мовленні, коли співрозмовники, опираючись на ситуацію, уникають розгорнутих конструкцій, задіюють стислі засоби вираження, щоб уникнути семантико-граматичного дублювання [11, с. 116]. У цій стилістичній підсистемі мови формування комунікативно-семантичних структур значною мірою зумовлюється допоміжними засобами: контекстом, жестами, темпом мовлення, інтонацією.

Вибір тієї чи іншої скороченої синтаксичної конструкції залежить від багатьох чинників: мети, жанру, стилю висловлювання, структури речення, суб'єктивного підходу до формалізації повідомлення тощо. Як зазначає Г. Пауль, у певних умовах за допомогою лише одного слова можна доволі чітко передати думку, для вираження якої за інших обставин знадобилося б ціле речення [12, с. 372].

Однією з найактивніших форм економії на синтаксичному рівні є еліпсис – такий механізм структуризації повідомлення, який полягає у нереалізації мовленнєвого елемента, необхідного для адекватної інтерпретації змісту [13, с. 2789]. Відсутність цього елемента можлива лише тоді, коли зміст повідомлення прийнятний для адресата завдяки дискурсивному або ситуативному контексту:

María habla francés y Pedro también.

Іспанська дослідниця А.М. Вігара Таусте зазначає, що в еліптичних конструкціях завжди присутня невідповідність логічної та реальної формалізації, оскільки в розмовній мові, яка ґрунтується на спонтанності, імпульсивність домінує над правильною організацією висловлювання [1, с. 69].

У рамках речення еліпсис визначається як 1) пропуск структурного компонента, що легко відтворюється в контексті; 2) відсутність структурного компонента, відтворюваність якого зумов-

лює ситуація. Перший, так званий *частковий* еліпсис, стимулюється кодом самої мови і слугує засобом для уникнення недоцільного повторення: нехтується знаком, який у рамках контексту вже заздалегідь виражено експліцитно [1, с. 203]:

El lee un periódico y ella, una revista.

У другому випадку йдеться про *абсолютний* еліпсис, оскільки він не має експліцитного прецеденту: його імпліцитна присутність зумовлена позамовними чинниками, тобто певною ситуацією:

¿Cuál es el número de tu móvil? / teléfono móvil

Еліпсис є структурно-семантичним явищем, тому його аналіз зазвичай базується на двох фундаментальних підходах: структурному членуванню та семантичному наповненню. З огляду на ці чинники, дослідники розрізняють граматичний (синтаксичний) та семантичний (контекстуальний) еліпсис [13, с. 2795]. Термін «граматичний еліпсис» використовується стосовно конструкцій, у яких нереалізація мовних знаків призводить до порушення правильної структури речення або розриву первинних зв'язків між експліцитно вираженими компонентами. Результатом такої побудови є граматично аномальна структура, яка змушує нас зберігати в пам'яті попередній фрагмент, у якому вжито експліцитний компонент [2, с. 27]:

Un grupo de alumnos hizo la monografía sobre Shakespeare. Otro, sobre Cervantes.

Терміном «семантичний еліпсис» називають таку конструкцію, у якій невживання компонента не призводить до синтаксичних альтернатив. У цьому разі правильна інтерпретація залежить лише від ситуації чи контексту:

¿Qué le pongo hoy? – Lo de siempre.

Поза ними ця конструкція (*Lo de siempre*) може набувати різного семантичного наповнення, тоді як у реченнях із граматичним еліпсисом існує лише один варіант реконструкції нереалізованого компонента. Деякі дослідники, з огляду на багатогранність явища еліпсису, вважають, що дана класифікація є неповною. На думку А.М. Вігари Таусте, окремий тип становить «експресивний еліпсис», головною відмінністю якого порівняно з граматичним і семантичним є конотація суб'єктивного відношення, певна стилістична забарвленість висловлювання [1, с. 205–206]. Так, вигуки *¡Vaya!*, *¡Joder!*, *¡Anda!*, *¡Dios!*, *¡Venga ya!* у певному контексті є інформаційно довершеними та експресивно насиченими.

Таким чином, синтаксичний еліпсис є продуктивним ресурсом мовної економії, оскільки він сприяє збільшенню інформативності висловлювання впродовж певного проміжку часу. Водночас надмірний еліпсис призводить до появи закономірності «економія/надлишковість»: зростає кількість семантичних перешкод і, як наслідок,

виникає необхідність повторення речення із застосуванням більшої кількості сегментних засобів.

Словотвірний рівень. Лексичний фонд є найрухомішою сферою мови, оскільки слова здатні миттєво реагувати на зміни в позамовних реаліях та мисленні мовців. Поповнення лексичного складу мови відбувається різними шляхами: через створення нових слів, розширення семантичної структури існуючих лексем, запозичення з інших мов, а також на основі наявних у мові лексичних субстанцій із використанням конкретних словотвірних засобів.

Словотворення є частковим вирішенням антинормії коду та тексту. Його способи та моделі – це своєрідний код, економний засіб номінації, здатний у межах одного знаку концентрувати те ж саме поняття, що й розгорнута структура [14, с. 36]. Описові конструкції мають значний недолік – вони ускладнюють процес комунікації, тому, реалізуючи акт номінації, ми шляхом компресії перетворюємо багатокомпонентне найменування на однослівну форму, економлячи час і зусилля, що затрачаються на фонацію синтаксичної структури. Як зазначає О. Єсперсен, попри те, що будь-яке поняття наділене багатьма специфічними ознаками, мовці намагаються виразити його простим, зручним способом, уникаючи об'ємних пояснень. Оскільки не всі складні поняття мають однослівні еквіваленти, ми змушені використовувати групи слів, кожне з яких здатне передати їхні окремі важливі ознаки [11, с. 68]. Реалізація антинормії коду та тексту на словотвірному рівні досягається шляхом установалення балансу між потребами економного висловлювання і намаганням точніше і повніше передати його зміст.

Базовими поняттями словотворення є твірна основа і похідне слово. Зв'язок між твірним та похідним словами визначається двома фундаментальними ознаками: структурною й семантичною [15, с. 48]. Аналіз структури похідного складається з дослідження способу його створення та принципу об'єднання словотвірних компонентів в одне ціле. Семантичний аспект передбачає встановлення мотиваційних відношень між твірним і похідним словами, результатом яких може бути близька й периферійна змістова кореляція. Структурно-семантичний зв'язок між твірною основою та похідною лексичною одиницею може реалізовуватися в напрямі як зближення, так і віддалення спільних ознак.

Найоптимальніший прояв економії у словотворенні реалізується через аббревіацію, яка віддзеркалює природне прагнення комунікантів до раціональності та ефективності і полягає у створенні одиниць повторної номінації зі статусом слова шляхом скорочення елементів джерела мотивації і появи нової лексичної одиниці, структурно

меншої за твірну основу, але яка об'єднує в собі сегменти її компонентів [16, с. 254]. З огляду на формальну кореляцію «твірна основа/похідна форма», в іспанському мовознавстві виділяють два основні типи похідних, утворених унаслідок аббревіації: усічення (скорочення слова: *la uni* < *la universidad*, *el micro* < *el micrófono*) та аббревіатури (скорочення словосполучення: *BOE* < *Boletín Oficial de Estado*, *Fenosa* < *Fuerzas Eléctricas del Noroeste*, *Sociedad Anónima*).

Відкритість суспільних процесів сприяє демократизації мови. Науково-технічна революція, інтернаціоналізація всіх аспектів життя, збільшення потоку інформації тощо зумовлюють потребу в конденсованіших способах вираження думки. Скорочені лексичні форми стали мовним явищем, яке відповідає загальній динаміці суспільного розвитку, і в сучасному іспанському мовленні настільки заповнили вокабуляр, що достатньо лише поверхового ознайомлення з тим чи іншим періодичним виданням, щоб побачити десятки, навіть сотні цих словоформ. Вони вже давно вийшли за межі так званого «бюрократичного» мовлення, оскільки використовуються не тільки як варіанти назв міжнародних інституцій (*ONU*, *Unesco*, *OTAN*, *UE*), політичних партій (*PSOE*, *PP*, *PNV*), державних та громадських організацій (*AECID*, *ONCE*, *ONG*, *PNN*, *MSF*), промислових та комерційних підприємств, компаній, трестів (*Campsa*, *Cepsa*, *Seat*, *Renfe*, *FEVE*), наукових та економічних термінів (*IVA*, *OPA*, *láser*, *radar*, *ovni*, *DDT*), а й на побутовому (*BUP*, *ESO*, *AVE*, *Talgo*) і навіть маргінальному (*NPI*) рівнях.

Процеси аббревіації в іспанській мові розвиваються під знаком взаємовпливу типологічних та іманентних чинників. Потреба в раціоналізації мовленнєвих зусиль, схильність іспанського слова до структурного варіювання засвідчують, що тенденція до аббревіації є природною характеристикою мови і слугує ефективним інструментом вдосконалення її комунікативної придатності.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, економність – це жива необхідність оптимізації процесу комунікації. Активність цієї тенденції на таких базових мовних рівнях, як фонетичний, морфо-синтаксичний та словотвірний, свідчить про намагання мовців збільшувати інформативність повідомлення за рахунок його раціональної структуризації та економного використання мовленнєвих зусиль.

Предметом майбутніх студій може бути взаємодія двох протилежних тенденцій економії та надлишковості, які забезпечують ефективне функціонування мови. Дихотомія «економія/надлишковість» є обов'язковим складником розвитку мови, вона реалізується через співвідношення якісної та кількісної характеристик змістової

організації повідомлення, регулює його експресивну та інформативну насиченість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Vigara Tauste A.Mª Morfosintaxis del español coloquial. Esbozo estilístico. Madrid : Gredos, 2005. 507 p.
2. Moreno Cabrera J.C. El motor de la economía lingüística : de la ley del mínimo esfuerzo al principio de la automatización retroactiva. *Revista Española de Lingüística*. 2002. Vol. 32. № 1. P. 1–32
3. Мартіне А. Принцип економії в фонетических изменениях (проблеми диахронической фонологии) / пер. с фр. А.А. Зализняк. Москва : Изд-во иностранной литературы, 1960. 262 с.
4. Скредіна Л.М. Андре Мартіне. *Иноземна філологія*. 1978. Вип. 52. С. 89–90.
5. Блумфілд Л. Язык / пер. с англ. Е.С. Кубрякова и В.П. Мурат. Москва : Прогресс, 1968. 608 с.
6. Сосюр Ф. де Курс загальної лінгвістики. Київ : Основи, 1998. 324 с.
7. Passy P. Étude sur les changements phonétiques et leurs caractères généraux. Paris : Firmin-Didot, 1890. 270 p.
8. Flores Ramírez A. Algunos cambios fonéticos en curso en el español hablado de hoy. *Actas del II Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española*. T. 1 / editadas por M. Ariza et al. Madrid, 1992. P. 255–263.
9. Romero Gualda M^a.V. El español en los medios de comunicación. Madrid : Arco/Libros, 2000. 72 p.
10. Есперсен О. Философия грамматики / пер. с англ. В.В. Пасек и С.П. Сафронова. Москва : Изд-во иностранной литературы, 1958. 404 с.
11. Велика А.М. Особливості лінгвістичної економії в сучасній англійській мові. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. Філологічні науки*. 2004. Вип. 17. С. 115–117.
12. Пауль Г. Принципы истории языка. Москва : Изд-во иностранной литературы, 1980. 500 с.
13. Brucart M^a.J. La elipsis. *Gramática descriptiva de la lengua española / dirigida por Ignacio Bosque y Violeta Demonte*. Madrid : Espasa Calpe S.A., 1999. P. 2787–2867.
14. Montero Curiel M^a.L. La prefijación negativa en español. Madrid : Ed. Univ. de Extremadura, 1999. 276 p.
15. Monge F. Aspectos de la sufijación en español. *Revista Española de Lingüística*. 1996. Vol. 26. № 1. P. 43–56.
16. Василенко Д.В. Скорочення як спосіб словотворення в системі англомовної військової

лексики. *Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки*. 2007. № 4. С. 253–258.

REFERENCES

1. Vigara Tauste A.M^a (2005). Morfosintaxis del español coloquial. Esbozo estilístico [Morphosyntax of colloquial Spanish. stylistic sketch]. Madrid : Gredos, 507 p. (In Spanish).
2. Moreno Cabrera J.C. (2002). El motor de la economía lingüística : de la ley del mínimo esfuerzo al principio de la automatización retroactiva [The engine of language economy : from the law of least effort to the principle of retroactive automation]. *Revista Española de Lingüística*. Vol. 32, № 1. P. 1–32 (In Spanish).
3. Martine A. (1960). Printsip ekonomii v foneticheskikh izmeneniyakh / perevod s frantsuzskogo A.A. Zalizniak [The principle of economy in phonetic changes (problems of diachronic phonology) / translation from French A.A. Zalizniak]. Moskva : Izdatelstvo inostrannoy literatury. 262 p. (In Russian).
4. Skrelina L.M. (1978). Andre Martine [Andre Martine]. *Inozemna filohohiya*. Lviv: Vydavnychy tsestr Lvivskoho derzhavnoho universytetu im. I. Franka. Vol.. 52. P. 89–90. (in Ukrainian).
5. Blumfeld L. (1968). Yazyk / perevod s angliyskogo E.S. Kubriakova u V.P. Murat [Language / translation from English E.S. Kubriakova and V.P. Murat]. Moskva: Publishing house «Progress» 608 p. (In Russian).
6. Sossiur F. De Cossiur Ф. де (1998). Kurs zahalnoyi linhvistyky [Global Linguistics Course]. Kyiv: Osnovy, 324 p. (in Ukrainian).
7. Passy P. (1890). Étude sur les changements phonétiques et leurs caractères généraux [Study on phonetic changes and their general characteristics]. Paris : Firmin-Didot. 270 p. (in French).
8. Flores Ramírez A. (1992). Algunos cambios fonéticos en curso en el español hablado de hoy [Some ongoing phonetic changes in spoken Spanish today]. *Actas del II Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española..* T. 1 / editadas por M. Ariza... [et al.]. Madrid. P. 255–263. (In Spanish).
9. Romero Gualda M^a.V. (2000). El español en los medios de comunicación [Spanish in the media]. Madrid : Arco/Libros. 72 p. (In Spanish).
10. Jespersen O. (1958). Filosofiya grammatiki / perevodsangliyskogo V.V. Passeku S.P. Safronova. [Philosophy of grammar / translation from English V.V. Passek and S.P. Safronova]. Moskva : Izdatelstvo inostrannoy literatury. 404 p. (In Russian).
11. Velyka A.M. (2004). Osoblyvosti linhvistychnoy ekonomiyi u suchasniy anhliyskiy movi

- [Peculiarities of linguistic economy in modern English language]. *Bulletin of Ivan Franko Zhytomyr State University. Philological sciences.* № 17. P. 115–117. (in Ukrainian).
12. Paul H. (1980). Printsipy istorii yazyka [Principles of the history of language]. Moskva : Izdatelstvo inostrannoy literatury. 500 p. (In Russian).
  13. Brucart M^a.J. (1999). La elipsis [Ellipsis]. *Gramática descriptiva de la lengua española / dirigida por Ignacio Bosque y Violeta Demonte.* Madrid : Espasa Calpe S.A. P. 2787–2867. (In Spanish).
  14. Montero Curiel M^a.L. (1999). La prefijación negativa en español [The negative prefixing in Spanish]. Madrid : Ed. Univ. de Extremadura. 276 p. (In Spanish).
  15. Monge F. (1996). Aspectos de la sufijación en español [Aspects of suffixation in Spanish]. *Revista Española de Lingüística.* Vol. 26, № 1. P. 43–56. (In Spanish).
  16. Vasylenko D.V. (2007). Skorochennya yak sposib slovotvorennya v systemi anhlomovnoyi viys'kovoyi leksyky [Abbreviation as a method of word formation in the system of English-language military vocabulary]. *Bulletin of Lesia Ukrainka Volyn State University. Philological sciences.* № 4. P. 253–258. (in Ukrainian).

ІНТЕРМЕДІАЛЬНІСТЬ У КАЗЦІ ІВАНА МАЛКОВИЧА «ЛІЗА ТА ЇЇ СНИ»**Чорний І. В.**

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри українознавства
Харківський національний університет внутрішніх справ
просп. Льва Ландау, 27, Харків, Україна
orcid.org/0000-0001-6079-1746
igorhornyi64@gmail.com*

Чорна В. Л.

*старший викладач кафедри мовної підготовки
Державний біотехнологічний університет
вул. Алчевських, 44, Харків, Україна
orcid.org/0000-0002-7288-9043
viktoriachornaya9@gmail.com*

Ключові слова: казка,
інтермедіальність,
інтерактивна книга,
інтертекст, образ, мідл-
література.

Статтю присвячено творчості сучасного українського поета, письменника і видавця Івана Малковича. Розглянуто його повість-казку «Ліза та її сни», створену за участі відомої київської художниці Євгенії Гапчинської. Зокрема, зроблено спробу дослідити відбиття інтермедіальності у цьому тексті. Інтермедіальність зараз розуміють як доповнення однієї мистецької реальності засобами інших видів мистецтв (наприклад, літературного твору елементами живопису, музики, кінематографу тощо). Причому цей художній прийом використовується не тільки «високою» літературою/мистецтвом, а й так званою мідл-літературою/масовою культурою. Зрозуміло, що в дитячій літературі, розрахованій на маленького читача, використання інтертексту й інтермедіальності дещо обмежене рівнем сприйняття адресата посилань/апеляцій до претексту. Одним з основних претекстів для казки Малковича, як убачається, стала книга Керрола «Пригоди Аліси у Дивокраї». Це прослідковується і в організації сюжету обох книг (усі події наснилися головним героїням), і у наявності чарівних створінь, які спілкуються з дівчатами, і навіть у співзвучності їхніх імен. Книга Малковича стала першою серед видавничих проєктів із публікації інтерактивних видань для дітей. Власне, у ній ще немає «живих» ілюстрацій, проте намічено кроки для подальшого розвитку інтерактивної літератури. Автори казки частково послуговувалися прийомами літератури коміксів, де ілюстрації відіграють головуючу роль порівняно з текстом. У «Лізі та її снах» текст рівнозначний ілюстраціям, які доповнюють і розширюють можливості словесного опису. Основний вектор інтермедіальності у казці йде шляхом опису-коментаря до сюжетів згадуваних творів образотворчого мистецтва. Цікаво, що майже в усіх епізодах Лізиних снів діють і самі художники, хоча на ілюстраціях Гапчинської вони можуть й не зображатися. Інтермедіальний простір у повісті-казці інколи розширюється за рахунок показу чарівних істот, які слугують проводирями героїні по творчих майстернях митців.

INTERMEDIALITY IN IVAN MALKOVYCH'S TALE “LISA AND HER DREAMS”

Chorny I. V.

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Head of the Department of Ukrainian Studies
Kharkiv National University of Internal Affairs
Lev Landau Ave., 27, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6079-1746
igorchorny64@gmail.com*

Chorna V. L.

*Senior Lecturer at the Department of Language Training
State Biotechnological University
Alchevskikh str., 44, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-7288-9043
viktoriachornaya9@gmail.com*

Key words: *fairy tale, intermediality, interactive book, intertext, image, middle literature.*

The article is devoted to the work of the modern Ukrainian poet, writer and publisher Ivan Malkovych. His story-tale «Liza and her Dreams», created with the participation of the famous Kyiv artist Yevgeniia Hapchynska, was examined. In particular, an attempt was made to investigate the reflection of intermediality in this text. Intermediality is now understood as the addition of one artistic reality by means of other types of art (for example, a literary work with the elements of painting, music, cinematography, etc.). Moreover, this artistic technique is used not only by “high” literature/art, but also by the so-called middle literature/mass culture. It is clear that in the children’s literature, intended for young readers, the use of intertext and intermediality is somewhat limited by the addressee’s level of perception of references/appeals to the pretext. Evidently, one of the main pretexts for Malkovych’s fairy tale was Carroll’s book “Alice in Wonderland”. This can be seen in the organization of the plot of both books (all the events were dreamed by the main characters), and in the presence of magic creatures that communicate with the girls, and even in the consonance of their names.

Malkovych’s book became the first one among the publishing projects to print interactive books for children. Actually, it does not yet have «live» illustrations, but steps are outlined for the further development of the interactive literature. The authors of the fairy tale partially used the techniques of comic book literature, where illustrations play a leading role compared to the text. In «Liza and her Dreams» the text is synonymous with the illustrations, which complement and expand the possibilities of verbal description. The main vector of intermediality in the fairy tale is the description and commentary on the plots of the mentioned works of fine art. It is interesting that the artists themselves act in almost all episodes of Lisa’s dreams, although they may not be depicted in Hapchynska’s illustrations. The intermedial space in the story-tale is sometimes expanded due to the demonstration of magic creatures that serve as guides to the heroine through the creative workshops of the artists.

Постановка проблеми. Інтертекстуальність (включення «чужого» тексту у власний) [1] та інтермедіальність (послугування літературою засобів інших видів мистецтва) [2; 3] є широко вживаними у творах літератури постмодернізму. Проте використання цих художніх прийомів можна зустріти не тільки в практиці «високої»

літератури, а й у творах так званої мідл-літератури, або якісної белетристики, розрахованої на широку читацьку аудиторію. Серед останньої певну нішу займає й дитяча література. Звичайно, інтертекст та інтермедіальність репрезентовані тут у значно облегшеному варіанті, з урахуванням вікової перцепції юним читачем відсилок до

інших літературних чи музичних/образотворчих/архітектурних творів. Автор і видавець йдуть зі своїм продуктом до дитини, намагаючись усіляко допомогти їй засвоїти матеріал. Цікавим явищем, яке виникло в останні десятиріччя, стала поява спеціальних книжкових проєктів, де широко використовуються інтерактивні посилання, що значно розширюють власне текстовий простір. Це, наприклад, такі видання, як двотомник Льюїса Керрола «Аліса в Країні Див» та «Аліса в Задзеркаллі», «Лускунчик і Мишачий король» Ернста Гофмана, «Кіт у чоботях» Шарля Перро, «Снігова королева» Ганса Андерсена видавництва Art Nation Publishing. Передував цим та аналогічним видавничим проєктам задум, здійснений у 2008 р. відомим українським поетом і видавцем Іваном Малковичем, який у парі зі званою художницею Євгенією Гапчинською створив казково-пізнавальну історію «Ліза та її сни».

Аналіз попередніх досліджень. Попри те що інтермедіальні явища в літературі досить плідно та успішно вивчаються, остаточне уявлення щодо їхньої природи ще не сформувався, як цілковито не викристалізувалася й методика інтермедіального аналізу. Досі немає чіткого розуміння, чим саме є інтермедіальність – художнім прийомом або ж самостійним напрямом у науці, чи є вона однорідним явищем з інтертекстуальністю або ж вони належать до окремих галузей науки. А. Ханзен-Льове, який стояв біля витоків вивчення цього явища, уважав, що інтермедіальність – це «переклад (з мови одного виду мистецтва на мову іншого) в межах однієї культури або об'єднання між різними елементами мистецтва в мономедійному (література, живопис тощо) або мультимедійному (театр, кіно тощо) тексті» [2, с. 16]. Більш точним вважаємо формулювання Н. Тишуніної, яка «у вузькому розумінні» вважає інтермедіальність особливим типом «внутрішньотекстових взаємозв'язків у художньому творі, що базується на взаємодії художніх кодів різних видів мистецтва», а ще специфічною формою «діалогу культур, здійснюваною через взаємодію художніх референцій» [3, с. 153]. Слушним у контексті нашого дослідження є зауваження Г. Савчука, який, виділяючи в українській літературі періоди, коли «коли інтермедіальність ставала концептуальним елементом, який з'єднував різні види мистецтва», особливо виокремлює «інтермедіальність епохи постмодернізму, коли поняття медіа дістає нового осмислення, а мистецький твір розглядається як одне з джерел інформації» [2, с. 17].

Творчість Івана Малковича є предметом численних літературознавчих розвідок, проте насамперед як поета. Його прозовий доробок і зокрема казка «Ліза та її сни» ще практично не досліджувалися. Хоча існує кілька методичних розробок

уроків позакласного читання за цим твором. Так само і доробок художниці Євгенії Гапчинської привертав до себе увагу переважно мистецтвознавців, а не філологів. Наприклад, плідно досліджує творчість майстрині Л. Аметова, яка присвятила мистецтву Гапчинської низку цікавих статей, що стали основою дисертаційного дослідження «Художньо-образний поліморфізм творчості Євгенії Гапчинської у контексті масової культури України» [4]. Утім, книга І. Малковича «Ліза та її сни» лише побіжно згадується у цих працях. А тим часом вона є дуже цікавою з огляду на яскраво виражений інтермедіальний аспект цього твору.

Метою і завданням статті є дослідження інтермедіальності у творі Івана Малковича «Ліза та її сни», що допоможе прояснити й уточнити феномен літературно-медіальних проєктів. **Предметом та об'єктом** дослідження є повість-казка І. Малковича «Ліза та її сни» і форми вираження у ній інтермедіальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Книга «Ліза та її сни» вийшла друком у 2008 р., хоча копірайти Івана Малковича та Євгенії Гапчинської датовано 2005 р. Зауважимо, що на обкладинці видання стоять імена обох авторів, які готували книгу: «розповів Іван Малкович, малювала Женя Гапчинська». Задум твору виник після того, як у 2004 р. директор віденської галереї «Альбертина» Альфред Вейдінгер запропонував Є. Гапчинській проілюструвати каталог творів, що зберігаються в галереї. Художниця вигадала персонажа – малу дівчинку, яка «мандрує студіями різних художників» і знайомить аудиторію з їхніми найвідомішими творами. Усього було зроблено 15 ілюстрацій. «Ми взяли частину картин, призначених для Австрії, – згадує мисткиня, – інші я намалювала вже під оповідання, які написав Іван Малкович, і в результаті вийшла така книжка» [5].

Сам твір невеликий за обсягом – 13 аркушів, із яких на 12 сторінках розміщено текст і на 12 – ілюстрації (ще 2 сторінки «технічні»). Лізі наснилися мотиви з робіт таких художників, як Сандро Ботічеллі («Народження Венери», «Весна»), Леонардо да Вінчі («Мона Ліза», «Дама з горностаєм»), Рафаель Санті («Сікстинська мадонна»), Пітер Бройгель (Брейгель) Старший («Мисливці на снігу»), Джузеппе Арчимбольдо («Літо»), Вінсент ван Гог («Кімнатка в Арлі», «Соняшники»), Густав Клімт («Дерево життя»), Казимир Малевич («Білий квадрат на білому тлі», «Чорний квадрат»), Пабло Пікассо («Дівчинка на кулі», «Герніка»), Сальвадор Далі («Палаюча жирафа», «Постійність пам'яті, або М'які годинники»). Як бачимо, автори вибрали дві епохи – Відродження (п'ятеро художників) та Модерн (четверо художників, до яких

умовно можна віднести й постімперсіоніста ван Гога). Новий час із бароко та класицизмом, романтичний і реалістичний живопис XIX ст. не стали предметом показу. Можна було б припустити, що згадувані у книзі твори мистецтва зберігаються виключно у Відні, проте це не так. Не є визначною рисою й зображення на згадуваних у тексті полотнах рудоволосих людей, адже це також не провідний мотив. Отже, вибір об'єктів показу/опису є випадковим. Так само як випадковим, хаотичним є й переміщення головної героїні з однієї художньої майстерні до іншої. Хоча за логікою Ліза повинна була б рухатися за хронологією від більш раннього часу до пізнішого. Така «розірвана», нелогічна структура руху дівчинки пояснюється, на нашу думку, тим, що всі події відбуваються у Лізиному сні, а сновидіння переважно також відрізняються певною хаотичністю.

З огляду на вищезазначене, висловимо припущення, що претекстом до «Лізи та її снів» стала книга Льюїса Керрола «Пригоди Аліси у Дивокраї». Це прослідковується і в організації сюжету обох книг (усі події наснилися головним героїням), і у наявності чарівних створінь, що спілкуються з дівчатами (у Малковича Ліза зустрічає балакучого гусака, кумедне ненажерливе поросся, палаючу жирафу тощо), і навіть у співзвуччі їхніх імен. Щоправда, на відміну від своєї англійської колежанки українська дівчинка не втрачає здатності міркувати розсудливо і добре пам'ятає всілякі подробиці, які стосуються історії світового мистецтва (нагадаємо, що Аліса у Керрола постійно плутається у звичайних шкільних знаннях і сумнівається у власному доброму глузді). Як на звичайного підлітка Ліза досить непогано орієнтується у західноєвропейському живописі, що почасти пояснюється наявністю в бібліотеці її батьків відповідних книжок.

Кажучи про організацію тексту казки, треба зауважити, що тут слово йде за ілюстрацією або ж відштовхується від неї. Малюнки Гапчинської відіграють у книзі сюжетотворюючий характер. Автори почасти використовують поетику коміксу, де текст відіграє другорядну роль. Хоча ж, звичайно, «Ліза та її сні» – це не зовсім комікс, а скоріше різновид дидактично-пізнавальної літератури. Знайомлячись із твором, маленькі читачі в легкій і доступній напівігровій формі засвоюють мистецтвознавчі дані.

Інтермедіальність виявляється у тексті Малковича у вигляді опису сюжетів і мотивів картин, які бачить Ліза уві сні. Так, потрапивши до майстерні Леонардо да Вінчі, героїня насамперед упевнюється, що митець і справді зображав на своїх полотнах рудоволосих красунь. Згадуються відомі твори да Вінчі «Дама з горностаєм» і, звичайно ж, «Мона Ліза», яку названо улюбленою картиною

дівчинки. Напевно, ім'я героїні також не випадково було вибрано у співзвучності з геніальним витвором митця епохи Відродження. Цікаво, що майже в усіх епізодах Лізиних снів діють і самі художники, хоча на ілюстраціях Гапчинської вони можуть і не зображатися. Щодо Леонардо сказано, що це «красивий літній чоловік із хвилястою сивою бородою» [6, с. 4]. Це прямий опис відомого автопортрета художника. За рахунок цієї відсилки текст розширюється, так само як і після згадки про славнозвісний малюнок Леонардо, на якому зображено кажанячі крила з дерева – пристрій для польотів, вигаданий майстром. Завдяки цим крилам Ліза переміщуватиметься з однієї художньої локації до іншої.

Показово, що художників у книзі Малковича і Гапчинської зображено не як світових геніїв, відчужених від глядача ареолом недосяжності і величі. Малкович намагається наблизити фігури митців до маленького читача, акцентуючи увагу на їхніх людських якостях. Наприклад, із великою мірою симпатії й співчуття зображено Вінсента ван Гога. У нього старенький мольберт, немає достатнього освітлення та їжі, хата художника вражає убогістю. Несправедливим, на думку Лізи, є те, що картини ван Гога коштують мільйони, а сам він не може скористуватися плодами власної праці.

Інтермедіальний простір у повісті-казці інколи розширюється за рахунок показу чарівних істот. Це золота киця з майстерні Густава Клімта, кома-роногий слон і божевільна палаюча жирафа з майстерні Сальвадора Далі, а також уже згадувані вище балакучий гусак із майстерні Пітера Бройгеля Мужичького і веселий ненажера-поросся з майстерні Джузеппе Арчимбольдо. І якщо останній просто слугує для зменшення пафосу сцени, оскільки дослідниками дитячої літератури вже давно підмічено, що образи веселих поросят позитивно сприймаються юними читачами, то балакучий гусак виступає в ролі поводири героя у відтвореному світі художника. Він нагадає балакучу Гусінь і одночасно Чеширського Кота з «Пригод Аліси» Керрола. Так само, як і вони, він загадує дівчинці загадки, що є ключами до вузлових позицій сцени. Він же розплющує Лізі очі на справжню сутність Бройгеля Мужичького: «Люди, які зовні видаються дуже веселими, іноді мають надзвичайно сумне серце» [6, с. 9]. Диво-тварини Далі слугують елементом декору, підкреслюючи химерність світу екстравагантного митця. У цій сцені відбувається накладення сну головної героїні на сон одного з персонажів казки, що також є цікавим, проте складним як на дитячу читацьку аудиторію художнім прийомом. Золота ж киця Клімта нагадає казкового kota Баюна, який при-сипляє слухачів своїми дивними історіями.

Фінал казки також має інтермедіальні елементи. У традиціях фільмів-казок розповідається, що не тільки Ліза, а й її герой-протагоніст Андрійко бачили сні. І якщо дівчинці наснився симпатичний однокласник, переодягнений у шати епохи Відродження, то й хлопцеві ввижалась уві сні рудоволоса красуня, схожа на Лізу. Автор використав кінематографічний прийом, коли у фіналі історії герой, повернувшись у реальність, бачить предмет/предмети, які до цього ввижались йому уві сні. Так, Ліза спочатку бачить невеликі дерев'яні крильця, дуже схожі на ті, за допомогою яких вона подорожувала по майстернях різних художників. Проте невдовзі крила зникають, і реальність начебто відновлюється, та все ж таки наприкінці дівчинка бачить на підвіконні того самого гарбузика, яким у її сні грався кумедний вихованець Арчимбольдо Поросіно.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, ми бачимо, що інтертекстуальність притаманна не лише творам «високої», інтелектуальної літератури, як правило, близької до постмодернізму. І у дитячій літературі, розрахованій переважно на інший рівень сприйняття, також можливе використання цього художнього прийому, який розширює сприйняття тексту за рахунок послуговування засобами несловесних видів мистецтва (музики, живопису, кінематографу тощо). Письменник Іван Малкович разом із художницею Євгенією Гапчинською зробили у повісті-казці «Ліза та її сні» крок до створення інтерактивної книги, що набула популярності останнім десятиріччям. Перспективним було б розглянути цей твір у контексті інших книг, проілюстрованих Є. Гапчинською (дилогії про Алісу Керрола, «Снігової королеви» Андерсена тощо), які є зразками інтерактивної літератури, проілюструвавши перехідний характер «Лізи та її снів».

ЛІТЕРАТУРА

1. Ильин И.П. Интертекстуальность. *Литературная энциклопедия терминов и понятий*. Москва : Интелвак, 2003. С. 307–309.
2. Савчук Г.О. «Інтермедіальність» як категорія літературознавства й медіології. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2019. Вип. 81. С. 15–18.
3. Тишуніна Н.В. Методологія інтермедіального аналізу в світлі міждисциплінарних досліджень. *Методологія гуманітарного знання в перспективі XXI століття* : матеріали міжнародної наукової конференції. Серія «Symposium». Санкт-Петербург, 2001. № 12. С. 149–154.
4. Аметова Л. Світоглядні засади творчості Євгенії Гапчинської за матеріалами сервісів YouTube та Pinterest. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 28. Т. 5. С. 26–31.
5. Дубінянська Я. Євгенія Гапчинська: «Я мислю цими чоловічками». *Дзеркало тижня*. 2006. № 22(601). 10–16 червня.
6. Малкович І. Ліза та її сні. Київ : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2008. 27 с.

REFERENCES

1. Il'in I.P. (2003) Intertekstual'nost' [Intertextuality]. *Literaturnaya entsiklopediya terminov i ponyatiy* [Literary encyclopedia of terms and concepts]. M. : NPK "Intelvak".
2. Savchuk H.O. (2019) "Intermedial'nist'" yak katehoriya literaturoznavstva y mediolohiyi ["Intermediality" as a category of literary criticism and mediology]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriya "Filolohiya"* [Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University. Philology series]. Vyp. 81.
3. Tishunina N.V. (2001) Metodologiya intermedial'nogo analiza v svete mezhdistsiplinarnykh issledovaniy [Methodology of Intermedial Analysis in the Light of Interdisciplinary Research]. *Metodologiya gumanitarnogo znaniya v perspektive XXI veka : Materialy mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii. Seriya "Symposium"* [Methodology of humanitarian knowledge in the perspective of the XXI century : Proceedings of the international scientific conference. "Symposium" Series]. SPb. Vyp. № 12.
4. Ametova L. (2020) Svitohlyadni zasady tvorchosti Yevheniyi Gapchyns'koyi za materialamy servisiv YouTube ta Pinterest [Worldview principles of Eugenia Gapchynska's work based on YouTube and Pinterest services]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk* [Current issues of the humanities]. Vyp. 28. T. 5.
5. Dubinyans'ka Y. (2006) Yevheniya Gapchyns'ka : "Ya myslyu tsymy cholovichkamy" [Yevhenia Gapchynska: "I think with these men"]. *Dzerkalo tyzhnya* [Mirror of the week]. № 22 (601). June 10–16.
6. Malkovych I. (2008) Liza ta yiyi sny [Lisa and her dreams]. Kyiv : A-ba-ba-ha-la-ma-ha.

УДК 811.111(680):[81'367:140.8]
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-37>

РОЛЬ ПРОСТОРОВОЇ ЛЕКСИКИ У РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КАРТИНИ СВІТУ У ПІВДЕННОАФРИКАНСЬКОМУ ВАРІАНТІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Шимянова М. В.

магістр філології,

аспірант кафедри англійської філології та лінгводидактики

Запорізький національний університет

вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна

orcid.org/0000-0003-0685-6486

mary28481@gmail.com

Ключові слова: *теорія когнітивної метафори, орієнтаційна метафора, південноафриканський варіант англійської мови, концептуалізація.*

Стаття актуалізує питання репрезентації мовної картини світу засобами просторової лексики. Загальноприйнятою є думка, що мова є відображенням світосприйняття мовців. Особливості світобачення етносу вербалізуються засобами мови, тому актуальним є дослідження розвитку та становлення різних лексичних груп, зокрема одиниць на позначення простору. На особливу увагу заслуговують одиниці, які утворилися внаслідок встановлення контактів англійської мови з іншими мовами світу.

Матеріал дослідження виокремлено зі словників південноафриканського варіанта англійської мови. Корпус одиниць проаналізовано за допомогою комплексу методів та методик – методу суцільної вибірки та описового методу, методу аналізу словникових дефініцій, компонентного та концептуального аналізу.

Результати дослідження підтвердили, що шар лексики з просторовим значенням зазнав значних змін та розвитку у південноафриканському варіанті англійської мови. Процеси лексико-семантичної адаптації просторової лексики спричинені унікальністю природних та соціальних умов Південно-Африканської Республіки, мовними контактами, особливостями модифікації англійської картини світу. Переосмислення просторових позначень та їх адаптація до системи цінностей жителів Південно-Африканської Республіки сприяли утворенню на їх основі метафоричних лексико-семантичних варіантів. Просторові метафори утворено шляхом переосмислення фізичного і культурного досвіду. Джерелом метафоризації слугують просторові концепти, у яких закодовані уявлення про розташування об'єктів, їх властивості та характеристики. У південноафриканському варіанті англійської мови просторові орієнтири проєктуються на інші непросторові складники картини світу. Перебіг подій у просторі, їх рух та напрямок відображено у різних сферах життя носіїв південноафриканського варіанта англійської мови: соціальній, політичній, культурній тощо. Метафоричне розширення когнітивних образ-схем ('in – out', 'up – down', 'front – back', 'right – left'), утворених на основі асоціацій, дозволяє кодувати абстрактні поняття у термінах фізичного простору. Метафори, утворені на основі просторових понять, виявилися ефективним засобом пізнання, формування та вербалізації концепту.

THE ROLE OF SPATIAL LEXICON OF SOUTH AFRICAN ENGLISH-SPEAKING WORLD VIEW

Shymianova M. V.

*Master of Philological Sciences,
Postgraduate Student at the Department of English Philology
and Linguodidactics
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0685-6486
mary28481@gmail.com*

Key words: *cognitive metaphor theory, orientational metaphor, South African variety of English, conceptualization.*

The article discusses the representation of the linguistic picture of the world by means of spatial vocabulary. It is generally accepted that language is a reflection of the worldview of speakers. Peculiarities of the worldview of the ethnos are verbalized by means of language, therefore the study of the development and formation of various lexical groups, in particular units for space designation, is relevant. Units that were formed as a result of establishing contacts of the English language with other languages of the world deserve special attention. The data were selected from dictionaries of the South African English. The data were analyzed by a set of methods including sampling and componential analysis, semantic analysis of dictionary definitions, comparative and conceptual analysis.

The findings proved that that the vocabulary with spatial meaning has undergone significant changes and development in the South African English. The processes of lexical-semantic adaptation of the spatial vocabulary are caused by the uniqueness of the natural and social conditions of the South African Republic, language contacts, and the peculiarities of the modification of the English-speaking picture of the world. The rethinking of spatial designations and their adaptation to the value system of the inhabitants of the South African Republic contributed to the formation of metaphorical lexical-semantic options based on them. Spatial metaphors are formed by rethinking physical and cultural experience. The source of metaphorization is spatial concepts, which encode ideas about the location of objects, their properties and characteristics. In the South African English, spatial landmarks are projected onto other non-spatial components of the world view. The course of events in space, their movement and direction are reflected in various life spheres of speakers of the South African English: social, political, cultural, etc. Metaphorical expansion of cognitive image schemes ('in – out', 'up – down', 'front – back', 'right – left'), formed on the basis of associations, allows abstract concepts to be coded in terms of physical space. Metaphors formed on the basis of spatial concepts turned out to be an effective means of cognition, formation and verbalization of the concept.

Постановка проблеми. Питання концептуальних та мовних картин світу, їх універсальних та національних властивостей не втрачають актуальності у сучасному мовознавстві. Попри різні підходи до визначення та методики дослідження, науковці поділяють думку, що в мові заковані спосіб буття, світобачення та світовідчуття етносу. Структури та значення мовних одиниць співвідносяться з певною системою культурних настанов, які поділяють мовці. Якщо мовна кар-

тина світу являє собою етнічні уявлення про світ, представлені в категоріях мови, то засобами номінації, лексико-семантичними зокрема, здійснюється зображення людини, її довкілля та внутрішнього світу. Отже, питання вербалізації картин світу стимулюють увагу науковців до конкретних розрядів лексики, їх еволюції та поліфункційності. Одним з таких розрядів виявляються позначення простору [12; 13; 18; 20; 29; 30]. З одного боку, ці найменування віддзеркалюють особли-

вості концептуалізації простору представниками тієї чи тієї лінгвокультури. З іншого боку, одиниці з просторовими значеннями виявляються продуктивними основами морфологічної та семантичної деривації і відтворюють знання, враження та оцінку різних аспектів життя носіїв культури, залучаються до вербалізації інших, ніж простір, сегментів картини світу.

Важливий об'єкт мовознавчих досліджень становлять одиниці з просторовим значенням, які формуються в процесі географічної дисперсії мови, наприклад, поліетнічної системи англійської мови, яка представлена первинними (національними) та вторинними варіантами, а також міксованими формами комунікації, поширеними на всіх континентах. Як зазначають дослідники, «з усіх колоніальних різновидів англійської мови» [2] її формування у південноафриканському варіанті (ПАА) нині залишається не досить вивченим. Публікації останніх років присвячено проблемам контактів англійської мови (ПАА) з автохтонними мовами ПАР [3; 26]. Когнітивний та лінгвокультурологічний підходи застосовано до аналізу окремих лексичних розрядів, зокрема репрезентацій різних моделей руху [5], динамічних подій [6]. Проблеми репрезентації полікультурної картини світу у лексичних семантичних структурах англійської мови в ПАР (далі – ПАА) потребує глибшого вивчення.

Мета дослідження полягає в аналізі розвитку семантичних особливостей у лексичних одиниць з просторовою семантикою у ПАА, а також у визначенні ролі просторової лексики у репрезентації картини світу у ПАА. Головні завдання охоплюють вибірку та систематизацію лексичних одиниць з просторовою семантикою, аналіз чинників, напрямів розвитку їх значень, встановлення їх ролі у процесах концептуалізації та вербалізації засобами англійської мови картини світу мешканців ПАР.

Об'єкт дослідження становить просторова лексика ПАА, **предмет** – роль лексики з просторовим компонентом у процесах вербалізації життєвого досвіду представників полікультурної спільноти ПАР та формуванні англомовної картини світу.

Матеріал дослідження (100 лексичних одиниць) виокремлено зі словників ПАА [25; 28]. Лексичні одиниці проаналізовано за допомогою методу суцільної вибірки, описового методу, методу аналізу словникових дефініцій з метою інвентаризації та інтерпретації лексичних значень. Компонентний та концептуальний аналіз застосовано для визначення ролі просторової лексики ПАА у формуванні мультикультурної англомовної картини світу носіїв культури ПАР, а також встановлення асоціативних зв'язків між просторо-

ром (як концептуальним джерелом) та іншими сегментами мовної картини світу (як ціллію метафоричної репрезентації світу).

Виклад основного матеріалу. Лексика з просторовим значенням в англійській мові охоплює групу одиниць [23], у складі якої традиційно розрізняють такі розряди, як «загальні позначення простору», «вимір», «форма», «рух» тощо (див. [21; 22]). Розвиток ПАА сприяв урізноманітненню цього шару лексики (пор. [23]). Найвпливовішими чинниками виявилися необхідність вербалізації специфіки природи ПАР та соціального світу мовців; культурні контакти з носіями генетично споріднених (індоєвропейських) і неспоріднених (автохтонних та міграційних) мов; модифікація транспортованої картини світу, зокрема уявлень про протяжність чи вмістилище, в якому розташовані об'єкти й відбуваються події, а також про інші важливі сфери життєдіяльності людини.

Перший чинник, пов'язаний із заповненням лексико-семантичних лакун, вплинув на формування інновацій, які віддзеркалюють унікальність довкілля ПАР, оскільки мовою послуговуються індивіди, які завжди «перебувають у певному місці» [1, с. 12]. Наприклад:

– позначення реалій географічного простору, зокрема назви топографічних реалій (*laagte, leegte* (*застар.*) “a low-lying plain or valley; a shallow dip or depression”, *overberg* “any region beyond mountains; used particularly in the Western Cape, and in Kwa-Zulu-Natal”);

– позначення реалій соціального простору, наприклад, меж і кордонів (*frontline state* “any African country sharing a border with South Africa”), територіально-адміністративних одиниць (*homeland* (істор.) “any of ten quasi-autonomous regions – one for each of the officially recognized black peoples of South Africa – which, during the apartheid era, became or were intended to become self-governing (or ‘independent’) states, and which for a time were the only areas in which blacks born in South Africa were legally entitled to claim citizenship and permanent residence”);

– назви реалій культурного простору, зокрема, позначення країн, що належать певному народові, найменування рідного краю (*'ons land* ‘Our country’; ‘South Africa’), назви регіонів, де відбувалися важливі історичні події (up North (істор.) “during or with reference to World War II: In the North African theatre of war, especially Egypt” (“1941 *Star* 1 Feb. *Our gallant boys who have been bearing the real heat and burden of the day up north will return to find many of the play-play soldiers and base wallahs wearing what should be a badge of honour*” [цит. за: 28]), позначення господарчих територій та інших різновидів створеного людиною простору (*upstall, upstal, opstal* “the ground

around any farm building, but particularly the farm house and its garden ground”).

Зазначені підгрупи просторової лексики виявилися важливими для подальшого розвитку англійської мови та культури ПАР, оскільки набули метафоричних значень внаслідок формування асоціативних зв'язків з іншими сегментами концептуальної картини світу. Окрім цього, вони мають особливе семіотичне навантаження. Семіотична функція таких позначень реалізується у тому, що вони не просто вербалізують уявлення мовців про простір, а кодуєть набутий досвід життя й інтегрують простір до системи культури, перетворюються на символи культури ПАР. Ці одиниці набувають конотативної насиченості, співвідносяться із системою культурних цінностей та антицінностей. Наприклад, топографічна назва *bosch, bos, bush* “forest, land covered with thick vegetation” символізує глибинку; життя в природних, примітивних умовах; відсутність цивілізації і культури тощо. Наведені нижче контексти демонструють історичний асоціативний зсув ‘відоб’єктна (ідентифікаційна) ознака’ > ‘відсуб’єктна (кваліфікаційна, оцінна) ознака’: ‘місцевість, покрита густою рослинністю’ (“1822 W.J. Burchell *Trav.* I. 119 *This division of the district, on the northern side of the mountains, is called Bosjesveld (Bushland, or the Bushy Country); ...that name was probably, at its first imposition, characteristic of the nature of the country.*” [цит. за: 28]) > ‘примітивна, неякісна освіта’ (“1988 R.S.A. *Policy Review (Bureau of Information) Vol. 1 No. 1, 46 Black educationalists’ fears that differentiated curricula could mean inferior apartheid or bush education.*” [цит. за: 28]).

Другий чинник урізноманітнення просторової лексики в ПАА – мовні контакти на території ПАР – стимулював надходження запозичень з таких етимологічних джерел, як:

– нідерландська мова (*The Berg / the berg* “the Drakensberg mountain range, especially those areas which are in KwaZulu-Natal”);

– африкаанс (*back-veldt* “rural areas, often considered unsophisticated or unprogressive because remote from towns and their influence”);

– автохтонні мови ПАР (*bundu (шона)* “ ‘the back of beyond’: any area remote from cities and civilization”, *Egoli (зулу)* “Johannesburg”);

– контактні мови, які утворилися на території ПАР (*lapa* (лінгва-франка *фанакало*) “there, over there”).

Запозичення комунікативно важливі для членів мультикультурної спільноти. Вони слугують маркерами соціальної приналежності й реалізують функцію етнічної консолідації або диференціації. Наприклад, такі контексти демонструють функційну варіативність прислівника *lapa* залежно від комунікативних умов. За результатами опи-

тування інформантів у разі монокультурного спілкування прислівник реалізує характеризуючу функцію і вказує на обставини дії чи події, тобто уживається як демонстратив (обставинний прислівник): “1970 N. Conway *Informant, Salisbury (Harare, Zimbabwe) Lapa side. Over there.*”; “1991 L. Parolis *Informant, Grahamstown You want Mike’s address lapa-side? In America?*” [цит. за: 28]. У ситуації мультикультурного спілкування реалізовано функцію етнічної диференціації: “1985 *Vula Oct. 16 Whites whinge that side, please. Blacks, lapa side*” [цит. за: 28].

Третій чинник варіативності просторової лексики в ПАА – модифікації транспортованої в ПАР картини світу, зокрема уявлень про протяжність чи вмістилище, в якому розташовані об’єкти й відбуваються події, а також про інші важливі сфери життєдіяльності людини. Розглянемо приклад. В англійській мові вираз *all over* здебільшого трапляється у значенні “in all parts of a place” й акцентує на уточненні конкретного місця. У фокус уваги комунікантів потрапляє просторова ознака ‘everywhere in one place’: “*there are laptops and screens all over the shop*”; “*Soon the news was all over town*” [цит. за: 7]. У ПАА актуальнішою виявилася ознака ‘in all places’: *all over* “everywhere”. Аналіз контекстів уживання виразу *all over* в ПАА дозволяє спостерігати зсув фокусу уваги з концептуальної ознаки ‘everywhere in one place’ на ознаку ‘things that exist in all places’: “1956 D. Jacobson *Dance in Sun 7 There were cars, we saw from the registration plates, from all over*”; “1987 L. Coutts in *E. Prov. Herald 22 Aug. 1 There were bodies all over. A lot of the people were still trapped inside the bus*” [цит. за: 28]. Наведені приклади доводять, що комуніканти концентрують увагу на великій кількості людей, предметів тощо, які перебувають у різних місцях. Отже, модифікація значення виразу *all over* в ПАА відбулася внаслідок концептуального зсуву ‘у великій кількості місць, повсюди’ (просторова ознака) > ‘велика кількість об’єктів у різних місцях’ (квантитативна ознака). Це підтверджується контекстною експлікацією концептуальної ознаки ‘everywhere, a total number of people, things and places’. Наприклад, вислів “*registration plates, from all over*” відтворює ідею про те, що ‘там була велика кількість авто з різних регіонів, про що свідчать номерні знаки, які закріплюються за машинами у всіх місцях’. Отже, в ПАА адвербіальний вираз *all over* “everywhere” уживається на позначення всієї території та різних місць, а не уточнення певного місця.

Переоцінка простору, в якому перебувають мовці, реконцептуалізація понять і модифікація картини світу зумовили складні процеси розвитку асоціативної мережі, прискорили морфологічну

та семантичну деривацію й формування метафоричних лексико-семантичних варіантів у структурі лексичного значення просторових позначень. Окремі поняття набули особливої важливості для мовців і зазнали інтенсивної номінації. Номінативна щільність спостерігається навколо таких понять, як 'глибинка' та 'відмежування', що пояснюється історичним минулим і політикою апартеїду в ПАР. За часів проведення політики расової дискримінації проти місцевого населення, поширеним було явище депортації чорношкірих у відведені для них «етнічні» райони. Засобами просторової лексики відображено важливі історичні події та їх наслідки. Адже «сам простір є історичним поняттям» [27], тому одиниці з просторовим значенням слугують для вербалізації не тільки історичних фактів, а і ставлення до цих подій та їх оцінку: *backveld, the Bush, bundu, dorp, gopse, gramadoelas* “the back of beyond; unsophisticated style of life”; *black spot (icmop.)* “a freehold area occupied by black people but surrounded by land designated for white occupation, and thus destined for expropriation”, *breakwater (icmop.)* “the former Breakwater Convict Station (Cape Town), established in 1860 for long-term prisoners with hard labour”, *gebied* “a district or area, particularly an area demarcated by apartheid legislation”, *prescribed area (icmop.)* “an area prescribed in the Government Gazette; in practice any area which is considered to be a white area, but where a large number of Africans live and work”, *scheduled area (icmop.)* “land reserved for the exclusive use of African people” тощо.

Знання мовців про локалізацію об'єктів, їх дімensionальні характеристики, спрямування дій та рухів транспонується у соціальну, культурну, духовну та інші сфери, а просторові концепти виявляються джерелом метафоризації. Абстрактні соціальні, політичні, культурні поняття усвідомлюються в термінах фізичного простору за рахунок метафоричного розширення когнітивних образ-схем *'in / всередині – out / зовні'* ('контейнер'), *'up / верх – down / низ'*, *'front / перед – back / зад'*, *'right / праворуч – left / ліворуч'* тощо, які узагальнюють наш досвід фізичного простору та розташованих у ньому об'єктів.

Розглянемо проєкцію просторової образ-схеми на різні сегменти картини світу. Схема 'контейнер' складається з трьох складників (внутрішній бік або вміст, межа та зовнішній бік) і маніфестована за допомогою прийменників та прислівників (*in, into, inside, binne(n)* “within the container”; *out, out of, outside* “from the inside of a container”, *beyond* “outside the stated limit”), префіксу (*extra* “outside”). У південноафриканській англомовній картині світу спостерігаємо такі метафоричні проєкції з когнітивної сфери джерела (простір) у сферу-ціль:

'ПРОСТОРОВЕ ВІДМЕЖУВАННЯ' > 'СОЦІАЛЬНЕ ВІДОКРЕМЛЕННЯ' –

'сергеація' (*to endorse (someone) out* “to order (a black person) to leave an urban area”); 'відступництво' (*sell-out* “a (black) person perceived to be co-operating with apartheid: a collaborator, a betrayer of his or her people”);

'звільнення' (*klaar out* “to be discharged from the army, having completed the compulsory term of national service”);

'безпритульність' (*on the outers* “in the open, without shelter”, *outie* “an inhabitant of the outers; down-and-out”);

'вихід за встановлені або загальноприйняті норми' (*out-verkramp* “to outdo (someone) in ultra-conservative views or behavior”);

'уникнення' (*extra yokeskey* “an unwanted or unneeded person, the fifth wheel on a wagon”);

'ПРОСТОРОВЕ ВІДМЕЖУВАННЯ' > 'ДУХОВНЕ ЗВІЛЬНЕННЯ' – 'екзорцизм' (*donner the bliksem out of* “to beat the hell out of”, *smelling-out* “the detection of evil”);

'РОЗТАШУВАННЯ ВСЕРЕДИНИ' > 'ЗАМКНУТИСТЬ' – *in laager, into laager* “in, or into, a defensive and fortified state”;

'РОЗТАШУВАННЯ ВСЕРЕДИНИ' > 'ЕМОЦІЙНЕ СПОВНЕННЯ' – *the hell in, the donder in, the moer in* “furiously angry, enraged”, *in a dwaal* “dazed, absent-minded, distracted”;

'РУХ ВСЕРЕДИНУ' > 'ЕМОЦІЙНЕ СТАВЛЕННЯ' – *come binne(n)* “an invitation to enter”.

Отже, складники 'зовнішній бік' та 'вміст' образа-схеми 'контейнер' залучаються до організації знань та уявлень мовців про соціальний, культурний та духовний світи носіїв англомовної картини ПАР. Варто відзначити, що метафоричну проєкцію просторової образ-схеми реалізовано не лише окремими складниками структур знань. Цілісна образ-схема слугує ментальним патерном концептуалізації досвіду мовців, який стосується цільового домену. Усі складники образа-схеми залучаються до встановлення зв'язків між концептуальним джерелом ('ФІЗИЧНИЙ ПРОСТІР') та ціллю ('СОЦІАЛЬНИЙ ПРОСТІР').

Соціальний простір в англомовній картині світу ПАР, структурований як 'контейнер' і представлений у термінах фізичного простору, виявляється розділеним між расовими, етнічними, політичними тощо групами, тобто між «своїми» та «чужими» чітко встановленими межами: *Frontier* “the **boundary zone between** the area under the control of **Xhosa-speaking peoples and** the area under **colonial rule**”, *the Border* “Frontier”. При цьому фокус уваги припадає на соціальне відмежування, оскільки номінація саме цих концептів виявляється щільною (див. приклади вище). Акцентуацію на ідеї конфронтації соціальних

груп маніфестовано за допомогою контекстного наближення вербалізаторів ‘зовнішнього боку контейнеру’ та одиниць на позначення конфліктів чи невідповідності нормам залежно від сфери життєдіяльності мовців:

– політика (“1982 *Sunday Times* 28 Feb. 28 *If Mr P W Botha...even tries to outverkramp his new opponents, the split will have been little more than a messy and meaningless tribal squabble*” [цит. за: 28]; “1934 *Cape Argus* 19 May (Swart) ‘*I am the extra yokeskei in the political life of South Africa*” [цит. за: 28];

– сфера традиційної культури (“1895 Н. Rider Haggard *Nada* 60 *There will be a smelling out, but a smelling out of a new sort, for he and you shall be the witch-finders, and at that smelling out he will give to death all those whom he fears*” [цит. за: 28];

– побут (“1977 *Family Radio TV* 23 Jan. 18 *I was quickly introduced to the language of their world beyond the fringes of society ... they are outies, and their domain is the outers. I never learned whether this was an abbreviation for outside, out of luck, out of respectability or a combination of all these...*”) [цит. за: 28];

– расові відносини (“1973 М. Van Biljon in *Star* 30 June 6 *Endorsing all the Black women and children out of White areas...was a proposition that was carried almost unanimously*” [цит. за: 28]) тощо.

Примітно, що в термінах ‘вміст контейнера’ концептуалізовано ідеї соціальної інсулярності та непримиренності, що вербалізовані за допомогою контекстного наближення позначень інтенсивних (і здебільшого негативних) емоцій, зокрема обурення, гніву, приголомшення тощо, а також одиниць з інгерентною негативною оцінкою: “1988 *Sunday Times* 10 Apr. 18 *Government is still seen as something that is run for Afrikaners by Afrikaners... English speakers were invited into the laager...But, once inside, many resent having been treated like bywoners*” [цит. за: 28] (тут – одиниця *bywoner* має значення “a socially inferior, dispossessed, or dependent person (or thing); a parasite”); “1963 К. Mackenzie *Dragon to Kill* 51 *He had an expression of vague surprise and annoyance as he picked his way through the Africans. In a dwaal, as usual...*” [цит. за: 28]; “1989 *Style* Feb. 41 *God’s the hell in with the Boere nation, who pray like Pharisees but never stop bickering*” [цит. за: 28] (тут – одиниця *Pharisees* означає “an ancient group of very religious Jews who separated themselves from ordinary people; those who are not interested in others”, а *bickering* – “arguing about unimportant things”).

Висновки і перспективи подальших розробок. Взаємодія з носіями лінгвокультур різного ступеня спорідненості вплинула на формування просторової лексики англійської мови в ПАА. Ці процеси супроводжувалися трансформаціями

мовної картини світу. Внаслідок дії зазначених чинників утворилися локальні інновації, зокрема найменування топографічних об’єктів та різних аспектів соціального і культурного буття мовців. Проблеми номінації та заповнення лексико-семантичних лакун вирішувалися шляхом запозичення одиниць з контактних мов, а також модифікацій транспортованої лексики англійської мови. Ці та інші найменування зазнали розвитку семантичної структури за рахунок утворення метафоричних значень внаслідок необхідності вербалізації знань та уявлень про світ. Саме тому ці позначення мають конотативну насиченість, яка характеризується переходом ідентифікаційної ознаки до кваліфікаційної. Окремі одиниці з просторовою семантикою виявляють прагматичний потенціал, оскільки кодують не лише інформацію про простір, а беруть участь у процесах консолідації поліетнічного середовища мовців і слугують маркерами поліетнічної ідентичності. Зміни в мовній картині світу помітні в акцентуації на певних концептуальних ознаках. Такі випадки підтверджують зміну фокусу уваги внаслідок переоцінки простору, реконцептуалізації понять і, відповідно, інтенсивності їхньої номінації. Стимули цих процесів залишаються невиявленими і становлять перспективу подальших досліджень. Результати дослідження засвідчили, що уявлення про фізичний простір транспонується на соціальний простір мовців, який усвідомлюється як контейнер, в якому має місце соціальне відмежування та конфронтація, зокрема в політиці, традиційній культурі, побуті та інших сферах життєдіяльності англійської мови суспільства ПАА.

ЛІТЕРАТУРА

1. Andresen J., Carter Ph. *Languages In The World: How History, Culture, and Politics Shape Language*. Hoboken : John Wiley & Sons, 2015. 400 p.
2. Bekker I. The Formation of South African English. A re-evaluation of the role of Johannesburg in the history of South African English. *English Today*, 2013. Vol. 29. Is. 1. P. 3–9. URL: <https://doi.org/10.1017/S0266078412000454>.
3. Branford W., Cloughton J.S. *Mutual lexical Borrowings among some Languages of Southern Africa: Xhosa, Afrikaans, English*. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. 215 p.
4. Bylunda E., Athanasopoulos P. Language and thought in a multilingual context: The case of isiXhosa. *Bilingualism: Language and Cognition*, 2014. Vol. 17. Is. 2. P. 431–441. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1366728913000503>.
5. Bylunda E., Athanasopoulos P. Motion event categorization in a nativized variety of South African English. *International Journal of*

- Bilingual Education and Bilingualism*, 2015. Vol. 18. No. 5. P. 588–601. URL: <http://dx.doi.org/10.1080/13670050.2015.1027145>
6. Bylund E., Athanasopoulos P., Oostendorp M. Motion event cognition and grammatical aspect: Evidence from Afrikaans. *Linguistics*, 2013. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/ling-2013-0033/html>
  7. Cambridge English Dictionary. Cambridge University Press, 2023. URL: <https://dictionary.cambridge.org>
  8. Desai A. and G. Vahed. 2010. Inside Indian indenture: A South African story, 1860–1914. Cape Town : HSRC Press.
  9. Dictionary Unit for South African English, 2022. URL: <https://www.dsae.co.za/more/legal-notice>.
  10. Dhupelia-Mesthrie U. From cane fields to freedom. Cape Town: Kwela Books. 2000.
  11. Filipovik L. Space and Time in languages, cultures and cognition. *Space and Time in Languages and Cultures: Language, Culture, and Cognition*. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2012. P. 1–10.
  12. Gozli D., Lockwood P., Chasteen A., Pratt J. Spatial metaphors in thinking about other people. *Visual Cognition*, 2018. URL: <https://doi.org/10.1080/13506285.2018.1445153>
  13. Jódar-Sánchez J. The Spatial Language of Time. Metaphor, Metonymy and Frames of Reference. *Metaphor and the Social World*, 2015. Vol. 5. No. 1. P. 155–163.
  14. Mesthrie R. A dictionary of South African Indian English. Claremont: UCT Press. 2010.
  15. McArthur T. Oxford Guide to World English. Published in United States by Oxford University Press Inc., New York, 2003. 501 p.
  16. Kövecses Z. Conceptual metaphor theory – Some criticisms and alternate proposals. *Annual Review of Cognitive Linguistics*. 2008. 6(1):168–184. URL: <https://doi.org/10.1075/arcl.6.08kov>.
  17. Kövecses Z. Language, Mind, and Culture: A Practical Introduction. Oxford : Oxford University Press, 2006. 416 p.
  18. Kozlova T. Cultural variation of orientational metaphors in pluricentric English. *Мова і міжкультурна комунікація: теорія та практика*, 2020. Київ : Ліпа-К. С. 126–132.
  19. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live by*. New York : University of Chicago Press. 2008. 256 p.
  20. Li Heng, Cao Yu. Time will tell: Temporal landmarks influence metaphorical associations between space and time. *Cognitive Linguistics*, 2018. URL: [10.1515/cog-2017-0043](https://doi.org/10.1515/cog-2017-0043)
  21. Roberts J. A Thesaurus of Old English: Introduction and thesaurus. Amsterdam : Rodopi, 2000.
  22. Roget P. Thesaurus of English Words and Phrases. 2014. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781107448735.003>
  23. Schneider E. English in North America. *The Handbook of World Englishes*. Hoboken : Wiley Blackwell, 2009. P. 58–74.
  24. Schneider E. Post-colonial Englishes. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511618901>
  25. Silva P. South African English, 2012. URL: <https://public.oed.com/blog/south-african-english/>
  26. Simango S. English Prepositions in isiXhosa Spaces: Evidence from Code-Switching. *English in Multilingual South Africa. The Linguistics of Contact and Change*, 2019. P. 310–328. URL: <https://doi.org/10.1017/9781108340892.015>
  27. Stock P. Introduction: history and the uses of space. *The Uses of Space in Early Modern History. Palgrave studies in cultural and intellectual history*, 2015. URL: <http://eprints.lse.ac.uk/id/eprint/60218>
  28. The Online Dictionary of South African English, 2022. URL: <https://southafrica-info.com/arts-culture/dictionary-south-african-english/>
  29. Thiering M. Figure-Ground Reversals in Language. *Gestalt Theory*, 2014. Vol. 18. No. 3/4. P. 245–276.
  30. Waliński J. Complementarity of Space and Time in Distance Representations. Poland : Łódź University Press, 2014. 295 p.

REFERENCES

1. Andresen, J., Carter, Ph. (2015) *Languages In The World: How History, Culture, and Politics Shape Language*. Hoboken: John Wiley & Sons. 400 p.
2. Bekker, I. (2013) The Formation of South African English. A re-evaluation of the role of Johannesburg in the history of South African English. *English Today*. Vol. 29, Is. 1, P. 3–9. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0266078412000454>.
3. Branford, W., Claughton, J. (2002) Mutual lexical Borrowings among some Languages of Southern Africa: Xhosa, Afrikaans, English. Cambridge: Cambridge University Press. 215 p.
4. Bylund, E., Athanasopoulos, P. (2014) Language and thought in a multilingual context: The case of isiXhosa. *Bilingualism: Language and Cognition*. Vol. 17, Is. 2. P. 431–441. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1366728913000503>
5. Bylund, E., Athanasopoulos, P. (2015) Motion event categorization in a nativized variety of South African English. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. Vol. 18. No. 5. P. 588–601. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.1080/13670050.2015.1027145>

6. Bylunda, E., Athanasopoulos, P., Oostendorp, M. (2013) Motion event cognition and grammatical aspect: Evidence from Afrikaans. *Linguistics*.
7. DOI: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/ling-2013-0033/html>
8. Cambridge English Dictionary. Cambridge University Press, 2023. Retrieved from: <https://dictionary.cambridge.org>
9. Desai, A., Vahed, G. (2010) Inside Indian indenture: A South African story, 1860–1914. Cape Town: HSRC Press.
10. Dictionary Unit for South African English (2022). Retrieved from: <https://www.dsae.co.za/more/legal-notice>
11. Dhupelia-Mesthrie, U. (2000). From cane fields to freedom. Cape Town: Kwela Books.
12. Filipovik, L. (2012) Space and Time in languages, cultures and cognition. *Space and Time in Languages and Cultures: Language, Culture, and Cognition*. Amsterdam: John Benjamins Publishing. P. 1–10.
13. Gozli, D., Lockwood, P., Chasteen, A., Pratt, J. Spatial metaphors in thinking about other people. *Visual Cognition*, 2018. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/13506285.2018.1445153>
14. Jódar-Sánchez, J. (2015) The Spatial Language of Time. Metaphor, Metonymy and Frames of Reference. *Metaphor and the Social World*. Vol. 5. No. 1. P. 155–163.
15. Mesthrie, R. (2010). A dictionary of South African Indian English. Claremont: UCT Press.
16. McArthur, T. (2003) Oxford Guide to World English. Published in United States by Oxford University Press Inc., New York, 2003. 501 p.
17. Kövecses, Z. (2008). Conceptual metaphor theory – Some criticisms and alternate proposals. *Annual Review of Cognitive Linguistics* 6(1):168–184. Retrieved from: <https://doi.org/10.1075/arcl.6.08kov>
18. Kövecses, Z. (2006) Language, Mind, and Culture: A Practical Introduction. Oxford : Oxford University Press. 416 p.
19. Kozlova, T. (2020) Cultural variation of orientational metaphors in pluricentric English. *Mova i mizhkulturna komunikatsiya: teoriya i praktika*. Kyiv: Lira-K. P. 126–132.
20. Lakoff G., Johnson M. (2008). *Metaphors We Live by*. New York: University of Chicago Press. 256 p.
21. Li Heng, Cao Yu. (2018) Time will tell: Temporal landmarks influence metaphorical associations between space and time. *Cognitive Linguistics*. Retrieved from: [10.1515/cog-2017-0043](https://doi.org/10.1515/cog-2017-0043)
22. Roberts J. (2000) A Thesaurus of Old English: Introduction and thesaurus. Amsterdam: Rodopi.
23. Roget, P. (2014) Thesaurus of English Words and Phrases. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781107448735.003>
24. Schneider, E. (2009) English in North America. *The Handbook of World Englishes*. Hoboken: Wiley Blackwell. P. 58–74.
25. Schneider, E. (2007) Post-colonial Englishes. Cambridge: Cambridge University Press. URL: DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511618901>.
26. Silva, P. (2012) South African English, 2012. Retrieved from: <https://public.oed.com/blog/south-african-english/>
27. Simango, S. (2019) English Prepositions in isiXhosa Spaces: Evidence from Code-Switching. *English in Multilingual South Africa. The Linguistics of Contact and Change*. P. 310–328. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108340892.015>
28. Stock, P. (2015) Introduction: history and the uses of space. *The Uses of Space in Early Modern History. Palgrave studies in cultural and intellectual history*. Retrieved from: <http://eprints.lse.ac.uk/id/eprint/60218>
29. The Online Dictionary of South African English (2022). Retrieved from: <https://southafrica-info.com/arts-culture/dictionary-south-african-english/>
30. Thiering, M. (2014) Figure-Ground Reversals in Language. *Gestalt Theory*. Vol. 18. No. 3/4. P. 245–276.
31. Waliński, J. (2014) Complementarity of Space and Time in Distance Representations. Poland: Łódź University Press. 295 p.

UDC 378.14+372=378.4

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-38>

**THE NEGATIVE IMPACT OF “THE FALSE FRIENDS OF THE INTERPRETER”
ON THE ENGLISH CONTEXT (BASED ON THE MATERIAL
OF ARCHITECTURAL VOCABULARY)**

Yablonska T. M.

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department «Philology»*

Odesa National Marine University

Mechnykova str., 34, Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0002-6801-8704

aplle9@gmail.com

Key words: *an impact, a context, «false friends», architecture, polysemantic words, term, a scientific text, a technical literature.*

The relevance of the use of “the false friends of the interpreter” on the English context is highlighted in the article. First, more attention has been paid to the development of communication skills at English classes, which can be useful for students of technical universities regarding their future professional activities. Secondly, teaching students to translate correctly from English into Ukrainian and from Ukrainian into English is of great importance nowadays because of a rapid expansion of international relations and an intensive exchange of information between European and Asian countries. Third, translation of a scientific text from English into Ukrainian has its specificity. Any word or term can be translated differently in various fields of science and technology. “The false friends of the interpreter” play a significant role in translation. Therefore, the interpreter should be extremely careful, take a responsible attitude to the translation and beware of mistakes in case of a clear inconsistency of the statement within the situation of communication. Practically all English words are polysemantic and, in this case, context plays an important role here. It is in such critical situations when dictionaries and reference books which can help to dwell in the context and to understand the contents of the text.

The article defines a negative impact of the false friends of the interpreter on the English context (based on the material of architectural vocabulary). The essence of the concept “the false friends of the interpreter” is defined; the place of “the false friends of the interpreter” in English is considered and the features of using “the false friends of the interpreter” in the English context are determined.

It was proved that “the false friends of the interpreter” is a problem not only for beginners and inexperienced interpreters, but also for those who speak a foreign language confidently. In its turn, the interpreter's responsibility and careful work with the context will help to avoid serious mistakes and inconvenient situations.

НЕГАТИВНИЙ ВПЛИВ «ФАЛЬШИВИХ ДРУЗІВ ПЕРЕКЛАДАЧА» НА КОНТЕКСТ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Яблонська Т. М.

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри «Філологія»*

Одеський національний морський університет

вул. Мечникова, 34, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0002-6801-8704

apple9@gmail.com

Ключові слова: вплив, контекст, фальшиві друзі, архітектура, багатозначні слова, термін, науковий текст, технічна література.

У статті висвітлено актуальність використання «фальшивих друзів перекладача» в англійському контексті. По-перше, на заняттях з англійської мови останнім часом усе більше уваги приділяється розвитку комунікативних навичок, що можуть бути корисними для студентів технічних вишів у їхній майбутній професійній діяльності. По-друге, навчання студентів правильно перекладати з англійської на українську та з української на англійську сьогодні дійсно має дуже велике значення завдяки розширенню міжнародних зв'язків, а також інтенсивному обміну інформацією між країнами Європи та Азії. По-третє, переклад наукового тексту з англійської мови на українську має свою специфіку. У різних галузях науки і техніки будь-яке слово або термін можна перекладати по-різному. Значну роль у перекладі відіграють так звані «фальшиві друзі перекладача», тому перекладач повинен бути уважним, відповідально ставитися до перекладу й остерігатися помилок у разі явної невідповідності висловлювання у тій чи іншій ситуації під час спілкування. Практично всі англійські слова є багатозначними, і в цьому разі контекст відіграє важливу роль. Саме в таких критичних ситуаціях словники та довідники можуть допомогти вникнути в контекст і зрозуміти зміст тексту.

У статті визначено негативний вплив «фальшивих друзів перекладача» на англійський контекст (на матеріалі архітектурної лексики). Визначено сутність поняття «фальшиві друзі перекладача»; розглянуто місце «фальшивих друзів перекладача» в англійській мові та визначено особливості їх уживання в англійському контексті.

Доведено, що «фальшиві друзі перекладача» є проблемою не лише для початківців і недосвідчених перекладачів, а й навіть для тих, хто впевнено володіє іноземною мовою. Своєю чергою, пильність та відповідальність перекладача, а також і ретельна робота з контекстом допоможуть уникнути грубих помилок і незручних ситуацій під час спілкування.

The relevance of the research. It is well-known that learning a foreign language is directly related to the development of skills in working with scientific and technical literature in English in various specialties. Although in recent years more and more attention has been paid to the development of communication skills in English classes, which can be useful for students of technical universities regarding their future professional activities. Nevertheless, teaching students to translate correctly from English into Ukrainian and from Ukrainian into English is of great importance nowadays.

Translation of a scientific text from English into Ukrainian has its own specifics. Why is it so? The answer is that any word (term) can be translated

differently in various fields of science and technology. On the one hand, there has been a rapid expansion of international relations and an intensive exchange of information between European and Asian countries recently. Eventually a huge number of new words and terms appears in the English language. These words cause difficulties in translation from English into Ukrainian. That's why they're called "the false friends of the interpreter". With the development of translation studies as a science, there are more and more problems related to the adequacy of translation and the correct transmission of linguistic meanings. One of these problems is represented by a layer of vocabulary, called "the false friends of the interpreter".

Not only professional interpreters, but also every person studying any foreign language faces the problem of false identification of individual words of a foreign and native language in translation. The relevance of this study is determined by the fact that due to ignorance of the “the false friends of the interpreter” and the incorrect interpretation of their meanings a lot of mistakes are made while translating. Thereby this factor has a negative impact on the context and creates a psychological barrier between interlocutors. This is obvious because the vast majority of English words are polysemantic.

English is considered to be one of the most widely spoken languages in the world, practically the same, as Oriental languages owing to a great variety of stylistic units (phrasal verbs, phraseological units, idioms and polysemantic words) [1]. It is the language of countries with a fairly high level of culture, advanced science and technology. Due to this, it belongs to one of the international languages [2]. In particular, the English language is widely used in the industry and science. Owing to the use of the English language in the preparation of scientific works and scientific reports, the results of research can be presented to a large circle of scientists, as well as to people who are interested in the relevant fields of research and practice [3]. The field of architecture is no exception. What can be said about architecture? Architecture is the art and science of building, designing buildings and structures (including their complexes), as well as the totality of buildings and structures that create a spatial environment for human life and activity. The Ukrainian word “architecture” through the Polish *architektura* is borrowed from other Greek *αρχιτέκτων* – chief (main) builder; *ἀρχή* + *τέκτων* – carpenter. Here again, an urgent question arises about the need for future architects to speak English. Do they really need it? Today architects should learn English simply in order to be able to travel freely abroad and adopt the experience that exists, for example in France, Germany, Finland, Poland, Italy and other countries. Knowledge of building codes, rules (regulations) and standards also demand possession of professional terminology. The same applies to working with documentation and architectural drawings [4].

The concept of “the false friends of the interpreter” or in French “faux amis du traducteur” appeared in the first half of the 20th century and was introduced by the prominent French scientists M. Kessler and J. Deroquini in 1928. This term (from English “false friends”) is widely used at present not only by translators from various languages, namely French, German, English, Spanish, etc., but also by specialists who can work with scientific literature in foreign languages. However, such a group of words also causes significant difficulties for students studying English at a technical university. “The false

friends of the interpreter” are words of two (possibly several) languages. These specific words can cause false associations and lead to erroneous perception of information in a foreign language due to the similarity of their form and content. and when translated, to content distortions, to errors in lexical compatibility, inaccuracies in the transfer of stylistic coloring, as well as in word usage [5].

The appearance of such interlingual correspondences in a number of languages was influenced by various factors, including historical ones. Among other reasons, one can name the common origin of some languages, everyday and cultural communication of peoples speaking different languages. With the development of social relations, scientific and technological progress, it became necessary to name the relevant concepts and phenomena. That's why many European languages borrowed words from Greek and Latin. These words have been directly linked to medicine and science and they date back to different historical events. The period when the British Isles were a part of the Roman Empire, the Adoption of Christianity in the 6th century, the Great Revival of Learning contributed to the emergence of words of this origin. Nowadays, it is possible to find a lot of them in medicine (appendicitic, aspirin, bronchitis, pneumonia, delirium), in chemistry (acid, valency, nucleus-nuclei, biological molecules), in technology (antenna, airdrome, engine, engineering), in politics (militarism, memorandum), names of sciences (zoology, physics, archeology, architecture, microelectronics, genetics). In philology most terms are of Greek origin (homonym, lexicography, synonym, antonym, polysemy, monosemy). A huge number of words are found in the field of architecture (arch, pyramid, temple, style, ancient, monument, arena, pavilion) [6].

The translation of “the false friends of the interpreter” from English into Ukrainian causes quite a lot of difficulties for students studying English. Therefore, when teaching students to work with scientific literature, first of all, it is necessary to take into account the specialty, i.e. the area of scientific knowledge that they study or are interested in. This is really a tricky moment, since the same word or term can have a variety of meanings in different fields of science and technology. In scientific texts, “the false friends of an interpreter” have their own characteristics. Since the majority of words in this category are internationalisms, students make many mistakes while working with them. It would seem that such words should not cause any difficulties when translating from a foreign language, because they have the same form and, therefore, the same meaning. However, this is not the case. It is international words that become the reasons of a huge number of mistakes. E.g. such words as focus,

factor, limit, formally, nominally etc. In the process of translating an international word from English into Ukrainian, the graphic form of which coincides with the form of word in Ukrainian, the student, unfortunately, allows a literal translation of this word. Thus, he violates the norms of his native language. Such words coincide with Ukrainian parallels in their international meanings and therefore are more easily identified. As a result of these identifications either the meaning of the utterance or the stylistic norms of the native language is violated. Unfortunately, words that sound similar in Ukrainian and English can have different or even completely opposite meanings. That is why such words are called “the false friends of the interpreter”. These words should be treated with caution. Why should we do it? On the one hand, they can easily mislead poor students and, on the other hand, they are the cause of gross errors that are often made by students, undergraduates and postgraduates when translating texts from a foreign language into Ukrainian.

The purpose and the tasks of the research. The purpose of the research is to determine a negative impact of the false friends of the interpreter on the English context.

In accordance with the purpose, the following research tasks were formulated:

- 1) to define the essence of the concept “the false friends of the interpreter”;
- 2) to consider the place of “the false friends of the interpreter” in English;
- 3) to determine the features of using “the false friends of the interpreter” in the English context.

The subject of the research is the specificity of the false friends of an interpreter. **The object** of the research is the process of using the given words in the English context.

The main material presentation. Let us consider some typical difficulties that students face when working with scientific and technical texts in English. As a basis, we take the commonly used and general scientific words inherent in the field of architecture. A classic example are the word “artist” and “court”. E.g. (During the Old Kingdom, the period when Egypt was ruled by the Kings of the 3rd to 6th Dynasties, artists and craftsmen were drawn to the court to work under the patronage of the king and his great nobles.) If we pay attention to them in the sentence, we will see that the word “artist” means “painter” and by no means “musician or actor”. The same applies to the word “court”. It stands for “courtiers, the king's personal entourage”. In no case should it be translated in this context as the “playground”. One more example. The establishment of the 18th Dynasty marked the beginning of the New Kingdom and a new blossoming of the arts and crafts of ancient Egypt. In this sentence we meet with the word “to

mark”. In this context it is explained as “to initiate, to start”. Such meanings as “to note”, “to notice”, “to tick off” are not allowed here either. In the sentence “the eyes are inlaid, and the crown and the kilt of the king, now missing, were probably originally made of gilded plaster” the word “gilded plaster” stands for “gold covering”. The meaning “patch” is completely inappropriate here [7].

Now, we will give the examples of the texts in which false friends are found. We will also present exercises aimed at working with these words and using them in the appropriate context.

Text № 1

The Athenian Acropolis

As one of the world's oldest cities Athens boasts a wealth of splendid relics of Hellenic art, some of which are more than 3,000 years old. The Acropolis, the Greek for upper town, the gem of world architecture, stands on a low rocky hill and contains the ruins of several ancient Greek architectural monuments.

The Parthenon, a stately building with an eight-column facade, was built by Ictinus and Callicrates in 447–38 BC. The temple was designed to serve as an exquisite, imposing architectural frame for a gold and ivory statue of Athena, the goddess in the Greek pantheon watching over the city.

Next to the Parthenon is another shrine, an Ionic temple of Athena, the Erechtheum, built by an anonymous architect in 421–06 BC. Its refined loveliness and proportions are as enchanting as the monumental grandeur of the Parthenon. It has the unparalleled portrayal on the frieze of the building: the procession of citizens in the festival in honour of Athena. Built on an awkward site, it also had to serve different cults, which meant that its architect had to design a building with three porches and three different floor levels. Its Caryatid porch, with figures of women for columns, makes use of an old Oriental motif that had appeared earlier, in Archaic treasuries at Delphi.

The monumental gateway to the Acropolis, the Propylaea was designed by Mnesicles, who had to adapt the rigid conventions of colonnade construction to a steeply rising site. In the precision and finish of their execution, which complements the brilliant innovation of their design, these three buildings had no rival in the Greek world.

There are such the false friends of the interpreter in the text as festival, brilliant, finish, complement.

The first exercise can be connected with their translation from English into Ukrainian, explaining their meanings and memorizing. These words can also be explained with the help of synonyms. E.g. the word “finish” in this context means complete the manufacture or decoration of (a material, object, or place) by giving it an attractive surface appearance. On the one hand, it can be explained as trim, varnish, finishing, trimming, decoration. The second exercise

will be closely related to the use of these words in the sentences from the given text. The third task will be focused on students' skills to use "the false friends" in their own sentences or situations. In the fourth task students will have to deal with another very interesting aspect. They will have to pay attention to the title (the headline) of the text and to ground up their opinion on whether the title of the text causes difficulties in understanding. The same applies to the opportunity of interpreting the facts described in the text. E. g. The title (headline) of the text (The Athenian Acropolis) doesn't cause practically any difficulties in understanding and here we can safely assume that it is a question of the prominent attractions, treasuries and shrines of ancient Greek architectural monuments and their special features. The students can also be offered one more task focused on the search for key words in the text. There are such key words in the text as Athens, Hellenic art, the Parthenon, Ionic temple, Athena, the Acropolis, Archaic treasuries at Delphi, ruins, pantheon. The key words also help to dwell into the context and to understand its essence. Finally, the students can participate in the discussion "Everybody knows that Greece is the cradle of mythology and Western civilization. Do you agree that each place (island) is colourful and individual in its own way owing to its nature and architecture?" and thereby demonstrate their skills in using "the false friends of the interpreter" and the key words in their speech.

Text № 2

ART DECO

The term Art Deco was coined from the title of an international design exhibition held in Paris in 1925 (Exposition des Arts Decoratifs / et Industriels Moderns).

During the twenties and early thirties, jazzy Art Deco architecture was the rage. Its sources were numerous — the austere shapes of the Bauhaus School and streamlined styling of modern technology combined with motifs taken from ancient Greece and Rome, the Far East, Africa, India, Aztec and Mayan cultures. But the most important was the influence of ancient Egypt.

In 1922, the world was thrilled with the discovery of the King Tutankhamen's tomb. Reporters and tourists thronged the site for a glimpse at treasures which had laid nearly undisturbed for over 3,000 years. Soon a fascination for ancient Egypt found expression in advertising design, architecture, furniture, jewelry, and clothing.

It's easy to overlook the Egyptian elements in the design of a posh theatre or a streamlined diner, a private residence or an office building. The very shape of these structures expresses admiration for orderly forms and primitive architecture. The terra-cotta facing and strong vertical bands, zigzag designs and vivid colours are also typical Art Deco features borrowed from antiquity.

The early Art Deco skyscrapers suggest Egyptian or Assyrian pyramids with terraced steps rising to the top. These structures may have complex groupings of rectangles or trapezoids. Sometimes two contrasting materials are used to create subtle bands of colour, a strong sense of line, or the illusion of pillars. The logical progression of steps and the rhythmical repetition of shapes resemble ancient architecture yet also celebrate a new, technological era.

Vivid colour, strong lines and undulating, repeating patterns are a trademark of Art Deco design, especially in the Moderne Deco works of the 1930 s. Some buildings are embellished with flowing waterfall effects. Others present colours in bold, geometric blocks.

In Europe the main Art Deco works are Ruhlmann's Paris exhibition rooms, Le Pavillon d'un Collectionneur (1925). In the USA, Art Deco was embraced by Raymond Hood, who designed three of the most distinctive buildings in New York City: the Radio City Music Hall auditorium and foyer, the RCA building at Rockefeller Center, and the New York Daily News building. The Chrysler Building by William van Allen and the Empire State Building by Shreve and Lamb are other greatest landmarks of Art Deco architecture.

After 1935 Art Deco declined but has revived since the 1960s.

There are such false friends of the interpreter as decoration, icon, furniture, block, auditorium in the text.

The first exercise, as in the previous text, can be connected to their translation from English into Ukrainian, explaining their meanings and memorizing. These words can also be explained with the help of synonyms. E.g. the word "block" in this context means residential area or residential quarter. On the other hand, it can be explained as apartment house, apartment building, condominium, tenement. The second exercise will be closely related to the use of these words in the sentences from the given text. The third task will be focused on students' skills to use "the false friends" in their own sentences or situations. In the fourth task students will again have to deal with another very interesting aspect. They will have to emphasize their attention at the title (the headline) of the text. The same applies to the opportunity of interpreting the facts depicted in the text. E. g. The title (headline) of the text (Art Deco) doesn't cause practically any difficulties in understanding and here we can safely assume that it is a question about the main features of the Art Deco architectural style. The students can also be offered the task focused on the search for key words in the text. There are such key words in the text as Art Deco, motifs taken from Africa, The Far East; the influence of ancient Egypt, streamline, zigzag, terra-cotta, trapezoid, vivid colours. The key words also help to delve into the

context and to understand its essence as in the text given above. Finally, the students can participate in the discussion “Each style of architecture has its own peculiarities. Describe the highlight of the Art Deco style in the interior and express your attitude towards undulating and geometric patterns inherent in this particular style”. Students will also have an amazing opportunity to demonstrate their skills in using “the false friends of the interpreter” and the key words in their speech. As it comes out of the above mentioned, the main sources of errors can be relations of similarity or apparent identity (similarity and near-identity) of the material of both languages in terms of sound or function. The consequence of an inattentive attitude to the translation of “the false friends of the interpreter” may be unjustified semantic calques, violations of the norms of lexical compatibility, stylistic inadequacy when translating into another language and distortion of the meaning of the word being translated. Therefore, when translating, it is necessary to choose only those meanings of words that will be appropriate in a particular communicative situation.

Conclusions and perspectives of further research. Summing up, we can say that “the false friends of the interpreter” is a problem not only for beginners and inexperienced interpreters, but also for those who speak a foreign language confidently. “The false friends of the interpreter” play a significant role in translation and, unfortunately, have a negative impact on the English context. Errors caused by this group of words lead to inaccuracies in the translation, and this, in turn, leads to misunderstanding and creation of awkward and even embarrassing situations for those who use the translation. Therefore, the interpreter should be extremely careful, take a responsible attitude to the translation and beware of mistakes in case of a clear inconsistency of the statement with the situation of communication. In this case, context plays an important role here. When choosing one of the meanings of a polysemantic word, one should be guided by both the context of communication and the general style and content of the translated text. In addition, if you have any doubts, it is better to consult dictionaries and reference books. Thus, in translation activities, overcoming the problem of “the false friends” contributes to improving the quality of translated texts.

BIBLIOGRAPHY

1. Часенкова О.К. Лінгвокультурна специфіка фразеологізмів у процесі перекладу (на матеріалі української, турецької та англійської мов). *Мова. Науково-теоретичний часопис*. 2019. № 31. С. 41–54. ISSN: 2307–4558eISSN: 2414–9489.
2. Кристал Д., Кузнецова Н.В. Английский язык как глобальный / пер. с англ. Москва : Весь мир, 2001. 240 с.
3. Яхонтова Т.В. Лінгвістична генологія наукової комунікації : монографія / за ред. Т.В. Яхонтової. Львів: ЛНУ, 2009. 420 с.
4. Криштофович З. Як говорити про архітектуру англійською мовою. URL: <https://p12.com.ua> (дата звернення: 10.10.2021).
5. Maxime Kœssler, Jules Derocquigny. Les faux amis ou Les pièges du vocabulaire anglais Paris, 1928. 1860 p.
6. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка : учебное пособие. 2-е изд., перераб. Москва : ФЛИНТА : Наука, 2012. 376 с.
7. Манютина О.І., Коваленко О.О. Англійська мова для архітекторів і будівельників : навчальний посібник. Чернівці : РОДОВІД, 2014. 236 с.

REFERENCES

1. Chaenkova, O.K. (2019) Lingvokulturna spetsyfika frazeologizmiv u protsesi perekladu (na materialy ukrainiskoyi, turetskoyi ta angliyskoyi mov). *Language. Scientific and Theoretical Journal*. № 31., Ukraine. Odessa. 41–54. (Linguocultural Specificity of Phraseological Units in Translating Process (on the Material of Ukrainian, Turkish and English Languages) [in Ukrainian].
2. Kristal, D. (2001) Angliyskiy yazyk kak globalny. *Perevod s angliyskogo N. V. Kuznetsova*. Moscow: Ves' mir (English as a global language. Translation from English by Kuznetsova. Moscow: The Whole World) [in Russian].
3. Yakhontova, T.V. (2009) Lingvistychna genologiya naukovoyi komunikatsii: monographiya. Lviv: Vydavnychy Tsentrl LNU. (Linguistic Genology of Scientific Communication. Monograph. Lviv: Publishing House LNU) [in Ukrainian].
4. Zlatoslava Kryshtofovych Yak govoryty pro arkhitekturu angliyskou movou (How to speak English about architecture) [Elektronnyi resurs]. Rezhim dostupu: URL: <https://p12.com.ua> (Last accessed: 10.10.2021). [in Ukrainian].
5. Kœssler, M., Derocquigny, J. (1928). *Les faux amis ou Les pièges du vocabulaire anglais* Paris, 1928.
6. Arnold, I.V. (2012). *Leksikologiya sovremenogo angliyskogo yazyka: ucheb. posobiye*. 2-izd. pererab. FLINTA: Nauka (Modern English Lexicology: Teaching Manual. 2nd Edition. Revised. FLINTA: Science) [in Russian].
7. Manutina, O.I., Kovalenko, O.O. (2014). *Angliys'ka mova dlya arkhitektoriv i bydivel'nykiv: navch. posib. z praktyky angliyskoy movy* : Chernivtsi : vydavnychiy dim “RODOVYD” (English for Architects and Builders: Teaching Manual. Publishing house “RODOVYD”) [in Ukrainian].

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-39>

**НОВИЙ ВИМІР УКРАЇНСЬКОЇ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ
РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ПАПІШ ВІТАЛІІ АНДРІЇВНИ
«ЛІНГВОПСИХОАКЦЕНТУАЦІЯ ЕЛІТАРНОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ:
ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ, ДИСКУРСИВНА ПРАКТИКА»¹**

Осіпова Т. Ф.

*доктор філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови*

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

вул. Валентинівська, 2, Харків, 61168, Україна

orcid.org/0000-0003-2899-2606

ostaniya1967@gmail.com

Психологічний напрям у мовознавстві започатковано, як відомо, В. фон Гумбольдтом, Г. Штейнталем, розвинено О. Потебнею, В. Вундтом, актуалізовано вченими ХХ ст., зокрема Ч. Осгудом, Дж. Керролом, Т. Себеоком. Психолінгвістику традиційно розглядають як маргінальну галузь лінгвістики. Сьогодні цей напрям пролонгується в українському мовознавстві, зокрема у психолінгвістиці соціальних комунікацій (Г. Почепцов, О. Холод); психолінгвістиці художнього дискурсу (Л. Лисиченко та її наукова школа); нейролінгвістиці (Т. Ковалевська, Н. Кутуза); асоціативній лексикографії (Н. Бутенко, С. Мартинек); теорії мовної особистості (А. Загнітко, А. Романченко); лінгвістиці его-тексту (Т. Космеда); гендерній лінгвістиці (А. Архангельська, М. Брус, Т. Космеда та її наукова школа (Н. Карпенко, О. Халіман та інші представники), І. Морозова, О. Тараненко); лінгвоемоціології (В. Сліпецька); невербальній комунікації та її вербалізації (Т. Осіпова); акцентуації лінгвоперсони (Я. Бондаренко, Т. Куліш); психології творчості в художньому перекладі (Н. Дячук).

Дослідницький доробок авторки рецензованої монографії (а це майже 40 одноосібних публікацій, апробованих на 27 міжнародних форумах (с. 23–25)) створив підґрунтя для реалізації ідеї виокремлення «вчення про лінгвопсихоакцентуацію як самостійного напрямку сучасної української психолінгвістики» (с. 15). Висвітлюючи історію питання, В. Папіш стверджує, що «якби психологічний та суб'єктивний чинники мовлення, яким О. Потебня надавав величезне значення, надалі були більш розвинуті його послідовниками, насамперед Л. Булаховським, то батьківщиною психолінгвістики сьогодні називали би не Аме-

рику, а Україну» (с. 13). У процесі формування власної концепції авторка спирається на наукові погляди І. Франка, Д. Овсянико-Куликовського, В. Підмогильного, С. Балея, Я. Яреми, І. Огієнка, Л. Булаховського, Ю. Шевельова, І. Білодіда та інших учених. Під час розроблення базових теоретичних засад і з'ясування своєрідності вияву лінгвопсихоакцентуації в текстовій (дискурсивній) практиці українських елітарних лінгвоперсон дослідниця фокусує увагу на досягненнях психологічного напрямку в українському мовознавстві з урахуванням теорії лінгвоперсонології, лінгвістики тексту, лінгводискурсології, лінгвостилістики та психології творчості. Варто вітати такі сміливі наукові пошуки, адже вони сприяють ствердженню та розвою національної науки.

Рецензована монографія має струнку структуру: передмову, підготовлену професором Т. Космедою (с. 7–11), вступ (с. 13–26), чотири розділи з короткими висновками, загальні висновки (с. 369–375), резюме англійською мовою (с. 376–378), загальний список використаної літератури (що містить 586 найменувань) і джерел (30 позицій), покажчиків імен та термінів, що суттєво полегшують користувачам монографії відповідний науковий пошук. У вступі відображені всі обов'язкові складники монографічної праці, зокрема актуальність, мета, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, наукова новизна, теоретичне й практичне значення, структура та особливості апробації.

У розділі I «Методологічні засади дослідження: формування й розвиток учення про лінгвопсихоакцентуацію» (с. 27–156) струнко та послідовно викладено підґрунтя *лінгвопсихоакцентуації*, що формувалася понад століття на теренах українського мовознавства, пройшовши шлях від психологічних студій І. Франка, ґрунтовних ідей О. Потебні, спостережень і міркувань Д. Овсянико-Куликовського, лінгвопсихологічних досліджень Л. Булаховського та Ю. Шевельова,

¹ Папіш В. А. Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості: теорія, історія, дискурсивна практика : монографія / передне слово, наук. ред. Т. А. Космеди. Вінниця ; Ужгород : Ліра, 2022. 456 с.

які розвивали психолінгвістику в умовах її заборони й неприйняття чинною на той час тоталітарною системою. Суспільні процеси кінця ХХ ст. зумовили сплеск психолінгвістичної науки, і сьогодні українська психолінгвістика – це «розгалужена наука із системою самостійних керунків» (с. 41). Другий змістовий стрижень зазначеного розділу – галузева розбудова лінгвопсихоакцентуації: від досліджень у медицині (психіатрії) до філологічних напрацювань літературознавства й лінгвістики, в основі яких лежить теорія К. Леонгарда про акцентуовані особистості. В аспекті лінгвістичних напрацювань у галузі *лінгвопсихоакцентуації* авторка аналізує концепції наукових шкіл, що сформувалися на пострадянському просторі (серед них – і низка українських). В. Папіш інтерпретує поняття «мовна особистість», «ідіостиль» та «ідіолект» відповідно до психолінгвістичних постулатів, вважаючи їх осмислення незавершеним, відкритим до обговорення. Вона по-новаторськи моделює дослідницьку метамову, розширюючи дефініції деяких термінів, і мотивує необхідність введення терміна «лінгвопсихоакцентуація» замість поняття «психоакцентуація», що цілком доречно. Важливим теоретико-практичним штрихом вважаємо огляд науково-навчального корпусу психолінгвістики – фахових посібників і підручників для вищої школи, що на різних етапах розвитку зазначеної теорії певною мірою відбивали її поступ. Про системність і ретельність дослідниці свідчать численні примітки, у яких подано додаткову інформацію про чинну навчальну літературу. У розділі вміщено схеми, що репрезентують міждисциплінарний характер учення про лінгвопсихоакцентуацію (с. 88) та специфіку сприйняття й розуміння читачами тексту (с. 120). Цінним є те, що дослідниця надає критичні рекомендації щодо змін під час перевидання розглядуваних посібників або укладення нових з огляду на теорію лінгвопсихоакцентуації, однак, як видається, можна було би запропонувати конкретний матеріал, який, на думку авторки, варто було використати в навчальній літературі.

Розділ II «Модель аналізу текстового простору (поезія, проза, драма, листування) МО Лесі Українки у фокусі теорії лінгвопсихоакцентуації» (с. 157–228) репрезентує авторську комплексну методику дослідження лінгвопсихоакцентуації художнього й епістолярного текстотворення. У розділі виокремлені мовні елементи, що свідчать про *імпліцитну лінгвопсихоакцентуацію*, зокрема: інтерпретація характерних психологічних концептів (соматизми, кольороназви) та вербальної афектації, системи дискурсивних слів (займенників, числівників, прислівників, вигуків), вияв прагматики онімної лексики. Керу-

ючись основами *теорії лінгвістики тексту*, В. Папіш створює алгоритм виявлення індивідуальних психолінгвальних ознак художнього та епістолярного мовлення Лесі Українки, що становлять систему презентантів *істероїдної лінгвопсихоакцентуації*: надмірне вживання соматичної лексики (1) та лексики на позначення понять мистецтва (2); своєрідне омовлення регулятива *гроші*, ужитого з метою підкреслення надмірної щедрості поетеси (3); актуалізація лексем *казка, фантазії, чарівний, фантастичний, химера* (4); афективність мовлення (5) та його комунікативна гнучкість (6); вербалізація мінливості емоційних станів (7), поведінкових патернів (8); показова символіка псевдоніма як репрезентанта генетичного коду (9); високий ступінь мовної креативності в умінні моделювати оригінальну орнаменталіку (10) (с. 225). Запропоновано задекларувати такі терміни, як «онімна психолінгвістика», «соматична метонімія», «психологічний конструкт», «Я-концепція», окреслено систему концептів істероїдної лінгвопсихоакцентуації, зокрема *нереальність, божевілля* (с. 226). Розвиваючи *методику ретроспективного аналізу* під час дослідження МО Лесі Українки крізь призму її епістолярної, щоденникової спадщини та спогадів, В. Папіш підтверджує висунуту гіпотезу про те, що «власна модель мистецького сприйняття світу Лесі Українки в її текстовому (дискурсивному) просторі з урахуванням його різножанровості – поезія, проза (оповідання, есеї, легенди) і драма, а також епістолярний дискурс – змодельована на основі вербалізації істероїдної лінгвопсихоакцентуації» (с. 226). Постулати авторської теорії сформовані на багатому фактичному матеріалі, узагальненому діаграмами, що ілюструють частотність уживання лексики, пов'язаної з феноменом співу (с. 171), соматичної лексики (с. 179), використання назв червоного кольору і його відтінків (с. 186), функціонування лексем *мрія, химерний, фантазія, марево* (с. 189) у текстах Лесі Українки.

У розділі III «Лінгвопсихоакцентуація МО: аспектуально-фрагментарний аналіз (на матеріалі художніх текстів класиків української літератури)» (с. 229–326) продемонстровано можливість розробленої методики як способу виявлення імпліцитних ознак лінгвопсихоакцентуації елітарних МО Т. Шевченка, П. Куліша, О. Кобилянської, В. Винниченка, М. Коцюбинського, І. Огієнка. Спираючись на теорію К. Леонгарда та висунувши гіпотезу про наявність у текстах Т. Шевченка двох типів лінгвопсихоакцентуації – *афективно-екзальтованої* та *емотивної*, – авторка простежує кореляційні зв'язки між ними та домінантами його поетичного дискурсу, поступово підтверджуючи виокремлену гіпотезу. У художньому мисленні П. Куліша вчена виявляє риси *психоло-*

гічної істероїдності (демонстративності), до якої схильні люди з підвищеною театральністю, готовністю до негайних дій, переоцінкою власної особистості; саме такими є персонажі зазначеного митця (с. 324). Поєднання двох видів психолінгвоакцентуації – депресивності й нарцисизму – закодоване, на переконання авторки, у художній прозі О. Кобилянської. Ключовими поняттями її ідістилю вчена вважає і мотиви самотності, суму, смерті, старості (ознаки депресивності), і риси гордині, самозахоплення, завищеної самооцінки, байдужого ставлення до інших, заздрості (ознаки нарцисизму) (с. 324). Дослідниця переконана, що П. Куліш належить до істероїдного типу лінгвопсихоакцентуації, як і Леся Українка (с. 240). Прозові тексти В. Винниченка презентують гіпертимний тип лінгвопсихоакцентуації (с. 292), а в текстах М. Коцюбинського виявлено приховану депресивну та параноїдну акцентуацію (с. 307). У текстах І. Огієнка авторка виокремила ознаки параноїдної лінгвопсихоакцентуації, що втілена в релігійно-піднесеному стилі, лексемах на позначення світла, одоративній образності, прозоро вираженій позитивній емоційно-оцінній тональності, висоті духовних ідеалів, взаємозв'язку раціонального й ірраціонального тощо (с. 326). Однак у цьому розділі можна було також більш активно використати персональний дискурс письменників (листи, щоденники, спогади тощо) для підтвердження авторських висновків. Проте це, очевидно, може стати дослідницькою перспективою.

У розділі IV «Художній дискурс закарпатських письменників ХХ століття у фокусі лінгвопсихоакцентуації: регіональна своєрідність» (с. 327–368) науковиця намагається створити психоемоційні портрети закарпатських митців, «у мовотворчості яких потужно звучав націєтворчий пафос, а водночас посилювалася індивідуально-психологічна іпостась кожного з них» (с. 328). Залучивши до аналізу близько 70 оповідань Ф. Потушняка, В. Папіш виявляє синкретизм епілептоїдної та інтровертивної лінгвопсихоакцентуації, що зумовлено стильовими особливостями його художньої прози: це так звані «темні» тексти, які умовно репрезентують поняття «лють», «раптовість», «страх», «смерть» (с. 331–332). У «темних» текстах зазвичай описується важке життя людини у складних умовах. Моделювання художнього світу відбувається на всіх рівнях текстової матерії, що містить тональність прози, тематику, заголовки, лексико-фразеологічні, синтаксично-інтонаційні, пунктуаційні засоби. Трагічні мотиви виразно закодовані вже в окремих заголовках, наприклад: «Смерть Петрика», «Крадіж», «Голод», «Злодій», «Чужі люди», «Невдача», «Жаль», «Шибениця», «Заздрість» (с. 332). Аналізуючи художню прозу І. Чендея, учена вважає

на індивідуальність письменника, заглибленого у свій внутрішній світ, його інтровертивну натуру; вона пише: «<...> розпач, сум, горе, що вербалізовані в текстовому просторі письменника, вказують на його меланхолійний темперамент. А вміння стримувати емоції через замовчування чи переведення розмови на щось інше – на інтровертивність» (с. 357). Комунікативний закон мовленнєвого поглинання емоцій, вербалізація песимізму (самотність, смерть, холод), душевний біль, потреба турбуватися про інших – усе це ознаки «сумних» текстів, що, зокрема, кодують імпліцитну депресивну лінгвопсихоакцентуацію. Поетичну творчість П. Скунця дослідниця, на жаль, залишила без визначення певного типу лінгвопсихоакцентуації, обмежившись семантико-стильовою характеристикою ідістилю поета на прикладі вербалізації концепту *душа* (с. 362–366), що, на нашу думку, деякою мірою дисонує з попередніми аналогічними фрагментами на рівні методики наукового дослідження. Крім того, *патерни* української лінгвокультури найбільш послідовно розглянуті в поетичних текстах П. Скунця (с. 361). Виникає запитання: чому зазначений термін і відповідна методика аналізу не були послідовно застосовані також до текстів інших письменників?

В окремих фрагментах тексту (наприклад, на с. 257, 264, 290, 279 та інших) ідеться про своєрідність вербалізації невербальних засобів окремими письменниками, однак зазначений текстовий параметр міг би бути описаний більш послідовно, що могло надати додаткові виміри для лінгвопсихоакцентуації.

Стиль монографії відповідає чинним нормам сучасної української мови, виклад матеріалу логічний, ясний, послідовний, обґрунтований. Усі авторські положення широко підтверджуються переконливими прикладами на багатому ілюстративному матеріалі. Однак, на нашу думку, дослідниця не надала переконливе обґрунтування того, за якими принципами вибирала художні тексти для лінгвопсихоакцентуації.

Висловлені зауваження й рекомендації не применшують цінність виконаної роботи, а, як видається, стимулюють дослідницю до вдосконалення авторської теорії та її розширення. Безперечно, рецензована праця є ґрунтовним самостійним науковим дослідженням, сприяє розвитку української психолінгвістики та становленню нового її відгалуження – лінгвопсихоакцентуації, що поглиблює вже відомі психолінгвістичні теорії та створює підґрунтя для формування нових. Дослідження збагачує термінологію психолінгвістики, оскільки В. Папіш, як було зазначено, пропонує низку термінів, пов'язаних із розроблюваною проблематикою. Обґрунтовані терміни повинні ввійти в чинні

термінологічні словники під час їх перевидання; очевидно, на часі й створення словника термінів психолінгвістики. Видання хрестоматії з психолінгвістики, куди входили би базові публікації (чи їх фрагменти) знакових представників української психолінгвістики, також було би корисним для виховання науковців.

Відзначимо й науковий потенціал роботи: задекларований новий самостійний напрям розширює можливості *лінгвоперсонології*, закладаючи початки теорії *психолінгвоперсонології*, поглиблюючи теорію *лінгвістики тексту* / *пси-*

холінгвістики тексту (психолінгвістичний підхід до інтерпретації змодельованого художнього простору), *теорії дискурсу*, *лінгвостилістики*, *лінгвістики его-тексту*, *психології творчості* та, що важливо, методики лінгвопсихоакцентуації, яка докладно прописана в монографії.

З огляду на новизну праці, сміливість і креативність викладених у ній ідей передбачаємо, що монографія зможе викликати інтерес у науковців, студентів, магістрів, усіх тих, хто цікавиться українською ментальністю та культурою, своєрідністю психології українців.

НОТАТКИ

Збірник наукових праць

НОВА ФІЛОЛОГІЯ

№ 89, 2023

Комп'ютерна верстка – О.С. Данильченко
Коректура – Я.І. Вишнякова

Підписано до друку: 30.05.2023.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 31,15.
Замов. № 0523/285. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.